

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

**კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს
აღანიის ეპარქიის
ლოკალიზაციის საკითხი
და საქართველოს ეკლესიის
იურისდიქცია ცენტრალურ კავკასიაში**

(ალანია და ოსეთი)

საქართველოს საპატრიარქოს
ქართველოლოგიური ჯვლევის ცენტრი

მობროვოლიბი ანანია ჯაფარიძე

კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს
ალანიის ეპარქიის ლოკალიზაციის საკითხი
და საქართველოს ეკლესიის
იურისდიქცია ცენტრალურ კავკასიაში

(ალანია და ოსეთი)

2022 წელი
თბილისი

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე თავის ნაშრომში „კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქიის ლოკალიზაციის საკითხი და საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ცენტრალურ კავკასიაში“, ბიზანტიურ, ქართულ, სომხურ, არაბულ, თურქულ და სხვა წყაროზე დაყრდნობით არკვევს, რომ VII-XV საუკუნეებში ჩრდილოეთი კავკასია საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა.

მართალია, თემურლენგის შემოსევათა შემდგომ ჩრდილოკავკასიის მთათა ხეობებში სტეპებიდან ასულმა ტომებმა შეიტანეს წარმართობა და ისლამი, მაგრამ მათ მიერ დამორჩილებული მკვიდრი მოსახლობა თითქმის მე-19 საუკუნემდე ინარჩუნებდა ქრისტიანობის ელემენტებს, თავი ქრისტიანებად მიაჩნდათ და ქართველი ხუცეულების სამწყოს შეადგენდნენ.

ზოგადად, მთლიან კავკასიას, ქალაქ კაფადან ქ.სოტერიოპოლამდე და შუა დაღესტნიდან ვიდრე მტკვარ-მდ.არაქსის შესართავამდე ფარავდა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია.

აღსანიშნავია, რომ მე-19 საუკუნეში საქართველოს საეგზარქოსოც თითქმის ამავე რეგიონს მოიცავდა, ანუ მიწაწყალს შავი ზღვიდან ვიდრე კასპიის ზღვამდე კავკასიონის მთავარი ქედის ორივე მხარეს.

ნაშრომში გარკვეულია, რომ სვანეთის ჩრდილოეთით მდებარე სენტის, შოანასა და ზელენჯუკ-არხიზის ჯვარ-გუმბათოვანის ეკლესიები XII – XVIII საუკუნეებში საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა, ამ საუკუნეებში მათ იქაური სვანები პატრონობდნენ. ეს ტაძრები აგებულია აფხაზ მეფეთა მიერ 932 – 1031 წლებში, ეს მიწაწყალი (ე.წ. კავკასიის ალანია“) პოლიტიკური მიზეზების გამო 1032 წლიდან ვიდრე 1080-იან წლებამდე ბიზანტიამ დაიქვემდებარა, კვლევამ წარმოაჩინა, რომ სენტის ტაძრის ბერძნულ წარწერაში მოხსენიებულია არა იმპერატორი ნიკიფორე ფოკა, არამედ იმპერატორი ნიკიფორე ბოტინატი, მისი მეუღლე მარია მალანელი (ანუ საქართველოს მეფის გიორგი მეორის დაი მართა მარიაში) და მისი შვილი კონსტანტინე დუკა.

რედაქტორი: **თ. ჯაფარიძე**

კომპიუტერული

უზრუნველყოფა: **ლ. მოსემეილი**

© მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

ISBN 978-9941-8-5050-9

წინასიტყვაობა

ჩრდილოეთ კავკასიის ვრცელი რეგიონი, გადაშლილი შავი ზღვიდან კასპის ზღვამდე, ქართული წყაროებისა და იქ აღმოჩენილი მატერიალური კულტურის მასალათა მიხედვით, თემურ ლენგის ლაშქრობამდე, საქართველოს ეკლესიის სამწყსოს წარმოადგენდა.

ამჟამად აღიარებულია თეორია, რომლის მიხედვითაც, ჩრდილო კავკასიას მოიცავდა არა საქართველოს საეკლესიო იურისდიქცია, არამედ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის სამიტროპოლიტო.

ეს თეორია მოწოდებულია საბჭოთა ეპოქის საისტორიო ცენტრების მიერ და დანერგულია საყოველთაოდ, თუმცა, როგორც ნაშრომშია გამოკვლეული, ის არასწორია (სათანადო მტკიცებას ნაშრომში ეძღვნება მრავალი პარაგრაფი).

აღნიშნული თეორიის ტენდენციურობას ის ფაქტიც მიუთითებს, რომ ალანიის ისტორიული ეპარქიის მკვლევარების მიერ მუდამ ხდება იგნორირება პირველხარისხოვანი წყაროებისა. მაგალითად, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს სინოდის XIV ს. ნომერი 114 აქტისა https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Byzanz/XIV/Akty_Novoross/text.htm

რომლის თანახმადაც, ალანიას არ გააჩნდა ქალაქები საკუთარი, ანუ ალანიის ეპისკოპოსის კათედრისათვის (ამ ცნობაში ხაზგასმითაა მითითებული, რომ ალანებს ქალაქები არ გააჩნდათ მომთაბარეული ცხოვრების გამო), ამიტომ ჯერ კიდევ მე-11 საუკუნეში იმპერატორ ალექსი კომნენის ქრისობულით ალანიის იერარქის საკათედრო ქალაქად განისაზღვრა ერთერთი ქალაქი თვით ბიზანტიაში (კერძოდ კი, ლაზიკაში).

აქედანაც ჩანს, რომ ალანიის ეპარქია მე-11 საუკუნედან მდებარეობდა არა საქართველოს მომიჯნავე ჩრდილო კავკასიაში, სადაც არქეოლოგების მიერ უამრავი ნაქალაქარია გამოვლენილი, არამედ, როგორც ქვემოთაა გამოკვლეული, დონისპირეთის სტეპებში, სადაც ალანები მომთაბარეობდნენ და მწყემსური ცხოვრების გამო ქალაქები არ გააჩნდათ.

დონისპირეთის სტეპის ალანია, მართალია კავკასიის ალანიასთან ახლოს მდებარეობდა, მაგრამ წარმოადგენდა ვრცელ, დაუსახლებელ სტეპს მდ. დონის ზღვასთან შესართავის სანაპიროს მხარეს. ამ მინაწყალს მრავალ რუკაზე ეწოდება კიდევ სახელი „ალანია“. ეს იყო ალანების სამომთაბარეო ტერიტორია.

უდაბური და უქალაქო „ალანია“, როგორც ითქვა, მდებარეობდა ყირიმის აღმოსავლეთით, და წარმოადგენდა მომთაბარე ალანთა არეალს, ამ არეალს, ვითარცა „უწყლო და უდაბურ ალანიას“ აღწერს ალანიის მიტროპოლიტ თეოდორეს წერილი კონსტანტინოპოლის პატრიარქისადმი, სამწუხაროდ, ამ წერილის ცნობები ასევე იგნორირებულია.

შესაბამისად, რადგანაც აღნიშნულ ალანიაში არ იყო ნაგებობები მღვდელმთავრის კათედრისათვის, კონსტანტინოპოლის პატრიარქმა ალა-

ნიის მიტროპოლიტის საკათედრო ქალაქად მე-11 ს. ში დაადგინა სოტერიოპოლისი, ქალაქი ბიზანტიის იმპერიაში, ლაზიკაში, ალანიის გარეთ.

დონისპირეთის სტეპის ალანიისაგან მთლიანად განსხვავდებოდა კავკასიის ალანია. აქ მრავალი დასახლებული პუნქტი, მათ შორის საქალაქო სახისა არსებობდა, რადგანაც მკვიდრი მოსახლეობა არ იყო მომთაბარე, არამედ დამკვიდრებული იყო მიწაწყალზე, სოფლებსა და ქალაქებში. ეს ფაქტი დადასტურებულია არქეოლოგიის მიერ.

წყაროების საპირისპიროდ, საბჭოელი და მათ მიმდევარი ისტორიკოსთა მტკიცებით, ალანიის საეპარქიო ცენტრი თითქოსდა მდებარეობდა ქალაქებით მდიდარ არხიზ-ზელენჯუკის ე.წ. ჩრდილოეთის ტაძრის ოლქში, საქართველოს (აფხაზთა სამეფოს) საზღვარზე და, თითქოსდა, აქედან გადაიტანეს ის სოტერიოპოლისში მაშინ, როცა, თვით ამავე ეპოქის კონსტანტინოპოლის წმ. სინოდის დადგენლებაში, როგორც ითქვა, ხაზგასმითაა ახსნილი, რომ ალანი ხალხის ნომადური ცხოვრების გამო ალანიაში რეალურად არ არსებობდა ქალაქი საეპისკოპოსო ცენტრისათვის და ამის გამო ალანიის მიტროპოლიტს სოტერიოპოლისის კათედრა დაუთმეს ჯერ კიდევ მე-11 საუკუნეში.

შესაბამისად, წყაროებისა და არქეოლოგიური მასალის შეჯერებით ვადგენთ, რომ მე-11 ს. 80-იანი წლებიდან, ალანიის ეპარქია მდებარეობდა არა კავკასიის მთებში აფხაზეთის მეზობლად (სადაც ამ საუკუნეთა ქალაქების მრავალი ნაშთია), არამედ აზოვ-დონისპირეთის რეგიონში, სადაც ალანთა ჯგუფები მომთაბარეობდნენ და მათ ქალაქები არ ჰქონდათ ცხოვრების წესიდან გამომდინარე.

ალანიის ეპარქიის სტეპებში ლოკალიზაციას ეთანხმება არა მხოლოდ ალანიის მიტროპოლიტ თეოდორეს წერილი კონსტანტინოპოლის პატრიარქისადმი, <https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XIII/1220-1240/Feodor/text.phtml?id=5429>

არამედ სინოდის ნომერ 152 აქტი 1356 წლისა, რომლის მიხედვითაც სოტერიოპოლის ალანიის მღვდელმთავარს ოქროს ურდოსა და ტანაისში სამრევლოები ჰქონდა და იქ სამღვდელოებასაც აკურთხევდა. https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Byzanz/XIV/Akty_Novoross/text.htm

როგორც ითქვა, სტეპების მომთაბარეთა ამ არეალზე, ანუ დონისპირეთის ალანიის ეპარქიაში, მე-11 ს-ში არ მოიძებნა ქალაქი ალანიის იერარქისათვის, მაგრამ სულ სხვა ვითარება იყო კავკასიის ალანიაში, სადაც მრავალი ქალაქი იყო იყო, მაგრამ დიდი ძალისხმევის მიუხედავად, კონსტანტინოპოლმა აქ ვერ შეძლო თავისი ეპარქიის დაარსება, რადგანაც ალანთა მეფეების მიერ ბერძენი სამღვდელოების განდევნის შემდეგ კავკასიის ალანია აფხაზეთის საკათალიკოსოში, ანუ ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში გადავიდა.

ეს ნიშნავს, რომ კავკასიის ალანიაში კონსტანტინოპოლის ეპარქია სულ ორიოდ ათეული წელი არსებობდა, თავის დაარსების დროიდან (ბერი ექვ-

თიმედან და მთავარეპისკოპოს პეტრედან), ანუ დაახლოებით 910-იანი წლებიდან ვიდრე 932 წლამდე. ამ (932) წელს კავკასიის ალანიის მეფემ თავისი ქვეყნიდან გააძევა ბიზანტიელი (ბერძენი) სასულიერო პირები.

ამის მიზეზი უნდა ყოფილიყო არა ხაზარეთის მეფის მოთხოვნა, როგორც ამჟამად მიიჩნევა, არამედ აფხაზეთის საკათალიკოსო ცენტრის აღორძინება კავკასიის ალანიის საზღვარზე – ბიჭვინთაში, კავკასიის ალანია მისი გავლენის სფეროში მოექცა და სადავო გახდა ბიზანტიასთან, ამის მიზეზი იყო აფხაზ მეფეთა სურვილი კავკასიის ალანიაზე მისი ეკლესიის, ანუ აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციის განვრცობისა.

მართალია, კავკასიის ალანიიდან გააძევეს ბერძენი სასულიერო პირები, მაგრამ იქაური, ადგილობრივი ქრისტიანები სულიერ საზრდოსა და მსახურებას იღებდნენ უშუალოდ მეზობლად მდებარე აფხაზეთის საკათალიკოსოს სასულიერო პირებისაგან, ამ საკათალიკოსოში კი ლიტურგიის ენა ქართული იყო და ის უშუალოდ აფხაზთა მეფეების მფარველობაში შედიოდა.

აფხაზეთის საკათალიკოსო ერთ ნაწილს წარმოადგენდა ზოგადქართული ეკლესიისა და მისი ქვეყნიური მეპატრონენი იყვნენ აფხაზთა მეფეები, ქართული ენისა და ეკლესიის წინსვლა-აღორძინებისათვის მედგარი მებრძოლები. ამას მიუთითებს, მაგალითად ისიც, რომ მე-10 ს. ცნობილი ქართველი ჰიმნოგრაფი იოანე მინჩხი თავის მიძღვნაში აფხაზთა მეფეს გიორგის (922-957) „დიდსა და კარგს“ უწოდებს. ეს ის გიორგი მეფეა, რომელსაც კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი ევედრებოდა, რათა დახმარებოდა ალანიაში კონსტანტინოპოლიდან გაგზავნილ სასულიერო პირებს, მაგრამ დადებით პასუხი ვერ მიიღო, ამის პარალელურად მან (გიორგი მეორემ) მრავალი ქართული ეკლესია ააგო, ასევე დაარსა თავისი მნიშვნელობით უდიდესი ქართული საეპისკოპოსო კათედრა – მარტვილისა ანუ ჭყონდიდისა. აქედანაც ჩანს, რომ აფხაზთა მეფეები ქართული ეკლესიის ინტერესებს უპირველეს მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ბიზანტიურთან შედარებით.

იბნ რუსტას (მე-10 ს. დასაწყისი) ცნობით „ალანთა მეფე თავის გულში ქრისტიანია, მაგრამ მისი სამეფოს ხალხი – წარმართია, კერპთაყვანისმცემელი“, ამ მეფემ, როგორც ითქვა გააძევა ბერძენი კლერიკალები 932 წელს, ანუ ალანიის ბერძნულმა ეპარქიამ კავკასიის ალანიაში იარსება მხოლოდ დაახლოებით 20 წელი (910-იანი წლებიდან ვიდრე 930-იან წლებამდე). ამის შემდეგ კავკასიის ალანია გადავიდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში ვიდრე 1032 წლამდე.

1032 წელს აღდე დედოფალმა (ალან მეფეთა ქალიშვილმა და საქართველოს მეფის გიორგი 1-ის ქვრივმა) ანაკოფია და შესაბამისად კავკასიის ალანია გადასცა ბიზანტიელებს. ანუ 1032 წლიდან კავკასიის ალანია, 40-იოდე წელი, კვლავ ბიზანტიელების ხელში აღმოჩნდა, ვიდრე 1074 წლამდე, როდესაც ბიზანტიამ საქართველოს უკანვე დაუბრუნა ანაკოფია და შესაბამისად ანაკოფიის მიმდებარე მიწაწყალი (კავკასიის ალანია).

თუ შევაჯამებთ, ვნახავთ, რომ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქია ჩამოყალიბდა 910-იან წლებში, უფრო 916 წელს, (იქ კონ-

სტანტინოპოლიდან მთავარეპისკოპოს პეტრეს ჩასვლისას), **მან იარსება 15-20 წელი**, ალანთა მეფის მიერ ბიზანტიელი კლერიკალების გაძევებამდე (932 წ.), რის შემდეგაც შევიდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში, რომელის იურისდიქციაში დარჩა მთელი საუკუნე, ანუ 1032 წლამდე, დედოფალ ალდეს ღალატამდე.

ამ 100 წლის განმავლობაში (932 წლიდან ვიდრე 1032 წლამდე) უნდა იყოს აგებული აფხაზთა მეფეების მიერ არზიზ-ზელენჯუკის, სენტისა და შოანას ქართული სტილის ჯვარ-გუმბათოვანი ეკლესიები (თითქმის ზუსტი, თუმცა უფრო მოკრძალებული ასლები მოქვისა, აფხაზეთის სხვა კათედრალებისა და დანარჩენი საქართველოს მე-10 საუკუნეში აგებული ეკლესიებისა, მაგალითად აფხაზთა მეფე ლეონ მესამის მიერ 964 წელს აგებული კუმურდოს ეკლესიისა).

ალდეს შემდეგ, **1032-1074 წლებში ანაკოფია კვლავ ბიზანტიელთა ხელში აღმოჩნდა, ხოლო კავკასიის ალანია 1081 წლამდე (იმპერატორ ალექსი კომნენის გადაწყვეტილებამდე)**. ამ დროს მათ (ბიზანტიელებმა) განამტკიცეს ანაკოფია და იქ ააშენეს სხვა ნაგებობანიც (ხოლო, კავკასიის ალანიაში, უკვე აგებული და ქართველთა მიერ ნაკურთხი სენტის ეკლესია ხელახლა აკურთხეს (მარიამ ალანელის მეუღლის იმპერატორ ნიკიფორე III ბოტინატის დროს 1078-1080 წლებში, ამის აღსანიშნავად სენტში მიიტანეს მყარ მასალაზე ნაწერი წარწერა ამ ტაძრის ხელახალი კურთხევის შესახებ და გადანერეს ეკლესიის კედელზე).

ბიზანტიელებმა ქართველთა მიერ უკვე აგებული სენტის ტაძრი ხელახლა აკურთხეს და ეს ფაქტი კედელზე წააწერეს თავიანთი იურისდიქციის წარმოჩენის მიზნით (ამჟამად არასწორად მიიჩნევა, რომ სენტის წარწერაში თითქოსდა ნახსენებია იმპერატორი ნიკიფორე ფოკა, ჩვენი კვლევით, რომელიც გამოქვეყნებულია, სენტის წარწერაში ნახსენები „ნიკიფორე“, არის ნიკიფორე ბოტინატი, „მარიამი“ – არის მარიამ ალანელი, ხოლო „კონსტანტინე“ არის მისი ვაჟი კონსტანტინე დუკა, თარიღიც ქართული წელთაღრიცხვის სისტემით უნდა გამოითვალოს).

ბიზანტიის ახალმა იმპერატორმა ალექსი კომნენმა ალანიის ეპარქიის საკითხი სხვაგვარად გადაწყვიტა, მან საერთოდ მოუნაცვლა ადგილსამყოფელი კავკასიის ალანიის ეპრქიას და ის მახლობლად, დონისპირეთის სტეპებში გადაადგილა, ადგილმონაცვლეობა ეპარქიებისა მიღებული პრატიკა იყო.

რაც შეეხება, კავკასიის ალანიის ეპარქიის მინაწყალს, ის შევიდა აფხაზთა სამეფოს შემადგენლობაში. ეს არ იყო გამონაკლისი, რადგანაც ამავე წლებში ბიზანტიამ საქართველოს დაუბრუნა (გრიგოლ ბაკურიანისძის ხელით) იბერიის თემის რამდენიმე ციხესიმაგრე, ტაოს ნაწილი, ყარსი და ასევე ანაკოფიის ციხექალაქი.

კავკასიის ალანიის ეპარქიის მინაწყლის შესვლა აფხაზეთის საკათალიკოსოს შემადგენლობაში ბიზანტიის სამეფო კარისათვის წარმოადგენდა

რთულად გადასაჭრელ პრობლემას. ჩანს, მის გადაჭრაში მონაწილეობა მიიღო ბიზანტიის დედოფალმა მარიამ ალანელმა, ქართველი მეფის ქალიშვილმა და საქართველო იმჟამინდელი მეფის დამ, რომლის პირადი იურიდიული საკუთრება უნდა ყოფილიყო ანაკოფია და კავკასიის ალანიის რაიმე ნაწილი. ჩანს, მან მიაღებინა გადაწყვეტილება ბიზანტიის იმპერატორს ალექსი კომნენს, რათა მოენაცვლებინა ალანიის ეპარქიის ადგილსამყოფელი, ანუ ბიზანტიამ შეცვალა ლოკალიზაცია ალანიის ეპარქიისა, ის კავკასიის მთებიდან გადატანილი იქნა დონისპირეთის სტეპებში, რათა მომსახურებოდა იქაურ მომთაბარე ალანებს, მაგრამ რადგანაც სტეპების ალანიაში არ არსებობდა ქალაქები, ალანიის ეპისკოპოსის საკათედრო ქალაქად განისაზღვარ ქალაქი ტრაპეზუნტთან ახლო, სოტერიოპოლისი, ხოლო ყოფილი კავკასიის ალანიის მინაწვალის საქართველოს სამეფოს დაუბრუნდა (ჩანს მარიამ ალანელის ღვანლით).

ნაშრომში მრავალი პარაგრაფი ეძღვნება კვლევას, რომ **კავკასიის რეგიონში არსებობდა ორი ალანია. ერთი იყო ყირიმის მეზობლად არსებული დონის სტეპების ვრცელი ოლქი. აქ ბინადრობდნენ ნომადი ალანები, მათთვის მე-11 ს. 80-იან წლებში დაარსა კონსტანტინოპოლმა ალანიის სამიტროპოლიტო ოლქი. ამ ვრცელ ველებზე მომთაბარე ალანებს არ გააჩნდათ თავიანთი ქალაქები, ამიტომ კონსტანტინოპოლმა ალანთა მიტროპოლიტი, როგორც აღინიშნა, დასვა ბიზანტიურ ქალაქ სოტერიოპოლისში, ლაზიკაში, ანუ ტრაპეზუნტის ოლქში. რასაც წყაროები, კერძოდ კი, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წმიდა სინოდის აქტები მიუთითებს.**

შესავალი

მონღოლების შემოსევამდე ტერმინ „ალანია“ ჰქონდა ორი მიშვნელობა: 1. კავკასიის ალანია (ჩრდილო-დასავლეთ კავკასია, აფხაზეთ-სვანეთის ჩრდილოეთით) და 2. სტეპების (დონისპირეთის) ალანია (ყირიმის აღმოსავლეთის მიმართულებით).

მონღოლებთან მტრობის გამო ეს ერთეულები გაქრნენ (XIII ს.). აბულფედასა და სხვა ზოგიერთი წყაროს ცნობით ეს ოს-ალანები თურქულენოვანი ტომები იყვნენ.

ამის შემდეგ, მალევე, (დაახლ. XIV ს.) ჩრდილო კავკასიაში შუა აზიის მხრიდან შევიდნენ სხვა წარმოშობის, ირანულენოვანი ალანები, რომელთა სამომთაბარო ტერიტორიად გადაიქცა დონისპირეთის სტეპები და მასთან ერთად ცენტრალური ნაწილი ჩრდილო კავკასიისა. გამარჯვებულ მონღოლთა დამოკიდებულება შუა აზიის სტეპებიდან შემოსული ალანების მიმართ სხვაგავარი იყო. თუკი იქამდე ისინი მტრობდნენ კავკასიელ ანუ თურქულენოვან ალანებს და მათი სამეფოც გაანადგურეს, შუააზიიდან შემოსულ ირანულენოვან ალანებთან მეგობრობდნენ და მათ იყენებდნენ დაპყრობილი ხალხების საკონტროლოდ და დასამორჩილებლად. მათ ევალეობდათ დაპყრობილ ცენტრალურ კავკასიაში გადასახადებისა და ხარკის აკრეფა, მოსახლეობის აღრიცხვა-დამორჩილების საქმე.

ოქროს ურდოს დასუსტების პერიოდში, მე-15 საუკუნის შუა წლებიდან მათ თავიანთ ხელში აიღეს ჩრდილოკავკასიაში მდებრე დვალეთის მმართველობა და გაბატონდნენ დვალეთში, რომელსაც ამის შემდეგ ოსეთი ეწოდა.

ვახუშტი ერთმანეთისაგან განასხვავებს ორ ოსეთს – „ძველს“ და „ახალს“. ის „ძველ ოსეთს“ უწოდებს ძირითადად დონისპირეთის სტეპების მიმდებარე მხარეებს („ჩერქეზს“), ხოლო „ახალ ოსეთს“ უწოდებს დვალეთს, თავისი მიმდებარე რეგიონებით. მისი აზრით, „ძველი ოსეთიდან“ დვალეთში ჩასახლებულმა ოსებმა მოახდინეს დვალეების ასიმილაცია და ამ ორი ეთნოჯგუფის შერწყმით იქ ჩამოყალიბდა ახალი, კავკასიური გენის ოსები.

დვალ-ოსები ანუ გაოსებული დვალეები დვალეთიდან სამაჩაბლოში ჩამოსახლდნენ ძირითადად XVII- XVIII სს.-ში.

1. კავკასიის ალანია, ისტორიული ჩრდილო-დასავლეთ საქართველო, აფხაზეთისა და სვანეთის მომიჯნავე ოლქი ჩრდილო კავკასიაში (ამჟამინდელი ყარაჩაი, ბალყარეთი და მოსაზღვრე მთიანი მხარეები), დაყოფილი იყო რამდენიმე პოლიტიკურ ერთეულად, რომელთაც „სამეფოებს“ უწოდებდნენ. ქალაქებსა და სოფლებში მცხოვრები აქაური მოსახლეობა იყო მინათმოქმედი ქრისტიანი ხალხი. მე-12 საუკუნისათვის კავკასიის ალანია შეერწყა საქართველოს სახელმწიფოს, რომელიც ამ დროისათვის დომინანტად გადაიქცა ჩრდილო კავკასიაში. დავით სოსლანი (საქართველოს მეფის გიორგი 1-ის შთამომავალი), თამარ მეფის მეუღლე, კავკასიის ალანიის ერთერთი სამეფოს უფლისწული იყო. ამ დროისათვის ალანიის სამეფოს ზედა ფენა შეერწყა ქართულ დიდებულთა ფენას, პროცესისათვის ხელი იმას უნდა შეეწყო, რომ

კავკასიის ალანიის სამეფო სახლის კულტურის ენა იქამდეც ქართული იყო, ეკლესიურადაც, ისინი საქართველოს ეკლესიის სამრევლოს წარმოადგენდა. მაგალითად ბორენა დედოფალი (1027- 1072), ალანიის მეფე დორლოლელის და, ქართულენოვანი პოეტი იყო. ბორენა ალანელის ქალიშვილი მარიამ ალანელი (1053- 1118), ბიზანტიის დედოფალი, რუის ურბნისის საეკლესიო კრების ერთერთი ორგანიზატორი და იერუსალიმის ქართული მონასტრების მზრუნველი იყო. კავკასიელი ალანები, ჩანს, ქართველების მონათესავე ხალხად ჩამოყალიბდნენ, რასაც მიუთითებს იოანე ცეცეს ცნობა, რომ აბაზგები, იბერები და ალანები ერთი გენის ხალხია (გეორგიკა, 1976, გვ. 20).

1240-იან წლებში საქართველოს სამეფომ ზავი დადო მონღოლების იმპერიასთან, ამ ზავმა გადააჩინა კავკასიის ალანიაში მდებარე სენტის, შოანასა და ზელენჯუკის ცნობილი ჯვარგუმბათოვანი ეკლესიები მონღოლების მიერ დანგრევისაგან, რადგანაც ამ ეკლესიების მომცველი კავკასიის მთიანეთის რეგიონი იმჟაად საქართველოს სახელმწიფოში შედიოდა და ზავის თანახმად მონღოლები მათ ველარ შეეხებოდნენ, თუმცა მონღოლებმა, მისგან (კავკასიის ალანიისაგან) განსხვავებით, სტეპების ალანია სასტიკად გაანადგურეს.

2. სტეპების ალანია, ჩრდილო კავკასიის მახლობლად დონისპირეთში, სტეპების მომცველი რეგიონი ყირიმის აღმოსავლეთით, აქაური მოსახლეობა არ იყო მიწათმოქმედი, არამედ, აქ მომთაბარეობდნენ ალანური ტომები, წყაროს ცნობით მათ, ნომადური ცხოვრების გამო, არ გააჩნდათ ქალაქები და სოფლები (ანუ, ისინი არ იყვნენ მიწაზე დამაგრებული მიწათმოქმედი ხალხი, და, შესაბამისად, არ გააჩნდათ ქალაქები და სოფლები).

საეკლესიო იურისდიქციის მხრივ, სტეპების ალანია შედიოდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქიის იურისდიქციაში. მისგან განსხვავებით, კავკასიის ალანია მე-11 საუკუნის 70-იანი წლებიდან შედიოდა საქართველოს ეკლესიის აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში,

3. ძველი და ახალი ოსეთი. დონისპირეთის სტეპებსა და ჩრდილო კავკასიაში მონღოლებმა სასტიკად დაამარცხეს ალანები და ამოხოცეს. მაგრამ ამ არეალზე (რომელსაც ვახუშტი „ძველ ოსეთს“ უწოდებს), მალევე, განსაკუთრებით თემურ-ლენგის შემდეგ, გამოჩნდა სულ სხვა წარმოშობის, უკვე არაქრისტიანი, მონღოლების მეგობარი ტომები, რომელნიც ჩანს მონღოლებს კავკასიაში შემოყვნილ შუა აზია-კასპისპირეთის ტრამალებიდან. ე.წ. ოსეთში ანუ „ძველ ოსეთში“ მათი დასახლების გამო, ამ ტომსაც ოსები უწოდეს. ამ სტეპებიდან ისინი განივრცნენ სამხრეთით, კავკასიის მთისწინეთის, კერძოდ კი დვალეთის მიმართულებით. რთული ვითარების გამო საქართველო თავის ოლქ დვალეთს ველარ აქცევდა სათანადო ყურადღებას, ამის გამო დაპყრობილ დვალეთში ოსები იქცა ზედა ფენად, ხოლო ქვედა დამორჩილებული ფენას ქმნიდა დვალეები, სამწყსო ქართული ეკლესიისა თავისი ქართული ეკლესიებით, ქართველი საეკლესიო პირებითა და წმიდანებით (მაგ. წმ. ნიკოლოზ დვალის). საზოგადოდ დვალეები გაცილებით მრავალრიცხოვანი ჯგუფი იყო, ვიდრე მათი დამპყრობელი მცირერიცხოვანი ოსები, მაგრამ ეს უკანასკნელი იყო კარგად ორგანიზებული სამხედრო ჯგუფი, გამოცდილი ომებში და მი-

ზანმიმართული, ხოლო დვალები იყვნენ ერთმანეთისაგან დაცალკავებული მინათმოქმედები ანდა მეცხოველეები. ასიმილაციის შედეგად საბოლოოდ დვალები გაოსდნენ, მათი გაოსების პროცესი ვახუშტის დროს ჯერ კიდევ არ იყო დასრულებული და ჯერ კიდევ არსებობდა დვალური დიალექტი.

ისტორია

იქამდე, მე-10 საუკუნეში, კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი (901-907 და 912-925 წწ.) ცდილობდა ეპარქიის დაარსებას კავკასიის ალანიაში, მაგრამ ბერძენი სასულიერო პირები ალანთა მეფეებმა გააძევეს ალანიიდან 931-932 წლებში, ჩანს, აფხაზ მეფეთა მოთხოვნით.

არაბი ისტორიკოსი ალ-მასუდი იძლევა ცნობას ბერძენ სასულიერო პირთა განდევნის შესახებ 931-932 წლებში: „აბასიდების დროს ალანთა მეფეებმა, რომლებიც იქამდე იყვნენ წარმართები, მიიღეს ქრისტიანული სარწმუნოება, მაგრამ 320 წლის შემდეგ განდგნენ მისგან და განდევნეს ეპისკოპოსები და მღვდლები, რომელნიც მათთან რუმის მეფეებმა გააგზავნეს».

http://www.vostlit.info/Texts/rus13/Sirvan_Derbend/pril3.phtml?id=1900

ნიკოლოზ მისტიკოსი თავის წერილებში თხოვდა აფხაზთა მეფეებს დახმარებას, რათა მათ შეეწყნარებინათ კონსტანტინოპოლიდან გაგზავნილი სასულიერო პირები, მაგრამ, აფხაზთა მეფეებს გააჩნდათ თავიანთი თავისთავადი ქართულენოვანი აფხაზეთის საკათალიკოსო, მათ მიერვე დაარსებული ქართულენოვანი საეპისკოპოსოებით და, ამიტომაც, ისინი ვერ შეეგუებოდნენ ბიჭვინთის საკათალიკოსო ცენტრთან ახლოს უცხო ეკლესიის (ანუ კონსტანტინოპოლის) ეპარქიის დაარსებას კავკასიის ალანიაში.

ჩანს, აფხაზთა მეფეებმა, ალან მეფეთა ხელით შეძლეს მათთვის არასასურველი იურისდიქციისაგან თავის არიდება, ანუ ბერძენი სასულიერო პირები გაძევებულ იქნენ 932 წლისათვის (ვფიქრომ რომ აფხაზთა მეფეებმა პირდაპირ მოქმედებას თავი აარიდეს, რადგანაც კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ზოგადად, უდიდეს ავტორიტეტს წარმოადგენდა მართმადიდებელთათვის ანუ მისი სამეფოს მორწმუნეებისათვისაც).

თითქმის ერთი საუკუნე 932 წლიდან ვიდრე 1032 წლამდე კავკასიის ალანია ანაკოფიასთან ერთად ძირითადად აფხაზ მეფეთა გავლენის სფეროში შედიოდა, თუმცა იქ ადგილობრივი მთავრები მართავდნენ, მათ ბიზანტიელები თავიანთ ვასალებად მიიჩნევდნენ. ასე, რომ კავკასიის ალანია 932 წლიდან 1032 წლამდე აფხაზურ-ბიზანტიური დავის ობიექტს წარმოადგენდა (ამ დროს 932-1032 წლებში უნდა აეშენებინათ აფხაზ მეფეებს ტიპიური ქართული სტილის ცნობილი ჯვარგუმბათოვანი ტაძრები ზელენჯუკში, სენტსა და შოანაში).

ანაკოფია კავკასიის ალანიას შავ ზღვასთან აკავშირებდა თავის გეოგრაფიული მდებარეობის გამო, ვახუშტის ცნობით ანაკოფიის შემოგარენი ალანიად (აფხაზეთის ალანიად) იწოდებოდა, ის შეადგენდა ერთერთ გეოგრაფიულ ნაწილს კავკასიის ალანიისა). ამიტომაც, შესაძლოა, ანაკოფია იყო საუფლისწულო საკუთრება ალან მეფეთა ოჯახსა, შესაბამისად, ალდესი. ის აქ ცხოვრობდა თვის ვაჟ დემეტრესთან ერთად მეუღლის საქართველოს

მეფის გიორგი 1-ის გარდაცვალების შემდეგ. მათ, როგორც საკუთრება, ეს ციხე გადასცეს ბიზანტიელებს 1032 წელს.

როგორც ითქვა, როცა გიორგი 1-ის მეორე ცოლმა ალდე დედოფალმა ქმრის გარდაცვალების შემდეგ (როცა ტახტზე ვერ აიყვანა თავისი შვილი უფლისწული დემეტრე), 1032 წელს ანაკოფიის ციხე ბიზანტიას გადასცა ვითარება სრულიად შეიცვალა

ამის შემდეგ, 1032 წლიდან, ბიზანტიელებს კავკასიის ალანისაკენ გზა გაეხსნათ, ანაკოფია და კავკასიის ალანია 1032 წლიდანვიდრე 1074 წლამდე კვლავ ბიზანტიელთა ხელში აღმოჩნდა (მაგალითად, ამ დროს, ანუ 1032 წლიდან 1074 წლამდე უნდა გადაენერათ ფირფიტებიდან სენტის ტაძრის კედელზე ბერძნული საქტიტორო წარწერა იმპერატორ ნიკიფორე ბოტინატი (1078–1081) ეპოქისა. თავდაპირველად ეს წინასწარ გამზადებული წარწერა მოთავსებული ყოფილა რალაც ფირფიტაზე,საიდანაც ის გადაუტანიათ სენტის ტაძრის კედელზე).

ალანია ბიზანტიელების ხელში აღმოჩნდა 42 წლის განმავლობაში (1032-1074) შესაბამისად, ამით უნდა აიხსნას ამ დროის ბერძნულენოვანი ნაკვალევი ანაკოფიაში (და კავკასიის ალანის ტაძრებში).

ამ პერიოდში აფხაზეთი უკვე წარმოადგენდა საქართველოს გამაერთიანებელ დვრიტას და მისი მეფეები იყვნენ გიორგი 1-ის შთამომავლები და იწოდებოდნენ საქართველოს მეფეებად (ბაგრატ მე-4, გიორგი მე-2, და შემდგომ, დავით აღმაშენებელი). ისინი ბიზანტიასთან იბრძოდნენ არა მხოლოდ აფხაზეთის მხარეთა, ასევე ტაოსა და სამხრეთ საქართველოს დასაბრუნებლად).

ანაკოფია, 1074 წელს კვლავ საქართველოს დაუბრუნდა.

ეს კავკასიის ალანის სრულ გაკონტროლებას გულისხმობდა აფხაზეთის (საქართველოს) მეფეთა მიერ.

შესაბამისად, ამის შემდეგ, (1074-1081 წწ.) შედეგ კავკასიის ალანია სრულად შევიდოდა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში.

ეს იყო ბიზანტიის ეკლესიური მარცხიც კავკასიის ალანიაში, ის, პოლიტიკური ფაქტის წყალობით, უკვე არა ბერძულ, არამედ აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში გადავიდა, ამასთანავე საბოლოოდაც, რადგანაც, ბიზანტია თურქ-სელჯუკთა მიერ დასუსტებული, უკვე მოკავშირეობას ეძებდა საქართველოს მეფეებთან.

კავკასიის ალანიაში მარცხის საკომპენსაციოდ, კონსტანტინოპოლს შეუცვლია ლოკალიზაცია ეპარქიისა და ალანის აეპარქიის ახალ გეოგრაფიულ ადგილსამყოფელად განისაზღვრა სტეპების ალანია დონისპირეთის სტეპებში ყირიმის აღმოსავლეთით, ეს ფართო სტეპებიც კავკასიის ნაწილად ითვლებოდა.

აქ არა მიწათმოქმედი, არამედ მწემსური ცხოვრებით მცხოვრები ალანები მომთაბარეობდნენ. რადგანაც მათ მწემსური ცხოვრების გამო არ გააჩნდათ ქალაქები და სოფლები, ამიტომაც ალანის ეპარქიის მღვდელმთავრის მუდმივ სამყოფელ ქალაქად განისაზღვრა ქალაქი აქედან შორს, ბიზნტიურ ლაზიკაში, ტრაპეზუნტის რეგიონში, სოტირიოპოლისში, რომელსაც ქართველები სატყეველას უწოდებდნენ.

თავი I

კავკასიის ალანია

აფხაზეთის „ალანია“

V-VI სს-ში ალანთა სახელით ცნობილი მომთაბარე მრავალრიცხოვანი ხალხები მომთაბარეობდნენ ვრცელ ტერიტორიაზე დუნიდან დნეპრამდე, აღმოსავლეთ ევროპის სამხრეთით.

ალანები შედგებოდნენ სხვადასხვა ეთნიკური წარმოშობის ტომებისაგან, მისწრაფოდნენ შეჭრილიყვნენ რომის, ბიზანტიისა და სპარსეთის ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში და გაეძარცვათ.

ისინი ორი მიმართულებით ლაშქრობდნენ: სამხრეთით კავკასიის ქედის გავლით ისწრაფოდნენ სპარსეთსა და მცირე აზიაში შესაჭრელად, ხოლო დასავლეთით კი უტევდნენ ევროპას. ამიტომაც ისინი სხვადასხვა საუკუნეებში კავკასიის სხვადასხვა ნაწილებში ჩნდებოდნენ.

V ს-ში ისინი ცენტრალური კავკასიის გზით საქართველოში შემოიჭრნენ, მაგრამ ვახტანგ გორგასლის ღვაწლით ფეხი ვერ მოიკიდეს. ამ პერიოდში ალანიად მოიხსენიებოდა ვრცელი ქვეყანა ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიიდან დნესტრისპირეთამდე.

VI ს-ში, როცა ქართლის სამეფო დასუსტდა, ბიზანტიამ ალანები, ვითარცა მოკავშირეები გამოიყენა სპარსელების წინააღმდეგ ლაზიკისათვის ომში. ამ დროს მათ ხელში დროებით აღმოჩნდა დღეს აფხაზეთად ცნობილი მინაწყალის მცირე ნაწილი. ამ დროს „ალანია“ დაერქვა აფხაზეთის ერთ ნაწილს.

გეოგრაფიულად სად მდებარეობდა ე.წ. აფხაზეთის ალანია?

ვახუშტი ბაგრატიონი ალანიის შესახებ წერს: „ხოლო „ალანი“ არს სუანეთის დასავლით და ბედიის ჩრდილოთ, აქვს აღმოსავლით საზღვარი სვანთა, სამხრით კავკასი ბედი-ოდიშს და ამას შორისი, უდის შუაში სვანეთის მდინარე. მოსავლით და პირუტყვით ვითარცა სვანეთი, არამედ კაცნი კერპნი, უსჯულონი, პირველ იყვნენ ქრისტიანენი და ან კერპნი და რომელნიმე მაჰმადიანი“ (ქ.ც. IV, 789).

„სვანეთის მდინარეს“ ვახუშტი, ჩანს, უწოდებს ბზიფისწყალს, რადგანაც სხვაგან წერს: „ამის ბიჭვინტის დასავლით დის კაპპეტის მდინარე, დიდი და ჩქარად მდინარე, გამოდის ესე რაჭის მთას, კავკასსა, გამოვალის სვანეთს, ალანს და მას ქვემოთა მოერთვის ზღვასა“ (იქვე, გვ. 785).

მაშასადამე, პროვინცია ალანი, ანუ ალანია მდებარეობდა აფხაზეთში

ბედიის ჩრდილოეთიდან ვიდრე ბიჭვინთის ჩრდილოეთამდე, ანუ თითქმის მთელი აფხაზეთის მთიანი ზოლი ეკუთვნოდა სვანეთსა და ალანიას.

საერთოდ, სიტყვა „აფხაზეთი“ ჩვენს ისტორიოგრაფიაში VIII ს-დან ჩნდება.

ქათული წყაროებით, ფარნავაზიდან ვახტანგ გორგასლამდე, ბედია იყო სასაზღვრო ქალაქი. „ქართლის ცხოვრების“ ცნობით, მასზე გამავალი მდინარე ეგრისწყალი იყო საზღვარი ქართლის სამეფოსა და „საბერძნეთს“ შორის.

ჩანს, ამ მდინარე ეგრისწყლის მარჯვენა სანაპირო ქვეყანა იქამდე „ალანიად“ იწოდებოდა, ხოლო მარცხენა კი ქართლად (ეგრისად).

მდ. ეგრისწყლის მარჯვენა სანაპიროს ალანია ეწოდებოდა VIII ს-მდე, ე.ი. იქამდე, სანამ მას აფხაზეთი დაერქმეოდა, ასეთი მოსაზრების გამოთქმის უფლებას იძლევა ასევე მემატიანის ასეთი ცნობა: „**ალანთა ქვეყანა, რომელ არს აფხაზეთი**“.

კერძოდ, მემატიანე წერს: გიორგი III „**ჟამსა ზამთრისასა გარდავიდის ლიხთიმერეთს და მიუნის ზღვად პონტოსად და მოინადირის ალანთა ქვეყანა, რომელ არს აფხაზეთი**“ (ისტორიანი და აზმანი, ქ.ც. II, 1959, გვ. 15).

მაშასადამე, მდ. ეგრისწყლის იქით მდებარე ქვეყანას პირველი ათასწლეულის რაღაც პერიოდში (უფრო მეტად VI-VII საუკუნეებში), VIII საუკუნემდე ერქვა „ალანია“, ხოლო აფხაზეთა ჰეგემონობის პერიოდში კი მისი სახელი შევიწროვებულა.

ვახუშტის ცნობით, აფხაზეთის საერისთავო ბიჭვინთა-ანაკოფიის რეგიონში იწყებოდა და ყუბანამდე ვრცელდებოდა. ამ რეგიონის (ბიჭვინთა-ანაკოფიის) აღმოსავლეთით ეგრისწყლამდე – ალანია მდებარეობდა. ის სვანეთამდე ვრცელდებოდა. ამიტომაც წერდა ვახუშტი: „**სვანეთი სიგრძით არს რაჭის თხემიდან ალანიაამდე**“ (იქვე, გვ. 787).

ისმის კითხვა, თუკი ალანია ერქვა მთიანეთს ეგრისწლიდან ანაკოფიის ჩათვლით ბიჭვინთამდე, მამ გეოგრაფიულად რომელ ქვეყანას ეწოდებოდა „საკუთრივ აფხაზეთი“?

ვახუშტის (და სხვა წყაროთა) ცნობით, ისტორიული აფხაზეთის საერისთავო ცხუმამდე, ანუ სოხუმამდეც კი ვერ აღწევდა, რადგანაც ცხუმის იქით „ანაკოფია ალანითურთ“ სხვა ქვეყანა იყო, ხოლო **საკუთრივ აფხაზეთი უფრო ჩრდილოეთით (ბზიბისწყალ-ბიჭვინთიდან მდ. ყუბანამდე) მდებარეობდა.**

მემატიანე წერს, რომ აფხაზეთა პირველმა მეფე ლეონმა თავისი სამეფო გაყო რვა საერისთავოდ:

- „1. დასვა აფხაზეთა (ერისთავი) და მისცა აფხაზეთი, ჯიქეთი, ვიდრე ხაზართა მდინარემდე;
2. დასვა (ერისთავი) ცხომს და მისცა ეგრის იქითი ანაკოფია ალანითურთ;
3. დასვა ბედიას და მისცა ეგრისის აღმოსავლით ცხენისწყლამდე და ა.შ.“ (ქ.ც. IV, გვ. 796).

მაშასადამე, ცხუმის საერისთავოში შედიოდა „ანაკოფია-ალანითურთ“, მის (ცხუმის საერისთავოს) მარჯვნივ მდებარეობდა ბედიის საერისთავო, ხოლო მარცხნივ – აფხაზეთა საერისთავო.

მეფე ლეონის დაყოფის მიხედვით, „ალანია“ მდებარეობდა ბედიიდან ბიჭვინთამდე.

ცხუმის ერისთავი ამავე დროს ანაკოფია-ალანიის ერისთავიც იყო, რადგანაც ამ საერისთავოში მდებარეობდნენ აღნიშნული ერთეულები, ე.ი. ცხუმის საერისთავო აერთიანებდა ანაკოფიისა და ალანიის „ქვეყნებს“, თვითონ ცხუმი კი, წყაროს მიხედვით, „აფშილეთში“ შედიოდა.

მაშასადამე, ცხუმის საერისთავოში ალანია-ანაკოფიასთან ერთად აფშილეთიც შედიოდა, ხოლო აფხაზთა საერისთავო, როგორც ითქვა, უფრო ჩრდილოეთით იყო.

ვახუშტის ცნობით, ლეონ I-ის დროს „აფხაზთა სამეფოს“ ჯერ კიდევ არ ერქვა ეს სახელი (ე.ი. აფხაზეთი).

ლეონ I-ის გარდაცვალების შემდეგ გამეფდა ლეონ II (786-800), იქამდე „აფხაზთა ერისთავი“. მას უნებებია თავისი ვრცელი სამეფოსათვის ენოდებინა „აფხაზეთი“. ე.ი. იქამდე აფხაზეთი ერქვა ბზიზისწყლის იქითა ტერიტორიას ვიდრე მდინარე ყუბანამდე. ახლა კი, აფხაზთა ერისთავის გამეფების შემდეგ, აფხაზეთი ეწოდა ვრცელ ქვეყანას ლიხის მთიდან ყუბანამდე.

რამ გამოიწვიო აფხაზთა სამეფოს ტერიტორიის გაზრდა? ეს მოხდა ლეონ I-ელის დროს, როდესაც მან შეირთო ქართლის მეფეთა ქალიშვილი გურანდუხტი, ამ გურანდუხტს მზითვის სახით მოყვა ტერიტორია ლიხის მთიდან მდ. კლისურამდე – „ეგრისი, არგვეთი, სვანეთი, თაკვერი და გურია“, ამიტომაც ლეონის სამეფოში აფხაზეთის საერისთავოსთან ერთად ეს მიწა-წყალიც შევიდა.

საერთოდ, ქართული მატრიანეების ცნობით, როგორც ითქვა, ასეთი ვითარება იყო: მდინარე ეგრისწყლამდე (შემდეგ კი მდ. კლისურამდე) განფენილი იყო „ქართლის სამეფო“, მდინარე კლისურას (კელასურის) იქით (მარჯვნივ) კი „საბერძნეთის“, ანუ ბიზანტიის იმპერიის მიწა-წყალი იყო.

ბიზანტიელებს აქ (ანუ მდ. კელასურიდან ყუბანამდე) ჰყოლიათ თავიანთი ერისთავი ლეონ I. მას უსარგებლია არაბთა შემოსევებისას ბიზანტიის დასუსტებით, ასევე ხაზარებთან ნათესაობით და ხელსაყრელი პოლიტიკური მომენტის შედეგად VIII ს-ის დასაწყისში მოუპოვებია დამოუკიდებლობა ბიზანტიელებისაგან, მას ამავე დროს შეურთავს ქართლის მეფეთა ქალიშვილი გურანდუხტი (ასული მირ მეფისა).

ქართლის მეფე არჩილის (მირის ძმის) გარდაცვალების შემდეგ გურანდუხტს სამეფო ოჯახიდან მზითვის სახით ერგო ე.წ. „საუხუცესო“ მიწა-წყალი.

ეს იყო სამეფო საკუთრება დასავლეთ საქართველოში: „ეგრისი, არგვეთი, სვანეთი, თაკვერი და გურია“ (იქამდე ეს მხარე მეფე არჩილს ეკუთვნოდა).

მდიდარი მზითვით შევიდა გურანდუხტი აფხაზთა ერისთავის ოჯახში, როგორც ვთქვით, ეს იყო ვრცელი მიწა-წყალი დასავლეთ საქართველოში – შემდეგდროინდელი იმერეთი, სამეგრელო, სვანეთი, რაჭა-ლეჩხუმი და გურია.

ცხადია, შეუღლების შემდეგ, ლეონ I-მა თავისი მეუღლის ამ მზითვზე თავისი უფლებამოსილება განახორციელა. ამის გამო მათი (ე.ი. გურანდუხტისა და ლეონ I-ის) პოლიტიკური მემკვიდრე ლეონ II უკვე ვრცელ ქვეყანას

ფლობდა ლიხის ქედიდან ყუბანამდე, ამ ქვეყანას მან მალე თავისი საერისთავოს სახელი „აფხაზეთი“ დაარქვა.

როგორც ითქვა, მამის გარდაცვალებამდე ლეონ I-ისა და გურანდუხტის ვაჟი ლეონ II ერისთავობდა აფხაზეთს, ანუ მამის მიერ დანიშნული იყო აფხაზეთის ერისთავად. მის დედას, ქართლის მეფის ასულ გურანდუხტს ეკუთვნოდა ტერიტორია კლისურიდან ლიხის ქედამდე. კლისურასა (თავდაპირველად ეგრისწყალსა) და ბზიფისწყალის შუა მდებარე ტერიტორიას ალანია ერქვა.

საკვლევია, თუ იურიდიულად ვის ეკუთვნოდა აფხაზეთის ალანია, ბიზანტიელებს ეს ტერიტორია არ ეთმობოდათ, მაგრამ იგი აფხაზთა მეფეების ხელში აღმოჩნდა.

„ესე ლეონ, შემდგომად ხოსროვანთ გარდაცვალებისა, გამეფდა და დაიპყრა სრულიად ეგრისი და „ამან უნოდა აფხაზეთი სამეფოსა თვისსა და მოიღო საერისთავოსა თვისისა სახელი ეგრისსა ზედა“ (გვ. 742).

VIII ს. შემდგომ პოლიტიკური ვითარება ასე განვითარებულა: გაძლიერდა ხაზარეთი და მან ჩრდილო კავკასიის ალანია დაასუსტა. შესაბამისად, ძალა გამოეცალა აფხაზეთის ალანიას, ამით ისარგებლა აფხაზეთის ერისთავმა და ბიზანტიის დასტურითა და ხაზართა ძლიერი დახმარებით ჰეგემონობა მოიპოვა კლისურიდან ყუბანამდე. ამასთანავე, შეირთო ქართლის მეფის ასული, რომელმაც ქმრის ოჯახში მზითვის სახით შეიტანა ტერიტორია კლისურიდან ლიხამდე.

მათმა მემკვიდრემ (რომელიც იქამდე ბზიფისწყალსა და ყუბანს შუა მოქცეული ტერიტორიის ერისთავი იყო), სამეფო ტახტზე ასვლის შემდგომ, (რადგანაც მის, უკვე ვითარცა მეფის, ხელში აღმოჩნდა ლიხსა და ყუბანს შუა მოქცეული მინაწყალი), თავის გაფართოებულ სამეფოს თავისივე საერისთავოს სახელი – აფხაზეთი უწოდა.

ე.ი. ყველა ეს ტერიტორია ლიხის მთიდან ყუბანამდე ლეონ II-ის მიერ აფხაზეთად იწოდა, იქამდე, როგორც აღინიშნა, აფხაზეთი ერქვა ტერიტორიას ბზიფისწყლიდან ყუბანამდე.

ალანიად იწოდებოდა ტერიტორია ბზიფისწყლიდან-კლისურამდე (თავდაპირველად ეგრისწყალ-ბედიამდე), ხოლო კლისურასა (თავდაპირველად ბედიასა) და ლიხს შუა მოქცეულს – ეგრისი, რომელიც ქართლის სამეფოს ნაწილი იყო.

კონსტანტინოპოლის პატრიარქის ნიკოლოზ მისტიკოსის წერილები აფხაზთა მეფეებს

კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს არასოდეს განუცხადებია პრეტენზია დასავლეთ საქართველოში თავისი ძველი იურისდიქციის შესახებ.

საქართველოს ეკლესიის მიმართ კონსტანტინეპოლს მსგავსი პრეტენზია რომ ჰქონოდა, გამოთქვამდა როგორც წარსულში, ისე მეოცე საუკუნეში, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის პროცესის დროს.

ცნობილი ბერძენი კანონისტი სარდელი მიტროპოლიტი მაქსიმე თავის ნიგნში „საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია“ (ათენი, 1966) კონსტანტი-

ნეპოლის არავითარ პრეტენზიას არ გამოთქვამს საქართველოს ეკლესიის მიმართ.

ეს თვალსაზრისი კიდევ უფრო ადრე გამოთქვა ცნობილმა კვლევარმა მიხეილ თარხნიშვილმა. ის წერს: „ბიზანტიას არც პატრიარქობის დროს, არც სხვა რომელიმე ხანაში არავითარი პრეტენზია არ განუცხადებია საქართველოს ეკლესიის შესახებ“ (მიქელ თარხნიშვილი, წერილები 1994, გვ. 463).

აღნიშნული მოსაზრების თვალსაჩინო მაგალითია კონსტანტინოპოლის პატრიარქ ნიკოლოზ მისტიკოსის წერილები აფხაზთა მეფეების მიმართ (იქვე, გვ. 436-438).

ბიზანტიის გამოჩენილმა იერარქმა ნიკოლოზ მისტიკოსმა, რომელიც წმ. ფოტის მონაფე იყო, მრავალი პრინციპული მნიშვნელობის წერილი მიწერა თავისი ეპოქის მნიშვნელოვან სახელმწიფო და საეკლესიო პირებს. მათ შორის ის წერდა აფხაზთა მეფეებსაც. მ. თარხნიშვილის გამოკვლევით, მას 902 წელს წერილი მიუწერია აფხაზთა მეფე ბაგრატისათვის, 906-907 წლებში კონსტანტინესათვის, 924-925 წლებში მეფე გიორგისათვის.

საბჭოთა ეპოქის ისტორიკოსთა კვლევით, ნიკოლოზ მისტიკოსის ეპოქა, მეცხე-მეათე საუკუნეები განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო „დასავლეთ საქართველოს ეკლესიისათვის“, რადგანაც იქედან თითქოსდა ამ ეპოქაში განდევნილი იქნა ბერძნული საღვთისმსახურო ენა, განდევნილი იქნენ ბერძენი სასულიერო პირები. გაუქმდა ბერძნული ეპარქიები და საეპისკოპოსო კათედრები. მათი ადგილი კი თითქოსდა დაიჭირა ქართულმა.

ეს მტკიცება უკვე მოძველებულია და ამასთანავე არასწორია.

ცნობილმა მეცნიერმა ნ. ადონციმ მიუთითა თავის ცნობილ წიგნში “არმენია იუსტინიანეს ეპოქაში” (1908 წ.), ბერძნულ-ბიზანტიური წყაროების ანალიზი, რომ ბერძნული ეპარქიები (როდოპოლისი, ზიგანა, საისინი და პეტრა) მდებარეობდნენ არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ ამჟამინდელ ლაზისტანში (ლაზიკაში), ტრაპეზუნტის რეგიონში.

მსგავსავე მიუთითებენ ქართული წყაროები, რომ დაარსებისთანავე საქართველოს ეკლესია მოიცავდა ქვეყნის ყველა მხარეს (ჯერ კიდევ თბილისის საამიროს არსებობისას, როცა საქართველოს სახელმწიფოს უმთავრესი ნაწილი იყო დასავლეთ საქარველო და დედაქალაქი ქუთაისი, რუის-ურბნისის კრება აღნიშნავდა, რომ ანდრიამ იქადაგა ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა, ხოლო წმიდა ნინომ მოაქცია ყოველი სავესება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა, ანუ დასავლეთ საქარველოს ქვეყანა და მისი ხალხი – ქართული ეკლესიის დაარსებისთანავე მისი ძირითადი ბირთვი იყო), ამასვე მიუთითებს სომხური წყარო, რომელიც კირიონ ქართლის კათალიკოსს ეგრისის მთავარეპისკოპოსს უწოდებს. ქართული წყაროები მუდამ მიუთითებენ, რომ როგორც მე-4 საუკუნეში, მეფე მირიანის დროს, ისე მე-5 საუკუნეში ვახტანგ გორგასლის ეპოქაში დასავლეთ საქართველო ანუ ეგრისი მდ, ეგრისწყლამდე და შემდეგ მდ. კლისურამდე, მუდამ შედიოდა ქართლის სამეფოს შემადგენლობაში. შესამამისად, მე-5 საუკუნეში, საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია აღწევდა მდ. კლისურამდე (კელასურამდე). ეს საზღვარი ერთმანეთისაგან ყოფდა ბიზანტიასა და ქართლის სამეფოს. აქედან გამომ-

დინარე, ბიზანტიის ეკლესიის იურისდიქციაში იყო არა სრულიად დასავლეთ საქართველო, არამედ ერთი მონაკვეთი მდ. კლისურიდან ბზიფისწყლისკენ. აფხაზთა სამეფოს დაარსების ეპოქაში, მე-8, მე-9 საუკუნეებში ტერიტორიას კლისურიდან ყუბანამდე ველარ აკონტროლებდა ხაზართა კაგანატის სიძლიერის გამო. მე-10 საუკუნისათვის ვითარება შეიცვალა ხაზართა დასუსტების გამო. ამით მყისიერად მოახდინა რეაგირება ბიზანტიის ეკლესიამ, რაც აისახა პატრიარქ ნიკოლოზ მისტიკოსის წერილებში აფხაზთა მეფეების მიმართ, რომელნიც მის დროს უკვე რეალურად ფლობდნენ ამ მიწა-წყალს. ისინი იყვნენ უზენაესი მფარველები და პატრონები ქართული ეკლესიისა არაბთა ბატონობის უძნელეს ეპოქაში.

როგორც ცნობილია, ზემოთ აღნიშნული აფხაზთა მეფე გიორგის მიერ დასავლეთ საქართველოს ცენტრში დაარსებული იქნა ჭყონდიდის საეპისკოპოსო კათედრა. იქამდე კი ბიჭვინთის საკათალიკოსო ცენტრი.

ალანია, როგორც აღინიშნა, ერქვა ასევე აფხაზეთის ერთ ნაწილს. ოდესღაც მას ბიზანტია აკონტროლებდა. ახლა კი აფხაზ მეფეთა ხელში იყო. აფხაზეთის ალანია მოქცეული იყო ბზიფისწყალსა და ეგრისწყალს შუა. ჩანს, აქ, ამ ტერიტორიაზე სურდა კონსტანტინოპოლის პატრიარქს ალანიის სამიტროპოლიტო ცენტრის, საეპისკოპოსო კათედრის, დაარსება. რადგან ეს მიწა-წყალი აფხაზ მეფეთა ხელში იყო, თხოვდა და ევედრებოდა მათ, ენებებინათ ალანთა ეპისკოპოსისათვის გაენიათ შესაბამისი დახმარება. აფხაზთა მეფეები კონსტანტინოპოლის პატრიარქის თხოვნის საპირისპიროდ მოიქცნენ. კერძოდ, გიორგი აფხაზთა მეფის დროს აღიმართა ბიჭვინთის საკათალიკოსო ცენტრი, დასავლეთ საქართველოს ცენტრში კი – ჭყონდიდის საეპისკოპოსო.

ქართული ეკლესიის იურისდიქცია კაფამდე (ყირიმამდე) რომ აღწევდა, ამის შესახებ ცნობებს ქართული წყაროების გარდა, არქანჯელო ლამბერტიც იძლევა XVII ს-ში. ის წერს: „საქართველოს სამეფო აღწევდა კაფამდი, რომელიც ხერსონესშია. ამ მხრით საქართველო შეიცავდა თავის სამფლობელოში აფხაზებს, ანუ აბასქებს, ჩერქეზებს და ჯიქებს, ანუ ძიქებს. საქართველოს სამეფოს რომ ასეთი სივრცე ეჭირა, ამის ცხადი კვალი დღესაც იპოვება იქ. კოლხიდის გარეთ, აფხაზებისა და ჯიქების ქვეყნებში, მშვენიერი ტაძრები დგანან ქართულად აშენებულები და ქართულის ზედწარწერებით, მაგალითად, ანაკოფიაში და ბიჭვინთაში არის კოლხიდის, გურიისა და იმერეთის პატრიარქის საჯდომი“ (ა. ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, 2011, გვ.29).

ლამბერტის ცნობით, რომელიც თვითონ 18 წელი ცხოვრობდა სამეგრელოში და კარგად იყო ინფორმირებული, აფხაზეთის კათალიკოსს მთავარი კათედრა ბიჭვინთის გარდა ანაკოფიაშიც ჰქონია. ანაკოფია ე.წ. „აფხაზეთის ალანიაში“ შედიოდა და მისი მთავარი პუნქტი იყო. XI ს. დასაწყისში, ციხე ანაკოფია ეკუთვნოდა ალანთა მეფის ასულ ალდეს. ქმრის, საქართველოს მეფე გიორგი I-ის გარდაცვალების შემდეგ, მან, 1032 წელს, ეს ციხე (ანაკოფია) გადასცა ბიზანტიას, თვითონ კი თავის შვილ დემეტრესთან ერთად, რომელიც ბაგრატ IV-ის გერი იყო, თავი შეაფარა საიმპერატორო კარს. ბაგრატ IV-საც, როგორც აღინიშნა, ალან „მეფეთა ასული ბორენა“ ჰყავდა ცოლად.

შესაძლოა მისგან ჰყავდა ქალიშვილი მართა იგივე მარიამი, რობელიც ბიზანტიაში გათხოვების შემდეგ „მარიამ ალანელის“ სახელით იყო ცნობილი. შესაძლოა, იმის გამო რომ მას, როგორც ალან მეფეთა ერთ-ერთ შთამომავალს, საკუთრებაში გადაეცა ანაკოფიის ციხე, რომელიც კვლავ ბიზანტიელთა ხელში იყო მეფე გიორგი II-მდე, რომელმაც „ნაუხვნა ბერძენთა ანაკოფია, თავადი ციხეთა აფხაზეთისათა“ (ქ.ც. I, 1955, გვ. 317).

ერთი სიტყვით, ანაკოფია კავშირში იყო აფხაზეთის ალანიასთან და, შესაძლოა, ადრე X საუკუნეში, აქ სურდა კონსტანტინოპოლს „ალანიის საეპისკოპოსო“ კათედრის დაარსება. მაგრამ მან ეს ვერ შეძლო. პირიქით, ანაკოფიაში დაარსებულა აფხაზეთის კათალიკოსთა ერთ-ერთი რეზიდენცია, მაშასადამე, ქართული ეკლესიის ერთ-ერთი ცენტრი.

ამ კათალიკოსის იურისდიქცია მთელ დასავლეთ საქართველოზე ვრცელდებოდა ლიხიდან ვიდრე კაფამდე.

ცხადია, თუ დასავლეთ საქართველო კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში იმყოფებოდა, მის ცენტრში ჭყონდიდის ქართული საეპისკოპოსო კათედრისა და ეპარქიის დაარსება შეზღუდვად კიდევ იქ ბერძნულ ეკლესიას, ანუ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს კანონიერ უფლებამოსილებას. ეს კი უნდა ასახულიყო და აისახებოდა კიდევ X საუკუნეში, მეფე გიორგისადმი მიწერილ კონსტანტინოპოლის პატრიარქის მიერ მიწერილ წერილებში, ეპოქის სხვა დოკუმენტებში.

ამ კუთხით სურათის შესასწავლად კარგი საშუალებაა სწორედ ამ ეპოქის კონსტანტინოპოლელი პატრიარქის ნიკოლოზ მისტიკოსის წერილები.

აფხაზთა სამეფო, როგორც ცნობილია, მოიცავდა მთელ დასავლეთ საქართველოს.

902 წელს კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი დასავლეთ საქართველოს (აფხაზთა) მეფე ბაგრატს უწოდებს „ღვთის მოყვარესა და ზნე ტკბილ“ ადამიანს, რომელიც სიყვარულს ბადებს ნიკოლოზ მისტიკოსის გულში. უფრო მეტიც, პატრიარქი მეფეს უწოდებს „ღვთის კაცს“, საკუთარ შვილს, მამობრივი ამბორით ესალმება მას. პატრიარქი მეფეს უწონებს „ღვთივ აღტყინებულ მისწრაფებას“ ალანთა ერის სახსნელად. ერთი სიტყვით, პატრიარქი ძალზე აქებს და ყოველმხრივ ემადლიერება აფხაზთა მეფეს.

წერილიდან სრულებით არ ჩანს რაიმე კვალი იმისა, რომ დასავლეთ საქართველოში იზღუდებოდა ბერძნული საეკლესიო იურისდიქცია. არ ჩანს რაიმე კვალი იმისა, რომ ამ სამეფოში გააუქმეს ბერძნული საეპისკოპოსო კათედრები და მისი ბერძენი მღვდელმთავრები იდევნებოდნენ.

თუ კი პატრიარქ ნიკოლოზ მისტიკოსის დროს შეიცვალა ისეთი ცნობილი ბერძნული საეკლესიო კათედრების სტატუსი, როგორებიც იყვნენ ფასისის, როდოპოლისის, ზიგანას, საისინისა და პეტრას კათედრები იმდენად, რომ ისინი ჩამოაცილეს კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს და შეიყვანეს ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში, ცხადია, ეს ადგილობრივი მთავრობის ნებართვით მოხდებოდა, მათ კი კონსტანტინოპოლის პატრიარქი კი არ შეაქებდა, არამედ სასტიკად მოეპყრობოდა, მაგრამ ადგილობრივ მეფეებს: ბაგრატს, კონსტანტინესა და გიორგის კი თბილ წერილებს წერდა კონსტან-

ტინოპოლის პატრიარქი. მაშასადამე იმპერიას არავითარი საეკლესიო პრეტენზია არ გააჩნდა საქართველოს ეკლესიის მიმართ და არც საერო მიმართველთა, ანუ აფხაზ მეფეთა მიმართ.

შეუძლებელია, ამ დიდმნიშვნელოვანი ეპარქიების დაკარგვით კონსტანტინოპოლი აღშფოთებული არ ყყოფილიყო, მაგრამ, როგორც ითქვა, აღნიშნულ თბილ წერილებში საერთოდ არ იხსენიება „გაუქმებული“ დიდმნიშვნელოვანი კათედრები და იქ მხოლოდ ახალქრისტიან ალანებზეა საუბარი.

ცხადია, თუკი კონსტანტინოპოლის პატრიარქი დიდ მზრუნველობას იჩენდა აფხაზეთში სტუმრად მყოფი ალანიის ეპისკოპოსის მიმართ და თხოვდა აფხაზთა მეფეებს ყოველმხრივ, ყოველი საშუალებით, დახმარებოდა ალანიის ეპისკოპოსს, გაცილებით უფრო დაეხმარებოდა ბერძენ სასულიერო პირებს, თუ ისინი დასავლეთ საქართველოში კათედრების გარეშე დარჩნენ და იდევენბოდნენ.

აღნიშნული წერილების განხილვა უფლებას გვაძლევს გამოვთქვათ აზრი, რომ IX-X საუკუნეებში აფხაზთა სამეფოში მსგავს დევნას ადგილი არ ჰქონია.

ნიკოლოზ მისტიკოსის ყველა წერილი აფხაზთა მეფეების მიმართ გულთადი და გულთბილია.

კერძოდ, 906-907 წლებში პატრიარქი აფხაზთა ახალ მეფეს კონსტანტინესაც წერს წერილს. მას უწოდებს „ბრწყინვალე საყვარელ შვილს“, ხოლო მის გარდაცვლილ მამას ბაგრატს კი უწოდებს ნეტარს, რომლის გარდაცვალება კონსტანტინოპოლმა ჯეროვნად იგლოვა.

პატრიარქი ღმერთს ჰმადლობს იმის გამო, რომ გარდაცვლილის ნაცვლად ტახტზე ავიდა მამის სათნოების მქონე ახალი ხელმწიფე, გონიერი და ბრძენი. ახალ მეფესაც პატრიარქი სთხოვს დაეხმაროს ალანიის ეპისკოპოსს და გააუმჯობესოს მისი საცხოვრებელი პირობები.

თითქმის 20 წლის შემდეგ კონსტანტინოპოლის პატრიარქი წერილს წერს მეფე გიორგის. უწოდებს მას კეთილშობილს, რომელიც ღმერთმა დაადგინა, და შემკობილია სულიერი შარავანდედით. პატრიარქი გამოთქვამს დიდ სიხარულს, რომ მეფე ბრწყინვალე მაგალითს იძლევა თავისი კეთილშობილი ქცევებით.

წერილიდან ჩანს, რომ მეფეს და პატრიარქს იქამდეც ჰქონიათ წერილობითი ურთიერთობა. მეფეს დაინტერესება გამოუთქვამს გაეგო ბულგარეთის ამბები. პატრიარქი პასუხობს მას და სთხოვს, როგორც შეშვენიის მის მეფურ დიდებასა და ბრწყინვალეობას, ძველებურად დაიცვას პატრიარქთან გულწრფელი მეგობრობა. პატრიარქი ამ წერილში მეფეს მეგობარს უწოდებს სამჯერ.

მ. თარხნიშვილის მიერ თარგმნილი ამ წერილებიდან კარგად ჩანს, რომ 902-925 წლებში დასავლეთ საქართველოში ადგილი არ ჰქონია ბერძნული ეკლესიის დევნას და არც წინა ეპოქაში წინა მეფეების დროს.

მაშასადამე, მე-9 – მე-10 საუკუნეებში კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო არ გამოთქვამდა პრეტენზიას ქართული ეკლესიის მიმართ.

ისმის კითხვა: მე-9 – მე-10 საუკუნეებში ქართული ეკლესია თუკი შეიჭრა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში, ამ ეპოქის კონსტანტინოპოლელი

პატრიარქები (მაგალითად, ნიკოლოზ მისტიკოსი) რატომ არ გამოთქვამდნენ პრეტენზიებს ქართული ეკლესიის მიმართ?

პასუხი ასეთია: სინამდვილეში კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ეპარქიები ლაზიკაში განლაგებულნი იყვნენ არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ ტრაპეზუნტის ახლო მთიანეთში (ჭანეთში, ამჟამინდელ „ლაზისტანში“), რომელსაც წყაროებში „სოფელი მეგრელთა“ ერქვა. აქ იყვნენ განლაგებულნი ფაზისის სამიტროპოლიტოს პეტრას, ზიგანას, როდოპოლისისა და საისინის ეპარქიები.

აქედან გამომდინარე, დასავლეთ საქართველო არ შედიოდა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში.

ბუნებრივია, არარსებული ბერძნული საეპისკოპოსოების გაუქმება შეუძლებელი იყო, ამიტომაც კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს არასდროს გააჩნდა პრეტენზიები საქართველოს ეკლესიის მიმართ.

აფხაზეთის საკათალიკოსო, ისტორიულად ყოველთვის ზოგად ქართული ეკლესიის ერთ ნაწილს წარმოადგენდა, ქართული ეკლესიის მეორე ნაწილი იყო ქართლის საკათალიკოსო.

ზოგად ქართული ეკლესიის მთლიანობა მიიღწეოდა საერთო საეკლესიო სამართლით, საერთო სჯულისკანონით, საერთო ქართული საღვთისმსახურო ენით, საერთო ტრადიციებითა და საქართველოს პატრიარქის საერთო მეთაურობით. ამ ორ პირველიერარქს შორის ერთს უხუცესი, ხოლო მეორეს უმრწემესი ეწოდებოდა.

ერთიან ქართულ ეკლესიაში წოდება „კათალიკოსი“ შეესაბამებოდა ბერძნული საპატრიარქოების „მიტროპოლიტის“ წოდებას.

როგორც ბერძნული საპატრიარქოს მიტროპოლიტს უშუალოდ ექვემდებარებოდნენ თავისი ეპისკოპოსები, ასევე ქართლის კათალიკოსს ექვემდებარებოდნენ აღმოსავლეთ საქართველოს ეპისკოპოსები, ხოლო აფხაზეთის კათალიკოსს – დასავლეთ საქართველოს ეპისკოპოსები, ხოლო ორივე ეს საკათალიკოსო ერთიანი ქართული ეკლესიის საეკლესიო ადმინისტრაციული ერთეულები (სამიტროპოლიტო ოლქები) იყვნენ.

როგორც ითქვა, მათი ზემდგომი საეკლესიო ინსტიტუტი იყო საერთო სჯულისკანონის და საეკლესიო სამართლის შემმუშავებელი ადგილობრივი საეკლესიო კრებები.

ეს საკათალიკოსოები აღიარებდნენ ასევე უპირატესი პირველიერარქის ავტორიტეტს. მას „უხუცეს პატრიარქს“ უწოდებდნენ. მისი მოვალეობა იყო უზრუნველყო სრულიად საქართველოს ეკლესიაში (ე.ი. ქართლისა და აფხაზეთის საკათალიკოსოებში) საერთო სჯულისკანონის დაცვა, საჭიროების შემთხვევაში ახალი საერთო კანონების შემუშავება (მაგ. XVI ს-ის „სამართალი კათალიკოსთა“).

აღსანიშნავია, რომ საეკლესიო კრების მიერ აფხაზეთისა და ქართლის კათალიკოსთა მონაწილეობით გამოცემულ კანონებს მთელ საქართველოში (ცხადია, აფხაზეთშიც) სავალდებულოდ აღსასრულებელი ძალა ენიჭებოდა სამოქალაქო სამართლის სფეროშიც.

ზოგიერთ საეკლესიო-საკანონმდებლო კრებას მიღებული აქვთ კანონები, რომელნიც უფრო საერო-სამოქალაქო სამართლის სფეროს განეკუთვნ

ნებიან. ასეთებია, მაგალითად, სასჯელთა ჩამონათვალი ქურდობისათვის, ყაჩაღობისათვის და სხვა მსგავსი. როგორც აღინიშნა, ამ კანონებს სავალდებულოდ აღსასრულებელი ძალა ენიჭებოდა.

„უხუცეს“ პირველიერარქად, ანუ „საქართველოს პატრიარქად“, როგორც წესი, ირჩევდნენ მცხეთელ კათალიკოსს, მაგრამ განსაკუთრებულ შემთხვევებში ბიჭვინთელ, ანუ აფხაზთა კათალიკოსს გადაეცემოდა ეს ტიტული („საქართველოს პატრიარქი“).

მაგალითად, შაჰ-აბასის შემოსევების შემდეგ (XVII საუკუნესა და XVIII ს. I ნახევარში) აღმოსავლეთ საქართველოს სამეფოებმა დაკარგეს სუვერენიტეტი (მუსულმანური მმართველობის ქვეშ მოექცნენ), ხოლო დასავლეთ საქართველო ძველებურად მართლმადიდებელ მეფე-მთავართა მიერ იმართებოდა.

ამ ფაქტმა გაზარდა დასავლეთ საქართველოს მმართველთა (მეფეთა და კათალიკოსთა) ავტორიტეტი, რაც მათ ტიტულატურაშიც აისახა. მაგალითად, აფხაზეთის კათალიკოსთა ტიტულატურაში გამოჩნდა ტიტული „საქართველოს პატრიარქი“, უცხოური წყაროების თანახმად, ამ ეპოქაში აფხაზეთის კათალიკოსი სრულიად საქართველოს (იბერიის) უხუცეს (უპირატეს) პირველიერარქად ითვლებოდა. მაგალითად, ანტიოქია-იერუსალიმის პატრიარქი დოსითეოსი (XVII ს.) ამის შესახებ წერდა:

„იბერიაში ორი ავტოკეფალური არქიეპისკოპოსია, რომელთაც ქართველები უწოდებენ კათალიკოსებს. ქვემო იბერია, რომელსაც ძველად კოლხეთსა და ლაზიკას უწოდებდნენ, აქვს ეპარქიები იმერეთში, გურიაში, სამეგრელოში, აფხაზეთში, სვანეთსა და მესხეთის ნაწილში. ზემო და ქვემო იბერიას შორის საზღვარი არის ქედი. ქვემო იბერიის კათალიკოსი პატივით უფრო მეტია ზემო იბერიის კათალიკოსზე... იბერები ქვემო იბერიის კათალიკოსს მიიჩნევენ უფროს კათალიკოსად, რადგანაც მეფე, ე.ი, იმერეთის თავი, მათთან იწოდება მეფეთა-მეფედ“ (სარდელი მიტროპოლიტი მაქსიმი, ქართული ეკლესია და მისი ავტოკეფალია „თეოლოგია“, ათენი, 1966 წ. გვ. 48, თარგმანი ბერძნულიდან რუსულად, 1981).

XVIII საუკუნის II ნახევარში აღდგა აღმოსავლეთ საქართველოში სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტი და სამეფო ტახტი კვლავ მართლმადიდებელმა ხელმწიფეებმა დაიჭირეს. ამ ფაქტმა ძველი ავტორიტეტი დაუბრუნა მცხეთელ კათალიკოსს და ის ძველებურად „უხუცეს“ პირველპატრიარქად იქცა ქართულ საეკლესიო სამყაროში, რაც, ცხადია, საეკლესიო სამართლის სფეროშიც აისახა. მაგალითად, აფხაზ კათალიკოსთა ტახტზე მჯდომი წმ. დოსითეოს ქუთათელის დროს ანტონ კათალიკოსის დიკასტერიის (საეკლესიო სასამართლო) სამართალის სფეროში შედიოდა აღმოსავლეთთან ერთად დასავლეთ საქართველოც (მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, საქართველოს საეკლესიო კრებები).

XIX ს-ში მთელი ეს სისტემა მოიშალა, რადგანაც საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია გააუქმა რუსეთის საიმპერატორო ხელისუფლებამ.

საქართველოს ეკლესიას ავტოკეფალია, 1917 წლის 25 მარტის აქტის საფუძველზე, აღდგენილად გამოაცხადეს საქართველოს ეკლესიის მღვდელ-

მთავრებმა და მრევლმა. 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ რუსეთის სახელმწიფომ დაუბრუნა ავტოკეფალია.

რუსეთის იმჟამინდელმა მთავრობამ ცნო საქართველოს ეკლესიის შინაგანი სტრუქტურა, კერძოდ, ავტოკეფალიის გამოცხადების შემდეგ საეკლესიო კრებამ ეკლესიის პირველიერარქს მიანიჭა სრულიად საქართველის კათალიკოს-პარტიარქის ტიტული. მამასადამე, ის აერთიანებდა უკვე საუკუნის მანძილზე არ არსებული (გაუქმებული) ქართლისა და აფხაზეთის საკათალიკოსო კათედრებს. მას უკვე უშუალოდ ექვემდებარებოდნენ დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს ეპისკოპოსები. ამის შემდეგ ტიტული მიტროპოლიტი აღნიშნავდა მხოლოდ პატივს ეპისკოპოსისა და არა იერარქიულ თანამდებობას. ეს ტიტული მხოლოდ საეპისკოპოსო ჯილდოს წარმოადგენს.

შესაბამისად, ცხუმ-აფხაზეთის ეპარქიის მმართველის თანამდებობრივი ტიტული არის ეპისკოპოსი და მას ღვანლისათის შესაძლოა ჯილდოს სახით ებოძოს მთავარეპისკოპოსის ანდა მიტროპოლიტის წოდება.

საქართველოს პატრიარქს მიენიჭა, უფლება მუდმივად ან დროებით მართავდეს რომელიმე ეპარქიასაც. 1917-18 წლების კრებებმა მას სამართავად გადასცა მცხეთა-თბილისის ეპარქია. 2010 წლის კრებამ (ნმ.სინოდმა) კი – ცხუმ-აფხაზეთის ეპარქია. სხვადასხვა წლებში საქართველოს პატრიარქები სხვა ეპარქიებსაც მართავდნენ, მაგ. მანგლისისა, ქუთაისისა და სხვა.

აფხაზეთის საკათალიკოსო, ვითარცა ქართული ეკლესიის ერთ-ერთი ადმინისტრაციული ერთეული (ბერძნული სამიტროპოლიტოს ფარდი), დააარსა საქართველოს საეკლესიო მმართველობამ, რაც ხელმწიფის კარის მიერაც იქნა დადასტურებული („ამან ბაგრატ განაჩინა კათალიკოზი აფხაზეთს“, – გვამცნობს “ქართლის ცხოვრება”). დასავლეთ საქართველო იმთავითვე ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა (IV ს-დანვე), აფხაზთა სამეფოს ჩამოყალიბებამ წარმოქმნა საფუძველი ქართული ეკლესიის აფხაზეთის საკათალიკოსოს დაარსებისა. ამიტომაც არაა სწორი ნ. ლომოური, რომელიც აცხადებს, რომ VIII ს-ში კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს გამოეყო დასავლეთ საქართველოს (აფხაზეთის) ეკლესიაც (ნ. ლომოური, 2009, გვ. 40-46).

როგორც აღინიშნა, საბჭოთა ეპოქის მკვლევარების სიტყვით, აფხაზთა მეფე გიორგი II-ს ეპოქაში (X-ის დასაწყისში) თითქოსდა ქართულმა ეკლესიამ კონსტანტინოპოლს ჩამოართვა კათედრები აფხაზეთში (დასავლეთ საქართველოში) და მათზე თავისი უფლება განახორციელა, რადგანაც ცნობილი საეპისკოპოსოების (ფაზისისი, როდოპოლისის, საისინის, პეტრას, ზიგანას) დაკარგვით კონსტანტინოპოლმა დაკარგა თავისი იურისდიქცია მთელ დასავლეთ საქართველოზე (აფხაზეთზე).

აისახა თუ არა ასეთი უმწვავესი მომენტი ნიკოლოზ მისტიკოსის წერილებში აფხაზთა მეფის მიმართ?

არავითარ ოდნავ მინიშნებას ან ნაკვალევს წერილები ამისას არ შეიცავს. პირიქით, არსებობს საბუთი, საიდანაც კარგად ჩანს, რომ არავითარი

პრეტენზია კონსტანტინოპოლს დასავლეთ საქართველოს მიმართ არ ქონია, რასაც ადასტურებს წერილი, რომელიც ნიკოლოზ მისტიკოსმა სომხეთის პატრიარქს გაუგზავნა.

სომეხთა პატრიარქისადმი წერილში ნიკოლოზ მისტიკოსი წერს ასეთ რაიმეს: „კავკასიის და აფხაზეთის მიწები შენს „იურისდიქციაში იგულებ“. აფხაზეთის მიწებში ამ წერილში, ჩანს, იგულისხმება ტაოს მიმდებარე მიწები, რომელიც ამ დროისათვის უკვე ჩანდა, რომ აფხაზეთის სამეფოს ხელში გადავიდოდა.

ბიზანტიას სადავო საკითხები რომ ჰქონოდა დასავლეთ საქართველოს მიმართ, სომეხ პატრიარქს ნიკოლოზ მისტიკოსი მიწერდა კიდევ ამის შესახებ და იტყოდა, რომ აფხაზეთი შედიოდა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში. ამასვე მიწერდა აფხაზთა მეფეს გიორგი II-ს.

გიორგი მეორეს, არა მხოლოდ ბერძენი იერარქი მიმართავდა ზეალმატეზული ქების სიტყვებით, არამედ ქართველ საეკლესიო პოეტებსა და მგალობლებს შორის უდიდესი – იოანე მინჩხი.

დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ, ჭყონდიდში X საუკუნეში შექმნილ საგალობელს აქვს ზედწერილი „ეს გალობანი მას კარგსა გიორგი მეფესა, დიდსა, დიდითა ვედრებითა აღუწერვებთან მინჩხისადა“.

აფხაზთა მეფე გიორგი II (922-957), იყო ქართული ენისა და კულტურის უდიდესი მოყვარული. ის „დიდი ვედრებით“ მიმართავდა თავისი სამეფოს პოეტსა და კომპოზიტორს ივანე მინჩხს, რომ მას დაეწერა ახალი ქართული საგალობლები.

მეორე მხრივ, წერილებიდან კარგად ჩანს, რომ ნიკოლოზ მისტიკოსიც ევედრებოდა აფხაზთა მეფეს გიორგი II-ს, თავისი მფარველობა არ მოეკლო ალანის ეპარქიისადმი. მიუხედავად ხვეწნა-მუდარისა და შესაბამისი მიმართვისა, გიორგი მეფეს ყურადღება არ მიუპყრია უცხო პატრიარქის სათხოვარისადმი, მისი ყურადღება მხოლოდ მშობლიურისადმია იყო მიპყრობილი, რომელიც დაზარალდა არაბობის გამო.

მისი მეფის „ვედრების“ შედეგად ივანე მინჩხს, ვითარცა კომპოზიტორს და პოეტს, შემოუღია დამოუკიდებელი სალექსო საზომები ე.წ. „სპადუქნი“ და „მორთულნი“, ცხადია, თავისი შესაბამისი მუსიკით (მუსიკალური კომპოზიციით), რომელსაც აღტაცებით შეხვედრია მთელი ქართული სამყარო X საუკუნეში, რის გამოც აფხაზეთის გარეთაც ის ძლიერ გავრცელებულა (პ. ინგოროყვა, გ. მერჩულე, გვ. 672).

სინურ ხელნაწერში დაცულ საგალობელს ივანე მინჩხის მიერ დართული აქვს შემდეგი კიდურწერილი: „წმიდაო გიორგი, შეენიე გიორგი მეფესა წინაშე მეუფეთა მეუფისა და ადიდე“ (იქვე, გვ. 670).

კავკასიის ალანიისა და აფხაზეთის ურთიერთობა

ამჟამინდელი მყარი შეხედულება, რომ კავკასიის ალანია ბიზანტიური დაქვემდებარების ქვეყანა იყო, არ ეთანადება ვახუშტისა და სხვა ქართულ წყაროთა ცნობებს.

სამწუხაროდ ყურადღების გარეთ დარჩა ვახუშტის შესანიშნავი ცნობა, რომ კავკასიის ალანია ქართველ მეფეთა სამმართველო ქვეყანას წარმოადგენდა. ამის შესახებ ვახუშტი წერს: „**ალანი** იყო კავკასისავე წილნი და **მეფეთა ქართველთა თვით განიმკვიდრეს**“ (ქ.ც. ტ. 4. გვ.788).

აქედან ჩანს, რომ კავკასიის ალანია ქართველ მეფეთა სამკვიდრო (საკუთარი) ქვეყანა იყო, შესაბამისად, მათ მიერ აიგო შესანიშნავი ტაძრები არხიზ-ზელენჯუკისა, სენტისა და შუანასი, სხვა ტაძრებთან და ციხე-სიმაგრეებთან ერთად, რასაც თვით ადგილობრივ მკვიდრთა მამა-პაპეული გადმოცემები და ლეგენდებიც მიუთითებს.

ალანთა მიტროპოლიტი თეოდორე თავის წერილში კონსტანტინოპოლის პატრიარქისადმი აღნიშნავდა, რომ ქრისტიანი ალანები სხვადასხვა ჯგუფებად იყვნენ დაყოფილნი. ეს ჯგუფები სხვადასხვა, ერთმანეთისაგან დაშორებულ არეალზე მომთაბარეობდნენ.

მონღოლთა შემოსევამდე, ანუ მე-13 საუკუნემდე, ქრისტიანი ალანების სამომთაბარეო არეალს წარმოადგენდა ყირიმის გასწვრივ მდებარე დონისპირეთი, ასევე ჩრდილო კავკასიის სტეპების მომიჯნავე ნაწილი ვოლგა-დონის შუამდინარეთისა, მაგრამ სულ სხვა სოციალური სისტემისა იყო კავკასიის ალანია, ქართველ მეფეთა სამკვიდრო. არქეოლოგია აჩვენებს, რომ აქ ცხოვრობდნენ არა მომთაბარე ალანები, არამედ მინათმოქმედი ხალხი. აქაური მოსახლეობა მინაზე იყო მიმაგრებული. კავკასიის ალანია მდებარეობდა აფხაზეთის მეზობელად, კავკასიის მთებში, სვანეთის დასავლეთით.

ერთმანეთის მოსაზღვრე სვანეთი და კავკასიის ალანია იყოფდნენ არხიზ-ზელენჯუკის ეკლესიებს, სენტისა და შოანას ტაძრებს. ამ ტერიტორიის არეალს სვანები მე-18 საუკუნესა და მე-19 საუკუნის დასაწყისშიც კი ფლობდნენ.

კავკასიის ამ ალანიის შესახებ გვაქვს ვახუშტისა და სხვა წყაროების ცნობები. ვახუშტი ამ ოლქს „ალანის კავკასს“ უწოდებს.

მის დროს ეგრისის („იგივე აფხაზეთის, იგივე იმერეთის“) საზღვრები მოქცეული იყო ჭოროხსა და „კავკასის ალანს“ შორის.

ვახუშტი წერს: „სიგრძე ამის ქვეყანისა არს ლიხისა მთის თხემიდან შავს ზღვამდე, ხოლო განი ჭოროხის მდინარიდან ალანის კავკასამდე“ (ქ.ც. ტ. 4. 1973, გვ. 743).

ვახუშტის ცნობით, კავკასიის „ალანი არს სვანეთის დასავლით და ბედის ჩრდილოთ. უდის შუაში სვანეთის მდინარე. პირველ იყვნენ ქრისტიანენი, ან კერპნი და რომელნიმე მოჰმადიანი“ (იქვე, გვ.789).

ვახუშტის მიერ ნახსენები „სვანეთის მდინარე“ უნდა იყოს მის მიერვე ნახსენები კაპეტისწყალი. ის წერს: „ბიჭვინთის დასავლით დის კაპეტის მდინარე. გამოდის ეს რაჭის მთას, კავკასსა, გამოივლის სვანეთს, ალანსა და ...მოერთვის ზღვასა“ (იქვე, გვ. 785). ეს უნდა იყოს ამჟამინდელი ბზიფისწყალი.

ვახუშტიმ აღწერა მხოლოდ აფხაზეთის სამეფოში შემავალი კავკასიის ალანიის ის ნაწილი, რომელიც, მისი სიტყვით, ცხუმის საერისთავოში შედიოდა.

აფხაზთა მეფე ლეონ მეორემ, რომელიც, ვახუშტის ცნობით, 806 წელს გარდაიცვალა, თავისი სამეფო დაყო რვა საერისთავოდ. ცხუმის საერისთავოში შედიოდა „ანაკოფია-ალანითურთ“. „ანაკოფია-ალანითურთ ერქვა“ ცხუმის საერისთავოს ერთ-ერთ ოლქს.

ვახუშტი წერს: **„დაჯდა რა ესე ლეონ მეფედ, დაიპყრა ყოველი ეგრისი, არლარა უწოდა ეგრისი, არამედ აფხაზეთი და განყო ესე ეგრისი (ან აფხაზეთი) რვა საერისთოდ:**

1. დასვა აფხაზთა და მისცა აფხაზეთი, ჯიქეთი – ვიდრე ზღვამდე და ხაზართა მდინარემდე.

2. დასვა ცხომს და მისცა ეგრის იქითა ანაკოფია ალანითურთ.

3. დასვა ბედიას და მისცა ეგრისის აღმოსავლეთით ცხენის წყლამდე.

4. ...ოდრახოსის წილი (ჭოროხის სამხრეთისანი)...უწოდა გურია და დასვა მუნ ერისთავი თვისი.

5. დასვა რაჭა-ლეჩხუმს.

6. დასვა სვანეთისა.

7. შორაპნისავე...სრულიად არგვეთისა.

8. დასვა ქუთათისს ვაკისა, ოკრიბისა, ხანის წყლის დასავლეთისა, გურიამდე და რიონის დასავლით ცხენისწყლამდე. ამანვე აღაშენა ქუთათისი ქალაქი (და ციხე) და ჰყო საყდარი აფხაზთა მეფისა, ვითარცა ანაკოფია. ჰყო ტახტად მეორედ ესე ქუთათისი. ამისგანვე საგონებელ არს გათავისუფლება აფხაზთა კათალიკოზისა, ნებითვე ბერძენთა“ (იქვე, გვ. 796).

ამ ცნობაში ნახსენები „ეგრი“ არის მდინარე ეგრისწყალი, რომელიც, ვახუშტისავე ცნობით, მეფე ფარნავაზის დროიდან ვიდრე ვახტანგ გორგასლამდე წარმოადგენდა ქართლის სამეფოს საზღვარს ამ მხარეში. ქართველმატიანეთა, მათ შორის „მოქცევაი ქართლისაის“ ცნობით, მდ. ეგრისწყალი ამ მხარეში წარმოადგენდა საზღვარს ქართლის სამეფოსა და „საბერძენთს“ შორის, ამ შემთხვევაში ქართლის სამეფოსა და ბიზანტიას შორის. ეს საზღვარი ვახტანგ გორგასლის დროს გადანეულა უფრო ჩრდილო-დასავლეთით და დადებულია მდ. კლისურაზე (მდ.კელასურზე).

ამ ცნობის შესაბამისად, ქართლის სამეფოს საზღვრებს შიგნით მოქმედებდა ქართლის საკათალიკოსო, ხოლო კლისურას, ანუ სასაზღვრო მდინარის იქით კონსტანტინოპოლისა. შესაბამისად, მდ კლისურას იქით ბზიფისწყლამდე მოქცეული ტერიტორია, სადაც ბიჭვინთაა, ბერძნულ იურისდიქციაში იყო. ამიტომაც აქ დადგენილი კათალიკოსი, ანუ საყოველთაო ეპისკოპოსი, საჭიროებდა „ბერძენთაგან გათავისუფლებას“. ეს მას მიუღია ლეონის დროს ვახუშტის ვარაუდით. ამის მიზეზი იყო ამ ტერიტორიის აფხაზთა სამეფოში შესვლა. ბიჭვინთელმა კათალიკოსმა მთელ აფხაზთა სამეფოზე განახორციელა თავისი იურისდიქცია.

აფხაზთა სამეფოში რვა საერისთავო შედიოდა. მათგან ერთ-ერთი იყო „აფხაზთა საერისთავო“.

აფხაზთა ერისთავის საგამგეო მოიცავდა ტერიტორიას ბზიფის წყლის შესართავიდან ვიდრე ხაზარეთის მდინარემდე, ანუ ყუბანამდე. ბიჭვინთა

ბზიფისწყლის მარჯვენა სანაპიროზე მდებარეობდა. მას ვახუშტი კაპეტისწყალს უწოდებს. ამ საერისთავოში არ შედიოდა კავკასიის ალანია. ის ცხუმის ერისთავის მიერ იმართებოდა.

მიიჩნეოდა, რომ ეს ტერიტორია ცხრდილო კავკასიისა (ბზიფისწყლიდან ყუბანამდე) ლეონ პირველ აფხაზთა მეფემდე (786-800) შედიოდა ბიზანტიის საეკლესიო იურისდიქციაში და, აფხაზთა ამ მეფის დროს, ვახუშტის სიტყვით, „გათავისუფლდა“.

„ამისგანვე საგონებელ არს გათავისუფლება აფხაზთა კათალიკოზისა, ნებითვე ბერძენთა“ (იქვე, გვ. 796), ე.ი. მე-8 საუკუნეში. ბერძნული იურისდიქციისაგან გათავისუფლდა ტერიტორია კლისურიდან მცირე ხაზარეთის წყლამდე, ანუ კელასურიდან ყუბანამდე, რომელშიც, ამ ცნობით, ცხუმისა და აფხაზთის საერისთავოები მდებარეობდნენ. ამ ტერიტორიაზე ბიჭვინთაში დასვეს აფხაზთა კათალიკოსი, რომელმაც უკვე თავისი იურისდიქცია მთელ სამეფოზე განავრცო, ლიხიდან და ჭოროხიდან ყუბანამდე, ასეა ვახუშტის ცნობის ანალიზის შესაბამისად.

ამავე დროით საზღვრავს „ქართლის ცხოვრება“ ჩრდილო კავკასიის გამოყოფას ბიზანტიური საეკლესიო იურისდიქციისაგან, ანუ მის გადასვლას ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში:

„იქმნა კრება მეექვსე წმიდათა მამათა კონსტანტინეპოლის შინა... ამის კრებისა მიერ ბრძანეს ესრეთ წმიდისა ეკლესიისა საქართველოსათვის, რომელ არს წმიდა მცხეთა, რათა იყოს სწორ პატივითა ვითარცა წმიდანი სამოციქულო კათოლიკე ეკლესიანი, საპატრიარქონი. და იყოს კათალიკოსი ქართლისა სწორი პატრიარქთა თანა და აკურთხევედეს, მწყემსიდეს და განაგებდეს... სამწყსოსა თვისსა- ქართლსა, გაღმა გამოღმა კახეთსა, შაქსა, შირვანსა და მიდგმით-წამოვლით მთისა ადგილისათა, სუნეთისა და ჩერქეზის საზღვრამდის, სრულიად ოვსეთსა და ყოველსა ზემო-ქართლსა სამცხე-საათაბაგოსა...“ (ქ.ც. ტ. 1. გვ. 232).

აქედან ჩანს, რომ ჩრდილო კავკასია ქართული საეკლესიო და საერო აზროვნების შესაბამისად შედიოდა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში, ქართლის საკათალიკოსო თავის ხელისუფლებას ახორციელებდა „სვანეთამდე და ჩერქეზეთამდე“, ხოლო აფხაზეთის საკათალიკოსოში შედიოდა დანარჩენი ჩრდილო კავკასია ვიდრე ყირიმის ქალაქ კაფამდე, როგორც ამას აღნიშნავს „ბიჭვინთის იადგარი“.

„ქართლის ცხოვრების“ ეს ჩანართი ცნობა, ჩანს, განეკუთვნება მე-16 – მე-17 საუკუნეებს, მაგრამ ის ძველ წყაროს რომ ეფუძნება, იქედან ჩანს, რომ ერთდროულად ხდება ზოგადქართული ეკლესიისა და მისი შემადგენელი ნაწილის აფხაზეთის საკათალიკოსოსათვის ამ დიდი უფლებების მინიჭება ჩრდილო კავკასიასთან დაკავშირებით.

აფხაზეთის საკათალიკოსა და ქართლის საკათალიკოსოების „უაღრესი განპატიოსნება“ ერთდროულად ხდება.

ამ ცნობებით, ზოგადქართული ეკლესია იღებს საპატრიარქო ღირსებას და ამავე დროს „გამოჩნდა კათალიკოზი აფხაზეთისა, ჟამსა მას ლეონ ისავროსასა, ქრისტეს აქეთ 720 წელსა“ (ქ.ც. 1, გვ. 232, სქოლიო).

აფხაზეთის საკათალიკოსო წარმოადგენდა ზოგადქართული ეკლესიის ერთ-ერთ ადმინისტრაციულ ოლქს, მეორე ასეთი ადმინისტრაციული ოლქი ზოგადქართული ეკლესიისა იყო ქართლის საკათალიკოსო. დალესტინის გაქრისტიანების კვალდაკვალ აქაც შეიქმნა ზოგადქართული ეკლესიის ადმინისტრაციული ოლქი – ხუნძეთის საკათალიკოსო.

აფხაზეთის საკათალიკოსოს შექმნამდე, მე-5, მე-6 და მე-7 საუკუნეებში, დასავლეთ საქართველოს ვიდრე მდინარე კლისურამდე, მწყსიდა ქართლის საკათალიკოსო.

ამ საუკუნეებში ძალზე გაიზარდა მრევლი და, შესაბამისად, საეპისკოპოსოთა რიცხვი. მათ შორის, ჩანს, დასავლეთ საქართველოშიც, რამაც, ჩანს, გაართულა მცხეთიდან ეკლესიის ადმინისტრაციული მმართველობა. ამის გამო, ალბათ, ლიხის მთიდან კლისურამდე მცხეთამ ჩამოაყალიბა ადგილობრივი საეკლესიო ადმინისტრაციული ერთეული, ჩანს, 720 წლისათვის, რომელსაც, ჩანს, შემდგომ ეწოდა აფხაზეთის საკათალიკოსო. მალევე ჩამოყალიბდა აფხაზთა სამეფო, რომელშიც შევიდა აღნიშნული ტერიტორია. ადგილობრივი საეკლესიო ერთეული, ჩანს, უფრო გაძლიერდა და მალე იწოდა „აფხაზეთის საკათალიკოსოდ“. მისი მეთაურის წოდება „კათალიკოსი“ „განაჩინა“, ანუ დაამტკიცა აშოტ კურაპალატის ძემ ბაგრატ კურაპალატმა: „ამან ბაგრატ განაჩინა და განანესა კათალიკოსი აფხაზეთს, ქრისტეს აქეთ 830 წელს“ (იქვე, გვ. 155).

720-იან წლებში დაარსებული დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო-ადმინისტრაციული ოლქი თავის იურისდიქციას, როგორც ითქვა, ავრცელებდა მდ. კლისურამდე, რადგანაც აქამდე აღწევდა ქართლის სამეფოს საზღვარი. აფხაზთა ერისთავ ლეონის დროს, რომელმაც ქართლის მეფის ქალიშვილი გურანდუხტისაგან მზითვის სახით შეიერთა დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიები, შეიცვალა და გაფართოვდა საეკლესიო იურისდიქცია. ის (ერისთავი ლეონი) ახლა უკვე ვრცელ მიწა-წყალს აერთიანებდა ლიხის ქედიდან მდ. ყუბანამდე.

როგორც ითქვა, იქამდე, მდ. კლისურიდან ყუბანამდე ბიზანტიური საეკლესიო იურისდიქცია ხორციელდებოდა. ჩანს, ბიზანტიას (არაბთა შემოსევით გართულებული ვითარების გამო და ასევე იმის გამო, რომ ამ ტერიტორიებს ახლა უკვე ფაქტიურად ხაზართა სამეფო აკონტროლებდა), გადაუნყვეტია, გაეთავისუფლებინა მიწა-წყალი კლისურიდან ყუბანამდე და ის გადაეცა აფხაზთა საერისთავოსათვის (მალევე სამეფოსათვის). მართლაც, ვახუშტის ვარაუდით, აფხაზთა მეფე ლეონის დროს ეს მომხდარა და ამას ეკლესიური გათავისუფლებაც მოყვა.

„ამისგანვე საგონებელ არს გათავისუფლება აფხაზთა კათალიკოზისა, ნებითვე ბერძენთა“, – წერს ვახუშტი.

აქ სიტყვა „გათავისუფლების“ ქვეშ უნდა იგულისხმებოდეს კლისურიდან ყუბანამდე მდებარე მიწა-წყლის ეკლესიური გათავისუფლება და მისი შეერთება დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო ერთეულთან, ამით საფუძველი ჩაეყარა აფხაზთა საკათალიკოსოს დაარსებას.

ჩანს, ვითარება შეიცვალა მე-10 საუკუნისათვის. ხაზართა დასუსტების კვალდაკვალ, როდესაც ბიზანტიამ კვლავ მოიწადინა ეკლესიურად ფეხი მო-

ეკიდებინა აფხაზეთის „ალანის კავკასში“, მაგრამ ეს ვერ შეძლო, რაც იქედან ჩანს, რომ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის საეპისკოპოსო კათედრა დაარსებულ იქნა არა ჩრდილო კავკასიაში, არამედ ტრაპეზუნტის რეგიონში – საქართველოს გავლენის სფეროს გარეთ.

ჩრდილო კავკასია საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში მკვიდრად იდგა თემურ-ლენგის შემოსევამდე.

აფხაზთა მეფეები იყვნენ ქართული ეკლესიის უზენაესი პატრონები აფხაზთა სამეფოში ქართულენოვანი წირვა-ლოცვითა და ტრადიციებით.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ არასწორია ამჟამად გაბატონებული თეორია, თითქოსდა დასავლეთ საქართველოში კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს გააჩნდა ეპარქიები პეტრა, საისინი (ცაში), როდოპოლისი (ვარციხე) და ზიგანა (ზიგანევი).

ჯერ კიდევ მეოცე საუკუნის დასაწყისში ნ. ადონციმ გამოიკვლია, რომ სინამდვილეში ეს საეპისკოპოსოები მდებარეობდნენ არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ ამჟამინდელ ლაზისტანში, ისტორიულ სამხრეთ ლაზიკაში (ჭანეთ-ზღვისპირეთში, ტრაპეზუნტის მხარეს), კერძოდ, როდოპოლისი არ მდებარეობდა ვარციხეში, არამედ მდებარეობდა ახლოს თანამედროვე სუმელას მონასტერთან, მაჭუკაში, აქ, შემდგომაც, მე-18 საუკუნისათვის კონსტანტინოპოლმა აღადგინა როდოპოლისის კათედრა. საისინის კათედრა არ მდებარეობდა ცაისში, არამედ, გუმუშხანესთან, კერძოდ, არდასასთან ახლოს. ზიგანას კათედრა მდებარეობდა არა გუდაყვასთან (გუდაყვასთან), როგორც ახლა მიიჩნევა, არამედ ზიგანას უღელტეხილთან, ტრაპეზუნტ-არზრუმის შემაერთებელ გზაზე, ისიც გუმუშხანეს ოლქთან. რაც შეეხება პეტრას კათედრას, ის მდებარეობდა არა ზღვის პირას, არამედ მთებში, სპერის რეგიონთან, კერძოდ კი, ბაიბურდთან ახლოს.

ეს გამოიკვლია ნ. ადონციმ. ჩვენც ამ საკითხზე ვიმუშავეთ და დავეთანხმეთ ადონცის კვლევას (მიტროპოლიტი ანანია).

აღნიშნულის გამო დასავლეთ საქართველო არ შედიოდა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში და ის მე-4 საუკუნიდანვე ქართლის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში შედიოდა მდ.ეგრისწყლამდე, მე-5 ს.-დან კი – კლისურამდე.

კლისურიდან ყუბანამდე კონსტანტინოპოლი მართავდა ეკლესიურად, მაგრამ ეს მართვა ფიქტიური, არარეალური იყო, რადგანაც ამ ტერიტორიებს პოლიტიკურად მართავდა ხაზარეთის კაგანატი, ბიზანტიური სახელმწიფოსა და ეკლესიის მონინალმდევე.

ხაზართა მოკავშირეები იყვნენ აფხაზთა ერისთავები და კავკასიის ალანიის მმართველები.

ხაზარების დასუსტების შემდეგაც კი, არაბული წყაროს ცნობით, ალანთა მეფეებმა გააძევეს კონსტანტინოპოლელი კლერიკალები. ასე, რომ ბიზანტიის ეკლესია ვერც კი მართავდა ამ ტერიტორიას სულიერად. ეს უნდა ყოფილიყო რეალური მიზეზი აფხაზთა მეფე ლეონის დროს ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიის ეკლესიურად გათავისუფლებისა, საბოლოოდ, მისი შესვლისა აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში. ასე ყოფილა მე-10 საუკუნემდე,

შემდეგში ხაზარეთი დასუსტდა და ბიზანტია კვლავ გაძლიერდა ამ მხარეებში.

ამ დროისათვის, მე-11 ს. დასაწყისში, „ანაკოფია-ალანითურთ“ უფლისწულმა დემეტრემ მოღალატეობრივად გადასცა ბიზანტიელებს. შესაბამისად, ალანია კავკასიისა (აფხაზეთისა) კვლავ ბიზანტიურ საეკლესიო იურისდიქციაში მოექცა, მაგრამ დაახლოებით ნახევარ საუკუნეში კვლავ ქართული ეკლესიის იურისდიქციას დაუბრუნდა, ანუ აფხაზეთის საკათალიკოსოს.

„კავკასიის ალანია“ ცხუმის საერისთავოს შემადგენლობაში

(აფხაზთა საერისთავოს საზღვრები აფხაზთა სამეფოში)

აფხაზთა საერისთავოს საზღვრები მკვეთრად განსხვავდებოდა აფხაზთა სამეფოს საზღვრებისაგან. ვახუშტის ცნობით, აფხაზთა საერისთავო იწყებოდა ჩრდილო კავკასიაში მდინარე ყუბანთან და გრძელდებოდა ვიდრე მდინარე ბზიფისწყლამდე. აქ მას ესაზღვრებოდა ცხუმის საერისთავო და კავკასიის ალანია, შემდეგ კი ლიხის მთამდე სხვა საერისთავოები იყვნენ განლაგებული. ყველა ისინი შედიოდნენ აფხაზთა სამეფოში. ვახუშტისავე ცნობით, კავკასიის ალანიაც მათ სამფლობელოს წარმოადგენდა. აფხაზთა მეფეებს ვახუშტი „ქართველ მეფეებს“ უწოდებს.

კავკასიის ალანიის ქართველ მეფეთა მფლობელობასთან დაკავშირებით ვახუშტი წერს: „ალანი იყო კავკასიისავე წილნი და მეფეთა ქართველთა თვით განიმკვიდრეს“ (ქ.ც. 4.გვ.788). ეს ნიშნავს, რომ ალანია (კავკასიისა) იმართებოდა ქართველ, ანუ აფხაზ მეფეთა მიერ. კავკასიის ალანიაში ან მის ერთ ნაწილში ერისთავი იყო დანიშნული.

კერძოდ, ცხუმის საერისთავოში, შედიოდა ტერიტორია ეგრისწყლიდან ბზიფისწყლამდე, მასში ცხუმის გარდა შედიოდა ანაკოფია და კავკასიის ალანია. ვახუშტი წერს ცხუმის ერისთავის საგამგებლოს შესახებ: „დასვა ცხომს და მისცა ეგრის იქითა ანაკოფია ალანითურთ“. („ქართლის ცხოვრება“, ქ.ც. ტ. 4. 1973, გვ. 796).

როგორც ითქვა, „კავკასიის ალანი“ აფხაზეთის ძველ დედაქალაქ ანაკოფიასთან ერთად ერთ გეოგრაფიულ ოლქად მოიაზრებოდა და ის შედიოდა ცხუმის საერისთავოში.

მე-10 საუკუნისათვის აქ სურდა თავის საეკლესიო იურისდიქციის დამყარება ბიზანტიას, რასაც მიაღწია დროებით, მას შემდეგ რაც ბერძნებს, ანუ ბიზანტიელებს ანაკოფია გადასცა დემეტრემ, საქართველოს მეფე გიორგი მეფის ძემ, ბაგრატი მეოთხის ნახევარძმამ, მიმდგომ „კავკასიის ალანთან“ ერთად.

საერთოდ, ოსთა სამეფო სახლის საუფლინულო სეგმენტები აქ უნდა ყოფილიყო კავკასიის ალანიის მომიჯნავედ ანაკოფია – „ალანის კავკასიში“.

გიორგი I-ის მეუღლე, აღნიშნული დემეტრეს დედა, „ოვსთა მეფის ასული“, აქაური უნდა ყოფილიყო. ჩანს, ის იყო მეპატრონე ანაკოფიის ციხისა. აქედან უნდა ყოფილიყო ბაგრატ IV-ის მეუღლე „ოვსთა მეფისა ასული ბორენა“, ჩანს, ეს ციხე საკუთრებას წარმოადგენდა („ალანის კავკასთან“ ერთად) ბორენას ქალიშვილისა, ბიზანტიაში ცნობილი „მარიამ ალანელსა“, ის იყო ქალიშვილი ქართველთა მეფე ბაგრატ IV-ისა.

მას შემდეგ, რაც დემეტრემ ანაკოფია გადასცა ბიზანტიას, დაახლოებით 40 წლის მანძილზე (საქართველოს სახელმწიფოს მიერ მის დაბრუნებამდე) აქ და მიმდგომ ალანიაში, ჩანს, ბიზანტიელებს რამდენიმე ეკლესია აუგიათ.

როგორც აღინიშნა, აფხაზთა საერისთავოში შედიოდა ტერიტორია ბზიფისწყლიდან მდ. ყუბანამდე (ხაზართა მდინარემდე). ამასთან დაკავშირებით ვახუშტი წერს: აფხაზთა მეფემ „დასვა აფხაზთა (ერისთავი) და მისცა აფხაზეთი, ჯიქეთი ვიდრე ზღვამდე და ხაზართა მდინარემდე.“ („ქართლის ცხოვრება“, ქ.ც. ტ. 4. 1973, გვ. 796).

ე.ი. საკუთრივ აფხაზეთი და ჯიქეთი ანუ ტერიტორია ბზიფისწყლიდან (ცხუმის საერისთავოს საზღვრიდან) ვიდრე ყუბანამდე, აფხაზთა საერისთავოში შევიდა.

მდ. ბზიფისწყალი ერთმანეთისაგან მიჯნავდა ცხუმისა და აფხაზეთის საერისთავოებს. აფხაზთა საერისთავო ფაქტიურად ჩრდილო კავკასიაში მდებარეობდა.

ბედიის საერისთავოში შედიოდა ტერიტორია ეგრისწყლიდან ცხენისწყლამდე. ვახუშტი ამ საერისთავოს საზღვარს ასე განსაზღვრავს: „ეგრისის აღმოსავლეთით ცხენის წყლამდე“. აქ სიტყვა „ეგრისის“ ქვეშ იგულისხმება არა ზოგადად ეგრისის ქვეყანა, არამედ მდინარე ეგრისწყალი. როგორც ითქვა, „ქართლის ცხოვრებისა“ და აგრეთვე „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ცნობებით, ეგრისწყალი საუკუნეთა მანძილზე ვიდრე ვახტანგ გორგასლამდე, იყო საზღვარი ქართლის სამეფოსა და ბერძნულ-ბიზანტიურ სამყაროს შორის.

ისტორიულ სასაზღვრო მდინარე ეგრისწყალზე ასევე დადებულია ბედიის საერისთავოს საზღვარი.

„ქართლის ცხოვრებისა“ და „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ დაბეჯითებული მითითებებით, როგორც ითქვა, მდინარე ეგრისწყალი ჯერ კიდევ აზონისა და ფარნავაზის დროს (ალექსანდრე მაკედონელის ეპოქიდან) წარმოადგენდა საზღვარს ქართლის სამეფოსა და ბერძენთა სახელმწიფოს შორის.

ეს საზღვარი, ამ წყაროების თანახმად, თვით ალექსანდრე მაკედონელს დაუწესებია.

ეს მდინარე (ეგრისწყალი) ბიზანტიურ ეპოქაშიც საზღვარი ყოფილა ქართლის სამეფოსა (ე.ი. ქართულ საეკლესიო იურისდიქციასა) და ბიზანტიას შორის, როგორც ითქვა, ვიდრე ვახტანგ გორგასლამდე. ამ უკანასკნელს ცოლად შეურთავს ბიზანტიელთა იმპერატორის ქალიშვილი, რომელსაც, ამავე წყაროს ცნობით, მზითვის სახით მოყოლია ტერიტორია მდ. ეგრისწყალსა და მდ. კლისურას (კელასურს) შორის. ამის შემდეგ საზღვარი მდ. კლისურაზე დადებულია. მეფე მირის დროს კლისურა იყო სასაზღვრო მდინარე.

როგორც აღინიშნა, ვახუშტი ვარაუდობს, რომ აფხაზთა კათალიკოსი ბერძნული იურისდიქციისაგან გათავისუფლდა აფხაზთა მეფე ლეონის დროს, მე-8 ს. დასაწყისში. ეს გათავისუფლება გულისხმობდა კლისურიდან ყუბანამდე ბიზანტიური საეკლესიო იურისდიქციისაგან მოქცეული ქვეყნის გათავისუფლებას.

ამ ლეონმა აფხაზ მეფეთაგან პირველმა მიიღო მეფის ტიტული. მისი წინამორბედი, მისი ბიძა (მამის ძმა) (ვისგანაც მიიღო მმართველის ტახტი), ასევე ლეონი, ატარებდა წოდებას – „ერისთავი აფხაზთა“.

ამ ორ ლეონთაგან პირველი, როგორც ითქვა, იყო „ერისთავი აფხაზთა“, მეორე ლეონი – აფხაზთა პირველი მეფე.

მათი სამმართველო ქვეყნების საზღვრებიც მკვეთრად განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისაგან. სხვა ტერიტორიას მართავდა ლეონ ერისთავი და სულ სხვას მეფე ლეონი.

აფხაზთა საერისთავოს ტერიტორიის საზღვრები მკვეთრად განსხვავდებოდა აფხაზთა სამეფოს საზღვრებისაგან. როგორც აღინიშნა, აფხაზთა ერისთავი მართავდა ბზიფისწყლიდან ყუბანამდე, აფხაზთა მეფე კი – ჭოროხიდან ყუბანამდე.

აფხაზთა საერისთავოს ტერიტორიის საზღვრების განსაზღვრა შესაძლებელია აღნიშნულ საერისთავოთა ჩამონათვალით.

აღნიშნულ ჩამონათვალში აფხაზთა საერისთავოს საზღვარი ჩრდილო კავკასიაში იყო მდინარე ყუბანი: აფხაზთა მეფემ თავისი სამეფოს ადმინისტრაციულ ერთეულებად დაყოფის დროს აფხაზთა ერისთავს სამართავად მისცა „აფხაზეთი, ჯიქეთი – ვიდრე ზღვამდე და ხაზართა მდინარემდე“.

„ხაზართა მდინარედ“, როგორც აღინიშნა, იწოდებოდა მდ. ყუბანი. ის იყო აფხაზთა საერისთავოს საზღვარი ჩრდილოეთის მიმართულებით.

„აფხაზთა საერისთავოს“ საზღვარი, ვახუშტის სიტყვით, დასავლეთით იყო შავი ზღვა, ხოლო სამხრეთით – „ალანის კავკასი“ (საზღვარი ალანის კავკასთან, ჩანს, მიუყვებოდა მდინარე კაპეტისწყალს შუანელამდე. აქედან ეს მდინარე ზღვის შესართავამდე იყო საზღვარი ცხუმის საერისთავოსა და აფხაზთა საერისთავოს შორის).

ეს მდინარე, ვახუშტის სიტყვით, „ალანის კავკასში“ გაედინებოდა. რადგანაც ალანის კავკასი ესაზღვრებოდა აფხაზთა საერისთავოს, შესაბამისად, ის აფხაზთა საერისთავოს საზღვარი უნდა ყოფილიყო. ამასთანავე მდინარე კაპეტისწყალი ერთმანეთისაგან მიჯნავდა ცხუმის საერისთავოსა და აფხაზთა საერისთავოს.

შესაბამისად, აფხაზთა საერისთავო მოქცეული იყო მდ. კაპეტისწყალსა და ხაზარეთის მდინარეს შორის, ანუ ბზიფისწყალსა და მდ. ყუბანს შორის.

თავის მხრივ, აფხაზთა საერისთავო შედგებოდა ორი ოლქისაგან. ესენია: საკუთრივ „აფხაზეთი“ და ჯიქეთი.

ამასადაამე, აფხაზთა სამეფოში, ასე ვთქვათ, ტერმინ „აფხაზეთის“ სახელით ცნობილი იყო სამი ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეული: პირ-

ველი – თვით აფხაზთა სამეფო, მეორე – აფხაზთა საერისთავო და მესამე – საკუთრივ აფხაზეთი.

„აფხაზთა სამეფო“ განფენილი იყო ლიხის ქედიდან ვიდრე მდ. ყუბანამდე. „აფხაზთა საერისთავო“ მდ. კაპეტისწყლიდან ვიდრე მდ. ყუბანამდე, ხოლო საკუთრივ „აფხაზეთის“ ოლქი მოქცეული იყო მდ. კაპეტისწყალსა და ჯიქეთს შორის.

ხშირად ისმის კითხვა, რამდენად შესაძლებელია მდ. ყუბანი ყოფილიყო აფხაზთა სამეფოს საზღვარი?

მდინარე ყუბანი ქართულ წყაროებში (ვახუშტისთან, ლეონტი მროველთან და ჯუანშერთან) დასახელებულია ქართული სამყაროს საზღვრად ჯერ კიდევ ეთნარქ „ეგროსის“ დროიდან.

ლეონტის სიტყვით, თარგამოსმა, როცა დაანანილა კავკასიის მიწა-წყალი, თავის ვაჟს ეგროსს „მისცა ქვეყანა ზღვის ყურისა და უჩინა საზღვარი, აღმოსავლით მთა მცირე, რომელსაც ან ჰქვიან ლიხი, დასავლით ზღვა, ჩრდილოთ – მდინარე მცირისა ხაზარეთისა, სადა წარსწვთების წვერი კავკასისა“ (ქ.ც. ტ. 1. 1955. გვ. 5). მდინარე მცირისა ხაზარეთისა არის მდ. ყუბანი.

„ეგროსის წილი ქვეყანა“ მემატიანისათვის ნიშნავს იმას, რომ მისი ცოდნით მდ. ყუბანამდე ვრცელი ტერიტორია ეგრისელებით იყო დასახლებული, ანუ ისტორიულ ეგრისად ითვლებოდა. ესაა ტერიტორია ლიხის მთიდან ვიდრე მდ. ყუბანამდე.

მემატიანისათვის, სანამ გაჩნდებოდა ქვეყნები „აფხაზეთი“ და „ჯიქეთი“, იქამდე ამ ტერიტორიას ერქვა ეგროსი. აქ მცხოვრები ეგრისელები, წყაროს მიხედვით, ალექსანდრე მაკედონელის ეპოქაში ორ პოლიტიკურ ჯგუფად გაყოფილა. მდინარე ეგრისწყლიდან მდინარე ყუბანამდე მცხოვრებ ეგრისელებს გადაუწყვეტიათ შესულიყვნენ ბერძნული სახელმწიფოს გავლენის სფეროში, ხოლო ეგრისწყლის აღმოსავლეთით მცხოვრებ ეგრისელებს საქართველოს დანარჩენ მოსახლეობასთან ერთად მეფე ფარნავაზის ეპოქაში შეუქმნიათ საკუთარი სახელმწიფო, რომელსაც ერქვა „ქართლის სამეფო“.

ეგრისწყლის დასავლეთით, ანუ ეგრისწყლიდან ყუბანამდე მცხოვრები ეგრისელები მიმხრობიან „ბერძნებს“, შესულან უცხო სახელმწიფოს შემადგენლობაში, ხოლო ეგრისწყლის აღმოსავლეთით მცხოვრებ ეგრისელებს ერისთავ ქუჯის მეთაურობით კავშირი შეუკრიათ ფარნავაზთან და დაუარსებიათ სახელმწიფო „ქართლის სამეფო“.

ამასთან დაკავშირებით გაჩენილა ტერმინი „ოდიში“.

ვახუშტი წერს: „განდგნენ რა ეგრისის მდინარის იქითნი და მიერთნენ ბერძენთა, იტყოდნიან, „ოდეში იყომე ქვეყანა იგი ჩვენი“ და ისახელნენ აწამდე ესრეთ“ (ქ.ც., ტ. 4. გვ. 776).

ასევე წერს: „ეგრისწყალს იქითი, დასავლეთისა, ეპყრათ ბერძენთა“ (იქვე, გვ. 776).

მაშასადამე, ეგრისწყლიდან ყუბანამდე, მართალია, ეგროსის წილია, და ეგრისელებითაა დასახლებული მაგრამ „ბერძნების“ დაპყრობილია. ხალხი წუხს და ამბობს: „ოდესლაც (ოდეში-ოდიში) ესეც ჩვენი ქვეყანა იყო“.

მაშასადამე, ოდიში თავდაპირველად ერქვა ეგრისის მხოლოდ დაპყრობილ ნაწილს – ეგრისწყლის იქით, ხოლო ხალხს, ალბათ, ძველქართულად „მეოტები“, ანუ ოტებულები.

სახელი ტომისა მეოტები, რომელიც ყუბანთან ცხოვრობდა, ქართული წარმომავლობის უნდა იყოს.

ქართლის სამეფო შეიქმნა ეგრისის ერისთავ ქუჯის უშუალო ძალისხმევით ქრისტეშობამდე მე-3 საუკუნეში. ქართლის სამეფოსა და ბერძნულ-ბიზანტიურ სამყაროს ერთმანეთისაგან, როგორც ითქვა, მდ. ეგრისწყალი ყოფდა, ანუ მასში შედიოდა მთელი დასავლეთ საქართველო, კერძოდ კი, ეგრისისა და მარგვეთის საერისთავოები. აქ, როგორც ითქვა, ვახტანგ გორგასლის დროს შეცვლილა საზღვარი ბიზანტიასა და ქართლის სამეფოს შორის. მდ.ეგრისწყლიდან ის გადაწეულა უფრო ჩრდილო-დასავლეთით მდ. კლისურაზე.

შესაბამისად, როგორც აღინიშნა, მე-5 საუკუნის შემდეგ ქართლის სამეფოსა და ბიზანტიას შორის საზღვარი მდ. კლისურაზე, ანუ კელასურზე დადებულა.

მემატიანის ცნობით, საუკუნეთა შემდეგ „ქართლის სამეფოს“ ბოლო მეფეს, მირს, მე-8 ს.ში თავისი სამეფო დაუყვია რამდენიმე ნაწილად და ისინი გადაუცია თავისი სიძეებისათვის (ქალიშვილების მეუღლეებისათვის).

მეფე მირის ქალიშვილი გურანდუხტი შეირთო აფხაზთა ერისთავმა ლეონმა. მან საფუძველი დაუდო ახალ სამეფოს, რომელსაც „აფხაზთა სამეფო“ ეწოდა. აფხაზთა საერისთავო იმჟამად ჩრდილო კავკასიაში გაძლიერებული ხაზარეთის სამეფოსა და ბიზანტიის გავლენის სფეროში შედიოდა და მდ. კლისურას „იქით“, დასავლეთ მხარეს მდებარეობდა.

მემატიანე აღწერს აფხაზთა სამეფოს წარმოქმნას და მას ქართლის მეფის მირის ქალიშვილ გურანდუხტთან აკავშირებს.

მურვან ყრუმ აღმოსავლეთ საქართველოდან განდევნა ქართლის მეფე მირი და მისი ძმა, მომავალი მეფე არჩილი. ისინი ქართლის სამეფოს დასავლეთ ნაწილში გადასულან, ანუ დასავლეთ საქართველოში. ქართლის სამეფოს მდ. კლისურას დასავლეთის მხრით ბიზანტია ესაზღვრებოდა.

კლისურიდან ბზიფისწყლამდე ტერიტორია უშუალოდ ბიზანტიელებს ემორჩილებოდა. ამ ტერიტორიას ბიზანტიელები ალანიას უწოდებდნენ (ამ მხარეს „ალანი“ მდებარეობდა მდინარე ბზიფისწყლამდე). ბზიფისწყლიდან მდ.ყუბანამდე ტერიტორია კი აფხაზთა ერისთავ ლეონს ეკუთვნოდა. ის ამ დროს მდ. კლისურამდე მდებარე ტერიტორიასაც აკონტროლებდა, „ბერძენთა ერისთავის“ ტიტული, ჩანს, მას ამის უფლებას ანიჭებდა.

მაშასადამე, ლეონი მართავდა საკუთარ აფხაზთა საერისთავოს ბზიფისწყლიდან ყუბანამდე და ასევე მიერთებულ ტერიტორიას ბზიფისწყლიდან მდ. კლისურამდე (ანუ ბიზანტიურ ტერიტორიებს).

ამიტომაც „ალანის“ ანაკოფიაში გადმოუტანია თავისი საერისთავო ტახტი ლეონ ერისთავს, ანუ „ალანის კავკასი“ მის საერისთავოში შესულა ჯერ კიდევ აფხაზთა სამეფოს დაარსებამდე. ვახუშტი აღნიშნავს, რომ ანაკოფიაში თავისი საერისთავო ტახტი ედგა ლეონ ერისთავს.

არაბთა შემოსევების გამო იმჟამად ბიზანტია დასუსტებული იყო. ამიტომ რეალურად ლეონ ერისთავის ეს ტერიტორიები არა ბიზანტიის, არამედ ხაზარეთის სამეფოს ძლიერი გავლენის სფეროში შედიოდა. ამიტომაც შავიზღვისპირეთის ამ ტერიტორიებს არაბები ხაზარეთის ნაწილადაც განიხილავდნენ.

ხაზარებს არაბები, მეორე მხრიდანაც, კასპიისზღვისპირა დერბენდთანაც ეომებოდნენ.

არაბთაგან დევნილ მირ მეფეს გადაულახავს თავისი სამეფოს საზღვარი მდ. კლისურაზე და თავი შეუფარებია ბიზანტიის ტერიტორიაზე ანაკოფიის ციხისათვის.

ანაკოფიის ციხესთან ერთმანეთს შეერკინა ორი ძალა. ერთ მხარეს იდგა გაერთიანებული ძალები ბიზანტია-ქართლ-ხაზარეთისა, მეორე მხარეს კი – არაბები. აქ დამარცხდა არაბთა ჯარი, რომელთაც ეს ლაშქრობა ჩაუთვლიათ ხაზარეთში წარუმატებელ ლაშქრობად. არაბული წყაროები ხაზარეთში ამ ლაშქრობას „ტალახიანი ლაშქრობის“ სახელით იცნობენ.

ლაფ-ჭაობებში ლაშქრის ცხენებს ტალახით იმდენად დაუმძიმდათ კუდები, რომ ისინი დააჭრეს, როგორც არაბული წყაროს, ისე „ქართლის ცხოვრების“ ცნობით.

მირ მეფეს არ ჰყავდა ძე, ანუ ტახტის მემკვიდრე, თანაც მისი სახელმწიფოს, ქართლის სამეფოს, ცენტრი უკვე არაბების მიერ იყო დაპყრობილი, თვითონ კი – დევნილი, ამიტომაც მას თავისი სამეფო დაუყვია ნაწილებად და სუვერენული ერთეულების სახით გადაუცია თავისი სიძეებისათვის, ანუ ქალიშვილების ქმრებისათვის, ოღონდ იმ პირობით, რომ ეს ქმრები უნდა ყოფილიყვნენ „ქართლის ერისთავები“.

დასავლეთ საქართველო ნილად ერგო მირ მეფის ქალიშვილს, გურანდუხტს. ასეთ ვითარებაში, ამ დანაწილების უშუალო თვითმხილველ აფხაზთა ერისთავ ლეონს უთხოვია, რომ მას მინიჭებოდა „ქართლის ერისთავის“ ტიტული.

მირ მეფის ქალიშვილის შერთვის შემთხვევაში მას უფლება ექნებოდა მიეღო ქართლის ერისთავის ტიტული და ამით ნილს დაიდებდა ქართლის სამეფოს შესაბამის ნაწილზე.

ლეონ ერისთავს ასევე განუცხადებია მზადყოფნა, თავისი საერისთავო შეერთებინა ქართლის სამეფოსათვის ამ გარიგების, ანუ „ქართლის ერისთავის“ ტიტულის მიღების სანაცვლოდ.

მართლაც, ასეთი გარიგება შედგა. აფხაზთა ერისთავს მიათხოვეს ქართლის მეფის ასული გურანდუხტი, რომელსაც მზითვის სახით მოყვა ტერიტორიები – ეგრისი, არგვეთი და გურია ვიდრე ლიხის ქედამდე. შესაბამისად, ამ ქორწინების წყალობით ერთი მმართველობის ქვეშ გაერთიანდა ვრცელი მიწა-წყალი ლიხის ქედიდან ვიდრე მდინარე ყუბანამდე და მას აფხაზეთი ეწოდა მმართველი დინასტიის აფხაზთა ერისთავის სახელის მიხედვით.

ასე, რომ ლევან აფხაზთა ერისთავი თავისი მეუღლის გურანდუხტის მეშვეობით იქცა დასავლეთ საქართველოს მმართველად.

შემდეგში ლეონ ერისთავსა და გურანდუხტს თავიანთი მემკვიდრეობა გადაუციათ ლეონის ძმისწულისათვის. მას ასევე ლევანი, ანუ ლეონი ერქვა. მართალია, მისი დედა ხაზართა მეფის ასული იყო, მაგრამ, ჩანს, მას თავისი მამის ძმის მეუღლე, ქართლის მეფის ქალიშვილი, გურანდუხტი ზრდიდა, რომლისაგანაც ლეონის ოჯახმა მიიღო უფლება ეტარებინა მეფის ტიტული.

მეორე ლეონს ტახტზე ასვლის შემდეგ ეწოდა აფხაზთა მეფე.

გურანდუხტის მეშვეობით აფხაზთა სამეფო ქართლის სამეფოს ლეგიტიმურ პოლიტიკურ და სამართლებრივ მემკვიდრეს წარმოადგენდა. ამიტომაც მუდამ ცდილობდა აღედგინა ქართლის სამეფო თავის ისტორიულ საზღვრებში, ანუ იმ საზღვრებში, რომელიც გაჩნდა ფარნავაზ-ქუჯის ეპოქაში.

რადგანაც აფხაზთა სამეფო ქართლის სამეფოს სამართლებრივი მემკვიდრე იყო, მას უფლება ენიჭებოდა შეერთებინა ქართლის სამეფოს კუთვნილი ტერიტორიები, მათ შორის, აღმოსავლეთ საქართველოში, ეს მიიჩნეოდა ქართლის სამეფოს აღდგენად, ანუ აფხაზთა სამეფო იგივე ქართლის სამეფო იყო ახალ ეპოქაში. ამიტომაც ის იბრძოდა შიდა ქართლის, თრიალეთ-ჯავახეთის, თბილისის, კახეთ-ჰერეთისა და ქვემო ქართლის შემოსაერთებლად, ანუ ქართლის სამეფოს ისტორიული ტერიტორიების გასაერთიანებლად ან მუსულმანთაგან გასათავისუფლებლად, რისთვისაც მუდამ ლაშქრობდა აღმოსავლეთ საქართველოში, ვითარცა აღმოსავლეთ საქართველოს მიწების კანონიერი მემკვიდრე, უვლიდა და პატრონობდა ქართულ ეკლესიებს, მისი სახელმწიფო და კულტურის ენა მხოლოდ ქართული ენა იყო. ქართული კულტურა აფხაზთა მეფეებისთვის ერთადერთი კულტურა იყო, რომლისათვისაც საგანგებოდ ზრუნავდნენ.

აფხაზთა სამეფო მისი მმართველი ოჯახის დიდი დედის გურანდუხტის მეშვეობით იყო პოლიტიკური მემკვიდრე ქართლის სამეფოსი, რადგანაც, როგორც ითქვა, ქართლის მეფე მირის ქალიშვილმა გურანდუხტმა აფხაზ მმართველთა ოჯახში შეიტანა არა მხოლოდ „მეფედ“ წოდების ლეგიტიმური უფლება, არამედ ასევე საკუთარი მიწა-წყალი, მთელი დასავლეთ საქართველო, მზითვევი, რომელიც მან მიიღო ქართლის სამეფო ოჯახიდან.

აფხაზთა მეფეები ქართლის მეფეების მემკვიდრეებად მიიჩნევდნენ თავიანთ თავს და ამიტომაც მათ სურდათ ძველი, ფარნავაზის დროინდელი, სახელმწიფოს აღდგენა, რაც, მართლაც, მოახერხეს მე-11 საუკუნის დამდეგს. ბაგრატ III-ის დროს გაერთიანდა ტაო-კლარჯეთისა და აფხაზთა სამეფოები.

აფხაზთა სამეფო თავის გავლენის სფეროში მოიცავდა ჩრდილო კავკასიას და მის ერთ ნაწილს „ალანის კავკასის“.

„ალანის კავკასი“ დასახლებული უნდა ყოფილიყო ადგილობრივი კავკასიელებით, რომლებზეც გაბატონებულები იყვნენ ალანები. ამ ალანებს ქართველები ოსებს უწოდებდნენ. „ალანის კავკასის“ ოსები უნდა ყოფილიყვნენ თურქულენოვანი ალანები, როგორც წერს აბულფედა (1273-1311).

უმცირესი ნაწილი დიდი მომთაბარე ხალხისა მომთაბარეობდნენ ვრცელ ველებზე ვოლგასა და დუნაის შორის. ამ ალანების თურქულენოვნების შესახებ არსებობს თანადროული არაბული წყარო, აღნიშნული აბულფედა,

ხოლო ალანების ირანულენოვნება – მხოლოდ სამეცნიერო კვლევა-ძიების ვარაუდია.

ჩანს, ალანების ერთი ნაწილი შემოსულა აფხაზეთის მეზობელ მხარეში, გაბატონებულა ადგილობრივ მთიელებზე, მაგრამ საბოლოოდ შესულა ქართული სახელმწიფოებრივი და კულტურული გავლენის სფეროში.

ამ ალანებს, მე-10 საუკუნისათვის, მიუღიათ ქრისტიანობა, რომელსაც უფრო ადრეც იღებდნენ საქართველოდან.

მეათე საუკუნეში აქ ბერძნებს მოუნადინებიათ თავისი საეკლესიო იურისდიქციის განვრცობა, მაგრამ წყაროს ცნობით, ალანებს ბერძენი კლერიკალები ალანიიდან გაუძევებიათ. ამჟამად მიიჩნევა, რომ ეს მოხდა ხაზართა ნებით, მაგრამ, ამ აზრის საპირისპიროდ. კვლევა აჩვენებს, რომ ეს მოხდა აფხაზ მეფეთა გავლენით, რომელნიც აქ ქართულ საეკლესიო იურისდიქციას ავრცელებდნენ.

ამჟამად ერთმანეთში ურევენ ქრისტიანი თურქულენოვანი ალანებისა და ირანულენოვანი წარმართი ოსების ეკლესიურ ისტორიებს. ამიტომაც ყველას უჭირს ამ ლაბირინთიდან თავის დაღწევა.

ამჟამად პოსტსაბჭოური ისტორიოგრაფიის ნებით, საყოველთაოდაა დამკვიდრებული მტკიცება, რომ ქრისტიანი ალანები ირანულენოვანი ხალხი იყო, რადგანაც ამჟამინდელი ოსები ირანულენოვანები არიან, მაგრამ ამის მტკიცება ხდება წყაროების იგნორირებით. აღნიშნული არაბი გეოგრაფი და ისტორიკოსი დაბეჯითებით წერდა, რომ ქრისტიანი ალანები თურქულენოვანი ხალხი იყო. იგივე ცნობას იძლევიან „ქართლის ცხოვრების“ სხვადასხვა ავტორები.

ალანები და ასები (იასები) თურქები არიან, ამას ამბობენ არაბი „აბულფედა“ (1273-1311) და „ქართლის ცხოვრებაც“.

„ქართლის ცხოვრების“ ცნობით, ჩრდილო კავკასიაში დამკვიდრებული ოსები „ხაზარების“, ანუ თურქულენოვანი ხალხის, შთამომავლები იყვნენ.

აბულფედა აგრეთვე წერდა, რომ ალანები სხვა ხალხი იყო, ოსები – კი სხვა. თუმცა, მისი სიტყვით, ორივენი თურქული წარმოშობისანი იყვნენ.

მიიჩნევა, რომ 965 წლის სენტის ბერძნულ წარწერაში იხსენიება ალანიის პირველი მიტროპოლიტი თეოდორე. ეს წარწერა უფრო საფუძვლიანადაა გამოსაკვლევია. იქნებ ამ წარწერაში ასახულია მხოლოდ სურვილი ბიზანტიისა და არა რეალობა, რადგანაც, სენტის ამ წარწერის მკვლევარის აზრით, ეს წარწერა თავდაპირველად ეწერა რალაც სხვა საგანზე ან ფირფიტაზე, შემდგომ მისი წარწერა გადაუტანიათ და მოგვიანებით აღმოჩენილა სენტის კედელზე. ჩვენი ფიქრით, მხოლოდ მას შემდეგ, რაც 1032 წელს ბაგრატ მეოთხის ნახევარძმამ დემეტრემ გადასცა ანაკოფია ბიზანტიელებს, მხოლოდ ამის შემდეგაა შესაძლებელი ალანიაში ბერძნული საეკლესიო დასის გაძლიერება 1074 წლამდე, ანაკოფიის გათავისუფლებამდე.

სენტის ტაძარში ეს წარწერა არის შეუსაბამო ადგილას, იატაკიდან ორ მეტრზე, იმ სიმაღლეზე, რომ მკითხველს მისი წაკითხვა გაუჭირდებოდა, გარდა ამისა, ეს წარწერა მალევე დაუფარავთ ფრესკების მრავალი ფენით (სხვადასხვა საუკუნეში). ამასთანავე, ამ წარწერის აღმომჩენი (მე-20 ს-ში)

წერს, რომ წარწერა თავდაპირველად შესრულებული უნდა ყოფილიყო არა კედელზე, არამედ რაიმე საგანზე (ფირფიტაზე), რომელიც, ჩანს, შორი ადგილიდან მოუტანიათ და ის გადაუნერიათ კედელზე. ამასთან დაკავშირებით, შესაძლოა, არა სენტის ტაძრის აგებისას, არამედ სხვა დროს, ვინმემ სადმე იპოვა (შესაძლოა, ანაკოფიაში) ლითონის ფირფიტაზე ამოკვეთილი ეს წარწერა, და რადგანაც ის ეკლესიური შინაარსისა იყო, გადაიტანა სენტის ტაძრის კედლის მიუდგომელ ადგილას, ყველასაგან დაფარულად.

ანაკოფია იქამდე უმეტესად ბიზანტიელთა ხელში იყო, ამასთან ანაკოფია-კავკასიის ალანია ერთ გეოგრაფიულ რეგიონად მოიაზრებოდა. საფიქრებელია, რომ კონსტანტინოპოლს სურდა კავკასიის ალანიის სამიტროპოლიტო ცენტრი დაეარსებინა ანაკოფიაში.

ანაკოფია ქართველმა მეფეებმა დაიბრუნეს 1074 წელს და იქ ალადგინეს აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქცია. ამიტომ ანაკოფიაში არ შეიძლებოდა დარჩენილიყო ადგილი ალანიის ბერძენი მიტროპოლიტისათვის. ბიზანტიამ ამ მხარეში კრახი განიცადა. მან ვერ შეძლო კავკასიის ალანიაში ეპარქიის დაარსება. ბიზანტიამ ამის საკომპენსაციოდ ალანიის ეპარქია დააარსა დონისპირეთის სტეპებში მომთაბარე ალანებისათვის, მაგრამ სტეპების მომთაბარე ალანების ეპარქიაში არ აღმოცენდა ქალაქი ალანიის სამიტროპოლიტო კათედრისათვის.

ეს იყო პრობლემა ბიზანტიური მხარისათვის, გამოსავალი უპოვნია ანაკოფიის შესაძლო მეპატრონეს, მეფე ბაგრატ მეოთხის ქალიშვილს მარიამ ალანელს. ალანიის მღვდელმთავრის კათედრა მარიამ ალანელის თანადგომით 1084 წლისათვის დაუარსებთ იმჟამად ბიზანტიურ ქალაქ სოტერიოპოლში, ლაზიკაში.

აღსანიშნავია, რომ ჩრდილო კავკასიაში ქართული ეკლესიის იურისდიქცია ისტორიულად ისეთი მტკიცე ხასიათისა იყო, რომ საუკუნეთა შემდგომ, თვით რუსებიც კი აღიარებდნენ ამას, რომელთაც საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია გააუქმეს.

მაგალითად, 1875 წელს დაარსებული ვლადიკავკაზის კათედრა დაექვემდებარა ქართლ-კახეთის საქორეპისკოპოსოს (ვიკარიატს).

1885 წელს ვლადიკავკაზის კათედრა საქართველოს საეგზარქოსოში შეიყვანეს და მას დაუმატეს თერგის და დალესტინის ოლქები. (<http://www.hierarchy.religare.ru/h-orthod-russian-vladikav.html>)

ასე, რომ თერგისა და დალესტინის ოლქები რუსების დროსაც კი, მე-19 ს-ის ბოლომდე, საქართველოს საეგზარქოსოში შედიოდა. ამიტომაც შეიძლება ითქვას, რომ მოციქულთა ეპოქიდან განსაკუთრებით კი მეექვსე მსოფლიო საეკლესიო კრების შემდეგ მე-19 ს-ის ბოლომდე ჩრდილო კავკასია ძირითადად საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა.

ბიჭვინთის კათედრა აფხაზეთის (კავკასიის) ალანიის საზღვართან („ანაკოფია-ალანიურთ“)

ბაგრატ IV-ის ქალიშვილს „მარიამს“ (მართას), რომელიც მიათხოვეს იმპერატორ მიხაილ VII დუკას, ბერძნები (ბიზანტიელები) უწოდებდნენ „მარიამ ალანს“ (რუს. „მარია ალანსკაია“ იხ. Pპრავასლ. ენც. ტ. VIII. გვ. 218), ალბათ იმ მიზეზის გამო, რომ მისი საკუთარი (საპატრონო) ქვეყანა მდებარეობდა აფხაზეთის იმ კუთხეში, რომელსაც „ალანია“ ერქვა ქართულ წყაროებში.

შესაძლოა, ანაკოფია მარიამის საუფლისწულო იყო და ეს ქალაქი აფხაზეთის ალანიაში მდებარეობდა. ამ ოლქს ეწოდებოდა – „ანაკოფია ალანიურთ“.

ვახუშტის ცნობით, – აფხაზეთის სამეფოში, ცხუმის საერისთვოს ფარგლებში შედიოდა მინა-წყალი „ანაკოფია ალანიურთ“.

ამ ალანიაში სურდა ალანიის ბერძნული კათედრის დაარსება პატრიარქ ნიკოლოზ მისტიკოსს და ამის შესახებ ბევრს წერდა და თხოვდა აფხაზთა მეფეებს.

აფხაზეთის ალანია მდებარეობდა ანაკოფიიდან მარუხის და ზელენჯუკის მიმართულებით.

კონსტანტინოპოლის საპატრიარქომ ეს გეგმა ვერ განახორციელდა, მის ნაცვლად აფხაზთა მეფეებმა კავკასიის „ალანია“ დაუქვემდებარეს ქართული საკათალიკოსო ცენტრს. იგულისხმება იქვე მდებარე ბიჭვინთის კათედრა, რის გამოც ალანიის ბერძენ სასულიერო პირთათვის აღარ არსებობდა ადგილი კავკასის ზღვისპირა ალანიაში, მით უმეტეს, რომ მთების ალანიიდან ისინი გააძევეს ალანთა მეფეებმა.

ამ ფაქტის გამო კონსტანტინოპოლმა ალანიის მიტროპოლიტს საკათედრო ადგილად გამოუყო მონასტრები და ეკლესიები ტრაპეზუნტის რეგიონში, გადასცა მას სამწყსო ყირიმსა და აზოვისპირეთში, რადგანაც აზოვ-დონისპირეთიც ალანიად იწოდებოდა, ხოლო მისი სამიტროპოლიტო ცენტრი განთავსდა ტრაპეზუნტთან, ალანიისაგან ძალზე დაშორებულ გეოგრაფიულ არეალში.

მონგოლ-თათართა შემოსევების შემდეგ საქართველოს სახელმწიფოს გავლენა ჩრდილო კავკასიაში შესუსტდა, ხოლო ალანიის სამეფო შეენირა ამ შემოსევებს. შემდეგში, თემურ-ლენგმა საერთოდ მიზანმიმართულად აღმოფხვრა ქრისტიანობა ჩრდილო კავკასიაში, რადგანაც მის წინააღმდეგ მებრძოლი საქართველო თავის ჯარს ჩრდილო-კავკასიელი მოლაშქრეებით ავსებდა.

მიუხედავად რვაჯერ შემოსევისა თემურ ლენგმა ვერ შეძლო საქართველოს სახელმწიფოებრიობის გაუქმება. მემატანის ცნობით თემურმა იკითხა თუ რა იყო საქართველოს სიძლიერის მიზეზი. მას აცნობეს, რომ საქართველოს გავლენის სფეროში შემავალი ჩრდილო კავკასიის ქრისტიანული ლაშქარი უწყვეტად ავსებდა საქართველოს ჯარს. ამიტომ თემურმა განახორციელა დიდი მანევრი. ის კასპიის ზღვის გზით (დერბენდის გავლით) შეიჭრა ჩრდილო კავკასიაში, მთისწინეთში ამოხოცა ადგილობრივი მოსახლეობა

და გააუდაბურა უვრცელესი ტერიტორია, იქ ჩაასახლა ახალი მოსახლეობა – ადიღეური და ვოლგისპირულ-ურალურ-ყაზახურ-ციმბირული წამოშობის ტომები. მიზანმიმართულად დაავალდებულა ისინი ელიარებინათ ისლამური სარწმუნოება. ჩრდილო კავკასიის მთებში შემორჩენილი ქრისტიანული მოსახლეობის დაუძღვრებული ნარჩენები მალევე დაიმორჩილეს ახალშემოსულმა ტომებმა. მათი ურთიერთშერევითა და მოსულთა მიერ დამხდურთა ასიმილიაციის შედეგად ჩრდილო კავკასიაში XV-XVIII სს-ში ჩამოყალიბდა ახალი ეთნოგუგუფები ახლი ენებითა და დიალექტებით, რომელნიც ერთდროულად, როგორც კავკასიური, ასევე არაკავკასიური ელემენტებისაგან არის შემდგარი.

რატომ ეწოდა აფხაზეთის ერთ ნაწილს ალანია? ალანიის სამიტროპოლიტოს დაარსებამდე, ცნობილი სპარსულ ბიზანტიური ომის დროს, რომელიც ლაზიკის დასამორჩილებლად გაიმართა, მე-6 საუკუნეში, ბიზანტიელებმა კავკასიაში სპარსელებთან საბრძოლველად მოიწვიეს ალანი მეომრები. ბიზანტიელთა მფარველობის გამო ალანური მმართველობის ქვეშ აღმოჩნდა დასავლეთ საქართველოს ზღვისირეთის ჩრდილო ნაწილი, კერძოდ, ის მიწა-წყალი, რომელსაც შემდგომ აფხაზეთი ეწოდა. რ. თოფჩიშვილს მოაქვს ალემანის კვლევა იმის შესახებ, რომ აგათიას ცნობით, ალანების ქვეყანაში გადასასვლელი მდ. გიპუსის (= კოდორის) ზემო წელთან იყო (ა. ალემანი, ალანები ძველ და შუასაუკუნეთა წერილობით წყაროებში, მოსკოვი, 2003, გვ. 238). „აგათია (536-582) მოგვითხრობს, რომ 552-558 წლებში მისიმიანების ჩრდილოეთით ალანების საზღვარი და ალანების ქვეყანაში გადასასვლელი მდ. გიპუსის (კოდორის) ზემო წელიდან იყო“ (რ. თოფჩიშვილი, ოსთა წინაპარი ალანების თავდაპირველი განსახლების არეალი, 2008, გვ. 38).

თუ ალანის საზღვარი VI ს-ში მდ. კოდორამდე აღწევდა, მაშინ, შესაძლოა, მართლაც, ანაკოფია ოს მეფეთა ხელში იყო მოქცეული და მათ ქართველი მეფეები ეუფლებოდნენ თავიანთი ალანი მეუღლეების წყალობით, რომელთაც, ჩანს, მზითევის სახით ეძლეოდათ ეს ციხეები.

ბაგრატ IV-ის მეუღლე ოსთა მეფის ასული ბორენა იყო. მათ ქალიშვილს, ალბათ, ამიტომაც „მარიამ ალანელის“ წოდებით იცნობდნენ ბიზანტიაში. საფიქრებელია, რომ ის აფხაზეთის ალანიას საუფლისწულო მამულის სახით ფლობდა კიდევ.

ჩანს, აქ, აფხაზეთის ალანიაში, სურდა ნიკოლოზ მისტიკოსს ალანიის კათედრის დაარსება, რაც არ ინება ჯერ აფხაზთა მეფე კონსტანტინე III-მ (893-922), შემდეგ კი მისმა შვილმა მეფე გიორგი II-მ (922-957). ამიტომაც ევედრებოდა მათ კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზი საცხოვრებელი და სამოღვაწეო არეალი მიეცათ ალანიის ეპისკოპოსისათვის.

აფხაზ მეფეთა რეაქცია მძაფრი და გმირული იყო. ბერძნული საეპისკოპოსო კათედრების ნაცვლად მათ ამ ე.წ. აფხაზეთის ალანიაში დააარსეს ქართული საეპისკოპოსოები და, უფრო მეტიც, საკათალიკოსო ცენტრი ცნობილი ბიჭვინთის კათედრა. ბიჭვინთის იურისდიქციას დასავლეთ საქართველოსთან ერთად დაუქვემდებარეს ჩრდილო კავკასიის მართლმადიდებლობა

ამ რეალური ფაქტის გამო კონსტანტინოპოლი იძულებული გახდა ალანიის ეპარქია სხვაგან, აზოვ-დონისპირეთის ოლქში დაეარსებინა.

ბიჭვინთა ტერიტორიულად, იმჟამად, VI-X საუკუნეებში, მოქცეული იყო ქვეყანაში, რომელსაც „ალანია“ (აფხაზეთის ალანია) ერქვა. ამის ანარეკლია წყაროთა ცნობები ალანიის ოლქის აფხაზეთის მინა-წყალზე მდებარეობის შესახებ. ქართულ წყაროთა ცნობებით, ქართლის სამეფოს საზღვარი ამ მიდამოებში აღწევდა ჯერ მდინარე ეგრისწყლამდე (ფარნავაზისა ხანაში), შემდეგ კი – კლისურაზე (ვახტანგ გორგასლის შემდეგ). შესაბამისად, აქამდე აღწევდა ქართლის (მცხეთის) კათალიკოსის იურისდიქცია. ამავე წყაროთა ცნობით, ისინი იყვნენ სასაზღვრო მდინარეები ბიზანტიის იმპერიასა და ქართლის სამეფოს შორის, რადგანაც აქამდე აღწევდა მცხეთის საეკლესიო იურისდიქციაც არაბების კავკასიაში შემოსვლამდე.

ვითარება შეიცვალა არაბთა შემოსევების შემდეგ. ბიზანტია დასუსტდა და ჩრდილო შავიზღვისპირეთი ხაზართა გავლენის სფეროდ იქცა. მათ აქ შეძლეს ალანების შევიწროება და ბიზანტიელების გავლენის სფეროს დაუფლება. შესაბამისად, იქამდე ბიზანტიელთა ერისთავი აფხაზეთში ლეონ I განუდგა ბიზანტიელებს ხაზართა დახმარებით და აფხაზეთს (ე. ი. მდ. ყუბანიდან ვიდრე მდ. ბზისწყლამდე მდებარე ქვეყანას) დაეუფლა. სხვა საკითხია ის, რომ მდ. ბზისწყლიდან ვიდრე მდ. კელასურამდე ქვეყნის ერთ ნაწილს ალანია ერქვა, რაც ძველი ვითარების ანარეკლი იყო. მან შეირთო ქართლის მეფის ქალიშვილი გურანდუხტი და ლეგიტიმური გზით ქართლის ხელმწიფეთა მემკვიდრედ იქცა. მისი საერისთავო შესაბამისად ქართული სახელმწიფოებრივი ერთეულის ნაწილად იქცა. ბიზანტიური სახელმწიფოებრივი უფლებამოსილება გაუქმდა და ის ქართულით შეიცვალა. შესაბამისი ნაბიჯები გადაიდგა საეკლესიო სფეროშიც. აფხაზეთში ქართული ეკლესიის გაძლიერებისათვის იღვწოდნენ აფხაზთა მეფეები ლეონ II (798-806), თეოდოს II (806-825), დემეტრე II (825-861), გიორგი I (861-868), იოანე (868-881) და ადარნასე (881) შავლიანები და ბაგრატ I (881-893). კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი, როგორც მოღწეული მისი წერილებიდან ჩანს, ძალზე შეეცადა აფხაზეთის ალანია თავისი იურისდიქციის ქვეშ მოექცია იქ ალანიის სამიტროპოლიტო კათედრის დაარსებით. სავედრებელ წერილებსაც წერდა ამ მიზნის მისაღწევად აფხაზთა მეფეებს კონსტანტინე III-სა და გიორგი მეორეს, მაგრამ მათ, როგორც ითქვა, დააარსეს ბიჭვინთის საკათალიკოსო კათედრა. როგორც ჩანს, მცხეთამ იქამდე თავის იურისდიქციაში მყოფი მთელი დასავლეთ საქართველოს მინა-წყალი დაუთმო აფხაზეთის საკათალიკოსოს. შესაბამისად, აფხაზეთის საკათალიკოსოს საზღვარი, როგორც საეკლესიო წესი მოითხოვდა, დაემთხა აფხაზეთის სამეფოს საზღვარს. მასში დასავლეთ საქართველოსთან ერთად მოექცა მდ. კლისურას იქით, მდ. ყუბანამდე მოქცეული ტერიტორია. ბიზანტიის ინტერესები არ იქნა გათვალისწინებული. ბიჭვინთის კათედრა დაარსდა X საუკუნეში აღნიშნული მეფეების მიერ ბიზანტიის საეკლესიო პრეტენზიების გასაწინააღმდეგებლად.

აფხაზთა მეფეებმა ბიჭვინთის გარდა კიდევ მრავალი სხვა ქართული საეპისკოპოსო კათედრა დააარსეს კუმურდოდან ჭყონდიდის ჩათვლით. ისინი იმჟამად იყვნენ ქართული საეკლესიო და საერო სამყაროს მეთაურები და მათ შეეძლოთ სიახლეები დაენერგათ ქართულ ეკლესიაში. მათი მზრუნველობით ქართული ეკლესია გაბრწყინდა X ს-ის შემდეგ.

**კავკასიის ალანია აფხაზეთის საკათალიკოსოს
იურისდიქციაში
(ილიჩევსკის არქეოლოგიური აღმოჩენის მიხედვით)**

მიხეილ ლოჟკინი თავის წერილში- შუასაუკუნეების ქართული არქიტექტურის ძეგლები კრასნოდარის მხარეში // ძეგლის მეგობარი. – 1981. – N57. – გვ.30-35. წერს:

„ადრე შუა საუკუნეების ილიჩევსკის ნაქალაქარის (XI-XIII სს.), არქეოლოგიური გათხრების დროს, რომელიც ჩატარდა 60-იან წლებში კრასნოდარის პედაგოგიური ინსტიტუტის ექსპედიციის მიერ (ხელმძღვანელი ნ.ვ.ანფიმოვი), აღმოჩენილ იქნა ქართულ სტილში შესრულებული ქრისტიანული ეკლესიის ფუნდამენტისა და კედლების ნანგრევები. ნაქალაქარი მდებარეობს კრასნოდარის მხარის ოტრადენსკის რაიონში, ზეგანზე, მდინარე ურუპის მთის მდინარეების კუვისა და გამოვსკის ტყით დაფარულ ხეობებს შორის. მიმდინარე გათხრების დროს ამ მდელივ ადმოჩნდა XI-XIII საუკუნეების ხუთი ქრისტიანული ეკლესია. სამი ძეგლი უდაოდ ქართული სტილისაა. როგორც ფუნდამენტის, ისე კედლების (სიგანე 0,8-დან 0,9-მდე, სიმაღლე 1 მდე) საშენ მასალად გამოყენებულია მტკიცე კირქვის ბლოკები და დამუშავებული ფოროვანი კირქვის კვადრები, რომლებიც კირხსნარის დუღაბით არის შეერთებული. შიდა და გარე კედლების წყობას შორის ადგილი შევსებულია ჭყორდუღაბით; მენობის შიდა კედლები მობათქამებულია, აქა-იქ შეიმჩნევა შელესვის კვალი; შემორჩენილია საკარე ლიობები სამხრეთ და დასავლეთ ფასადზე. გამოვლენილია ფოროვანი კირქვისაგან დამზადებული და საგანგებოდ დამუშავებული საკურთხეველის შემადლების ხუთი ფილა. აფსიდის იატაკი შედგება მტკიცე კირხსნარის ფენისაგან (ივ მ), ხოლო დარბაზის იატაკი მოპირკეთებული იყო კირქვის ბრტყელი ფილებისაგან; ზოგიერთი მათგანი შემორჩენილია სამხრეთი კედლის ახლოს. იატაკის მთელი დანარჩენი ფართობი გადათხრილია.

Средневековые памятники грузинской архитектуры в Краснодарском крае // Дзеглис Мегობари

ნაპოვნია დაახლოებით სამასამდე ორნამენტირებული კანკელის ფრაგმენტი, დიდი ნაწილი დაკარგულია, განადგურებულია მონღოლი დამპყრობლების მიერ XIII საუკუნეში; ეს იყო პერიოდი, როდესაც გარკვეული დროის განმავლობაში ცხოვრება ამ ქალაქში ჩაკვდა. საქართველოში აქ განხილული კანკელის სრულ ანალოგიებს ვხვდებით (სოფ.პოკროვსკოე აფხაზეთის ასსრ; სათხე, მერია). ისინი თარიღდებიან XII-XIII საუკუნეებით. კანკელის შექმნის ადგილი გამოურკვეველია. ჯერჯერობით ჩრდილო კავკასიაში ეს ერთადერთი აღმოჩენაა და ვიმედოვნებთ, რომ მომავალში მათი რიცხვი გაიზრდება. ტაძრის არქიტექტურული მხარე არავითარ ეჭვს არ იწვევს, რომ იგი ააგო ქართველმა ოსტატმა, უფრო ზუსტად ძეგლის მშენებელი დასავლეთ საქართველოდან ან აფხაზეთიდან უნდა ყოფილიყო, რადგან ეს ტერიტორიები უფრო ახლოა ყუბანის აუზთან. ქართული არქიტექტურის მნიშვნელოვანი ძეგლების აღმოჩენა ჩრდილო – დასავლეთ კავკასიაში, ურუპზე ეწინააღმდეგება ისტორიულ ლიტერატურაში გაბატონებულ აზრს იმის შესახებ, რომ

დასავლეთ ალანებში ქრისტიანობა ბიზანტიიდან გავრცელდა. ცნობილია, რომ ალანებში ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგია გახდა X საუკუნის I ნახევარში (913-925 წწ), რაც ბიზანტიელი მისიონერების ფეოდალური აფხაზეთის მმართველების აქტიური მონაწილეობით მოხდა, მაგრამ ქრისტიანობის შეტანისა და განმტკიცების საქმეში აქტიური მონაწილეობა მიიღო სოციალურ-ეკონომიური აღმავლობის პერიოდში მყოფმა საქართველომ XI–XII საუკუნეებში. ილიჩევსკის XI-XIII ს-ის ნაქალაქარ ...ქართული ხელოვნებისადმი მიძღვნილი II საერთაშორისო სიმპოზიუმზე ავტორმა გააკეთა მოხსენება: «კრასნოდარის მხარეში, ოტრადნენსკის რაიონში, ილიჩევსკის ნაქალაქარის ძეგლი N1-ის ქვის კანკელი».

ილიჩევსკის აღმოჩენა ადასტურებს მოსაზრებას, რომ ეს რეგიონი იმყოფებოდა არა ბიზანტიურ, არამედ ქართულ იურისდიქციაში.

ქართველი მეფის ალანი მეუღლე

ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიაში გაძლიერებული იყო ალანთა ტომი (მონღოლების შემოსევამდე), მათ სახელმწიფოც გააჩნდათ აფხაზეთის უშუალო მომიჯნავედ. საქართველოს მეფეები ცდილობდნენ მათთან დამოყვრებას, ირთავდნენ ალან მეფეთა ასულებს.

გიორგი I-ს შეურთავს „ოსთა მეფის ასული“ (პირველი ცოლის შემდეგ).

„მის მეორე ცოლს, გიორგი კედრენეს სიტყვით, ალდე რქმევია. გიორგის გარდაცვალების შემდეგ დედა და შვილი ცხოვრობდნენ ციხე ანაკოფიაში. დემეტრე თავის გვორგვინოსან ნახევარძმას (ე.ი. ბაგრატ IV-ს) არ ენდობოდა. ამიტომ წარვიდა. მიმართა ბერძენ მეფესა და ნაუტანა თანა ანაკოფია აფხაზთა მეფეთა“ (ივ. ჯავახიშვილი, II, გვ. 140), ე.ი. ალანთა დედოფალმა ალდემ და მისმა შვილმა დემეტრემ ანაკოფია კეისარს გადასცეს 1032 წლისთვის.

ამ ციხის ბერძნებისაგან გასათავისუფლებლად ქართველებმა მრავალი ათეული წელი იბრძოლეს. აქედან ჩანს, რომ ანაკოფია კავშირშია ალანიასთან, რადგანაც ბიზანტიელთა ლაშქარი აფხაზ მეფეებს მრავალჯერ დაუმარცხებიათ. მხოლოდ გიორგი II-ს (დავით აღმაშენებლის გამეფების წინ) აუღია ანაკოფია: „შემდგომ ამისა მომადლა ღმერთმან მძლავრებისაგან ბერძენთასა ნახმულნი ციხენი, ნაუხვნა ბერძენთა ანაკოფია, თავადი ციხეთა აფხაზეთისათა“ (ქ.ც. I, 1955, გვ. 317).

თვითონ ბაგრატ IV-ს ცოლად ჰყავდა „ოსთა მეფეთა ასული ბორენა“. ასევე იმ ეპოქის სხვა მრავალ ქართველ მეფეს, რაც, როგორც ითქვა, კავკასიის ალანთა (ოსთა) სამეფოს საქართველოს სახელმწიფოებრივ და საეკლესიო სფეროში შეყვანით იყო განპირობებული. ჩრდილო კავკასიელ ალანების გაქრისტიანების საქმეში მათ თავიანთი წვლილი შეიტანეს. ამ სამეფოს წევრები ქართული ეკლესიის ერთგული მრევლი იყო, მაგალითად მოღწეულია ბორენა დედოფლის ქართულ ენაზე დანერგილი სადიდებელი ლექსი.

„ალანთა ქვეყანა, რომელ არს აფხაზეთი“

„ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით, ეგროსის წილი ქვეყანა აღწევდა ლიხიდან მდ. ყუბანამდე („მდინარე მცირისა ხაზარეთისა“), ძვ. წ. მე-4, მე-3 სს.-ში ეგროსის ერისთავ ქუჯის შემწეობით დაარსდა ქართლის სამეფო.

ფარნავაზ-ქუჯის მიერ დაარსებულ „ქართლის სამეფოში“ ისტორიული ეგროსის მხოლოდ ერთი ნაწილი შესულა, კერძოდ, ქართლის სამეფოს ჩრდილო-დასავლეთი საზღვარი გავლებულ იქნა მდ. ეგროსწყალზე, რომელზეც მდებარეობდა ქალაქი ბედია.

მაშასადამე, ფარნავაზის დროს ქართლის სამეფოს სახელმწიფო საზღვარი ბედიასთან გადიოდა.

მდინარე ეგროსწყალი ამავე დროს ყოფილა საზღვარი ქართლის სამეფოსა და „საბერძნეთს“ შორის ალექსანდრე მაკედონელის დროიდან (ქ.ც., 1955, I, გვ. 177). ვახტანგ გორგასლის შემდგომ ქართლის სამეფოს საზღვარმა გადაინია უფრო ჩრდილოეთით და დაიდო მდინარე კლისურაზე (კელასურზე). მას ერქვა „ქართლის სამეფოს საზღვარი ეგროსში“.

მდ. კელასურის დასავლეთ სანაპირო მხარე იყო „ქართლის სამეფო“. საზღვარი ბიზანტიასა და ქართლის სამეფოს შორის აქ, მდ. კელასურზე და, უფრო ადრე მდ. ეგროსწყალზე რომ ყოფილა, ეს ჩანს „ქართლის ცხოვრების“ სხვა ცნობიდანაც. კერძოდ კი, იმპერატორის ბრძანებიდან (VIII ს. დასწყისში). ქართლის სამეფოს ამ საზღვართან დაკავშირებით კეისარი შემდეგ ბრძანებას აძლევს თავის მოხელეს-აფხაზეთის ერისთავს ლეონ I-ს: **„ყოვლადვე საზღვართა ქართლისათა ჩვენგან ქმნილ არს ვნება. ხოლო შენდა მიბრძანებიეს ერისთაობა აფხაზეთისა, შენ და შვილთა შენთა და მომავალთა შენთა მიუკუნისამდე. არამედ კეთილად პატივსცემდი მეფეთა და ერთა მაგათ ქართლისათა, და ამიერიდან ნულარამცა ხელგეწიფების ვნებად მათდა და საზღვართა მათთა ეგროსათა“** (ქ.ც. I. გვ. 240).

ამ ბრძანებაში ორჯერაა ნახსენები ქართლის სამეფოს საზღვრები, რომელთაც იქამდე ბიზანტიელები ხშირად არღვევდნენ („საზღვართა ქართლისათა ჩვენგან ქმნილ არს ვნება“), ამიერიდანო კი, წერს იმპერატორი, ჯეროვნად უნდა სცე პატივი ქართლის მეფეებს და მათი სამეფოს საზღვრებს ეგროსში („ამიერიდან ნულარამცა ხელგეწიფების ვნებად მათდა და საზღვართა მათთა ეგროსათა“), ქართლის სამეფოს საზღვარი ეგროსში, როგორც ითქვა, იმჟამად მდ. კლისურაზე გადიოდა, მაშასადამე, ამ საზღვრის დარღვევა აკრძალა კეისარმა.

ბრძანებაში ჩამოთვლილია ის დამსახურებანი, რომელნიც მიუძღოდათ ქართლის მეფეებს ბიზანტიის იმპერიის წინაშე. ამის შემდეგ იმპერატორი თავის ერისთავს წერს: დამსახურებათა მიუხედავად ჩვენ ხშირად ვარღვევდით ქართლის მეფეთა საზღვრებს ეგროსში, ახლა კი არაბების შემოსევის გამო საჭიროა, დავაფასოთ მათი დამსახურებანი და აღარ დავარღვიოთ ქართლის საზღვრები. ამიტომაც შენ გიბრძანებ, წერს კეისარი აფხაზეთის ერისთავს, აღარ დაარღვიო ქართლის სამეფოს საზღვარი ეგროსშიო. ამ

ცნობიდანაც ჩანს, რომ ქართლის სამეფოს საზღვარში ეგრისი შედიოდა VIII ს-ის დასაწყისში და ეს საზღვარი მდ. კლისურაზე (კელასურზე) იდო, ხოლო კლისურადან ყირიმის მიმართულებით ტერიტორიებს ბიზანტია მართავდა, თუმცა მათ უკვე ხაზარები მეტოქეობდნენ ამ მხარეში.

რომელი ტომი იყო ჰეგემონი VIII ს-მდე კლისურადან – ვიდრე ყუბანამდე?

იქაური მკვიდრი მოსახლეობა ყოფილა „ეგრისელები“, რომელიც ბიზანტიურ მფლობელობაში იყვნენ, მათ დასათრგუნად აქ ბიზანტიელებმა შემოიყვანეს ალან მეზობლთა რაზმები. ე.ი. ეგრისელები ორ პოლიტიკურ ნაწილად იყოფოდნენ, ერთი – ქართლის სამეფოში, მეორე კი – ბიზანტიურ მფლობელობაში („ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით, როგორც ითქვა, ეგროსის წილი ქვეყანა აღწევდა ლიხიდან მდ. ყუბანამდე, ეგრისელები იყვნენ თვით ეგრისელები, სვანები და აფხაზები, VIII საუკუნიდან).

კლისურადან ყუბანამდე მდებარე ქვეყანა ტერიტორიულად შედიოდა საბერძნეთის იმპერიაში (ანუ ბიზანტიაში). ბიზანტიელები მკვიდრი მოსახლეობის აჯანყებათა დასათრგუნად დაპყრობილ ტერიტორიაზე რომელიმე სხვა ტომს გააბატონებდნენ ხოლმე.

შესაბამისად, აქ, როგორც ქართული, ისე ბერძნული წყაროებიდან ჩანს, VI-VII სს-ში ბიზანტიელებს გაუბატონებიათ ალან მეზობლთა რაზმები. ალანებისა და ბიზანტიელების მეგობრობის შესახებ სპარსელი შაჰებიც მიუთითებდნენ VI საუკუნეში ბიზანტიელებთან მოლაპარაკებების დროს.

ამ მიზეზის გამო ჩრდილო კავკასიის ამ ნაწილში ხაზარების გაბატონებამდე ალანებს ჰეგემონობა ჰქონდათ თავის ხელში ადებული, მათ შორის შავიზღვისპირეთის მთებშიც, ამიტომაც იმჟამინდელი (ე.ი. VI-VII სს.) კავკასიის ალანია შემდგომ აფხაზეთად სახელდებულ ტერიტორიას უშუალოდ ესაზღვრებოდა.

ბიზანტიელთა მოკავშირე ალანები აქედან შედიოდნენ დასავლეთ საქართველოში სპარსელებთან საომრად მე-6 ს-ში.

ქართული წყაროებიც იმ ტერიტორიის ნაწილს, რომელსაც შემდგომ საკუთრივ აფხაზეთი ეწოდა, ალანიას უწოდებდნენ. ეს იყო კლისურას იქით ტერიტორიის ნაწილი.

თამარის ისტორიკოსი წერს: „გიორგი III „ჟამსა ზამთრისასა გარდავიდის ლიხთიმერეთს და მიუწიოს ზღვად პონტოსად და მოინადირის ალანთა ქვეყანა, რომელიც არს აფხაზეთი“ („ისტორიანი და აზმანი“, ქ.ც. II, 1959, გვ. 15).

ალანია გვიან შუა საუკუნეებშიც კი ერქვა აფხაზეთის ერთ ნაწილს.

ბიზანტია-სპარსეთის ომისას ბიზანტიელთა ნებით ალანებს, ვითარც ბიზანტიელთა მოკავშირეებს, აქ ფეხი ჰქონდათ მოკიდებული, ე.ი. ციხე-სიმაგრეები და მნიშვნელოვანი პუნქტები ეჭირათ გარკვეული დროით.

ალანთა შემდგომ ჩრდილო კავკასიის ამ ნაწილში ხაზართა გავლენა გაძლიერებულა არაბების შემოსევების შემდგომ.

თურქულენოვანი ქრისტიანი ალანები (აბულფედა და „ქართლის ცხოვრება“ ალანებისა და ოსების თურქულენოვანების შესახებ)

ალანები კრებითი სახელი იყო სხვადასვა მომთაბარე ტომისა, რომელიც განფენილი იყო ძალზე ვრცელ მიწა-წყალზე ალტაიდან დუნაიმდე და კიდევ უფრო ვრცლად. შესაბამისად, ენობრივად, ალანები, ასევე, კრებითი სახელი იყო სხვადასხვა ენის მქონე, ძირითადად ირანულენოვანი და თურქულენოვანი ტომებისა, ამიტომაც დღემდე სადავოა ძველი ალანების ენობრივი კუთვნილების საკითხი. ბოლომდე დაუდგენელია, ისინი ირანულენოვანები იყვნენ თუ თურქულენოვანები.

ჩრდილო კავკასიაში მოსახლე ალანებისა და ოსების ენობრივი კუთვნილების შესახებ არსებობს სხვადასხვა მოსაზრება. მართალია, ამჟამად ოსები ირანულენოვან ხალხად მიიჩნევა, მაგრამ არსებობს ცნობები, რომ ძველი ალანები, რომელნიც მონღოლებისა და თემურ-ლენგის ლაშქრობამდე ცხოვრობდნენ ჩრდილო კავკასიაში, იყვნენ თურქულენოვანები.

მონღოლების ბატონობამ გაანადგურა კავკასიის ალანია. ამიტომაც ქრისტიანი ალან-ოსები (ე.ი. თურქულენოვანი ალანები) გაქრნენ ასპარეზიდან, მაგრამ თემურ ლენგის კვალდაკვალ, დაახლოებით საუკუნის შემდეგ, ჩრდილო კავკასიაში გამოჩნდნენ სხვა წარმოშობის წარმართი ირანულენოვანი ტომები. ისინი კასპისპირეთის მხრიდან შემოყოლიან მონღოლებს, ვითარცა მოკავშირეები. თურქულენოვანი ქრისტიანი ალანები მტრობდნენ და ებრძოდნენ მონღოლებს, ხოლო ირანულენოვანი ოსები, პირიქით, მონღოლთა მოკავშირეები იყვნენ და დაპყრობილ ხალხებს საბოლოოდ უმორჩილებდნენ ქვეყნის ახალ მეპატრონეებს.

არსებობს წყაროები, რომელნიც იძლევიან ცნობებს, რომ თემურ ლენგამდე ჩრდილო კავკასიაში მცხოვრები ქრისტიანი ალან-ოსები იყვნენ თურქულენოვანი ხალხები, ხოლო თემურ-ლენგის შემდგომ გამოჩენილი წარმართი ტომები იყვნენ ირანულენოვანები.

არაბმა ისტორიკოსმა და გეოგრაფმა **აბულფედამ** თავის შესანიშნავ გეოგრაფიულ თხზულებაში („ქვეყნიერების მონესრიგება“) აღწერა მსოფლიოს მრავალი ქვეყნის, მათ შორის, კავკასიის ჩრდილო რეგიონში მოსახლე ხალხები.

ამ აღწერაში ენობრივი კუთვნილების მხრივ მნიშვნელოვანია აბულფედას ცნობა, ალანები და მათი მეზობელი ასები (ოსები) თურქული მოდგმის ხალხი (შესაბამისად თურქულენოვანი). ისინი ქრისტიანები იყვნენ. ისინი მონღოლებს ებრძოდნენ და მათ მიერვე განადგურდნენ.

აბულფედა (1273-1331) წერს: „**ალანები არიან თურქები, რომელთაც მიიღეს ქრისტიანობა. მისი მეზობელია ასევე თურქული რასის ხალხი, რომელთაც ასებს უწოდებენ, ეს ხალხი ამავე წარმოშობისაა, იმავე რელიგიისა, რომელიც აქვთ ალანებს**“. «...аланы являются тюрками, которые приняли христианство.... В соседстве находится народ тюркской расы, называемый асами; этот народ того же происхождения, той же, религии, что и аланы» (Абульфеда). <http://www.blagos.ru/stranitsy-istorii-1981/item/23>

3-mixail-mamiev-kandidat-istoricheskix-nauk-pismennye-istochniki-o-pravoslav nom-xristianstve-v-srednevekovoj-alanii?tmpl=component&prin=.

აბულფედა ასების თურქულობის შესახებ ორჯერ მიუთითებს ერთ წინადადებაში. ჯერ წერს, რომ ასები თურქული რასის ხალხია. იქვე წერს, რომ ისინი იმავე წარმოშობისა არიან, რაც ალანები. ალანების თურქულობის შესახებ კი საგანგებოდ მიუთითა.

აბულფედა მტკიცედაა დარწმუნებული, რომ მისი დროის ალანები და ასები (ოსები) თურქული რასის, ანუ თურქულენოვანი ხალხები იყვნენ.

აბულფედას ეს ცნობა ჩვენს თანამედროვე ყარაჩაელ და სხვა მრავალ თურქულენოვან ისტორიკოსს არ აეჭვებს, ხოლო მოსკოვური ორიენტაციის მეცნიერებს არასანდოდ მიაჩნიათ, რადგანაც აბულფედა ამავე წყაროში რუსებსაც თურქულ რასას მიაკუთვნებს. ამასთან დაკავშირებით შეიძლება გამოითქვას მოსაზრება, რომ აბულფედა თავის თხზულებაში თურქულ რასას მიაკუთვნებდა არა მთელ რუს ხალხს, არამედ მხოლოდ გუზების ტომის მეზობლად მცხოვრებთ. ის წერდა, რომ **თურქული რასის ქრისტიანი რუსები ემეზობლებოდნენ გუზებს**. ამიტომაც, შესაძლოა, ის რუსებად მოიხსენიებს გუზების მეზობელ თურქების ჯგუფს, რომელმაც ქრისტიანობა რუსებისაგან აითვისეს. აბულფედას სიტყვით, როგორც ითქვა, ყველა ეს ხალხი ქრისტიანი იყო.

აბულფედას ცნობას ეთანხმება “ქართლის ცხოვრება”.

მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია, რომ აბულფედაზე საუკუნეებით ადრე „ქართლის ცხოვრება“ იმავეს წერდა, რომ ოსები (თემურ-ლენგამდელი) არიან შთამომავლები თურქულენოვანი ხალხისა (წყაროში მათ “ხაზარები” ეწოდებათ).

„ქართლის ცხოვრება“ თემურამდელ ოსებს თურქული რასის ხალხს მიაკუთვნებს, თურქული რასის ხალხი აქ, ამ წყაროში, იმჟამინდელი მკითხველის გაგების შესაბამისად, “ხაზარებად” იწოდებოდა (აქ თურქული რასის ხალხის აღსანიშნავად სიტყვა „ხაზარია“ გამოყენებულია შემდეგდროინდელი რედაქტორის მიერ). ოსების თურქულ წარმოშობას მიუთითებენ როგორც ლეონტი მროველი, ისე ვახუშტი ბატონიშვილი თავიანთ შესანიშნავ თხზულებებში.

ვახუშტი იმეორებს „ქართლის ცხოვრების“ ცნობას კავკასიელი მკვიდრი ხალხების წარმოშობის შესახებ და მიიჩნევს, რომ თავდაპირველად ჩრდილო და სამხრეთ კავკასია ერთი წარმოშობის ხალხებით იყო დასახლებული და მათი საერთო წინაპარი თარგამოსი იყო. ჩრდილო კავკასია მისი ძეგბის ლეკანისა და კავკასოსის შთამომავლებს ეჭირათ. შემდეგ, ქრისტეშობამდე, ანუ ახალი ერის დაწყებამდე რამდენიმე ხნით ადრე, ჩრდილო კავკასია დაიპყრო თურქულენოვანმა ხალხმა (მას, როგორც ითქვა, ავტორი „ხაზარებს“ უწოდებს, რათა მკითხველს ნათელი წარმოდგენა შეექმნას მათი თურქული წარმოშობისა და ენის შესახებ, ანუ ვინაობის შესახებ).

“ხაზართა” მეფის ძემ ურბანოსმა დაიპყრო თარგამოსის ძის კავკასოსის წილი ქვეყანა (ჩრდილო-დასავლეთ კავკასია) და „მოსწყვიდა ნათესავი კავკასოსი“, ანუ ამოხოცა მკვიდრი მოსახლეობა. ამის შემდეგ მის მიერ დაპყრობილ ქვეყანას „უწოდა ოვსეთი“ (ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, “ქართლის ცხოვრება,” ტ. 4. 1973, გვ. 632).

ვახუშტიზე ადრე იმავეს, რომ ძველი ოსები თურქულენვანი ხაზარების შთამომავლები იყვნენ, წერდა ლეონტი მროველი. ის წერს, რომ ხაზართა მეფემ თავის ვაჟს უობოსს უბოძა თარგამოსის ძის კავკასის ქვეყნის ნაწილი. აქ „დაემენა უობოს და მათნი ნათესავნი არიან ოვსნი“ (ლეონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა, “ქართლის ცხოვრება,” ტ.1. 1955, გვ. 12). ლეონტი ხაზართა მეფის ძეს უწოდებს «უობოსს». ის ყოფილა კავკასიელი ოსების წინაპარი, ანუ მონღოლებამდელი კავკასიელი ოსები წარმოშობილან თურქ-ხაზარი წინაპრისაგან უობოსისაგან. მას ვახუშტი უწოდებს “ურბანოსს”. ის, როგორც ითქვა, ხაზარი (ხაზართა მეფის ძე) ყოფილა, მისგან წარმოშობილან კავკასიელი ოსები მონღოლებამდე მცხოვრებნი. შესაბამისად, ლეონტი და ვახუშტი მონღოლებამდე კავკასიაში მცხოვრებ ოსებს ხაზარული, ანუ თურქული წარმოშობის ხალხად მიიჩნევენ.

აბულფედა, ლეონტი მროველი და ვახუშტი მონღოლებამდე კავკასიაში მცხოვრებ ოსებს თურქულენოვან ხალხად მიიჩნევენ, მათ რიცხვს უერთდება სირიელი ალ-დიმაშკიც.

ალანებს თურქულ რასასთან აკავშირებს სირიელი ავტორი ალ-დიმაშკი. ის ალანებსა და დუნაის ბულგარებს ერთი წარმოშობის ხალხებად მიიჩნევს: “Приведем еще одно свидетельство – отрывок из компилятивного труда сирийского шейха Ал-Димашки (в пересказе А. Алеманя): «...аланы и дунайские болгары...так же, как и западные черкесы...граничат с русскими и, как считается, являются их братьями: все они – христиане»

.<http://www.blagos.ru/stranitsy-istorii-1981/item/233-mixail-mamiev-kandida-t-istoricheskix-nauk-pismennye-istochniki-o-pravoslavnom-xristianstve-v-sredn-evekovoj-alanii?tmpl=component&prin=>

ამასადაამე, ალ-დიმაშკი, აბულფედა, ვახუშტი და ლეონტი მროველი თემურლენგამდელ ოსებს და ალანებს მიიჩნევენ თურქული მოდგმის ხალხებად. ამასთანავე, ალ-დიმაშკი და აბულფედა ალან-ოსებს მონღოლებამდე (თემურ-ლენგამდე) პერიოდში ქრისტიანებად მიიჩნევენ.

წყაროთა ცნობები ალანებისა და ოსების სანმუნოებისა და განსახლების შესახებ სრულიად შეიცვალა მონღოლების (უმეტესად, თემურლენგის) შემდეგ. თემურლენგის შემდგომი ოსები უკვე სხვა კულტურის ხალხად მიიჩნევა. ამასთანავე ის სხვა ეთნოსი ყოფილა.

ყველა წყარო ალან-ოსებს მონღოლებისა და თემურ ლენგის შემდეგ უკვე არა ქრისტიანებად, არამედ, წარმატებად მიიჩნევენ, რომელნიც ახლა ითვისებენ სარწმუნოებას, ეცნობიან და ითვისებენ ან მუსულმანობას, ანდა, უფრო მეტად ქრისტიანობას. ისინი კავკასიაში იღებენ ქრისტიანულ ელფერს, ამის მიზეზს ხსნის ვახუშტი ბატონიშვილი, ის წერს, რომ მონღოლების შემდგომი ოსები ქრისტიანობას შეეთვისნენ კავკასიის მთების ძველი ქრისტიანული ოლქის, დვალეთის, დაპყრობის შემდეგ.

მონღოლების შემდეგ წარმართმა ოსებმა დვალეთში შესვლისა და გაბატონების შემდეგ დაიმორჩილეს დაპყრობილი ქრისტიანი დვალეები, მოახდინეს მათი ასიმილაცია და, შესაბამისად, მათგან შეითვისეს ქრისტიანული სარწმუნოების ელემენტები. ვახუშტი, ფაქტიურად, თვითმნიშვნელოვანი იყო ოსებში დვალეების ასიმილაციის პროცესისა. მას და მის უახლოეს ნათესავებ-

სა და ინფორმატორებს უშუალო შეხება ჰქონდათ დვალეთთან, რადგანაც ქართლიდან რუსეთში მიმავალი გზა, რომლითაც ინტენსიურად სარგებლობდნენ ისინი. უშუალოდ ამ ოლქსა და მის მეზობლად გადიოდა. ამასთანავე, ისტორიულად დვალეთი მისი ოჯახის (ქართლის სამეფო სახლის) მამულად, ოლქად მიიჩნეოდა.

ვახუშტი წერს, რომ მონღოლთა შემოსევებამდე ჩრდილოკავკასიის სტეპებს „ოსეთი“ ერქვა, მონღოლების შემდეგ კი ამ სტეპებს „ჩერქეზი“ უწოდეს, რადგანაც აქ უკვე აღარ ცხოვრობდნენ ალანები და მათ ადგილზე დაესახლნენ ადიღე-ჩერქეზული ხალხები.

ვახუშტი ფიქრობს, რომ მონღოლებს გადარჩენილი ოსების ერთმა ნაწილმა თავი შეაფარა კავკასიის მთებს. ნაწილობრივ შეიძლება ასეც მოხდა, მაგრამ ენობრივი სიტუაციისა და სარწმუნოებრივი სახის მკვეთრი შეცვლა უფრო მიგვანიშნებს იმისაკენ, რომ თემურ-ლენგის კვალდაკვალ კავკასიაში, ალბათ, შუა-აზია-ყაზახეთ-კასპიიპირეთის მხრიდან შემოვიდნენ სულ სხვა გენეტიკის მომთაბარე ტომები სარწმუნოებრივად წარმართები, ხოლო ენობრივად – ირანულენოვანები. ისინი დასახლდნენ ძველ ოსეთში და მათაც, აქ მოსახლეობის გამო, ქართველებმა ოსები უწოდეს.

საერთოდ, მომთაბარეობა აიძულებდა ხალხებს, ხშირად და ზოგჯერ მუდმივად შეეცვალათ სამომთაბარეო არეალი, ანუ საცხოვრისი.

მონღოლებს ან თემურლენგს შემოყოლილ ირანულენოვან წარმართ ტომებს სამომთაბარეო არეალად აუღიათ ჩრდილო კავკასიის სტეპები, რომელსაც ისტორიულად ალანია (ოვსეთი) ერქვა (იქ უფრო ადრე თურქულენოვანი ქრისტიანი ალანების ცხოვრების გამო), შემდგომ კი სტეპებიდან შესულან კავკასიის მთებში, კერძოდ, კი დვალეთში, დაუპყრიათ ის და გაბატონებულან ადგილობრივ დვალურ-კავკასიურ ტომზე. ამის შედეგად შეიქმნა ცენტრალური კავკასიის ოსეთი (ყოფილი დვალეთი), რომლის საზოგადოება ორ ფენად იყო დაყოფილი. მაღალი ფენა შემოსული „ოსები“ იყვნენ, დვალეებზე გაბატონების გამო მათ „გვარიანებს“, ანუ დიდებულებს უწოდებს ვახუშტი, დაბალი ფენა კი იყვნენ ადგილობრივი დვალეები, რომელთა ასიმილაციაც მიმდინარეობდა ოსებში.

ირანულენოვანი ტომები ძველი ოსეთის სტეპებიდან ადიღე-ჩერქეზულ ტომებს გაუძევებიათ, რადგანაც, ვ. მილერის კვლევით, ჩრდილო კავკასიის სტეპებში მუდმივად ერთმანეთს ცვლიდა სხვადასხვა მომთაბარე ტომი.

ვახუშტი წერს: „შემდგომად ჩინგიზ ყაენთა მოსვლისა, ბათო ყეენმან მოსრნა ოვსეთი და მოაოხრნა. ინოდნენ ოვსეთი ჩერქეზად, ანუ ყაბარდოდ და კავკასიათა შინა მყოფნი, მათ შემოსულთაგან, ოვსეთად, რამეთუ ანცა გვარიანთა მათ უწოდებენ ოსად, ხოლო სხვათა უგვაროთა – კვალად დვალადვე“ (ვახუშტი, ქ.ც., 4. გვ. 634).

უფრო სავარაუდოა, რომ მე-14 ს-ში, მონღოლთა მიერ ქრისტიანული ალანიის განადგურებიდან დაახლოებით საუკუნის შემდეგ, ჩრდილო კავკასიაში შესულ ახალ დამპყრობლებს თან შემოყვნიენ სხვა წარმოშობის, მათი მოკავშირე წარმართი, ოღონდ ირანულენოვანი ტომები, ხოლო თურქულენოვანი ქრისტიანი ალანები და ოსები, მონღოლთა მტრები, გაქრნენ. მათი სახელი კი მიიღეს ახალმა ირანულენოვანმა ტომებმა, მათაც ოსები ეწოდათ.

თანდათანობით, ირანულენოვანი ოსები ჩრდილო კავკასიის ბარიდან შევიდნენ კავკასიის მთებში, დაიპყრეს ქრისტიანული დვალეთი, გაბატონდნენ იქ. ყოფილ დვალეთს ახლა უკვე ოსეთი ეწოდა დაახლოებით მე-16 – მე-18 საუკუნეებში.

იქამდე დვალეთი საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა და ამ სტატუსს, გარკვეულწილად, შემდგომაც ინარჩუნებდა. დვალეთის ოლქი, როგორც ითქვა, ქართლის საკათალიკოსოს ნიქოზელი ეპისკოპოსის სამწყსოში შედიოდა. ვახუშტი წერს: „ლიახვს გაღმა არს ეკლესია ღვთაებისა. გორგასალ ჰყო საეპისკოპოსოდ და დასვა ეპისკოპოსი. ზის დღესაც, მწყემსი კავკასიანთა, დუალთა და ან ოსეთად წოდებულისა, გლოლა-ღებითურთ“ (ქ.ც., ტ. 4, 1973, გვ. 370). ასეთი ვითარება დვალეთში შეიქმნა თემურ-ლენგის შემოსევის შემდეგ.

ზოგიერთი ავტორი მიიჩნევს, რომ იოანე ცეცხს ე.წ. „ალანური ფრაზა“ – სინამდვილეში თურქულია

აღინიშნება, რომ ბიზანტიელმა პოეტმა ი. ცეცემ (1110-1180 წწ.) თავის “თეოგონიაში” დააფიქსირა მისალმების ფრაზა ლათინურ, ებრაულ, არაბულ, თურქულ და ალანურ ენებზე. ეს ფრაზაა: „დღე მშვიდობისა პატივცემულო ქალბატონო“ <http://irinadubcova.com.ru/read/3815-alanskie-frazy-privetstviya-iz-quotteogoniiquot-1.html>

აუცილებელია ხაზგასმა, რომ ვერცერთმა მკვლევარმა ვერ შეძლო წაკითხა ალანური ფრაზა ოსური ენის საფუძველზე.

თუ ალანები ოსების წინაპრებია და თუ ალანური ენა არის ოსური ენა, მაშინ მისალმების ალანური ფრაზა რატომ არ იხსნება ოსური ენის საფუძველზე?

ენობრივი მასალები, რომლებსაც ეყრდნობოდა ვს. მილერი, ხშირად წარმოადგენს ოსურ ენაში შესულ ბალყარიზმებს.

როგორც ცნობილია, ალანები და იასები ჯერ კიდევ ჰუნებამდელ დროს მომთაბარეობდნენ აღმოსავლეთის ზღვებიდან დნეპრამდე და მრავალრიცხოვან ხალხს წარმოადგენდნენ.

ალანებმა უწინამძღვრებს ჰუნების შესევას დასავლეთზე და გადალახეს გიბრალტარი.

ევროპისა და აღმოსავლეთის ხალხების ყველა მატთანეში, ძველ წყაროებსა და გეოგრაფიულ შრომებში მათ უწოდებენ თურქულენოვან ტომებს. არც ერთ წყაროში ალანები და იასები არ ითვლებიან ირანულენოვნებად.

ყველა წყარო ალანებს თურქულენოვან ხალხად მიიჩნევს.

<http://irinadubcova.com.ru/read/3815-alanskie-frazy-privetstviya-iz-quotteogoniiquot-1.html>

Аланские фразы приветствия из «Теогонии»/Иоанна Цеца, (XII в.)

Византийский поэт и филолог И.Цец (1110-1180 гг.) в своей «Теогонии» зафиксировал фразы приветствия на латинском, русском, еврейском, арабском, турецком и аланском языках. Мать И.Цеца была родом из Абхазии... Ниже будет показано, что перевод Цецом первой аланской фразы приветствия как «добрый день, высокочтимый нами повелитель (повелительница)!» вполне может быть оправдан с точки зрения карачаево-балкарского языка. Необходимо подчеркнуть: ни одному из исследователей аланских фраз приветствий Цеца не удалось прочитать их на основе осетинского языка. аланы постепенно превратились в осетин, а аланский язык стал называться осетинским. Тогда почему аланские фразы приветствий не поддаются дешифровке на основе осетинского языка? Языковые материалы, на которые опирается Вс.Миллер, часто оказываются карачаево-балкарскими в осетинском языке: кам «вода»; «река», ыбчыкъ «перевал», дан «река» и т.д.

Проф. Ю.Кулаковский, на работу которого ссылается Вс.Миллер для подтверждения своего вывода, имел иное мнение о генезисе алан: «Быть может они были тем арийским народом Средней Азии, который подвергся тюркскому влиянию, усвоил себе тюркский язык и вошел в состав тюркских племен, как признают специалисты по востоковедению о киргизах. Этого вопроса я не считал себя в праве даже касаться. Не считал я также нужным останавливаться на вопросе о доказательстве принадлежности алан к арийской расе и притом иранской ее ветви, считая этот вопрос окончательно не решенным в трудах языковедов, между ними – проф. Вс. Миллера в его «Осетинских этюдах». Как известно, аланы и ясы еще в догуннское время были распространены от восточных морей до Днепра, являлись многочисленными народами. Аланы возглавляли гуннское нашествие на запад и перешли Гибралтар. Во всех летописях народов Востока и Европы, древнеписьменных памятниках, древних исторических и географических трудах их называют тюркоязычными племенами. Ни в одном древнем источнике аланы и ясы не считаются ираноязычными. Наше расчленение приветствий свидетельствует о том, что аланский язык XII века сохранил характерные черты огузских языков: <http://irinadubcova.com.ru/read/3815-alans-kie-frazy-privetstviya-iz-quotteogoniiquot-1.html>

ალნიმნულმა ავტორებმა გამოიკვლიეს, რომ “თეოგონიაში” ალანურ ენაზე მისალმების პირველი ფრაზა იხსნება ყარაჩაულ–ბალყარული ენით.

ზელენჯუკის წარწერა

მე-10 საუკუნის ზელენჯუკის წარწერა შესრულებულია საფლავის ქვაზე ბერძნული ასოებით. ის აღმოაჩინა არქეოლოგმა დ. სტრუკოვმა 1888 წელს მდ.დიდი ზელენჯუკის მარჯვენა ნაპირზე. ითვლება ალანური ენის, ანუ ოსური ენის უძველეს ძეგლად ოფიციალური რუსული და ოსური „აკადემიური მეცნიერების“ მიერ, მაგრამ მათგან მკვეთრად განსხვავებულია თურქული და ჩეჩნურ-ინგუშური სამეცნიერო ვერსიები. (Иные версии прочтения, в частности, ТЮРКСКАЯ и ЧЕЧЕНО–ИНГУШСКАЯ, появившиеся у идеологов фолк-хистори соответствующих народов, не признаны академической наукой)

მიზეზი ამისა ისაა, რომ ბერძნული წარწერა იმავე მეთოდით „წარმატებულად იშიფრება“, როგორც თურქული ისე სხვა ენებით. სინამდვილეში ზელენჯუკის წარწერა არ არის ოსურენოვანი. ის ან სხვა ენოვანია ან სხვა ფუნქციური დატვირთვისაა.

ზელენჯუკის ჯერ კიდევ გაუშიფრავ წარწერაზე დაყრდნობით რუსულ-ოსური „საბჭოური და პოსტსაბჭოური მეცნიერება“ მიიჩნევს, რომ მე-10, მე-12 საუკუნეებში ოსებს გააჩნდათ დამწერლობა ბერძნული ანბანის საფუძველზე.

ამას ეთანადებება ცნობა, რომ „1396 წელს ზიხო-მატრახიის კათოლიკე არქიეპისკოპოსი იოსებ შილტბერგერი წერდა: „ჩერქეზების მინა დასახლებულია ქრისტიანებით, რომელნიც აღიარებენ ბერძნულ სარწმუნოებას, ბერძნული რჯულით ემსახურებიან ღმერთს იასური, ანუ ასური და ზიხური, ანუ ჩერქეზული ენით“.

ამ ცნობას ოსურ-რუსული „აკადემიური მეცნიერება“ მიიჩნევს ზელენჯუკის წარწერის მათეული გაშიფრვის დასტურად, თითქოს, მე-10 საუკუნისათვის ოსური მნიგნობრობა არსებობდა, რომელსაც იყენებდნენ კიდევ ოსურენოვანი ლიტურგიისას.

სინამდვილეში ი. შილტბერგერის ცნობაში არაფერია ნათქვამი ოსურ ანდა ჩერქეზული მნიგნობრობის ანდა ნიგნების შესახებ. აქ მითითებულია, რომ ბერძნული აღმსარებლობის მქონე ადგილობრივი პირები ადიდებდნენ უფალს, ალბათ, უფრო ზეპირად, რადგანაც იმავე ეპოქის სხვა ცნობაში ნათქვამია, რომ ასეთ პირებს უჭირდათ ბერძნული ნიგნების კითხვა უცოდინარობის გამო, თუმცა კი იყენებდნენ მათ. ასეთი გასაჭირის დროს, ალბათ, ისინი უფალს საკუთარი ენით ადიდებდნენ, რაც აღნიშნა შილტბერგერმა, თუკი მისი ცნობა რეალურია.

ამიტომაც არასწორია „აკადემიურ მეცნიერთა“ მტკიცება, თითქოსდა შილტბერგერი ალან-ოსების მნიგნობრულ ტრადიციას ამტკიცებს („подтверждает ПИСЬМЕННУЮ ТРАДИЦИЮ у АЛАНОВ – АССОВ“), ამიტომ თითქოს ოსებს საკუთარი საეკლესიო ნიგნები ჰქონდათ.

უფრო მეტად საოცარია ამ წრეების დაბეჯითებული მტკიცება იმისა, თითქოსდა ცნობაში ნახსენები ზიხურენოვანი ღვთისმსახურება სი-

ნამდვილეში იყო ჩერქეზეთში არსებული სლავურენოვანი ღვთისმსახურება. Кроме того, указывается, что «ЧЕРКАСЫ пятигорские или Чики (ჩჰიკი) ...исповедуют греческую веру, а службу церковную отправляют на СЛАВЯНСКОМ языке, которым главным образом и ПОЛЬЗУЮТСЯ». Следовательно, в БЫТУ ЧЕРКАСЫ используют СЛАВЯНСКИЙ язык.

ასეთი კვლევით რუსულ-ოსურმა „აკადემიურმა მეცნიერებამ“ დაასკვნა, რომ თითქოსდა თემურ ლენგის შემოსევამდე ქრისტიანულ ჩრდილო კავკასიაში ღმერთს ადიდებდნენ სლავური და ოსური ენებით. შესაბამისად, აქაურ ეკლესიებში გამოიყენებოდა ოსური და სლავური წიგნები, მაგალითად ზელენჯუკ-არხიზის საკათედრო ტაძარში, რომელიც ალანიის სამიტროპოლიტოს ცენტრად ცხადდება.

რატომ დასჭირდა აკადემიურ წრეებს ძალზე რთული გზებითა და გამოკვლევებით ასეთი დასკვნების შეთხზვა?

საქმე ეხება ჩრდილო კავკასიის საეკლესიო იურისდიქციას, რათა ის ალანურ საეკლესიო სფეროდ წარმოადგინონ. შესაბამისი სულისკვეთებითაა დაბეჭდილი „პრავასლავანია ენციკლოპედიაში“ სტატია „ალანიის სამიტროპოლიტო“. მასში თხაბა-ერდის ქართული ძეგლი ალანიის სამიტროპოლიტოში არსებულ ეკლესიად წარმოადგინეს და ყაზბეგისა და ჯავის რაიონებიც კი ალანიის სამიტროპოლიტოს ტერიტორიად წარმოადგინეს.

ამავე სტატიაში მოცემულია მტკიცება იმისა, რომ ალანიის სამიტროპოლიტოს ისტორიული კანონმემკვიდრეა ამჟამინდელი რუსეთის მართლმადიდებელი ეკლესია, ანუ ჩრდილო კავკასია ძველთაგანვე რუსულ იურიდიქციაში იყო.

კიდევ უფრო არამეცნიერულია ამავე წრის მტკიცება იმისა, რომ, თითქოსდა, რადგანაც, მათი აზრით, ოსურად და ჩერქეზულად აღესრულებოდა ღვთისმსახურება, მაშინ აფხაზურადაც უნდა არსებულებოდა საეკლესიო წიგნები (Тогда должны существовать ЦЕРКОВНЫЕ ПРАВОСЛАВНЫЕ книги на АБХАЗО-АДЫГСКОМ языке).

საბოლოოდ ცხადდება-ЗИХСКИЙ язык – это ДРЕВНЕРУССКИЙ, а ЗИХИ (ДИВЫ) – это МЕСТНЫЕ ДРЕВНЕРУСЫ. (<http://jurnal.org/articles/2014/fill22.html>). აქამდე ჯიქებს (ზიხებს) ადიდებად მიიჩნევდნენ, ახლა აღმოუჩინიათ, რომ ისინი თურმე ძველი რუსები ყოფილან.

ალანია – რუსულ საინტერნეტო სივრცეში

(Алания <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F>)

ალანია, რუსული საინტერნეტო სივრცის მიხედვით, იყო შუა საუკუნეთა სახელმწიფო ჩრდილო კავკასიის მთისწინეთში და არსებობდა პირველი ათასწლეულის დასაწყისიდან (მე-6 საუკუნიდან) ვიდრე მე-14 საუკუნის შუამდე.

ალანიის მმართველობის სისტემა, რუსული საინტერნეტო სივრცის მიხედვით, იყო აბსოლუტური მონარქია. მის უკანასკნელ მეფედ მიიჩნევა ოსი ბაყათარი (1291-1306).

(ჩვენი შენიშვნა: ალანია არ იყო აბსოლუტური მონარქია. ის დაყოფილი იყო სამეფოებად და სამთავროებად, ქართული პირველხარისხოვანი წყაროს ავტორი უშუალოდ იცნობდა მე-12 საუკუნის ალანიას. იქ ჩასულ დავით აღმაშენებელს „ოსი მეფეები“ შეეგებნენ, „ვითარცა მონები“, „**მეფენი ოვსეთისანი და ყოველნი მთავარნი მათნი, ვითარცა მონანი დადგეს წინაშე მისსა**“ (“ქართლის ცხოვრება”, ტ.1. 1955. გვ. 336).

დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი წერს, რომ მეფემ ინება ყივჩაღების ერთი ნაწილის ჩამოსახლება საქართველოში თავისი სამხედრო ძლიერების განსამტკიცებლად. ამისათვის თავდაპირველად გაგზავნა ელჩები ჩრდილოკავკასიაში ყივჩაღებთან, ხოლო შემდგომ თვითონაც ჩაბრძანდა საქართველოს ეკლესიის უმთავრეს იერარქთან ერთად ყივჩაღეთის მეზობელ ოსეთში, რათა მათ თავიანთ გზებზე გამოეტარებინათ საქართველოსაკენ მომავალი ყივჩაღების ლაშქარი: „**ამისთვის წარავლინა კაცნი სარწმუნონი და მოუწოდა ყივჩაღთა. ხოლო მათ სიხარულით მიითვალეს, გარნა ითხოვეს გზა მშვიდობისა ოვსთაგან. ამისთვისცა ბრძანა მეფემან წარსვლა ოვსეთს და თანა წარიტანა გიორგი ჭყონდიდელი და მწიგნობართუხუცესი... შევიდეს ოვსეთს და მოეგებნეს მეფენი ოვსეთისანი და ყოველნი მთავარნი მათნი, და ვითარცა მონანი დადგეს წინაშე მისსა. და აღიხვნეს მძევალნი ორთაგანვე – ოვსთა და ყივჩაღთა, და ესრეთ ადვილად შეაერთნა ორნივე ნათესავნი. და ყო შორის მათსა სიყვარული და მშვიდობა, ვითარცა ძმათა. და აღიხუნა ციხენი დარიალისა და ყოველთა კართა ოვსეთისათა და კავკასიისა მთისათანი. და შექმნა გზა მშვიდობისა.**“ (“ქართლის ცხოვრება,” ტ.1. 1955. გვ.336).

წყაროს ამ ცნობიდან ჩანს, რომ პოლიტიკურად ოვსეთი (ალანია) არ იყო ცენტრალიზებული სახელმწიფო, შედგებოდა მრავალი სამეფო-სამთავროსაგან. ამასთანავე ოსეთის მეფეები და მთავრები აღიარებდნენ საქართველოს სახელმწიფოს უზენაესობას. ამიტომ, „ვითარცა მონანი“, შეეგებნენ ალანიაში ჩასულ საქართველოს მეფე დავითს მე-12 საუკუნის დასაწყისში. ასეთივე ვითარება იყო მე-13 საუკუნის დასაწყისშიც თამარ მეფის დროს, მონღოლთა შემოსევამდე.

ასეთი ალანია ჩრდილოეთიდან ვოლგა-დონის აუზის მომთაბარე ხალხებისაგან იცავდა საქართველოს სახელმწიფოს. მაგალითად, ყივჩაღები ვერ ბედავდნენ საქართველოსაკენ გადაადგილებას ალანიის გამო. მათ შეკრული ჰქონდათ საქართველოს გზა ალანთა მეფეების მიერ. როდესაც საქართველოს

სახელმწიფოს დასჭირდა ყივჩაღების გამოტარება ალანიის გზაზე, ალანებმა საქართველოს მეფის ბრძანებით ყივჩაღებს ეს გზა გაუხსნეს. აქედანაც ჩანს, რომ ალანია საქართველოს სახელმწიფოს გავლენის სფეროს წარმოადგენდა.

ამასთანავე, ალანია-ოსეთი დიდწილად ქართული ეკლესიის იურისდიქციის სფეროში შედიოდა. ეს ფაქტი პოლიტიკური მიზნის მისაღწევად გაითვალისწინა მეფემ. დავით აღმაშენებელს ესაჭიროებოდა ალანთა, ანუ „ოვსთა“ საზოგადოების დარწმუნება, რომ ყივჩაღთა მათ გზაზე გამოტარება მათთვის უსაფრთხო იქნებოდა. ჩანს, ამ მიზნით, ოსებთან შესახვედრად თან წაიყვანა საეკლესიო ავტორიტეტი, ეპიკოპოსი გიორგი ჭყონდიდელი. მან დაამშვიდა ალანიის საზოგადოება, აღასრულა თავისი მოვალეობა და ამ მისის შესრულების შემდეგ ალანიაშივე გარდაიცვალა კიდეც, საიდანაც ის ჩამოასვენეს საქართველოში და გელათში დაკრძალეს).

რუსული ინტერნეტსივრცე განაგრძობს, კონსტანტინე პორფიროვენეტი (905-959) ალანიის შესახებ იძლეოდა ცნობას: „**ზიხიის მალა დევს ქვეყანა, რომელსაც ქვია – პაპავია, პაპავიის ქვეყნის მალა ქვეყანაა, რომლის სახელია კასახია, კასახიის მალა კავკასიის მთებია. ამ მთების მალა ალანიის ქვეყანაა**“[1].

ალანიის დედაქალაქი იყო ქალაქი მასაი (მაგასი). Исчезнувшая Алания располагается на территории Северо-Кавказского ФО, о чём гласят множество исторических фактов. Ориентиры местонахождения столицы Алании дает арабский автор X века Ибн Руста: «Ты выходишь налево (на запад) от царства Сарир и, пройдя три дня пути среди гор и лугов, прибываешь в царство Ал-лан (алан)».[2] Тот же отрывок из сочинения Ибн Руста в переводе Н. А. Караулова звучит немного иначе: «Выйдя с левой стороны владений царя Серир, идешь в течение трех дней по горам и лугам и, наконец, приходишь к царю аланов».[3] Подобные сведения содержатся и в работе арабского автора XI в. Ал-Бекри, который пишет: «...налево от крепости царя Серир есть дорога, ведущая путешественников по горам и лугам после трех дней в страну царя аланов».[4]

მრავალრიცხოვანი ალანური ჯგუფები ცხოვრობდნენ ყირიმში, ქვემო დნებრზე, დონის აუზში (Многочисленные аланские группы жили в Крыму, на нижнем Днестре, в бассейне Дона).

(ჩვენი აზრით, ალანიის ეპარქია მე-11 ს. შემდეგ მოიცავდა ტერიტორიას დონის აუზში. აქ გააგზავნეს ალანიის მიტროპოლიტი თევდორე. სტეპების ალანიაში, ანუ ყირიმის, ქვემო დნებრსა და დონის აუზში მომთაბარე ალანური ჯგუფებისათვის კონსტანტინოპოლმა დააფუძნა „ალანიის სამიტროპოლიტო“ იმის შემდეგ, რაც მარცხი განიცადა კავკასიის ალანიაში, სადაც მას უფრო ადრე სურდა ალანიის სამიტროპოლიტოს დაარსება.

მიზეზი ამისა იყო ის, რომ კავკასიის ალანია აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში შეიყვანეს აფხაზმა მეფეებმა.

ეს მოხდა იმის შემდეგ, რაც, არაბული წყაროს ცნობით, კავკასიის ალანიიდან ბერძენი კლერიკალები გაძევებულ იქნა.

კავკასიის ალანია შევიდა აფხაზეთის საკათალიკოსოში. იქამდე, აქ სურდა თავისი ეპარქიის შექმნა ნიკოლოზ მისტიკოსს, მაგრამ ეს მას არ დაანე-

ბეს აფხაზთა მეფეებმა, აფხაზთა მეფეები თავის ეკლესიას, ანუ აფხაზეთის საკათალიკოსოს ანიჭებდნენ პრიორიტეტს და იცავდნენ მის დამოუკიდებლობას ბერძნული ეკლესიისაგან).

ჩრდილო კავკასიის ველებიდან მომთაბარე ალანები გადაადგილდებოდნენ ევროპის მიმართულებით. ალბათ, ამიტომაც, რუსული გვერდის მიხედვით, ევროპელ ალანებს კავკასიური წარმოშობისად თვლიდნენ (Раннесредневековые авторы подчёркивали кавказское происхождение европейских алан).

აფხაზეთის უშუალო მეზობელ მთიან ოლქს კავკასიის ალანია ერქვა. ის მე-6 საუკუნის შემდეგაც დარჩა ალანების თავშესაფარად მაშინ, როცა ჩრდილოეთის ალანური სტეპები გადავიდა თურქული და შემდეგ ხაზარული კაგანატების კონტროლის ქვეშ.

ალანია იყო ხაზარების მოკავშირე: ბეგმა ბენიამინმა ალანების სამხედრო დახმარებით დაამარცხა პრობიზანტიური კოალიაცია. მე-9 ს-ის ბოლოსათვის ხაზართა კაგანატი დასუსტდა და ბიზანტიამ წამოიწყო ომები ალანიაში გავლენისათვის.

მე-10 ს-ში ბოლგარები და ხაზარები შეცვალეს პაჭანიკეებმა და გუზებმა. ისინი მე-11 ს-ში ყივჩაღებმა განდევნეს.

მე-12 ს-ის შუაში ალანთა მეფე ხუდანმა თავისი ქალიშვილი ბურდუხანი მიათხოვა საქართველოს მეფე გიორგი მესამეს. ამ ქორწინებიდან იშვა საქართველოს დიდი მეფე თამარი, რომლის მეორე ქმარი და თანამმართველი 1189 წლიდან გახდა მეფისწული დავით სოსლანი.

1222 წელს მონღოლთა იმპერატორ ჩინგისხანის მიერ გაგზავნილმა ოცათასიანმა არმიამ სასტიკად დაამარცხა ალანური ლაშქარი, რომელსაც უღალატეს მოკავშირე ყივჩაღებმა.

ალანიამ, როგორც დამოუკიდებელმა სახელმწიფომ, არსებობა შეწყვიტა მონღოლების შესევის შემდეგ (1238-1239).

1239 წელს მონღოლებმა აიღეს მაგასი, 1278 წელს მონღოლებმა რუს მოლაშქრეებთან ერთად, რუსული მათიანის თანახმად, აიღეს იასების ქალაქი დედიაკოვი.

რუსული გვერდის ცნობით, 1292 წელს ოსებმა უფლისწულ ოს-ბაყათარის მეთაურობით აიღეს ციხე-ქალაქი გორი გარშემო მიწა-წყლით, სიმაგრეებითა და მოსახლეობით. 1306 წელს ოს-ბაყათარი მოკვდა (აქ უნდა შეინიშნოს, რომ რუსულ გვერდებს ოს-ბაყათარის ლეგენდარული ამბები ისტორიულ ფაქტად მიაჩნათ და მასზე აგებენ ისტორიას. სინამდვილეში გორის ამბები ოსები არ წარმოადგენდნენ დამოუკიდებელ ძალას, ისინი მონღოლების თანამოლაშქრეებს წარმოადგენდნენ, საქართველოდან მონღოლთა განდევნის- თანავე ისინიც ადვილად გააძევეს).

რუსული გვერდი წერს: საქართველოს მეფე გიორგი მეხუთე შეებრძოლა ალანებს. 1326 წელს ალყის შემდეგ აიღო გორი. ოსთა დევნისას დალაშქრა მთები, მივიდა დარიალამდე, არაგვისა და ქსნის ხეობებამდე.

(ფეიქრობ სტატიის ავტორის ეს ფრაზა ცინიზმია. მისი მსჯელობიდან გამომდინარეობს, თითქოსდა ქართლის მთები, არაგვისა და ქსნის ხეობები ალანებით ანდა ოსებით იყო დასახლებული. სინამდვილეში სურათი სხვაგ-

ვრია. გორი აიღეს არა ჩრდილოკავკასიელმა მეომარმა ალანებმა, არამედ სხვა წარმოშობის ოსებმა, რომელნიც იყვნენ მონღოლების მოკავშირეები.

სხვა ხალხი იყო მონღოლებთან მეომარი ალანები. სხვა წარმოშობისა იყვნენ მონღოლების მოკავშირე ოსები, რომელნიც საქართველოში თან შემოყვნიენ მონღოლთა ლაშქარს. მათ ჰქონდათ მონღოლთა მტკიცე მხარდაჭერა. ამიტომ ისინი საქართველოდან მონღოლებთან ერთად გააძევეს.

რაც შეეხება გიორგი ბრწყინვალეს ქართლის მთებში შესვლას, მან მონღოლების დროს აშლილი მთის ქართული ტომები მოინახულა და დაუნესა მათ სამართალი.

„1395 წ. თოხთამიშზე გამარჯვების შემდეგ თემურის ლაშქარი ჩრდილოეთიდან შევიდა ალანიის ხეობებში. ტყეების გაჩეხვისა და გზების გაყვანის შემდეგ დამპყრობელთა რეიდები შევიდნენ მაღალმთიან რაიონებში. ალანიის მთის ოლქები ყაზბეგსა და იალბუზს შორის სასტიკად გაანადგურეს. თემურის ისტორიკოსებმა შემოინახეს მტრის მონინააღმდეგე თავადების სახელები – ბურაკანი, ბურიბერდი, კულუ, ტაუსი და პულადი. მრავალი დახოცეს. თემურმა სადგომი გაიჩინა პიატიგორის ოლქში. ციხეები და სოფლები მიწასთან გაასწორეს. უზარმაზარი ტერიტორიები გაუკაცრიელდა“, – ნათქვამია ამ სტატიაში (ამასთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს, რომ ალანია გაანადგურეს მონღოლებმა მე-13 ს-ის 20-იან წლებში. ამიტომაც თემურ ლანგის ლაშქრობა ცენტრალურ კავკასიაში იყო ბრძოლა არა ალანებთან, არამედ ქართველ მთიულებთან, რომელნიც ცხოვრობდნენ ყაზბეგსა და იალბუზს შორის. ესენი ძირითადად იყვნენ დვალელები და ჩრდილოკავკასიაში მცხოვრები სვანები. სწორედ თემურ ლენგის შემდეგ გამოჩნდნენ იქაურ სვანეთსა (დიგორსა) და დვალეთში ახალი დამპყრობლები, რომელნიც თან შემოყვნიენ თემურის შემდგომ მოლაშქრეებს და აითვისეს ჩრდილო კავკასია. ჩვენ მათ ვუნოდებთ ირანულენოვან ოსებს, რადგანაც მათ ქართველი ხალხი ოსებს უწოდებდა (ალსანიშნავია, რომ არც ერთი მეზობელი ხალხი, ქართველების გარდა, მათ ოსებს არ უწოდებს. ასევე, თვითონ ისინიც თავიანთ თავს ოსებს არ უწოდებდნენ. ისინი ასებს, თანამედროვე ყარაჩაელების წინაპრებს, უწოდებდნენ საკუთარ თავებს). მიზეზი ამისა იყო ის, რომ მათ, ამ ე. წ. ირანულენოვანმა ოსებმა, ფაქტიურად დაიჭირეს თურქულენოვანი ალანების ადგილი კავკასიაში იმის შემდეგ, რაც მონღოლებმა გაანადგურეს თურქულენოვანი ალანები. თემურ ლენგის შემდეგ გამოჩნდნენ ირანულენოვანი ოსები. განსხვავება მათ შორის იყო ასევე პოლიტიკური ორიენტაცია.

თურქულენოვანი ალანები მედგრად ებრძოდნენ მონღოლ დამპყრობლებს, ხოლო ირანულენოვანი ოსები თემურ ლენგის ეპოქის მონღოლების მოკავშირეები იყვნენ. მათ აითვისეს თემურის მიერ განადგურებული კავკასია და გაბატონდნენ ცენტრალური კავკასიის მთიანეთში. იქ მცხოვრები დვალეები დაიმორჩილეს, საზოგადოების დაბალ ფენად აქციეს, როგორც ამას აღწერს ვახუშტი ბაგრატიონი.

მე-18 ს-ის დასაწყისში ირანულენოვანი ოსების მიერ დვალეების ასიმილაციის პროცესი დასრულებულიც კი არ იყო. იმ დროისათვის, ვახუშტის ცნობით, დვალური ენა ჯერ კიდევ არსებობდა.

შესაბამისად არასწორია აზრი, რომელიც ამჟამად ბევრთად ინერგება, თითქოს მხოლოდ თემურის შემდეგ განადგურდა საბოლოოდ ირანულენოვანი ალანია. სინამდვილეში კი სწორედ თემურის შემდეგ წარმოიქმნა ჩრდილო კავკასიაში ირანულენოვანი ოსეთი, ისტორიული ქრისტიანული დვალეთის დაპყრობისა და შემოსული ოსების იქ გაბატონების შემდეგ.

სხვა ერთეული იყო კავკასიის ალანია, სხვა – დვალეთის ოსეთი, კიდევ უფრო სხვა – დონისპირეთის მომთაბარეთა ალანია, რომელთაც კონსტანტინოპოლმა სამიტროპოლიტო დაუარსა. ახლა რუსულ შესაბამის წრეებს სურთ აღნიშნული ერთეულები წარმოადგინონ ერთ მთლიან სახელმწიფოდ დიადი წარსულით).

რუსული ვებ.გვერდი წერს: – „ალანიის სამეფოში ხორციელდებოდა მართლმადიდებლური სამისიონერო საქმიანობა. 916 წელს ალანიაში ბიზანტიისაგან მიიღო ქრისტიანობა, მაგრამ ამ პერიოდში ქრისტიანობამ ვერ შეძლო მტკიცედ დამკვიდრებულიყო ალანიაში. იბნ რუსტა (დაახლ.903 წ.) წერს: „ალანთა მეფე ქრისტიანია თავის გულში, მაგრამ ყველა ადამიანი, მის სამეფოში მცხოვრები, წარმართია, ეთაყვანებიან კერპებს“. 932 წელს ალანთა მეფე წარუმატებლად ებრძოდა ხაზარებს და მათი ზეწოლით დროებით გააძევა თავისი ქვეყნიდან ბიზანტიიდან გამოგზავნილი ქრისტიანული სამღვდლოება“.

(ეს აზრი, რომელიც მტკიცედაა დანერგილი, არასწორია და უსაფუძვლო. ალანიაში კონსტანტინოპოლის იურისდიქცია გაუქმდა აფხაზ მეფეთა მიერ, რომელთაც ეს ოლქი შეიყვანეს ქართული ეკლესიის (აფხაზეთის საკათალიკოსოს) იურისდიქციაში. ნიკოლოზ მისტიკოსი წერდა აფხაზთა მეფეებსაც. მ. თარხნიშვილის გამოკვლევით, მას 902 წელს წერილი მიუწერია აფხაზთა მეფე ბაგრატისათვის, 906-907 წელს კონსტანტინესათვის, 924-925 წლებში მეფე გიორგისათვის).

ამ წერილებისა და თხოვნის მიუხედავად, საეპარქიო ცენტრი არა თუ მიეცა ალანიის ეპისკოპოსს, არამედ, პირიქით, ალანიიდან გაძევებული იქნა ბერძნული სამღვდლოება 932 წელს, ალან მეფეთა ნებით. ამის შემდეგ კავკასიის ალანია მთლიანად შევიდა ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში, 932 წლიდან-1032 წლამდ., როგორც ჩანს, ბიზანტიელ ბერძნებს უფლება ეძლეოდათ, გარკვეულწილად ეღვანათ კავკასიის მთებში, თუმცა აქ ქართული ეკლესიის ზეგავლენა უდავო იყო. ზელენჯუკში შემდგომში აიგო ლიხნის ტაძრის ზუსტი ასლი. აფხაზეთის ალანიის საზღვარზე აიგო ბიჭვინთის ტაძარი – დასავლელ ქართველი კათალიკოსის, იგივე აფხაზეთის კათალიკოსის, კათედრა. ამის გამო ბიზანტია იძულებული გახდა უარი ეთქვა კავკასიაში ალანიის ეპისკოპოსის ეპარქიაზე. მის ნაცვლად ბერძნული ეპარქია დაუნესდათ დონისპირეთის, ანუ სტეპების ალანებს. აქ ქალაქები არ არსებობდა. ამიტომ ალანიის ეპისკოპოსის საკათედრო ქალაქად შემდგომში განისაზღვრა სოტირიოპოლი ტრაპეზუნტთან. მის იურისდიქციაში შედიოდა არა კავკასიის ალანია, არამედ ყირიმისა და დონის ალანია. ეს კარგად ჩანს ალანიის მიტროპოლიტ თეოდორეს წერილიდან, რომელშიც ნახსენებია ყირიმი, ხერსონესი, ყირიმის პუნქტები, ასევე დონის ტრამალები-სტეპები, მაგრამ არა კავკასია.

ალანთა დედოფალმა ალდემ და მისმა შვილმა დემეტრემ ანაკოფია კეისარს გადასცეს 1032 წლისთვის. ამ ორი თარიღის დამთხვევა მნიშვნელოვანია. მაშასადამე, ბიზანტიელებმა ზღვისპირა ანაკოფიის ციხე დაიჭირეს, ამან, ცხადია, საქართველოს მმართველობა გაანაწყენა. იმავე წელს მთებიდან გააძევებინეს ალან მეფეთა ნებით ბიზანტიელი სამღვდელოება. როგორც ითქვა, ბიზანტიურმა შემოჭრამ გაანაწყენა აფხაზთა მეფეები ბიზანტიის მიმართ. ამიტომაც საბოლოოდ აღკვეთეს ალანიის ბერძენი იერარქის ოცნება კავკასიაში. ამიტომაც მას ბიზანტიამ კათედრად განუსაზღვრა სოტირიოპოლი.

ალანიის ეპარქიის კათედრა 1084-1105 დაარსებულ იქნა ტრაპეზუნტთან ახლოს ქ. სიტირიოპოლში, რომლის არქიეპისკოპოსი „ალანიის მიტროპოლიტის“ ტიტულს ატარებდა.

1204-1261 წლებში ალანიის მიტროპოლიტს ადგენდნენ კომნენტა იმპერიის დედაქალაქის, ტრაპეზუნტის, იერარქები.

XIII საუკუნიდან კონსტანტინოპოლმა ალანიის იურისდიქცია ოფიციალურად გადასცა ტრაპეზუნტს. 1386-1461 წლებში ალანიის მიტროპოლიამ ტრაპეზუნტიდან გადაინაცვლა სევასტიაში).

სტატია განაგრძობს: „მაგრამ მე-10 საუკუნის შუაში ალანია ძალზე დაუახლოვდა ბიზანტიას, აფხაზიასა და საქართველოს და სხვა მართლმადიდებლურ სახელმწიფოებს“ (აქ შეიძლება შევნიშნოთ, რომ თვით აფხაზეთის სამეფოს ერქვა საქართველო, რადგანაც იმ ჟამად სხვა საქართველო არ არსებობდა. თბილისი და შიდა ქართლი არაბთა საამიროს ეჭირა.

ასევე, შეიძლება აღვნიშნოთ, რომ ძალზე ცდილობენ, რათა ალანები მე-12 საუკუნეში მოშურნე ქრისტიანებად წარმოაჩინონ ამ საუკუნის ავტორ ნიკიფორე ბასილიკის პანეგირიკული ხოტბის შესაბამისად, რომელიც მან მიუძღვნა წარმოშობით ალან, ბიზანტიაში ცნობილ ალანთა მეფის ასულ დედოფალს ირინეს, სადაც ალანები მოშურნე ქრისტიანებადაა წარმოჩენილი, მაგრამ ეს მხოლოდ ლიტერატურაა და არა ისტორიული სიმართლე).

თეოდორე ალანელი თავის წერილში პატრიარქ გერმანე მე-2-სადმი 1225 წელს წერს: „ალანები ქრისტიანებია მხოლოდ სახელით. პირით აღარებენ, მაგრამ არ სწამთ გულით“ [3].

რამდენიმე ხნის შემდეგ ნიკიფორე გრიგორი წერდა, რომ ალანები ცხოვრობდნენ დუნაიზე (ისტროსთან), საიდანაც ისინი ბიზანტიის იმპერატორს (მიხაილ პალეოლოგს) ელჩობას უგზავნდნენ.

თეოდორე ალანელი წერდა, რომ ალანური თემები, ანუ ჯგუფები ცხოვრობდნენ ხერსონესთან და ბოსფორთან.

1253 წელს გილომ რუბრუკი ადასტურებდა, რომ „ალანები, ანუ ასები“ აღიარებენ ქრისტიანობას და „ჯერ კიდევ ებრძვიან თათრებს“. ესაა სტეპების ალანია.

მე-15 საუკუნეში ვენეციელი იოსაფატ ბარაბო, რომელიც რამდენიმე წელი ცხოვრობდა ტანა-ტანაისში, აღნიშნავდა: ალანები „ქრისტიანებია და გაძევებული და განადგურებული იქნენ თათრების მიერ“ (იხსენებს წარსულს).

რუსული გვერდი აქვეყნებს ასევე ალან მეფეთა დინასტიურ ცხრილს, ძირითადად ქართულ წყაროებზე დაყრდნობით, სადაც საქართველოს მეფეები

ლაშა-გიორგი და ულუ დავითი ალან მეფეთა რიგში შეჰყავთ, რაც სასაცილოა, მაგრამ ეს გვერდი მთელ მსოფლიოში ვრცელდება, ვითარცა სამეცნიერო ჭეშმარიტება, რომელსაც საქართველოში ყურადღება არ ექცევა.

უცნაურ გენეალოგიას იძლევიან ოფიციალური ოსური საინტერნეტო გვერდები, მაგალითად, თითქოსდა ლაშა გიორგი და ულუ დავითი – არა საქართველოს, არამედ თითქოსდა ალანთა მეფეები იყვნენ

1. Династия Багратионы

1. Давид – XII век, внук царя Дорголепа Великого.

2. Атон – сын предыдущего.

3. Джадарон – сын предыдущего.

4. Давид Сослан – (ум. в 1207 году), сын предыдущего. Муж грузинской царицы Тамары, внучки аланского царя Худдана

5. Георгий IV Лаша – (1207–1223), сын предыдущего

6. Давид VII Улу – (1223–1270), сын предыдущего

https://vk.com/wall190569087_2974?reply=2975

დასკვნა

ჩვენს ნაშრომში გამოვარკვიეთ, რომ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქია მე-11 საუკუნედან (დაახლოებით 1080 წლიდან) მდებარეობდა არა კავკასიის მთებში, არამედ მოიცავდა დონისპირეთის ვრცელ სტეპებს. აქ ნომადები მომთაბარეობდნენ და მათ არ ჰქონდათ ქალაქები. ამიტომაც აქაური მღვდელმთავრისათვის კონსტანტინოპოლმა საკათედრო ქალაქად განსაზღვრა სოტერიოპოლი ტრაპეზუნტის რეგიონში (ლაზიკაში).

კავკასიის ალანია, აფხაზეთის მეზობლად მდებარე, შედიოდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში. აქაა არზიზ-ზელენჯუკის, სენტისა და შუანას (შოანას) ქართული სტილით ნაგები ჯვარ-გუმბათოვანი ეკლესიები. აქ მიწათმოქმედი ხალხი ცხოვრობდა თავისი ქალაქებითა და ტაძრებით. თავდაპირველად კონსტანტინოპოლის პატრიარქს ნიკოლოზ მისტიკოსს აქ სურდა ალანიის ეპარქიის დაარსება და დახმარება თხოვა აფხაზთა მეფეებს, მაგრამ აფხაზთა მეფეები ქართულ ეკლესიას პატრონობდნენ, მათთვის აქ მიუღებელი იყო კონსტანტინოპოლის იურისდიქცია. ამიტომაც, ჩანს, მათი თხოვნით ალანთა მეფეებმა, აბულფედას ცნობით, კავკასიის ალანიიდან გააძევეს ბიზანტიელი სასულიერო პირები, მას შემდეგ კავკასიის ალანიაში აფხაზეთის კათალიკოსთა იურისდიქცია განახორციელა. სიტუაციიდან გამოსავალი კონსტანტინოპოლმა იმით იპოვა, რომ ალანიის ეპარქია დააარსა ამავე კავკასიის რეგიონთან, ოღონდ დონისპირეთის სტეპებში, ყირიმთან ახლოს. აღსანიშნავია, რომ ეს აზრი სიახლეა, რადგანაც ოფიციალური რუსული ისტორიოგრაფია სხვაგვარად ამტკიცებს.

თავი II

სტეპების ალანია

წყაროები ალანიის ეპარქიის შესახებ

მე-13, მე-14 საუკუნეების არაბმა ისტორიკოსმა და გეოგრაფმა აბულფი-დამ თავის შესანიშნავ გეოგრაფიულ თხზულებაში („ქვეყნიერების მონესრი-გება“) აღწერა მსოფლიოს მრავალი ქვეყნის, მათ შორის, კავკასიის ჩრდილო რეგიონში მოსახლე ხალხები.

ამ აღწერაში ენობრივი კუთვნილების მხრივ მნიშვნელოვანია აბულფე-დას ცნობა, რომ ალანები და მათი მეზობელი ასები (ოსები) თურქული მოდგ-მის ხალხია (შესაბამისად, თურქულენოვანი) და ისინი ქრისტიანები არიან.

აბულფედა აღნიშნავს, რომ კავკასიელი თურქული მოდგმის ქრისტიანი ალანები და ასები (ოსები) სხვადასხვა ხალხია.

აბულფედა (1273-1331) წერს: „**ალანები არიან თურქები, რომელთაც მიიღეს ქრისტიანობა. მისი მეზობელია თურქული რასის ხალხი, რომელ-თაც ასებს უწოდებენ. ეს ხალხი ამავე წარმოშობისაა და იმავე რელი-გიისა, რომელიც აქვთ ალანებს**“. «...аланы являются тюрками, которые приняли христианство... В соседстве находится народ тюркской расы, называемый асами; этот народ того же происхождения, той же религии, что и аланы» (Абульфеда). <http://www.blagos.ru/stranitsy-istorii-1981/item/233-mixail-mamiev-kandidat-istoricheskix-nauk-pismennye-istochniki-o-pravoslavnom-xristianstve-v-srednevekovoj-alanii?tmpl=component&prin=>

ალანებს და ჩერქეზებს თურქულ რასასთან აკავშირებს სირიელი ავ-ტორი ალ-დიმაშკიც. ის ალანებსა და დუნაის ბულგარებს ერთი წარმოშო-ბის ხალხებად მიიჩნევს. Приведем еще одно свидетельство – отрывок из компилятивного труда сирийского шейха Ал-Димашки (в пересказе А. Алеманя): «...аланы и дунайские болгары...так же, как и западные черкесы...граничат с русскими и, как считается, являются их братьями: все они – христиане»

<http://www.blagos.ru/stranitsy-istorii-1981/item/233-mixail-mamiev-kandidat-istoricheskix-nauk-pismennye-istochniki-o-pravoslavnom-xristianstve-v-srednevekovoj-alanii?tmpl=component&prin=>

როგორც ქვემოთაა აღნიშნული ალ-დიმაშკის ცნობა ნაკლებ სანდოდ მიიჩნევა, რადგანაც ის რუსებს თითქოსდა თურქულ რასას მიაკუთვნებს, მაგრამ სავარაუდოდ ის თავის ამ აღწერაში გულისხმობს არა მთელ რუსულ

მასას, არამედ ერთერთ ჯგუფს, რომელიც ემეზობლებოდა აღნიშნულ ჩერქეზებს და ასიმილირების გამო რუსებად იწოდებოდა.

ყოველ შემთხვევაში აბულფედა და ალ-დიმამკი ალანებს თურქებად მიიჩნევდა, ჩანს მათი თურქულენოვნების გამო, ამასთანავე სხვა უამრავი ფაქტი, რომელიც ქვემოთაა მოყვანილი ადასტურებს ამ წყაროებს მონღოლებამდელი ალანების თურქულენოვნების შესახებ.

არ არსებობს არც ერთი წყარო, რომელიც პირდაპირ მიუთითებს მონღოლებამდელი ალანების ირანულენოვნებას.

როგორც ჩანს ირანულენოვანი ალანები ჩრდილო კავკასიაში თან შემოყვნიენ მონღოლებს, ვითარცა მეგობრები, მაშინ როცა, როგორც ცნობილია, იქამდე კავკასიაში მცხოვრებ ალანებს მონღოლები უსასტიკესად დევნიდნენ და შეძლეს მათი გაქრობა. ალანიის გაუკაცრიელებულ ტერიტორიაზე, დონისპირეთში და მიმდებარე სტეპებზე, მათი ადგილი მალევე დაიჭირა ახალმა, სხვა ენოვანმა ხალხმა, რომელიც რადგანაც ალანიაში დასახლდა ასევე ეს სახელი „ალანები“ ეწოდა, ქართველები კი მათ „ოსებს“ უწოდებდნენ, ალანების მეზობელი ტომის, ასევე მონღოლების მიერ ამოწყვეტილი „ასების“ სახელის მიხედვით.

შესაბამისად, მონღოლებამდე, კავკასიაში მცხოვრები ალანები თურქულენოვანი ხალხი იყო, ხოლო მონღოლების შემდგომი პერიოდის ალანები – ირანულენოვანი, პირველები, ანუ თურქულენოვანი ალანები განადგურდნენ მონღოლთა მიტრობის გამო, ხოლო მონღოლთა მოკავშირე ირანულენოვანმა ალანებმა დაიჭირეს მათი ადგილები. კავკასიის ალანებს ყავდათ ბიზანტიურ-ქართული კულტურის წრის ქრისტიანი დიდებულები, განსხვავებით მონღოლებისშემდგომთაგან, რომელნიც, ვახუშტის აღწერით, იყვნენ მცირედკულტუროსანი წარმართები.

მონღოლებამდელი კავკასიის ალანები საქართველოს ეკლესიის აფხაზეთის საკათალიკოსოს სამრევლოს შეადგენდა, ხოლო მონღოლებამდელ სტეპების ალანთა შორის კონსტანტინოპოლმა შეძლო ქრისტიანობის გავრცელება. როგორც ითქვა, ცხოვრების წერითაც კავკასიის ალანები და სტეპების ალანები განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისაგან. ცნობილია სტეპების ალანების ცხოვრების წესიც, ისინი ნომადურ ცხოვრებას ეწეოდნენ.

ჩრდილო კავკასიისა და დონისპირეთის სტეპებში, მათთვის დაარსდა კიდევც ეპარქია. მისი საეპარქიო ცხოვრება გაგრძელდა მონღოლების შემდეგაც, რადგანაც ახალი ხალხებიც ძველი ხალხების მსგავსად ნომადური ცხოვრებით ცხოვრობდნენ და არ იყვნენ გულგრილნი ქრისტიანობის მიმართ.

თვით კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წმიდა სინოდი ალანებს უწოდებს ნომად, ანუ მომთაბარე ხალხს.

1347 წ. კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს აქტში ნათქვამია: **სოტირიოპოლი „განისაზღვროს ალანიის მღვდელმთავრის მუდმივ კათედრად, რადგანაც ამ მიტროპოლიას არა აქვს საკუთარი სამღვდელმთავრო კათედრა იმ მიზეზის გამო, რომ მისი ხალხი მწყემსურია (მომთაბარეა)“** (Древние акты Константинопольского патриархата, относящиеся к Новороссийскому краю. ЗООИД, т. VI. Одесса, 1867. с. 447).

в акте Константинопольской патриархии от 1347 г. указана:

Сотириупольская «определена состоять навсегда кафедрой Аланского архиерея, так как митрополия сия не имеет собственной архиерейской кафедры по той причине, что народ ее пастушеский» (Древние акты Константинопольского патриархата, относящиеся к Новороссийскому краю. ЗООИД, т. VI. Одесса, 1867. с. 447).

1220–1240 წწ. ეპისკოპოსი თეოდორე თავის ოფიციალურ წერილში კონსტანტინოპოლის პატრიარქისადმი „ალანური ეპისტოლე“, ადასტურებს, რომ ალანები სტეპების მომთაბარე ხალხია (Епископа Феодора «Аланское послание»

...<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XIII/1220-1240/Feodor/text.phtml?id=5429>).

1220–1240-იან წლებში ალანიის ეპისკოპოსი თეოდორე თავის წერილში კონსტანტინოპოლის პატრიარქისადმი წერს: „**ალანები დაფანტულნი არიან ცხვრის ფარის მსგავსად მთებსა და უდაბნოებში, მათ არ გააჩნიათ სადგომები და გადახურული თავშესაფარიც კი**“.

<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XIII/1220-1240/Feodor/text.phtml?id=5429>

... ამავე წერილში ის წერს: Близ Херсона живут Аланы. ...Они же по истине (не постыжусь сказать, и да не будет это для меня проявлением малодушия) – были стадо, рассеянное по горам, пустыням и пропастям земным, не имеющее ни стойла, ни навеса, выставленное на пожирание (диким) зверям.

თეოდორეს ცნობა, რომ ალანებს არა აქვთ თავიანთი სადგომიც კი (არც სოფელი, არც ქალაქი), მიაგავდნენ ჯოგს გაფანტულს მთებსა და უდაბნოებში, სრულებით ეთანადება 1347 წ. კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს აქტივი ნათქვამს, რომ „**ალანიის მიტროპოლიას არა აქვს საკუთარი სამღვდელმთავრო კათედრა იმ მიზეზის გამო, რომ მისი ხალხი მწყემსურია (მომთაბარეა)**“

ალანთა მწყემსურ (სამომთაბარეო) ცხოვრებას მიუთითებს ყირიმში საეკლესიო სასამართლოზე გამოთქმული შეფასება, რომ ალანები არიან სკვითებზე უფრო მეტად უღმერთონი, ამ სასამართლოზე შემდეგი სიტყვებით მიმართეს ალანიის ეპისკოპოს თეოდორეს: „**ნადი შენს უღმერთო ალანებთან**“ «Но пропади ты с нечестивыми и безбожными Аланами, которые хуже Скифов!» <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XIII/1220-1240/Feodor/text.phtml?id=5429>

ასევე, ამ სასამართლოს მსგავსად, აფასებს ალანებს ალანიის ეპისკოპოსი თეოდორეც: „**ალანები მხოლოდ სახელით არიან ქრისტიანები და მათ მოქცევას ახალი პავლე ესაჭიროება**“ (Аланы христиане только по имени).

<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XIII/1220-1240/Feodor/text.phtml?id=5429>

ისმის კითხვა, სად ცხოვრობდნენ კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში მყოფი ალანები მთებში თუ სტეპებში?

ალანთა ეპარქიის ლოკალიზაცია (1220–1240 წწ.), ალანთა ეპისკოპოს თეოდორეს წერილის მიხედვით, უნდა მოხდეს დონისპირეთის სტეპებში, რასაც მიუთითებს თვით თეოდორე, რომ ყირიმიდან ის თავის ეპარქიაში გაემგზავრა – „**უწყლო ქვეყანაში შუაგულ სკვითთაში 60 დღის გზაზე**“

... „А мы направились в середину Скифии на 60 дней пути, что в местах безводных“ <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XIII/1220-1240/Feodor/text.phtml?id=5429>.

ის თავის ალანიის ეპარქიაში – სკვითიის შუაგულში გაემგზავრა 60 დღის გზაზე.

ალანიის ეპისკოპოსის ეს განცხადება გამოთქმული თავის ოფიციალურ ნერილში ნიშნავს, რომ ალანიის ეპარქია უწყლო ადგილებშია, ანუ სტეპებშია და არა წყაროს წყლით გაჯერებული კავკასიის მთებში. ის ამბობს, რომ მისი ეპარქია „შუაგულ სკვითიაშია“, კავკასიის მთები არასოდეს ითვლებოდა „შუაგულ სკვითიად“. ცნობილია, რომ სკვითია სტეპების ველ–მინდვრებიანი ქვეყანა იყო.

შესაბამისად, თეოდორეს „ალანიის ეპარქია“ მდებარეობდა მდ. დონისპირეთის სტეპში, რომელსაც ამჟამად ეწოდება „პონტო–კასპიისპირეთის სტეპი“. ის მდებარეობს მდ. დონისპირეთში, ყირიმის მხარეს (Понтийско-Каспийская степь огромная степь, простирающаяся от северного побережья Чёрного моря на восток до Каспийского моря).

<http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1602399>

დონის სტეპები ასე აღინერება ამჟამინდელი ავტორის მიერ: დონის სტეპი არის გაშლილი სივრცე, გარშემო ერთი ხეც არ არის, მხოლოდ სწორი ველია ჰორიზონტის ხაზამდე, რომელიც ცას და მინდორს ერთმანეთისაგან ჰყოფს. დონის სტეპი გვაოცებს თავისი უკიდველობით http://dontourism.ru/poi_view.aspx?id=152.

შესაბამისად, თვით კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოდან გამოსული ცნობების თანახმად, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქია მდებარეობდა დონისპირეთის სტეპებში ყირიმის მხარეს, სადაც ბინადრობდნენ ნახევრადმომთაბარე ალანები, თავიანთი ნომადური ცხოვრების წესიდან გამომდინარე არ ჰქონდათ ქალაქები, არც საკათედრო ტაძარი თავიანთი მღვდელმთავრისათვის. ამიტომაც ამ მღვდელმთავარს კონსტანტინოპოლმა კათედრა გამოუყო ქალაქ სოტირიოპოლში, ტრაპეზუნტთან ახლოს, ხოლო რაც შეეხება კავკასიის ალანიას აფხაზეთის მეზობლად, აქ მცხოვრებთ ჰქონდათ ქალაქები და შესანიშნავი ეკლესიები (სენტი, ზელენჯუკი). ის შედიოდა არა კონსტანტინოპოლის, არამედ ქართული ეკლესიის აფხაზეთის საკათალიკოსოს შემადგენლობაში.

Донская степь, ალანიის ეპარქიის მომცველი დონის სტეპები

დონისპირეთის სტეპი – კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქიის არეალი. აქ მომთაბარეობდნენ ნომადი ალანები, მათთვის დაარსდა ეპარქია, მაგრამ მის მღვდელმთავარს აქ არ გააჩნდა საკათედრო ქალაქი, რადგანაც მომთაბარეებს საერთოდ არ გააჩნდათ ქალაქები, ამიტომაც ალანიის მღვდელმთავარს გამოუყვეს საკათედრო ქალაქი აქედან შორს–ტრაპეზუნტის ლაზიკის ქალაქი სოტირიოპოლისში.

დონის სტეპები არის ღია ვრცელი არეალი, გარშემო არაა არც ერთი ხე – მხოლოდ ვრცელი ვაკეა, რომელიც შემოზღუდულია ჰორიზონტის ხაზითა

და ცით. ესაა დონის სტეპი. ის გვაოცებს თავისი უკიდევანობით. Открытые просторы, вокруг ни единого деревца – лишь равнина, ограниченная линией горизонта и небом – это и есть Донская степь. Она удивляет своей бескрайностью, наполняет душу волнующей гордостью. Она, конечно же, прекрасна в любое время года!

https://www.google.ru/search?newwindow=1&source=hp&q=донская+степь&oq=Донская+степь&gs_l=psy-ab.1.0.0i2j0i22i30k118.4326.4326.0.8018.1.1.0.0.0.48.48.1.1

დასკვნა: კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქია მდებარეობდა დონისპირეთის სტეპებში, ყირიმის ნახევარკუნძულთან ახლოს, აქ მომთაბარე ქრისტიანი ალანებისათვის კონსტანტინოპოლის საპატრიარქომ დაარსა ეპარქია, რომელიც ცნობილია ნოტიციათა მიხედვით, შესაბამისად არასწორია ამჟამინდელი აღიარებული მტკიცება, რომ თითქოს ალნიის ეპარქია აფხაზეთის მეზობლად მთებში მდებარეობდა.

კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობათა მიხედვით შედგენილი მე-15 საუკუნის რუკა, რომელზეც ალანია მდებარეობს არა კავკასიის მთებში, არამედ დონისპირეთის სტეპებში ყირიმის აღმოსავლეთით. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Banduri_and_Lisle_Imperii_Orientalis_et_Circumjacentium_Regionum.A.jpg

ალანია და ლაზიკა ნოტიციათა მიხედვით

კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ეპარქიათა ჩამონათვალი ნუსხები (ნოტიციები), საუკუნეთა მანძილზეა შედგენილი.

ძველი ქრებოდა და იქმნებოდა ახალი ეპარქიები, საეპისკოპოსოები და სამიტროპოლიტოები, ზოგიერთი კი საუკუნეობით არსებობდა.

ჩვენთვის საინტერესოა პირველ ათასწლეულში შედგენილი ნოტიციები, მასში მოიხსენებიან ლაზიკისა და ალანიის ეპარქიები.

მიიჩნეოდა და, ძირითადად, ახლაც მიიჩნევა, რომ კონსტანტინოპოლის ლაზიკის ეპარქია მიცავდა დასავლეთ საქართველოს მე-4-დან მე-9 საუკუნის ჩათვლით.

ჩვენს მიერ ბოლო წლებში ჩატარებულმა კვლევამ დაადასტურა ცნობილი მეცნიერის, პროფ. ნ. ადონცის მტკიცება, რომ სინამდვილეში ლაზიკის ეპარქია მოიცავდა არა დასავლეთ საქართველოს, არამედ ისტორიულ სამხრეთ დასავლეთ საქართველოს, რომელსაც ამჟამად ეწოდება ლაზისტანი (თურქეთში), ესაა ისტორიული სამხრეთ ეგრისის რეგიონი, ჭანეთი, მის ზღვისპირეთთან ერთად, აქ მდებარეობდნენ როდოპოლისის, პეტრას, საისინისა და ზიგანას ბერძნული ეპარქიები, ხოლო კონკრეტული დასავლეთ საქართველო მუდამ ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა, ამას მიუთითებს ვახუშტი და თეიმურაზ ბატონიშვილიც, თუმცა მათი ცნობები უგულვებელყოფილია.

რაც შეეხება ალანიის ეპარქიას, ამჟამად საყოველთაოდ დამკვიდრებულია მცდარი მტკიცება, რომ ის მდებარეობდა კავკასიის მთებში აფხაზეთის მეზობლად, ამჟამინდელ ყარაჩაის რეგიონში.

ჩვენი კვლევით, ალანთა შორის ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ, მე-10 საუკუნედან, არსებობდა ორი ალანია, პირველი იყო ნომადი ქრისტიანი ალანების სამომთაბარეო რეგიონი – დონისპირა სტეპები ყირიმის აღმოსავლეთით, რომელიც შედიოდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქიაში, სწორედ ის მოიხსენიება ნოტიციებში, ხოლო მეორე ალანია მდებარეობდა კავკასიის მთებში – აფხაზეთის მეზობლად, ის მიწათმოქმედი ქრისტიანი ხალხით იყო დასახლებული, აქ იყო შესაბამისი ქალაქები და ეკლესიები, აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში.

თავდაპირველად, პატრიარქ ნიკოლოზ მისტიკოსს სურდა მისი (კავკასიის ალანიის) შეყვანა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში, დახმარებას თხოვდა კიდევ აფხაზთა მეფეებს, მაგრამ მხარდაჭერა ვერ მოიპოვა, ვერ შეძლო აქ იურისდიქციის განვრცობა, სამაგიეროდ კონსტანტინოპოლმა ნოტიციებით ცნობილი ალანიის ეპარქია დარსა დონისპირეთში, იქაური გაქრისტიანებული ნომადი ალანებისათვის.

ამიტომ ნოტიციებში, როგორც აღინიშნა, მოხსენიებული ალანიის ეპარქია ყირიმის მეზობლად, ვრცელ დონისპირეთის სტეპს მოიცავდა, აქ მომთაბარეებს არ ჰქონდათ ქალაქები, მათ შორის არც ალანიის მღვდელმთავრის კათედრისათვის, ამიტომაც კონსტანტინოპოლმა ალანიის მიტროპოლიტს საკათედრო ქალაქად გამოუყო სოტირიოპოლი ლაზიკის ეპარქიაში, ამჟამინდელ ოფთან ახლოს, ტრაპეზუნტის რეგიონში.

ნოტიციათა რუკები VI-X სს.

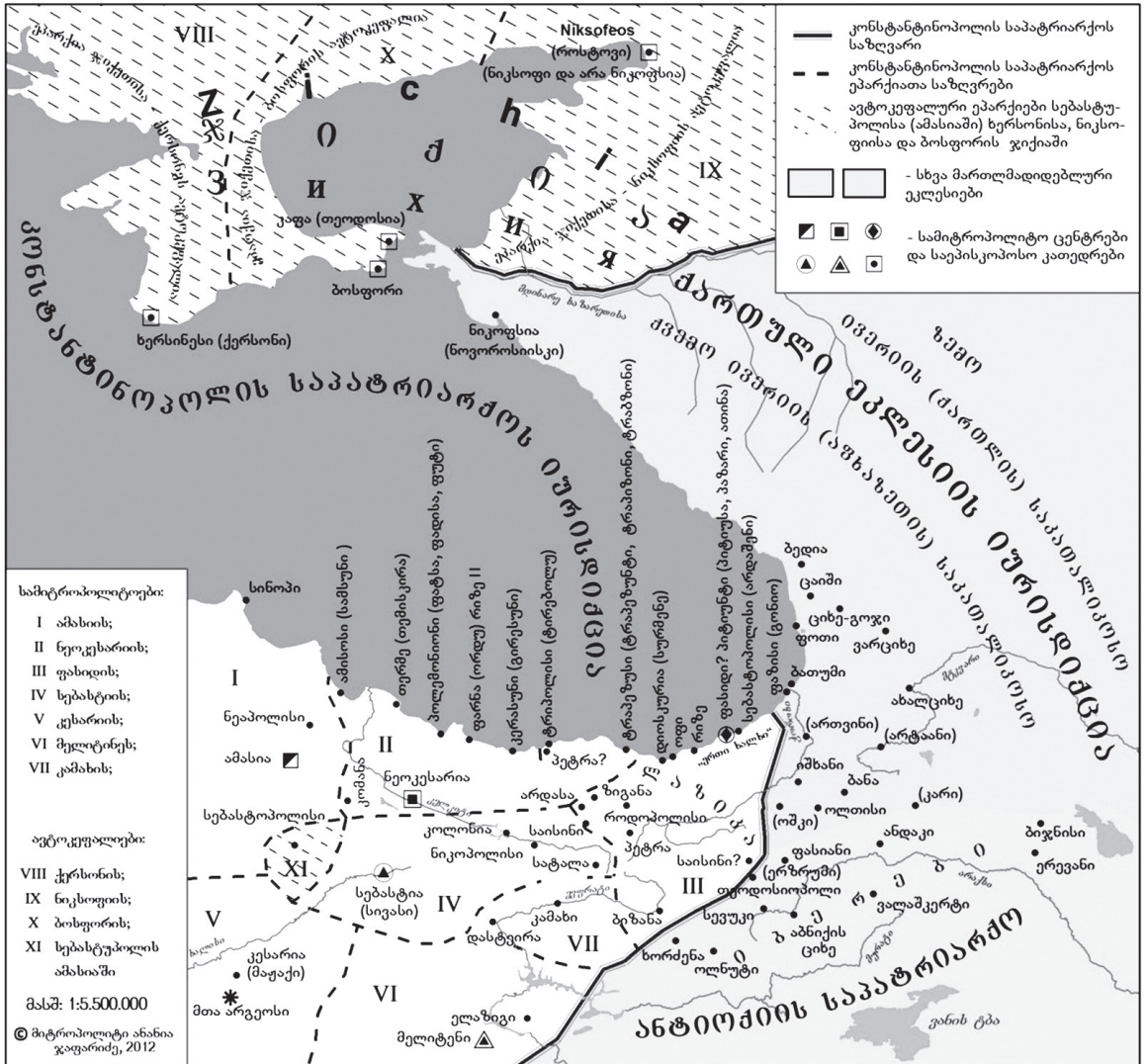
(ნოტიციები, ანუ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს საეპისკოპოსოთა ნუსხები)

ნოტიცია 1

VII-X სს.

ნოტიცია I (გეორგია IV, ნაწ. II, გვ. 126-184)

№ 77

რუკა-ნოტიცია 1

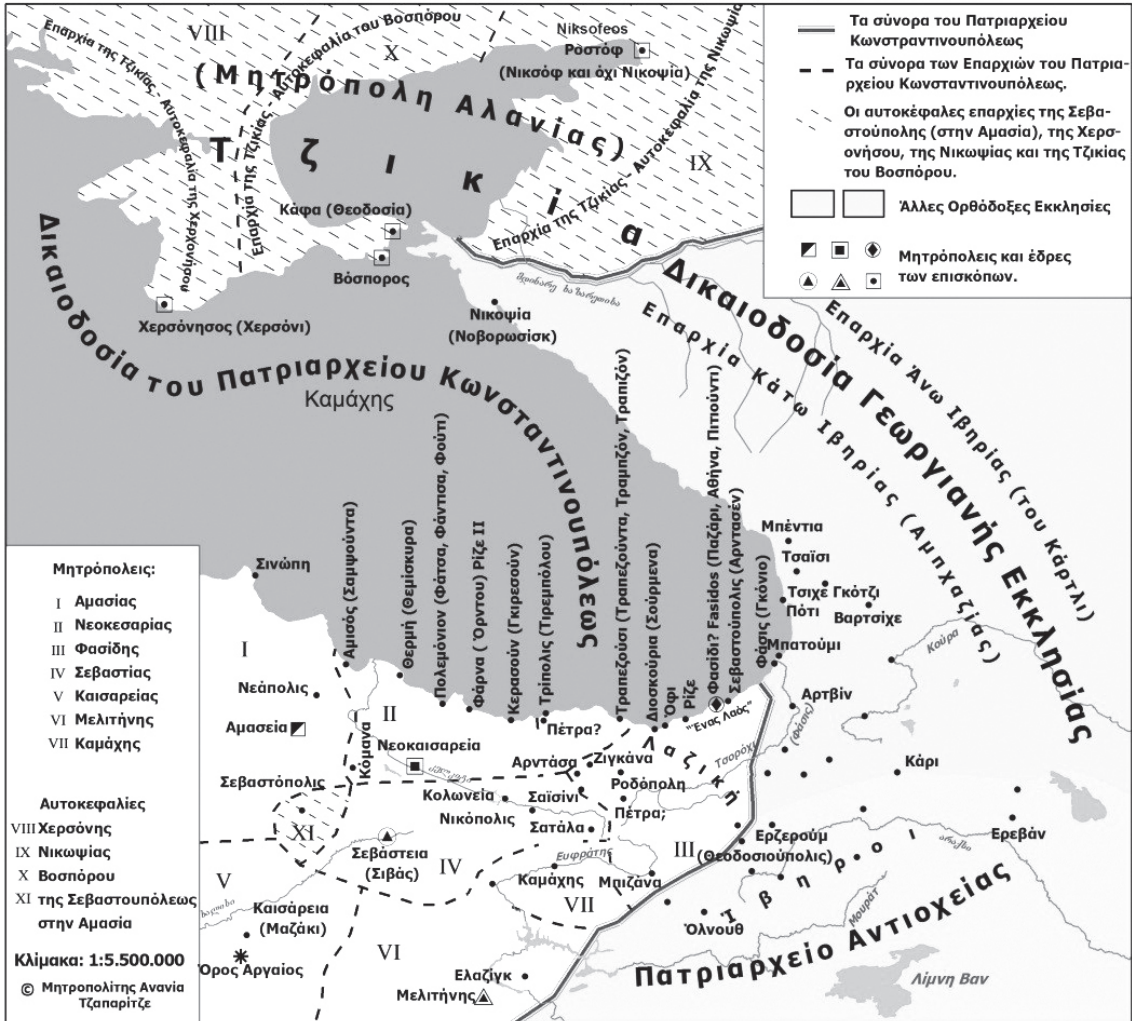
ავტოკეფალიები: ეპარქია ჯიქეთისა – ქერსონის ავტოკეფალია; ეპარქია ჯიქეთისა – ბოსპორის ავტოკეფალია; ეპარქია ჯიქეთისა – ნიკოფსის ავტოკეფალია (ნიქსოფოს); ეპარქია აბასგიისა – სებასტოპოლის ავტოკეფალია.

26. ეპარქია ლაზიკისა – ფახიდის მიტროპოლიტი : 1. როდოპოლისის ეპისკოპოსი;
2. აბისსენტა (აბისსენის) ეპისკოპოსი; 3. პეტრათა (პეტრონის) ეპისკოპოსი;
4. ზიგანეთა (ზიგანეონ) ეპისკოპოსი. . (გეორგია IV, ნაწ. II, 1952, გვ. 126)

VII-X სს.

ΝΟΤΙΣΙΑ Α' (ΤΑ ΣΥΝΟΡΑ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΤΗΣ ΜΑΥΡΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ)

№ 75

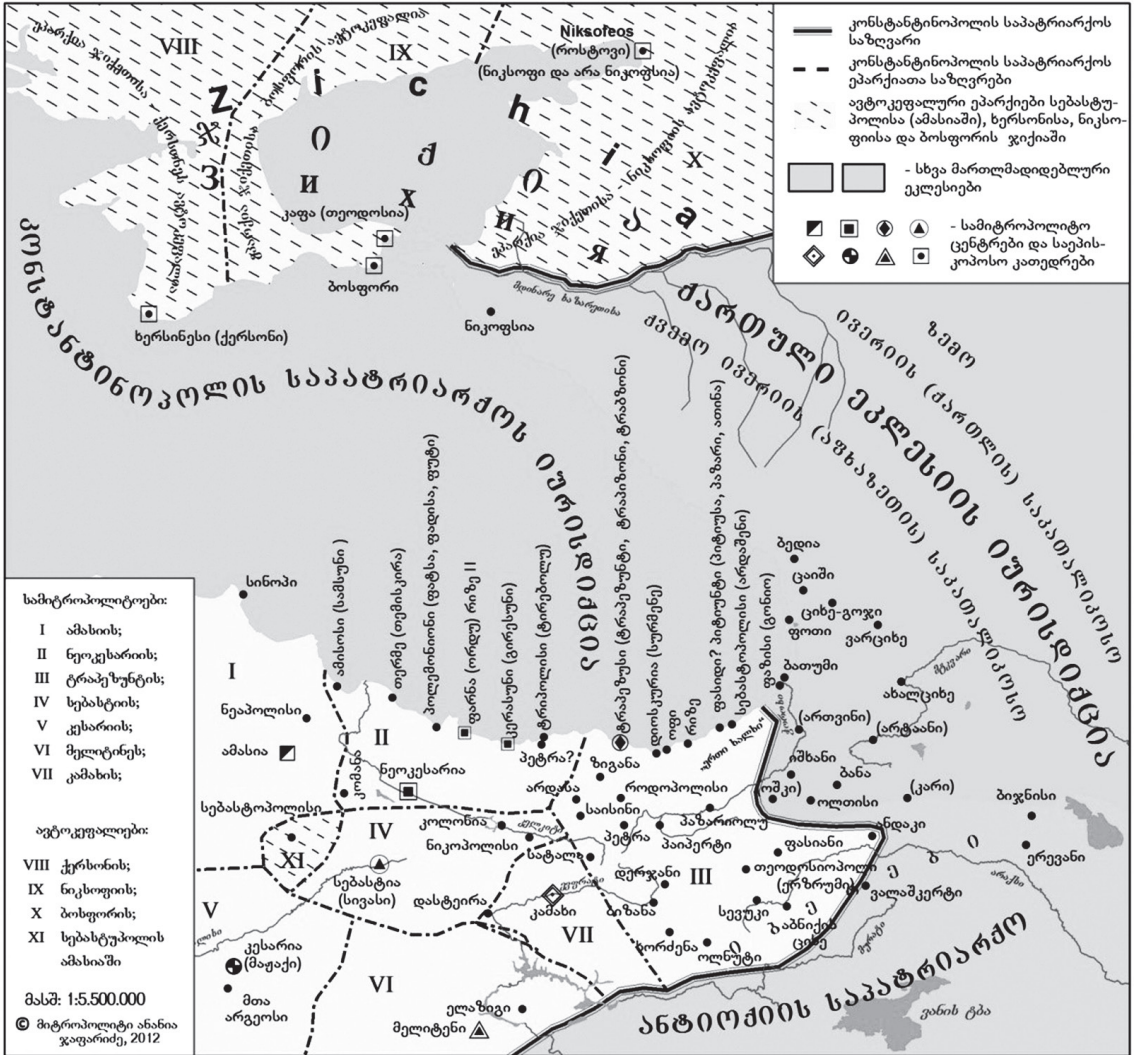

ნოტიცია IV

VII-X სს.

ნოტიცია IV (გეორგია IV, ნან. II, 1952, გვ. 136)

№ 80

ნოტიცია 4.

XXX. მიტროპოლიტი ტრაპეზუნტისა, მთელი ლაზიკისა, მას ახლა კესარიის ადგილი უჭირავს.

10. მეტრახის, რომელიც აგრეთვე ჯიქეთისად (ძიხიას) იწოდება;

15. ნეოკესარიის [არქიუბისკოპოსთავან], კესარუნტისა და რიზეს [მიტროპოლიტი]; (გეორგია IV, ნან. II, გვ. 135, 136, 137)

VII-X სს.

ნოტიცია A' (ΤΑ ΣΥΝΟΡΑ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΤΗΣ ΜΑΥΡΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ)

№ 75

ნოტიცია VII

VII-X სს.

ნოტიცია VII (გეორგიკა IV, ნან. II, 1952, გვ. 140)

№ 82

ნოტიცია 7

„ეპიფანე კვიპროსელ არქიების კოპოსის მიერ შედგენილი ეკთესისი პირველწოდებულ პატრიარქთა და მიტროპოლიტთა დასახელება:

27. ლაზიკის ეპარქიისა – ფასიდის მიტროპოლიტი.

ავტოკეფალურ არქიების კოპოსთა შესახებ; 24. ჯიქეთის (ძიხიას) ეპარქიისა – ხერსონესის არქიების კოპოსი; 25. ჯიქეთის ეპარქიისა – ბოსფორის არქიების კოპოსი; 26. ჯიქეთის ეპარქიისა – ნიკოპსიის (ნიკსოფოს) არქიების კოპოსი;

34. აბაზგიის ეპარქიისა – სებასტოპოლის არქიების კოპოსი.

(შკარა შეცდომაა, უნდა იყოს ამასიის ეპარქიისა – სებასტოპოლის არქიების კოპოსი, როგორც ეს არის VI და VIII ნოტიციებში [შკარა აბასიას – სებასტოპოლეს].

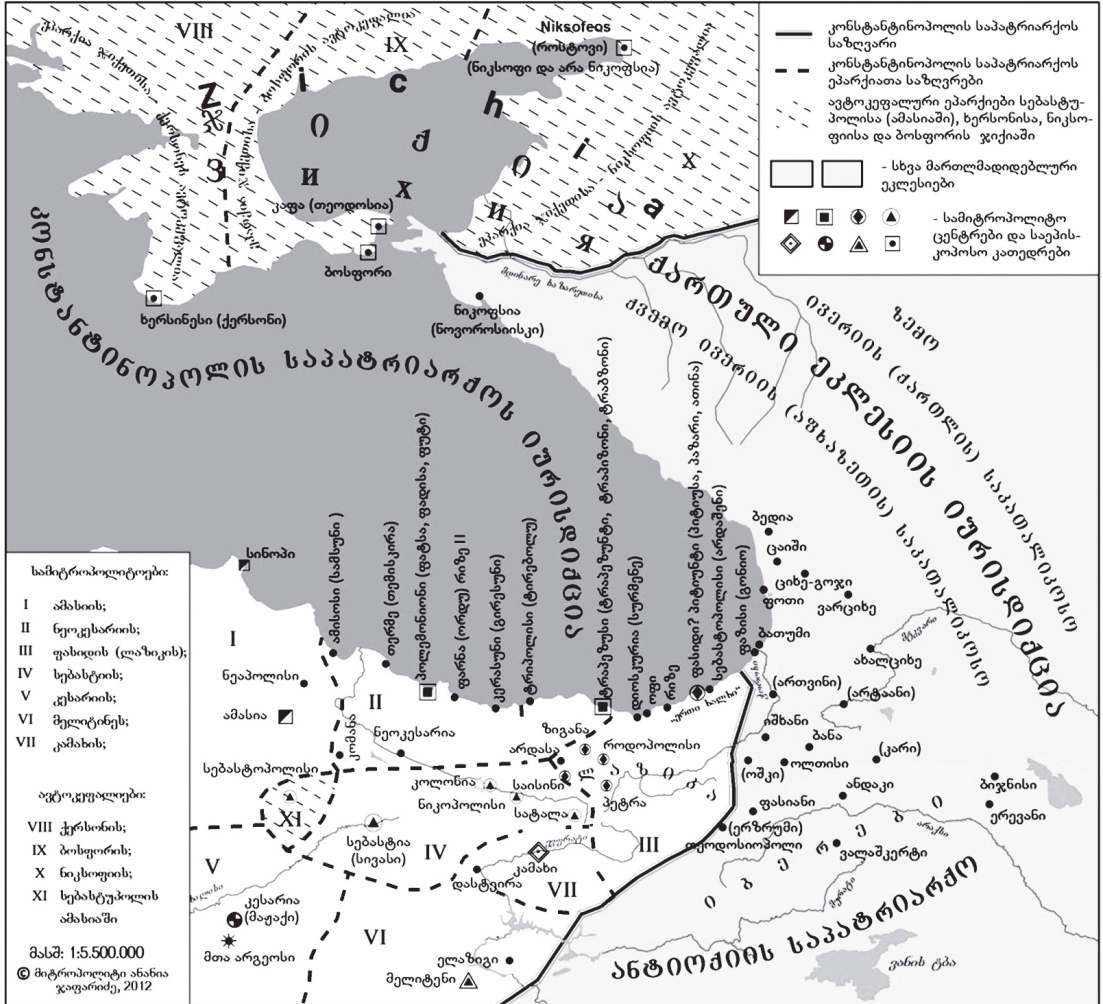
შემდეგ დაკონკრეტებულია სამიტროპოლიტოებში შემავალი საეპისკოპოსოები – „ეპარქია ლაზიკისა, ფასიდის [ფასიდოს] მიტროპოლიტი, მას ექვემდებარება ოთხი ქალაქი, ე.ი. ოთხი ეპისკოპოსი: როდოპოლისის ეპისკოპოსი; საისინთა [შაესინონ] ეპისკოპოსი; პეტრას [პეტრონ] ეპისკოპოსი; ზიგანეთა [ძეგანეონ] ეპისკოპოსი; (გეორგიკა IV, ნან. II, გვ. 140)

ნოტიცია VIII

VII-X სს.

ნოტიცია VIII (გეორგია IV, ნან. II, 1952, გვ. 141)

№ 83

ნოტიცია 8

„მოსაყდრე მიტროპოლიტთა ნუსხა:

27. ეპარქია ლაზიკისა – ფასიდის მიტროპოლიტი; 27. ლაზიკის ეპარქიის ფასიდის [მიტროპოლიტს] ექვემდებარებიან: ა) როდოპოლისის; ბ) საისინის; გ) პეტრას; დ) ზიგანევთა (ძიგანეოს) ეპისკოპოსები.

ავტოკეფალურ არქიეპისკოპოსთა ნუსხა: ეპარქია ჯიქეთისა (ძიკჰიას) – ხერსონის არქიეპისკოპოსი; ეპარქია ჯიქეთისა – ბოსფორის არქიეპისკოპოსი; ეპარქია ჯიქეთისა – ნიკოფსიის არქიეპისკოპოსი (ნიკსოფოს); ეპარქია ამასიისა – სებასტუპოლის არქიეპისკოპოსი; ეპარქია პოლემონის პონტოსი – ტრაპეზუნტის არქიეპისკოპოსი.

ამ ნუსხაში წერია: „ეპარქია ამასიისა – სებასტუპოლის არქიეპისკოპოსი“, ს. ყაუხჩიშვილმა მიიჩნია, რომ აქ სიტყვა „ამასიის“ ნაცვლად უნდა დაინეროს სიტყვა „აბასგია“. მაგრამ ხელნაწერებში ამასიაა. გვიანი დროის გადამწერებს სიტყვები ამასია და აბასგია ერეოდათ. (გეორგია, IV, ნან. II, 1952, გვ. 141).

ნოტიცია X

VII-X სს.

ნოტიცია X (გეორგიკა IV, ნან. II, 1952, გვ. 144-145)

№ 85

ნოტიცია 10

33. ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტო (ლაზიკის ტრაპეზუნტს ექვემდებარება – ხერიანთა, ხამაჩურის, ხალხევის, პაიპერტის, კერამევის, ლერიონის, ვიზანტის, საკავის, სავიდიტის, ხანძიორძის, ოლნუტის, ფასიანის, ტოსერმანძის, ანდაკის, ზაარნიკის – სულ 15 კათედრა);

61. ალანიის სამიტროპოლიტო;

89. რიზეს სამიტროპოლიტო.

მთარგმნელს გამორჩენია და მერე შეუესია – „... 18. პოლემონის პონტოს ნეოკესარიას ექვემდებარება [კათედრები] კერასუნტისა, პოლემონიონისა, კომანისა, ალისა, რიზესი, კოკისა, ევნიკისა. ესენი არიან არადისა, მარტიროპოლისა, იფსელისა. სულ 10 კათედრა“. (გეორგიკა, IV, ნან. II, 1952, გვ. 144-145)

ნოტიცია – XI-XII საუკუნეების ვითარებას ასახავს.

შენიშვნები ეკთესისების ხელნაწერთა მიმართ:

ეკთესისების ხელნაწერები ეკუთვნიან XVII-XVIII სს-ს.

მიიჩნევა, რომ:

ა) I, VI, VII, VIII და IX ეკთესისები დაწერილია ლეონ VI-ის მეფობამდე (886-911 წლებში).

ბ) II, III, IV, X, Xა, Xბ, Xგ, Xდ ეკთესისები დაწერილია ლეონ VI-ის მეფობის (886-911) შემდეგ.

ს. ყაუხჩიშვილმა მიიჩნია, რომ ა) როდოპოლისის, საისინის, პეტრასა და ზიგანას საეპისკოპოსოები მდებარეობდნენ დასავლეთ საქართველოში; სინამდვილეში ისინი მდებარეობდნენ არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ ისტორიულ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, ტრაპეზუნტის რეგიონში, თანამედროვე ლაზისტანში, კერძოდ, ისტორიულ ქალაქ ზიგანასთან (გუმუშანესთან) მდებარეობდა ზიგანას, ანუ ზიგანევის კათედრა; როდოპოლისის კათედრა მდებარეობდა სუმელას მონასტერთან ახლოს – მაჭუკასთან და არა ვარციხესთან, საისინის კათედრა მდებარეობდა არდასა სისილონთან და არა ცაიშთან, პეტრას კათედრა მდებარეობდა არა ზღვისპირა ქალაქ პეტრაში, არამედ ჭანეთ–ლაზიკის მთებში – ბაიბურდთან.

ბ) ასევე მან თავისი შეხედულებით, VI და VIII ნოტიციებში სიტყვა „ამასია“ შეცვალა სიტყვა „აბასგიით“. ამიტომაც ამის შედეგად შეცდომით „ამასიის სებასტოპოლისის“ მაგიერ დაწერა „აბასგიის სებასტოპოლისი“, რითაც დაასკვნა, თითქოსდა აფხაზეთში არსებობდა სებასტოპოლის ავტოკეფალური არქიეპისკოპოსი.

ამ თავის მოსაზრების შესაბამისად, მან შემდგომ, იმავე წიგნის ცხრილში მართლაც სიტყვა „ამასიის“ ნაცვლად ჩაწერა სიტყვა „აბასგია“, ოღონდ ბერძნული შრიფტით. ამან კი მკითხველს შეუქმნა შთაბეჭდილება, თითქოსდა დედანში ეწერა „ეპარქია აბასგიისა – სებასტოპოლისის არქიეპისკოპოსი“. ის, როგორც ითქვა, სიტყვა „ამასიას“ ურთავს ასეთ შენიშვნას: „უნდა იყოს აბასგია“, (გეორგიკა, IV, ნაწ. II, გვ. 139), ხოლო იმავე წიგნის 139-ე გვერდზე შენიშვნაზე წერს: „ამასიას“; ეს აშკარა შეცდომაა, უნდა იყოს „აბასგიას“ (გეორგიკა, IV, ნაწ. II, გვ. 139, 141, და ცხრილი გვ. 192-ის შემდეგ). ასე, რომ ამ ნოტიციების დედნებში ეწერა არა „აბაზგია“ არამედ „ამასია“. სიტყვა „ამასია“ სიტყვა „აბასგიით“ შეცვალა ქართველმა მთარგმნელმა.

ნოტიციებში მოხსენიებული სებასტოპოლისი მდებარეობდა პონტოს რეგიონში და არა აფხაზეთში. სებასტოპოლისი ნოტიციებში სულ მოხსენიებულია 4-ჯერ. ის იყო სადავო კათედრა ჰელენოპონტის ამასიის სამიტროპოლიტოსა და I არმენიის სებასტიის სამიტროპოლიტოს შორის. მიზეზი ამისა იყო ის, რომ ქალაქი სებასტოპოლისი თითქმის თანაბრად იყო დაშორებული ამასიასა და სებასტიას. ის მათ შორის მდებარეობდა. ამიტომაც ხან ამასიას სამიტროპოლიტოში შედიოდა და ხანაც სებასტიაში.

მაგალითად, VI და VIII ნოტიციებში სებასტოპოლისი შედის ამასიის სამიტროპოლიტოში.

III, IV, იმავე VIII, IX, X, Xა, Xბ ნოტიციებში სებასტოპოლისი II არმენიის სებასტიის სამიტროპოლიტოში შედის.

აღსანიშნავია, რომ შეცდომა დაშვებული აქვთ ასევე ნოტიციათა გვიანი დროის გადამწერლებსაც. შეცდომით I და VII ნოტიციებში ამასიის სამიტროპოლიტოს ნაცვლად ნოტიციებში წერია „აბასგიის ეპარქია“. ამის მიზეზი უნდა იყოს ის, რომ XV-XVII საუკუნეებში, ამ ნუსხების გადწერის დროს, ამასია დამცრობილი იყო, ხოლო აბაზგია – დიდი ქრისტიანული ეკლესია(აფხაზეთი). ეს ფაქტი უნდა იყოს ხელნაწერში შეცდომის მიზეზი. XV-XVII სს-თა ბერძნული ხელნაწერების გადამწერთა სხვა შეცდომებიც აღინიშნება. ზოგიერთ ნოტიციაში აშკარა შეცდომით I არმენიას ეწოდება II არმენია, ხოლო სებასტოპოლი მიეკუთვნება როგორც სებასტიის სამიტროპოლიტოს (გვ. 130), ისე „აბაზგიის სებასტოპოლის ავტოკეფალიას“.

ნოტიციების გამოწვლილვითი ანალიზი აჩვენებს, რომ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს საეპისკოპოსოები განლაგებულნი იყვნენ საქართველოს საზღვრებს გარეთ, ყირიმსა და აზოვისპირეთში (ზიხიისა და ალანიის ეპარქიები), ასევე ტრაპეზუნტის იმ რეგიონში, რომელსაც ამჟამად „ლაზისტანი“ ეწოდება.

ზიგანა-ზიგანევიში, როდოპოლისსა და პიტიუნტში, ასევე სხვა ქალაქებში არმენიის დუკას ჩაყენებული ჰყავდა თავისი საჯარისო ნაწილები. თუკი როდოპოლისი ვარციხეა, მაშინ ამ კვლევით არმენიის დუკას თავის ჯარები დაყენებული ყავდა ქუთაისის გვერდით (ვარციხეში) და ასევე ბიჭვინთაში, რომელიც პიტიუნტად მიაჩნიათ, სინამდვილეში კი ეს ასე არ იყო. ბიზანტიის იმპერიამ თავის მიერ ხელდებულ არმენიაში ბიზანტიური ჯარების ხელმძღვანელად დანიშნა სამხედრო მოხელე, რომელსაც „არმენიის დუკა“ ეწოდებოდა. ერთ პერიოდში მისი ხელმძღვანელობის ქვეშ მოექცა პონტოში განლაგებული ბიზანტიური ჯარების მმართველობაც. არმენიის დუკას, ზიგანას, მოხორას, სებასტოპოლის, როდოპოლისსა და პიტიუნტში, როგორც ითქვა, ჰყავდა თავისი ჯარის ნაწილები. ამასთან დაკავშირებით ნ. ადონცი წერს, რომ არმენიის დუკას განმგებლობა არ ვრცელდებოდა აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) მიწა-წყალზე, არამედ ის იყო ე.წ. I არმენიისა და პონტოს სამხედრო გამგებელი, ამიტომაც მისი ჯარი იდგა არა აფხაზეთის ბიჭვინთაში, არამედ პონტოს პიტიუსაში, ე.ი. ლაზიკაში. ნ. ადონცისა და პ.ინგოროყვას კვლევით, პიტიუსა იყო არა ბიჭვინთა, არამედ ქალაქი ოფათისასთან ახლოს. ესაა პონტოს პიტიუსა. აქვე იყო პუნქტი ფასიდი, შავი ზღვის პირზე, შესაძლოა, თანამედროვე პაზარი (ოფ-რიზესთან). როგორც ითქვა, ნ. ადონცი და პ. ინგოროყვა აქ ათავსებდნენ ძველ პიტიუნტს (პიტიუსას), საიდანაც იყო I მსოფლიო კრებაში მონაწილე ეპისკოპოსი.

გელასი კესარიელისა და გელასი კვიზიკელის ცნობით, წმ. ნინომ იქადაგა ლაზეთშიც (მოაქცია იბერები და ლაზები). XVII ს-ის ლაზიკის მიტროპო-

ლიტ გერმანეს ცნობით, ჰოფაში წმ. ნინომ დააარსა კათედრა. ეს უნდა იყოს ძველი პიტიუნტი, რომელსაც VII-IX სს-ში, ჩანს, ერქვა „ფასიდი“ (აქ ახლაც გავრცელებულია ტოპონიმები და პუნქტები „ფაზ“, „ფას“, „პაზ“, ფუძე-ძირის მქონე, მაგალითად, „პაზარი“, „ესკიპაზარი“, „დერნეპაზარი“, „პაზარიოლუ“ და სხვა). ესენია „ფას“-„პაზ“ ფუძე-ძირის მქონე ტოპონიმები და დასახლებული პუნქტები. მათი სახელწოდებები ამ ძველ ფუძე-ძირთან უნდა იყოს დაკავშირებული და არა სიტყვა „ბაზართან“.

ბრძოლა რიზესათვის მიმდინარეობდა ნეოკესარიის ამასიის სამიტროპოლიტოსა და ლაზიკის ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოს შორის. ერთ პერიოდში რიზემ მიიღო ორივესაგან დამოუკიდებლობა და ჩამოყალიბდა ცალკე სამიტროპოლიტოდ, მაგრამ საბოლოოდ ის მაინც ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოს ეპარქიად გადაიქცა. მე-13 ს. დასაწყისიდან, დაუბრუნდა ქართული ეკლესიის იურისდიქციას. როგორც ლაზიკის მიტროპოლიტ გერმანეს ცნობიდანა ცნობილი, რომელიც მან რუსეთის მეფეს მიანოდა.

ნოტიციებში იხსენიება „ეპარქია ზიქიისა“. ის არ იყო ქართული ჯიქეთი. საქმე ისაა, რომ ზიქიის ეპარქიაში შედიოდნენ ცნობილი ქალაქები ყირიმის ნახევარკუნძულზე ხერსონესი და ბოსფორი. მათგან ქართული ნიკოფსია ძლიერ იყო დაშორებული, ამიტომაც ზიქიის ეპარქიაში შემავალ ნოტიციებში ხერსონესთან და ბოსფორთან ერთად ნახსენები მესამე ქალაქი (ნიკსოფეოს), ნიკსოფეოს, უნდა მდებარეობდეს ყუბანის შესართავთან. პ.რატიანის კვლევით, ის მდებარეობდა მდ.ყუბანის შესართავთან, ზღვის პირზე.

კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქია

ამჟამად აღიარებული, თუმცა არასწორი თეორიით, ჩრდილო კავკასია შედიოდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის სამიტროპოლიტოს იურისდიქციაში. თითქოსდა მის იერარქს, მიტროპოლიტის ტიტულით, კათედრა ჰქონდა ზელენჯუკის ჩრდილო ტაძარში, ამჟამინდელ ყარაჩაიში, ამასთანავე, ეს იურისდიქცია ისე ფართოდ იყო განფენილი, რომ მოიცავდა ინგუშეთს და, თხაბა-ერდის ეკლესია თითქოსდა ამ იურისდიქციაში შედიოდა.

ჩვენი კვლევით კი დადასტურდა, რომ „ალანიის სამიტროპოლიტო“ ლოკალიზებულ უნდა იქნას ჩრდილო კავკასიის დონის ვრცელ სტეპებში, ყირიმის აღმოსავლეთით, და არა კავკასიის მთიანეთში.

ალანები ევრაზიის კონტინენტის ფართო ტერიტორიაზე მომთაბარე ხალხი იყო. ისინი, მრავალრიცხოვან ჯგუფებად დაყოფილნი, სხვადასხვა ხალხებს შორის ბინადრობდნენ. ამის გამო არსებობდა მრავალი ალანია, მათ შორის ჩვენთვის მნიშვნელოვანია სტეპების ალანია დონისპირეთში, ყირიმის აღმოსავლეთით, განფენილი დონსა და ვოლგას შორის, რომელზეც ახორციელებდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო თავის იურისდიქციას ალანიის იერარქის მეშვეობით, და, მეორე, კავკასიის ალანია, რომელიც მდებარეობდა აფხაზეთის მეზობლად, აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში.

რუსული საინტერნეტო სივრცით, ალანიის ეპარქია იყო „კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ისტორიული ეპარქია კავკასიაში, ალანიის სახელმწიფოს ტერიტორიაზე, დაარსდა მე-10 საუკუნის დასაწყისში, იხსენიება მე-16 საუკუნემდე“.

ასეთი მტკიცება არ არის ობიექტური, რადგანაც კავკასიაში მონღოლთა შემოსევების შემდეგ ალანია აღარ არსებობდა, ხოლო დვალეთი და მის მეზობელი ოლქები, რომელნიც ახლა „ჩრდილო ოსეთად“ იწოდება, არა კონსტანტინოპოლის, არამედ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდნენ.

ალანია, სადაც კონსტანტინოპოლს თავისი მიტროპოლიტი ჰყავდა, მოიცავდა დონ-აზოვისპირეთის მიწა-წყალს და, ნაწილობრივ ყირიმს. აქ მომთაბარეობდნენ მწემსური ცხოვრებით მცხოვრები ალანური ჯგუფები, გაფანტულნი ვრცელ სივრცეზე.

მომთაბარეული ცხოვრების გამო ალანებს არ გააჩნდათ ქალაქები და შესაბამისი დასახლებული პუნქტები მღვდელმთავრის კათედრისათვის. ამ ფაქტებს მიუთითებს როგორც ალანიის მიტროპოლიტი თეოდორე თავის წერილში კონსტანტინოპოლის პატრიარქისადმი, ისე ამავე საპატრიარქოს სინოდი. სამწუხაროდ, ამ პირდაპირ წყაროებს დაბეჯითებით ჩქმალავენ.

როგორც აღინიშნა, 1220–1240-იან წლებში ალანიის ეპისკოპოსი თეოდორე თავის წერილში კონსტანტინოპოლის პატრიარქისადმი წერს: „ალანები დაფანტულნი არიან ცხვრის ფარის მსგავსად მთებსა და უდაბნოებში, მათ არ გააჩნიათ სადგომები და გადახურული თავშესაფარიც კი“. ... „Близ Херсона живут Аланы ... Они же по истине (не постыжусь сказать, и да не будет это для меня проявлением малодушия) – были стадо, рассеянное

по горам, пустыням и пропастям земным, не имеющее ни стойла, ни навеса, выставленное на пожирание (диким) зверям“.

<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XIII/1220-1240/Feodor/text.phtml?id=5429>

ამ ცნობიდან ჩანს, რომ ალანები არ აშენებდნენ სახლებს, რადგანაც მათ სახლები არ ესაჭიროებოდათ. ამის მიზეზი იყო ის, რომ ისინი არ იყვნენ დამაგრებულები მიწაზე, მუდამ იცვლიდნენ საბინადროს, მუდამ გადაადგილდებოდნენ თავიანთი საქონლის საძოვრების შესაბამისად. ისინი მომთაბარეები იყვნენ, ანუ მწყემსური ცხოვრებით ცხოვრობდნენ, ძირითადად კარვებში. მათი ცხოვრების სტილს კარვები შეესაბამებოდა. შესაბამისად, მათ არ ჰქონდათ სოფლები, ქალაქები და არც კათედრა ეპარქიის მმართველისათვის. სწორედ ამას აღნიშნავს კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს 1347 წლის წმიდა სინოდი: „ამ მიტროპოლიას არა აქვს საკუთარი სამღვდელმთავრო კათედრა იმ მიზეზის გამო, რომ მისი ხალხი მწყემსურია (მომთაბარეა)“ (Древние акты Константинопольского патриархата, относящиеся к Новороссийскому краю. ЗООИД, т. VI. Одесса, 1867. с. 447). „народ ее пастушеский“

თეოდორე ცნობას, რომ ალანებს არა აქვთ თავიანთი მუდმივი სადგომიც კი (არც სოფელი, არც ქალაქი), სრულებით ეთანადება კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს აქტში ნათქვამს, რომ რომ „ეს ხალხი მწყემსური ცხოვრებით მცხოვრებია“ (მომთაბარეა).

1347 წ. კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს აქტში ნათქვამია: სოტირიპოლი „განისაზღვროს ალანიის მღვდელმთავრის მუდმივ კათედრად, რადგანაც ამ მიტროპოლიას არა აქვს საკუთარი სამღვდელმთავრო კათედრა იმ მიზეზის გამო, რომ მისი ხალხი მწყემსურია (მომთაბარეა)“ (в акте Константинопольской патриархии от 1347 г. указана: Сотирипольская «определена состоять навсегда кафедрой Аланского архиерея, так как митрополия сия не имеет собственной архиерейской кафедры по той причине, что народ ее пастушеский» (Древние акты Константинопольского патриархата, относящиеся к Новороссийскому краю. ЗООИД, т. VI. Одесса, 1867. с. 447). <http://fandag.ru/load/3-1-0-44>

როგორც აღინიშნა, ალანთა მწყემსურ (სამომთაბარეო) ცხოვრებას მიუთითებს ყირიმში საეკლესიო სასამართლოზე გამოთქმული შეფასება, რომ ალანები არიან სკვითებზე უფრო მეტად უღმერთონი, ამ სასამართლოზე შემდეგი სიტყვებით მიმართეს ალანიის ეპისკოპოს თეოდორეს: „ნადი შენს უღმერთო ალანებთან“ («**Но пропади ты с нечестивыми и безбожными Аланами, которые хуже Скифов!**»“

<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XIII/1220-1240/Feodor/text.phtml?id=5429>

ასევე აფასებს ალანებს ალანიის ეპისკოპოსი თეოდორეც: „ალანები მხოლოდ სახელით არიან ქრისტიანები, და მათ მოქცევას ახალი პავლე ესაჭიროება (**Аланы христиане только по имени**).

<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XIII/1220-1240/Feodor/text.phtml?id=5429>

ალანთა ეპარქიის ლოკალიზაცია, ალანთა ეპისკოპოს თეოდორეს წერილის მიხედვით, უნდა მოხდეს დონისპირეთის სტეპებში, რასაც მიუთითებს თვით თეოდორე, როცა ის თავის ეპარქიაში ყირიმიდან გაემგზავრა „უწყლო ქვეყანაში შუაგულ სკვითიაში 60 დღის გზაზე“.

„А мы направились в середину Скифии на 60 дней пути...что в местах безводных“ <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XIII/1220-1240/Feodor/text.phtml?id=5429>

ანუ ალანიის ეპარქია უწყლო ადგილებშია, სტეპებშია და არა წყაროს წყლებით გაჯერებული კავკასიის მთებში.

ის ამბობს, რომ მისი ეპარქია „შუაგულ სკვითიაშია“, კავკასიის მთები არასოდეს ითვლებოდა „შუაგულ სკვითიად“, ცნობილია, რომ სკვითია სტეპების ველ-მინდვრებიანი ქვეყანა იყო. ის გაემგზავრა სკვითიის შუაგულში 60 დღის გზაზე.

შესაბამისად, როგორც აღინიშნა, თეოდორეს „ალანიის ეპარქია“ მდებარეობდა მდ. დონისპირეთში, სტეპში, რომელსაც ამჟამად ეწოდება „პონტო-კასპიისპირეთის სტეპი“, ყირიმის მხარეს (ПонтийскоКаспийская степь огромная степь, простирающаяся от северного побережья Чёрного моря на восток до Каспийского моря.

<http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1602399>

დონის სტეპები ასე აღინიშნა ამჟამინდელი ავტორის მიერ: დონის სტეპი არის გაშლილი სივრცე, გარშემო ერთი ხეც არ არის, მხოლოდ სწორი ველია ჰორიზონტის ხაზამდე, რომელიც ცას და მინდორს ერთმანეთისაგან ჰყოფს. დონის სტეპი გვაოცებს თავისი უკიდევანობით http://dontourism.ru/poi_view.aspx?id=152

Открытые просторы, вокруг ни единого деревца – лишь равнина, ограниченная линией горизонта и небом – это и есть Донская степь. Она удивляет своей бескрайностью.

http://dontourism.ru/poi_view.aspx?id=152

ასეთ უკიდევანო სტეპებში, რომელიც ყირიმის მეზობლადაა გადაჭიმული, მდებარეობდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქია და არა კავკასიის მთებში.

დასავლეთ კავკასიის მთებში მდებარე ალანია, აფხაზეთის მეზობლად, საქართველოს ეკლესიის აფხაზეთის საკათალიკოსოში შედიოდა.

თეოდორეს წერილის გარდა ალანების ყირიმსა და იქვე, დონისპირეთის სტეპებში, ცხოვრების შესახებ მიუთითებენ სხვა წყაროებიც. მაგალითად, მე-14 საუკუნისათვის ხერსონში იხსენიება კათოლიკური საეპისკოპოსო. ხერსონელ ლათინ ეპისკოპოსს პაპ იოანე XII-ის წერილის თანახმად, გაუქრისტიანებია იქაური ალანები. Херсон числится в составе Воспорской митрополии. Из письма папы Иоанна XXII известно, Ричард вместе с митрополитом Воспоро Франциском де Камерино, уже проявил себя на поприще проповеди среди христиан и обратил алан в католичество.

([https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%B5%D0%BF%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B8%D1%8F_\(%D0%B8%D1%81%D1%82%](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%B5%D0%BF%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B8%D1%8F_(%D0%B8%D1%81%D1%82%)

D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F)

ეს ალანები ყირიმსა და დონისპირეთში ცხოვრობენ და არა კავკასიაში, რადგანაც, კონსტანტინოპოლის ალანიის სამიტროპოლიტო მოიცავდა ყირიმსა და დონის შესართავს. ამიტომ ალანიის სამიტროპოლიტოს არაფერი აკავშირებდა კავკასიის ალანიასთან, კავკასიის ალანია ამ ეპოქაში ქართული ეკლესიის იურიდიქციაში შედიოდა.

შესაბამისად, საეკლესიო წყაროები მიუთითებს, რომ ალანიის ეპარქია მდებარეობდა სტეპებში, დონისპირეთში, ის შეიქმნა ნომადი ალანების საჭიროებისათვის, ხოლო რაც შეეხება ჩრდილო კავკასიას, ის შედიოდა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში.

მეცნიერ მკვლევართა გაურკვეველობა გამოიწვია იმ ფაქტმა, რომ ტერიტორია ალანიის სახელით ასევე მდებარეობდა კავკასიის მთებში აფხაზეთის მეზობლად, მისი სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნი გაძლიერდა განსაკუთრებით მე-10 საუკუნისათვის. აქაური ალანები შეუძლებელია, რომ მომთაბარეები ყოფილიყვნენ, რადგანაც აქ აღმოჩენილია ამავე საუკუნეების ნაქალაქარები, ნასოფლარები და დღემდეა შემორჩენილი ზელენჯუკის ხეობაში შესანიშნავი გუმბათოვანი ტაძრები, ნაგებნი მღვდელმთავრის კათედრის შესაბამისი არქიტექტურით.

შეიძლება ვიფიქროთ, რომ მე-6 საუკუნეში ბიზანტია-სპარსეთის დიდი ომიანობის დროს, რომელიც თითქმის ნახევარი საუკუნე გრძელდებოდა ლაზიკის დაუფლებისათვის, ბიზანტიელებმა მომხრე საგანგებოდ მოწვეულ ალანებს, გადასცეს იმჟამად მათ მიერ კონტროლირებადი რეგიონი კავკასიის მთებში, ანუ კავკასიის ალანია.

აქ, კავკასიის მთებში, იქამდე უკვე ცხოვრობდნენ ქრისტიანი ქართველები – ეგრისელები და სვანები. ჩანს, მოსული ალანები ბიზანტიელებმა გადააქციეს მათ ზედაფენად, მათ მმართველებად. საბოლოოდ, კი კავკასიელი ალანები, ჩანს, ქართველების მონათესავე ხალხად ჩამოყალიბდნენ, რასაც მიუთითებს იოანე ცეცეს ცნობა, რომ აბაზგები, იბერები და ალანები ერთი გენის ხალხია (გეორგიკა, 1976, გვ. 20).

მეშვიდე საუკუნის შემდეგ არაბთა შემოსევების გამო დასუსტებულმა ბიზანტიამ დაკარგა ჩრდილო კავკასიაზე თავისი გავლენა. აქ ჰეგემონობა მოიპოვა ხაზართა კაგანატმა, რომელიც ებრძოდა ბიზანტიის გავლენას.

მე-10 საუკუნისათვის ხაზართა დასუსტებამ და ბიზანტიის გაძლიერებამ საშუალება მისცა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ეფიქრა, რათა თავისი ეპარქია დაეარსებინა კავკასიის ალანიაში.

ამ მიზნით გამოაგზავნა კიდევ აქ მაღალი სასულიერო პირები. მათ აღმოაჩინეს, რომ თავიანთი გეგმის აღსრულება არ შეეძლოთ აფხაზთა მეფეების ნების გარეშე. ამიტომაც კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი თხოვნით წერილებს წერდა აფხაზთა მეფეებს. საბოლოოდ კი ბიზანტიელი კლერიკალები ალანთა მეფეებმა გააძევეს ალანიიდან 931-932 წლებში, ჩანს, აფხაზ მეფეთა მოთხოვნით.

ახლა მკვლევარები ცდილობენ როგორმე დაამტკიცონ, რომ თითქოსდა გაძევებული ბიზანტიური სამღვდელეობა უკან კავკასიის ალანიაში დაბრუნ-

და მე-10 საუკუნის მეორე ნახევარში და მათ იქ დააარსეს ალანიის ეპარქია. ამასთანავე, ააგეს დიდებული ტაძრები ზელენჯუკ-არხიზში, შოანასა, სენტ-ში. თითქოსდა, ალანიის მიტროპოლიტის კათედრა იყო ზელენჯუკის ჩრდილო ტაძარი.

ეს ყოველივე მიიჩნევა დამტკიცებულ ფაქტად, თუმცა სინამდვილეში მხოლოდ ვარაუდის სფეროა.

რეალური ფაქტი ისაა, რომ ზელენჯუკის ჩრდილო ტაძარი ზუსტი ასლი ლიხნისა და აქაურ ტაძრებს აქვთ მოქვის დიდი გავლენა.

ახლა შემოაქვთ ახალი მცნება, რომ თითქოსდა ეს ტაძრები ალანურ-აფხაზურ ხუროთმოძღვრულ სკოლას განეკუთვნება.

სინამდვილეში აფხაზური საეკლესიო არქიტექტურა ზოგადქართულის ერთი ნაწილია, ხოლო ცნება „ალანური საეკლესიო არქიტექტურა“ ახალი გამოგონია.

ეს ვებგვერდი აღნიშნავს: „ალანთა შორის ფართო სამისიონერო მოღვაწეობა დაიწყო მხოლოდ მე-10 საუკუნის დასაწყისში პატრიარქ ნიკოლოზ მისტიკოსის (901-907 და 912-925) დროს. მიღებულია, რომ კავკასიის ალანთა გაქრისტიანება განეკუთვნება ნიკოლოზ მისტიკოსის პატრიარქად მეორედ ყოფნის პერიოდს (912-925), დაახლოებით 912-916 წლებს.

კავკასიის ალანთა გაქრისტიანების ისტორია ცნობილია პატრიარქ ნიკოლოზ მისტიკოსის მიმონერიდან, რომელიც განხილულია ქვემოთ.. კერძოდ, ცნობილია, რომ ალანთა განათლებას ხელს უწყობდნენ ავაზგების (აფხაზების) მმართველები კონსტანტინე III და მისი მემკვიდრე გიორგი II.

პატრიარქი ნიკოლოზი წერილში მადლობას უთვლის კონსტანტინეს ალანიის მთავრის მონათვლისათვის. ეს უნდა მომხდარიყო კონსტანტინეს გარდაცვალებამდე, 916 წლამდე, მაგრამ 912 წლის შემდეგ, ნიკოლოზის მეორე გაპატრიარქებამდე. კონსტანტინოპოლში კავკასიის ალანიისათვის დაადგინეს არქიეპისკოპოსი პეტრე, რომელიც თავისი სამსახურის ადგილას წავიდა, ალბათ, 914 წელს. ამრიგად, შეიძლება ვისაუბროთ ალანიის ეპარქიის ჩამოყალიბების შესახებ, რომელსაც, ალბათ, ჰქონდა ავტოკეფალური საარქიეპისკოპოსო სტატუსი.

არქიეპისკოპოს პეტრეს მუდმივი საჩივრები, რომ შეუძლებელი იყო მისი მისიის აღსრულება აფხაზთა მეფეების ნების გარეშე, აიძულა პატრიარქი დახმარებისა და მხარდაჭერისათვის მიემართა ავაზგების მმართველ გიორგი II-ისათვის, რომელიც იყო კონსტანტინე III-ის ძე. საბოლოოდ, ალანიაში დაახლოებით 917 წლის შემდეგ ხელახლა გაემგზავრა ექვთიმე, რომელიც ამ დროს ბიფინიის ოლიმპის ერთ-ერთი მონასტრის წინამძღვარი იყო[10].

არაბი ისტორიკოსი ალ-მასუდი იძლევა ცნობას ბერძენ სასულიერო პირთა განდევნის შესახებ 931-932 წლებში: „**აბასიდების დროს ალანთა მეფეებმა, რომლებიც იქამდე იყვნენ წარმართები, მიიღეს ქრისტიანული სარწმუნოება, მაგრამ 320 წლის შემდეგ განდგნენ მისგან და განდევნეს ეპისკოპოსები და მღვდლები, რომელნიც მათთან რუმის მეფეებმა გააგზავნეს**». http://www.vostlit.info/Texts/rus13/Sirvan_Derbend/pril3.phtml?id=1900

კონსტანტინე პორფიროგენეტი ალანების მმართველს თავის სულიერ შვილს უწოდებს და საუბრობს მისი მტრობის შესახებ ხაზარებთან. ნოტი-

ციებში ალანიის ეპარქია, უკვე როგორც მიტროპოლია, ჩნდება მე-10 საუკუნის ბოლოს (ნოტიცია # 10), ჯერჯერობით მხოლოდ სქოლიოებში. შემდეგ ნოტიციაში, დათარიღებული 1032-1039 წლებით, ის აღმოჩნდა 61-ე ადგილზე, რუსული მიტროპოლიის შემდეგ, რომელიც მე-10 საუკუნეში წარმოიქმნა.

В нотициях Аланская епархия, уже как митрополия, появляется в конце X века (нотиция № 10), пока ещё в схолиях. В следующей нотиции, датируемой 1032-1039 годами, она оказывается на 61-м месте после возникнувшей в конце X века Русской митрополии.

[https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%B5%D0%BF%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B8%D1%8F_\(%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%B5%D0%BF%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B8%D1%8F_(%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F))

ალანიის ეპარქიას არ გააჩნდა საეპისკოპოსოები და, ჩანს, ეს მხოლოდ მაღალი ტიტულია დიდი მნიშვნელობის მოკავშირის ეკლესიისათვის. მე-10 საუკუნის ბოლოს 998 წელს მიეკუთვნება ალანთა მიტროპოლიტი ნიკოლოზის პატრიარქ სისინის ტიპიკონში. [13].

გვერდი ალანიისა და სიტრიოპოლის შესახებ აღნიშნავს:

„ჩანანერი ალანიისა და სოტირიოპოლის კათედრების გაერთიანების შესახებ განეკუთვნება ნიკოლოზ მე-3 გრამატიკოსის (1084–1111) დროს.

ის ასეა ფორმულირებული: „ალანიები გადაეცა სოტერიოპოლს“
Сформулирована она так: «Алании отдан Сотериуполь»[14].

პირველი მიტროპოლიტი და არქიეპისკოპოსი გახდა იოანე მონასტერიოტი. ამასთანავე, სოტერიოპოლის კათედრა არ გაუქმებულა. ის კვლავინდებურად ირიცხებოდა ნოტიციებში, როგორც ავტოკეფალური საარქიეპისკოპოსო და ამ ორმაგ კათედრაზე იერარქი იწოდებოდა, ვითარცა ალანიის მიტროპოლიტი და სოტერიოპოლის არქიეპისკოპოსი, თუმცა დოკუმენტებში ხშირად მეორე დასახელება აკლია“.

ნაცვლად ბიზანტიელთა სურვილის შესრულებისა, აფხაზთა მეფემ ბიჭვინთაში დააარსა ქართული საკათალიკოსო ცენტრი, ანუ აფხაზეთის საკათალიკოსო.

იქამდე ბიჭვინთის ახლო ტერიტორია ალანიად იწოდებოდა, რაც ასახულია ქართულ წყაროებში. აფხაზეთის ალანია კავკასიის ალანიის ნაწილი იყო. ბიჭვინთა იდგა აფხაზეთის ალანიასთან. აქ, ამ რეგიონში, სურდა კონსტანტინოპოლს დაეარსებინა ალანიის საეპარქიო ცენტრი, ამის უფლება კონსტანტინოპოლს არ მისცა აფხაზთა სამეფომ.

(ალ მასული ნერს, რომ ალანიამ უარყო ქრისტიანობა, მაგრამ, სავარაუდოდ, ის გულისხმობდა, რომ კავკასიის ალანიამ უარყო ბიზანტიური საეკლესიო მმართველობა იმით, რომ გააძევა შორიდან მოსული ბერძენი კლერიკალები). რეალურად ამის შემდეგ, კავკასიის ალანიამ გააგრძელა ქრისტიანული ცხოვრება ოღონდ ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში, აფხაზეთის ალანიასთან, ბიჭვინთაში, დაარსებულმა საკათალიკოსო ცენტრმა, თავის სამწყსოში შეიყვანა კავკასიის ალანიაც.

რუსულენოვანი ისტორიკოსები წერენ, რომ ამ დროისათვის განყდა ალანების კავშირი ხაზარებთან, რითაც ისარგებლეს ბერძენმა კლერიკალებ-

მა და ისინი უკანვე დაბრუნდნენ ალანიაში. ააშენეს ცნობილი არხიზ-ზელენ-ჯუკის ეკლესიები,

სინამდვილეში ალანურ-ხაზარული კავშირი არ განწყვეტილა, რადგანაც მათ 945 წელს ერთად ილაშქრეს შორეულ ბარდაში).

რადგანაც კავკასიაში ვერ შეძლო კონსტანტინოპოლმა ალანიის ეპარქიის დაარსება მე-10 საუკუნის დასაწყისში, ის იძულებული გახდა ალანიის ეპარქია დაეარსებინა ყირიმთან ახლოს დონისპირეთის სტეპებში მომთაბარე ალანებისათვის მე-10 ს. ბოლოს. მომთაბარე ალანებს კი არ გააჩნდათ ქალაქი მდღელმთავრის კათერისათვის, ამიტომაც კონსტანტინოპოლმა გამოყო ქალაქი სოტერიოპოლი ტრაპეზუნტთან.

ალანიის ეპარქიის ლოკალიზაციისათვის

კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქიის დაარსების ეპოქაში, მე-10 საუკუნისათვის, არსებობდა ორი ალანია. პირველი იყო კავკასიის ალანია, ის მდებარეობდა აფხაზეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთით; მეორე, დონის სტეპების ალანია, მდებარეობდა ჩრდილო კავკასიის სტეპებში, ყირიმის გასწვრივ.

პირველი, ანუ კავკასიის ალანია დასახლებული იყო მინათმოქმედი მკვიდრი მოსახლეობით, რომელსაც მართავდა ალანური ზედა ფენა. აქ იყო სოფლები, დასახლებული პუნქტები, ქალაქები, ეკლესიები და თავდაცვითი ნაგებობები, რომელთა ნაშთები დღემდეა მოღწეული.

მეორე, ანუ დონის სტეპების ალანია დასახლებული იყო მომთაბარე, ნომადი, ალანური ტომებით. აქაურ ალანთა ნომადური ცხოვრების გამო აქ არ იყო ქალაქები, რასაც ადასტურებს ალანიის ეპისკოპოსი თეოდორე თავის წერილში.

<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XIII/1220-1240/Feodor/text.phtml?id=5429>).

1. კონსტანტინოპოლის პატრიარქ ნიკოლოზ მისტიკოსის განზრახვა, რომ კავკასიაში, აფხაზეთის მეზობლად, ალანიის ეპარქია დაეარსებინათ ბერძენ მისიონერებს – ბერ ექვთიმეს (912 წლიდან) და მთავარეპისკოპოს პეტრეს (914-9), ჩაიშალა, რადგანაც არაბული წყაროს ცნობით, ალანთა მეფეებმა კავკასიის ალანიიდან გააძევეს ბერძენი კლერიკალები. ეს აფხაზ მეფეთა მოთხოვნით მოხდა.

2. არაბი ისტორიკოსი ალ-მასუდი იძლევა ცნობას ბერძენ სასულიერო პირთა განდევნის შესახებ 931-932 წლებში: „აბასიდების დროს ალანთა მეფეებმა, რომლებიც იქამდე იყვნენ წარმართები, მიიღეს ქრისტიანული სარწმუნოება, მაგრამ 320 წლის შემდეგ განდგნენ მისგან და განდევნეს ეპისკოპოსები და მღვდლები, რომელნიც მათთან რუმის მეფეებმა გააგზავნეს».

3. ამჟამინდელი შეხედულება, თითქოსდა ისინი (ბერძენი სასულიერო-ნი) იქ, კავკასიის ალანიაში, უკან დაბრუნდნენ, უსაფუძვლოა, რადგანაც კავკასიის ალანია შეყვანილ იქნა აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში, რასაც, როგორც ითქვა, ამჟამადაც თვალნათლივ მეტყველებენ აფხაზური ეკლესიების ასლები – ზელენჯუკი, სენტი და შოანა. აფხაზური ეკლესიების არქიტექტურა, მათ შორის არხიზ-ზელენჯუკ-სენტ-შოანისა, ტრადიციულია ქართული საეკლესიო არქიტექტურისათვის და არატრადიციული ბიზანტიურისათვის.

4. ნიკოლოზ მისტიკოსის ადრესატები, აფხაზთა მეფეები კონსტანტინე III, გიორგი II (და მათი შთამომავლები) ქართული საეპისკოპოსოებისა და ეკლესია-მონასტრების მესაძირკველენი იყვნენ მთელ აფხაზთა სამეფოში, კუმურდოდან აღნიშნულ ზელენჯუკამდე. არხიზ-ზელენჯუკის ეკლესიები მათი სამეფოს უშუალო საზღვარზე იდგა, აფხაზეთის საკათალიკოსოს სატახტო ცენტრიდან – ბიჭვინთიდან – სულ რამდენიმე ათეულ კილომეტრში. ამიტომ კონსტანტინოპოლის პატრიარქის თხოვნა ფაქტიურად, აფხაზთა სამეფოს ერთ-ერთ ოლქში (კავკასიის ალანიაში) ალანიის ეპარქიის დაარსების შესახებ, არ შესრულდა. ეს ვერ შეძლო კონსტანტინოპოლმა. აფხაზთა მეფეებს სურდათ კავკასიის ალანიაში თავისი საკათალიკოსოს იურისდიქცია განეხორციელებინათ და არა კონსტანტინოპოლისა, რადგანაც ეს ოლქი ზედ საზღვარზე იდგა, თუმცა კი მთხოვნელი პატრიარქი კონსტანტინოპოლისა აფხაზ მეფეთა მიერ დიდად პატივცემული იყო.

5. იმის გამო, რომ ალანიის კათედრა ვერ დაარსდა კავკასიის მთებში, კონსტანტინოპოლმა გადაწყვიტა ალანი ხალხისათვის სხვა მახლობელ ტერიტორიაზე ჩამოეყალიბებინა ეპარქია, მე-11 საუკუნის 80-იან წლებში დაარსებულ იქნა ალანიის ეპარქია დონისპირეთის სტეპებში მომთაბარე ალანებისათვის. (ბოსფორის, ხერსონესისა და ყირიმის სხვა ქრისტიანული ცენტრების ახლო რეგიონში).

6. სტეპების, ანუ დონისპირეთის ალანიას არ გააჩნდა ცენტრი, ანუ ქალაქი საეპისკოპოსო კათედრისათვის, რადგანაც აქაურ მომთაბარე ალანებს არ გააჩნდათ ქალაქები. ამის გათვალისწინებით დონისპირეთის ალანიის მიტროპოლიტს საკათედრო ცენტრად მიუჩინეს სოტირიოპოლისი, ბიზანტიურ ლაზიკაში. 1347 წ. კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს აქტში ნათქვამია: ძველთაგანვე განისაზღვრა, რომ სოტირიუპოლი იყოს ალანიის მღვდელმთავრის მუდმივ კათედრა, რადგანაც ამ მიტროპოლიას არა აქვს საკუთარი სამღვდელმთავრო კათედრა მისი ხალხი მწყემსური ცხოვრების გამო (მომთაბარეობის გამო) (Древние акты Константинопольского патриархата, относящиеся к Новороссийскому краю. ЗООИД, т. VI. Одесса, 1867. с. 447) (в акте Константинопольской патриархии от 1347 г. указана: Сотириупольская «определена состоять навсегда кафедрой Аланского архиерея, так как митрополия сия не имеет собственной архиерейской кафедры по той причине, что народ ее пастушеский» (Древние акты Константинопольского патриархата, относящиеся к Новороссийскому краю. ЗООИД, т. VI. Одесса, 1867. с. 447)

7. შესაბამისად, ბიზანტიურ საეკლესიო წყაროებში, კერძოდ, მე-10 ნოტიციიაში, ალანიად იწოდება არა კავკასიის, არამედ სტეპების, ანუ დონისპირეთის ალანია, ყირიმ-ზიხიას მახლობლად.

8. დონისპირეთის სტეპებში მდებარე ალანიის სამიტროპოლიტოს კონსტანტინოპოლის კათედრათა შორის 61-ე ადგილი ეჭირა. მას არ გააჩნდა თავისი საეპისკოპოსო კათედრები. თუმცა მას მიაწერენ ზიხიის ეპარქიას, რომელსაც კათედრები გააჩნდა იმავე რეგიონში – **ბოსფორში, ხერსონესსა და ყირიმის სხვა პუნქტებში.**

9. ბიზანტიური ალანიის ეპისკოპოსი იმის გამო, რომ დონისპირეთის (ტანაისის სტეპების) იერარქი იყო, თავის იურისდიქციას ავრცელებდა აზოვსა და ტანაისში, ასევე ოქროს ურდოს მხარეს, სარაიში, წყაროთა ცნობით (В 1347 г. аланский митрополит исполнял свои функции среди православных жителей **Танаиса (Азова) и Сарая**). „История народов Северного Кавказа с древнейших времен до-конца XVIII в.- М.: Наука, 1988).

10. თეოდორე წერს, რომ ალანიის სამწყსოს ქვეყანა უწყლო ადგილებში მდებარეობდა „**в местах безводных**“. ეს ალანია უწყლო ადგილებია, ანუ სტეპებია და არა წყაროს წყლით გაჯერებული კავკასია. ასე, რომ თეოდორე იყო არა კავკასიის ალანიის, არამედ „სკვითის“ ალანიის ეპისკოპოსი. ის სკვითიას უწოდებს დონისპირეთის სტეპებს.

11. ოფიციალურ გამოკვლევებში წერენ, რომ ალანიის ეს ეპისკოპოსი თეოდორე თითქოსდა ზელენჯუკის ზემო ეკლესიაში, თავის საკათედრო ტაძარში, ჩაბრძანდა, რაც არასწორია. მისი წერილიდან გამომდინარე შეუძლებელია თეოდორეს ეხილა ზელენჯუკის ტაძრების დიდებულება, სიდიადე სენტის თუ შოანას ტაძრებისა და ამის შემდეგ. მისი მრევლის შესახებ ეთქვა, რომ ისინი მხოლოდ სახელით არიან ქრისტიანები – **Аланы христиане только по имени**. ის ალანებს მიიჩნევდა ხელმეორედ მოსაქცევ ხალხად და ამბობდა – **Какой Павел вторично родит их** (მეორე პავლე უნდა მათ მეორედ მოქცევასო). ამასთან დაკავშირებით ისმის კითხვა: ნუთუ ხელახლა მოსაქცევი იყო არხიზ-ზელენჯუკ-შოანა-სენტის ტაძრების მქონე ხალხი? ანდა როგორ ააშენებდა ეს ხალხი ასეთ დიდებულ ტაძრებს, მაშინ, როცა თვით თეოდორეს სიტყვით, მათ ღამის გასათევად საკუთარი სახლების აგებაც კი არ შეეძლოთ?.

12. რუსი მეცნიერების აზრით, ალანიის ეპარქიის კათედრა X-XI საუკუნეებში მდებარეობდა მდ. ზელენჯუკის ხეობაში. ეს არასწორი, უსაფუძვლო მტკიცებაა.

13. ასევე უსაფუძვლოა მტკიცება იმისა, რომ ალანიის ეპარქიის კათედრა ზელენჯუკიდან შემდეგ (1084-1105) გადატანილ იქნა ტრაპეზუნტთან ახლოს ქ. სიტირიოპოლში, რომლის არქიეპისკოპოსი „ალანიის მიტროპოლიტის“ ტიტულს ატარებდა. ალანიის მიტროპოლიტის ხარისხს ატარებდა არა კავკასიის, არამედ სტეპების, ანუ დონისპირეთის ალანიის ეპისკოპოსი. ამიტომ ზელენჯუკი არასოდეს ყოფილა ალანთა მიტროპოლიტის კათედრა, შეასაბამისად, არასოდეს გადაუტანიათ ალანიის მღვდელმთავრის კათედრა ზელენჯუკიდან სოტირიოპოლში. ლაზიკაში მდებარე სოტირიოპოლის ალანიის მღვდელმთავარი მწყსიდა თავის ალანიის ეპარქიას დონისპირეთის სტეპებში, ყირიმთან ახლოს და არა კავკასიაში.

14. საქართველოს სამეფოს ძლიერების წლებში, მის შემდეგ, რაც საქართველოს მთავრობამ ჩამოაყალიბა ტრაპეზუნტის იმპერია, 1204-1261 წლებისათვის ალანიის მიტროპოლიტს ადგენდნენ კომნენტა იმპერიის დედაქალაქის, ტრაპეზუნტის იერარქები. ამის გამო დონისპირეთის სტეპების ალანიის ეპარქიაში ეპისკოპოსი იგზავნებოდა ტრაპეზუნტიდან, ანუ ლაზიკიდან. ტრაპეზუნტი „მეგრელთა სოფელში“, ანუ ლაზიკის ქვეყანაში მდებარეობდა. ამიტომ აქედან, ანუ ლაზიკიდან ალანიაში ჩასულ ეპისკოპოსს „ლაზიკელს“ უწოდებდნენ. მას იხსენიებს ალანიის ეპისკოპოსი თეოდორე თავის წერილში.

15. ამავე დროს, როგორც ითქვა, ლათინთა იძულების გამო კონსტანტინოპოლის პატრიარქი გადასული იყო ნიკეაში. როგორც ჩანს, კონსტანტინოპოლის ნიკეელი პატრიარქი ალანიაში აგზავნიდა ასევე თავის „ალანიის ეპისკოპოსს“. შესაბამისად, ალანიაში ორი „კანონიერი“ ეპისკოპოსი იგზავნებოდა ნიკეადან და ტრაპეზუნტიდან (ანდა სოტირიოპოლიდან), რაც მათ შორის დავის მიზეზი ხდებოდა. ამას აჩვენებს ალანიის მიტროპოლიტ თეოდორეს წერილის ანალიზი.

16. არაფერი მტკიცდება მე-12 საუკუნის ავტორის ნიკიფორე ვასილიკის სახოტბო პოემით, რომ მის დროს ალანები უკვე იყვნენ მოშურნე ქრისტიანები.

17. По свидетельству автора XII в. Никифора Василяки, в его время аланы уже были ревностными христианами: ...что может заслуживать большего восхищения, величие её [аланская царевна Ирина] народа или знатность её происхождения? Её народ аланы; мать [Адриана] их царица; и как подобает аланам, древнего богатства. Там, у подножья высокого Кавказа, пасутся стада многих племён этого великого народа, который я бы назвал паствой Христовой, цветом скифов и первым плодом Кавказа. Они самый воинственный народ среди кавказцев; если ты посмотришь на их множество, то найдешь отвагу, которой нет нигде более; если ты заметишь их доблесть в бою, то ни во что не поставишь мириад врагов. Ибо иные народы выделяются множеством своих сил, а другие

18. ნიკიფორე ვასილიკის ეს სახოტბო ლექსი-ოდა ტრადიციული სქემით ადიდებს ტახტზე ასულ ბიზანტიის ალანი წარმოშობის დედოფალს. ესაა მხოლოდ სახოტბო შესხმა და არ ასახავს რეალობას.

19. უფრო მოგვიანებით, 1253 წ., გილომ რუბრუკმა იგივე დაამონმა, რომ „ალანები, ანუ ასები“ აღიარებენ ქრისტიანობას და კვლავ ებრძვიან თათრებს.

20. დაახლოებით მე-15 საუკუნის შუაში ვენეციელმა იოსაფატ ბარბარომ, რომელიც რამდენიმე წელი ცხოვრობდა ტანა-ტანაისში, აღნიშნა, რომ ქრისტიანი ალანები განდევნეს და ამოხოცეს თათრებმა (ალანიის ეპარქია ტანაისთან (დონთან) მდებარეობდა, სადაც აღნიშნული ქრისტიანი ალანები შეადგენდნენ ალანიის ეპარქიის მრევლს. ისინი იოსაფატ ბარბაროს ცნობით, მიუღებელნი იყვნენ დამპყრობლისათვის, ეს ფაქტი ასახავს თვითმხილველის მიერ ასახულ რეალობას. აქაური (ტანაისის ანუ დონისპირეთის სტეპების) ქრისტიანი ალანები, მრევლი ალანიის ეპარქიისა ამოუხოცავთ ანდა განუდევნიათ თათარ-მონღოლებს.

კავკასიის ალანია აქედან ძალზე იყო დაშორებული, თანაც კავკასიის ალანია შედიოდა საქართველოს სახელმწიფოს შემადგენლობაში, რომელთა-

ნაც მონღოლებმა ზავი დადეს. დასავლეთ საქართველოში მონღოლთა საჯარისო ნაწილები არ შესულა, ამიტომაც გადაურჩა დანგრევას არხიზ-ზელენჯუკის, შოანა (შუანას) სენტისა და სხვა ეკლესიები კავკასიის ალანიასა და მის მომიჯნავე მხარეებში.

21. მართალია, ალანიის ეპარქია ტანაისთან მდებარეობდა, მაგრამ მისი ხალხის ნომადური ცხოვრების გამო, როგორც მრავალჯერ აღინიშნა, ამ ეპარქიის სამღვდელმთავრო კათედრა, მისგან შორს, სოტირიოპოლ-ტრაპეზუნტში მდებარეობდა. 1386-1461 წლებში ალანიის ამ სამიტროპოლიტო კათედრამ გადაინაცვლა **სევასტიაში** ამ რეგიონში თურქების მოძალების გამო.

საყურადღებო ფაქტია, რომ ალანიის ეპარქიით ამ დროს დაინტერესდა საქართველოს სახელმწიფო, რადგანაც ბიზანტიის იმპერია თავის არსებობას ასრულებდა, ხოლო საქართველოს სახელმწიფო უკვე აკონტროლებდა სოტირიოპოლის ოლქს.

22. ამასთანავე, საქართველოს ეკლესიას თავისი მოსაზრება გააჩნდა ალანიის სამიტროპოლიტოს მიმართ. ქალაქი სოტირიოპოლი თამარ მეფის დროს საქართველოს სახელმწიფო მართვის სფეროში შევიდა. კონსტანტინოპოლმა აქედან თავისი „ალანიის მიტროპოლიტის“ კათედრა სხვა ქალაქებში გადაიტანა (ტრაპეზუნტი, სევასტია). ამის საპასუხოდ, საქართველოს სახელმწიფომ გადაწყვიტა არ გაეუქმებინა არამედ შეეინარჩუნებინა ალანიის სოტირიოპოლის კათედრა. ესაა ძალზე მნიშვნელოვანი ფაქტი, რომელსაც ნაკლები ყურადღება ექცევა.

23. ამ დროს საქართველოს ეკლესიამ, რომლის იურისდიქციაშიც, ამ პოლიტიკური ცვლილების შესაბამისად, შევიდა სოტირიოპოლი, როგორც ითქვა, არ მოშალა ამ ქალაქისათვის ტრადიციული „ალანიის მიტროპოლიტის“ კათედრა და ის (სოტირიოპოლის კათედრა) შეიყვანა საქართველოს ეკლესიის აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში. აქ ჩამოაყალიბდა ქართული იურისდიქციის შესაბამისი „ალანიის სამიტროპოლიტო“.

24. აფხაზეთის კათალიკოსები ამის შემდეგ აკურთხებდნენ ალანიის მიტროპოლიტებს, მოღწეულია საბუთები, სადაც ნახსენებია, რომ ალანიის მიტროპოლიტები ხელდასხმას იღებდნენ აფხაზეთის კათალიკოსების მიერ.

25. საქართველოს სახელმწიფოს დაშლის კალდაკვალ ქალაქი სოტირიოპოლი ჯერ სამცხის, შემდეგ კი გურიის სამთავროებში აღმოჩნდნენ. შემდეგში, როდესაც ოსმალებმა აიღეს ეს ქალაქი, სოტირიოპოლის ალანიის ქართველი მიტროპოლიტის კათედრა გადატანილი იქნა ბათუმთან ახლოს, ამჟამინდელ აჭარაში. სიტყვა სოტირიოპოლის სახეცვლის შესაბამისად, მის მღვდელმთავარს **სატრაპელას** მიტროპოლიტი ეწოდებოდა, ის იყო ალანიის მიტროპოლიტი. შესაბამისად, არსებობდა ორი, პარალელური, ალანიის სამიტროპოლიტო, ერთი ქართულ, მეორე კი კონსტანტინოპოლურ იურისდიქციაში, რუსული შესაბამისი კვლევები იცნობენ მხოლოდ „ალანიის ეპარქიის“ ბერძნულ იურისდიქციას და არ იცნობენ ქართულს.

26. „პრავასლავენაია ენციკლოპედია“-ს ცნობით, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქია არსებობდა X საუკუნიდან XVI საუკუნის

ბოლომდე ჩრდილო კავკასიაში „ალანიის ქვეყნის“ საზღვრებში, მაგრამ ამ დროისათვის, მე-14, მე-16 საუკუნეებში, არსებობდა „ალანიის ქვეყნა“?

მომთაბარე – ნომადი ქრისტიანი ალანები მონღოლებმა გაანადგურეს. მაგრამ პარალელურად, ამ დროისათვის ყალიბდებოდა ე.წ. „ოსების ქვეყანა“ სულ სხვა რეგიონში – დვალეთში და ბასიანში. იქამდე, ანუ თემურ ლენგის შემოსევამდე, დვალეთს ოსებთან არასოდეს ჰქონია კავშირი. დვალეები სულ სხვა ხალხი იყო და ოსები სულ სხვა. თემურ ლენგის შემოსევებამდე დვალეთი საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა და ასევე დარჩა დვალეების ოსებში ასიმილაციის შემდეგაც, დვალეთი კვლავ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში დარჩა, არასოდეს დვალეთი არ ყოფილა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში.

ისტორიულად, დვალეები ქართულენოვანი ეკლესია-მონასტრების მრევლი და მაზიარებლები იყვნენ. ისტორიულად, მისგან შორს, სულ სხვა ტანაისის ოლქში მდებარეობდა კონსტანტინოპოლის ალანიის ეპარქია, ხოლო ოსეთი-დვალეთი მუდამ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში იყო. მათი ერთმანეთში არევა და გაიგივება დიდი შეცდომაა.

27. ზემოთაღნიშნულის გაუთვალისწინებლობის გამო „პრავასლავნაია ენციკლოპედია“, შეცდომით, ალანურად მიიჩნევს ჩრდილო ოსეთსა და ინგუშეთში მდებარე ქართული კულტურის ზოგიერთ ძეგლსა და ქართულ საეკლესიო არქიტექტურასაც კი.

28. ამ შეცდომის გამო „პრავასლავნაია ენციკლოპედიას“ მიერ ქართული მატერიალური კულტურის ძეგლების ნაწილი მიჩნეულია „ალანურად“, რომელნიც თითქოსდა ქმნიან ე.წ. „ალანური ცენტრალური და აღმოსავლური ძეგლების ჯგუფს“, მასში შეიყვანეს ტყობა-იერდის ეკლესიაც კი.

29. ე.წ. ცენტრალურ-აღმოსავლური „ალანური ძეგლები“ სინამდვილეში არის ქართული (მაგ. ტყობა იერდი), რომელიც „პრავასლავნაია ენციკლოპედია“-მ მიაკუთვნა ალანურს, მიუხედავად იმისა, რომ ამ ცნობილი ეკლესიას ჰქონდა არა ბერძნული, არამედ ქართული წარწერები.

30. კავკასიის ალანიის უმთავრესი (ძირითადი) ნაწილი ტერიტორია მდ. ზელენჯუკის ჩათვლით სვანებით იყო დასახლებული და ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა.

31. აქაურ ნაეკლესიარებს ადგილობრივი მოსახლეობა „შონსკიე ცერკვი“-ს (სვანურ ეკლესიებს) უწოდებს. მიუხედავად ამისა, ამჟამად მათ სრულიად არამართებულად ალანურად განიხილავენ და ალანიის სამიტროპოლიტოს იურისდიქციაში ათავსებენ.

32. ალანიის მიტროპოლიასთან დაკავშირებით „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიაში“ გამოთქმული უმართებულო მოსაზრებაა, თითქოსდა მას გააჩნდა თავისი იურისდიქციის საზღვრები და სამღვდელმთავრო კათედრა არხიზ-ზელენჯუკში, უფრო მეტიც, სრულიად უმართებულოდ მიიჩნევა, რომ თითქოსდა თანამედროვე ყაზბეგის რაიონი და, საერთოდ, ისტორიული დვალეთი ალანიის სამიტროპოლიტოს იურისდიქციაში შედიოდა. სინამდვილეში, როგორც აღინიშნა, ალანიის სამიტროპოლიტო, სხვა ოლქში, ჩრდილო კავკასიის სტეპებში მდებარეობდა, ესაა ტანაის-დონისპირეთში მდებარე

ვრცელი რეგიონი, ნომადი ალანების არეალი, პირობითი საეკლესიო ოლქი, რომელსაც არ გააჩნდა თავისი ფიქსირებული იურისდიქციის საზღვრები.

33. მომთაბარე, ნომადური ცხოვრების მქონე ალანთა ტომებს მუდმივი საცხოვრებელი არ გააჩნდათ. როგორც ცნობილია, იურისდიქციის საეკლესიო საზღვრები ძირითადად ემთხვეოდა სახელმწიფო ადმინისტრაციულს. აქედან გამომდინარე, იმისათვის, რომ სტეპების, ანუ ტანაის–დონისპირეთის ალანიის სამიტროპოლიტო ოლქს ჰქონდა თავისი იურისდიქციის საზღვრები, ის რაიმე სახელმწიფოებრივ ერთეულში უნდა ყოფილიყო მოქცეული. ამ მხრივ მომთაბარე ალანთა მდგომარეობა სულ სხვაგვარი იყო. პ.ინგოროყვას მიერ გამოყენებულ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს დოკუმენტში ნათქვამია: „ალანიის მიტროპოლიას სრულიად არა აქვს საკუთარი სამღვდელმთავრო კათედრა, რადგანაც აქაური ხალხი მომთაბარეობას, ნომადურ ცხოვრებას ეწევა“ (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, გვ. 259).

34. ოსმალთა მიერ ტრაპეზუნტის იმპერიის დამხობამ აიძულა ბოლო სოტირიოპოლის ალანიის ქართველი (ანუ აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში შემავალი სოტირიოპოლის ალანიის) მიტროპოლიტი გურიაში გადმოეტანა თავისი კათედრა. ალანიის შესაბამის მიტროპოლიტებს გელათში მჯდომი აფხაზთა კათალიკოსები სვამდნენ თავიანთ კათედრებზე. ეს იყო კანონზომიერი აქტი, რადგანაც აფხაზთა საკათალიკოსოს სამწყსოში, როგორც ითქვა კანონიკურად ვრცელი ტერიტორია შედიოდა კაფადან ვიდრე ტრაპეზუნტის ოლქამდე. ერთი სიტყვით, ალანიის სამიტროპოლიტოს სამართალმემკვიდრე საქართველოს საპატრიარქოა და არა რუსეთის ეკლესია, როგორც მიიჩნევს „პრავასლავნაია ენციკლოპედია“.

35. ალანიის სამიტროპოლიტო, როგორც გამოიკვლია პ.ინგოროყვამ, XIII-XVI სს-ში ოსმალების გაბატონებამდე შედიოდა საქართველოს საპატრიარქოს იურისდიქციაში. კერძოდ, მას შემდეგ, რაც ქ. სოტირიოპოლის მხარე დაუკავშირდა საქართველოს სამეფოს მესხეთის სამთავროს მე-13 საუკუნიდან, ეკლესიურადაც ის შევიდა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში და შეადგინა ქართული საეკლესიო ოლქი – ოფის, ანუ ლაზიის მიტროპოლიტის მეთაურობით. მისი კათედრა სოტერიოპოლიდან XVI ს-ში გურიაში გადმოიტანეს და მას სატრაპელას უწოდებდნენ.

36. ქართული იურისდიქციის ქვეშ მყოფ ლაზეთის მიტროპოლიტს ალანიის მიტროპოლიტის ტიტულიც ჰქონდა. მაგალითად, აფხაზთა კათალიკოსის მიერ 1646 წ. ნაკურთხ ლაზიის მიტროპოლიტს გერმანეს (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, იქვე, გვ. 263).

ალანის ეპისკოპოს თეოდორეს წერილი კონსტანტინოპოლის პატრიარქს

მოღწეულია ალანთა ეპისკოპოს თეოდორეს წერილი კონსტანტინოპოლის პატრიარქისადმი. (**Епископа Феодора «Аланское послание»**, რუსულად თარგმნა Юлиан Кулаковский-მ).

(<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XIII/1220-1240/Feodor/text.phtml?id=5429>)

მიიჩნევა, რომ ესაა გერმანე მეორე, რომელიც საპატრიარქო ტახტს იჭერდა 1222-1240 წლებში, ამიტომაც ეპისკოპოსი თეოდორე მე-13 საუკუნის პირველი ნახევრის მოღვაწეა.

მიიჩნევენ, რომ წერილი დაწერილია კავკასიის მთებში (*Оно написано в глуши Кавказских гор*), თუმცა წერილი ამის თემის საშუალებას არ იძლევა. პირიქით, წერილიდან ჩანს, რომ ის დაწერილია უწყლო სტეპში – „სკვითიის ცენტრში“, ყირიმიდან 60 დღის გზაზე. თეოდორე თვითონ წერს პატრიარქს ამის შესახებ: „ჩვენ გავემგზავრეთ სკვითიაში: **мы направились в середину Скифии на 60 дней пути**, მისი საბოლოო პუნქტი იყო ხერსონისა და ბოსფორის გასწვრივ მდებარე დონისპირეთ-ჩრდილო კავკასიის სტეპების უწყლო რეგიონი, როგორც თეოდორე მიუთითებს ამის შესახებ **в местах безводных**. წერილი დაწერილია უწყლო ადგილებში, ანუ სტეპებში და არა წყლებით გაჯერებულ კავკასიის მთების რეგიონში.

ამავე ეპოქის სხვა მოგზაურთა ჩანაწერებიდან ჩანს, რომ მონღოლების შემოსევამდე ქრისტიანი ტომებით დასახლებული იყო ძალზე ვრცელი ტერიტორია, მოქცეული დონსა და ვოლგას შორის. ეს იყო ძალზე დიდი სამწყსო, რომელსაც კავშირი ჰქონდა ყირიმთან, ზოგადად ამ ტერიტორიას კონსტანტინოპოლი ალანთა უწოდებდა. ქრისტიანთა სიჭარბის გამო აქ საჭირო იყო ასეულობით სასულიერო პირი, სამღვდელოების სიმრავლე. მართლაც, თეოდორე თავის წერილში ახსენებს, რომ მის წინამორბედ „ეპისკოპოსს“ აქ, ამ ალანიაში, ასეულამდე მღვდელი უკურთხებია (მათ შორის, მრავალს თვითონ თეოდორემ გაუგრძელა მღვდელმოქმედების უფლება). აღნიშნულთა გარდა, მათი წინამორბედი ეპისკოპოსების ნაკურთხი სხვა სამღვდელოებაც იქნეოდა ალანიაში.

ასე, რომ თეოდორეს წერილში არ იგულისხმება ჩრდილო კავკასიის მთების შედარებით მცირე რეგიონი (კავკასიის ალანია), სადაც 100-ზე მეტი მღვდლის კურთხევა ერთი ეპისკოპოსის მიერ შეზღუდულ დროში ნაკლებდამაჯერებელია, რადგანაც ის შედარებით პატარა სამწყსოა. თეოდორეს მიერ აღწერილი სამწყსო კი ვრცლადაა განფენილი. ის 60 დღის სავალზეა და მას ასეულობით სასულიერო პირი ესაჭიროება. ჩრდილო კავკასიის ხევები ასეთ რაოდენობის სამღვდელოებას არ საჭიროებს (60 დღის გზა გულისხმობდა ვრცელ ტერიტორიას, მაგალითად, აღსანიშნავია, რომ საქართველოს გადაკვეთა შავი ზღვიდან აღმოსავლეთის უკიდურეს საზღვრამდე, ზოგიერთი ცნობით, 20 დღეში შეიძლებოდა, შესაბამისად, 60 დღის გზა უფრო ვრცელ ტერიტორიას გულისხმობდა, ასეთია დონის უწყლო სტეპები ვოლგის მიმართულებით.).

თეოდორემ პატრიარქს მინერა, რომ მისმა წინამორბედმა ლაზმა ეპისკოპოსმა სულ მცირე ხნის („რამდენიმე დღის“) განმავლობაში ჭიანჭველების ბუდედავით მრავალი სასულიერო პირი წარმოადგინა.

თეოდორე წერს: **Он в малое число дней открыл нам целый муравейник иереев.** თეოდორეს ალანიაში წარმოუდგა სამღვდელთა სიმრავლე.

ვინ იყო თეოდორეს მიერ ნახსენები „ლაზთა ეპისკოპოსი“? ცხადია, რომ ის იყო ლაზიკაში მდებარე ალანიის მიტროპოლიტის საკათედრო ქალაქის სოტირიოპოლის ეპისკოპოსი, მას სრული უფლება ჰქონდა ჩასულიყო ლაზიკიდან შორეულ ალანიაში სასულიერო საკითხების მოსაგვარებლად, მაგრამ, რადგანაც ეს კათედრა სადავო გახდა ტრაპეზუნტის მიტროპოლიტსა და იმჟამინდელ პატრიარქს შორის, ამიტომაც მათთვის ალანია ურთიერთსაქიშპო არეალად გადაიქცა. ჩანს წერილში ნახსენები „ლაზთა ეპისკოპოსი“ ტრაპეზუნტის ინტერესებს, ხოლო თეოდორე პატრიარქის ინტერესებს იცავდა.

როგორც ითქვა, კონსტანტინოპოლის პატრიარქი გერმანე საპატრიარქო ტახტს იჭერდა 1222-1240 წლებში. 1204-1261 წლებში ალანიის მიტროპოლიტს ადგენდნენ კომნენტა იმპერიის დედაქალაქის, ტრაპეზუნტის, იერარქები. 1386-1461 წლებში ალანიის მიტროპოლიამ ტრაპეზუნტიდან გადაინაცვლა სევასტიაში. როგორც ჩანს, პატრიარქ გერმანეს გადაუწყვეტია ტრაპეზუნტის იერარქს არ დაქვემდებარებოდა ალანიის ეპისკოპოსი, არამედ ძველებურად, უშუალოდ მისი დაქვემდებარების ქვეშ ყოფილიყო, როგორც ეს იყო ტრაპეზუნტის იმპერიის დაარსებამდე. ამიტომაც მას ნიკეადან ალანიაში გაუგზავნია ეპისკოპოსი თეოდორე, ანუ ალანია ორი იურისდიქციის სადავო სამწყსოდ გადაიქცა.

აღსანიშნავია, რომ ტრაპეზუნტი ალანიას მიათვლიდა ყირიმს, სკვითიად წოდებულ აზოვისპირეთს და ასევე დონ-ვოლგის შუამდინარეთს, ჩრდილო კავკასიის დაბლობს. ამ რეგიონებში ჯგუფებად მომთაბარებოდნენ ქრისტიანი ალანები, რომელთაც, პოლიტიკური ვითარების შეცვლამდე, ეპისკოპოსს ლაზიკიდან უგზავნიდნენ, სადაც საეპისკოპოსო კათედრა მდებარეობდა

იმჟამად კონსტანტინოპოლის გავლენა ყირიმშიც დამცრობილი იყო. ამიტომაც თევდორე შეეცადა მის განმტკიცებას და ხერსონეს-ყირიმის თავის ხელში აღებას, მაგრამ მას აქ ძლიერი ადგილობრივი ეპისკოპოსი დახვდა, რომელმაც თევდორე საეკლესიო სასამართლოს მეშვეობით გააძევა თავისი ეპარქიიდან. იქედან გაძევებული თევდორე არც ბოსფორში მიიღეს. საბოლოოდ, როგორც თვითონ წერს, წავიდა სკვითიაში – თავის ალანიის სამრევლოში. აქ მას გაუმართლა – ძველი, ლაზიკელი ეპისკოპოსი ადგილზე არ დახვდა (ის ლაზიკში იყო დაბრუნებული). ამით თეოდორემ ისარგებლა. მან ალანიის ძველი მღვდლების ნაწილი ხელახლა აკურთხა, მაგრამ ის არც იქაურ მრევლსა და არც სამღვდელოებას უყვარდა. თავის მხრივ, თვითონაც ლანძღავს ორივე მხარეს.

თეოდორეს ჩასვლამდე ალანიაში მყოფ ლაზ ეპისკოპოსს დიდი გავლენა ჰქონდა, რის გამოც წუხს თეოდორე: **“словно никогда и не видали пастыря, и гласа его не слышали. Что же? Разве не от вчера или третьего дня был тот прекрасный пастырь? Разве не знали они о нестроении им епископства? Большинству это было хорошо известно, но они должны были хранить**

тайну; если не все, то священники, получавшие от него рукоположение.”
 ლაზმა ეპისკოპოსმა მრავალი აკურტხა, თეოდორე კი ლანძრავს ადგილობ-
 რივ მღვდლებს, რომელთაც ხელდასხმა მიიღეს.

თეოდორემდე კი ალანიაში სხვა სამი ეპისკოპოსი იყო ჩასული. თეოდო-
 რე მეოთხე იყო . между ними есть люди, пережившие смену трех епископов
 и теперь видят меня четвертого. თეოდორემდე ნაკურთხ მღვდლებს მიაჩნ-
 დათ, რომ მათი კურთხევა სრულყოფილი იყო. им показалось достаточным
 (принятое ими рукоположение). თეოდორემ ხელმეორედ აკურთხა ისინი,
 ვინც მოენონა სამღვდლო პიროვნებად.

Я рукоположил не всех, но тех, чья жизнь не слишком противна была
 сану, и, снисходя к их неведению, простил и более важное и совершенное.
 Если это сделано не достойно, то простите и исправьте, ибо я исповедал
 себя в числе ваших учеников. არ იცის, ეს პატრიარქს მოენონება თუ არა.
 საბოლოო ჯამში, თეოდორე ალანიაში მიიღეს დიდი ეჭვითა და ამრეზით, მა-
 შინ, როცა წინა ლაზიკელი ეპისკოპოსი უფრო აღიარებული ყოფილა ალა-
 ნიაში. ამის გამო ის ალანებს ლანძრავს. მათ მხოლოდ სახით ქრისტიანებს
 უწოდებს Аланы были христианами “только по имени».

აქედან, ალანიის ეპარქიისათვის, ჩანს, ჭიდილი ორი იურისდიქციისა.

წერილიდან ჩანს, რომ ალანების სამწყსო თვით ყირიმშიც არსებობდა.
 პირველად მათ შეხვდა თეოდორე ხერსონიდან გაძევების შემდეგ. ეს იყო
 მისი ეპარქიის ნაწილი (Епископ Феодор бежал к Аланам, проживавшим
 поблизости от Херсона). ის იყო მათი ეპისკოპოსი (Епископ Херсонский
 увидал в этом нарушение своих прав и привлек епископа Феодора на суд,
 где, однако дело ограничилось лишь оскорблениями.

თეოდორემ დატოვა ხერსონის ოლქი და გემით გაემგზავრა აღმოსავ-
 ლეთით და მიაღწია ბოსფორს. Среди зимы епископ Феодор отправился
 со своими спутниками далее на восток морским путем и с большими
 затруднениями достиг Боспора). ალანიის ეპარქიას არ გააჩნდა განსაზღ-
 ვრული საზღვრები. ამიტომ თეოდორე ყირიმის ალანთა შიგნით შეღწევას
 ცდილობდა ბოსფორის მხარეს, მაგრამ ქალაქში შესვლა აუკრძალეს, და ის
 თავის სამწყსოს შეუერთდა (Но здесь странникам не было дано разрешения
 высадиться на берег. Не смотря на усиленные просьбы горожан, властитель
 Боспора не согласился дозволить отцу епископа Феодора соединиться
 со своей паствой). აქედან თეოდორე კვლავ აღმოსავლეთით გაემგზავრა,
 ოღონდ არა კავკასიის მხარეს, როგორც მიიჩნევა, არამედ, როგორც თვი-
 თონ წერს, უწყლო ქვეყანა – სკვითიაში, „სკვითიის გულში“. მის მგზავრო-
 ბას 60 დღე დასჭირდა, ანუ ის ჩავიდა დონის სტეპების მხარეს და დაემგ-
 ზავრა სტეპებში, სადაც მომთაბარეობდნენ ალანები, როგორც ზემოთ იყო
 აღნიშნული (он сам после 60-дневного путешествия, сопровождавшегося
 различными затруднениями, достиг пределов своей паствы). ეს სამწყსო
 მდებარეობდა დონის აღმოსავლეთით, ვრცელი სტეპების მხარეში. აქ მან,
 როგორც ითქვა, აღმოაჩინა, რომ ლაზეთიდან ალანიაში ჩასულ, მისი სიტყ-
 ვით, „თვითმარქვია“ ეპისკოპოსს უკვე ნაკურთხი ყავდა მრავალი მღვდელი
 (всюду поставил священников), ალანიის ეპისკოპოსად მას მხოლოდ თავი-

სი თავი მიაჩნია. ამიტომაც აკნინებს და ცილს წამებს ლაზების ეპისკოპოსს, მას თვითმარქვიას უწოდებს (ლაზთა ქვეყნის ეპისკოპოსმა, რომელიც შედიოდა ტრაპეზუნტის ანდა ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში, დამოძღვრა ჩრდილო კავკასიის მომიჯნავე რეგიონი და ყველგან აკურთხა თავისი სამღვდელთა, აღასრულა, თევდორეს აზრით, ხელდასხმა „არაკანონიკურად“ (Совершенство рукоположения сопровождалось всякого рода нарушениями канонических правил).

თუ ეს ლაზი ეპისკოპოსი შედიოდა ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში თეოდორეს დროს, ეს იყო არა თვითმარქვია, არამედ კანონიერი წარმომადგენელი ქართული ეკლესიისა, იმ ეკლესიისა, რომელმაც აქვე ხელი დაახსნა გუთების ეპისკოპოსს მე-8 საუკუნეში. თეოდორე ალანიაში არ მიიღეს, ამიტომაც, როგორც ითქვა, ის ლანძღავს თავის სამწყსოს, ალანებს, რომელთაც მისი ხმა არ ისმინეს, ვერ იცნეს, რადგანაც, ჩვენი აზრით, შეპარული მგელი იყო, სახარების მიხედვით (называя Алан христианами «лишь по имени»).

იმ ფაქტმა, რომ ხერსონსა და ბოსფორის მხარეს თეოდორეს გამოჩენამ დიდი მღელვარება გამოიწვია, ნიშნავს, რომ ამ მხარეებში კონსტანტინოპოლის (ნიკეის) იურისდიქცია იმ დროისათვის დამცრობილი იყო (вызвала волнения в Херсоне во время пребывания там епископа Феодора). ეს მღელვარება თეოდორესთან იყო დაკავშირებული, როგორც ხერსონში, ისე ბოსფორში.

ეკლესიურად ვინ მართავდა ყირიმს ამ დროისათვის? კონსტანტინოპოლი ლათინების ხელში იყო, ხოლო პატრიარქი – ნიკეაში გადასული, ტრაპეზუნტის მიტროპოლიტი თუ ქართული ეკლესია? ყირიმისათვის ქართული ეკლესიის იურიდიქცია უცხო არ იყო. მე-8 საუკუნეში ყირიმელი, გუთელი ეპისკოპოსი, მცხეთაში აკურთხა საქართველოს პატრიარქმა. ათასი წლის შემდეგაც, მე-17 საუკუნეში, იტალიელი მისიონერი არქანჯელო ლამბერტი მიუთითებდა, რომ ყირიმის ქალაქ კაფადან ვიდრე არზრუმამდე მთელი მიწა-წყალი ქართული ეკლესიებითა და ქართულწარწერიანი საეკლესიო ძეგლებით იყო მოფენილი (არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, 2003, გვ.6), ანუ ქართული ეკლესიის იურისდიქცია ყირიმამდე აღწევდა. ამასვე მიუთითებს ქართული სამართლის წყაროები, მაგალითად, ყირიმის კაფას იურისდიქციის საზღვრად მიიჩნევენ ბიჭვინთის იადგარი (მე-16 ს). ერთ პერიოდში ალანია ყირიმსაც ერქვა, ალანია კი სოტეროპოლის კათედრას ეკუთვნოდა.

ტრაპეზუნტის იმპერიის არსებობისას ალანიის ეპარქია სადავო იყო კონსტანტინოპოლსა და ტრაპეზუნტს შორის.

დავა გამწვავებული იყო იმდენად, რომ თეოდორე სიკვდილის შიშითაც კი ტოვებდა ზოგიერთ პუნქტს. **А мы тут спаслись бегством.** (ჩანს, კონსტანტინოპოლი (ნიკეა) ცდილობდა თავის იურისდიქციის აღდგენას ალანიაში. მას ეწინააღმდეგებოდნენ ადგილობრივი ხელისუფლება და ხალხი. ბერძენი ეპისკოპოსი ყირიმიდან გაიქცა იმ იმედით, რომ მას სხვა ალანები, სტეპების მცხოვრებნი, მხარს დაუჭერდნენ, მაგრამ მას აქაც დახვდა ლაზიკის იურისდიქციის ქვეშ მყოფი სამღვდელთა. მათ ხალხი უჭერდა მხარს.

ალანები გაფანტულად ცხოვრობდნენ სარმატია-სკვითიაში ვიდრე ივერებამდე.

ალანთა სამწყსო წარმოადგენდა მომთაბარე, მეჯოგე, მწყემსური ცხოვრებით მცხოვრებ მოსახლეობას. შესაბამისად, ისინი დაყოფილი იყვნენ ჯგუფებად და საქონელს აძოვებდნენ სტეპებში. ამასთანავე, ამ საქონელს თან დაყვებოდნენ დედა-წულით,

შესაბამისად, ალანთა სამწყსო მოიცავდა ვრცელ რეგიონს: ყირიმს, ოლქებს დონის სტეპებიდან ვოლგამდე, არა მთლიანად, არამედ ადგილ-ადგილ, სხვადასხვა ალანებით დასახლებულ სეგმენტებს, მაგრამ დასახლებები, ანუ სოფელ-ქალაქები არ ჰქონდათ ალანებს, რადგანაც ისინი მომთაბარეები იყვნენ. ამიტომაც წერს: „ეს ტომი გაფანტულია და განფენილია კავკასიის მთებიდან ივერიელებამდე. ამიტომაც ალანებით ავსებულია მთელი სკვითია და სარმატია“.

племя это рассеяно и простирается от Кавказских гор до Ивериян так, что наполнили почти всю Скифию и сарматию.

თეოდორე წერს: „მე მსურდა, რომ ალანებს ეცხოვრათ ქრისტეს მონოდების შესაბამისად, მაგრამ ისინი არიან ფარა-ჯოგივით, რომელიც გაფანტულია მთებში, უდაბნოებსა და სხვა ადგილებში. ალანებს არც სადგომი აქვთ, არც თავშესაფარი. ამიტომ ბუნებაში დაფანტულ მხეცებს ემსგავსებიან“ (Они же по истине— были стадо, рассеянное по горам, пустыням и пропастям земным, не имеющее ни стойла, ни навеса, выставленное на пожирание (диким) зверям). მისი სიტყვით, ალანებს არა ჰქონდათ თავიანთი სადგომიც კი (არც სოფელი, არც ქალაქი). მიაგავდნენ ფარას, ჯოგს გაფანტულს მთებსა და უდაბნოებში.

რას მიუთითებს თეოდორეს ასეთი შეფასება?

ზელენჯუკის, სენტიისა და შოანას დიდებული გუმბათოვანი ეკლესიების, არანაკლები დიდებული ნაქალაქარებისა და ქრისტიანული სამაროვნების მქონეთ ის ვერ უწოდებდა შენობა-ნაგებობებისა და თავშესაფრების უქონელ ხალხს.

ეს ეკლესიები და ქალაქები თეოდორეს ალანიაში არ უხილავს. ასე რომ ყოფილიყო, მათ მოიხსენებდა თავის წერილში და ალანებსაც სხვაგვარად შეაფასებდა, თუმცა მან ალანიის მრავალი მხარე ნახა და ალანთა ქვეყანაში 60 დღე დადიოდა. ალანიაში მისი სწრაფვა ხომ ამ ეკლესიებში წირვის დაყენება უნდა ყოფილიყო? მაგრამ თეოდორე არ იცნობს სენტის, შოანასა და არხიზ-ზელენჯუკის ეკლესიებს იმ მიზეზის გამო, რომ აღნიშნული ეკლესიები საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შემავალ რეგიონში მდებარეობდნენ. ქართულ იურისდიქციაში კი თეოდორეს არაფერი ესაქმებოდა.

თეოდორემ ძალზე უარყოფითად წარმოაჩინა ალანთა ქრისტიანობის სახე. იქნებ აჭარბებდა და ის ტენდენციური იყო ალანების მიმართ? არა, ასე არ ყოფილა, რადგანაც საეკლესიო სასამართლოზე მას მსგავსივე შეფასება მოასმენინეს სხვა საულიერო პირებმა: „ნადი შენს უღმერთო და უპატიოსნო ალანებთან, რომლებიც სკვითებზე უარესები არიან“ («Но пропади ты с нечестивыми и безбожными Аланами, которые хуже Скифов!»). ალანები, ამ

სასამართლოს განმარტებით, არიან სკვითებზე უფრო მეტად უღმერთონი და უღირსები“. ასეთი ხალხი გუმბათიან ეკლესიებს ვერ ააგებდა. მათ, თეოდორეს სიტყვით, თავმესაფარი კარვების აგებაც კი უჭირდათ.

ეს მომთაბარე ალანები არა კავკასიის მთებში, არამედ უწყლო სტეპებში ცხოვრობდნენ თეოდორე სიტყვით. ეს ალანები, მისი მხატვრული აღწერით, არა მხოლოდ უწყლო სტეპებში ცხოვრობდნენ, არამედ მათ აკლდათ ქრისტიანულ სწავლების ცოცხალი წყალიც, თუმცა მორწმუნენი იყვნენ და სახარება გაგონილი ჰქონდათ (Не поколеблюсь сказать, что в местах безводных и лишенных живой воды учения и недоступных красным стопам благовествующих, цвела роза веры, едва орошаемая от корня первого благовестия).

ალანია-უწყლო ადგილებია, ანუ სტეპებია და არა წყაროს წყლით გაჯერებული კავკასია. ხალხი იყო ქრისტიანი-მორწმუნე, მაგრამ აკლდათ ქადაგება.

საბოლოოდ, მისი თქმით, Аланы христиане только по имени.

Какой Павел вторично родит их донде же изобразившись в них Христос?

ალანების მიტროპოლიტი თავის პატრიარქს წერდა: “მეორე პავლე უნდა ალანების მეორედ მოქცევას, რადგანაც ალანები მხოლოდ სახელით არიან ქრისტიანებიო” <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XIII/1220-1240/Feodor/text.phtml?id=5429>

ლაზეთიდან ალანიაში ჩასულ მის წინამორბედ ეპისკოპოსს უკურთხებია ჯერ 20 მღვდელი, შემდეგ 50 მღვდელი. მათ გარდა ასევე სხვა მრავალი მღვდელი.

ის დასცინის და არ მოსწონს ის წესი, რომლითაც ლაზიკელმა ეპისკოპოსმა სამღვდლოება აკურთხა. მან ჯერ 20 მღვდელი თითქოს ცხენზე მჯდომმა აკურთხა ლოცვების გაუგებარი ბუტბუტით, შემდეგ 50 მღვდელი უკურთხებია სუფრასთან, ღვინის თასით ხელში. კიდევ სხვები კი სანოლში დანოლილს, ღამით. ამ დროს არც კი ამდგარა სანოლიდან. Этих двадцать он, говорят, посвятил проезжая верхом, прошептав сквозь зубы и невнятно несколько слов; слова не выходили у него из уст; других пятьдесят насыщаясь за трапезой и с чашей (вина) в руках, еще других – ночью, (лежа) в постели.

ასეთი ქმედებებისა და კურთხევების შემდეგ წინა ეპისკოპოსი დაბრუნდა ლაზიკაში, ალბათ, თავის კათედრაზე. ისტორიულად, ალანიის ეპისკოპოსის კათედრა ლაზიკის ქალაქ სოტირიოპოლში იყო.

ისმის კითხვა და მკვლევართათვის გაუგებარია, თუ ვინ იყო ეს ეპისკოპოსი ლაზიკიდან, რომელმაც 100-მდე მღვდელი აკურთხა ალანიაში და შემდეგ ლაზიკაში დაბრუნდა? ის მიაჩნიათ შემთხვევით ვაჭრად. თვითონ თეოდორე მას არ უწოდებს ვაჭარს, არამედ მანო წერს: სასულიერო საქმე სავაჭრო საქმედ აქციაო, ეს სხვადასხვა შეფასებაა.

ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად, ალბათ, უნდა გავიხსენოთ სოტირიოპოლი(სოტირუპოლი), ქალაქი ისტორიულ ლაზიკაში, ტრაპეზუნტის ოლქში, სადაც კონსტანტინოპოლის პატრიარქმა კათედრა დაუარსა ალანიის მიტროპოლიტს. მაშასადამე, ალანია თავის მღვდელმთავარს იქამდეც, თეოდორამდეც, ლაზიკიდან იღებდა.

როგორც ჩანს, ვითარება შეიცვალა მის შემდეგ, რაც ლათინებმა მე-13 საუკუნის დასაწყისში კონსტანტინოპოლი აიღეს, ამიტომ კონსტანტინოპოლის პატრიარქი იძულებით ქალაქ ნიკეაში გადავიდა, სადაც გადაიტანა საპატრიარქო ტახტი. ამავე დროს თამარ მეფემ ისტორიულ ლაზიკაში ტრაპეზუნტის იმპერია დააარსა. ამ დროს, როგორც ჩანს, მოხდა ცვლილება საეკლესიო იურისდიქციისა. სოტირიოპოლის ალანიის სამწყსო სადავო ეპარქიად გადაიქცა ნიკეას პატრიარქსა და ტრაპეზუნტის მიტროპოლიტს შორის.

ზოგადად, ლაზიკა ერქვა რეგიონს, რომელსაც ქართველები მეგრელთა ქვეყანას უწოდებდნენ („მოვიდა ანდრია ტრაპეზუნტს, მეგრელთა ქვეყანაში“).

ლაზიკა ზღვისპირა ვრცელი რეგიონი იყო. სამხრეთ ლაზიკა, ანუ ტრაპეზუნტის ოლქი კონსტანტინოპოლის პატრიარქის იურისდიქციაში იყო, ხოლო ჩრდილო ლაზიკა, ანუ დასავლეთ საქართველო – „ქვემო ივერიის,“ ანუ აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში.

პოლიტიკურ ცვლილებებთან ერთად ხდებოდა საეკლესიო იურისდიქციის ცვლილებაც. ეს ცვლილებები შესამჩნევი გახდა კონსტანტინოპოლში ლათინთა იმპერიის დაარსების შემდეგ, მე-13 საუკუნის დასაწყისში, როცა კონსტანტინოპოლის პატრიარქმა დატოვა ეს ქალაქი და ნიკეაში გადავიდა. ამავე დროისათვის 1204 წლისათვის საქართველოს ლაშქარმა შეავინროვა თურქ-საელჯუკები, წარმატებით ილაშქრა სინოპამდე და დააარსა ტრაპეზუნტის იმპერია, რომელსაც სათავეში თამარ მეფემ თავისი ნათესავი ჩაუყენა.

ამ დროისათვის, დაახლოებით 1220 წლისათვის, ლაზიკიდან ალანიაში ეპისკოპოსი გაიგზავნა, რომელსაც, თეოდორეს ცნობით, 100-მდე მღვდელი უკურთხებია. ასე, რომ ის ლაზი ეპისკოპოსი, რომელიც ალანიაში მოღვაწეობდა თეოდორემდე, და რომელმაც იქ მრავალი სასულიერო პირი აკურთხა, იყო სოტირიოპოლელი ეპისკოპოსი, რომელიც ან აფხაზეთა კათალიკოსს ანდა ტრაპეზუნტის მიტროპოლიტს ექვემდებარებოდა.

ალანიის ეპისკოპოს თეოდორეს დროს, როგორც ითქვა, დასავლეთ საქართველო ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა, აფხაზეთის საკათალიკოსოს სახით. მისი სამწყსო კიდევ უფრო გაიზარდა ტრაპეზუნტის იმპერიის დაარსების შემდეგ. ეს იმპერია კონსტანტინოპოლისაგან დამოუკიდებელი სახელმწიფო იყო. თუმცა მუდმივი შებრძოლებები ჰქონდათ მომხვდურ თურქ-სელჯუკებთან.

ამ შემოსევებს მე-14 ს-ის შემდეგ უფრო ძლიერ წინააღმდეგობას უწევდნენ ქართული სამეფო-სამთავროები, განსაკუთრებით კი სამცხე-სათაბაგო და ამ დროს გაძლიერებული გურიის სამთავრო. ამ ორივე ქართულმა პოლიტიკურმა ერთეულმა ტრაპეზუნტის ბერძნული ხელისუფლების დასუსტების შემდეგ ადგილობრივი ქართული მოსახლეობის მხარდაჭერით შეძლო თავის შემადგენლობაში შეეყვანათ ტრაპეზუნტის იმპერიის ძველი ქართული ტერიტორიები. კერძოდ, კი სოტიროპოლი (სოტირიუპოლი) ჯერ სამცხე-სათაბაგოს სამთავროს შემადგენლობაში, შემდეგ კი გურიაში შევიდა, ხოლო გურიის სამთავრო აფხაზეთის საკათალიკოსოს სამწყსოს წარმოადგენდა.

შესაბამისად, აფხაზთა საკათალიკოსოში შევიდა ტრაპეზუნტის რეგიონის ის ნაწილი, სადაც სოტირიოპოლი მდებარეობდა. შესაბამისად, სოტიროპოლის სამწყსო ალანიის ეპარქია-აფხაზეთის საკათალიკოსოში შევიდა, როგორც გაარკვია პავლე ინგოროყვამ (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, 1954 წ., გვ. 262-270).

(ალანიის ეპისკოპოსი სოტირიოპოლის კათედრიდან მოძღვრავდა ალანიას. ახლა რადგანაც სოტირიოპოლი აფხაზთა საკათალიკოსოში შეიყვანეს პოლიტიკური საზღვრების ცვლილების გამო, ალანიაც აფხაზეთის საკათალიკოსოში შეიყვანეს).

ალანია ლაზიკიდან იღებდა თავის ეპისკოპოსს, რომელიც ახლა უკვე ექვემდებარებოდა აფხაზეთის კათალიკოსს (გარკვეულ ვითარებაში კი ტრაპეზუნტის მიტროპოლიტს).

თვითონ თეოდორე ნიკეაში მჯდომ კონსტანტინოპოლის პატრიარქს ემორჩილებოდა. მაშასადამე, იმ დროისათვის ალანიის ეპარქია სადავო იყო არა მხოლოდ ტრაპეზუნტსა და კონსტანტინოპოლს შორის. წარმოჩნდა მესამე მხარეც – აფხაზეთის საკათალიკოსო. უფრო მეტად ჩანდა ორი მხარე: კონსტანტინოპოლი და ლაზიკა (თავის მხრივ, ლაზიკაში წარმოჩნდა ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტო და აფხაზეთის საკათალიკოსო). თეოდორეს დროს აღმოჩნდა, რომ ორივე მხარემ, კონსტანტინოპოლმა და ლაზიკამ, ალანიაში თავისი ეპისკოპოსი (მიტროპოლიტი) წარგზავნა.

ისმის კითხვა, ნამდვილად შედიოდა თუ არა ამ ეპოქაში ლაზიკაში მდებარე ალანიის სამიტროპოლიტო ქართული ეკლესიის (აფხაზეთის საკათალიკოსოს) იურისდიქციაში. ამის შესახებ ცნობები ქართულ წყაროებთან ერთად რუსულშიც მოიპოვება.

ლაზთა მიტროპოლიტი გარკვეულ საუკუნეებში ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში რომ შედიოდა, ეს კარგად ჩანს მე-17 ს-ის ლაზიკის მიტროპოლიტის გერმანეს იმ ცნობებიდან, რომელიც მან რუსეთის მეფეს მიანოდა; ასევე დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთებიდან, რომელთა მიხედვითაც ალანიის მიტროპოლიტს მე-15 ს-ის შემდეგ ხელს ასხამდა, ანუ აკურთხებდა აფხაზეთის პატრიარქი.

მაგალითად, რუსული საისტორიო საბუთებიდან ჩანს, რომ ალანიის მიტროპოლიტი აკურთხა ქვემო ივერიის, ანუ აფხაზეთის კათალიკოსმა მაქსიმემ მე-17 ს-ის დასაწყისში.

1646 წელს, მოსკოვში, რუსეთის მეფის კარზე პირადად წარსდგა ალანიისა და ლაზიკის მიტროპოლიტი გერმანე. მან რუსეთის მეფეს წარუდგინა მრავალი დოკუმენტი, რომლითაც დასტურდება, რომ მისი ეპარქია აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში შედიოდა, თვითონაც ნაკურთხი იყო ქართველი კათალიკოსის მიერ. მან თავის სხვადასხვა მოხსენებაში განაცხადა, რომ ლაზია, ანუ ლაზიკა იყო ძველი ქართული (ივერიული) მიწა. თვითონ ლაზიკის საეპარქიო ცენტრი, ოფის (ხოფის) საკათედრო ტაძარი, დაარსებული იყო მე-4 საუკუნეში ივერიის განმანათლებელი ქალის მიერ (გულისხმობდა წმ. ნინოს). ის წერდა: „ივერიის მიწა მან განანათლა“ (პ. ინგოროყვა, დასახ. ნასრ. გვ. 227), ის ამტკიცებდა, რომ ლაზიკა ძველი ივერია იყო, ხოლო მისი კათედრა ივერიის განმანათლებელის მიერ დაარსებული, ამიტომაც

მისი კათედრა ივერიის ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა. აღსანიშნავია, რომ სხვა, მე-4 საუკუნის საეკლესიო ისტორიკოსი გელასი კესარიელი წმიდა ნინოს უწოდებს ლაზებისა და იბერების განმანათლებელს. ამ ცნობას სხვა ბერძენ-ლათინი ისტორიკოსიც იმეორებს. ასე, რომ ლაზიკასთან წმ. ნინოს კავშირს ისინიც ადასტურებენ.

კერძოდ, როგორც ითქვა, IV საუკუნის ეკლესიის ისტორიკოსი გელასი კესარიელი წმ. ნინოს შესახებ წერს: იმპერატორ კონსტანტინეს ხანაში „ღმრთის ცნება მიიღეს პონტოს გასწვრივ მინა-წყალზე მცხოვრებმა იბერებმა და ლაზებმა, რომელთაც მანამდე ის არა სწამდათ. ამ უდიდესი სიკეთის მიზეზი გახდა ერთი დედაკაცი, რომელიც მათთან იყო ტყვედ“ (გეორგიკა, I, 1961, გვ. 186).

ამასვე წერს V საუკუნის ისტორიკოსი გელასი კვიზიკელიც: „ამავე დროს პონტოს გასწვრივ მდებარე ქვეყნის მცხოვრებმა იბერებმა და ლაზებმა ღმრთის სიტყვა, რომელიც მანამდე არ სწამდათ შეინწყნარეს“ (მიმომხილველი, I, 1926, გვ. 55).

მამასადამე, გელასი კესარიელისა და გელასი კვიზიკელის ცნობებით, წმიდა ნინოს მიერ მთელმა ქართველმა ერმა, როგორც ზღვისპირეთში მცხოვრებლებმა (ლაზებმა), ისე ქვეყნის დანარჩენ ნაწილში მცხოვრებლებმა (იბერებმა), ერთდროულად მიიღეს „ღვთის მცნება“.

დააარსა თუ არა წმიდა ნინომ თავის მიერ მოქცეულ ლაზიკაში საეპისკოპოსო კათედრა?

სწორედ ამ კითხვას უპასუხა ლაზიკის მიტროპოლიტმა გერმანემ რუსეთის მეფის კარზე XVII ს-ში. როდესაც, 1651 წელს, რუსეთის მეფეს ალექსი მიხაილოვიჩს წარუდგა ლაზიკის მიტროპოლიტი გერმანე, მან წერილობითი სახით რამდენჯერმე განაცხადა, რომ რიზე-ოფის რეგიონი იყო ქართული ეკლესიის იურისდიქციის სფერო, რადგანაც ეს მხარეები ივერიასთან ერთად განანათლა ივერიის განმანათლებელმა და, მან ლაზეთში, ოფში დააარსა პირველი საეპისკოპოსო კათედრა (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, 1954, გვ. 347).

ოფის საეპისკოპოსო ცენტრი, სადაც იმხანად ლაზიკის მიტროპოლიტს ჰქონდა კათედრა, იყო წმიდა ნინოს დაარსებული.

ამ ცნობას ადასტურებს სხვა დოკუმენტშიც ლაზეთისა და ალანიის მიტროპოლიტი გერმანე. ის ივერიის პარალელურად ხმარობს სიტყვა საქართველოს („გრუზია“), ის აქაც წერს: „ლაზია – საქართველოს ძველი ქვეყანაა“, „ლაზიკა – ძველი საქართველო“, და სხვა.

თავის საბუთებში ეს მიტროპოლიტი თავის თავს უწოდებს – „ხოზისა და ალანიის მიტროპოლიტს“. „დელო პო ჩელობიტნოი ხობსკოგო ი ალანსკოგო მოტროპოლიტა...“ 1652 წლისა და სხვა, (გ.ანდრიაძე, უცნობი ისტორიული საქართველო (ქრისტიანული ლაზეთი), 2012, გვ. 90).

პ.ინგოროყვას დამაჯერებელი კვლევით, დოკუმენტებში ნახსენები ხობი (ოფი) არის სოტირიოპოლი, ალანიის საეპისკოპოსო ცენტრი. მას ქართველები სატრაპელას უწოდებდნენ.

მე-16 საუკუნეში, როდესაც თურქეთმა დაიპყრო ჭანეთი, ოფისა და რიზეს მხარე ოფის, ანუ სოტირიოპოლ-სატრაპელას კათედრა გადმოუტანიათ

გურიაში“ (პ. ინგოროყვა, დასახ. ნაშრ. გვ. 262). მე-17 საუკუნეში ცდილობდნენ მის უკან, ლაზიკაში, დაბრუნებას. ამის გამო იქაურ მიტროპოლიტს ძალზე დევნიდა ოსმალეთის ხელისუფლება, ის რუსეთში გამგზავრებულა, სადაც წასდგა “ლაზიისა და ალანიის მიტროპოლიტის“ ტიტულით. მის ამ წოდებას ადასტურებდა აფხაზეთის კათალიკოსი თავის რუსეთის მეფისადმი მიწერილ წერილში (იქვე, გვ. 84).

ამ მაგალითიდანაც ჩანს, რომ ალანიის საეპარქიო ცენტრი და, შესაბამისად, ალანია ქართული ეკლესიის იურიდიქციაში შედიოდა მე-15 საუკუნის შემდეგ. გურიიდან ლაზეთის მიტროპოლიტი მართავდა ტერიტორიას ჭოროხიდან ოფ-ათინამდე (დღევანდელი ფაზარი). ასეთი ყოფილა ლაზეთ-ალანიის კათედრის მიმართ ქართული ეკლესიის დამოკიდებულება, მაგრამ ალანიის ეპარქიის მიმართ, როგორც ვთქვით, სხვაგვარი იყო კონსტანტინოპოლის დამოკიდებულება. მან ასევე, თავის მხრივ, ინება და, სოტიროპოლის კათედრა გადაიტანა ქ. სევასტიაში. პოლიტიკური ვითარების გამო კონსტანტინოპოლმა დაკარგა კონტროლი სოტირიოპოლზე, მან ალანიის სამიტროპოლიტო კათედრა გადაიტანა ჯერ ქალაქ ტრაპეზუნტში, შემდეგ – მცირე აზიის ქალაქ სევასტიაში (როგორც ითქვა, ქართველებს კათედრა გურიაში გადაუტანიათ, ხოლო კონსტანტინოპოლს ეს კათედრა გადაუტანია სევასტიაში. ტრაპეზუნტის იმპერიის გაუქმების შემდეგ ალანიის ეპარქიისათვის აფხაზეთის საკათალიკოსო და კონსტანტინოპოლი აცხადებდნენ პრეტენზიას. იქამდე კი, როგორც ითქვა, ტრაპეზუნტის იმპერიის არსებობისას ალანიაზე პრეტენზიას აცხადებდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო და ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტო.

ალანიის იერარქის თეოდორე წერილი, რომელიც მან იმჟამად ნიკეაში მჯდომ კონსტანტინოპოლის პატრიარქ გერმანეს მეორეს მიწერა, მიუთითებს, რომ ალანიის ეპარქიისათვის ერთმანეთს იმჟამად ედავებოდნენ ტრაპეზუნტისა და კონსტანტინოპოლის იერარქები.

ქართული წყაროების მითითებას, რომ წმიდა ნინომ „განანათლა ყოველი სავსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა“ მთლიანად ეთანხმებიან IV-V და სხვა საუკუნეების უცხოური წყაროები.

კერძოდ, როგორც აღინიშნა, IV საუკუნის ეკლესიის ისტორიკოსი გელასი კესარიელი წმ. ნინოს შესახებ წერს: იმპერატორ კონსტანტინეს ხანაში „ღმრთის ცნება მიიღეს პონტოს გასწვრივ მინა-წყალზე მცხოვრებმა იბერებმა და ლაზებმა, რომელთაც მანამდე ის არა სწამდათ. ამ უდიდესი სიკეთის მიზეზი გახდა ერთი დედაკაცი, რომელიც მათთან იყო ტყვედ“ (გეორგიკა, I, 1961, გვ. 186).

ამასვე წერს V საუკუნის ისტორიკოსი გელასი კვიზიკელიც: „ამავე დროს პონტოს გასწვრივ მდებარე ქვეყნის მცხოვრებმა იბერებმა და ლაზებმა ღმრთის სიტყვა, რომელიც მანამდე არ სწამდათ, შეიწყნარეს“ (მიმომხილველი, I, 1926, გვ. 55).

მაშასადამე, გელასი კესარიელისა და გელასი კვიზიკელის ცნობებით, წმიდა ნინოს მიერ მთელმა ქართველმა ერმა, როგორც ზღვისპირეთში მცხოვრებმა (ლაზებმა), ისე ქვეყნის დანარჩენ ნაწილში მცხოვრებმა (იბერებმა), ერთდროულად მიიღეს „ღვთის მცნება“.

დააარსა თუ არა წმიდა ნინომ თავის მიერ მოქცეულ ლაზიკაში საეპისკოპოსო კათედრა?

სწორედ ამ კითხვას უპასუხა ლაზიკის მიტროპოლიტმა გერმანემ რუსეთის მეფის კარზე XVII ს-ში.

1651 წელს, როგორც აღინიშნა, რუსეთის მეფეს ალექსი მიხაილოვიჩს წარუდგა ლაზიკის მიტროპოლიტი გერმანე, რომელმაც წერილობითი სახით რამდენჯერმე განაცხადა, რომ რიზე-ოფის რეგიონი იყო ქართული ეკლესიის იურისდიქციის სფერო, რადგანაც ეს მხარეები ივერიასთან ერთად განანათლა ივერიის განმანათლებელმა და, მან ლაზეთში, ოფში, დააარსა პირველი საეპისკოპოსო კათედრა (პ.ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, 1954, გვ. 347).

ოფის საეპისკოპოსო ცენტრი, სადაც იმხანად ლაზიკის მიტროპოლიტს ჰქონდა კათედრა, იყო წმიდა ნინოს დაარსებული. როგორც ითქვა, ოფის საეპისკოპოსო კათედრა ივერთა განმანათლებლის, ე.ი. წმიდა ნინოს მიერ დაარსებულად მიიჩნეოდა. ის ლაზიკაში, ანუ კლარჯეთის ზღვისპირეთში მდებარეობდა.

პიტიუნტის საეპისკოპოსო კათედრა, ადონცის, ინგოროყვას და ასევე სხვა მეცნიერების მტკიცებით, IV საუკუნეში მდებარეობდა არა აფხაზეთში, არამედ ოფ-რიზეს რეგიონში. ეს რეგიონი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, გააქრისტიანა წმიდა ნინომ.

როგორც ითქვა, მცხეთაში მოსვლამდე წმ. ნინოს გაუნათლებია ლაზიკა IV ს 10-20-იან წლებში. ცნობილი ნ. ადონცის აზრით, პიტიუნტი მდებარეობდა არა აფხაზეთში, არამედ ტრაპეზუნტის ლაზიკაში

(ნ. ადონცი, არმენია იუსტინიანეს ეპოქაში, სპბ, 1908, გვ. 212).

პ. ინგოროყვა პიტიუნტს ოფ-რიზეს რეგიონში ათავსებს. ამასთანავე უთითებს ძველ ავტორებსა და ძველ რუკებს (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, 1954, გვ. 293).

<http://tao-klarjeti.com/portal/2013-04-23-12-58-26/%E1%83%9A%E1%83%90%E1%83%96%E1%83%94%E1%83%97-%E1%83%AD%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%94%E1%83%97%E1%83%98>

სოტირიოპილის, ლაზიკა-ალანიის მიტროპოლიტის საკათედრო ქალაქის, ადგილმდებარეობის შესახებ ქართველმა მკვლევარებმა დაადგინეს, რომ ის იყო ოფი (ამჟამინდელ თურქეთში),

<http://tao-klarjeti.com/portal/2013-04-23-12-58-26/%E1%83%9A%E1%83%90%E1%83%96%E1%83%94%E1%83%97%E1%83%AD%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%94%E1%83%97%E1%83%98>

იგივე „სატყეპელა“, „სატრაპელა“ (პ. ინგოროყვა, „ჭანეთ-ლაზეთის ისტორიის საკითხთა გამო“. თბ. 2003. გვ. 35), ანუ დღევანდელი ოფი.

„დასავლურ წყაროებში სოტირიოპოლად (მაცხოვრის ქალაქად, „მაცხოვრისი“) ჯერ მიჩნეული იყო აფხაზეთში, ცხუმი (ვ. ბოლოტოვი, ვ. ლატიშევი) და ბიჭვინთა (ი. კულაკოვსკი) წყაროებში მოხსენიებული პვეითიას გამო, ხოლო შემდეგ – ბორჩხა, რაც ასევე ვახუშტის მიერ მოხსენიებული „ფორჩხის“ ზეგავლენა იყო.

პ. ინგოროყვას მიხედვით, რკინის-პალო არის სახელწოდება ისტორიული ციხისა, რომელიც მდებარეობდა მდინარე კალოს ხეობაში. ამის დასავლე-

თით მდებარეობდა სატყეპელა, სატრაპელა (პ. ინგოროყვა. „ჭანეთ-ლაზეთის ისტორიის საკითხთა გამო“. თბ. 2003. გვ. 48). ამასთან, რიზეს ოლქი (საკუთრივ ლაზია) და სოტირიოპოლი XIII ს-ში წარმოადგენს კონდომინიუმს, რომელზედაც ვრცელდება ხელისუფლება როგორც ტრაპიზონის „მეფისა“, ისე საქართველოს „მეფეთ-მეფისა“ (პ. ინგოროყვა. „ჭანეთ-ლაზეთის ისტორიის საკითხთა გამო“. თბ. 2003. გვ. 46). მე-13 საუკუნის დასასრულიდან ვიდრე მე-16 საუკუნემდე რიზე და სოტირიოპოლი საქართველოს შემოუერთდა. ეს მხარე მე-15 საუკუნემდე შედის მესხეთის ფარგლებში, ხოლო მე-15 – მე-16 საუკუნეებში დაკავშირებულია ხან მესხეთთან, ხან გურიასთან. კერძოდ, დასავლეთ საქართველოს მეფე დავით ნარინმა ჯერ 1282 წელს შემოიერთა რიზეს მხარე, ხოლო 1297-1463 წლებში ეს მხარე შეუერთდა მესხეთს; 1463-1502 წლებში ის გურიის სამთავროს ნაწილია; 1502-1535 წლებში – კვლავ მესხეთისა; 1535-1547 წლებში კი, ანუ ოსმალთა მიერ დაპყრობამდე – კვლავ გურიის სამთავროსი (II. გვ. 33).

ამასთან, რიზე ეკლესიურად X საუკუნიდან შედის საქართველოს საკათალიკოზოს შემადგენლობაში, ხოლო სატრაპელა – მოგვიანებით (XIII-XIV სს) გამოდის ბიზანტიის საპატრიარქოდან; მე-16 საუკუნეში, როდესაც ოსმალეთმა დაიპყრო ჭანეთი, ოფისა და რიზეს მხარე, და ჭანეთში დაიწყო ისლამის გავრცელება, ლაზიის (ოფის, ანუ სოტირიოპოლ-სატრაპელას) კათედრა გადმოუტანიათ გურიაში და თვით იმ პუნქტისათვის, სადაც მოეწყო დროებით რეზიდენცია ლაზიის მიტროპოლიტისა, უწოდებიათ ლაზეთიდან მოტანილი სახელი სატრაპელა. მე-17 საუკუნის დასაწყისში, 1617 წელს, გურიაში იყო რომის მისიონერი ლუი გრანჟიე, რომელმაც ინახულა ამ ახალ რეზიდენციაში – გურიის სატრაპელაში – ლაზიიდან გადმოხიზნული იერარქი, რომელსაც იგი ლაზიის მთავარეპისკოპოსისა და მიტროპოლიტის სახელით მოიხსენიებს“ (პ. ინგოროყვა. „ჭანეთ-ლაზეთის ისტორიის საკითხთა გამო“. თბ. 2003. გვ. 54, 38)

<http://tao-klarjeti.com/portal/2013-04-23-12-58-26/%E1%83%9A%E1%83%90%E1%83%96%E1%83%94%E1%83%97-%E1%83%AD%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%94%E1%83%97%E1%83%98>

სოტირიუპოლი – კათედრა ალანიის ეპარქიისა

მე-11 ს. ბოლოს ალექსი კომნინის (1081–1118) ქრისობულით და სინოდის დადგენილებით გაერთიანებულ იქნენ ალანიისა და სოტირიუპოლის არსებული მიტროპოლიები

в конце XI века по хрисовулу Алексея I Комнина (1081-1118) и синодальному указу были объединены существующие митрополии Алании и Сотируполя [на границе Авасгии и Алании (вариант: Лазика)]. (Агусты Алемань, там же, стр.317).

<https://ok.ru/group52091390787748/topic/64593326257572>

„განისაზღვრა, რომ სოტირიუპოლი მუდმივად ყოფილიყო კათედრა ალანიის იერარქისა, „რამეთუ ამ სამიტროპოლიტოს (ალანიისა) არ გააჩნია იერარქის კათედრა იმ მიზეზის გამო, რომ მისი ხალხი მომთაბარეობს (მწყემსურია)“ („კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ძველი აქტები...“, ს.ნ მალახოვი). ე.ი. არა აქვს ქალაქები.

ამავე დროს საკმაო არქეოლოგიური და ნერილობითი მასალა ამტკიცებს რომ მრავალი ქალაქი და ნაქალაქარი იყო ჩრდილო კავკასიის მთიანეთში, მაგრამ ჩრდილო კავკასიის სტეპის ზონაში მე-10, მე-14 საუკუნეებში არავითარი ქალაქი ანდა ნაქალაქარი არ არსებობდა“ **«... Сотириуполь был определен состоять навсегда кафедрой аланского архиерея, «так как митрополия сия (т. е. Аланская – С. М.) не имеет собственной архиерейской кафедры по той причине, что народ ее пастушеский» («Древние акты Константинопольского патриархата...», С. Н. Малахов, там же, стр. 159), то есть, не имеет городов. Третье: в то же время достаточный археологический и летописный материал утверждает о многих городищах и даже городах, расположенных в горно-предгорной полосе Северного Кавказа, и полное их отсутствие в степной зоне, на рубеже X–XIV вв.** <https://ok.ru/group52091390787748/topic/64593326257572>

მაშასადამე კონსტანტინოპოლის საპატრიარქომ მე-11 საუკუნეში დაადგინა ლაზიკის ქალაქი სოტირიუპოლი ალანიის მღვდელმთავრის კათედრად, იმ მიზეზის გამო რომ ალანიაში ქალაქები არ არსებობდა, მაგრამ არქეოლოგებმა და ნერილობითმა წყაროებმა დაადასტურეს, რომ კავკასიის იმ მთიანეთში, აფხაზეთის მეზობლად, რომელიც ამჟამად ალანიის ეპარქიის ტერიტორიად მიიჩნევა მრავალი ქალაქი არსებობდა.

კავკასიის ალანიაში ქალაქების არსებობა მიუთითებს, რომ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქია აქ არ მდებარეობდა, და ის სხვაგან უნდა ვეძიოთ. არქეოლოგებმა დაადასტურეს, რომ განსახილველ დროს მე-10–მე-14 საუკუნეებში ჩრდილო კავკასიის სტეპებში მართლაც არ არსებობდა ქალაქები, ეს ფაქტი მიუთითებს, რომ ალანიის ეპარქია სწორედ ამ სტეპზე არსებობდა და არა კავკასიის მთებში.

1347 წლის 114 -ე აქტში აღნიშნულია, რომ იმპერატორ ალექსი კომნინის დროს (1081–1118) წმ. სინოდის აქტით ალანია შეუერთეს სოტირიუპოლის

საარქიეპისკოპოსოს. ამის მიზეზი, როგორც აღინიშნა ის იყო, რომ ნომდ ანუ მომთაბარე, მწემსური ცხოვრებით მცხოვრებ ალანებს თავის ქვეყანაში არ გააჩნდათ ქალაქები, ე.ი. სტეპების ალანიაში არ არსებობდა ქალაქი, რათა იქ დაფუძნებულიყო ალანიის მღვდელმტავრის კათედრა, ამიტომაც ალანიის ეპისკოპოსს საკათედრო ქალაქი გამოუყვეს სულ სხვა რეგიონში, ეს იყო სოტირიუპოლი ლაზიკაში. ლაზიკა შედარებით ახლოს მდებარეობდა სტეპების ალანიის ეპარქიასთან.

в нотиях времени Андроника Палеолога говорится, что по хрисовулу императора Алексея Комнина и акту Синода Алания была соединена с архиепископством Сотириуполя, но вследствие «смут» они были разъединены.

Причина объединения указана в акте 114 Константинопольской патриархии от 1347 г.: Сотириупольская «определена состоять навсегда кафедрой Аланского архиерея, таккак митрополия сия не имеет собственной архиерейской кафедры по той причине, что народ ее пастушеский». В том же 1347 г. с Аланией была соединена митрополия Вичины – Бичвинты в Абхазии (42, с. 610).

<https://ok.ru/group52091390787748/topic/64593326257572>

ამ სტრიქონების რუსი ავტორი, ფიქრობს, რომ ბიჭვინთის კათედრა კონსტანტინოპოლს ექვემდებარებოდა 1347 წლისათვის და კონსტანტინოპოლმა ბიჭვინთის საკათალიკოსო შეუერთა თავის იურისდიქციაში მყოფ ალანიის ეპარქიას.

რუსი ავტორის ამ დასკვნიდან ჩანს, რომ მას ის საერთოდ არ იცნობს იმ უხვ წერილობით წყაროებს, რომელიც თვით ბიჭვინთის საკათალიკოსოდანაა გამოსული, რომელთა მიხედვითაც სრულიად დასტურდება, რომ აფხაზეთის საკათალიკოსო არ შედიოდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში და უფრო მეტი – ის ნაკლებად ურთიერთობდა კონსტანტინოპოლურ იერარქიასთან.

აფხაზეთის საკათალიკოსო – ქართული საეკლესიო ოლქი – ურთიერთობდა ანტიოქიისა და იერუსალიმის საპატრიარქოს წარმომადგენლებთან. აღნიშნულ პერიოდში, ის, ანტიოქიელ-იერუსალიმელ იერარქებს სიამოვნებით მასპინძლობდა, იღებდა და საჭიროების შემთხვევაში უსმენდა კიდევ მათ ავტორიტეტულ ხმას.

როგორც ითქვა, აფხაზეთის საკათალიკოსოსთან გამოსულ საბუთებში არ ჩანს კონსტანტინოპოლის პატრიარქები და არც იერარქები. აფხაზეთის საკათალიკოსოს საბუთებში კონსტანტინოპოლის იერარქებთან რაიმე ურთიერთობის შესახებ ცნობები არ არსებობს, მაშინ როცა ამ საბუთებში გვხვდება მრავალი ცნობა ანტიოქელ-იერუსალიმელ პირველიერარქებთან ურთიერთობასთან დაკავშირებით, ეს ფაქტი მიუთითებს, რომ სწორედ კონსტანტინოპოლთან ურთიერთობას ერიდებოდა აფხაზეთის საკათალიკოსო, შესაძლოა მათ ალანიის ეპარქიის საკითხთან დაკავშირებითაც.

ამიტომაც რუსი ავტორის განცხადება, თითქოსდა კონსტანტინოპოლმა გააერთიანა ბიჭვინთა და ალანია – სრული გაუგებრობაა. მით უმეტეს,

რომ საბუთებში ნახსენები ვიჩინი არ არის ბიჭვინთა, ვიჩინის ეპარქია უნდა ვეძიოთ არა აფხაზეთში, არამედ დნესტრისპირეთის სტეპებში, რომლსაც ემეზობლებოდა დონისპირეთის სტეპები, სადაც უნდა ლოკალიზდებოდეს ალანიის ეპარქიის სამყოფელი და არა კავკასიის მთებში.

ამ რუსი ავტორის აზრით აფხაზეთის კათედრები ბაგრატ მესამის შემდეგაც კი, ე.ი. მე-11, მე-12 სუკუნეებშიც, ექვემდებარებოდა კონსტანტინოპოლს, რაც არასწორია და სრულ გაუგებრობაა. მართალია, ანაკოფიის ციხე და მისი მიმდებარე ოლქი 1033 წელს საქართველოს მეფის გიორგი პიეველის ძემ გადასცა ბიზანტიას, მაგრამ ეს გაგრძელდა მცირე ხნით, 1074 წელს ეს ციხე სიმაგრე საქართველომ უკანვე დაიბრუნა, სწორედ ამის შემდეგ აიღო საბოლოოდ კონსტანტინოპოლმა ხელი კავკასიის ალანიაზე, რომლის სანაცვლოდ ალანიის ეპარქია დაარსა დონისპირეთის სტეპების ნომადი ალანებისათვის, მათ ქალაქი არ გააჩნდათ მღვდელმთავრის კათედრისათვის, ამიტომაც იმპერატორ ალექსი კომნინის დროს (1081 წლის შემდეგ) ალანიის მღვდელმთავრის კათედრისათვის გამოყვეს ლაზიკის ქალაქი სოტირიუპოლი.

Обратим внимание на то, что несмотря на подчинение Абхазии грузинскому царю Баграту III в 980 г. и утрату политической самостоятельности, христианские кафедры Абхазии остались под юрисдикцией Константинополя. Очевидно, подобное положение объясняется тем, что в сфере церковной жизни Византия полностью сохранила свое влияние, благодаря чему имела возможность по-прежнему осуществлять сношения с аланской церковью. Более того, есть факт, свидетельствующий о некотором упрочении позиций империи в Абхазии около середины XI в. В 1033 г. Византия из рук аланки Альды, жены абхазского владетеля Георгия I, получила в свое владение мощную крепость Анакопию близ Нового Афона, за что император пожаловал чин магистра сыну Альды Дмитрию (43, с. 503). Эти сведения согласуются с византийскими эпиграфическими памятниками из Анакопии (44, с. 17–30). Последние указывают на присутствие здесь греков до середины XI в. и использование Анакопии в качестве их опорного пункта в Абхазии. http://iratta.com/2007/05/30/06_alanija_i_vizantija.html

სოტირიუპოლი (სოტიროპოლი, სოტირუპოლი)

სოტირიუპოლი მდებარეობდა არა ალანიაში, არამედ მისგან ძალზე დაშორებულ ტრაპეზუნტის რეგიონში, ისტორიულ სამხრეთ ლაზიკაში, რომელსაც ამჟამად ლაზისტანი ეწოდება (თურქეთში).

ბოლო დრომდე ოფიციალური საბჭოთა ისტორიოგრაფია მიიჩნევდა, რომ სოტირიუპოლი (სოტიროპოლი, სოტიროპოლი) მდებარეობდა აფხაზეთში სოხუმ-ბიჭვინთის ოლქში.

ამჟამად (1988 წლიდან) მიღებულია მტკიცება ი. ვორონოვისა, რომ ეს ქალაქი ტრაპეზუნტთან ახლოს მდებარეობდა.

ბრაიერი და უინფილდი სოტიროპოლს ათავსებდნენ თურქეთში, ამჟამინდელ ბორჩხასთან. ეს მოსაზრებანი არასწორია.

მათზე გაცილებით ადრე პავლე ინგოროყვამ დაადგინა, რომ ეს ქალაქი („სოტიროპოლი“) მდებარეობდა ჭანეთში (სამხრეთ ლაზიკაში). ის წერს: **„სოტიროპოლი, ანუ პითია არის პარალელური სახელწოდება ქალაქისა ოფი, რომელიც ტრაპიზონის აღმოსავლეთით მდებარეობს“** (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, 1954, გვ. 252).

მე-11 საუკუნის ბოლოსათვის ბიზანტიამ დაიწყო დასუსტება. მე-13 საუკუნეში ჩამოყალიბდა ტრაპეზუნტის იმპერია.

სოტიროპოლი აღმოჩნდა ტრაპეზუნტის იმპერიის შემადგენლობაში, მაგრამ ტრაპეზუნტის რეგიონის ქართული მოსახლეობა მხარს უჭერდა ქართულ სახელმწიფოებრიობას. ამიტომაც ტრაპეზუნტის იმპერიის ზოგიერთი რეგიონი შევიდა სამცხე-საათაბაგოს ქართულ სახელმწიფოებრივ ერთეულში.

სოტიროპოლი 1377 წლიდან საქართველოს შემადგენლობაში, კერძოდ, საათაბაგოს სამთავროში შედიოდა. შესაბამისად, 1377 წლიდან ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში იყო თანახმად ოფიციალური შეხედულებისა.

თუმცა პ. ინგოროყვა მიიჩნევს, რომ ეს ქალაქი (რიზეს ოლქი) ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა მე-13 ს-ის დასაწყისიდან (იქვე, გვ. 255).

ამ ქალაქის ოლქი ჭანეთი 1386 წელს თურქებმა დაიპყრეს (<https://drevo-info.ru/articles/22377.html>). ინგოროყვას კვლევით, კი ის თურქებმა დაიპყრეს მე-16 საუკუნეში.

ადგილობრივი ქართული მოსახლეობა ამ ქალაქს (სოტიროპოლს) სატრაპელას (სატყეპელას) უწოდებდა. აქ მდებარეობდა მაცხოვრის ეკლესია და ე.წ. „ლაზთა ეკლესია“ (ათენის ღვთისმშობლის ეკლესია).

ბიზანტიის იმპერიის არსებობისას ამ ქალაქში (1084 და 1105 წლებს შორის) დააფუძნეს ალანიის მიტროპოლიტის კათედრა <https://drevo-info.ru/articles/22377.html>

ჩვენი კვლევით, ალანიის მიტროპოლიტის კათედრა აქ დაფუძნდა ბიზანტიის იმპერატორის მეუღლის მარიამ ალანელის შუამდგომლობით, ალექსი კომნინის დროს, 1080-იან წლებში იმის შემდგომ წლებში, რაც აფხაზეთის ალანია (ანაკოფიის ოლქი) მარიამის მამის, საქართველოს მეფის ბაგრატ IV-ის, სამეფოს დაუბრუნდა.

მე-14 საუკუნის დასაწყისში კონსტანტინოპოლის პატრიარქმა სოტირიოპოლში დაადგინა ადგილობრივი ეპისკოპოსი, მაგრამ რადგანაც ამ ქალაქში უკვე იჯდა ალანიის ეპისკოპოსი, საქმე გართულდა. ალანიის მიტროპოლიტმა განაცხადა პროტესტი, წარმოადგინა სინოდის დადგენილება და ასევე ალექსი კომნინის ხრისობული თავისი უფლების დასაცავად (*Древние акты Константинопольского патриархата, относящиеся к Новороссийскому краю. ЗООИД, т. VI, Одесса, 1867, с. 447*).

მიზეზი იმისა თუ რატომ არ გააჩნდა თავისსავე ეპარქიაში კათედრა ალანიის მიტროპოლიტს, ახსნა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს 1347 წლის დადგენილებამ, რომლის მიხედვითაც, ალანი ხალხი არ არის მიმაგრებული მიწასთან, ის მეჯოგე-მომთაბარე ხალხია, ამიტომაც არ გააჩნიათ საკუთარი ქალაქები, შესაბამისად, საეპისკოპოსო კათედრისათვის ალანებს არ გააჩნიათ ქალაქი. ამის გამო განისაზღვრა ალანთა მღვდელმთავრის კათედრად ქალაქი სოტირიოპოლი ტრაპეზუნტის რეგიონში უკვე იმპერატორ ალექსი კომნინის დროიდან, ანუ მე-11 საუკუნიდან. ამის შესახებ არსებობდა ალექსი კომნინის ხრისობული.

კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს 1347 წლის აქტში ნათქვამია: „ძველთაგანვე სოტირიოპოლი განსაზღვრულია ალანიის მღვდელმთავრის კათედრად, რადგანაც ამ სამიტროპოლიტოს არ გააჩნია საკუთარი სამღვდელმთავრო კათედრები იმ მიზეზით, რომ მისი ხალხი მომთაბარე მწყემსური ცხოვრების მიმდევარია“ (*Древние акты Константинопольского патриархата, относящиеся к Новороссийскому краю. ЗООИД, т. VI. Одесса, 1867. с. 447*)

в акте Константинопольской патриархии от 1347 г. указана: Сотириупольская «определена состоять навсегда кафедрой Аланского архиерея, так как митрополия сия не имеет собственной архиерейской кафедры по той причине, что народ ее пастушеский» (41) (*Древние акты Константинопольского патриархата, относящиеся к Новороссийскому краю. ЗООИД, т. VI. Одесса, 1867. с. 447*)

ეს დოკუმენტი მოიმარჯვა ალანიის მიტროპოლიტმა მე-14 საუკუნეში, როცა კონსტანტინოპოლმა სოტირიოპოლში დანიშნა სხვა ეპისკოპოსი ამ ქალაქის ეპარქიის მღვდელმთავრად,

აღმოჩნდა, რომ ამ ერთ ქალაქში არსებობდა ორი კათედრა ორი სხვადასხვა ეპარქიისა, ერთი – ალანიისა, მეორე კი – სოტირიოპოლისა.

როგორც ითქვა, ამის გამო ალანიის მიტროპოლიტმა პროტესტი განაცხადა და წარადგინა სინოდის ძველი დადგენილება და ხრისობული ალექსი კომნინისა.

ასე, რომ არასწორია ამჟამად გაბატონებული აზრი, თითქოსდა ალანიის საეპისკოპოსო კათედრა არსებობდა ქვემო არხიზში და ზელენჯუკის მხარეში.

კათედრა ალანიის მიტროპოლიტისა მდებარეობდა ტრაპეზუნტის რეგიონში უკვე მე-11 საუკუნიდან, ალექსი კომნინისა და მარიამ ალანელის დროიდან.

როგორც ითქვა, ალექსი კომნინის დროიდან სოტირიოპოლში მდებარეობდა ალანიის მიტროპოლიტის კათედრა, ამის შესახებ შესაბამისი ხრისობული ხელთ ჰქონდა ალანიის მიტროპოლიტს მე-14 საუკუნეში, რასაც თავისი აქტით ადასტურებს კონსტანტინოპოლის სინოდი (акт Константинопольской патриархии от 1347 г). ამ ფაქტის გამო სრულიად უადგილოა გაბარავეისა და ზოგიერთი ოფიციალური მეცნიერის მტკიცება, თითქოსდა ალანიის ეპარქიის კათედრა ქვემო არხიზში მე-13 საუკუნის დასაწყისამდე მდებარეობდა, რაც შეცდომაა, ეს კათედრა მე-11 საუკუნედან ტრაპეზუნტის რეგიონშია.

(გაბარავეისათვის თითქოსდა გაურკვეველია თუ რატომ გადაიტანეს ალანიის ეპარქიის კათედრა არხიზ-ზელენჯუკიდან სოტირიოპოლში, ის წერს: Не ясны и сами причины перевода кафедры в Сотириуполь, достаточно удаленный от своей паствы. Нижне-Архызское городище, бывшее до середины XII в. центром Аланской епархии и резиденцией ее епископов, продолжает интенсивно функционировать до конца XII начала XIII в. (http://iratta.com/2007/06/22/14._rasprostranenie_khristianstva.html с. 245).

სინამდვილეში ალანიის ეპისკოპოსის კათედრა არასდროს ყოფილა არხიზ-ზელენჯუკში. ალანიის ეპარქია მდებარეობდა სტეპების მომთაბარეთა ალანია-დონისპირეთში. მრავალრიცხოვანი ალანური ჯგუფები ცხოვრობდნენ ყირიმში, ქვემო დნებზე, დონის აუზში. მათთვის დააარსა კონსტანტინოპოლმა ალანიის სამიტროპოლიტო, რომლის ერთი ქალაქი ხერსონესიც იყო. ამის გამო, საბოლოოდ, ზემო აღნიშნული ყირიმ-დონის ალანური საეკლესიო ოლქი იმართებოდა სოტირიოპოლის ალანთა მიტროპოლიტის მიერ. **Многочисленные аланские группы жили в Крыму, на нижнем Днепре, в бассейне Дона** (იხ, პ. ინგოპოყვა, გიორგი მერჩულე, გვ. 257).

საბოლოოდ უნდა ითქვას, ალანიის მღვდელმთავარს არ გააჩნდა საკუთარი საეპისკოპოსო კათედრა საკუთარი ეპარქიის ტერიტორიაზე, ანუ მომთაბარე ალანების დონისპირეთის სტეპების ოლქში, სადაც არ იყო ქალაქები. ამის გამო კონსტანტინოპოლის საპატრიარქომ სამყოფელად გამოუყო ალანიის ეპარქიასთან შედარებით ახლოს, ქ. სოტირიოპოლი (Сотириуполь), შემდეგ – ტრაპეზუნტი და ასევე მის შემდეგ სხვა პუნქტი მცირე აზიისა.

დონისპირეთის სტეპების მომთაბარე ალანურ ტომებს შეეხება კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წმ. სინოდის განჩინება. კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს სინოდი თავის 1347 წლის აქტში აღნიშნავდა, რომ **„ალანი ხალხი მომთაბარეა. ამიტომაც არა აქვთ ქალაქები და სოფლები, ამიტომაც ალანთა ეპისკოპოსს არა აქვს მუდმივი საეპისკოპოსო კათედრა“**. იმავეს აღნიშნავდა ალანების შესახებ თვით ალანიის ეპისკოპოსი თეოდორე საუკუნით ადრე. მართალია, ალანიას ჰყავდა თავისი ეპისკოპოსი (მიტროპოლიტი), მაგრამ მას სტეპების ალანიაში არ გააჩნდა სამღვდელმთავრო კათედრა. ამიტომ ალანიის იერარქს კათედრა თვით იმპერიის ტერიტორიაზე, ტრაპეზუნტთან ახლოს გამოუძებნეს, აქედან ის ხელმძღვანელობდა ალანიის საეკლესიო საქმეებს.

მომთაბარე ალანების ტერიტორიები

„ალანები გაფანტულად ცხოვრობდნენ“

<http://pereformat.ru/2014/07/polovcy-alany-itogi-diskussii/>

ამიანე მარცელიანისა და სხვათა ცნობებით, ალანები მრავალი ტომისაგან შედგებოდნენ და ერთი განსაზღვრული საბინადრო ტერიტორია არ ჰქონდათ (Amm. Marc. 31.2. 16-17), ისინი ცხოვრობენ სხვადასხვა ხალხებში, გაფანტულად <http://pereformat.ru/2014/07/polovcy-alany-itogi-diskussii/>

аланы не составляли компактного единства, не занимали сплошную территорию «от Арала до Дуная», а располагались разрозненными и автономными группами в разных местах евразийского континента. Об этом ясно сказано у того же Аммиана Марцеллина (ამ. მარც. 31.2. 16–17): «Аланы, рассеявшиеся среди многолюдных и великих народов, обращенных к азиатским областям [...] Аланы, разделенные по двум частям света, раздроблены на множество племен, перечислять которые я не считаю нужным [...] они кочуют, как номады, на громадном пространстве на далеком друг от друга расстоянии». <http://pereformat.ru/2014/07/polovcy-alany-itogi-diskussii/>

მონღოლების შემოსევამდე ალანები კავკასიის მხარის ორ გამოკვეთილ არეალზე ბინადრობდნენ. ესენი იყვნენ დასავლეთ კავკასიის მთები. მას ეწოდება „კავკასიის ალანია“ (რომელშიც მკვიდრი მოსახლეობა ცხოვრობდა) და „აზოვისპირეთ-დონისპირეთის ალანია“, სადაც ალანები იქაურ სტეპებში მომთაბარეობდნენ.

ისინი სხვადასხვა საეკლესიო იურისდიქციაში შედიოდნენ. კერძოდ, კავკასიის ალანია ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა, ხოლო ტამან-დონ-აზოვისპირეთის მომთაბარე ტომების ალანია – კონსტანტინოპოლისა.

მიწევი სოთირიუპოლში ალანიის კათედრის დაარსებისა და მარიამ ალანელის ღვაწლი

საქართველოს სამეფოს უფლისწული დემეტრე (გიორგი I-ისა და კავკასიის ალანიის სამეფო სახლის წევრის, ალდე დედოფლის შვილი, ბაგრატ IV-ის (1027-1072) ნახევარძმა) ცდილობდა ასულიყო საქართველოს სამეფო ტახტზე, ებრძოდა ბაგრატს, მაგრამ მისი გამეფების ცდა მარცხით დამთავრდა.

ამის შემდეგ დედა-შვილმა 1032 ანაკოფია ბიზანტიელებს გადასცა. ძმასთან მეტოქეობისას დამარცხებული დემეტრე კონსტანტინოპოლში გაიქცა, და, როგორც ითქვა, თავისი საუფლისწულო მიწა-წყალი „ანაკოფია-ალანიათურთ“ მტერს გადასცა.

ანაკოფიასა და მის რეგიონს, ცხუმის საერისთავოს, ქართულ წყაროებში ალანიაც ეწოდება, ჩანს იმის გამო, რომ მას ემეზობლებოდა კავკასიის ალანია, და თანაც, ჩანს, აქ ალნიის დედოფლებს საუფლისწულო ადგილებიც ჰქონდათ ვითარცა პირდი საკუთრება, შესაძლოა ასეთი იყო იმ დროისათვის ანაკოფია და ის ალდე დედოფალს ეკუთვნოდა.

ეს ადგილი აფხაზეთის სამეფოში შედიოდა იქამდე, ვიდრე ბიზანტიელებს არ გადასცა დემეტრემ, ე.ი 1032 წლამდე. ამის შემდეგ ეს მიწა-წყალი ბიზანტიის შემადგენლობაშია, შესაბამისად, გადავიდა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში 1032-1074 წლებში.

ზოგიერთი მოსაზრებით, ამ დროს ბიზანტიელებს ანაკოფიაში (1046 წელს) ეკლესია აუშენებიათ (ასევე მეორე ეკლესიაც). შესაძლოა, აქ სურდა ბიზანტიას დაეარსებინა ალანიის ეპისკოპოსის კათედრა,

დაახლოებით 40 წლის შემდეგ, 1074 წ. ბაგრატის ვაჟმა საქართველოს მეფე გიორგი II-მ (1072-1089), ანაკოფია ბიზანტიელებისაგან დაიბრუნა.

„შემდგომად ამისა (1074) მომადლა ღმერთმან მძლავრებისაგან ბერძენთასა წართმეულნი ციხენი. დაიბრუნა მეფემან ანაკოფია, თავადი ციხეთა აფხაზეთისათა, და მრავალნი ციხენი კლარჯეთისა, შავშეთისა, ჯავახეთისა და არტანისა“, – წერს ქართლის ცხოვრება.

ბიზანტია, სახელმწიფოებრივი დასუსტების გამო, იძულებული გახდა საქართველოსათვის სხვა მიწებიც დაებრუნებინა: „1076 წელს წავიდა მეფე გიორგი მამულსა თვისსა ტაოს, და მოვიდა ბანას. ხოლო ამ დროს მოვიდა წინაშე მისსა ზორვარი აღმოსავალისა გრიგოლ ბაკურიანის ძე, რომელსაც ჰქონდა ოლთისი, კარნუ-ქალაქი (არზრუმი), კარი (ყარსი) და მისი მიმდგომი ქვეყანა. დიდად განიხარეს და განისვენეს. მოსცა გიორგი მეფესა კარის ციხე-ქალაქი და მისი მიმდგომი ქვეყანა და განიყარნეს. ხოლო მეფემან გიორგი დაუტევნა კარს აზნაურნი შავშნი და წარმოვიდა შინა“ (ქ.ც. მე-2, გვ. 31).

1074 წელს ანაკოფია ბიზანტიელებისაგან გაათავისუფლა მარიამ ალანელის ძმამ, საქართველოს მეფე გიორგი მეორემ და ეს ტერიტორია ქართული ეკლესიის იურისდიქციას დაუბრუნდა.

ამის შემდეგ, ე.ი 1074 წლიდან აფხაზეთის ალანიასა და ანაკოფიაში უკვე აღარ იყო კონსტანტინოპოლის ეპისკოპოსების ადგილი, აფხაზეთის სამეფო

ფოს მინანყალზე მხოლოდ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ვრცელდება.

1074 წლიდან, რაც ანაკოფია მიმდგამი მინებიტურთ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციას დაუბრუნდა, განუსაზღვრელი რჩებოდა ალანიის მიტროპოლიტის კათედრის საკითხი, უკვე ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში დაბრუნებულ ტერიტორიაზე ბიზანტიელებს ალარაფერი ესაქმებოდათ.

კონსტანტინოპოლი მიძიმედ ჩააფიქრა ფაქტმა, რომ ალანიის ეპარქიის დაფუძნების პროექტი კავკასიის მთიანეთში ვერ განხორციელდა.

1080-იანი წლებიდან, მათ ასეთი გამოსავალი მოძებნეს, კერძოდ, გადწყვიტეს ალანიის ეპარქიის დაფუძნების პროექტი განხორციელებინათ ახლო მდებარე რეგიონში, დონისპირეთის სტეპების ალანიაში, სადაც ქრისტიანი ალანები მომთაბარეობდნენ, ოღონდ პრობლემას აქ ის ქმნიდა, რომ მომთაბარე ალანებს არ გააჩნდათ ქალაქები, შესაბამისად, საეპისკოპოსო კათედრისათვის – ქალაქი. ამიტომაც გადანყდა ლაზიკაში, ტრაპეზუნტის რეგიონში, გამოყოფილიყო ქალაქი ალანიის მღვდელმთავრისათვის.

შესაძლოა ამ რთული საკითხის მოგვარებაში ჩაერია მარიამ ალანელი. ამ ქმედებით მას სურდა ბიზანტიის წინაშე გიორგი მეორის „დანაშაულის“ შემსუბუქება. დანაშაულად მიიჩნეოდა ის, რომ კავკასიაში ალანიის სამღვდელმთავროსათვის გამოყოფილი ტერიტორიები მის ხელში აღმოჩნდა. ის ამ ტერიტორიაზე ქართული ეკლესიის იურისდიქციას აღიარებდა და ბიზანტიურს უარყოფდა.

ალანის ეპისკოპოსისათვის საკათედრო ქალაქის ძიების პროცესი გაგრძელდა თითქმის 10 წელი.

ანაკოფიის გათავისუფლებიდან 10 წლის შემდეგ, 1084 წელს, ჩანს, ბიზანტიის დედოფალ მარიამ ალანელის შუამდგომლობით იმპერატორმა ალექსი კომნინმა ხრისობულით ალანიის იერარქს კათედრა გადასცა ტრაპეზუნტის რეგიონში – სოტირიოპოლში, რაც იმას ნიშნავდა, რომ ბიზანტიამ აღიარა ანაკოფია-ალანიის ტერიტორიის საქართველოსათვის დაბრუნება (თითქმის იმავე წლებში ბიზანტიამ საქართველოს კარის ციხე და ვანანდი გადასცა).

შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ანაკოფია-ალანიის ბიზანტიურ პერიოდში, 1032-1074 წლებში, აიგო ამავე რეგიონში მდებარე არხიზ-ზელენჯუკის ეკლესიები, მაგრამ რადგანაც ეს ეკლესიები იმეორებენ ქართულ საეკლესიო სტილს, მაგალითად, ლიხნის და მოქვის ტაძრებისა, ამიტომ ეს ტაძრები არხიზ-ზელენჯუკისა, უფრო მოგვიანებით საქართველოს მეფეთა მიერ უნდა აგებულიყო ნიშნად იმისა, რომ საქართველოს ეკლესია ამ რეგიონს დიდ ყურადღებას უთმობდა და მისი მზრუნველობა არ ჩამოუვარდებოდა ბიზანტიურს.

როგორც აღინიშნა, ამ მოვლენამდე თითქმის საუკუნით ადრე, პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი (901-907), (მეორედ) 912-925) შეეცადა აფხაზეთის ალანიაში შეექმნა კათედრა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში, თუმცა უშედეგოდ. ამ მიზნის მისაღწევად ის დიდად აქებდა აფხაზთა მეფეებს და აგულიანებდა მათ, რათა აფხაზეთის ალანიაში შეეკედლებინათ ბიზანტიური საეპისკოპოსო კათედრა, მაგრამ ბიზანტიურის ნაცვლად აფხაზთა მეფეებმა

მრავალი ქართული საეპისკოპოსო კათედრა დააარსეს. მათგან უმთავრესი იყო ბიჭვინთის ქართული კათედრა. ბიზანტიელი სასულიერო პირები ალანიიდან გაძევებულნი იქნენ დიპლომატიური მეთოდით. მათი გაძევება მოხდა ალან მეფეთა მიერ, რომელიც მეგობრობდა აფხაზთა სამეფოსთან. კავკასიაში ბიზანტიურ-ალანური კათედრიასათვის ადგილი არ გამოიძებნა.

ასე, რომ აფხაზთა სამეფოს ჩამოყალიბების შემდეგ მე-9, მე-10 საუკუნეებში ანაკოფია (აფხაზეთის ალანია) აფხაზთა სამეფოში შედიოდა ქართული საეკლესიო იურისდიქციით ვიდრე 1032 წლამდე, როცა დემეტრემ (საქართველოს მეფის ნახევარძმამ) ანაკოფია-ალანია ბიზანტიას გადასცა თითქმის 40 წლით. ამ წლებში აქ კონსტანტინოპოლმა (ანაკოფია-ალანიაში) ქართული საეკლესიო იურისდიქცია, ალბათ, ჩაანაცვლა ბიზანტიურით, კერძოდ, შესაძლოა, ალანიის მიტროპოლიტისათვის კათედრად მოაზრებულ იქნა ანაკოფია, მაგრამ 1074 წელს აქ იურისდიქცია კვლავ აღიდგინა ქართულმა ეკლესიამ (აფხაზეთის საკათალიკოსომ). ეს ცნო კონსტანტინოპოლმა და აქედან გაძევებულ, ადგილშერყეულ ალანიის იერარქს კათედრა სოტიროპოლში გადასცა 1084 წლისათვის.

ამის შემდეგ ანაკოფია მუდამ საქართველოს სახელმწიფოებრივ სისტემაში შედიოდა, შესაბამისად ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში. მაგალიტად, XVII ს-ში სამეგრელოს მთავარმა ლევან II დადიანმა ანაკოფიას გალავანი შემოავლო (ქ.ც., 4: 782,1).

უცხო წყაროს ცნობით, XVII ს-ში ანაკოფია „სამეგრელოს, გურიისა და იმერეთის პატრიარქის“ (ანუ აფხაზეთის კათალიკოსის) რეზიდენციას წარმოადგენდა.

(ანაკოფია იყო აფხაზეთის კათალიკოსის რეზიდენცია მას შემდეგ, რაც მან, ადილე-ჩერქეზების შემოსევის გამო, მე-17 ს. დატოვა ბიჭვინთა. მალე, კათალიკოსი ანაკოფიიდანაც გაეცალა ჩერქეზებს და თავი ხობს, შემდეგ გელათს შეაფარა. ქართულმა სახელმწიფოებრივმა ერთეულებმა ადილეთა ამ შემოსევის შესაჩერებლად, მე-16 ს.-ში, ჯერ ზელენჯუკ-ხუმარას ციხე-სიმაგრეები განაახლეს, მათი დაძლევის შემდეგ, მე-17 ს-ში, კი აიგო „აფხაზეთის დიდი კედელი“, ადილე-ჩერქეზ-აფსუებმა ისიც დაძლიეს და მათი შეჩერება მხოლოდ ენგურთან მოხერხდა, მე-18 ს.-ში, ცნობილი რუხის ომის შემდეგ).

მარიამ ალანელი

ბიზანტიის იმპერატორი ალექსი კომნინი (1056/1057–1118) ბიზანტიის ტახტზე ავიდა საქართველოს მეფის ბაგრატ IV-ის ქალიშვილის, ბიზანტიის დედოფლის მარიამ ალანელის ხელშეწყობით.

1087 წლამდე ახალი იმპერატორის უკიდურესი კეთილგანწყობის გამო მარიამ ალანელი თავისი დიდების მწვერვალზე იმყოფებოდა. მარიამის ვაჟი მომავალ იმპერატორად, ალექსის მემკვიდრეთაც კი გამოცხადდა.

ამ პერიოდში, 1084 წელს, ჩანს, მარიამის ჩარევით, ალექსიმ ხრისობული უბოძა ალანის მიტროპოლიტს, რომლის მიხედვითაც, ალანის ეპარქიის კათედრა განისაზღვრა ტრაპეზუნტის რეგიონის ქალაქ სოტირიოპოლში.

მარიამის დაინტერესება გამონვეული უნდა ყოფილიყო მისი ძმის, იმჟამად საქართველოს მეფის გიორგი II-ის თხოვნით, რათა ბიზანტიას ოფიციალურად ელიარებინა ანაკოფია-ალანის რეგიონი საქართველოს ნაწილად. აფხაზეთის ალანია, მართალია, 1074 წლიდან დაუბრუნდა საქართველოს, მაგრამ საჭიროდ იქნა მიჩნეული ამ ფაქტის პოლიტიკური და ეკლესიური აღიარება ბიზანტიის მიერ.

რაც ანაკოფია აიღო გიორგი მეორემ, იქ ქართული საეკლესიო იურისდიქცია აღსდგა 1074 წლიდან. ბიზანტიის ეკლესიამ, ჩანს, ეს ფაქტი იურიდიულად აღიარა დაახლოებით 1084 წლისათვის. შესაბამისად, ალანია-ანაკოფიის ბერძნულმა სამღვდელოებამ ის დატოვა. შესაძლოა, გადავიდოდა ბიზანტიის ტერიტორიაზე, ქალაქ სოტირიოპოლში.

ანაკოფია, ჩანს, იყო მარიამის დედის (ოსი მეფის ასულის), ბორენა ალანელის საუფლისწულო მამული. ის ბაგრატ IV-ის ძმამ, მარიამის ბიძამ, გადასცა ბიზანტიას, ამ ციხე-სიმაგრის დასაბრუნებლად დიდხანს იბრძოდა მარიამის მამა და შემდეგ ძმა.

ამ პერიოდში სამართლებრივად ანაკოფია (და მისი მიმდებარე აფხაზეთის ალანია) ბიზანტიის ხელში იყო გადასული. ჩანს, დავის დასრულება შესაძლებელი გახდა ბიზანტიის დედოფლის მარიამის ჩარევით.

რადგანაც ბიზანტიამ ვერ შეძლო ეპარქიის დაარსება კავკასიის ალანიაში, ანაკოფიის დათმობის შემდეგ მიიღო გადაწყვეტილება, რომ ალანის ეპარქია დაეარსებინა დონისპირეთის სტეპებში მომთაბარე ალანებისათვის, სადაც ამ მომთაბარეებს არ გააჩნდათ ქალაქები. ამიტომაც ალანის სამღვდელმთავრო კათედრად განისაზღვრა სოტირიოპოლი ლაზიკაში.

ალექსიმ შესაბამისი ხრისობული უბოძა ალანის მიტროპოლიტს. მას მისცა მუდმივი სამყოფელი ალანიიდან მოშორებით ბიზანტიაში, ტრაპეზუნტის რეგიონის ქალაქ სოტირიოპოლში, სადაც მას ებოძა სამღვდელმთავრო კათედრა. ამ ქრისობულს ახსენებს ალანის მიტროპოლიტი.

მარიამის დედა ოსი უფლისწული ბორენა ქართულენოვანი პოეტი იყო. მოღწეულია მის მიერ ქართულ ენეზე დანერგილი ლექსი – ვედრება.

ალანიის ეპარქია დონის სტეპეაში

საეკლესიო ისტორიოგრაფიაში დღემდე გადაუჭრელია საკითხი კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქიის ადგილმდებარეობისა.

რუსული ოფიციალური ისტორიოგრაფია მიიჩნევს, რომ ალანიის ეპარქია მდებარეობდა კავკასიის მთებში, მისი საკათედრო ტაძარი იყო ზელენ-ჯუკ-არხიზის ჩრდილოეთის ეკლესია, შემდეგ კი დვალეთის ეკლესიები <http://www.iriston.com/nogbon/print.php?newsid=17>

ამასთან დაკავშირებით დაისვა კითხვა, თუ სად მდებარეობდა ამ პერიოდის ალანიის სამიტროპოლიტო – კავკასიაში თუ სხვაგან? ამის პასუხი ასახულია თანადროულ შესანიშნავ წყაროში, რომელიც ეკუთვნის მე-16 ს. პოლონელ ავტორს მათვეი მეხოვსკის, რომელიც, თავის მხრივ, იყენებდა გაცილებით ძველ წყაროს, იაკოპო და ბერგამოს ცნობას.

იაკოპო და ბერგამო წერდა:

„ალანები – ესაა ხალხი, რომელიც ცხოვრობს ალანიაში, ანუ ევროპულ სარმატიაში, მდ. ტანაისთან (დონთან) და მის მახლობლად. მათი ქვეყანა უმთებო ვაკეა, მცირე ბორცვებითა და გორაკებით. აქ არაა სოფლები. მცხოვრებნი განდევნეს და გაფანტეს სხვა ოლქებში მტრების შემოსევისას, სადაც ისინი ამოწყვიტეს. ალანიის ველები ფართოდაა გადაშლილი. ესაა უდაბნო, სადაც არც ალანებს და არც მომხდურებს არ ყავთ პატრონ-მფლობელები“ (польский автор начала XVI в. Матвей Меховский, пользовавшийся более ранними сведениями Якопо да Бергамо: «Аланы – это народ, живший в Алании, области Сарматии Европейской, у реки Танаиса (Дон) и по соседству с ней. Страна их равнина без гор, с небольшими возвышенностями и холмами. В ней нет поселенцев и жителей, так как они были выгнаны и рассеяны по чужим областям при нашествии врагов, а там погибли или были истреблены. Поля Алании лежат широким простором. Это пустыня, в которой нет владельцев – ни аланов, ни пришлых»). <http://www.iriston.com/nogbon/newscomments.php?p=2&newsid=357>

შესაბამისად, სწორედ აქ, მდინარე დონისპირეთის ვრცელ სტეპებსა და დაბლობზე, მდებარეობდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის სამიტროპოლიტო, სადაც მომთაბარე ალანების ნაშთებს არავითარი ქალაქები და, შესაბამისად, არც საეპისკოპოსო კათედრები ჰქონდათ.

უფრო ადრე, მე-10, მე-11 სს. არსებობდა სულ სხვა გეოგრაფიის, კავკასიის ალანია, ფაქტიურად აფხაზეთის სამეფოს ერთ-ერთი ნაწილი. აქ სურდა კონსტანტინოპოლის პატრიარქ ნიკოლოზ მისტიკოსს ალანიის კათედრის დაფუძნება და, შესაბამისად, ალანიის ეპარქიის შექმნა თავის იურისდიქციაში, მაგრამ ამის ნება მას აქ არ მისცეს აფხაზთა მეფეებმა, რომელნიც საქართველოს ეკლესიის ერთ-ერთი საეკლესიო ოლქის-აფხაზეთის საკათალიკოსოს ამალორძინებლები იყვნენ. ამიტომ მათ კავკასიის ალანია შეიყვანეს აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში მის შემდეგ, რაც ალანთა მეფეებმა, ჩანს, მათი მოთხოვნით, კავკასიის ალანიიდან გააძევეს ბერძენი სასულიერო პირები.

კავკასიაში მარცხის შემდეგ კონსტანტინოპოლმა გადაწყვიტა ეკლესიურად მიეხედა და გაეძლიერებინა ველის, ანუ სტეპების ალანია, რომელიც დონზე მდებარეობდა და ახლოს იყო ყირიმთან. აქ, ამ დონისპირა სტეპებში, დააარსა კონსტანტინოპოლმა თავისი ალანიის სამიტროპოლიტო.

ამჟამად მკვლევარებს უჭირთ ეკლესიური ალანიის ლოკალიზება, ხშირად ისინი ველის, ანუ სტეპების ალანიის სამიტროპოლიტო კათედრას ეძებენ კავკასიის მთებში. (ix.<http://www.iriston.com/nogbon/print.php?newsid=17>).

ასევე უსაფუძვლოდ მიუთითებენ, თითქოსდა თემურ-ლენგს კავკასიის მთებში, დვალეთში, ეგულებოდა ალანების უმთავრესი ქრისტიანული ცენტრები და ანადგურებდა მათ.

Нашествие Тамерлана затронуло не только равнинную, но и горную зону Северного Кавказа. Тимур пришел сюда с целью джихада, что вполне объяснимо, так как именно здесь находились основные христианские центры алан.

<http://www.iriston.com/nogbon/print.php?newsid=17>

ალანებს კავკასიის მთებში, დვალეთში არავითარი ქრისტიანული ცენტრები არ ჰქონიათ, რადგანაც იქ ქართული კულტურისა და ეკლესიის წიაღში შემავალი დვალეები ცხოვრობდნენ.

თემური აქ იბრძოდა საქართველოს სახელმწიფოს წინააღმდეგ, რომელიც მხარს უჭერდა თოხთამიშს.

თემურამდე ამჟამინდელ ჩრდილო ოსეთში ოსები არ ცხოვრობდნენ.

ჩრდილო კავკასიაში ოსები (ირანულენოვანი ტომები) გამოჩნდნენ მხოლოდ თათარ მონღოლთა შემოსევების შემდეგ. ჩანს, ირანულენოვანი ასები (იასები) კავკასიაში თან შემოყვნიენ მონღოლებს.

სულ სხვა ხალხი იყო კავკასიაში მცხოვრები ალანები. ისინი აბულფედას ცნობით, თურქულენოვანი ხალხი იყო.

მკვლევარი წერს – „არავინ იცის თუ რა ენაზე ლაპარაკობდნენ ალანები“. ამ ფრაზით მიანიშნებს, რომ მონღოლებამდელი ალანების ირანულენოვნება არ არის დადასტურებული წყაროებით. მაგრამ არსებობს წყაროები მათი თურქულენოვნების შესახებ.

„Дело в том, что никто не знает, на каком языке аланы говорили, все эти «зеленчукские надписи», «переводы Цеца» на проверку оказались подделками, выдумками или довольно произвольными переводами. А также неизвестно, проходили ли предки карачаевцев – аланы, тюркизацию на Кавказе, скажем, от болгар и половцев, или аланы уже пришли на Кавказ как тюрко-язычный народ“<http://pereformat.ru/2014/07/polovcy-alany-itogi-diskussii/>.

მონღოლებმა ძველი ალანები სრულიად ამოწყვიტეს და გაასახლეს, ხოლო ადილები და ირანულენოვანი ტომები ჩამოსახლეს კავკასიაში. ამით შეიცვალა ჩრდილო კავკასიის ეთნო სახე.

ქართველები როგორც თურქულენოვან ალანებს, ასევე ირანულენოვან იასებს ერთ სახელს – ოსებს უწოდებდნენ.

თურქულენოვანი ალანია განადგურდა 1239 წელს.

Алания, как политическая система рухнула, в 1239 г.,

თითქმის ერთი საუკუნის შემდეგ, 1395 წლისათვის თემურს აქ შემოყვანენ ირანულენოვანი ტომები, შესაძლოა ყაზახეთის მიმდებარე ჩინური ოლქებიდან. ისინი იქაურ წყაროებში იხსენიებიან.

მაშასადამე, ალანიაში, ანუ უფრო სწორად, თურქულენოვანმა ალანიაში, კავკასიაში თავისი არსებობა შეწყვიტა 1239 წელს. 1395 წლის, ანუ თემურლენგის, ლაშქრობის შემდეგ გამოჩნდნენ ირანულენოვანი ტომები, რომელთაც, კავკასიის სამომთაბარეო ტერიტორიის სახელის (ოსეთის) შესაბამისად, ქართველებმა ოსები უწოდეს. მათ დაიპყრეს დვალეთი და იქ გაბატონდნენ. აქ ჩამოყალიბდა თანამედროვე ოსების ეთნოსი (მე-15 ს. შემდეგ) კავკასიელი დვალეების ასიმილაციის შედეგად. იქამდე დვალეების ქართული სათავადოები თავაურისა, ქურთათისა, ვალაგირისა, თვალგომისა და დიგორისა ახლა უკვე შემოსული ახალი ბატონების იას-ოსების ხელში გადავიდა, მათ მიისაკუთრეს კიდევ სახელები და სათავადო ტიტულები ძველი ქართველი (დვალი) ბატონებისა, ახლა ისინი უკვე ამ პოზიციის სიმალლიდან იმორჩილებდნენ ქრისტიან დვალეებს, რომელნიც განარმართების გზას დაადგნენ ახალი წარმართ-მუსულმანი ბატონების ხელში.

შესაბამისად, დვალური ოლქები თავაური, ქურთათი, ალაგირი, თვალგომი, და დიგორი ახლა უკვე ახალი ბატონების, დამპყრობელი ოსების, ხელში გადავიდა. ქართველ-კავკასიელი დვალეები ახლა უკვე ახალ მებატონეთა, ოსთა, ხელში აღმოჩნდნენ. დაიწყო მათი ასიმილაცია.

ქართული იურისდიქციის აღდგენა სოტირიოპოლში

სოტიროპოლი (სოტირიუპოლი, სოტირიოპოლი) ლაზიკაში მდებარეობდა, ხოლო ლაზიკა მე-4 და მე-5 საუკუნის ეკლესიის ისტორიკოსთა გელასი კესარიელის, გელასი კვიზიკელისა და სხვათა ცნობებით, გააქრისტიანა წმიდა ნინომ, იბერიის განმანათლებელმა. მაშასადამე, წმიდა ნინო არა მხოლოდ იბერიის, არამედ ლაზიკის განმანათლებელიც იყო.

შედიოდა თუ არა სოტირიოპოლი (სოტიროპოლი) ლაზიკის იმ ნაწილში, რომელიც მოაქცია წმიდა ნინომ? პ. ინგოროყვა მიიჩნევს, რომ „სატყეპელა“ არის იგივე „სატრაპელა, სოტიროპილი“ – დღევანდელი ოფია (პ. ინგოროყვა. „ჭანეთ-ლაზეთის ისტორიის საკითხთა გამო“. თბ. 2003 გვ. 35).

დასავლურ წყაროებში სოტირიოპოლად (მაცხოვრის ქალაქად, „მაცხოვრისი“) ჯერ მიჩნეული იყო აფხაზეთის ქალაქი, ჯერ ცხუმი (ვ. ბოლოტოვი, ვ. ლატიშევი) და შემდეგ, ბიჭვინთა (ი. კულაკოვსკი) წყაროებში მოხსენიებული პითიას გამო.

ეს ავტორები მიიჩნევენ, რომ წყაროების პითია, პიტიუსი იყო ბიჭვინთა, სოტირიოპოლი კი პიტასთან ახლოს მდებარეობდა, მაგრამ, პ. ინგოროყვამ კლავდი პტოლემეს გეოგრაფიასა და ამიანე მარცელინიზე დაყრდნობით დაასკვნა, რომ ბერძნულ წყაროებში ხშირად მოხსენიებული პიტიუსი არის ოფია და არა ბიჭვინთა (პ. ინგოროყვა. „ჭანეთ-ლაზეთის ისტორიის საკითხთა გამო“. თბ. 2003 გვ. 40-45).

ახლა მიჩნეულია, რომ ეს ქალაქი იყო ბორჩხა, რაც ვახუშტის მიერ მოხსენიებული „ფორჩხის“ ზეგავლენაა, ჩვენ ვეთანხმებით პ.ინგოროყვას კვლევას, რომ ეს ქალაქი ოფის რეგიონში მდებარეობდა, პიტიუსი ზღვისპირას მდებარეობდა, პ. ინგოროყვა აიგივებს პიტიუსს, ოფსა და სოტირიოპოლს.

დღევანდელ ოფსა და რიზეს შუა, სპერის წყლის გაყოლებაზე მდებარეობს პონტოს მთების უმაღლესი მწვერვალი მისი თურქული სახელი პირდაპირი თარგმანია „რკინის კარისა“.

პ. ინგოროყვას მიხედვით, რკინის-პალო არის სახელწოდება ისტორიული ციხისა, რომელიც მდებარეობდა მდინარე კალოს ხეობაში. ამის დასავლეთით მდებარეობდა სატყეპელა, სატრაპელა (პ. ინგოროყვა. „ჭანეთ-ლაზეთის ისტორიის საკითხთა გამო“. თბ. 2003 გვ. 48). ესაა ქართულ კილოზე გადმოღებული სახელი – სოტირიოპოლისი.

ეს მხარე იმთავითვე იქცა ბიზანტიელებსა და ქართველებს შორის ომების ასპარეზად. კერძოდ, წმიდა ნინოს დროს მას ქართული მხარე აკონტროლებდა. ამას ადასტურებს ასევე ლაზიკის მიტროპოლიტ გერმანეს ცნობა, რომელიც ოფის (სოტირიოპოლის, იგივე პიტიუსის) საეპისკოპოსო კათედრას მიიჩნევს იბერთა განმანათლებელი ქალის (წმ.ნინოს) მიერ დაარსებულად (ამ ცნობას აქვე ვეხებით გელასი კესარიელისა და გელასი კვიზიკელის ცნობებთან ერთად).

მე-6 საუკუნისათვის სამხრეთ ლაზიკა და, შესაბამისად, სოტირიოპოლი, ქართულ მხარეს უკვე დაკარგული ჰქონდა. ამიტომაც ამ არეალში იუსტინიანეს ეპოქაში დაარსებული იქნა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში შემავალი ლაზიკის სამიტროპოლიტოს საეპისკოპოსო კათედრები ქალაქ ზი-

განაში (ამჟამინდელ გუმუშხანეში), პეტრაში (ბაიბურდთან), საისინისა (არდასასთან) და როდოპოლისში (ამჟამინდელი მაჩკა სუმელას მონასტერთან), ნ.ადონცის კვლევის თანახმად.

მე-11 საუკუნისათვის სოტერიოპოლში ბიზანტიელი ეპისკოპოსი იჯდა, მაგრამ ამავე ქალაქში კონსტანტინოპოლმა დასვა მეორე ეპისკოპოსი, რომელსაც ევალეზოდა ალანიის ეპარქიის მართვა. ეს გამონვეული იმ ფაქტით, რომ კონსტანტინოპოლის მიერ ალანიის ეპარქია დაარსებულ იქნა დონისპირეთის ვრცელ სტეპებში მომთაბარე ალანებისათვის, აქ კი ნომადებს არ გააჩნდათ ქალაქები მწყემსური ცხოვრების გამო. ამიტომაც ალანიის ეპისკოპოსი სოტერიოპოლში დასვეს (კავკასიის ალანიაზე ბიზანტიას ხელი არ მიუწვდებოდა, რადგანაც ალანთა მეფეებმა აქედან ბიზანტიელი სასულიერონი გააძევეს, რის შემდეგაც ის ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში, კერძოდ კი აფხაზეთის სკათალიკოსოში შევიდა).

თამარ მეფის დროს, 1204 წლის შემდეგ, პოლიტიკური ვითარება მკვეთრად შეიცვალა. ეს არეალი (უკვე ტრაპეზუნტის ახალი იმპერიის პერიფერია) დაუბრუნდა ქართულ მხარეს, შესაბამისად, მალე სოტერიოპოლი (ოფი) ქართული მხარის (ჯერ ერთიანი სამეფოს, შემდეგ, დასავლეთ საქართველოს სამეფოს, გურიისა და მესხეთის სამთავროების ხელში გადავიდა).

ასეთი ვითარების გამო სოტერიოპოლის ალანიის ეპარქიის მმართველი მიტროპოლიტის კათედრა სადავო გახდა. მასზე პრეტენზიის აცხადებდა სამი მხარე – ტრაპეზუნტი, ნიკეა-კონსტანტინოპოლი და აფხაზეთის საკათალიკოსო. საბოლოოდ, კონსტანტინოპოლმა ალანიის მიტროპოლიტის საკათედრო ქალაქი სხვაგან გადაიტანა, ხოლო აფხაზეთის საკათალიკოსომ აქ თავისი ეპისკოპოსი დასვა და მას შეუნარჩუნა ტიტული – „მიტროპოლიტი ალანიისა“. ასე, რომ ალანიას უკვე ორი მიტროპოლიტი ყავდა – ერთი ქართულ, ხოლო მეორე ბერძნულ იურისდიქციაში, ქართველი მიტროპოლიტი ალანიისა კვლავ ლაზიკიდან შედიოდა ალანიაში თავის მრევლთან, ხოლო ბერძენი ალანიის მიტროპოლიტი, ცნობილი თეოდორე, ალანიაში ნიკეადან შევიდა. ეს ორი იერარქი ალანიისა ერთი ლაზიკელი, ხოლო მეორე ნიკეელი-ერთმანეთს არ ცნობდნენ, ეს ჩანს თეოდორეს წერილიდან კონსტანტინოპოლის პატრიარქისადმი.

რიზეს ოლქი (საკუთრივ ლაზია) და სოტერიოპოლი XIII ს-ში წარმოადგენს კონდომინიუმს, რომელზედაც ვრცელდება ხელისუფლება როგორც ტრაპიზონის „მეფისა“, ისე საქართველოს „მეფეთ-მეფისა“ (პ. ინგოროყვა. „ჭანეთ-ლაზეთის ისტორიის საკითხთა გამო“. თბ. 2003გვ. 46). (ამ დროინდელია თეოდორე ალანიის ეპისკოპოსი). ამ დროს ს კათედრაც ასევე საზიარო გაურკვევლობაში იყო. ვითარება მალე შეიცვალა.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ მე-13 საუკუნის დასასრულიდან ვიდრე მე-16 საუკუნემდე რიზე და სოტერიოპოლი საქართველოს შემოუერთდა.

ეს მხარე მე-15 საუკუნემდე შედიოდა მესხეთის ფარგლებში, ხოლო მე-15 – მე-16 საუკუნეებში დაკავშირებული იყო ხან მესხეთთან, ხან გურიასთან.

კერძოდ, დასავლეთ საქართველოს მეფე დავით ნარინმა ჯერ 1282 წელს შემოიერთა რიზეს მხარე, ხოლო 1297-1463 წლებში ეს მხარე შეუერთდა მესხეთს; 1463-1502 წლებში ის გურიის სამთავროს ნაწილია; 1502-1535 წლებში

– კვლავ მესხეთისა; 1535-1547 წლებში კი, ანუ ოსმალთა მიერ დაპყრობამდე კვლავ გურიის სამთავროშია (პ. ინგოროყვა. “ჭანეთ-ლაზეთის ისტორიის საკითხთა გამო“. თბ. 2003 გვ. 33). ამ დროს სოტირიოპოლის ალანიის მიტროპოლიტი ლაზიკის მიტროპოლიტადაც იწოდა და იმყოფებოდა ქართულ იურისდიქციაში, თუმცა ბერძნებს ამავე ტიტულის მიტროპოლიტი კვლავ ყავდათ, რომელსაც ჩრდილო კავკასიაში თემურ ლენგის ლაშქრობისა და სტეპების ალანიაში ქართული ეკლესიის დამცრობის შემდეგ ფართო ასპარეზი მიეცა.

როგორც ითქვა, სატრაპელა XIII-XIVსს გამოვიდა ბიზანტიის საპატრიარქოდან.

მას შემდეგ, რაც „სოტირიოპოლის ოლქი, რიზეს ოლქთან ერთად, საქართველოს ეკლესიას დაუკავშირდა, აქ შეიქმნა ერთი საეკლესიო ერთეული (სამიტროპოლიტო), რომლის ცენტრი არის ოფი (სოტირიოპოლი, იგივე სატრაპელა). უფრო გვიან ხანაში, მე-16 საუკუნეში, როდესაც ოსმალეთმა დაიპყრო ჭანეთი, ოფისა და რიზეს მხარე, ჭანეთში დაიწყო ისლამის გავრცელება. ლაზიის (ოფის, ანუ სოტირიოპოლ-სატრაპელას) კათედრა გადმოუტანიათ გურიაში, თვით იმ პუნქტისათვის, სადაც მოეწყო დროებით რეზიდენცია ლაზიის მიტროპოლიტისა, უწოდებიათ ლაზეთიდან მოტანილი სახელი სატრაპელა. მე-17 საუკუნის დასაწყისში, 1617 წელს, გურიაში იყო რომის მისიონერი ლუი გრანჟიე, რომელმაც ინახულა ამ ახალ რეზიდენციაში – გურიის სატრაპელაში – ლაზიიდან გადმოხიზნული იერარქი, რომელსაც იგი ლაზიის მთავარეპისკოპოსისა და მიტროპოლიტის სახელით მოიხსენიებს“ (პ. ინგოროყვა, “ჭანეთ-ლაზეთის ისტორიის საკითხთა გამო“. თბ. 2003. გვ. 54, 38).

ძველ ქართულ მატრიანეებში შავი ზღვის სანაპირო ლაზეთის კუთხეს, რომელიც პოლიტიკურად იბერიასთან იყო დაკავშირებული, ეწოდება: „ბოლო კლარჯეთისა – ზღვისპირი“ (იქვე, გვ. 56-57).

იოანე საბანის-ძისა და ექვთიმე მთაწმიდელის ტექსტების პავლე ინგოროყვასეული ინტერპრეტაციით, ზემოთ დასახელებულ სამ პუნქტს სარწმუნოებრივი დატვირთვაც გააჩნია: „ტრაპეზუნტთან (ყველაზე სამხრეთი), აფსართან (ცენტრალური პუნქტი) და ნაფსაის ნავთსადგურთან, ანუ იგივე ნიკოფსიასთან (ყველაზე ჩრდილოეთი) იყო დაკავშირებული გადმოცემები ქრისტიანობის გავრცელების შესახებ (დასავლეთ საქართველოში) თვით მოციქულთა მიერ (ტრაპეზუნტში იქადაგა ანდრია მოციქულმა და აქედან შემოვიდა იგი საქართველოში. აფსარში უნდა იყოს დასაფლავებული მოციქული მატათა; ხოლო ნიკოფსიაში უნდა იყოს დასაფლავებული სიმონ კანანელი) (პ. ინგოროყვა. “ჭანეთ-ლაზეთის ისტორიის საკითხთა გამო“. თბ. 2003 გვ. 63-64).

აფსარი მდებარეობდა უფრო სამხრეთით, ოფის სიახლოვეს. გ. გრიგოლის კვლევათა შესაბამისად, ნაფსაი კი ნიკოფსიაა. ისინი ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდნენ.

<http://tao-klarjeti.com/portal/2013-04-23-12-58-26/%E1%83%9A%E1%83%90%E1%83%96%E1%83%94%E1%83%97-%E1%83%AD%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%94%E1%83%97%E1%83%98>

კვლავ ისმის კითხვა, რამდენად შესაძლებელია, რომ წმიდა ნინო ყოფილიყო ლაზიკის განმანათლებელი და მას ლაზიკის ქალაქ ოფში, რომელსაც

ასევე პიტიასა და სოტერიოპოლს უწოდებდნენ, დაენიშნა თავისი ეპისკოპოსი? იყო თუ არა წმიდა ნინო ლაზების მომაქცეველიც?

ამ კითხვას პასუხობენ გელასი კესარიელი და სხვა ისტორიკოსები ქართული წყაროების მითითებებთან ერთად. ჩვენი წყაროების ცნობას, რომ წმიდა ნინომ „განანათლა ყოველი სავსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა“, მთლიანად ეთანხმებიან IV-V და სხვა საუკუნეების უცხოური წყაროები:

კერძოდ, IV საუკუნის ეკლესიის ისტორიკოსი გელასი კესარიელი წმ. ნინოს შესახებ წერს: იმპერატორ კონსტანტინეს ხანაში „**ღმრთის ცნება მიიღეს პონტოს გასწვრივ მიწა-წყალზე მცხოვრებმა იბერებმა და ლაზებმა, რომელთაც მანამდე ის არა სწამდათ. ამ უდიდესი სიკეთის მიზეზი გახდა ერთი დედაკაცი, რომელიც მათთან იყო ტყვედ**“ (გეორგიკა, I, 1961, გვ. 186).

ამასვე წერს V საუკუნის ისტორიკოსი გელასი კვიზიკელიც: „**ამავე დროს პონტოს გასწვრივ მდებარე ქვეყნის მცხოვრებმა იბერებმა და ლაზებმა ღმრთის სიტყვა, რომელიც მანამდე არ სწამდათ, შეიწყნარეს**“ (მიომხილველი, I, 1926, გვ. 55).

გელასი კესარიელისა და გელასი კვიზიკელის ცნობებს, რომ წმიდა ნინომ მოაქცია ლაზებიც იბერებთან ერთად, ეთანადება V საუკუნის ცნობილი ისტორიკოსის მოვსეს ხორენაცის ცნობა. ის წერს, ვრცელი არეალი შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე მოაქცია წმიდა ნინომ, რომელმაც იქადაგა კლარჯეთიდან ვიდრე კასპიის ზღვიპირეთში იმჟამად მცხოვრებ მასქუთებამდე: „**სანატრელი ნუნე წავიდა იქედან, რათა თავისი ადვილგასაგები საუბრით ქართველთა ქვეყნის სხვა კუთხეებიც დაემოძღვრა.... გავბედავ და ვიტყვი, რომ ნუნე მოციქული ქალი გახდა. მან იქადაგა სახარება კლარჯეთიდან დაწყებული, ვიდრე ალანთა და კასპიის კარებამდე, მასქუთთა საზღვრებამდე, როგორც ამას აგათანგელოზი გაუწყებს შენ**“ (მოვსეს ხორენაცი, სომხეთის ისტორია, 1984, გვ. 172).

აგათანგელოზის ცნობითაც, მოვსეს ხორენაცის სიტყვით, წმიდა ნინოს უქადაგნია შავი ზღვისპირეთიდან – კლარჯეთიდან ვიდრე კასპიის ზღვამდე (მასქუთებამდე).

საქართველოს პროვინცია კლარჯეთი ლაზიკის ნაწილი იყო. ის მდებარეობდა შავი ზღვისპირზე, ხოლო მასქუთების ტომი წმიდა ნინოს ეპოქაში ცხოვრობდა კასპიის ზღვისპირზე. ხორენელის ცნობით, ამ არეალზე იქადაგა წმ. ნინომ.

რადგანაც ლაზიკა (სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო) გელასი კესარიელისა და გელასი კვიზიკელის ცნობებით, წმ. ნინოს სამოღვაწეო არეალში შედიოდა, ამიტომაც დასავლეთ საქართველო წმ. ნინოს მიერ დაფუძნებული საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში იყო მოქცეული ისევე, როგორც აღმოსავლეთ საქართველო. ამიტომაც კირიონ კათალიკოსი (VI-VII სს) ეგრისის არქიეპისკოპოსიც იყო, იოანე სომეხთა კათალიკოსის (899 წ.) ცნობით. ის წერს: კირიონ I იყო მამამთავარი „**იბერიელთა, გუგარელთა და ეგრისელთა ადრინდელი წესის შესაბამისად**“ (იოანე კათალიკოსის (დრასხანა-კერტელის) მატთანე, 1912, გვ. 65).

საქართველოს ეკლესიის დაფუძნების ისტორიისათვის მნიშვნელოვან გელასი კესარიელის, გელასი კვიზიკელისა და სხვათა ცნობებს, რომ წმიდა

ნინო იყო ლაზიკის განმანათლებელი იბერიასთან ერთად, ბოლო საუკუნეში (ათეისტურ ეპოქაში) არ ექცეოდა ყურადღება. ამჟამადაც მიიჩნევა, რომ ამ ცნობებს არ ეთანხმება წმიდა გრიგოლ განმანათლებლის ცხოვრების ძველი არაბული (დაახლ. VII-VIII სს.) თარგმანი, რომლის მიხედვითაც, ლაზიკა იყო წმ. გრიგოლ განმანათლებლის მოღვაწეობის არეალი, სადაც მან დანიშნა კიდეც თავისი ეპისკოპოსი.

ნ. მარმა გრიგოლ განმანათლებლის არაბულ ხელნაწერში ამოიკითხა, რომ გრიგოლმა თავისი ეპისკოპოსი სოფრონი გააგზავნა ლაზიკაში. ამიტომ ლაზიკა წმ. გრიგოლის სამოღვაწეო არეალია და არა წმ. ნინოსი. მისი გამოქვეყნების შემდეგ მალევე გამოიცა ნ. ადონცის ცნობილი ნაშრომი, არმენია იუსტინიანეს ეპოქაში, აღნიშნული რეგიონის შესახებ, საიდანაც გამოჩნდა, რომ სინამდვილეში წმ. გრიგოლის ცხოვრების არაბულ ხელნაწერებში წერია არა სიტყვა „ლაზიკა“, არამედ „არზანენა“. ნ. ადონციმ გამოიკვლია, რომ ნ. მარმა ხელნაწერში არასწორად ამოიკითხა არაბული თანხმოვანთფუფი, რომელიც გადმოსცემს არა სიტყვა „ლაზიკას“, არამედ „არზანენას“. ასე, რომ სინამდვილეში არაბული წყაროს მიხედვით, ნ. ადონცის კვლევით, ლაზეთი არ იყო წმიდა გრიგოლის სამოღვაწეო არეალი და აღნიშნული სოფრონი იყო არა ლაზიკის, არამედ არზანენას ეპისკოპოსი, არმენიის სამხრეთ სასაზღვრო მხარეში. მაშასადამე, გელასი კესარიელისა და გელასი კვიზიკელის ცნობებს, რომ წმიდა ნინომ მოაქცია „იბერები და ლაზები“, არ ეწინააღმდეგება აღნიშნული ხელნაწერი. მართლდება ხორენაცის ცნობა, რომ წმიდა ნინომ იქადაგა „კლარჯეთიდან მასქუთებამდე“, ე.ი. კლარჯეთი-ლაზიკა წმიდა ნინოს სამოღვაწეო არეალი იყო.

დააარსა თუ არა წმიდა ნინომ თავის მიერ მოქცეულ ლაზიკაში საეპისკოპოსო კათედრა?

სწორედ ამ კითხვას უპასუხა ლაზიკის მიტროპოლიტმა გერმანემ რუსეთის მეფის კარზე XVII ს-ში.

1651 წელს რუსეთის მეფეს ალექსი მიხაილოვიჩს წარუდგა ლაზიკის მიტროპოლიტი გერმანე, რომელმაც წერილობითი სახით რამდენჯერმე განაცხადა, რომ რიზე-ოფის რეგიონი იყო ქართული ეკლესიის იურისდიქციის სფერო, რადგანაც ეს მხარეები ივერიასთან ერთად განანათლა ივერიის განმანათლებელმა და, მიტროპოლიტ გერმანეს ცნობით, მან ლაზეთში, ოფში დააარსა პირველი საეპისკოპოსო კათედრა (პ.ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, 1954, გვ. 347).

ოფის საეპისკოპოსო ცენტრი, სადაც იმხანად ლაზიკის მიტროპოლიტს ჰქონდა კათედრა, იყო წმიდა ნინოს დაარსებული. მოგვიანო პერიოდის ლაზიკის ამ მიტროპოლიტის ცნობით, ლაზიკის ქრისტიანები თავდაპირველად შედიოდნენ ივერიის ეკლესიის იურისდიქციაში,

პიტიუნტის საეპისკოპოსო კათედრა ადონცის, ინგოროყვას და ასევე სხვა მეცნიერების მტკიცებით, IV საუკუნეში მდებარეობდა ლაზიკის ოფრიზეს რეგიონში. ეს რეგიონი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, გააქრისტიანა წმიდა ნინომ. შესაბამისად, ამ რეგიონში მდებარე პიტიუნტის კათედრა მისი დაარსებული ჩანს, ლაზიკის მიტროპოლიტის ცნობის გათვალისწინებით. როგორც ითქვა, მცხეთაში მოსვლამდე წმ. ნინოს გაუნათლებია ლაზიკა

IV ს 10-20-იან წლებში. ამ დროს დაუარსებია ოფ-რიზეს რეგიონში მდებარე პიტიუნტის საეპისკოპოსო კათედრა, რომლის ეპისკოპოსმა სტრატოფილემ მონაწილეობა მიიღო 325 წლის I მსოფლიო კრების მუშაობაში.

ამჟამად მიიჩნევა, რომ სტრატოფილე აფხაზეთის ბიჭვინთიდან იყო, მაგრამ, როგორც ითქვა, სხვა აზრისა იყვნენ ცნობილი მეცნიერები ნ. ადონცი, ასევე პ. ინგოროყვა და სხვანი, „მათი აზრით, პიტიუნტი მდებარეობდა არა აფხაზეთში, არამედ ისტორიული საქართველოს სხვა რეგიონში, რომელიც მოიცავს ოფ-ათინა-რიზეს ოლქს და ლაზიკა ერქვა.

ნ. ადონცი თავისი აზრის ერთ-ერთ საბუთად მიიჩნევს იმას, რომ რომაულ წყაროთა ცნობით, პიტიუნტსა და სებასტოპოლისში თავისი მუდმივი საჯარისო ნაწილი ჰყავდა დაბანაკებული „არმენიის დუქსს“, რომელიც იყო პონტო-მცირე არმენიის რომაული სამხედრო ოლქის მხედართმთავარი, მაგრამ, ადონცის სიტყვით, არმენიის დუქსის გავლენის სფეროში არ შედიოდა დასავლეთ საქართველო და, მით უმეტეს, მისი ისეთი შორეული რეგიონი, როგორცაა ცხუმ-ბიჭვინთას ოლქი, აქ არმენიის დუქს არ შეეძლო თავისი საჯარისო დანაყოფის დაბანაკება (ნ. ადონცი, არმენია იუსტინიანეს ეპოქაში, სპბ, 1908, გვ, 212).

პ. ინგოროყვა პიტიუნტს ოფ-რიზეს რეგიონში ათავსებს, ამასთანავე, უთითებს ძველ ავტორებსა და ძველ რუკებს (პ.ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, 1954, გვ. 293). მაშასადამე, სხვადასხვა პუნქტები იყვნენ პიტიუნტი და ბიჭვინთა. ქართული წყაროებით, ბიჭვინთის საეპისკოპოსო ცენტრი და მისი ეპარქია მხოლოდ ქართული ეკლესიის დაფუძნებულია და ის მუდამ, ათასწლეულთა მანძილზე, მხოლოდ საქართველოს ეკლესიასთან იყო დაკავშირებული, მის ერთ-ერთ უმთავრეს სასულიერო ცენტრს წარმოადგენდა, ხოლო პიტიუნტი დაარსების შემდეგ, სიახლოვის გამო, უფრო პონტოს რეგიონის ეპარქიებთან აღმოჩნდა დაკავშირებული.

მაშასადამე, ლაზიკა ეწოდებოდა სამხრეთ-დასავლეთ ზღვისპირა საქართველოს ჭანეთის ჩათვლით, ლაზიკის ეპარქია დაარსდა ნმიდა ნინოს მიერ ქართულ იურისდიქციაში.

მე-6 საუკუნეში იბერია სპარსეთის ხელში აღმოჩნდა. მის გამო სპარსეთი მიიჩნევდა, რომ ლაზიკა, ვითარცა იბერიის ნაწილი, მის ხელში უნდა გადასულიყო, რადგანაც ბიზანტიას სურდა ლაზიკა თავის საიმპერიო მმართველობაში მოექცია. ამის გამო დაიწყო ხანგრძლივი ომი ლაზიკისათვის. სპარსეთი დამარცხდა და ლაზიკა აღმოჩნდა ბიზანტიაში. ამან შეცვალა საეკლესიო იურისდიქცია – კონსტანტინპოლმა ლაზიკაში, ანუ ჭანეთში დააარსა საისიონის, პეტრას, როდოპოლისისა, ზიგანასა და ფასიდის ეპარქიები..

მხოლოდ თამარ მეფის დროს დაუბრუნდა ეს ლაზიკა დედა ქართულ ეკლესიას, როგორც აღინიშნა, პ. ინგოროყვას კვლევით, სოტერიოპოლი იგივე ოფი, იგივე პიტიუსაა, წმ. თამარ მეფის შემდეგ სოტერიოპოლის კათედრა დაექვემდებარა აფხაზეთის საკათალიკოსოს – ბიჭვინთას.

ვახუშტის ცნობითაც, სოტერიოპოლი, ბიზანტია – საქართველოს ისტორიულ საზღვარზე, ოფ-რიზესთან, მდებარეობდა, ცნობილ სამიჯნე ნიშანთან – რკინის პალოსთან, ის რუკაზეც ასეა აღნიშნული „აქა არს რკინის პალო“, „აქა არს სატყეპელა“, ანუ სოტერიოპოლი.

ლაზიის სოტერიოპოლისის, ანუ „ჭანეთისა და სატრაპელას“ სამიტროპოლიტო კათედრის გადატანა გურიაში

პონტოელი ბერძნები (საკ. სახ. „რომეი“, მხ. რ.-ში „რომეოს“) ერთგვაროვანნი არ არიან. მათ შორის ძალიან ბევრია ისეთი, რომელიც სხვა ეთნიკური წრის წარმომადგენელია და მისი შესვლა ბერძნულ (უფრო სწორი იქნება, ელინოფონურ) სამყაროში მომხდარია რელიგიური მიზეზების გამო.

კერძოდ, როდესაც ისტორიულ ლაზეთსა და ტრაპიზონში მოვიდნენ ოსმალები, მათ ადგილობრივმა მცხოვრებლებმა ქართველებმა (ანუ ლაზებმა) და ტრაპიზონელმა ბერძნებმა დიდი წინააღმდეგობა გაუწიეს. მოგვიანებით კონსტანტინოპოლის მართლმადიდებლურმა ეკლესიამ, რომლის საზღვარი, როგორც პავლე ინგოროყვა წერს (იხ. მისი „ჭანეთ-ლაზეთის ისტორიის საკითხთა გამო“, კოლხური კულტურის საერთაშორისო ცენტრის გამოცემა, 2003), დღევანდელი რიზეს დასავლეთით, პატარა ქალაქ ოფთან, გადიოდა, ცნო ოსმალთა სულთნის უზენაესობა. ფაქტობრივად, მისი იერარქების მონოდებით, ტრაპიზონელმა ბერძნებმა, ანუ რომეებმა შეწყვიტეს ოსმალთა წინააღმდეგ ომი. მათ ოსმალთა მხრიდან ხელშეუხებლობის გარანტიები მიიღეს. ეს მოხდა 1526 წელს.

ქართულმა ეკლესიამ, რომლის შემადგენლობაშიც ლაზიის, ანუ „ჭანეთისა და სატრაპელას“ სამიტროპოლიტო ეპარქია შედიოდა (ტერიტორია ჭოროხიდან ოფამდე), ოსმალები დანყვევლა და, შესაბამისად, ქართველებს მოუწოდა, სისხლის ბოლო წვეთამდე ებრძოლათ მათ წინააღმდეგ. ლაზებმაც ოსმალების შემოტევა შეაკავეს ამჟამინდელი რიზეს ილის სოფ. მეკალისკირითთან და ასეთი მდგომარეობა შეინარჩუნეს 1648 წლამდე.

შემდგომ, როდესაც ჭანეთის მიტროპოლიტი გერმანე გარდაიცვალა, მისი მემკვიდრე გურიაში გაიქცა და სამიტროპოლიტო კათედრაც იქ გადაიტანა, რადგან ოსმალთა მძლავრობის გამო ლაზეთის დასავლეთ ნაწილში (სადაც კათედრა იყო) დიდი საფრთხე შეექმნათ იერარქებს.

გურიიდან ლაზეთის მიტროპოლიტი მართავდა ტერიტორიას ჭოროხიდან ათინამდე (დღევანდელი ფაზარი).

ამიტომაცაა, რომ ამ ტერიტორიაზე ლაზური მეტყველება და ჩვენებური თვითშეგნება დღესაც შემორჩა. მეკალისკირით-მელიათის დასავლეთით კი (ამ მხარეში ოსმალეთის დამკვიდრების შემდგომ) 1678 წლიდან მართლმადიდებელი ქართველები კონსტანტინოპოლს შეუერთდნენ. მათი რიცხვი არც ისე მცირე იყო. სწორედ ამ ქართველთა შთამომავლები არიან ის პონტოელი ბერძნები, რომლებიც “ხორონს“ ცეკვავენ, ანუ როგორც მეორენაირად უწოდებენ მათ – ჯუმუშხანელები. მათი დიდი ნაწილი 1923 წელს კარამანლისის და ათათურქის შეთანხმების შედეგად საბერძნეთში გადასახლდა, ნაწილი კი, ვინც უკვე გამუსლიმანებული იყო, თურქეთში დარჩა.

<https://forum.ge/?f=83&showtopic=33591900&st=60>

თავი III

ოსეთი

ჩრდილოკავკასიის ეთნიკური სახე ვახუშტის მიხედვით

ვახუშტი იმეორებს ძველ ქართულ კონცეფციას ჩრდილო კავკასიის ეთნიკური წარსულის შესახებ.

ის, ვითარცა სხვა ძველი მემატიანენი, მიიჩნევს, რომ ქართველები და, საერთოდ, კავკასიის მკვიდრი მოსახლეობა ერთი წარმოშობის ხალხები იყვნენ, რომელნიც მომდინარეობდნენ ინდოევროპელთა საერთო წინაპარ იაფეტიდან.

იაფეტის ძე იავანი, ანუ ავანანი ბალკანელთა და ბერძენთა საერთო წინაპრად და მიჩნეული, მისი ძე იყო ბალკანელთა ეპომენი – თარში, თარშის ძე კი თარგამოსი ყოფილა, თავის მხრივ, თარგამოსი – ქართველთა და, საერთოდ, კავკასიელთა საერთო წინაპარი ყოფილა, ვახუშტისა და ძველ მემატიანეთა მიხედვით.

ამ კავკასიელთა შორის იგულისხმება როგორც ჩრდილო, ისე სამხრეთ კავკასიელები.

ასე, რომ ვახუშტისა და ძველ ქართველ მემატიანებს ქართველები და კავკასიელები ინდოევროპულთა ოჯახის წრის წევრებად მიაჩნდათ (თანამედროვე სიტყვით რომ ვთქვათ), რადგანაც მათი საერთო წინაპარი – იაფეტი ინდოევროპელთა პირველი წინაპარი იყო. ვახუშტი კიდევ უფრო აკონკრეტებს: კავკასიელთა საერთო წინაპარი თარგამოსი ბალკანელთა წინაპრად მიჩნეული ავანანის ძის, თარშის, ძე იყო (ავანანისაგან წარმოდგნენ იონელები (ბერძენ-პელაზგელთა წინაპრები, თარშისაგან-ბალკანელები). ვახუშტი თარგამოსს პელაზგებთან და ბალკანელებთან აკავშირებდა.

ეს თეორია ეთანადება სამეცნიერო მოსაზრებას, რომლის მიხედვითაც, ქრისტეშობამდე დაახლოებით 1,5 ათასი წლის წინ მიმდინარეობდა მცირე აზიაში ბალკანელი ხალხების მიგრაცია. სტრაბონი ბალკანეთიდან მცირე აზია-კავკასია-არაქსის ხეობაში ბალკანელთა მიგრაციას აკავშირებს არგონავტებთან, რომელთაგან ზოგიერთმა გმირმა, თითქოსდა, სათავე დაუდო ადგილობრივ მოსახლეობას (ამ, ბალკანეთიდან შემოსულ, ხალხთა შორის იხსენებიან ბრიგებიც – შესაძლოა, იბერიელ-კავკასიელთა წინაპრები).

ვახუშტი წერს: „ქართლოს იყო ნოეს ძის იაფეთისაგან, რამეთუ იაფეთ შვა ავანან, ავანან შვა თარში, თარშმა შვა თარგამოს, თარგამოს შვა რვა-

ნი გმირნი ესე: ჰაოს, ქართლოს, ბარდოს, მოვაკანოს, ლეკანოს, ჰეროს, კავკასოს და ეგროს“ (“ქართლის ცხოვრება” IV, 1973, გვ. 47).

ამ კონცეფციის მიხედვით ქართველები და ძველი კავკასიელები ხალხთა ინდოევროპული ოჯახის წევრები იყვნენ ნოეს ძის იაფეტისაგან წარმომავლობის გამო.

ქართულ და ინდოევროპულ მრავალ მახასიათებელთა მსგავსებას ზოგიერთი მკვლევარიც მიუთითებს (მაგალითად, ქართულ-დასავლურ-ევროპული მრავალბმიანობა – პოლიფონია, ენობრივი ერთნარმომელობა (ნოსტრაციულ ენათა ოჯახი), სოციალური სტრუქტურების მსგავსება და სხვა).

იაფეტის შვილიშვილ თარგამოსის ძეებს (ვახუშტის მიხედვით, გმირებს) წილად ხვდათ თავ-თავიანთი მიწა-წყალი.

„ლეკანის“ წილხვედრი ქვეყანა, ჩრდილო კავკასიაში, აღმოსავლეთიდან შემოსაზღვრული იყო კასპიის ზღვით, სამხრეთით კავკასიის ქედით, დასავლეთის მხრიდან კავკასოსის წილი ქვეყნით, ჩრდილოეთით კი დიდი ხაზარეთის მდინარე ვოლგით (დიდი ხაზარეთის წყალით).

„კავკასოსის“ წილი ქვეყანა, რომელიც ჩრდილო კავკასიაში მდებარეობდა, განვრცობილი იყო ლეკანის საზღვრამდე და შავ ზღვამდე (იქვე, გვ. 4),

„ეგროსს“ ჩრდილოკავკასიაშიც თავისი წილი ჰქონდა: ეგროსის წილი ქვეყანა აღწევდა იქამდე, სადაც კავკასიის მთის წვერი ეხება მცირე ხაზარეთის წყალს (მდ. ყუბანს), რომელიც ახლოს მდებარეობდა ყირიმის ნახევარკუნძულზე მდებარე პუნქტ კაფასთან. ამ უკანასკნელს, ვითარცა საქართველოს საეკლესიო იურისდიქციის საზღვარს, ხშირად ახსენებენ ქართული და უცხოური წყაროები (აფხაზეთის საკათალიკოსოს იადგარი, არქანჯელო ლამბერტი).

ქართულ წყაროებში **„დიდი ხაზარეთის წყალი“** ეწოდება მდ. ვოლგას, ხოლო **„მცირე ხაზარეთის წყალი“** – ყუბანს.

ამ ორი მდინარის შორისი (**ვოლგასა და ყუბანს შორის მდებარე**) ტერიტორია ეგროსს, კავკასოსსა და ლეკანს ეკუთვნოდა, რომელნიც, ვახუშტის ცნობით, სახელმწიფოებრივად მცხეთელი მამასახლისის მორჩილების ქვეშ იყვნენ.

ვახუშტი წერს: „ხოლო ოდეს მოვიდა კავკასოს წილხვედომილსა თვისსა და დაეშენა ამათ ქვეყანათა, და დაიპყრა მან და ძეთა მისთა, გამრავლდნენ ესენი და იყვნენ მორჩილებასა შინა მცხეთელ მამასახლისისასა ... გამოსვლამდე ხაზართა მეფისა, ოდეს გამოვიდა ხაზართა მეფე, მისცა ქვეყანა ესე ურბანოსს ძესა თვისსა (რომელმან უწოდა ოვსეთი) და ტყვენი რანისანი და სომხითისანი, მაშინ მოვიდა ურბანოსს ტყვეთა მით და დაეშენა თვით, და ტყვენიცა იგი დააშენა აქა ველსა ამას“ (ქ.ც., IV, გვ. 65).

ე.ი. ჩრდილო კავკასია თავდაპირველად დასახლებული იყო თარგამოსიანი, ანუ ქართველთა მონათესავე ხალხით – კავკასოსის შთამომავლებით, შემდეგ კი მათ ქვეყანაში მივიდა და დაემკვიდრა ახალი ხალხი – ოსები (ალანები). ვახუშტის სიტყვით, ისინი ხაზარების შთამომავლები იყვნენ.

ვახუშტი ამ ხალხს ხაზარებს უწოდებს, რათა თავისი დროის მკითხველს მარტივად მიაწოდოს ინფორმაცია, რომ ეს ხალხი, ცნობილი ხაზარების მსგავსად, თურქულენოვანი იყო, ამიტომაც უწოდებს მათაც ხაზარებს.

აღსანიშნავია, რომ მისი მჯელობიდან გამომდინარე, შემდგომში კავკასიაში გამოჩნდნენ ირანულენოვანი ალანებიც.

აღნიშნული თურქულენოვანი ალანები (ოვსები) დამკვიდრდნენ ჩრდილო კავკასიის დაბლობზე და იქ დაიკავეს კავკასოსის-კავკასიური ხალხის ტერიტორია.

აქედან ჩანს, რომ ვახუშტის თვალთახედვით, **ფარნავაზამდელი ოსები, ანუ ოვსები, რომელნიც ჩრდილო კავკასიის ველზე სახლობდნენ და ალანების სახელით იყვნენ ცნობილნი, წარმოადგენდნენ თურქულენოვან და არა ირანულენოვან ხალხს** (ოვსების პირველწინაპრად მიჩნეული ურბანოსი ხაზართა მეფის ძე იყო, ხაზარები კი თურქულენოვანი ხალხი).

ძველი, ცნობილი ალანების თურქულენოვანების შესახებ სხვა ცნობებიც არსებობს.

მაშასადამე, კიდევ ერთხელ რომ ვთქვათ, ამ კონცეფციის თანახმად, კავკასია თავდაპირველად დასახლებული იყო ერთი წარმომავლობის ადგილობრივი ტომებით (სტრაბონიც მიუთითებდა მთიელი იბერებისა და ჩრდილო კავკასიელ სარმატების ნათესაობის შესახებ), შემდეგ კი ჩრდილო კავკასიაში გამოჩნდა თურქულენოვანი ხალხი, ოვსების, ანუ ალანების წინაპრები. შედეგად ჩრდილო კავკასიის დაბლობი მათ ხელში აღმოჩნდა. ჩანს, ადგილი ჰქონდა ალანებში კავკასიელთა ასიმილაციას („ხაზართა მეფე“ → ურბანოს → ოვსეთი).

როგორც აღინიშნა, არსებობდნენ ირანულენოვანი ალანებიც. კავკასიაში მათი შემოსვლის თარიღი უცნობია, მაგრამ ისინი მონღოლობის ეპოქაში ფიგურირებენ. მათაც შეძლეს თავის ნიაღში კავკასიელთა ასიმილაცია. ასიმილაციის გამო კავკასიის როგორც თურქულენოვანი, ისე ირანულენოვანი ალანები, ეთნიკურად უფრო კავკასიელ ხალხთა ოჯახის წევრად გადაიქცნენ.

ვახუშტი განაგრძობს, რომ ფარნავაზამდელ ეპოქაში, ეთნიკურად ჩრდილო კავკასია ალანთა შემოსვლის შემდეგაც კვლავინდებურად რჩებოდა კავკასიელთა ეთნიკურ ოჯახში, ამის ერთ-ერთი მიზეზი „რანელი და სომხითარი“ ტყვეების სიმრავლეც ყოფილა. ამიტომაც ჩრდილო კავკასიელები კვლავინდებურად ქართველთა მონათესავე ხალხად რჩებოდა შემდგომაც.

ამ ფაქტს მიუთითებდა კიდევ ბიზანტიელი მწერალი იოანე ცეცე, ის აღნიშნავდა: ოსების (ალანების) ქარ თველთა ეთნიკური ოჯახის წევრობის შესახებ, წერდა, რომ ალანები ქართველთა ეთნიკური ჯგუფის წევრები იყვნენ.

იოანე ცეცე, კავკასიური წარმოშობის ბიზანტიელი გენერალი წერდა, „იბერები, აბაზგები და ალანები ერთი წარმოშობის ხალხია“ – „**ибери, абазги и алани одного рода**“ (გეორგიკა, 1967, ტ, VII, 22-26).

იოანე ცეცე კარგად იცნობდა ალანებსა და იბერებს, რადგანაც თვითონ ის ბაგრატ IV-ის ქალიშვილის მარიამ ალანელის წრიდან იყო.

იოანე ცეცეს ალანები, აფხაზები და ქართველები ერთი გენის ხალხად მიაჩნია.

როგორც აღინიშნა, სტრაბონიც მიუთითებდა მთიელი იბერებისა და ჩრდილო კავკასიელების ეთნიკური ნათესაობის შესახებ. ამასვე მიუთითებდნენ ქართული წყაროებიც.

ვახუშტი მიუთითებს, რომ ქრისტეშობამდე IV-III საუკუნეებში ჩრდილო კავკასია შედიოდა ერთიანი ქართული სახელმწიფოს შემადგენლობაში. ეს სამეფო დააარსეს აზონმა და ფარნავაზ მეფემ. ფარნავაზმა სახელმწიფოებრივი საიმტიკიცის გასატარებლად დინასტიური კავშირი შეკრა ჩრდილოკავკასიის ძლიერ ხალხთან-დურძუკებთან.

ვახუშტი ასე აღწერს ჩრდილო კავკასიის ქრისტეშობამდე ისტორიას: ლეკანის შთამომავალთა შორის გამორჩეული იყო ხოზონი, ის ხაზართა (გულისხმობს თურქულენოვან ალანებს) შემოჭრის შემდეგ იძულებული გახდა დაეტოვებინა თავისი ქვეყნის ბარი (ჩრდილო კავკასიის სტეპები) და თავისი ხალხით შესულიყო კავკასიის მთებში (ანუ დაღესტანში). აქ აღაშენა ქალაქი ხოზონრეთი და ხარკს უხდიდა ხაზარებს.

რაც შეეხება კავკასოსს, მისი შთამომავლები ცხოვრობდნენ შავ ზღვამდე ჩრდილო კავკასიის მთიანეთში, მის ქვეყანაშიც ჩრდილო კავკასიის დაბლობში დასახლდნენ ალანები (თურქულენოვნები) – ოვსები. ამის გამო, წერს ის, კავკასიის მთიანეთს ეწოდა „კავკასი“, ხოლო მის ველს- „ოსი“ (ჩრდილო კავკასიის დაბლობი). პოლიტიკურად ის ექვემდებარებოდა ხაზარეთს (იგულისხმება თურქულენოვანი ხალხი).

ხაზართა მეფის ძეს ერქვა ურბანოსი, რომელსაც საქართველოდან გაუყვანია დიდძალი ტყვე. ამ დატყვევებულ ხალხს ვახუშტი უწოდებს „ტყვენი რან-სომხითისანი“. ხაზარებს (თურქულენოვან ხალხს) ჩრდილო კავკასიის ბარში ამოუწვევტიათ კავკასიელები და თვითონ დასახლებულან თავიანთი ქართველი (ანუ რან-სომხითის) ტყვეებით და ამ ქვეყანას თურმე უწოდა „ოვსეთი“.

ე.ი. „ოვსეთი“, ძველი ალანია, ქართველებით (დატყვევებულთა შთამომავლებით) იყო დასახლებული, რადგანაც ტყვენი რან-სომხითისანი ამას გულისხმობს (სომხითი ქვემო ქართლის მხარეს ერქვა), აქედან ჩანს, რომ ვახუშტის თვით ალანიის სიძლიერის დროსაც კი ალანები ქართული გენეტიკის მქონე ხალხად მიაჩნია, რადგანაც „ქართლ-სომხეთის ტყვეთა“ შთამომავლები იყვნენ, თუმცა კი ხაზარების (ე.ი თურქულენოვანი ხალხის) ბატონობის არეალში ცხოვრობდნენ.

ასეთი ყოფილა კავკასოსის, ანუ ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიის ისტორია. რაც შეეხება ჩრდილო კავკასიის აღმოსავლეთს, მისი ერთი ნაწილი დაიჭირა კავკასოსის ძემ – დურძუკოსის შთამომავალმა. ხაზართა (ე.ი, თურქულენოვანი ხალხის) მიზეზით მათაც თავი შეაფარეს კავკასიის მთებს. აქ აღაშენეს ქალაქი დურძუკი. ამის გამო მიწა-წყალი თერგიდან (არაგვიდან) – ლეკეთამდე (დაღესტანამდე) იწოდა ძურძუკეთად.

ვახუშტი მდ. თერგს უწოდებს ორ სახელს – „არაგვს“ და ლომეკს, ამ მდინარის დასავლეთი მხარე იწოდა დვალეთად, ხაზართა ენის მიხედვით („დუ“ – ორი).

მიზეზი ამისა ყოფილა ის, რომ დვალეები ხაზარებს ორ წელიწადში ერთხელ უხდიდნენ ხარკს. ეს ხდებოდა ქრისტეშობამდე პირველი ათასწლეულის დასაწყისში. შემდეგში, ქართლში (იბერიაში), ფარნავაზის გამეფების შემდეგ „დარჩა ფარნაოზს ძურძუკი და დვალეთი, სხვანი ხევნი და მთენ მუფესა ოსთასა“ (ქ.ც., IV, გვ. 633). ე.ი შუა კავკასია ერთმანეთს შორის გაუყვიათ თურ-

ქულენოვან ოსების სახელმწიფოსა და ქართულს. დურძუკეთი და დვალეთი ქართლის სამეფოს ნაწილი ყოფილა.

ფარნავაზის სამეფოში შემავალი ძურძუკეთი (დურძუკეთი), თავის მხრივ, სამ ნაწილად იყოფოდა. ესენია, ვახუშტის სიტყვით, ქისტი, ლლიღვი და ძურძუკი, ხოლო ქართლის სამეფოში შემავალ დვალეთშია კასრის ხევი, ზრამაგი, ჟღელე, ნარი, ზროგო და ზახა. ეს მხარეები ქართველ მეფეებს ემორჩილებოდნენ.

ქართული წყაროების ცნობით, ვახტანგ გორგასალი შეებრძოლა ოსებს ჩრდილო კავკასიაში, შეძლო მათგან ჩრდილო კავკასიის ქართული ტერიტორიების განთავისუფლება.

ოვს-ალანების სამშობლო, ანუ ჩრდილო კავკასიის ბარი, ბათო ყაენის შემოსევის შემდეგ მოოხრდა. ამ ბარს მონღოლების შემოსევამდე ეწოდებოდა ალანია, ანუ ოვსეთი, ხოლო მის შემდეგ ეწოდა ჩერქეზი (ჩერქეზები, ყაბარდო), ვახუშტი წერს:

„შემდგომად მოოხრებისა ოვსეთისა და შემოსვლისა მათისა კავკასიისა შინა იწოდნენ: ოვსეთი – ჩერქეზებად, ანუ ყაბარდოდ“ (იქვე, გვ. 634).

ძველ, ანუ ბარის ალანიას ჩერქეზ-ყაბარდო ეწოდა, ხოლო ახალ, ანუ კავკასიის მთების ალანიას – ოსეთი.

ანუ ბათო ყაენის შემდეგ კავკასიაში ოსების შემოსვლის შემდეგ გაჩნდა „ახალი ოსეთი“, ძველი ოსეთი კი ჩერქეზად და ყაბარდოდ იწოდა.

თემურ ლენგის ეპოქაში ირანულენოვან ოსებს მოუხერხებიათ შუა კავკასიის მთიანეთის დაპყრობა.

ამ ეპოქაში, ვახუშტის სიტყვით, ოსთა მეფეებს თავიანთი კონტროლი დაუმყარებიათ დვალეთის მიმდებარე ტერიტორიაზე. მათ „დარჩათ შემდეგი ხევეები – ჩიმი, თაგაური, ქურთაული, ვილაგირი, ფაიქომი, დიგორი და ბასიანი. ისინი ოსების ხელში იმის შემდეგ აღმოჩნდნენ, რაც ჩინგიზ ყაენის მიერ დევნილი „ოვსნი შემოივლტოდნენ კავკასიათა შინა“ (იქვე, გვ. 634).

კავკასიის მთებში შემოსულ ირანულენოვან ოსებს იქ დახვდა მკვიდრი მოსახლეობა, რომელიც დაიმორჩილეს და საზოგადოების დაბალ ფენად გადააქციეს. ამის გამო, ზედაფენა ოსური იყო, ოსობდა და თავისუფალი იყო, ხოლო დამორჩილებული ქვედა ფენა კვლავინდებურად თავისი სატომო სახელით იწოდებოდა. მაგალითად, დვალეთში ზედა ფენა ოსებად იწოდებოდა, ხოლო ქვედა ფენა – დვალებად, ის ოსებზე დამორჩილებული ტომი იყო.

ოსთა ზედაფენაც ძველი, მკვიდრი მოსახლეობის მსგავსად ქართული ენის მიხედვით და ქართული წესით აწარმოებდა თავის გვარებს. ეს მიუთითებს, რომ მათი კულტურის ენა ქართული იყო. ეს ოსური გვარებია ზედაფენისა – ბასიანი, ბადელიძე, ჩერქესიძე, თაგაური, ქურთაული, სიდამონი და ჭახალიძე (ქ.ც. IV, გვ. 63).

ვახუშტი „ახალი ოსეთის“ შესახებ

კავკასიის მთიანეთში მდებარე ისტორიულ დვალეთსა და მის შემოგარენს ვახუშტი „ახალ ოსეთს“ უწოდებს იმის შემდეგ, რაც ჩრდილო კავკასიის სტეპებიდან, ანუ „ძველი ოვსეთიდან“ ბათო ყაენის მიერ ლტოლვილი ოსების ნაწილმა თავი შეაფარა კავკასიის მთიანეთს, დაიმორჩილა იქ მცხოვრები ტომები და მათ ქვეყანას ახალი სახელი მიანიჭა.

შუა ჩრდილო კავკასიის მთიანეთს, ვახუშტი, როგორც აღინიშნა, „ახალ ოსეთს“ უწოდებს. ახალი ოსეთი ძირითადად დვალეთს ეწოდა, ძველ ქართულ ქვეყანას, ძველი ოსეთი კი დაიცალა ოსური მოსახლეობისაგან, აქ ადიღეველები დაბინავდნენ და ჩერქეზ-ყაბარდოდ იწოდნენ.

დვალეთში ოსები ახალი ხალხი იყო, ოსების პირველი ტალღა აქ შემოსულა მონღოლთა ეპოქაში მის შემდეგ, რაც კავკასიის სტეპების მომცველი ალანია მონღოლებმა დაამარცხეს, ოსების ერთი ლტოლვილი ნაკადი შეჭრილა შუა კავკასიის მთიანეთში და დაუპყრია დვალეთ-სვანეთის ოლქები – ჩიმი, თაგაური, ქურთაული, ვილაგირი, ფაიქომი, დიგორი და ბასიანი, დაპყრობილი ოლქების გვერდით ჯერ კიდევ არსებობდა თავისუფალი დვალეთი.

თავისუფალი დვალეთის ნაწილი ოსების მეორე ტალღამ დაიპყრო მოგვიანებით, თემურ ლენგის შემდეგ.

დვალეთი ქართველ მეფეებს ქართლის სახელმწიფოს ნაწილად მიაჩნდათ. ამიტომაც ყოველ შესაძლებელ მომენტში ცდილობდნენ მის კვლავინდებურად დამორჩილებას, ბოლოს აქ ქართლის სამეფოს სარდალმა გიორგი სააკაძემ ილაშქრა XVII საუკუნეში. თავის მხრივ, დვალეთში უკვე გაბატონებული ოსი დიდებულებიც აღიარებდნენ საქართველოს სახელმწიფოს უზენაესობას ზოგიერთ ვითარებაში.

დაახლოებით XIV-XV საუკუნეებში ჩერქეზთა მიერ ლტოლვილი ოსების მეორე ტალღამ, როგორც ითქვა, შეძლო გაბატონება თავისუფალ დვალეთში.

დვალეები არ იყო ოსური ტომი, დვალეები ადგილობრივი კავკასიური მოსახლეობა იყო და, ვახუშტის ცნობით, მათ XVIII საუკუნეშიც კი თავიანთი ენა-დიალექტი ჰქონდათ ოსურისაგან განსხვავებული. ჩანს, ის იყო ოსურ-ქართულის ნაზავი ანდა „ნამხდარი ქართული“ (დაბალი ფენის ქართული, სოციალური დიალექტი, გლეხების ენა), სალიტერატურო ქართულის გამოუყენებლობის გამო სახეცვლილი.

იქამდე, ანუ ოსების დვალეების შესვლამდე, დვალეები ქართული ეკლესიის ერთ-ერთი საუკეთესო და გამორჩეული მრევლი იყო. საქართველოს ეკლესიის კალენდარი ახლაც კი იხსენიებს დვალ წმინდანებს, საეკლესიო მამებს, ცნობილნი არიან დვალი კალიგრაფები, მნიგნობრები, მწერლები, ხელნაწერთა გადამწერები. ეს ხელნაწერები და წიგნები ქართული იყო. ისინი ქართველი გადამწერები, ქართველი მნიგნობრები, ქართველი წმინდანები იყვნენ. დვალურენოვანი მნიგნობრობა არ არსებობდა. დვალეები, როგორც სხვა მრევლი საქართველოს ეკლესიისა, ქართულენოვანები იყვნენ. ქართული ენა იყო დვალეთში სახელმწიფო და საზოგადო ურთიერთობის, კულტურისა და მნიგნობრობის ენა. საქართველოს სახელმწიფოს რღვევის შემდეგ

დვალეებზე ოსები გაბატონდნენ, დვალეები ახალ ოსეთში საზოგადოების დაბალ ფენად გადაიქცა, ოსები კი მაღალ ფენად წარმოჩნდა.

ცხადია, ადგილობრივი საზოგადოება, ჩვეულებრივად, ზედა და ქვედა ფენად იყოფოდა, შემოსულ ოსებს მოუხერხებიათ ადგილობრივი ქართული, ანუ დვალური ზედა ფენის მოსპობა, მათ მიისაკუთრეს მათი (ქართველი იგივე დვალი) დიდებულების სახლ-კარი, ადგილ-მამული, ყმები და, ცხადია, მიისაკუთრეს მათი გვარებიც კი (გვარის მიღების ასეთი წესი საქართველოშიც არსებობდა, მაგალითად, ვთქვათ, ციციშვილების მამულზე მოსული ახალი მეპატრონეები ციციშვილების გვარს იღებდნენ საჭიროების შემთხვევაში).

ოსებს ჩრდილო კავკასიის ცენტრალურ მთიანეთში მიუსაკუთრებიათ გვარები: სიღამონი, ჭახილიძე, თავაური, ქურთული, ბადელიძე, ბასიანი და სხვა.

ეს გვარები ორმაგი ქართული გვარ-წარმომქმნელი სუფიქსებით იწარმოება, ესენია: „ძე“, „იანი“, „ელი“, „ური“, „ონი“, „ილი“.

„ძე“ აქვთ შემდეგ გვარებს: ბადელაძე, ჩერქესიძე, ჭახილიძე.

„ელი“, „ურ“, „ილ“ გვარებს: ბადელი (ბადელიძე), თავაური, ქურთული, ჭახილი (ჭახილიძე)

„იანი“, „ონი“ – გვარებს – ბასიანი, სიღამონი.

ქართული ნაკვალევი ჩრდილოკავკასიაში მრავალია. მაგალითად, ჩრდილო კავკასიაში მდინარეებსაც ქართული სახელები ერქვათ, მაგალითად, რაჭის მთიანეთიდან ჩრდილო კავკასიაში გამავალ მდინარეს „რიონი“ ერქვა (ამ მთიანეთიდან ასევე გამოდის დასავლეთ საქართველოს რიონი), მყინვარწვერის მთიანეთიდან გამავალ მდინარეს, თერგს, ერქვა არაგვი და ლომეკი და სხვა. ლომეკთან მდებარეობდა ოლქი, რომელსაც „ხეთაძე“ ერქვა. დვალეთშია ქართული სახელის მქონე მთები „კედელა“, „ბრუც_საბძელა“, „ზეკარა“.

დვალეთში ოსების გაბატონების შემდეგ როგორც ვახუშტი წერს: ქრისტიანობა, მართლია, დაეცა, მაგრამ არ გამქრალა.

დვალეთი და დვალეები მე-18 საუკუნეშიც კი თვითმხილველის, ვახუშტის, თქმით, „სარწმუნოებით არიან ძველად ქრისტიანენი და სამწყსონი ნიქოზლისანი და უფრო დვალნი. არამედ აწინდელთა ჟამთა დვალნი სახელით ოდენ – ქრისტიანენი, რამეთუ იმარხვენ დიდმარხვასა, ხატთა, ეკლესიათა და სამღვდელთა პატივსა უყოფენ და თავყანსცემენ და სხვისა სრულიად უმეცარნი, არა უვისთ მღვდელნი და უნათლისღებონი არიან, თვინიერ რომელნი ქართლსა და რაჭას მოინათვლიან, ხოლო თავაურნი, ქურთაულნი, ვალაგირი, ფაიქომი, დიგორელნი და ბასიანელნი, რომელთა თავნი და წარჩინებულნი მათნი არიან მაჰმადიანნი და დაბალი გლეხნი – ქრისტიანენი ... ენა აქვთ ძველი-დვალური და აწ უბონებნ ოსურსა საკუთრად, ვინაითგან ჩერქეზთა ენა სხვაა... უწყიან გვარნი და უწარჩინებულესნი გვართა არიან ოვსნი (სიღამონი, ჭახილიძე, თავაური, ქურთაული, ბადელიძე, ჩერქესიძე, ბასიანი). არამედ დვალნი უმდაბლესნი არიან გვართა. ძველადნი არიან ციხენი, კოშკნი, ეკლესიანი ქვითკირისანი, მეფეთაგან ნაშენნი და უმეტეს, და იტყვიან თვით იგინივე თამარ მეფისგანსა“ (ქ.ც., IV, გვ. 638-640).

მაშასადამე, დვალეთში არსებული ციხე-კოშკები და ეკლესიები აგებულან არა დვალეთში ოსების შესვლის შემდეგ, არამედ ისინი აუფიქსიათ ქართველ მეფეებს, მათ შორის თამარსაც, რასაც თურმე ოსებიც მიუთითებდნენ.

ვახუშტი წერს, რომ „ხეთაძე“ ერქვა ტერიტორია იქედან, სადაც თერგს უერთდება „ქისტ-ძურძუკის წყალი“.

ჩიმი ერქვა თერგ-ქისტინწყლის შესართავის დასავლეთით მთისძირში მდებარე ტერიტორიას. ეს იყო კომკებიანი მხარე სიღამონების მმართველობის ქვეშ.

თაგაური ჩიმის დასავლეთით მდებარეობდა. აქ არის მცირე ეკლესია, კომკები, ციხეები, რომელნიც „მეფეთაგან ნაშენებია“, იგულისხმებიან საქართველოს მეფეები მონღოლებამდე.

ქურთაული თაგაურის დასავლეთით მდებარეობდა.

ვალგირ-ფაიქომი, ქურთაულის დასავლეთით, ჭახილიძეებისაა. აქაა ხობის მთა. „სახელი მოიგო თვისი ხობვით სლვისათვის“ (ქ, ც IV გვ. 644).

კასრის ხევს ფაიქომის დასავლეთით კვლავ დვალეთს უწოდებენ. „აქაა კარი, ქვით-კირით ქმნილი, დიდ-კამაროვანი მდინარესა ზედა – მეფეთაგან ქმნული“ (იქვე, გვ. 645). ე.ი. საქართველოს მეფეების მიერ აგებული, „რათა არა ვიდოდნენ თვინიერ მათსა ოვსნი“ (იქვე, გვ. 65). ე.ი. ქართველ მეფეებს ეს კარი გლოლასთან ახლოს აუგიათ, რათა ეკონტროლებინათ ოსების მოძრაობა. მას ერქვა „კასრის-კარი“.

ჟღელე კასრის-კარის ზემოთ იყო.

ზრამაგა მდებარეობდა კასრისა და ჟღელეს მდინარეთა (წყალთა) შორის, აქ იყო „ციხე დიდი ფრიად მაგარი, იტყვიან აღშენებულსა თამარ მეფისა და დაბა კოშკოვანი“ (ქ.ც., IV, გვ. 646).

ნარა – ზრამაგას ზევით – „დაბა კოშკოვანი და ეკლესია მცირე“ (იქვე, გვ. 646). ცხადია, ეს ეკლესია საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა და არა „ალანიის სამიტროპოლიტოში“, როგორც ამას წერს „პრავასლავნაია ენციკლოპედია“.

ზახა ზრამაგას ხევის წყლის ზევით მდებარეობდა. „არიან დაბანი კოშკოვანნი, აქა არს ეკლესია მცირე“ (იქვე, გვ. 647), ემიჯნება თრუსოს მთას, გადასასვლელი აქვს დიდ ლიახვზე.

თრუსოს ხეობაში, ხოსისაკენ არის ეკლესია ყოვლად წმიდისა, – მცირე“ (იქვე, გვ. 648).

ჩრდილო კავკასიაში დვალეთში ოსების გაბატონების გამო ნაწილმა დვალეებისა თავი შეაფარა მომიჯნავე საქართველოს მთიანეთს, დიდი და პატარა ლიახვის სათავეებს, „ქსნის ხევსა და კუდაროს მოსახლენიცა არიან დვალნივე, ამ დვალეთიდან გარდასულნი რჯულითა, წესითა და ზნით ერთნი და დღესაც მონათესაობენ ურთიერთთა“ (იქვე, გვ. 648)

დიგორი იყო კასრის ხევის დასავლეთით, იყოფოდა ორ ნაწილად – ჩერქესიძე და ბადელაძე (გეოგრაფიულ სახელებად იქცა). აქ იდგა მცირე ეკლესია.

ბასიანი დიგორის დასავლეთით იყო. აქედან გზა სვანეთისაკენ მიემართებოდა, ასევე რაჭისაკენ.

სულ მცირე 5 ეკლესია აღინერება ვახუშტის მიერ დვალეთის მიმდებარე კავკასიაში აგებული ქართველი მეფეების მიერ. ისინი მდებარეობდნენ დიგორში, თაგაურში, ნარაში, ზახასა და თრუსოში. ცხადია, ისინი საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდნენ და არა ჰიპოთეტურ ალანიის სამიტროპოლიტოში.

ვახუშტი ასევე წერს ქისტეთის, დურძუკეთისა და ლლიღვის შესახებ.

ქისტეთს ვახუშტი კავკასიონთან აკავშირებს. მდებარეობდა თერგ (არაგვ-ლომეკის) მარჯვენა მხარეს, სადაც თერგს უერთდება ფშავ-ხევსურეთიდან გამომავალი დურძუკეთის წყალი. მის შესართავთანაა დიდი კლდე – ჯარიეხი, კოშკოვან-ზლუდოვანი, „ჯარიეხის ზეით არს ქისტეთი დაბნებიანი, შენობიანი“ (ქ.ც., IV, გვ. 651).

„ქისტეს ზეით არს ძურძუკი შენობინი, დაბნებინი კოშკოვანნი“ (იქვე, გვ. 652).

ლლიღვეთი- ვახუშტი წერს, „ქისტ-ძურძუკის აღმოსავლეთად არს ლლიღვეთი“ (იქვე, გვ. 652).

ლლიღვი – თავდაპირველად სახელი ყოფილა ძურძუკის ძის ძისა, აძლევენ ხარკსა ჩერქეზთა“ (გვ. 653).

როგორც ითქვა, ვახუშტის სიტყვით, ყველა ეს დასახელებული მხარე ემორჩილებოდა საქართველოს მმართველობას ქრისტეშობამდე. „ესენი მორჩილებასა შინა მცხეთელ მამასახლისისასა“ (იქვე, გვ. 654).

ფარნავაზის დროს კი შევიდნენ საქართველოს სახელმწიფოში.

„ხოლო ფარნავაზ მოიყვანა ნათესავი ძურძუკოსი ქალი ძურძუკეთიდან და შეირთო თვით ცოლად და დაიმორჩილა უმეტესად ძურძუკეთი ამით და შემდგომად ფარნავაზ მეფისა, ვითარცა აჩენს ცხოვრება, იყვნენ მორჩილებსა შინ და მომცემლნი ხარკთა მეფეთა ქართველთასა, ძურძუკი, ხევი, დვალეთი, კასრისკარს ზეითი, ხოლო სხვანი იყვნენ მორჩილებასა შინა ოვსთა მეფეთასა, ხოლო მოსვლასა თათართასა ჩინგიზ ყაენითაგან, და უმეტეს ბათოსა და ორხანისაგან მოისრნენ და მოისრნენ ქალაქნი და შენობანი მათნი და მეფეობა ოვსთა იქცა მთავრობად და შემოივლტოდნენ ოვსნი ამ კავკასიათა შინა და უმეტეს უდაბნოდ იქმნენ, ვითარცა არის დღეს ჩერქეზეთი, და კვალად შემდგომად მოსვლისა, ლანქ-თემურისა და ალებისა კონსტანტინოპოლისა, ემძლავრნენ ოვსთა იქით თათარხანნი და აქეთ ლანქთემურის ელნი მაჰმადიანნი და შემოივლტოდნენ კავკასიასა შინა და დაიპყრეს კავკასთა ნათესავნი, რომელ არიან დვალნი და ოვსეთს მიერთ ეწოდა ჩერქეზები, ანუ ყაბარდო. დაშთა ხევი და დვალეთი ქართველთა მეფეთა, რომელნი მოსცემენ დღემდე ხარკთა მეფეთა. ძურძუკს – ქისტს სდებენ თვისად კახნი და ლლიღვსაცა, არამედ არა რას მორჩილებენ ხარკით და არიან მორჩილებისა შინა უფროს ჩერქესთასა, ეგრევე სხვანი ოვსნიცა, გარნა დიგორი მცირედ რა სამე ჰმორჩილებს რაჭის ერისთავს“ (იქვე, გვ. 655)

აქედან დასკვნა: ქრისტეშობის წინა ათასწლეულებში ჩრდილო კავკასია ქართველთა მონათესავე ხალხით იყო დასახლებული (თარგამოსის ძეების შთამომავლებით), შემდეგ ეს მიწა-წყალი დაიპყრეს „ხაზარებმა“, ცხადია, იგულისხმება არა VII-X საუკუნეების ხაზარეთი, არამედ ალანები, რომელნიც თურქულ, ანუ ხაზარულ- ენოვნები ყოფილან. გაძლიერებულ ალანებს ხშირად გადაჰყავდათ ჩრდილო კავკასიაში დატყვევებული სამხრეთ კავკასიელები ქართლიდან, რანიდან, მოვაკანიდან, სომხითიდან და სხვა, ასახლებდნენ ჩრდილო კავკასიაში. მოხდა ალანებში მათი ასიმილაცია. ჩრდილო კავკასიის მნიშვნელოვანი ნაწილი, ამის მიუხედავად, შედიოდა საქართველოს შემადგენლობაში ფარნავაზამდე და მის შემდეგაც.

გაქრისტიანების შემდეგ ჩრდილო კავკასია შედიოდა ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში. აქაური ეკლესიები, დიდი ქალაქები და დაბები, ციხე-კოშკები და ნაგებობები ქართველ მეფეთა ნაღვანი იყო, განსაკუთრებით კი თვით ჩრდილო-კავკასიელთა თქმით, თამარ მეფისა.

მონღოლების შემდეგ ალანია გაქრა ასპარეზიდან და მის ადგილზე წარმოიქმნა ჩერქეზეთი. ოსები შევიდნენ ჩრდილო კავკასიაში და დაიპყრეს დვალეთი. დაბალი ფენა ქრისტიანადვე დარჩა, ზედა ფენა კი – მაჰმადიანობდა.

აქედან ცხადია, რომ ჩერქეზები, ადიღეურ ენოვანი ხალხი, თემურ ლენგის შემდგომ დაეუფლა ჩრდილო კავკასიას.

29 აპრილი, 2016.

თემურ-ლენგის ლაშქრობა საქართველოსა და ჩრდილოეთ კავკასიაში ვახუშტის მიხედვით

ამიერკავკასიაში უძლიერესი საქართველოს ქრისტიანული სახელმწიფოს ძალმოსილება დაემცრო თემურის ლაშქრობების შემდეგ.

ვახუშტის ცნობით, 1360 წელს საქართველოს სამეფო ტახტზე ავიდა მეფე დიდი ბაგრატე.

რვაჯერ ლაშქრობის მიუხედავად, თემურ-ლენგმა ვერ შეძლო საქართველოს სახელმწიფოებრიობის გაუქმება.

საქართველოს სამხედრო ძლიერების ერთ-ერთი უმთავრესი წყარო იყო ჩრდილო კავკასიელთა მსახურება საქართველოს თავდაცვის სფეროში, რაც, ვახუშტის ცნობით, იცოდა თემურ ლენგმა. ამ ფაქტმაც განაპირობა მისი გალაშქრება ჩრდილო კავკასიის მთებში.

ვახუშტი წერს, თემურმა ჩრდილო კავკასიაში გაილაშქრა, რადგანაც იცოდა, რომ საქართველოს მეფე იქედან ძლიერდებოდა. „თემურ, უწყოდა, მეფე ძალ-იციმს მუნიდან“ („ქართლის ცხოვრება“, IV, 1973, გვ.272).

მაშასადამე, თემურმა იცოდა, რომ საქართველოს მეფე სამხედრო ძალებს იღებდა ჩრდილო კავკასიიდან, ამიტომაც თემურმა ჩრდილო კავკასიის ღრმა მთებშიც ილაშქრა.

თემურ ლენგის ამ ლაშქრობამ შეცვალა ჩრდილო კავკასიის ეთნიკური სახე (მოსპო ანდა ძალზე შეამცირა ადგილობრივი მოსახლეობა).

ეთნიკური სურათის შეცვალა უფრო მეტად გამოიწვია სხვა ქვეყნებიდან უცხო მოსახლეობის ჩასახლება. ეს გაგრძელდა თემურის შემდგომ ეპოქაშიც.

გაუკაცრიელებული, ბალახით მდიდარი რეგიონი იზიდავდა მომთაბარე მესაქონლე ტომებს, თანდათან იქ (აზოვის ზღვისპირეთიდან დაღესტნის ჩათვლით) ჩასახლდნენ სხვადასხვა მოდგმისა და წარმოშობის ტომები,

რომელნიც, ადგილობრივ ტომებთან შერევის შემდეგ, თანდათან იქცნენ მკვიდრ მოსახლეობად, რასაც მიუთითებს ვახუშტი და ასევე კავკასიის ცნობილი მკვლევარი მილერი.

ჩრდილო კავკასიის დიდ ნაწილს ჩერქეზული ტომები დაეუფლნენ. ვახუშტი წერს: „მიერთგან იწოდა ჩერქეზი და იქმნა მაჰმადიანობა მათ შორის“ (იქვე, გვ. 272).

ჩრდილო კავკასიის დაბლობს იქამდე, სანამ მას ჩერქეზი ეწოდებოდა, ვახუშტის მიხედვით, ერქვა „ოსეთი“. ესაა ფართოდ გაშლილი სტეპები დონსა და კასპიის ზღვას შუა. მთელი ეს რეგიონი, მოქცეული კავკასიის ქედის ჩრდილოეთით, საქართველოს სახელმწიფოს აძლიერებდა თავისი მეომრებით. ამიტომაც საქართველოს საზღვარი სამხრეთის მიმართულებითაც შორს იყო გადანეული. იმუამად საქართველოს სახელმწიფოს საზღვარი სამხრეთ-აღმოსავლეთის მიმართულებით მდინარე არაქსი იყო. ვახუშტის ცნობით, თურქთა ერთ-ერთი მარბიელი 12000 კაციანი ლაშქარი მეფემ რახსის იქით, ანუ არაქსთან დაამარცხა. „მიენია რახს იქით“ („ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, 1973, გვ. 262).

არაქსს, ვითარცა სასაზღვრო მდინარეს, ვახუშტი ახსენებს თემურის ტყვეობიდან ბაგრატ მეფის დაბრუნების აღწერის დროსაც (იქვე, გვ. 266).

მისივე ცნობით, ბაგრატ დიდის სამეფოს ექვემდებარებოდა „რანი, მოვაკანი და დვინი“ (იქვე, გვ. 269);

აქ რანი ეწოდებოდა განძის მხარეს ყარაბაღთან ერთად (ვახუშტი წერს: „რანი ან ყარაბაღად წოდებული“ (იქვე, გვ. 269).

„მოვაკანი“ ერქვა მტკვრის დაბლობს განძიდან კასპიის ზღვამდე, ხოლო „დვინი“ – ვრცელ ქვეყანას არაქსის მხარეში

თემური, რომელმაც იქამდე შუა აზია, ინდოეთი და სპარსეთი (იქვე, გვ. 263) დაიმორჩილა, დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა საქართველოს დამორჩილების საქმეს. როგორც ითქვა, მან ეს ვერ შეძლო ჩრდილო კავკასიაში ლაშქრობამდე.

საქართველოში სხვადასხვა წელს წარუმატებელი ლაშქრობების შემდეგ, ბაგრატ დიდის ძის გიორგის დროს, თემურმა კავკასიაში შესვლა გადანყვიტა არაგვის გზით, რადგანაც იცოდა, რომ საქართველოს მეფეს ჩრდილო კავკასიიდან გადმოყავდა მაშველი ჯარი.

ვახუშტი წერს: „წარმოემართა თემურ შესვლად მთიულეთს, რამეთუ გამოჰყვის გიორგი მეფეს მუნითგან შემწენი და კუალად ჰგონებდა მეფესაცა მუნ, შეუხდა არაგვს, შემუსრნა სიმაგრენი და მოაოხრნა, არამედ ავნებდნენ დიდ-დიდსა – მთიულნი და სპანი მეფისანი მუნ მყოფნი სპათა თემურისათა, რომელთა ვერა-რა ტყუე ჰყვეს და უკუმოიქცნენ“ (ქ.ც., IV, გვ. 271).

აქ „მთიულთა“ ქვეშ იგულისხმებიან ასევე ჩრდილოკავკასიელი ხალხების მეომრები. ამ გზით თემური ვერ შევიდა ჩრდილო კავკასიაში, ეს მნიშვნელოვანი გამარჯვება იყო.

ამის შემდეგ თემური იძულებული გახდა დროებით დაზავებოდა საქართველოს მეფეს. ეს დაზავება მას ესაჭიროებოდა თავისი გეგმის განსახორციელებლად. მისი გეგმა ამ დროს იყო შესეოდა ჩრდილო კავკასიას არა არაგვის, არამედ, სხვა, დარუბანდის (კასპისპირეთისა და დაღესტნის) გზით.

ვახუშტი აღწერს დაზავების პროცესს: სევანის ტბასთან მდგარმა თემურმა საქართველოს მეფე გიორგის მისი ძმის კონსტანტინეს პირით შეუთვალა: „მოუმცნო მეფესა: იყავ მშვიდობით და ნურღარა ავნებთ მაჰმადიანთა“ (იქვე, გვ. 272).

მაშასადამე, თემურმა ზავი დადო საქართველოსთან და მყისეულად თავისი დიდძალი ჯარი მიმართა ჩრდილო კავკასიისაკენ დარუბანდის გზით.

იმჟამად თემური უკვე რანის ქალაქ ბარდავში იმყოფებოდა, ვახუშტი წერს:

„მუნიდან წარავლინა სპანი ოვსეთად, განვლეს სპათა მათ დარუბანდი, ლეკეთი და მივიდნენ ოვსეთს, მოსწყვიდნეს, ტყვე-ყვნეს და მოიქცნენ წინაშე თემურისვე, ესე ჰყო თემურ, რამეთუ უწყოდა, მეფე ძალი-ციცემს მუნიდამ“ (იქვე, გვ. 272).

როგორც აღინიშნა, ჩრდილო კავკასიის დაბლობს ვახუშტი „ოსეთს“ უწოდებს, იგულისხმება ისტორიული ალანია. ჩრდილო კავკასიის ამ სამხრეთ-დასავლეთ ოლქიდან ვიდრე დაღესტნამდე მცხოვრები მოსახლეობა, როგორც აღინიშნა, საქართველოს სამეფოს ტრადიციულად ეხმარებოდნენ ომების დროს. ეს ფაქტი აღნიშნული აქვს სტრაბონსაც (სტრაბონი აღნიშნავს, რომ იბერიის მეფეს მისი მეზობელი ჩრდილოკავკასიელი სარმატების ომების დროს ეხმარებოდნენ მრავალუათეულათასიანი ჯარით, ამავე ხასიათს ცნობებს ქართული წყაროებიც იძლევიან. მაგალითად, ჯერ კიდევ მეფე ფარნავაზამდე, ანუ ქრისტეშობამდე 400-300 წლით ადრე, ჩრდილო კავკასიელები ემორჩილებოდნენ მცხეთელ მამასახლისს (ქ.ც., IV, გვ. 634), ხოლო ფარნავაზის მიერ ერთიანი ქართული სახელმწიფოს ჩამოყალიბების შემდეგ ეს კავშირი დინასტიური დანათესავების მეშეობითაც განმტკიცდა. ფარნავაზის ცოლი იყო ძურძუკი ქალი (იქვე, გვ. 654). ამის გამო ფარნავაზმა უფრო მეტად „დაიმორჩილა ჩრდილო კავკასია, უმეტესად ძურძუკი და დვალეთი“).

ამ საუკუნოვანი კავშირის მოშლა დაუნყია თემურ-ლენგს.

ვახუშტის ცნობით, ჩრდილო კავკასიისაკენ თემურის ლაშქრის მარშრუტი ასეთი იყო: დარუბანდი, ლეკეთი და ოვსეთი, ანუ ალანია.

ეს გზა თემურმა დაბეჯითებული მოქმედებებით გაიკვლია მრავალი წლის მანძილზე. თავდაპირველად, მან, ჩრდილო კავკასიის ალანიაში ლაშქრობამდე, ორჯერ ილაშქრა დაღესტანში,

დაღესტანში პირველ ლაშქრობისას თემურმა ვერ შეძლო დაღესტნის მთიანეთის დამორჩილება. იმჟამად მან მხოლოდ დაღესტნის ზღვისპირეთი დაიმორჩილა. ის მიხვდა, რომ დაღესტნის მთიანეთის დამორჩილებას ვერ

შეძლებდა კახეთის დაუძღურების გარეშე, რადგანაც დალესტინის მთიანეთის მნიშვნელოვანი ნაწილი კახეთის საერისთავოში შედიოდა და, შესაბამისად, ის სამხედრო ძალებს იღებდა კახეთიდან. ამიტომაც თემურმა დალესტანის პირველი ლაშქრობის შემდეგ გადაწყვიტა საგანგებოდ ელაშქრა კახეთ-ჰერეთში და სასტიკად დაეღობა საქართველოს ეს რეგიონი. ეს მან შეძლო და მაშინვე შეუდგა დალესტინის მეორე ლაშქრობას.

მემატიანე ასე აღწერს თემურის დალესტანში პირველი ლაშქრობის პროცესს:

თემური 1387 წლისათვის ბარდავიდან შესულა შირვანში, აქ „მუსრა ლეკნი“ (იქვე, გვ. 265).

ლეკების მოსვრის, ანუ სასტიკი დამარცხების შემდეგ დალესტინის ბარში და მთის კალთებზე – „ვიდრე მდ.თერგამდე“ ჩაუსახლებია ახალი მაჰმადიანი მოსახლეობა, „ელნი“.

ვახუშტი წერს: „განვიდა თემურ ბარდვიდამ შირვანს, დაიპყრა იგი და შემუსრნა ლეკნი და დასხნა მთის ძირთა ზედა და კალთათა ელნი მაჰმადიანნი ვიდრე თერგის მდინარემდე“ (იქვე, გვ. 265). (როგორც ჩანს, ელი ერქვა ირანში მცხოვრებ თურქმანულ, მუსულმანურ ტომებს)

კახეთ-ჰერეთის დარბევის შემდეგ თემური მეორედ შეესია დალესტანს, რომელიც იმჟამად ქრისტიანული ქვეყანა იყო. დალესტინის მოსახლეობა, ასევე მთელი ჩრდილოკავკასიის მოსახლეობა აღიარებდა ქრისტიანულ მრწამსს, მაგრამ, ჩანს, უკვე ვრცელდებოდა მაჰმადიანობა, ამიტომაც დალესტინის მოსახლეობა, ვახუშტის სიტყვით, „შერეული ქრისტიანენი“ იყვნენ.

ვახუშტი წერს: „დაიმორჩილა დალისტანი, უმეტეს პირველისა, იტყვიან, რომელ მიერ ჟამთაგან იქმნა მუნ მაჰმადიანობა დასხმულ მისგან ელითა, რამეთუ პირველ იყვნენ შერეულნი ქრისტიანენი, ვითარცა სხვანი კავკასიელნი“ (იქვე გვ.268), ანუ დალესტანსა და ჩრდილოკავკასიაში ქრისტიანებთან ერთად უკვე მაჰმადიანებიც ცხოვრობდნენ, „შერეული ქრისტიანები“ იყვნენ.

კიდევ ერთხელ უნდა აღინიშნოს, რომ ჩრდილოკავკასიელ ტომთაგან შეკრებილ ჯარს საქართველოსთვის უპირველესი მნიშვნელობა ენიჭებოდა თემურთან ბრძოლისას.

ზაგრატ დიდის ძემ მეფე გიორგიმ თემურის წინააღმდეგ ბრძოლისას დაახლოებით, 1396 წლისათვის, განსაკუთრებით გაუხსნა კარი ჩრდილო კავკასიელებს. „გიორგი მეფემან პირველივე გამოიყვანა დარიელიდან ოვსნი დიდძალნი და კავკასნი და დახვდა თემურს შეკრებული სპითა თვისთა“ (იქვე, გვ. 269), ანუ თემურის წინააღმდეგ ქართული სპის მნიშვნელოვან ნაწილს შეადგენდნენ „ოსები და კავკასნი“, ანუ კავკასიის ხალხები.

ეს ხდებოდა თემურის ჩრდილო კავკასიაში ლაშქრობამდე. მას სურდა, რომ საქართველოს არ მიეღო დამხმარე ძალა ჩრდილო კავკასიიდან (იქვე, გვ. 269).

მიუხედავად ქართველ-კავკასიელთა ერთიანი ფრონტით გამოსვლისა,

თემურის ჯარმა გაიმარჯვა, რამაც შეარყია საქართველოს ერთიანობა, აღმოცენდნენ მეფის პოლიტიკის მონინალმდეგენი.

ამ დიდი ბრძოლის შემდეგ მეფეს თავისი სახელმწიფოს დასავლეთ მხარის ერისთავები და საკუთარი ვაჟიც კი განუდგნენ, მაგრამ მეფე გიორგიმ ბრძოლა ამის მიუხედავად, შეტევაზეც კი გადავიდა, ბრძოლა გადაიტანა არაქსის მხარეს. ამისათვის კი, კვლავ, კიდევ ერთხელ გადმოიყვანა ჩრდილო კავკასიელები და ძლიერ ავნო თემურს.

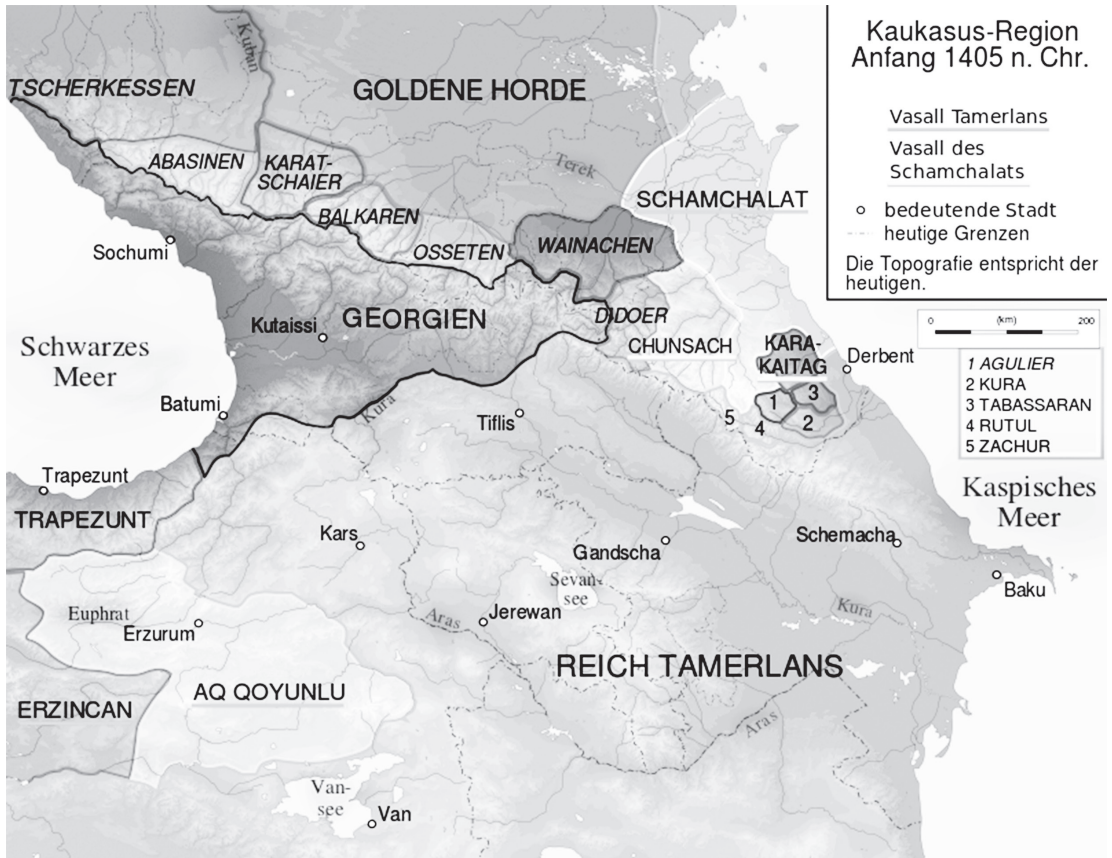
ვახუშტი წერს: „კვალად გამოიყვანა ოვსნი, კავკასნი და ძურძუქნი, წარუძღვა შეკრებილითა სპითა თვისითა და მიუხდა ციხესა ალიჯანს, შემუსრა იგი და გამოიყვანა სულტანი თირ ჯალათისა პატიმარ-ყოფილი თემურისაგან, მოაოხრნა და მოსწყვიდნა გარემონი მაჰმადიანნი, აღილო ალაფი დიდძალი და მოვიდა გამარჯვებული შინავე და განუტევნა ოვსნი, კავკასნი და ძურძუქნი შოებულნი ალაფითა ფრიადითა“ (იქვე, გვ. 270).

გიორგი მეფემ, რომელსაც საკუთარმა აჯანყებულმა ძემ ნახევარი სამეფო წაართვა, მაინც შეძლო, ჩრდილოკავკასიელთა ჯარით შესეოდა თემურის სახელმწიფოს, აელო მისი ერთ-ერთი ძალზე მნიშვნელოვანი ციხე, საიდანაც გამოიყვანა თემურის უბოროტესი მტერი, ერთ-ერთი სულთანი, მოაოხრა მისი ქვეყანა, დახოცა მაჰმადიანები, აილო უდიდესი ალაფი, რომელიც მისცა ჩრდილოკავკასიელთა ლაშქარს და უკან გაისტუმრა.

ამით გამძვინვარებულმა თემურმა, როგორც აღინიშნა, გადანწყვიტა ჩრდილოკავკასიას შესეოდა არაგვის (დარიალის) გზით, მაგრამ დამარცხდა. ამიტომაც შემდგომ გადანწყვიტა ჩრდილოკავკასიაში შესულიყო დაღესტნის გზით. მან ეს შეძლო, შეესია ჩრდილო კავკასიას, სასტიკად დაამარცხა იქაური ტომები, დახოცა უამრავი ხალხი, საბოლოოდ კი შეცვალა იქაური დემოგრაფიული სურათი. როგორც აღინიშნა, თემურმა ჩრდილო კავკასიაში ჩაასახლა „ჩერქეზებად“ ნოდებულები ხალხი. „მიერიტგან იწოდა ჩერქეზი“ (იქვე, გვ. 272).

სხვაგან ვახუშტი წერს: „იწოდა ოვსეთი ჩერქეზებად, ანუ ყაბარდოდ“ (იქვე გვ. 634, 655).

ჩრდილო კავკასიის სტეპ-დაბლობები, რომელიც იქამდე ალანიად იწოდებოდა (ქართველები მას ოვსეთს უწოდებდნენ), თემურ-ლენგის შემდეგ იწოდა ჩერქეზად ანდა ყაბარდიად. ალანების ადგილი ჩერქეზებმა დაიჭირეს. ჩერქეზი ახლა „მთავართა შორის უწარჩინებულესი“ (იქვე, გვ. 35) გახდა, ანუ ადგილობრივ ტომებზე ჩერქეზები გაბატონდნენ. ეს ჩერქეზები, შესაძლოა, იმჟამად თურქულენოვანი ხალხი იყო. მალევე, მათ ქვეყანაში ოქროს ურდოს მთავარსარდალმა ედიგემ ჩაასახლა ადიღეთა ულუსი, მათ შეძლეს თურქულენოვანი ჩერქეზების ასიმილირება და ისინი ადიღეთურენოვან ხალხად გადააქციეს. ისინი გაბატონდნენ ყველა ადგილობრივ ტომზე. ადგილობრივები, რბევა-ოხრებას გადარჩენილი მოსახლეობა, ჩერქეზებს დაემორჩილნენ, დამარცხებული ხალხის ადგილი გამარჯვებულმა დაიჭირა, გავრცელდა მისი ადათ-ნესები, ენა და კულტურა.

რუკა: კავკასია და საქართველო თემურლენგის შემოსევების შემდეგ

<https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%97%E1%83%94%E1%83%9B%E1%83%A3%E1%83%A0%E1%83>

1385 ოქროს ურდოს ხანი **თოხთამიში** ირანს შეესია. ამის საპასუხოდ თემურლენგი 1386 შემოდგომაზე სამცხის მხრიდან საქართველოში შემოიჭრა.

1387 გაზაფხულზე თემურლენგი მეორეჯერ შემოესია საქართველოს. მალე იძულებული გახდა უკან გაბრუნებულიყო **თოხთამიშის** გამოჩენის გამო.

1394 თემურლენგი ორჯერ შემოესია საქართველოს. დაესხა თავს არაგვის ხეობას. ამჯერადაც **თოხთამიშის** გამოჩენებამ გააბრუნა.

1399 პირადად ილაშქრა ჰერეთ-კახეთში,

1400 გაზაფხულზე თემურლენგი მეექვსედ შემოიჭრა საქართველოში.

1401 თემურლენგი მეშვიდედ მოადგა საქართველოს

1401 შამქორის ზავის პირობით საქართველო კისრულობდა ხარკის

1403 ივლისში, თემურლენგი მერვედ შემოიჭრა საქართველოში,

ბოლოს იძულებული გახდა დაზავებოდა გიორგი VII-ს. ზავი ცნობდა საქართველოს, როგორც ქრისტიანულ ქვეყანას. <https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%97%E1%83%94%E1%83%9B%E1%83%A3%E1%83%A0%E1>

დვალეის სარწმუნოება და მათი გაოსება ვახუშტის მიხედვით

დვალეთი თერგის მარცხნივ მდებარე ქვეყანა იყო, იქ მონგოლთა შემოსევის გამო ჩრდილო კავკასიის ბარიდან ("ველიდან") სახლდებიან ოსები, რომელნიც იმონებენ მკვიდრ კავკასიელ მცხოვრებლებს:

"...ინოდნენ ხევნი იგინი ოვსეთად, შემოსახლებითა და დამონებითა მათითა მათგანვე" (გვ. 633),

"ხოლო შემდგომად ფარნაოზის გამეფებისა დარჩა ფარნაოზს ძურძუკი და დუალეთი, და სხვა ხევნი იგინი დაშთნენ მეფეთა ოსთასა, და ინოდნენ ხევნი იგინი ოვსეთად, შემოსახლებითა და დამონებითა მათითა მათგანვე" (გვ. 633).

დვალეთი და მთის ოსეთი (ჩრდილოკავკასიაში მდებარე ბარის ოსეთი) მკვეთრად იყვნენ ერთმანეთისაგან გამიჯნულნი პოლიტიკური თვალსაზრისით, ერთი ქართული (ქართულ სახელმწიფოში შემავალი) ტერიტორია იყო, მეორე კი – არაქართული.

დვალეთი ხევებად განიყოფებოდა, ქართული ხევეები იყო: კასრი, ზრამაგა, ჟღელი, ნარა, ზროგი და ზახა, არაქართული (პოლიტიკური თვალსაზრისით) ხევეები იყო: ჩიმი, თაგური, ქურთაული, ვალაგირი, ფაიქომი, დიგორი და ბასიანი.

"არამედ დაუღეთიცა განიყოფების ხევ-ხევად და ინოდების ხევნი ესრეთ "კასრის ხევად, ზრამაგად, ჟღელედ, ნარად, ზროგოდ და ზახად, ხოლო რომელნი დაშთენ მეფეთა ოვსთა, სახელნი მათნი არიან ესენი: ჩიმი, თაგური, ქურთაული, ვალაგირი, ფაიქომი, დიგორი და ბასიანი..." (გვ. 633).

როდის ეწოდა კავკასიის ხევეებს ეს სახელები?

ვახუშტის მიხედვით, ეს მოხდა ბათო ყაენის (ე.ი. მონგოლთა) დროს. ვახუშტის მიხედვით, ოსთა მთის ხევეებში შემოსვლის შემდეგ მიმდინარეობდა ამ მთის მკვიდრი მოსახლეობისა (ე.ი. დვალეების) და ლტოლვილ ოსთა ეთნიკური შერწყმა. შემოსულები (ოსები) გაბატონდნენ, ხოლო მკვიდრნი (დვალეები) "უგვაროები" გახდნენ. ოსებისა და დვალეების ამ ერთიან ქვეყანას უკვე ოსეთი ეწოდა.

თუ მონგოლთა შემოსევამდე ჩრდილო კავკასიის ბარის ("ველის") დიდ ნაწილს "ოსეთი" ეწოდებოდა, მონგოლთა შემოსევისას ამ "ოსეთში" ("ველში") ესახლება არაოსური მოსახლეობა და ისტორიულ "ოსეთს" ეწოდა ჩერქეზეთი, ანუ ყაბარდო, სამაგეიროდ, ოსეთი ეწოდა უკვე ახალ ქვეყანას – კავკასიის მთიანეთს, დვალეთის ნაწილს. – "...ჩიმი, თაგური, ქურთაული, ვალაგირი, ფაიქომი, დიდგორი და ბასიანი, და სახელნი ესენი ეწოდნენ, ანუ დაბებთაგან, გარნა უმეტეს შემოსულთა ოსთაგან, რომელნი შემდგომად ჩინგიზ ყაენისა მოსვლისა, ბათო ყაენმან მოსრნა ოვსეთი და მოაოხრნა, ხოლო ოვსნი შემოივლტოდნენ კავკასიათა შინა და ინოდნენ სახელითა მათითა ხეობანი ესენი ესრეთ, ვითარცა აჩენს გვარნი მათნი, რამეთუ უნარჩინებულესნი გვარით არიან ოვსნი და გვარნი ოვსთანი ესენი არიან: ბასიანი, ბადელიძე, ჩერქესიძე, თაგური, ქურთაული, სიდამონი და ჭახილაძე. ხოლო შემდგომად მოოხრებისა ოვსეთისა და შემოსვლისა მათისა კავკასიასა შინა,

ინოდნენ: ოსეთი ჩერქეზად, ანუ ყაბარდოდ და კავკასიასა შინა მყოფნი მათ შემოსულთაგან ოსეთად, რამეთუ ანცა გვარიანთა მათ უწოდებენ ოსად, ხოლო სხვათა უგვართა – კვალად დვალადვე" (გვ. 634).

მაშასადამე, ოსეთი ანუ როგორც ვახუშტი უწოდებს "ანინდელი ოსეთი" (გვ. 634) (განსხვავებით ისტორიული ოსეთისაგან, რომელიც ჩრდილო კავკასიის ველზე დასავლეთით მდებარეობდა), მოსახლეობის შემადგენლობის თვალსაზრისით ორგვარია –

1. ეს არის ამ მიწა-წყალზე შემოსული ოსები, რომელნიც "გვარიანები" (მაღალი სოციალური ფენა) გამხდარა, (ე.ი. ინდოევროპული ენის მქონე მოსახლეობა) და

2. ადგილობრივი მკვიდრი ქართველური მოსახლეობა – დვალეები – "უგვარონი" – დაბალი სოციალური ფენა.

ასე იყო არა მარტო წარსულში, არამედ ვახუშტის დროსაც კი: "ანცა გვარიანთა მათ უწოდებენ ოსად, ხოლო სხვა უგვართა კვალად დვალადვე" (გვ. 634),

მაშასადამე, ვახუშტის დროს ჯერ კიდევ არ იყო დამთავრებული მონგოლების დროიდან დაწყებული ასიმილაცია ინდოევროპელების (ოსების) მიერ ქართველური ტომისა (დვალეების), ანუ ოსები, როგორც ერთიანი ეთნიკური ერთგვაროვანი მოსახლეობა, ჯერ კიდევ არ იყო ჩამოყალიბებული. შემდეგ კი აქ ოსურმა ენამ საბოლოოდ გაიმარჯვა, ანუ, როგორც ჩანს, ორი სხვადასხვა წარმოშობის ტომების შერწყმა დამთავრდა.

ვახუშტის აზრით, ჩრდილო კავკასიის ბარში მონგოლებამდე მცხოვრები ოსებიც ასეთივე ნარევი მოსახლეობა იყო, დონის ველებიდან ჩრდილო კავკასიაში შემოსული ხაზარები (იგულისხმება სკვითები) შეერივნენ აქაურ მკვიდრ მოსახლეობას (კავკასიურ ხალხს, იბერიულ-კავკასიური მოდგმის ტომს, "კავკასოსის ნათესავს") და ამ ურთიერთშერევის შედეგად წარმოიქმნა ბარის ოსები. ამ ოსების თავისი მიწა-წყლიდან მონგოლთა მიერ განდევნისა და დვალეთის მთებში შესვლის შემდეგ ბარის ოსები (სკვით-კავკასიელები) ერწყმიან ქართველურ ტომს (დვალეებს) და ყალიბდება უკვე ახალი ეთნოჯგუფი ოსების სახელით (ოსური ენის გამარჯვების შედეგად). ესაა ვახუშტის თვალსაზრისი, მაშასადამე, "ანინდელ ოსებში" იგულისხმება ჩრდილო კავკასიელი ოსები, რომლებიც იბერიულ-კავკასიური ტომისა (კავკასოსის ნათესავისა და დვალეების) და სკვითების ("ხაზარების") ურთიერთშერწყმის შედეგად წარმოიქმნა.

მართალია, დვალეების ერთი ნაწილი ასიმილირდა შემოსულ ოსებში, მაგრამ მეორე ნაწილმა საცხოვრებელი ადგილი შეიცვალა. მან გადმოლახა დვალეთის ქედი და ქართლის მთიანეთში დასახლდა (ლიახვის სათავეებში).

ვახუშტის აზრით, ხევი და თრუსო ისტორიულ დვალეთში შემავალი ტერიტორიებია, "არამედ ხევი, ... არს დვალეთისვე" (გვ. 634), უნდა ვიგულისხმოთ, რომ დვალეების ენა (რომელსაც ვახუშტი ახსენებს) იგივე იყო, რაც მოხვევთა ენა, ანუ ქართული იყო (დიალექტი).

როგორც ამბობენ, ოსურ ენაში ჩანს მეგრელიზმის გარკვეული კვალი, რაც მეგრელთა და ოსთა ან მეზობლობაზე მიუთითებს, ან იმაზე, რომ "კავკასოსიანთა" და "დვალთა ენა მეგრულენოვანი ელემენტების მატარებელი"

იყო. მეზობლების შესახებ უნდა ითქვას, რომ თანამედროვე აფხაზეთის ჩრდილო მთიანეთის ერთ ნაწილს "ალანია" ერქვა, რაც ეთანხმება ვახუშტის თვალსაზრისის ისტორიული ოსეთის მდგომარეობის შესახებ.

ისტორიული ოსეთი სწორედ დასავლეთით მდებარეობდა და მას შემდგომ ჩერქეზ-ყაზარდო ეწოდა, მაშასადამე, ოსურ-მეგრული ურთიერთობები შესაძლებელი იყო თანამედროვე აფხაზეთში და მის მიმდებარე ჩრდილო კავკასიაში, ეს იმაზე მიუთითებს, რომ ისტორიული აფხაზეთი თავიდანვე არა აფხაზური (აფსუა) ტომებით, არამედ მეგრულენოვანი ტომებით იყო დასახლებული.

ვახუშტის დროინდელი ოსეთის სამხრეთი საზღვარი გადიოდა კავკასიის ქედზე. "ხოლო აწინდელისა ამის ოვსეთისა საზღვარის არს... სამხრით მზღვრის კავკასი, ხევის ყელიდამ წარმოსული დასავლეთად, რომელ არს ბრუც-საბქელამდე, და ზეკარა, კედელა და რაჭა-დიდგორ-ბასიანს შორისნი კავკასნი" (გვ. 634).

მაშასადამე, მე-18 საუკუნის 50-იან წლებში (1742-1745 წლებში, როცა ვახუშტი ამ შრომას წერდა (იქვე, გვ. 07), ოსთა განსახლების ძირითადი საზღვარი არ სცილდებოდა კავკასიის ქედს, თუმცა კი დვალები უკვე გადმოცილებულნი იყვნენ ამ ქედს და ლიახვის სათავეებში ცხოვრობდნენ, საქმე ისაა, რომ ვახუშტი განასხვავებს ოსებსა და დვალებს. ისინი მას სხვადასხვა ეთნიკური წარმოშობის ტომებად მიაჩნია, თუმცა იმასაც მრავალგზის აღნიშნავს, რომ ოსებისა და დვალების ურთიერთთანაცხოვრების დროს ოსები მაღალ სოციალურ ფენას შეადგენდნენ, ხოლო დვალები დაბალ ფენად იქცეოდნენ ხოლმე, ანუ ოსები ბატონობდნენ დვალებზე, იმორჩილებდნენ მათ და საბოლოოდ აოსებდნენ კიდეც. დვალთა გაოსება, მისი აზრით, XIII საუკუნეში დაწყებულა და ვახუშტის დროს ჯერ კიდევ არ ყოფილა დამთავრებული (იხ. ზემოთ). იმ დროისათვის, როცა ვახუშტი აგროვებდა თავისი შრომის მასალებს (XVIII ს-ის I ნახევარში, 1725 წლიდან ის მოსკოვშია), დვალებსა და ოსებს მკვეთრად ასხვავებდნენ ერთმანეთისაგან XVIII საუკუნეში, ჩანს, ოსთა დიდი ნაკადი შემოვიდა ქართლის მთიანეთში და დვალების ასიმილაციის ტემპი ძალზე დაჩქარდა. XVIII ს-ის ბოლოს გიულდენშტედტი უკვე ოსურ გარემოში მოხვედრილი ქართველების დენაციონალიზაციის შესახებ წერდა. მაშასადამე, ამ მოგზაურის დროს არა მარტო დვალები გაოსდნენ, არამედ უკვე ქართლის მთიანეთში მცხოვრები ქართველების (ქართლელი მთიელების) გაოსების პროცესი დაიწყო. ისტორიულ "მალრან-დვალეთში" მცხოვრებთ ვახუშტი ოსებს უწოდებს და არა დვალებს. აქ 1. ან გაოსების პროცესი დასრულებულია, 2. ანდა ადგილობრივი მკვიდრი მოსახლეობა (დვალები) ქართლის მთიანეთში გადმოსულან საცხოვრებლად და მათი ადგილი ოსებს დაუჭერიათ (მალრან-დვინეთის ტერიტორია ამჟამად შედის ჩრდილო კავკასიის იმ რაიონში, რომელშიც არის დასახლებული პუნქტი "ნიჟ.ზარამაგ", მისსიახლოვეს მდებარეობს დასახლებული პუნქტი "ბურონ" და "ნიჟ. ცვი", იქვეა მდინარე არდონის სათავეები, ეს ტერიტორია საქართველოს სამეფოს შემადგენლობაში შედიოდა (ფარნავაზიდან ვიდრე XIX ს-მდე აქ მდებარეობდნენ პუნქტები კასრის კარი (კასრი) და ზრამაგა).

მალრან-დვალეთის (მალრან – უვალ, მიუდგომელ ადგილს ნიშნავს) მკვიდრ მოსახლეობას, ცხადია, დვალეები წარმოადგენდნენ, მაგრამ ვახუშტის დროს აქ უკვე ოსები სახლობენ. მალრან-დვალეთის მკვიდრ მოსახლეობას ქართველებს უწოდებდნენ, ამიტომაც შეიძლება ვთქვათ, რომ ძველი ქართველები დვალეებს ქართველებად მიიჩნევდნენ, ქართველი საქართველოს ყოველი ეთნოგრაფიული ჯგუფის ზოგადი სახელი იყო.

ვახუშტის აზრი ასეთია: მალრან დვალეთის მკვიდრ ძველ მოსახლეობას შეადგენდნენ ქართველები, შემდგომ ეს ქართველები საქართველოს ბარში ჩამოსახლებულან. ხოლო მალრან-დვალეთში ოსები დამკვიდრებულან. ის "მალრან-დვინეთის აღწერაში" წერს – "ხოლო რაოდენნი ისინი დავსწერეთ ამ ადგილებთა შინა, პირველად სახლებულან ქართველნი გლეხნი, შემდგომად მეპატრონეთა მათთაგან გარდმოსახლებულან ოსნი და ქართველნი ბართა შინა ჩამოსულან, ვინაითგან მტერთაგან ბარსა შინა კაცნი შემცირებულან" (გვ. 363-364).

აქედან ჩანს, თუ როგორ გაჩენილა ოსური მოსახლეობა მალრან-დვალეთში. აქ ადრე მკვიდრობდნენ ქართველნი გლეხნი და მათი მეპატრონენი (ალბათ, მემამულენი – მიწის მფლობელნი). შემდგომ ქართველნი გლეხნი ბარში ჩამოსულან, ხოლო მათ მეპატრონეებს, ჩანს, თავიანთ მამულებში გადმოუსახლებიათ ოსები – "... მეპატრონეთა მათთაგან გარდმოსახლებულან ოსნი"..., ეს "მეპატრონენი" ქართველ გლეხებთან კავშირში არიან მოხსენებულნი, მათი მეპატრონენი არიან.

მართალია, ადრე, ისტორიულად დვალეთი ეწოდებოდა ჩრდილო კავკასიაში მდებარე ქვეყანას ("კასრის ხეობა, რომელი იწოდების ანცა დვალეთად" (644, "აქეს სიგრძე დვალეთს ზეკარის კავკასიიდან ვიდრე ჩერქეზამდე" (644), მაგრამ ჩრდილო კავკასიიდან ქართლის მთიანეთში დვალეების ეთნოჯგუფის გადმოსახლების შემდგომ დვალეებით დასახლებული ქართლის მთიანეთიც უკვე დვალთა საცხოვრისად მიიჩნევა. ჩრდილო კავკასიიდან გადმოსახლების შემდეგ დვალეები დასახლებულან დიდი და პატარა ლიახვის, ჯეჯორას და სხვა მიმდებარე მდინარეთა ხეობების სათავეებში: "დიდის ლიახვისა, პატარას ლიახვისა, ქსნის ხევისა და კუდაროს მოსახლენიცა არიან დვალნივე" (გვ. 648).

როგორც აღინიშნა, ოსები და დვალეები ეთნიკური წარმოშობით სრულებით სხვადასხვა ტომები იყვნენ. ოსები – ინდოევროპულ (ირანულ) ენათა ჯგუფს განეკუთვნებოდნენ, ხოლო დვალეები – იბერიულ-კავკასიურ ენათა ჯგუფს, დვალეები – კავკასიელი აბორიგენები იყვნენ, ხოლო ოსები – სტეპებიდან კავკასიაში მისულნი, მაგრამ ამ ორი ტომის თანაცხოვრების დროს დვალეები ოსდებოდნენ, განიცდიდნენ ასიმილაციას, რასაც, ცხადია, თავისი სოციალური საფუძველი ჰქონდა. დვალთა გაოსება ქართლის მთიანეთშიც გაგრძელებულა, ამას მრავალგზის აღნიშნავს ვახუშტი, ამიტომაცაა, რომ მისი დროისათვის ჩნდება ტენდენცია სინონიმად მიიჩნიონ სიტყვები "დვალნი" და "ოსნი". თუმცა ვახუშტი იცის, რომ ეთნიკურად ისინი სხვადასხვა ტომია, მაგალითად, ვახუშტი კუდაროს მოსახლეობას თავისი შრომის ერთ ადგილას ოსებს უწოდებს, ხოლო მეორე ადგილას – დვალეებს – "... კუდაროს მოსახლენიცა არიან დვალნივე" (648); "არამედ ჯეჯორის მდინარეზედ,

სამხრიდამ ჩრდილოეთად დინებულზედ, არს დაბნები ვენახოვან-ხილიანი და მოსავლიანი, მას ზეით მოსახლენი არიან ოცსნი, და უვენახ-უხილო, ვითარცა სხვანი მათის ადგილნი. უწოდიან ამას კუდაროს" (გვ. 767).

მაშასადამე, ვახუშტი კუდაროს ხან დვალებით დასახლებულად მიიჩნევს, ხან კი – ოსებით. აქედან ჩანს, რომ მისთვის "დვალი" და "ოსი" სინონიმებად ქცეულა. მიუხედავად ამისა, ვახუშტი "ოსეთს" უწოდებს მხოლოდ ჩრდილო კავკასიაში მდებარე ქვეყანას და არა ქართლის მთიანეთს. მაგალითად, როცა ის წერს: "სვანეთი არს მოსავლითა და პირუტყვითა, ვითარცა აღწერეთ აღწერეთ დუალი, ანუ აწინდელი ოსეთი" (გვ. 788) ის "ოსეთის" ქვეშ გულ-ისხმობს "მალრან-დვალეთს" – ისტორიულ დვალეთს და არა ქართლის მთიანეთს.

როგორც ვთქვით, ვახუშტი ლიახვის, ქსნის, ჯეჯორას ხეობათა სათავეებში მცხოვრებს ხან დვალებს უწოდებს, ხანდახან კი – ოსებს, დვალების გაოსების გამო. ისმის კითხვა, თუ დვალები და ოსები სხვადასხვა ეთნიკური წარმოშობის ტომები არიან, იქნებ ამ ხეობებში სწორედ ოსები ცხოვრობენ, ანდა დვალებიცა და ოსები ერთად? ამ კითხვას თვითვე ვახუშტი პასუხობს: – ქართლის (და იმერეთის) მთიანეთში ეთნიკური დვალები ცხოვრობენ და არა ოსები, ვახუშტი წერს, რომ ხეობათა მოსახლენი დვალეთიდან (ე.ი. ჩრდილო კავკასიის ისტორიული დვალეთიდან) არიან გადმოსახლებულნი, ეთნიკურად დვალებივე არიან. ჩრდილოელი და ქართლის მთიანეთში დასახლებული დვალები ერთმანეთის ნათესავეებიც კი არიან. ვახუშტი თრუსოს აღწერაში წერს: – "არამედ ხეობანი ესენი, რომელნი აღწერეთ მალრან-დვალეთითურთ, არიან დვალეთი. და კუალად დიდის ლიახვისა, პატარას ლიახვისა, ქსნის ხევისა და კუდუროს მოსახლენიცა არიან დვალნივე, ამ დვალეთიდან გარდასულნი, რჯულითა, წესითა და ზნითა ერთნი და დღესაც მონათესავენი ურთიერთთა" (გვ. 648).

აქედან ჩანს, რომ ქართლის (და იმერეთის) მთიანეთში არა ოსები, არამედ დვალები სახლობდნენ, ისინი ჩრდილო კავკასიიდან იყვნენ გადმოსულნი და ამ დვალებს შემდგომ ეწოდათ ოსები, ანუ დვალები გაოსდნენ. რამ გამოიწვია ამ იბერიულ-კავკასიური (ჩანს, ქართული) ტომის გაოსება? ამ კითხვას თვითონვე პასუხობს ვახუშტი:

როგორც ზემოთ აღინიშნა, თვით ისტორიული დვალეთის (ე.ი. ჩრდილო კავკასიაში არდონის ხეობის სათავეებში) მინა-წყალზე მცხოვრებ დვალებს ვახუშტი ერთგან ქართველებს უწოდებს, "მალრან-დვალეთის აღწერაში" – "ხოლო რაოდენნი ოსნი დავწერეთ ამ ადგილებითა შინა, პირველად სახლებულან ქართველნი გლეხნი, შემდგომად ... გარდმოსახლებულან ოსნი და ქართველნი ბართა შინა ჩამოსულან", მაგრამ, ცხადია, მალრან-დვალეთს და, საერთოდ, დვალეთს ყველა დვალი (ე.ი. "ქართველნი გლეხნი") ვერ მიატოვებდა, ცხადია, იქ დვალების საკმაო რიცხვი დარჩებოდა, რომელსაც ახლა უკვე აქ "გარდმოსახლებულ" ოსებთან ერთად უხდებოდა თანაცხოვრება. სწორედ მათ (ე.ი. მკვიდრსა და მოსულს) შორის დამყარებული ურთიერთობა ქცეულა, ვახუშტის აზრით, მიზეზად დვალების გაოსებისა. კერძოდ, დვალები სოციალური იერარქიის დაბალ ფენებს იჭერენ, ოსები კი

– მაღალს. ამის გამო დვალეები ეუფლებიან ოსურ ენას და ოსურ ნეს-ჩვეულებებს – ოსდებიან.

თავდაპირველად ოსები ბარში ცხოვრობდნენ (ჩრდილო კავკასიისა), მონგოლების შემოსევისას შემოსულან კავკასიის მთებში – "ხოლო მოსვლასა თათართასა ჩინგიზ ყაენთაგან ... შემოივლტოდნენ ოსნი ამ კავკასიათა შინა" (გვ. 654). ოსები მეორედ კავკასიის მთებში შევიდნენ თემურ-ლენგის მოსვლისა და კონსტანტინეპოლის თურქთაგან აღების შემდეგ (ე.ი. XV ს-ის შემდგომ): "და კუალად შემდგომად მოსვლისა ლანქ-თემურისა და აღებისა კონსტანტინეპოლისა, ემძლავრნენ ოვსთა იქით თათარხანნი და აქეთ ლანქთემურის ელნი მაჰმადიანნი და შემოივლტოდნენ კავკასიასა შინა და დაიპყრნეს კავკასთა ნათესავნი რომელ არიან დუალნი..." (გვ. 654-655).

მაშასადამე, დვალეების (იბერიულ-კავკასიური ტომის) გაოსება გამოუწვევია იმას, რომ ოსებს დვალეთი "დაუპყრიათ" (655), ეს მომხდარა თემურ ლენგის ეპოქაში. მართალია, ოსების პირველი ტალღა კავკასიის მთებში მონგოლებისას ასულა, მაგრამ დვალეთის "დაპყრობა" ოსთა მიერ XV ს-ის ბოლოსათვისაა ნაგულისხმევი. ჩანს, სწორედ აქედან იწყება დვალეების გაოსება. "დაპყრობა" აღარ უნდა ნიშნავდეს სამხედრო დაპყრობას, არამედ ეს ტერმინი, ჩანს, აქ სამოქალაქო მმართველობაში გაბატონებას უნდა აღნიშნავდეს.

დვალეთის დაპყრობის შემდეგ ოსები აქ გაბატონებულან. დვალეთის საზოგადოების დიდგვაროვანი ფენა ოსები იყვნენ, ხოლო უგვაროები – დვალეები, ე.ი. საზოგადოება ორ ეთნიკურ ჯგუფადაა გაყოფილი, ერთი ეთნიკური ჯგუფი სოციალურად გაბატონებულა მეორეზე. გაბატონებულ ჯგუფს ოსები შეადგენენ: "რამეთუ ანცა გვარიანთა მათ უწოდებენ ოსად, ხოლო სხვათა უგვაროთა – კვლავად დვალადვე" (გვ. 634). აქედან ჩანს, რომ დვალეების გაოსებას საფუძვლად დაედო სოციალური მიზეზი, კერძოდ, ოსებმა სოციალური პრივილეგიები მოიპოვეს, დვალეებმა – დაკარგეს. შეიქმნა ახალი ფსიქოლოგია, რომელიც, ჩანს, საფუძვლად დაედო კავკასიის ამ რეგიონის ეთნოფსიქოლოგიას, რომლის მიხედვითაც ოსობა სასახელოა, დვალობა კი – სათაკილო. ერთი ბატონია, მეორე მონა. ვახუშტი განაგრძობს ოს-დვალთა საზოგადოების აღწერას: – "უნყიან გვარნი და უწარჩინებულესნი გვარითა არიან ოვსნი" (გვ. 639).

"არამედ დუალნი უმდაბლესნი არიან გვარითა"... (გვ. 640). დვალი ღარიბია, ოსი მასზე მდიდარი. გაოსება მაღალ პრივილეგიებულ საფეხურზე ასვლას ნიშნავს, სოციალური გარემო ისეთია, რომ ყველა დვალს ოსობა უნდა. ტერმინებმა "ოსმა" და "დვალმა" სოციალური კატეგორიები შეიძინეს.

როგორც აღინიშნა, ისტორიულად დვალეთი საქართველოს ერთ-ერთი პროვინცია იყო და ამიტომაც, ისტორიულად დვალეები, ისე, როგორც საქართველოს მთიანეთში მცხოვრები სხვა ტომები, ქრისტიანები იყვნენ. როგორი სახის გახდა დვალეების ქრისტიანობა დვალეთში ოსთა დამკვიდრების შემდგომ? მართალია, ოსები ქრისტიანობას იცნობდნენ, მაგრამ ისინი ძირითადად მაინც წარმართულ (სკვითურ) რელიგიურ რიტუალებს ასრულებდნენ, მათ ქრისტიანობა შეთვისებული არ ჰქონდათ. ამიტომაც, დვალეთში ოსების დამკვიდრების შემდეგ საზოგადოება სარწმუნოების თვალსაზრისით ორ

ნაწილად იქნებოდა გაყოფილი: დაბალი ფენა, ანუ დვალები, ქრისტიანები იქნებოდნენ, ხოლო მაღალი ფენა, ანუ ოსები – არაქრისტიანები. მართლაც, ვახუშტი დვალეთის შესახებ წერს – დვალეთის ანუ "ანინდელი ოსეთის" დაბალი ფენა (ე.ი. დვალები) ქრისტიანულია, ხოლო მაღალი ფენა (ე.ი. ოსები) – მაჰმადიანი. ოსური საგვარეულოები ("გვარიანები", წარჩინებულთა გვარები), რომელნიც ზემოთ ჩამოთვლილი ჰქონდა ვახუშტის, არაა ქრისტიანული, სამაგიეროდ დვალები ("უმდაბლესნი გვართა") – ქრისტიანები არიან – "ხოლო თავაურნი, ქურთაურნი, ვალაგირი, ფაიქომი, დიდგორელნი და ბასიანელნი, რომელთა თავნი და წარჩინებულნი მათნი არიან მაჰმადიანნი და დაბალნი გლეხნი ქრისტიანენი..." (გვ. 638). ოსეთის "დაბალნი გლეხნი", რომელნიც "ქრისტიანენი" არიან, ეთნიკურად დვალები არიან.

– "სარწმუნოებითა არიან ძველად ქრისტიანენი და სამწყსონი ნიქოზლისანი და უფროს დვალნი, არამედ ანინდელთა ჟამთა დვალნი სახელით ოდენ ქრისტიანენი, რამეთუ იმარხავენ დიდმარხვასა, ხატთა, ეკლესიათა და სამღვდელთა პატივსა უყოფენ და თაყვან-სცემენ და სხვისა სრულიად უმეცარნი. არა უვისთ მღვდელნი და უნათლისღებონი არიან, თვინიერ რომელნი ქართლსა და რაჭასა მოინათლვიან" (გვ. 638).

ვახუშტი ნიქოზის საეპისკოპოსოზე წერდა – "... გორგასალ ჰყო საეპისკოპოზოდ და დასვა ეპისკოპოზი. ზის დღესაც, მწყემსნი კავკასიანთა, დვალთა და ან ოსეთად წოდებულისა, გლოლა-ლებითურთ" (გვ. 370), ე.ი. ნიქოზელის სამწყსოში თავიდანვე (V ს-დან) შედიოდა დვალეთი, ხოლო დვალეთის ოსეთად ქცევის შემდეგ (XV ს-დან) – ოსეთი.

დვალების გაოსების ერთ-ერთი მიზეზი სოციალურ ფაქტორთან ერთად უთუოდ იყო მათი თანდათანობითი განარმართება, დექრისტიანიზაცია, რომელსაც კარგად აღწერს ვახუშტი. დვალები, ძველი ქრისტიანენი, ოსების შემოსვლის შემდგომ თანდათან კარგავენ და ივინყებენ ქრისტიანობის სულს, ინარჩუნებენ მხოლოდ მის გარეგნულ მხარეს. ეს ხელს უწყობს მათ სარწმუნოებრივ დაახლოებას მათი საზოგადოების მაღალი ფენების სარწმუნოებრივ შეხედულებებთან, საზოგადოების მაღალი ფენები, ანუ "ოსობა", მატარებელი იყო სკვითურ-ალანური სარწმუნოებისა – წარმართობისა, თუმცა კი, წარჩინებულთა ერთ ნაწილს მაჰმადიანობა ჰქონდა მიღებული (უფრო სწორად, მაჰმადიანობის მხოლოდ გარეგნული მხარე). აქ აღარც ქრისტიანობა იციან და არც მაჰმადიანობა: "გარნა უმეცარნი ორივეს სჯულისანი, რამეთუ გარჩევა მათი არს ესე: რომელნი სჭამენ ღორსა, არიან ქრისტიანენი და რომელნი სჭამენ ცხენსა, ესენი არიან მაჰმადიანნი. გარნა ყოველთავე უწყიან მსგავსი კერპისა, რომელსა უწოდებენ ვაჩილას, რამეთუ შესწირვენ ელიას თხასა და ხორცსა შესჭამენ თვითვე, ხოლო ტყავსა გასჭიმავენ მაღალსა ძელსა ზედა და თაყვანისცემენ ტყავსა მას დღესა შინა ელიასასა, რათა არა მოუვლინოს ელიამ სეტყვანი და მოსცეს ნაყოფნი ქვეყნისანი" (გვ. 639).

აქედან ჩანს, რომ დვალებმა დაკარგეს ძველი ქრისტიანობა და მიიღეს წარმართობა – კერპთაყვანისმცემლობა. ეს კულტი აქ შემოიტანეს კავკასიის ბარიდან დვალეთში შემოღობილმა ოსებმა. უთუოდ ერთ-ერთი დვალთა გაოსებისა იყო მათ მიერ ოსური წარმართული სარწმუნოების აღიარება,

ოსური სარწმუნოებრივი წეს-ჩვეულებების, თქმულებებისა და ლეგენდების გამშობლიურება.

ვახუშტის დროს დვალელებს ჯერ კიდევ სცოდნიათ დვალური ენა, მიუხედავად ამისა, მაინც მათი სასაუბრო ენა ოსური იყო (ბილინგვიზმი). ვახუშტი წერს – "ენა აქვთ ძველი, დვალური და ან უბრობენ ოსურსა" (გვ. 639).

დვალური ენა, რომელიც ვახუშტის დროს (ე.ი. XVIII ს-ში) ჯერ კიდევ არსებობდა, დღესდღეობით, რამდენადაც ცნობილია, მკვდარი ენაა, მეცნიერებს ისიც კი ვერ დაუდგენიათ, დამოუკიდებელი ენა იყო თუ დიალექტი ქართული, ქართველური თუ იბერიულ-კავკასიური ენებისა.

როგორც ზემოთ მოყვანილიდან ჩანს, დვალეები, იბერიულ-კავკასიური მოდემის ტომი, გაოსდა. დვალეებმა შეითვისეს ოსური ენა და ოსური "სარწმუნოება" – წარმართობა. ეთნიკური თვალსაზრისით, ეს ტომი კვლავ კავკასიურ ტომად დარჩა, ვახუშტის აზრით, ოსები ჯერ კიდევ კავკასიის მთებში (ე.ი. დვალეთში) შემოსვლამდე ნარევი მოსახლეობა იყო, კერძოდ, ხაზარებისა, კავკასოსის "ნათესავისა" და "ქართლ-რანის ტყვეებისა". აქ ხაზარების ქვეშ უნდა ვიგულისხმოთ სკვით-ალანები, ხოლო "კავკასიელთა" და ქართლ-რანელების ქვეშ – "თარგამოსიანები". როგორც ითქვა, ვახუშტის აზრით, დვალეთში შესვლის შემდეგ ოსები დვალეთის საზოგადოების მხოლოდ "წარჩინებულებს" წარმოადგენდნენ, ხოლო გლეხები და დაბალი ფენა აქ იყო დვალური. აქედან ჩანს, რომ ოსები დვალეთში შეადგენდნენ მხოლოდ თხელ ფენას, ისინი მცირერიცხოვანნი იყვნენ დვალეებთან შედარებით, მიუხედავად ამისა, მათ "დაიპყრეს" დვალეთი და მოახერხეს მკვიდრი მოსახლეობის დამორჩილება და გაოსება. უთუოდ ოსები გაცილებით მაღლა იდგნენ დვალეებზე თავიანთი სამხედრო ძლიერების თვალსაზრისით: ოსური ზედაფენა იყო კარგად ორგანიზებული სამხედრო არისტოკრატია. "უნყიან გვარნი და უწარჩინებულესნი გვართა არიან ოვსნი, ხოლო ესე ოვსნი განიყოფების ესოდენ გვარად: სიდამონად, ჭახილაძედ, თაგაურად, ქურთაულად, ბედელიძედ, ჩერქესიძედ, ბასიანად და არიანცა ესენი უწარჩინებულესნი სხვათა ზედა. და ამათ გვართა იციან გვართა თვისთა ნიჯადი, ერთმან მეორესა ზედა ლაშქრობა, შველა, მესისხლეობა, რამეთუ უკეთუ მოკლას ერთმან, არა დასცხრების მეორე იგი გვარი შვილით შვილადმდე უკუნისამდე, თუმცა არა მოკლას მანცა და მკვლელი მოკლულსა მათთვის გვარსა ჩასძახებს საფლავსა შინა: "მოვკალო მკვლელი შენი" და რწამთ ესე საცხონებლად მისად" (გვ. 639).

დვალეებზე ოსების გაბატონება არ მოგვეჩვენება საკვირველად, თუ გავიხსენებთ, რომ მონგოლების გამოჩენამდე ოსები იყვნენ ჩრდილო-კავკასიის ერთ-ერთი უდიდესი ხალხი. დვალეთში შემოსვლის შემდეგ ოსურმა სამხედრო არისტოკრატიამ შეინარჩუნა და გამოიყენა ძველი ოსური სახელმწიფოებრიობის გამოცდილება, მოიპოვა სამხედრო უპირატესობა მთიელ დვალეებზე. მიუხედავად ამისა, ოსების შემოსვლის შემდეგაც დვალეთი კვლავ ქართული სახელმწიფოს შემადგენლობაში დარჩა და მას გარკვეული მოვალეობები ჰქონდა დაკისრებული ქართული ცენტრალური ხელისუფლების მიერ, რომელთა შეუსრულებლობისათვისაც ქართული ლაშქარი სჯიდა, მაგალითად, "... არა მოსცეს დვალეთი ბეგარა მოურავსა, გარდავ-

ლო სპიტა მოურავმან ზეკარა, შთავიდა და მოსრნა ურჩინი და ყვნა კვალ-ად მებეგრედ და მოვიდა ქართლს" (გვ. 434). საქართველოს რომელი კუთხე იგულისხმება დვალეთის ქვეშ, ქართლის მთიანეთი თუ მალრან-დვალეთი (ჩრდილო-კავკასიაში)? აქ იგულისხმება მალრან-დვალეთი, რომელსაც ქართლიდან სწორედ "ზეკარას" მთა ჰყოფს. ზრამაგა მალრან-დვალეთის ციხეა. "ამ ზრამაგის – ხევის სათავიდამ გარდავალს ზეკარზედ გზა ქართლს დიდ-ლიახვზედ" (გვ. 647).

მაშასადამე, მიუხედავად ქართლის მთიანეთში ცხოვრებისა, მაინც XVIII ს-ში დვალეთი ეწოდება ისტორიულ მალრან-დვალეთს. მასვე ეწოდება ოსეთი, ანუ "ანინდელი ოსეთი".

აღსანიშნავია ისიც, რომ ოსეთი ვახუშტის დროისათვის ჩრდილო-კავკასიაში მდებარე ტერიტორიას ეწოდებოდა და არა ქართლის მთიანეთს – ლიახვისა და ქსნის სათავეებს, სადაც ოსები (დვალეები) იყვნენ დამკვიდრებულნი – ვახუშტი ვახტანგ V-ს (1658-1675) ცხოვრებაში წერს: "მერმე არღარა მოსცეს დვალთა მეფესა ბეგარანი, ამისათვის მივიდა სპიტა ქრცხინვალს შესვლად ოსეთად. მსმენელნი დუალნი შეშინდნენ და მოერთვნენ თავნი მათნი ქრცხინვალს, მოსცეს ბეგარანი და დაემორჩილნენ, ვითარცა პირველ" (გვ. 455).

აქ შეიძლება მკითხველმა იგულისხმოს, რომ "ოსეთი" ქრცხინვალის სი-ახლოვესაა, მაგრამ ეს ასე არ არის, ეს ჩანს ვახტანგ VI-ს (1703-1724) ცხოვრებიდან: "ხოლო ვახტანგ გამგე ქართლისა ... აღიმხედრა სპიტა შესვლად ოსეთს და შევიდა და შემუსრნა 70-ნი კოშკენი, მოწვა და მოსტყვევნა ურჩინი, ჩავლო ზრამაგა და შევლო ჟღელის ხევი და გარდმოვლო კედელასა ზედა და მოვიდა კუდაროს და კუდაროდამ ქართლს გამარჯვებული ქორონიკონისა 1711. დაიპყრა დვალეთი და დასდვა ხარკნი" (გვ. 491).

აქედან ჩანს, რომ XVIII ს-ის დასაწყისში ოსეთი ეწოდებოდა არა ქართლის მთიანეთს, არამედ მის გადაღმა, კავკასიის მთებში მდებარე ისტორიულ მალრან-დვალეთის ტერიტორიას.

როგორც აღინიშნა, ვახუშტის თანახმად, ოსეთი ეწოდებოდა ვრცელ ქვეყანას, გადაჭიმულს ჩრდილო კავკასიის ველებზე. მართლაც, ოსეთი მნიშვნელოვანი სამეფო იყო. ეს იქიდანაც ჩანს, რომ, როგორც ითქვა, ქართველი ბაგრატიონების სამეფო სახლი ხშირად უნათესავდებოდა და უმოყვრდებოდა ოსეთის სამეფო სახლს. მათ შორის დინასტიური ქორწინებები მიღებული იყო. მონგოლებმა და თურქულმა ტომებმა ოსები განდევნეს ბარის ოსეთიდან, ოსეთის სამეფო კი დაამხეს. ლტოლვილმა ოსებმა, როგორც აღინიშნა, თავი შეაფარეს საქართველოს სამეფოს, კერძოდ, კი ამ სამეფოში შემავალ დვალეთის მიწა-წყალს. ოსეთის სამეფოს ყოფილ ტერიტორიაზე კი ჩასახლდნენ სხვა ტომები. ამის შემდეგ ისტორიული ოსეთის მიწა-წყალს ეწოდა "ყაბარდო" და "ჩერქეზი". საინტერესოა, რომელ ქვეყანას გულისხმობს ვახუშტი "ჩერქეზის" ქვეშ... ჩვენ ამჟამად ჩერქეზეთს ვუწოდებთ ჩრდილო კავკასიის დასავლეთ ტერიტორიას, მაგრამ ვახუშტი "ჩერქეზის" ქვეშ გულისხმობს მალრან-დვალეთის ჩრდილოეთით მოქცეულ ტერიტორიას. "ჩერქეზი" თერგის ხეობაშია. "მდინარე ესე ჩადის ჩერქეზსა შინა, მერე მიერთვის თერგის მდინარესავე" (გვ. 651); დვალეთის ჩრდილოეთითაა

"მთა ჩერქეზისა" (651) "ჩიმი, თაგაური, ქურთაული, ვალაგირ-ფაიქომი და დვალეთი, ამათ ყოველთა მდინარენი ჩადიან ჩერქეზსა შინა და მიერთვიან ლომეკსა ანუ თერგს სამხრიდამ" (გვ. 648) და ა.შ. აქედან ჩანს, რომ ისტორიული ოსეთის დიდ ტერიტორიას "ჩერქეზი" და ასევე "ყაბარდო" ეწოდება: – "შემდგომად მოოხრებისა ოვსეთისასა და შემოსვლისა მათისა კავკასიასა შინა, იწოდნენ: ოვსეთი ჩერქეზად, ანუ ყაბარდოდ და კავკასიასა შინა მყოფნი მათ შემოსულთაგან ოვსეთად..." (გვ. 634).

მაშასადამე, ისტორიულ ოსეთს სხვა სახელი ეწოდა, ხოლო "კავკასიათა შინა მყოფთ" – ოსეთი ეწოდა. ასე ეწოდა დვალეთს ოსეთი. მაშასადამე, ხდება სახელწოდების ტოპონიმის – "ოსეთის" ნანაცვლება. ის ჯერ ბარს ერქვა, შემდგომ ჩრდილო კავკასიის ცენტრალურ ნაწილს (XIX ს-მდე). შემდგომ კი ქართლის მთიანეთსაც (XIX და განსაკუთრებით XX სს-ში).

აღსანიშნავია, რომ დვალეთში (საქართველოს სამეფოში) შემოსვლის შემდგომ ოსი წარჩინებულების გვარები ქართულად ჟღერს – სიდამონი, ჭახილიძე, თაგაური, ქურთაული, ბადელიძე, ჩერქესიძე, ბასიანი. არა მარტო ძეი მთავრდება ზოგიერთი ოსური გვარი (ჭახილიძე, ბადელიძე, ჩერქესიძე), არამედ ქართული გვარებისათვის დამახასიათებელი დაბოლოებებით: ური (თაგური), ული (ქურთაული), ონი, იანი (სიდამონი, ბასიანი). (იანი დაბოლოება გააჩნდა ძველ ქართულ გვარებს, ასევე მთიელი ქართველების გვარებს (იხ. ქვემოთ), ონი -იანის სახეცვლილებაა, ონი დაბოლოებაა უწარჩინებულესი ქართული გვარისა – ბაგრატიონი). მიუხედავად გვართა ქართული ჟღერადობისა, ვახუშტის აზრით, დვალეთის წარჩინებულები ეროვნებით ოსები იყვნენ, ხოლო მათი გვარების ქართული ჟღერადობა, ჩანს, გვიჩვენებს იმას, რომ დვალეების ენა იყო ქართული ენის ერთ-ერთი დიალექტი. დვალეების ქართულენოვნებაზე უნდა მიუთითებდეს ისტორიული დვალეთის ტოპონიმების ქართული ჟღერადობა, აქ მთებს, მდინარეებს, სოფლებს, ციხეებს, დაბებს ქართული სახელები ჰქვიათ.

ვახუშტის მიერ ჩამოთვლილთაგან მოვიყვანოთ მდინარეთა სახელები: "კასრის ხევი", "არაგვი" (თერგი), "თაგაურის ხეობა" (გვ. 642), "ჩიმითის წყალი" (642), "ხევი ქურთაულის წყლისა" (643), "კასრის ხეობა" (644), "ჟღელის ხეობის წყალი" (645), "ქალაქას დაბას წყარო" (645), "ნარის ხეობის წყალი" (646), "ზროგის ხეობის წყალი" (646), "ზახას ხეობის წყალი". განსაკუთრებით საინტერესოა ის, რომ ამ ადგილებში (ჩრდილო კავკასიის ცენტრალურ ნაწილში) ორ მდინარეს რიონი ეწოდება: "ხოლო კასრის ხევის დასავლეთით არის დიგორი, რომელი განიყოფის ორად – ჩერქესიძედ და ბადელიძედ, და არს სიგრძე ამისი კავკასიიდან ჩერქეზეთამდე, ამისი მდინარე გამოდის ღებსა, გლოლასა და ამის შორის კავკასსა, მოდის სამხრიდან ჩრდილოეთ კერძოდ და ჩადის ჩერქეზში, მიერთვის ლომეკს ამას უწოდებენ რიონსავე, ვინაითგან მასვე კავკასსა გამოდის აქათ და იქით-რიონი იმერეთისა" (649). მაშასადამე, არსებობს რიონი იმერეთისა და მეორე რიონი, რომელსაც შეიძლება ვუნოდოთ ოსეთის რიონი, მაგრამ ყოფილა მესამე რიონიც, ასევე ჩრდილო კავკასიაში გამავალი – "ხოლო ამ ბადელიძის წყლის შესართავს ზევით აღმოსავლიდამ მოერთვის რიონს მდინარე რიონივე, გამოდის გლოლასა და ამას შორის კავკასსა, მოდის სამხრიდან ჩრდილოთ" (650).

"მდინარეთა სახელწოდებები ქართულენოვანია, ალბათ, ეს მიუთითებს დვალთა ქართველობის შესახებ. ამჟამად ჩრდილო კავკასიაში გამავალ მდინარე რიონს ეწოდება "ურუხი", მდინარე "ურუხი" "იმერეთის რიონის" სიახლოვეს იწყება. მის შესახებ ვახუშტი წერს, რომ ის (ოსეთის რიონი) გამოდის ღებსა და გლოლას "შორისში", თან სწორედ ამ რიონის, ე.ი. ჩრდილო კავკასიის რიონების ხეობებში მცხოვრებ ტომს ერქვა "ხუბურები" (ისინი მართლაც ღების მიმდებარე რეგიონში მცხოვრებლებად ჩაითვლებოდნენ), რომლებზეც შესაძლოა მიუთითებს ანანია შირაკაცი (*Очерки истории Южно-осетинской Автономной Области*, стр. 64). აღსანიშნავია, რომ ჩრდილო კავკასიის იმ ტერიტორიებზე, სადაც ქართულენოვანი ტომები ცხოვრობდნენ, ზოგიერთ მდინარეს იგივე სახელი ერქვა, რაც ამიერკავკასიის მოპირდაპირე მხარეს გამავალ მდინარეებს, მაგალითად, თერგს არაგვი ერქვა, ძირითადად არსებობდა სამი არაგვი: "ხევის არაგვი" – ლომეკი, თერგი, შავი არაგვი და თეთრი არაგვი, ასევე ოთხი ალაზანი – 1. პირიქითა ალაზანი; 2. თუშეთის ალაზანი (ანდის ყოისუს შენაკადი); 3. მცირე ალაზანი (იორი, ვახუშტით); 4. და თვით მთავარი ალაზანი.

არსებობდა სამი რიონი – იმერეთის რიონი, ჩრდილოეთის რიონი (ურუხი) და მისი შენაკადი რიონივე.

ამიტომაც, შეიძლება დავსვათ კითხვა, ხომ არ ეწოდებოდა დვალეთში გამავალ მდინარეს არდონს ან მის რომელიმე შენაკადს ჯეჯჯორა? ვახუშტი წერს: "არამედ ჯეჯჯორის მდინარეზედ, სამხრიდან ჩრდილოეთად დინებულზედ არს დაბნები ვენახოვან-ხილიანი" (გვ. 767). თუმცა, შეიძლება აქ რაჭის ჯეჯჯორა იგულისხმება.

დვალეების ქართულენოვნების შესახებ მათა სახელების ქართულობაც მიუთითებს. მაგალითად, დვალეთის მცინვარის სახელია "ბრუც-ბზელ-ზეკარისა", "ბრუც-საბძელი", "მსგავსი საბძლისა" (648). "ხოხის მთა" ("ამან მოიგო სახელი თვისი ხოხვით სვლისათვის") (644), მთა "ზეკარა", "კარსავით მყოფი" (648), მთა "კედელა" ყოფისათვის კედელსავით" (648), "ლუხუნი" (651). "ბასიანი" (სამხრეთ საქართველოშიც არის ეს ტოპონიმი). "ყაყიდური" (გვ. 642), "ქურთაული", "კუარა", "ქურთათა", "ჩიმითი", "თაგაური", "ხეთაძე" – აშკარად ქართულენოვანი ტოპონიმებია, მსგავსი დაბოლოებებით ფორმირდება კიდევ ძირითადად ქართული ტოპონიმიკა (ამ ტოპონიმების არაოსურობის შესახებ მიუთითებს *Очерки истории Южно-осетинской Автономной Области*), ეს დვალეების ქართულენოვნებით თუ აიხსნება, დვალეების ქართულ ისტორიასთან კავშირს ისიც მიუთითებს, რომ დვალეთის ქვეყანაში ყველა მნიშვნელოვანი ნაშენობა თამარ მეფის სახელს უკავშირდება (გვ. 646); ვახუშტი დვალეთის ფორპოსტების აღწერისას წერს: "მეფეთაგან ქმნული". აქ ის ქართველ მეფეებს გულისხმობს, მაგალითად, კასრის ხევის (მალრან-დვალეთში) აღწერისას – "არს აქ კარი კლდისაგან და ქვიტიკირით ქმნული, დიდ-კამროვანი, მდინარესა ზედა, მეფეთაგან ქმნული, რათა არა ვიდოდნენ თვინიერ მათსა ოვსნი" (გვ. 645). ოსების ჩრდილოეთ სტეპებში ცხოვრებისას დვალეთი და კერძოდ, კასრის ხევი – საქართველოს კარად ითვლებოდა, რომელიც ოსთა მოძრაობას აკონტროლებდა, მას ქართველი მეფეები ამაგრებდნენ.

მიზეზი დვალეების შემოსვლისა ქართლის მთიანეთში

უპირველესად უნდა ითქვას, რომ დვალეები ქართველთა მონათესავე ტომი იყო და ეთნიკური თვალსაზრისით სრულიად განსხვავდებოდნენ ოსებისაგან. ოსები ირანულენოვანი, ინდოევროპული წარმოშობის, უცხო მხრიდან (დონისა და დნებრის სტეპებიდან) მოსულ ხალხად ითვლებიან, ხოლო დვალეები – ადგილობრივი, კავკასიური, აბორიგენი მოსახლეობა იყო. უფრო მეტიც, დვალეებს ნათესაური კავშირი ჰქონდათ ქართველ ხალხთან იმით, რომ ორივენი იბერიულ-კავკასიური წარმოშობისანი იყვნენ და ამ მხრივ სრულიად განსხვავდებოდნენ სკვითებისა და ალანებისაგან.

იმის გამო, რომ დვალეები ქართველების მონათესავე ტომი იყო, საქართველოს ფარგლებში მცხოვრები დვალეები ადრევე შერწყმიან ქართველ ხალხს. ეთნიკური თავისთავადობა არ დაუკარგავს დვალეების იმ ნაწილს, რომელიც ცხოვრობდა ცენტრალური კავკასიონის მაღალმთიანეთში. ამიტომაც დვალეთი მათ საცხოვრებელ მაღალმთიან ზოლს ეწოდებოდა. პოლიტიკური თვალსაზრისით ისიც საქართველოს სახელმწიფოში შედიოდა: დვალეთი "ტერიტორიულად მოიცავდა კავკასიონის ქედის ცენტრალურ ნაწილს, დარიალს ხეობასა და მამისონის გადასასვლელს შორის" (საქართველოს ისტორია, ლექსიკონი, 1979, გვ. 280).

ვახუშტი დვალეთის სამხრეთისა და ჩრდილოეთის საზღვრებს ასე გამოსცემს: "აქვს სიგრძე დვალეთს ზეკარის კავკასიიდან ვიდრე ჩერქეზამდე" (ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 644). "ზეკარის კავკასი" არის ის მთა, რომელშიც ამჟამად გაჭრილია როკის გვირაბი, ხოლო "ჩერქეზს" ვახუშტი უწოდებს არა დასავლეთით, არამედ ჩრდილოეთით მდებარე ტერიტორიას: "არამედ, რომელნი აღვწერენით – ჩიმი, თაგაური, ქურთაული, ვალაგირი – ფაიქომი და დვალეთი, ამათ ყოველთა მდინარენი ჩადიან ჩერქეზსა შიდა და მიერთვიან ლომეკსა ანუ თერგს სამხრიდამ" (იქვე, გვ. 648). აქედან ჩანს, რომ ჩერქეზეთი ეწოდება იმ ტერიტორიას, სადაც თერგს უერთდებიან ცენტრალური კავკასიონის ქედიდან გამომდინარე მდინარეები. მაშასადამე, დვალეთს ჩრდილოეთიდან საზღვრავდა "ჩერქეზი".

თანახმად ვახუშტისა, დვალეთის ხევეები არიან – "კასრისხევი", "ჟღელისხევი", "ზრამაგა", "ნარა", "ზრუგო", "ზახა", "თრუხო" (იქვე, გვ. 643). მიუხედავად ამისა, ვახუშტი მიიჩნევს, რომ ყველა ზემოთ ჩამოთვლილ ქვეყანაში (ჩიმი, ვალაგირი, ფარგმი, თაგაური, ქურთაული, დელეთი) ადგილობრივი მკვიდრი მოსახლეობა იყო დვალური, ხოლო შემოსული, გაბატონებული მოსახლეობა – ოსური.

როგორც აღვნიშნეთ, დვალეთი საქართველოს სახელმწიფოს ეკუთვნოდა და მისი წარმოშობის დროიდანვე, ის ნიქოზის საეპისკოპოსოში შედიოდა. დვალეთის ისტორიული ბედი სრულიად შეიცვალა მონგოლების შემოსევის შემდგომ, ფაქტიურად დვალთა ტომის გადაგვარება, მისი ასიმილაცია, უცხო, შემოსულ ხალხში, გამოიწვია მონგოლების მიზანმიმართულმა პოლიტიკამ.

მონგოლების შემოსევის შემდგომ თუ რა ბედი ენია დვალთა ტომს, ეს აღწერილი აქვს ვახუშტი ბატონიშვილს, რომლის თვალსაზრისსაც ლინგვისტურ-ეთნოგრაფიული ანალიზის შედეგად ფაქტიურად ადასტურებენ თანამედროვე მეცნიერები. მონგოლების პოლიტიკის წყალობით დვალეთში, საქართველოს ამ მიწა-წყალზე, ჩრდილო კავკასიის ველებიდან შედიან ოსური სამხედრო რაზმები. ოსური მოსახლეობის თხელი ფენა გაბატონდა მრავალრიცხოვან დვალეებზე, როგორც ეს აღნიშნული იყო წინა თავში, ოსების შემოსვლის შემდეგ კავკასიის მთიანეთში "ანცა გვარიანთა მათ უწოდებენ ოსად, ხოლო სხვათა უგვაროთა – კვალად დვალადვე" (იქვე, გვ. 634).

"სარწმუნოებით არიან ძველად ქრისტიანენი და სამწყსონი ნიქოზლისანი და უფროს დვალნი, არამედ აწინდელთა ჟამთა დვალნი სახელით ოდენ ქრისტიანენი" (გვ. 638). "უნყიან გვარნი და უწარჩინებულესნი გვართა არიან ოვსნი" (გვ. 639). "... წარჩინებულნი მათნი არიან მაჰმადიანნი და დაბალნი გლეხნი ქრისტიანენი" (გვ. 638) "...ენა აქეთ ძველი, დვალური და აწ უბნობენ ოსურსა საკუთრად..." (გვ. 639) "არამედ დვალნი უმდაბლესნი არიან გვართა" (გვ. 640).

როგორც აქედან ჩანს, საქართველოს სახელმწიფოში შემავალ კუთხე დვალეთში მონგოლების ბატონობის ეპოქაში შედის ოსური ეთნიკური ჯგუფი. ისინი ემკვიდრებიან იქ, დვალეები კვლავ ამ ქვეყნის უმთავრესი მოსახლეობაა, მიუხედავად ამისა, ოსები გაბატონდნენ დვალეებზე. ყველა დიდგვაროვანი ოჯახი ოსურია, ხოლო ქვეყნის დაბალი ფენა – ადგილობრივი მკვიდრი – დვალეები, ისინი სარწმუნოებითაც განსხვავდებიან. დვალეები უკვე VI საუკუნიდან ქრისტიანები იყვნენ და ოსების შემოსვლის შემდეგაც ინარჩუნებდნენ ქრისტიანობას. მათ სარწმუნოებასთან ერთად დაკარგეს მშობლიური ენაც და დაიწყეს ოსური ენის შესწავლა. აქ ურთიერთშერევა და ასიმილაცია არ ხდება. დვალეების გაოსება მხოლოდ მათ მიერ ოსური ენის ათვისებაში გამოიხატა. ისინი გენეტიკურად უცვლელნი დარჩნენ. მათ შეინარჩუნეს თავიანთი ძველი იბერიულ-კავკასიური წესი, ჩვევა, მეურნეობა. მათი ენიდან მრავალი სიტყვა შევიდა ოსურში, შეიცვალა ოსური ენის ბუნება.

დვალეების გაოსება გამოიწვია პოლიტიკურმა მიზეზებმა: მე-13 საუკუნის მეორე ნახევარში წარმოიშვა ორი უძლიერესი სახელმწიფო: ოქროს ურდო, რომელიც მოიცავდა ჩრდილო კავკასიას, ყირიმს, სტეპებს ვოლგიდან დუნაიმდე, ვოლგისპირეთს, ჩრდილო ხორეზმს, ციმბირის დასავლეთსა და ჰულაგიდების ილხანთა ირანის მონგოლური სახელმწიფო, რომელიც მოიცავდა ამიერკავკასიას, მცირე აზიის აღმოსავლეთს, ერაყს, ირანთან ერთად თურქმენეთსა და ავღანეთს. ეს ორი უძლიერესი სახელმწიფო სასტიკად მტრობდა ერთმანეთს. მათ ჰქონდათ საერთო საზღვარი. ეს იყო კავკასიის ქედი. ამ ქედის უღელტეხილები იყო მათი ყურადღების უმთავრესი საგანი, ორივე ეს სახელმწიფო ცდილობდა კავკასიის გზით მოესპო და დაემარცხებინა ერთმანეთი, დაეცვა უღელტეხილები, ჰყოლოდა ერთგული ტომები.

მონგოლების შემოსვლამდე ოსები ჩრდილოეთ კავკასიის მნიშვნელოვან ხალხს წარმოადგენდნენ, მაგრამ ისინი ცხოვრობდნენ არა დვანეთსა და

ცენტრალური კავკასიის მთებში, არამედ ველებზე. მონგოლებმა 1222 წელს სასტიკად დაამარცხეს ოსები, რომლებიც შემოსულ მტერს მდგარ წინააღმდეგობას უწევდნენ, 1238 წელს დიდი ძალებით გაილაშქრეს მონგოლებმა ოსებზე, 1278 წელს ჩრდილოეთის მხრის მონგოლებმა კვლავ დალაშქრეს ოსეთი. ჩრდილოეთ კავკასია შევიდა ოქროს ურდოს სახელმწიფოს შემადგენლობაში. ოსები მტრულად იყვნენ განწყობილნი ოქროს ურდოს მიმართ. ამ დროს ამიერკავკასია შედიოდა ილხანების (ირანის) მონგოლთა სახელმწიფოში. ოსებს სურდათ, ილხანების ძალაც გამოეყენებინათ ოქროს ურდოს წინააღმდეგ და ისინი მიემხრნენ ჩრდილო კავკასიაში ოქროს ურდოს წინააღმდეგ შეჭრილ ილხანებს. ილხანების მონგოლური სახელმწიფო ოსებს უყურებდა, როგორც ერთგულ მეომარ ხალხს, რომელსაც შეეძლო კავკასიის უღელტეხილები (ანუ ილხანთა სახელმწიფო) დაეცვა ოქროს ურდოს ლაშქრის შემოსევისაგან.

"ოსებს სურდათ, ესარგებლათ ჩრდილო კავკასიაში ილხანების შეჭრით და მათი დახმარებით გადაეგდოთ მონგოლთა უღელი (აღსანიშნავი ფაქტია: ქართული მმართველი წრეები ილხანთა წინააღმდეგ ბრძოლისას ეძებდნენ ოქროს ურდოს მონგოლების დახმარებას. ორივე შემთხვევაში მონგოლთა მიერ დამონებული ხალხები ცდილობდნენ გამოეყენებინათ მონგოლთა ურდოებს შორის წინააღმდეგობა") (სამხრეთ ოსეთის ისტორიის ნარკვევები I, 1985, გვ. 85).

XIII საუკუნის 60-იან წლებში ილხანები შეიჭრნენ ჩრდილო კავკასიაში. მათ ოქროს ურდოს წინააღმდეგ მიემხრნენ ოსები. ილხანები (ოსებთან ერთად) დაამარცხა ოქროს ურდოს ლაშქარმა. ოქროს ურდოს ხანმა დაიწყო ილხანთა მომხრეების დასჯა. ამ დროს, ჟამთააღმწერელის თანახმად, ოქროს ურდოს მიერ დევნილი ოსთა მეფე შველას ეძებს ილხანთა სახელმწიფოში. ილხანთა ყაენმა ჰულაგუმ ის კარგად მიიღო, დაავალა სამხედრო სამსახური და დააჯილდოვა. ამის შემდეგ ის თავის მრავალრიცხოვან ამაღასთან ერთად შემოდის საქართველოში (ე.ი. ილხანთა ერთ-ერთ ქვეყანაში). ქართველი მეფეც კარგად ხვდება მას და ოსებს ასახლებს დმანისსა და ჟინვალში (ქართლის ცხოვრება, II გვ. 251, იქვე, გვ. 85). "ამრიგად, ეს არის წყაროების მიერ დადასტურებული პირველი ფაქტი საქართველოში ჩრდილო კავკასიიდან ოსების მნიშვნელოვანი რაოდენობის გადმოსვლისა" (იქვე, გვ. 85).

ცხადია, რადგანაც ოსებს ილხანთა ჰულაგუ ყაენის მიერ დევალათ სამხედრო სამსახური, ისინი საქართველოში დასახლების შემდეგ (პოლიტიკურად) უნდა განვიხილოთ არა როგორც ოსური ემიგრაცია, არამედ როგორც მონგოლთა სამხედრო ძალა. ისინი ებრძვიან ილხანთა მტრულად განწყობილ ყოველგვარ ძალებს, მათ შორის ქართველ მეფესაც, ქართველებს მონგოლთა ილხანთა უღლის გადაგდება უნდოდათ ოქროს ურდოს დახმარებით, რაც, ცხადია, საქართველოში დამკვიდრებული ილხანების ერთგული ოსებისათვის მოუთმენელი იყო. ქართველთა და საქართველოში მყოფი ოსების პოლიტიკური ორიენტაცია სრულებით განსხვავებული იყო, ისინი მტრულ ძალებად იქცნენ. სწორედ ასეთ პოლიტიკურ ფონზე უნდა განვიხილოთ დვალების გაოსება.

როგორც ითქვა, დვალეთი საქართველოს სახელმწიფოს ფარგლებში შედიოდა, ის საზღვარზე მდებარეობდა. საქართველოს მონგოლთა მიერ დამორჩილების შემდეგ დვალეთი, როგორც საქართველოს ნაწილი, ილხანთა სახელმწიფოში შევიდა. დვალეთი მდებარეობდა დარიალის ხეობასა და მამისონის უღელტეხილს შორის, ანუ დვალების ხელში იყო ჩრდილო კავკასიაში გამავალი უღელტეხილები, რამაც განსაზღვრა დვალების შემდგომი ბედი. აქ, ამ უღელტეხილების მომცველ რეგიონში, ილხანებს უნდოდათ ჰყოლოდათ ტომი, რომელიც ამ უღელტეხილებს მტკიცედ დაიცავდა. ასეთი ხალხი ილხანებისათვის იყო ოსები. ოსები, როგორც აღინიშნა, მტრობდნენ ოქროს ურდოს და ეხმარებოდნენ ილხანებს, მონგოლების მრავალი ლაშქრობის შედეგად, ამ ხალხის სასურველად გამოყენება ძნელი არ იყო. ჩანს, ოქროს ურდოს მიერ დამარცხებული ოსური ლაშქრის ნაწილებს ილხანთა ნებით დაევალა ცენტრალური კავკასიის უღელტეხილების დაცვა.

ამ ეპოქაში, შეიძლება ითქვას, რომ დვალეთი მოექცა მსოფლიო პოლიტიკური ინტერესების ყურადღების ქვეშ.

მონგოლები ქართველებს არ ენდობოდნენ, ამიტომაც ილხანები არ დაუშვებდნენ, რომ დვალეთის უღელტეხილები ქართველი პოლიტიკური წრეების ხელში ყოფილიყო.

ქართველთა მონათესავე და ერთგული დვალები იცავდნენ ამ უღელტეხილებს, ამიტომაც ილხანების მიერ დვალები განიხილებოდნენ, როგორც ქართველები. უღელტეხილების დაცვას ილხანები დვალებს ვერ დაავალებდნენ. ისინი მათ არ ენდობოდნენ. ილხანებს აქ ან თავისი რაზმები უნდა ჩაეყენებინათ, ანდა შემოეყვანათ მათი ერთგული სხვა ტომები. ჩანს, სწორედ ამ პირობებმა განსაზღვრა ოსების არა მარტო დამკვიდრება დვალეთში, არამედ მათი გაბატონება მკვიდრ მოსახლეობაზე.

ვახუშტის კარგად აქვს აღწერილი, რომ ოსების დვალეთში დამკვიდრების შემდეგ ძირითადი მოსახლეობა კვლავ დვალური დარჩა, ხოლო მათზე გაბატონდა ოსური ფენა. ცხადია, არ შეიძლება, რომ გაბატონებული ფენა უფრო მრავალრიცხოვანი ყოფილიყო, ვიდრე სოციალური იერარქიის დაბალ საფეხურზე მდგომი ფენა. დვალეთში დვალები იყო უმრავლესობა, მაგრამ მოხდა მათ მიერ ოსების (ანუ ბატონების) ენის შეთვისება. დვალების გაოსება დაიწყო XIII ს-ში და ვახუშტის დროს (ე.ი. XVIII ს-ში) ეს პროცესი ჯერ კიდევ არ იყო დამთავრებული. ფაქტიურად, ეს იყო ერთი ეთნიკური ჯგუფის მიერ მეორე ეთნიკური ჯგუფის ენის მიღება. ისიც უნდა ითქვას, რომ ოსური ენის ბუნებამ გარკვეული ცვლილება განიცადა, ჩანს, დვალთა ენის (და სხვა კავკასიური ენების ზეგავლენით).

თემურ-ლენგის შემოსევებისას სწორედ ისეთივე პოლიტიკური მდგომარეობა და დამოკიდებულება იყო დვალეთის (უღელტეხილების) მიმართ, როგორც ჰულაგუ ყაენის დროს. ილხანთა სახელმწიფო, როგორც ვთქვით, მტრულად უყურებდა მის მიერ დამორჩილებულ საქართველოს სახელმწიფოსა და მის მმართველ წრეებს, ამიტომაც ჩამოართვა მათ ცენტრალური კავკასიონის გადმოსასვლელების მეთვალყურეობის უფლება და გადასცა ის ოსთა სამხედრო არისტოკრატიას. ველის ოსეთის სახელმწიფოს განადგუ-

რების შემდეგ ოქროს ურდო დევნიდა ოსურ პოლიტიკურ ძალებს. მათ თავი შეაფარეს ილხანთა სახელმწიფოს. ილხანებმა ისინი დაასახლეს არა მარტო ქვემო ქართლსა და ჟინვალში, არამედ, ჩანს, შიდა ქართლში (გორში), დედაქალაქში (თბილისში) და უღელტეხილების მომცველ ტერიტორიაზე (დვალეთში).

დვალეთში ილხანები ყოველი ღონისძიებით აძლიერებდნენ ოსურ პოლიტიკურ და სამხედრო ძალებს. ოსების გაბატონებამ დვალეთში აიძულა დვალეების ერთი ნაწილი, თავშესაფარი ეძიათ ქართლის მთიანეთში. დვალეთიდან გამოსული დვალეები დასახლებულან ქართლის მთიანეთის ტერიტორიაზე (დიდი და პატარა ლიახვის, ასევე ქსნის ხეობის სათავეებში), ისინი რაჭის ტერიტორიის ნაწილშიც – კუდროში დასახლდნენ. ვახუშტი წერს: "ხეობანი ესენი, რომელნი აღვწერეთ მალრან-დვალეთითურთ არიან დვალეთი და კუალად დიდის ლიახვისა, პატარას ლიახვისა, ქსნის ხევისა და კუდაროს მოსახლენიცა არიან დვალნივე, ამ დვალეთიდან გარდასულნი, რჯულითა, წესითა და ზნითა ერთი და დღესაც მონათესავენი ურთიერთთა" (ქართლის ცხოვრება, IV გვ. 648).

მონგოლები ყოველნაირად ცდილობდნენ უღელტეხილების მიმდგომ ტერიტორიებზე (ქსნის, არაგვის ხეობები) მცხოვრები მთიელები გაეორგულებინათ ქართული სახელმწიფოს მიმართ, ამან გამოიღო შედეგი. ქართველ მეფეს არ შეეძლო დაესაჯა ორგული ქართველი მთიელები, მთიელები ეკონომიურად მოგებულნი რჩებოდნენ, აღარ იხდინენ სამხედრო ბეგარას, სალაშქრო ვალდებულებას. დაუსჯელობის გამო მათი შემოსავალი იზრდებოდა მეკობრეობით, პირუტყვის პარვით, ნივთების მოტაცებით და სხვა. ასეთი მდგომარეობა პოლიტიკურ წრეებს იმთავითვე შეუფასებიათ, როგორც "ულუსობა". საყურადღებოა, რომ იმ დროს ქართველ მოღვაწეებს ყველა ეს ბოროტმოქმედება მონღოლთა ბატონობის წესად მიაჩნდათ და "ულუსობას" უწოდებდნენ მას" (საქ. ისტ. ნარკვევები, ტ. III, გვ. 631).

ქართველი მთიელების ორგულობას აძლიერებდა მონგოლთა ერთგული ოსთა ლაშქარი. მონგოლთა ეს ოსური ლაშქარი, როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, შიდა ქართლში, ჟინვალსა და ქვემო ქართლში იყო დაბანაკებული.

"XIII საუკუნის დასასრულსა და XIV საუკუნის დასაწყისში ქსნისა და არაგვის მთიელთა დამოკიდებულება ცენტრალურ ხელისუფლებასთან ძალზე გამწვავებულია. მთიელები კლავდნენ მეფის მოხელეებს, ერისთავებს, გამგებლებსა და ხევისბერებს ... მთიელები მეფის ხელისუფლებას სხვა საშუალებითაც ეურჩებოდნენ. მაგ., თავს არიდებდნენ სალაშქრო ვალდებულებას და აქაც უარს ამბობდნენ არა მხოლოდ ერთეული პიროვნებები, არამედ ერთობლივი "სოფელი", "ხევი" და "ქვეყანა" (ქართული სამართლის ძეგლები, I, გვ. 403-406, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, III, გვ. 630).

მთიელთა ამბოხებას მონგოლები ინვევდნენ სხვადასხვა ხერხებით. ისინი საქართველოში შემოიხიზნულ ოსურ ემიგრაციასაც იყენებდნენ ამ საქმეში, ეს ემიგრაცია ილხანთა სახელმწიფოს მიერ დავალებული იყო ელაშქრა მონგოლთა ინტერესების დასაცავად (იხ. ზემოთ).

ოსები, ცხადია, მონგოლთა მხარდაჭერით, წარმატებით ებრძოდნენ ქართველ ფეოდალებს. "ოსთა ზოგიერთი წარმატებები მათი ბრძოლისას მიწისმფლობელ აზნაურებთან პირველ რიგში უნდა აიხსნას იმ ფაქტით, რომ ამ უკანასკნელთ არ გააჩნდათ ერთიანი ფრონტი. ამას ხელს უწყობდა ის, რომ ძველი დამპყრობლური ფორმულის – "დაყავი და იბატონეს" მიხედვით – მონგოლები მხარს უჭერდნენ ოსებს. ოსები მეფის ძის, ბაყატარის მეთაურობით ქართველ აზნაურებთან ბრძოლისას გამოვიდნენ მონგოლთა მხარეს მათი ბრძოლისას მეფე დავითთან" (სამხრეთ ოსეთის ისტორიის ნარკვევები, გვ. 88).

ნ. ბერძენიშვილის აზრით, ოსთა ნაკადი ამ დროისათვის ჩრდილოეთიდანაც შემოსულა, მათ ილხანების ხელისუფლება უჭერდა მხარს – ოსთა ტომების ბელადებმა ისარგებლეს ილხანთა მხარდაჭერით და აჯანყებათა გამო ქართლის დაუძღვრებით. მათ დაიჭირეს ლიახვის გადმოსასვლელი და ძლიერ შეუტყის შიდა ქართლს. დაიწყო სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლა. ოსთა მთავარმა თავიანთი მამულებიდან გააძევა აზნაურები (ნ. ბერძენიშვილი, VI, გვ. 126, იქვე, გვ. 88).

მონგოლთა დახმარებით საქართველოში მყოფმა ოსმა მოლაშქრე-ემიგრანტებმა დაიწყეს ქართლის აოხრება – "იწყეს ოვსთა ოხრებად, ხოცად და რბევად და ტყვევნად ქართლისა და ქალაქი გორი წარტყვევნეს და თვისად დაიჭირეს ოვსთა" (ქართლის ცხოვრება, II გვ. 296), ქართველები შეებრძოდნენ მომხდურებს და "ვითარ მისჭირდა ოვსთა, ციხიდალმან გარდმოუშვეს საბლით კაცი და წარავლინეს მუხრანის მდგომთა თათართა თანა, რათა შეენივნენ, ვითარცა ეს მათ, ჩამოდგემს შუა, შველა ქმნეს და ზავი ..." (იქვე, გვ. 296).

ოსები თუ შიდა ქართლში მონგოლების ხელშეწყობით ებრძვიან ქართველ ფეოდალებს, ქართლის მთიანეთში ისინი კვლავ მონგოლთა ნებით ცდილობენ საქართველოს მეფეს აუმხედრონ მთიელები, აქ ისინი ცდილობენ ადგილობრივი ერისთავები მეფის ანუ ცენტრალური ხელისუფლების წინააღმდეგ აამხედრონ, ხოლო ასეთებს ისინი ეხმარებიან. შიდა ქართლში მონგოლებს მნიშვნელოვანი ძალები ჰყავდათ დაბანაკებული, კერძოდ, "მუხრანს მდგომი თათრები" და ამ თათრების შემწეობით გორში მდგომი ოსები. მეფე დავით VI-ის დროს მათ დაემატა ქართველი ფეოდალი შალვა, ქსნის ხეობაში ცხრაზმის ერისთავი. ისინი ერთად ებრძვიან მეფეს – "რამეთუ წინარნი თათართანი იყვნეს ქუენიფლეველი შალვა და ოვსთა მთავარი ბაყათარ და მუხრანის მდგომი თათარი ბინთანაღუთ" (ქ.ც. იქვე, გვ. 305).

როგორც ზემოთ მოყვანილიდან ჩანს, გიორგი ბრწყინვალემდე საქართველოში მყოფი ოსები წარმოადგენდნენ მონგოლთა მოლაშქრეებს, პოლიტიკურ ემიგრანტებს, რომლებიც მონგოლის ხელისუფლების მიერ საქართველოს სამეფოს, ანუ მონგოლთა მოწინააღმდეგე ძალების დაუძღვრება ჰქონდათ დაკისრებული, ამიტომაც, ცხადია, მონგოლების უღლის გადაგდებისთანავე ოსურ მოლაშქრე-ემიგრანტებსაც უნდა დაეტოვებინათ საქართველო. გიორგი V ბრწყინვალეს წილად ერგო მონგოლთა უღლის გადაგდება და მისი მომხრე ოსთა ძალების გაძევება საქართველოდან. ოსები შემდეგ აღარ ცხოვრობდნენ საქართველოში.

საქართველოს ისტორიის ნარკვევები წერს: – "უკვე XIII საუკუნეში, ორი მონგოლური სახელმწიფოს – "ოქროს ურდოსა" და ილხანთა შორის ბრძოლის პერიოდში, შიდა ქართლის მიდამოებში საკმაოდ დიდხანს და საგრძნობი რაოდენობით იყვნენ დარუბანდის გზით შემოსული ოსებისაგან შემდგარი სამხედრო რაზმები, რომლებიც მაშინ ილხანთა ბრძანებით მოქმედებდნენ. მონგოლები თავიანთი პოლიტიკური მიზნებისათვის ბრძოლაში იძულებით იყენებდნენ დამორჩილებული ქვეყნების მეომრებს და მათ შორის განხეთქილებას თესდნენ. XIV საუკუნის დამდეგს საქართველო მონგოლი დამპყრობლებისაგან გაიწმინდა, ჟამთააღმწერლის ცნობით, ქართლიდან ოსებიც "განასხნეს", მაგრამ უნდა ვიფიქროთ, რომ ადგილზე დარჩა მცირე ნაწილი, რომელიც მკვიდრ ქრისტიანულ მოსახლეობაში გაითქვიფა. ამის შემდეგ ქართულ წყაროებში ოსთა კომპაქტური მასები დიდხანს აღარ იხსენება (მაგალითად, "ქართლის ცხოვრებაში" XIV საუკუნის დამდეგს ამბების შემდეგ ოსთა ხსენება აღარაა, გ. თოგოშვილი, ქართლის ბარში ოსთა ჩამოსახლების ისტორიიდან, ჟურნალი "მაცნე", თბილისი, 1964 წ. №5, გვ. 359" (ტ. III, გვ. 429).

მაშასადამე, გიორგი ბრწყინვალის შემდეგ საქართველოში ოსები უკვე აღარ სახლობდნენ. სხვაა საქართველოში დვალთა ცხოვრების საკითხი. ამ დროს დვალეები ჯერ კიდევ არ იყვნენ გაოსებულნი, ამიტომაც, ოსების საქართველოდან გაძევების შემდეგ ქართლის მთიანეთში სრულიად შესაძლებელია დარჩენილიყო დვალური მოსახლეობა და იქ ეცხოვრა სხვა ქართველი მთიელების გვერდით. თუმცა, დვალთა განსახლების ძირითადი რაიონი უწინდებურად ისტორიული დვალეთი იყო. აქ თემურლენგის შემოსევის შემდეგ ჩრდილო კავკასიის ველებიდან შევიდა ოსების ახალი ტალღა, რამაც დვალთა გაოსების პროცესი დააჩქარა. თუმცა, დვალეთი კვლავ საქართველოს სამეფოში შედიოდა (იხ. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, III, გვ. 701).

საქართველოს მთიანეთში დამაკვიდრებელი დვალეების გაოსება

დვალეების გაოსების მეორე უფრო ძლიერი ეტაპი თემურის ლაშქრობის შემდეგ დაიწყო. ამ დროისათვის, თანახმად ვახუშტისა, დვალეთში უფრო ინტენსიურად ადიან, ესახლებიან და დვალეებზე ბატონდებიან ოსები. ეს უკვე ოსების მეორე ნაკადი იყო მონგოლთა ლაშქრობათა შემდეგ. ამ დროისათვის დვალეები კვლავ ოსებისაგან განსხვავებულ ხალხად მიიჩნევა, მაგრამ მათი პოლიტიკური ორიენტაცია აღარაა პროქართული. ამას მიუთითებს ის, რომ თემურის ერთ-ერთი ლაშქრობისას დვალეები აჯანყებულან ქართველი ერისთვის – გირშელის წინააღმდეგ.

"დვალეები თემურლენგის 1400 წლის შემოსევის დროს აჯანყებიან ერისთავ გირშელს. მტრის შემოსევის დროს მათი ასეთი მოქმედება ღალატად ჩაუთვლიათ და ეს იყო მეფისა და ერისთავების დვალეთში გალაშქრების მიზეზი. შეერთებულმა მხედრობამ დაამარცხა დვალეები და ხელთ იგდო დავლა, მათ შორის, "დაფლული მრავალი განძი" (საქ. ისტ. ნარკ. III, გვ. 701). დვალეთში გაულაშქრია საქართველოს მეფე გიორგი VII-ს, თემურლენგის შუაგულ საქართველოდან გასვლისთანავე "მან ორგულთა დასჯის მიზნით დვალეების წინააღმდეგ გაილაშქრა ერისთავ გირშელთან და ერისთავ სურამელთან ერთად" (იქვე).

დვალეთს განსაკუთრებული სტრატეგიული მნიშვნელობა ჰქონდა. ჩანს, მეფე მასზე კონტროლის დანებსებას ცდილობდა, მაგრამ თემურლენგი ამას არ დაუშვებდა.

ოქროს ურდოს ცნობილი თოხთამიშ-ხანი 1382 წელს ირანს შეესია სწორედ დვალეთის უღელტეხილების გზით: "...ჩრდილოეთ ირანს შეესია დერბენდისა და კავკასიონის სხვა გადმოსასვლელების გამოვლით" (იქვე, გვ. 675). დერბენდის გარდა ცენტრალური კავკასიონის თითქმის ყველა გადმოსასვლელი დვალეთში მდებარეობდა, ანდა დვალეებს მათზე კონტროლის საშუალება ჰქონდათ, რამეთუ, თანახმად ვახუშტისა, დვალეთის ქვეყნის სიგრძე – "არს ხევიდან სვანეთის კავკასიამდე და განი ქართლის კავკასიიდან ჩერქეზის მთამდე" (ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 635). მაშასადამე, დვალეებს ხევიდან (ე.ი. დარიალიდან) სვანეთამდე (ე.ი. მამისონამდე) შეეძლოთ უღელტეხილების მეთვალყურეობა.

"თემურლენგმა სასტიკად იძია შური თავრიზელებზე, რომლებიც თოხთამიშს დანებდნენ" (საქ. ისტ. III, გვ. 675), ცხადია, საქართველოსაც არ აპატიებდა თემურ-ლენგი თოხთამიშის გამოტარებას და ამიტომაც დერბენდისა და დვალეთის გადმოსასვლელების ხელში ჩაგდებას ძალზე მნიშვნელოვნად მიიჩნევდა.

სწორედ ამიტომ, 1395 წელს ჩრდილო კავკასიაში გამართულ დიდ ომში თოხთამიშთან გამარჯვების შემდეგ მან დერბენდი "ხელახლა გაამაგრა და მცველები მიუყენა" (იქვე, გვ. 688). კავკასიის სხვა გადმოსასვლელებსაც ის ყურადღებას არ აკლებდა. ჩანს, ეს იყო ერთ-ერთი მიზეზი მის მიერ ამავე დროს ჩრდილო-კავკასიის ხალხების დალაშქრისა: "უკან დაბრუნების

დროს თემურლენგმა საგანგებოთ დალაშქრა ჩრდილოეთ კავკასიონის მთიანეთი, განსაკუთრებით ის ქვეყნები და ხალხები, რომლებიც კავკასიონის მთის ჩრდილოეთ კალთებზე ცხოვრობდნენ და კავშირი ჰქონდათ საქართველოსთან. თემურლენგმა მათ ქრისტიანული რელიგიის საკულტო ძეგლები დაუნგრია და ძალით მიაღებინა ისლამის სარწმუნოება" (იქვე, გვ. 688).

ეს მომხდარა 1395 წლისათვის, 1400 წლისათვის საქართველოში თემურის მომდევნო შემოსევის დროს დვალები უკვე საქართველოს სახელმწიფოს აუფხანყდნენ. ჩანს, თემურმა დვალებში თავისი მომხრეები გაიჩინა.

თემურის სახელმწიფო გადაჭიმული იყო დერბენდიდან და კავკასიონის მთებიდან და ის მოიცავდა საქართველოს, არმენიას, აზერბაიჯანს (იქვე, გვ. 688), ამიტომაც, თავისი სახელმწიფოს ოქროს ურდოსაგან დაცვის მიზნით კავკასიონის უღელტეხილების ჩაკეტვას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. გარდა ოქროს ურდოსი, თემურთან მეზობელ საქართველოს მეფეს ჩრდილო კავკასიიდან გამოჰყავდა ხოლმე თემურის წინააღმდეგ მეზობელი ლაშქარი, ამიტომაც ჰქონდა თემურისათვის ამ გადმოსასვლელების ჩაკეტვას დიდი მნიშვნელობა. 1398 წელს მეფე "გიორგიმ სალაშქროდ გაამზადა მთელი საქართველოს სამხედრო ძალა, გარდა ამისა, დარიალიდან გამოიყვანა "სრულიად კავკასნი", ე.ი. ჩრდილოეთ კავკასიის ტომი და დასძრა ნახიჩევანისაკენ" (იქვე, გვ. 690).

1400 წელს გაზაფხულზე თემურის შემოსევისას საქართველოს მხედრობასთან ერთად მეფემ თან არ იახლა "აგრეთვე ჩრდილოეთ კავკასიის სხვადასხვა ტომები ("სრულად კავკასნი") და საომრად გამზადებული გოგჩის ტბის მიდამოებში დაუხვდა მტერს" (იქვე, გვ. 694).

ამ დროს კი, როცა "სრულად კავკასი" ქართველ მეფეს ედგა მხარში, დვალები მეფის წინააღმდეგ იყო აჯანყებული. დვალთა მხრიდან ეს ლალატი მოულოდნელი იყო, რამეთუ აქამდე ისინი მუდამ ქართველთა გვერდით იდგნენ. ჩანს, ჯერ ილხანებისა და შემდეგ თემურის პოლიტიკამ დვალეთის მიმართ (იქ ოქროს ურდოს მონინააღმდეგე ოსების ჩასახლებამ) შედეგი გამოიღო.

როგორც ითქვა, მეფემ მოლაღატე დვალები დასაჯა, მან ილაშქრა დვალეთში. მალე დაიდო ზავი თემურლენგსა და საქართველოს მეფეს შორის, ზავის ერთ-ერთი მუხლით "საქართველო არ ჩაკეტავდა სამიმოსვლო გზებს" (იქვე, გვ. 702). აქედან ჩანს, თუ როგორ იყო დაინტერესებული თემურლენგი საქართველოში არსებული გზებით (ცხადია, საერთაშორისო მნიშვნელობის გადასასვლელებითაც). თემურლენგმა თბილისსა და ქართლის ყოველ სიმაგრეში "ხორასნელები შეიყვანა" (იქვე, გვ. 695). ჩანს, მსგავსად ილხანებისა, დვალეთის უღელტეხილების დაცვა თემურლენგმა ოსების ტომებს თუ მოლაშქრეებს დაავალა. ამით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული ოსების ახალი ნაკადის შესვლა დვალეთში, რის შესახებაც წერს ვახუშტი. საერთოდ, თემურმა ჩრდილო კავკასიის ხალხების განვითარების შემდგომი გზა სრულიად შეეცვალა. ისინი გაამაჰმადიანა და ამით საუკუნოდ გაიერთგულა, ხოლო საქართველოს მტრად მოჰკიდა. თემურმა საქართველოს მრავალი ზიანი მიაყენა, "მაგრამ საქართველოსათვის კიდევ უფრო საზიანო იყო ჩრდილოეთ

კავკასიის მთიანეთში მცხოვრები ხალხის ჩამოცილება, საიდანაც საქართველოს მეფეებს ხშირად გამოჰყავდათ ქედფიცხელი ტომები საერთო მტრის წინააღმდეგ ბრძოლების დროს. აქ ქრისტიანული სარწმუნოების ნაცვლად მაჰმადიანობამ მოიკიდა ფეხი და ამით, ფაქტიურად უკვე XV საუკუნის დასაწყისშივე, შეიქმნა საქართველოს გარშემო მუსლიმანური გარემოცვის რკალი, რამაც დასრულებული სახე მიიღო ოსმალთა მიერ კონსტანტინეპოლის აღების შემდეგ" (იქვე, გვ. 719).

ვახუშტი კონსტანტინეპოლის აღებასა და თემურის ლაშქრობათა შედეგს უკავშირებს დვალეთის "დაპყრობას" ოსთა მიერ. "და კვალად შემდგომად მოსვლისა ლანქ-თემურისა და აღებისა კონსტანტინეპოლისა, ემძლავრნენ ოვსთა იქით თათარხანი და აქეთ ლაქთემურის ელნი მაჰმადიანნი, და შემოივლტოდნენ კავკასიასა შინა, და დაიპყრნეს კავკასთა ნათესავნი, რომელ არიან დვალნი..." (ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, გვ. 654).

შესაბამისი პირობების გამო ჩრდილო კავკასიის ბარიდან ოსები მთაში ავიდნენ, კერძოდ, დვალეთში, "დაიპყრეს" ეს ქვეყანა, ხოლო დვალეებზე გაბატონდნენ. დამორჩილებულმა დვალეებმა შეისწავლეს ბატონების ენა. ვახუშტის დროსაც "ანცა გვარიანთა მათ უწოდებენ ოსად, ხოლო სხვათა უგვართა – კუალად დვალადვე". ოსი გვარიანები მაჰმადიანები იყვნენ, დაბალი გლეხები, ანუ დვალეები – ქრისტიანები: "წარჩინებულნი მათნი არიან მაჰმადიანნი და დაბალნი გლეხნი – ქრისტიანნი" (გვ. 638). დვალეთის წარჩინებული ოსები მაჰმადიანები იყვნენ. ჩანს, ეს მაჰმადიანური სახელმწიფოების (გვ. 654) ნებით ხდებოდა. მაჰმადიანი ოსების ჩასახლება ქრისტიანულ დვალეთში ამ მიზეზით იქნებოდა გამონვეული. მაჰმადიანი ოსები ქრისტიან დვალეებზე გაბატონდნენ – "უნყიან გვარნი და უწარჩინებულესნი გვართა არიან ოვსნი" (გვ. 639); "არამედ დვალნი უმდაბლესნი არიან გვართა..." (გვ. 640).

ცხადია, დვალეთის "დაპყრობას" ოსთა მიერ დვალეები ადვილად ვერ შეურიგდებოდნენ, შეიძლება დვალეების ნაკადის შემოსვლა ქართლის მთიანეთში ამით იყო გამონვეული. დვალეთიდან ქართლის მთიანეთში შემოსული მოსახლეობა ეთნიკურად სწორედ დვალეები ყოფილან. როგორც ცნობილია, დვალეები დვალეთშივე გაოსდნენ, იგივე ბედი ეწია ქართლის მთიანეთში დამკვიდრებულ დვალეებს. ქართლის დვალეები გაოსდნენ იმ დროს, როცა ჩრდილო-კავკასიის ველებიდან თუ მთებიდან ამიერკავკასიისაკენ დაიძრნენ აფხაზები, ჩერქეზები, ოსები, ვაინახები თუ დაღესტნელები, როგორც წერს ნ. ბერძენიშვილი. ასეთი მდგომარეობის დროს, ჩანს, ქართლის მთიანეთში შემოვიდნენ უკვე გაოსებული დვალეები, რომლებიც შეერივნენ თავიანთ მონათესავე ქართულ დვალეებს და აქაც ოსური ენა გამარჯვებული გამოვიდა. ვახუშტი მათ დვალეებს უწოდებს გარკვეულ დრომდე, შემდეგ კი სატომო სახელებს "დვალსა" და "ოსს" სინონიმებად მიიჩნევს და ერთმანეთთან აიგივებს. ეს იმას ნიშნავს, რომ ვახუშტის დროისათვის ეს დვალეები უკვე ოსებად ითვლებოდნენ ქართველთა მიერ, თუმცა მათი ეთნიკური წარმოშობა მათთვის უცნობი არ ყოფილა (გვ. 357, 363, 370, 372, 455, 648).

როგორც ითქვა, თათარ-მონგოლების შემოსევებმა შეცვალა ოსი ხალხის ბედი, მათი მიზეზით ოსთა ნაწილი დვალეთში დაემკვიდრა, რამაც

საფუძველი დაუდო ამ ხალხის ახალ ცხოვრებას. ქართლის მთიანეთში მცხოვრებ მოსახლეობის ერთ ნაწილსაც ოსებს უწოდებდნენ.

დვალეების გაოსებას ქართლის მთიანეთში, ცხადია, ჰქონდა თავისი სოციალური მიზეზები. საერთოდ, უნდა ითქვას, რომ ოსობა სასახელოდ ითვლებოდა (დვალეების საზოგადოებაში), ხოლო დვალობა, ჩანს, დამამცირებლად. ეს კარგად ჩანს ვახუშტის მიერ დვალთა საზოგადოების აღწერისას. ყოველი დვალი გაოსებაზე ოცნებობდა, რამეთუ მათ თვალში ოსობა წარმოადგენდა სოციალურ კატეგორიას და ამიტომაც მან ეთნიკური სახე დაკარგა. გარდა ამისა, ქართლის ზოგიერთი გამართული ოჯახიც ოსური წარმოშობისად მიიჩნევა თავის თავს.

ზოგიერთი ქართლელი წარჩინებული ოჯახის მიერ ოსად გამოცხადება თავის თავისა, ჩანს, იყო ილხანთა და, საერთოდ, თათარ-მონგოლთა პოლიტიკის შედეგი. ეს უნდა მომხდარიყო XIII-XIV საუკუნეებში. ამ დროს, როგორც ზემოთ იყო აღწერილი, ილხანები ოქროს ურდოსთან ომის გამო ძლიერ ასუსტებენ ქართლის მთიანეთში ქართველთა პოლიტიკურ გავლენას, უპირატესობას აძლევენ ოსებს, ოს წარჩინებულებს (ბაყათარ აოხრებდა ქვეყანათა და ხოცდა კაცთა)... ოსი ფეოდალები აფართოებდნენ მისაკუთრებულ მიწა-წყალს, ისინი ძლიერი სამხედრო თავდაცვითაც ცდილობდნენ უზრუნველყოთ თავიანთი მკვიდრობა ამ მიწებზე, როგორც ვნახეთ, მათ გორის ციხეც დაიკავეს და მტკიცედ ეპყროთ" (საქ. ისტ. ნარკვევები, III ტ., გვ. 613). ოსებს ეხმარებოდნენ და მართავდნენ მონგოლები. ასეთი დაუსჯელობის დროს ქართლის მთიანეთში მონგოლთა მეოხებით დიდი არეულობა დაიწყო. სწორედ ამ დროს, "ოსობა" მონგოლთა თვალში ამაღლებდა ფეოდალს, ხოლო "ქართველობა" ნაკლებ მომგებიანი იყო. ამიტომ, ზოგიერთ ქართველ ფეოდალს "ოსური" წარმოშობისად გამოუცხადებია თავისი გვარი, რაც ხელს უწყობდა მათ სოციალურ გაძლიერებას (მათ ფანტასტიკური ისტორიებიც კი შეუთხზავთ ამასთან დაკავშირებით).

ამის გამო, ქართლელი დვალეები ყოველი მხრიდან განიცდიდნენ "ოსთა" ზეგავლენას საქართველოს სახელმწიფოს დაშლის შემდეგ. XIV-XVIII საუკუნეებში, ჩანს, თან დაერთო ჩრდილოეთიდან გაოსებული დვალეების ტალღის შემოსვლა. ქართლელ დვალეებსაც ოსად აცხადებენ ამგვარ სიტუაციებში.

დვალთა გადასახლება შიდა ქართლში და მთიელ ქართველთა გაოსება

საქართველოში, კერძოდ, შიდა ქართლის მთიანეთში, ცენტრალური კავკასიონის მთიანეთიდან ჩამოსახლდნენ არა "ალანები", არამედ დვალე-ბი. ამის შესახებ მოგვითხრობს ვახუშტის "ისტორია". ოსეთის საკითხში ვახუშტი განსაკუთრებით კომპეტენტური იყო, რადგანაც იქ იმყოფებოდა გარკვეული ხნის მანძილზე და თვითმხილველი იყო მის მიერ აღწერილი პროცესისა. ვახუშტის აზრით, შიდა ქართლში დამკვიდრებული ოსური მოსახლეობა წარმოშობით იყო არა "ალანური", არამედ დვალური.

დვალებს ვახუშტი გარკვეულ ეტაპზე ოსებს უწოდებს, თუმცა ძალზე კარგად იცის, რომ ისინი ეთნიკურად მკვიდრი ადგილობრივი კავკასიური მოსახლეობაა და არა – ალანები. მსგავსად ვახუშტისა, რუსი ელჩი ამ დვალებსაც ოსებს უწოდებს (ჩანს, მიზეზი ისიც იყო, რომ დვალეთი პოლიტიკურ ოსეთად იქცა ოსების (ალანების) მიერ მისი "დაპყრობის" გამო, როგორც ვახუშტი წერს). "საქართველოში ნამყოფი რუსი ელჩი მ.ი. ტატიშჩევი (1604-1615) გადმოგვცემს, რომ ზახა (დვალეთში) და მალრან-დვალეთი (დიდი ლიახვის სათავე) უკვე დასახლებული იყო ოსთა მიერ (ს.ა. ბელოკუროვ, სნოშენია როსიი ს კავკაზომ, მ. 1889, ს. 508, ჯონდო გვასალია "ქართლში ოსთა ჩამოსახლების საკითხებისათვის", ლიტ. საქართველო, 1989 წ.).

რა სიახლეს შეიცავს მ. ტატიშჩევის ცნობა? აქ სიახლე მხოლოდ ისაა, რომ დვალებს, მცხოვრებთ თავიანთი განსახლების ტერიტორიაზე, უკვე ჰქვიათ არა დვალეები, არამედ ოსები. სხვა მხრივ, ეს ცნობა სიახლეს არ შეიცავს, რადგანაც დიდი ლიახვის სათავეებში (ე.ი. მალრან დვალეთში) დვალეები XIII-XIV საუკუნეებიდან ცხოვრობდნენ (იხ. იქვე), ხოლო ტატიშჩევის მიერ მოხსენებულ ზახაშიც დვალეები მუდამ ცხოვრობდნენ. ამიტომაც, ტატიშჩევის ცნობა იძლევა ინფორმაციას არა ოსების საქართველოში შემოსვლის შესახებ, არამედ დვალთა ოსებად სახელდების შესახებ. მაშასადამე, ტატიშჩევის დროს, ე.ი. XVII საუკუნის დასაწყისში დვალეები ანუ ახლა უკვე ოსებად სახელდებული ტომი ჯერ კიდევ არ დაძრულა შიდა ქართლისაკენ და კვლავინდებურად ცხოვრობს ტრადიციულ ტერიტორიაზე. ამ მოსაზრებას ადასტურებს ის, რომ XVII საუკუნის I ნახევარში ოსები არ მოსახლეობდნენ ჯავაშიც კი: "XVII საუკუნის პირველი ნახევრის ერთი ნასყიდობის სიგელიდან ჩანს, რომ ოსები სოფელ ზემო ჯავაში ამ დროს ჯერ კიდევ არ მოსახლეობდნენ (დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან I, ნ. ბერძენიშვილის რედ. თბ. 1940 წ. გვ. 364, ჯონდო გვასალიას დასახ. ნაშრომი).

მაშასადამე, XVII საუკუნის I ნახევარში დვალეები (ოსები) ჯერ კიდევ არ იყვნენ დაძრულნი შიდა ქართლისაკენ და ისინი კვლავინდებურად დვალეთში (და მალრან-დვალეთში) ცხოვრობდნენ.

ცვლილება უნდა მომხდარიყო XVII საუკუნის II ნახევარში ან XVIII საუკუნის დასაწყისში. XVIII საუკუნის დასაწყისში უკვე არსებობს ცნობები დვალთა (ოსთა) ქართლის ხეობებში ცხოვრების შესახებ, ამიტომაც, ალბათ, არასწორია ასეთი განცხადება: "XVI-XVII სს. ოსური სოფლები კავკასიონის

მაღალ მთიან ზოლში არსებობდნენ და ყალიბდებოდნენ ოსთა ახალშენები მდ. არაგვის, ქსნის, დიდი და პატარა ლიახვის, ჯეჯორის და სხვა". ამ საუკუნეებში, ყოველ შემთხვევაში XVII საუკუნის მეორე ნახევრამდე, ოსები ან დვალეები მოსახლეობდნენ მხოლოდ დვალეთში (ე.ი. წყალგამოყოფ ქედს იქით თერგის ხეობაში) და მალრან-დვალეთში (ლიახვის სათავეში). ამ საუკუნეებშივე ხდება არსებითი ცვლილება დვალთა ცხოვრებაში, მათ სხვადასხვა პირობების გამო ეწოდათ "ოსები". ამიტომაც ბესარიონ, ქართლის კათალიკოსის მოხსენიება "მახლობელად ჩვენთა მთიულთა ოსთა" შორის დვალთა (ოსთა) ამ ცხოვრებას გულისხმობს, შეიძლება მალრან-დვალეთი, სადაც ადრეც ცხოვრობდნენ დვალეები, წმინდა ლუარსაბ მეფის წამების პერიოდისათვის (1622 წ.) ოს-დვალეების ახალი ტალღით შეივსო. ეს ტალღა უკვე დაძრული იყო ამიერკავკასიისკენ (როგორც წერს იმიერკავკასიის ტომების შესახებ ნ. ბერძენიშვილი). ცხადია, ჩრდილოეთიდან პირველად ოსები (დვალეები) სწორედ მალრან-დვალეთში უნდა შემოსულიყვნენ, სადაც მათ უკვე თანატომელები ჰყავდათ (ბესარიონ კათალიკოსი "მარტვილობა ლუარსაბ მეფისა" ძვ. ქართ. ლიტ. ქრესტომატია, I, 1946, გვ. 408, იხ. იქვე, ჯ. გვასალიას წერილი).

ვახუშტის დროისათვის "ოსები" უკვე ზემოთ აღნიშნული მდინარეების სათავეებში მოსახლეობენ, აქვე განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს, რომ მათ ვახუშტი ეთნიკურად მიიჩნევს არა ოსებად, არამედ – დვალეებად, რის შესახებაც ვწერდით ზემოთ. მაშასადამე, ჩრდილო კავკასიიდან ანუ ისტორიული დვალეთიდან და მალრან-დვალეთიდან ქართლის მდინარეთა სათავეში დასახლებულან დვალეები და სწორედ ამ დვალეებს უწოდეს "ოსები".

"სამხრეთ-ოსეთის ისტორიის ნარკვევები" წერს, რომ XVII საუკუნეში ოსების მცირე ნაწილი აღმოჩნდა კახეთში" (I, გვ. 90). გასარკვევია, ეს "ოსები" დვალეები იყვნენ თუ ალანები, რომელი გზით (დარიალთან, დერბენდთან თუ დვალეთთან) აღმოჩნდნენ ისინი კახეთში. ასეთი მოძრაობა სხვადასხვა ტომებისა დამახასიათებელი იყო შუა საუკუნეებისათვის და ის არ უნდა დავუკავშიროთ "ჩამოსახლებას". ასეთი ჩამოსახლება ოსებისა იწყება XVII საუკუნის ბოლოს ან XVIII საუკუნის დასაწყისში, რადგანაც ვახუშტი სწორედ ამ დროისათვის აღწერს ოსების ქართლის მთიანეთის ცხოვრებას.

XVIII საუკუნის 70-იან წლებამდე რიცხვი ოსებისა თითქმის უმნიშვნელო იყო შიდა ქართლში, 70-იანი წლების შემდეგ მათი რიცხვი იზრდება. უნდა ვიფიქროთ, რომ XVIII საუკუნეში შიდა ქართლის საერისთავოების გაუქმებამ შექმნა ხელსაყრელი პოლიტიკური და სოციალური საფუძველი შიდა ქართლში ოსების რიცხვის გაზრდისათვის. ქართლის საერისთავოები, რომლებიც ერეკლე მეფის დროს გაუქმდა, წარმოადგენდა სამხედრო პოლიტიკურ-ადმინისტრაციულ ერთეულებს და აკონტროლებდნენ და სასურველი მიმართულებით წარმართავდნენ მთიელი ტომების მოძრაობას შიდა ქართლისაკენ. ამ საერისთავოების გაუქმების შემდეგ მოიშალა მთელი ადგილობრივი სამხედრო მაკონტროლებელი სისტემა, ხოლო ცენტრალურმა ხელისუფლებამ ვერ შესძლო მთელი ტომების მოძრაობის თვალყური თუ სასურველი მიმართულებით წარმართვა. თუმცა, ისიც უნდა ითქვას, რომ

ძირითადად ჩამოსახლებულ ოსებს (დვალებს) იყენებდნენ მემამულეები მინების დასამუშაველად.

საერთოდ აღსანიშნავია, რომ საერისთავოები ჯერ კიდევ ადრევე აკონტროლებდნენ დვალეების მოქმედებას (ჯერ კიდევ დვალეების გაოსებამდე), ამიტომაც დვალეებსა და ერისთავებს შორის ძალზე ხშირად ხდებოდა შეტაკებები. დვალეთი შედიოდა საქართველოს (ქართლის) სამეფოში და საერისთავო ტერიტორია დვალეთსაც მოიცავდა ("ნარო-მამისონის რაიონს"). დვალეები ერისთავებს წინააღმდეგობას უწევდნენ, დვალეები დახმარებისათვის ოსებს იწვევდნენ, რამაც საბოლოოდ გააოსა კიდევ დვალეთი; "ერთი მნიშვნელოვანი მიზეზთაგანი, განმაპირობებელი დვალეების წარმატებული წინააღმდეგობისა ერისთავებისადმი, იყო შემოღწევა დვალურ გარემოში ჩრდილოეთიდან ემიგრირებული ოსებისა" (ნარკვევები სამხ. ოსეთ. ისტორ. გვ. 95).

ყოველ შემთხვევაში, კიდევ ერთხელ უნდა ითქვას, რომ ქართლის მდინარეთა სათავეებსა და მთიანეთში ვახუშტის დროს მოსახლე ძოსებიც ეთნიკურად დვალეები იყვნენ. ვახუშტის დროს ოსებით ქართლის მთიანეთის ძალზე ვიწრო ზოლი იყო დაკავებული. ისინი ქართლის მთიანეთის 20-ზე მეტ ქართულ სოფელში ჩასახლებულან.

"XVII საუკუნის 30-იან წლებში ქართლში ოსთა განსახლებას ასახავს ვახუშტი ბაგრატიონის რუკები და "აღწერა", რომლებიც დიდი ობიექტურობით გამოირჩევიან. ვახუშტის რუკაზე ოსური სოფლები ნიშნებითაა აღნიშნული: მალრან-დვალეთი, საბა, როკა, კოშკა, ხვნი, ჯავა, ქეშელთა, მშხლები, გერი, მეფარეთი, ინაური, ბარალეთი. პატარა ლიახვზე ოსური სოფლებია ქნოლო, ჩაბარუხი, შაბიანი, ნიკორი, შუაცხვირი, ზონკარი. მექუდის ხეობაში სამი ოსური სოფელია, ხოლო მდ. ლეხურაზე ზახორის მახლობლად ქსნის ხეობაში ოსურია მთლიანად სათავე – ჟამურის ხევი, თერგის ხეობაში თუ რუსოს ხევი ოსური სოფლების ნიშნებითაა აღნიშნული. გარდა ამისა, ხევში (ყაზბეგის რაიონი) ორი ოსური სოფლის ნიშანია სოფ. ძველეთის სამხრეთით და თანამედროვე კობის ადგილას. არაგვის ხეობაში არაა არც ერთი ოსური სოფლის ნიშანი, ასევე ქართულია სამუხრანბატონო და საამილახვრო. ეს იმას ნიშნავს, რომ ოსური მოსახლეობით კომპაქტურად დასახლებული სოფლები შიდა ქართლის მთისწინეთსა და ბარში არ არსებობდა, ასეთი სოფლები მხოლოდ ხეობათა სათავეებში იყო" (ბ. გვასალია, დასახლებული ნაშრომი).

თუ ოსთა აღნიშნულ დასახლებას რუკაზე მოვინიშნავთ, დავრწმუნდებით, რომ ისინი გაჩენილან მალრან-დვალეთის ირგვლივ, ანუ სწორედ მალრან-დვალეთიდან გამოსულ მოსახლეობას შეუვსია აღნიშნული სოფლები. მალრან-დვალეთი ლიახვის სათავეში მდებარეობდა. ამიტომაცაა, რომ "XVIII საუკუნის 30-იან წლებში ოსური მოსახლეობა შედარებით კომპაქტურია ლიახვის ზედა წელზე" (იქვე). მალრან-დვალეთს ესაზღვრებოდა ხევი და ქსნის სათავე, აქაც ჩამოსახლებულან მალრან-დვალეთიდან მთიელები, მაგრამ ოსური მოსახლეობა "მეფუდის, ლეხურისა და ქსნის ხეობათა სათავეებში სპორადულია, ქსნის ხეობაში ოსთა დამკვიდრება შედარებით გვიან მოხდა" (იქვე).

ზემოთ მოყვანილიდან ჩანს, რომ XVIII საუკუნის 30-იან წლებში ოსები, ანუ მალრან-დვალეთიდან გამოსული მოსახლეობა შიდა ქართლის ტერიტორიაზე ცხოვრობს, სამაჩაბლოში მათ მიერ დაკავებული სოფლების რიცხვი ძალზე მცირეა. საერთოდ, XV-XVIII საუკუნეებში დიდი ლიახვის ხეობაში, როგორც ეს ჯ. გვასალიას რუკიდან ჩანს, ბევრი ქართული სოფელი იყო. სოფლების ამ კოლოსალურ რიცხვთან შედარებით დვალეთიდან გამოსული ოსების მიერ დაჭერილი სოფლების რიცხვი XVIII საუკუნის 30-იანი წლებისათვის უმნიშვნელოა.

"... ვახუშტის დროს ოსთა დასახლება ქსნის ხეობაში მხოლოდ ჟამურით განისაზღვრება" (რ. თოფჩიშვილი, "ქსნის ხეობის მოსახლეობის ზოგიერთი ეთნოისტორიული საკითხი", "მაცნე" ისტორიის სერია, 1987, №4, გვ. 31).

"ქსნის ხეობაში ვახუშტის დროს ისინი მხოლოდ ჟამურში მკვიდრობდნენ. შემდეგ თანდათან მოხდა ოსების ქსნის ხეობის სამხრეთისაკენ დამგება. XVIII საუკუნის შუა ხანებში ისინი ჭურთაში ეფუძნებიან (იქვე, გვ. 45). "ვახუშტის დროს ჭურთაში ოსები არ ჩანან. XVIII საუკუნის II ნახ. საბუთით კი ჭურთაში უკვე 60 კომლი ოსი მკვიდრობდა" (იქვე, გვ. 36). უნდა ითქვას, რომ ახალგორში (დღევანდელ ლენინგორში) ოსები არ სახლობდნენ არა თუ XVIII საუკუნეში, არამედ 1873 წლის აღწერის დროს (გვ. 39).

"XVIII საუკუნის პირველ მესამედში საბოლოოდ ჩამოყალიბდნენ ოსური ახალშენები ქართლის მთიანეთში (მდინარეების: ჯეჯორის, დიდი და პატარა ლიახვის, ქსნის, არაგვის სათავეები)" (საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, გვ. 429).

"საქართველოს მაღალმთიან ზოლში თავი მოიყარა ოსურმა მოსახლეობამ, XVII-XVIII სს-ში კი აქედან დაიწყო ოსების გავრცელება საქართველოს მთისწინა და ბარის ზოლში. ამრიგად, ხანგრძლივი პროცესის შედეგად შიდა ქართლის ჩრდ. განაპირა ტერიტორიაზე დამკვიდრდა ოსი ხალხის ნაწილი. ოსების ძირითადი ნაწილი ქართლის, მეორე ნაწილი კი იმერეთის სამეფოში შედიოდა. ეს უკანასკნელნი – კუდაროს ოსები – დროდადრო რაჭის ერისთავების, თავად წერეთლების ხელქვეითნი ხდებოდნენ, მათზე ბატონობის პრეტენზიას აცხადებდნენ ქართლის მეფეებიც. ქართლში გადმოსული ოსები ძირითადად ქართველი ფეოდალების ძ არაგვისა და ქსნის ერისთავების, თავად მაჩაბლების სამფლობელოებში მოხვდნენ, ოსთა მცირე ჯგუფები მუხრანბატონების, ფავლენიშვილების, ფალავანდიშვილების, ხერხეულიძეებისა და სხვათა სამფლობელოებშიც ცხოვრობდნენ. XVIII საუკუნის 70-იანი წლების დასაწყისის აღწერით, ქართლ-კახეთის სამეფოში დაახლოებით 6 ათასი კომლი ოსი ცხოვრობდა" (ქ.ს.ე. ტომი "საქ. სსრ 1981, გვ. 377).

იმერკავკასიელი ტომების საქართველოს საზღვრებში შემოსვლას XVI-XVIII საუკუნეებში თან სდევდა ხანგრძლივი ბრძოლები ქართველ სახელმწიფოებრივ წარმონაქმნებისა და შემოსულ ტომებს შორის. მაგალითად, აღმოსავლეთ კახეთში (საინგილოში) დაღესტნური ტომების შემოსვლისას ბრძოლა დიდხანს გაგრძელდა და საბოლოოდ ქართველთა დამარცხებით დამთავრდა, რასაც შედეგად მოჰყვა ქართველების გალექება.

ჩერქეზული ტომების აფხაზეთში შემოსვლას მოჰყვა ხანგრძლივი ომები მთიელ შემოსულ ტომებსა და ქართველობას შორის. ცნობილია, რომ ჩვენი მთიელი ტომები, თუშ-ფშავ-ხევსურები, როგორი თავდადებით ებრძოდნენ სწორედ ამ საუკუნეებში საქართველოსაკენ დაძვრის მსურველ (ჩერქურ-ინგუშურ) ტომებს. მსგავსი სურათია შიდა ქართლშიც.

XVII-XVIII საუკუნეებში დვალეთის ოსეთად სახელდებისთანავე იძაბება ურთიერთობა და იწყება დვალეთსა და შიდა ქართლში მთიელთა აჯანყებები. ეს იყო ბრძოლა შიდა ქართლისაკენ დაძრულ მთიელ ტომებთან. როგორც აღინიშნა, დვალეთი ჯერ საქართველოს, ხოლო შემდეგ ქართლის სამეფოს ნაწილს წარმოადგენდა. აღნიშნულ დროს სწორედ დვალეთში დაიწყო და შემდეგ შიდა ქართლშიც გაგრძელდა ბრძოლა სამეფო ხელისუფლების წინააღმდეგ.

1626 წელს, როცა დვალეთის მცხოვრებლებმა მასიურად უარი თქვეს, დამორჩილებოდნენ ქართულ სამეფო ხელისუფლებას, რაც გადასახადზე უარის თქმით გამოიხატა, გიორგი სააკაძემ ილაშქრა დვალეთში და ჩაახშო ეს აჯანყება.

XVIII ს-ის 20-იანი წლების შემდეგ, რაც ვახტანგ VI-მ დიდი პოლიტიკური მარცხი განიცადა და სამეფო მიატოვა, შიდა ქართლი ქაოსმა მოიცვა. ქართლის პოლიტიკურმა წრეებმა შემოსულ მტერთან ბრძოლას თავი აარიდეს. "ვახტანგისა და მისი ამალის გადახვეწა რუსეთში ინვევდა აქტიური ბრძოლიდან თავის არიდებასა და ძნელბედობასთან პასიური შერიგების ტენდენციებს. ამ საქმეში მეფის მიმბაძველებიც მალე გამოჩნდნენ და ბრძოლის სიძნელებს გაურბოდნენ" (საქ. ისტ. ნარკ., ტ. IV, გვ. 424), წარსულ საუკუნეებში მებრძოლი ქართული პოლიტიკური ძალები ახლა აპათიამ მოიცვა და მტერთან ბრძოლას პასიურ თავის გარიდებას არჩევდნენ (იქვე). ამ საუკუნის I ნახევარში ოსმალთა შემოჭრამ და გაბატონებამ და ყიზილბაშობამ კიდევ უფრო დაასუსტა შიდა ქართლი. სწორედ ამ დროს იზრდება ჩრდილოეთიდან მოსული ოსების (დვალეების) რიცხვი შიდა ქართლში. ოს მოახალშენეთა რიცხვი განსაკუთრებით გაიზარდა XVIII ს-ის 40-50-იანი წლებიდან" (იქვე, გვ. 432).

როგორც აღინიშნა, ოსმალთა საშინელება შიდა ქართლში ყიზილბაშობამ შეცვალა. "სეხნია ჩხეიძის გადმოცემით ქართველებმა ამდენი ველარ აიტანეს და თავადების ერთი ნაწილი ყიზილბაშებს განუდგა: "უკუდმა ქსნის ერისთავი შანშე, ამილახვარი გივი, აბაშიძე ვახუშტი, სულ ზემო ქართლი ..." (საქ. ისტ. ნარკ. IV, გვ. 448). შიდა ქართლში ოსმალთა მებრძოლი რაზმები შემოესივნენ. მალე ღმერთმა წყალობის თვალთ მოხედა საქართველოს" ... 1744 წლის ივლისიდან ქართლის სამეფო ტახტი თეიმურაზმა აღადგინა, ხოლო კახეთში მისი შვილი ერეკლე გამეფდა: "იყო სიხარული ქართლსა და კახეთს სიხარული უზომო" ... ერთ საუკუნეზე მეტი დრო გასულიყო მას აქეთ, რაც ქართლ-კახეთს გამაჰმადიანებული მეფეები განაგებდნენ. ახლა კი ქრისტიან ხელმწიფეთა მოვალეობას ხალხი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა..." (იქვე, გვ. 603).

ჭეშმარიტად, 1744 წელს ქართლ-კახეთის ქრისტიანული სახელმწიფოს აღდგენა იყო გაახლება და გაცოცხლება ქართველობისა.

მიუხედავად იმისა, რომ ყიზილბაშებმა უდიდესი ზიანი მიაყენეს "ბობოქარ ქართლს", როგორც მ. დუბაძე უწოდებს და მრავალი საქმე მოსაგვარებელი იყო, ქართლის მეფემ უპირველეს ყოვლისა თავისი ყურადღება მიაპყრო მთიანეთიდან ბარში ჩამოსულ ოსებს. ოსები თურმე "ცემდნენ ზემო ქართლს" – "1745-1746 წლებში ქართლის მეფეს არაგვის ოსები განუდგნენ, "დაუნყეს ცემა ზემო ქართლსა", არ იხდიდნენ სამეფო გადასახადებს. თეიმურაზმა აქ ჯერ გაგზავნა თუშები მოურავ ჯიმშერის მეთაურობით და სასტიკად დასაჯა ურჩები" (იქვე, გვ. 605).

უფრო რთულად აღწერს შიდა ქართლში ოსთა გამო შექმნილ ვითარებას პაპუნა ორბელიანი. ის 1745-1746 წლებისთვის წერს: ოსებმა "დაუნყეს ცემა ზემო ქართლსო", ის ჯერ კიდევ თეიმურაზის ქრისტიანული წესით გამეფებამდე წერს იმავეს, აღსანიშნავია, რომ ორივეჯერ თითქმის ერთსა და იმავე წინადადებას იმეორებს, თუმცა პირველ შემთხვევაში ზოგადად ქართლის მთიანეთში მცხოვრებ ოსებს გულისხმობს, ხოლო მეორე შემთხვევაში – არაგვის ოსებს.

მემატიანე წერს: "ამ ხანთა შინა დაუნყეს ცემა ოსთ ზემო ქართლს, აგრეთვე ჩამოდგა ჯარი ლეკისა სომხით-საბარათიანოში" (პაპუნა ორბელიანი, "ამბავნი ქართლისანი" 1981, გვ. 100). აქ ზემო ქართლი ეწოდება ისტორიულ შიდა ქართლს. იმის შემდეგ, რაც მეფე ქრისტიანული წესით აკურთხეს, ოსები ახალ შეტევას იწყებენ შიდა ქართლში. ეს ოსები საერისთავოებში ცხოვრობდნენ. "უკუდმნენ ოსნი ერისთავისანი და დაუნყეს ცემა ზემო ქართლსა" (იქვე, გვ. 110). ოსთა დამარცხებისათვის მეფეს, ჩანს, საკუთარი ძალები არ ჰყოფნიდა. ამიტომაც მან დაიქირავა დალესტანში ანწუხეცი და სხვა კუთხეთა ლეკები. უწინამძღვრეს შიდა ქართლის თავადებმა და შეებრძოლნენ ოსებს. მაგრამ ლეკებმა ოსთაგან აღებული ნადავლი იცოტავეს და იმერეთშიც შეიჭრნენ – სანერეთლოში (იქვე, გვ. 110). ლეკთაგან დატყვევებული იბერიელები მეფეებმა თეიმურაზმა და კონსტანტინემ გაათავისუფლეს, ლეკებს ფული გადაუხადეს (იქვე, გვ. 112).

მალე სამეფო ხელისუფლება მიხვდა, რომ ქართლში შემოსული ოსების შეჩერებას დაქირავებული ჯარით ვერ შესძლებდა – საჭირო იყო სამეფოს მთელი სამხედრო ძალებით შებრძოლება. განსაკუთრებით აქტიურობდნენ არაგვისა და ქსნის საერისთავოებში შემოსული ოსები. "ორსავე საერისთაოსნი დიად ავკაცობდნენ, არც ბეგარას აძლევდნენ, არც მოხელე შეუშვეს, ამათი ნახდენა ინებეს. მოსწერა მამას წიგნი მეფე ერეკლემ და დაიბარა, ნაბრძანდა მეფე თეიმურაზ ჯარითა ქართლისათა. მიბრძანდა ვანათს, ორისავე გზის მხრები შეუკრეს, რომ მიმშველი აღარავინა ჰყვანდათ. აიყარა კახთ ბატონი ანანურით, ნაბრძანდა ოსეთზე, არაგვის ერისთავის ჯარს ჯიმშერ თუშთ მოურავი უთავა და მენინავენი მიიმძღვარა, მემარჯვენე და მემარცხენე განაწყენა და თვითონ ბატონი უკან-უკან მიჰყვა, მოეგებნენ ოსნი და შეიქმნა ომი, ვითა ხვდებოდა და სიმხნე სიკეთესა მისსა, ჯიმშერ ეგრე იბრძოდა და ჯარსაც აბრძოლებდა. მიბრძანდა ბატონიც, დაერივნენ ხმალდახმალ და გააქციეს ოსნი და მიჰყვნენ, შეჰყარეს კოშკებში და შემოადგნენ კარს. განაძლიერა ჯარი მეფემ ერეკლემ, აღუთქვა მისაცე-

მელი, უბრძანა იერიში, რასაც კომკს იერიში უყვეს, მაშინვე გატეხეს. ორმოცი კომკი აიღეს, დაწვეს, თრუსი დაატყვევეს და ყოვლის გზით ყალთანი უყვეს, რომ რისხვა ღმრთისა დასცეს" (იქვე, გვ. 113).

ქართლში შემოსული მთიელი ოსების დამარცხება არ იყო ადვილი საქმე, ამიტომაც ოსებთან ომში (სწორედ ასე წერს მემატიანე "შეიქმნა ომი") ჩაერთვნენ ქართლისა და კახეთის მეფეები, სახელმწიფოს მთელი ძალები. შეიძლება ითქვას, ოსებთან ომში გამარჯვება იყო პირველი დიდი წარმატება "ახალცხებული" მეფეებისა. თუ რა დიდ საფრთხეს უქმნიდა ოსების შემოსვლა ქართლს, ეს ჩანს მემატიანის განცხადებიდან. ის ადარებს ერთმანეთს ვახტანგ გორგასალის ოსებთან გამარჯვებისას და მეფე ერეკლეს მსგავს მოქმედებას. "ვითა ვახტანგ გორგასალ თხუთმეტისა წლისა მბრძოლი ოსეთში და დამჯაბნი ბუმბერაზისა, ეგრე მეფე ერეკლე უმხნეს იქცეოდა. ასაკითა თუ იყო მცირე, რომელსაც საქმეს და ან ძნელსა საბრძოლსა მოინდომებდა, წინ ველარავინ აღუდგებოდა ... ჩამობრძანდა გამარჯვებული ანანურის, დაიჭირა, ვინც ვინ ბეჟან ერისთავის სისხლში რეულიყო ... დასთხარა თვალები და ცოლ-შვილით აჰყარა და კახეთში გაისტუმრა. რა ეს ამბავი და არაგვის ოსის წახდენის ამბავი შეიტყეს ქსნის ერისთავთა ოსთა, მოვიდნენ მაშინვე ვანათს და შემოეხვეწნენ მეფეს თეიმურაზს, და ყოველის კეთილის საფუძველსა და მოსთხოვეს დანაშაულის ფარვანი და მოსცეს სრული ბეგარა" (იქვე, გვ. 114).

ზემომოყვანილი იძლევა უფლებას, გამოითქვას მოსაზრება, რომ ქსნის საერისთავოში ოსების ჩამოსახლება ცნეს ქართველმა ხელმწიფეებმა, რაც იმით გამოიხატა, რომ აქაური ოსები შეინყალებს, როგორც მთხოვნელები. მათ უნდა გადაეხადათ გადასახადი. "...შემოეხვეწნეს მეფეს ... მოსცეს სრული ბეგარა", ხოლო არაგვის საერისთავოდან ოსები ფაქტიურად განდევნილ იქნენ, როგორც შემოსული მტრები (აქ თრუსოელები არ იგულისხმება, ისინი, როგორც დვალები, არ გაუსახლებიათ). რაც შეეხება ლიახვის ხეობას, აქ ადგილობრივი თავადები, ჩანს, თავიანთ მიწებზე ასახლებდნენ ოსებს, როგორც მუშახელს და მფარველობდნენ კიდევ.

ოსებთან გამარჯვებას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა ქართული სახელმწიფოსათვის. ამის გამო ცენტრალური კავკასიონისა და მის გადაღმა მცხოვრებმა ტომებმა ძველებურადვე აღიარეს ქართული სახელმწიფო.

ამის შემდეგ ცენტრალური კავკასიის ტომები საქართველოში კი არ იჭრებოდნენ, როგორც მტრები, არამედ პირიქით, ისინი ქართულ ლაშქარს უერთდებოდნენ საქართველოს მტრების წინააღმდეგ ომში: – "დაიბარეს მეფეთა ჩვენთა, ჩამოვიდნენ ანანურის ჯარი ჩერქეზის, კალმუხისა, ჯიქისა, ქიშტისა, ლლიღვისა, ნოლისა და ოსისა" (იქვე, გვ. 219). ზოგჯერ ქართველ მეფეებს "...ახლდნენ ოსნი და ჩერქეზნი" (გვ. 233). "მოიწვივნეს ჯარები ქალაქსა თბილისისასა, ქართველნი სრულად, იმერნი, ჩერქეზნი, ოსნი და კავკაზისანი" (გვ. 165).

ოსების შიდა ქართლზე შემოტევის შეწყვეტა იყო უდიდესი გამარჯვება ქართული სახელმწიფოსი, გამარჯვებამ გარკვეული ხნის მანძილზე გაათავისუფლა სახელმწიფო ქვეყნის შიგნით ომისაგან. ამის შემდეგ ოსი მოახალ-

შენენი მთიდან ბარში ჩამოდინდნენ არა როგორც მებრძოლები და დამპყრობლები, არამედ როგორც მშრომელები, რომელთაც თავიანთი შრომით სურდათ ახალი ცხოვრების კეთილად მოწყობა. ამ მხრივ, როგორც ცნობილია, საქართველოს მინაზე სხვა მთიელი ტომები სხვაგვარად ესახლებოდნენ. მაგალითად, ლეკები აღმოსავლეთ კახეთში ჩასახლდნენ არა როგორც მშრომელები, არამედ როგორც დამპყრობლები, ექსპლუატატორები ადგილობრივი ქართველი გლეხებისა. ასევე ჩასახლდნენ აფხაზეთში ჩერქეზებიც.

ქართლში თავიანთი პოლიტიკის შეცვლის შემდეგ ოსებს, როგორც ჩანს, აღარ უყურებდნენ, როგორც მტრებს და ასახლებდნენ ქართულ სოფლებში ან ნასოფლარებში. ქართველთა რიცხვი ქართლის მთიანეთში ამ დროისათვის გარკვეულად უნდა შემცირებულიყო, რადგანაც ოსმალთა ბატონობის წლებში (1723-1735) და "ციზილბაშობის" (1735-1747) დროს მტრები სწორედ ქართველ მოსახლეობას ებრძოდნენ, ჰკლავდნენ და ატყვევებდნენ, ხოლო სხვა ეროვნების მცხოვრებლებთან შეთანხმებას არჩევდნენ. მაგალითად, ციზილბაშობის დროს შიდა ქართლის მთიანეთში ერთ-ერთი ოპერაციის დროს, "გაუშვა მარბიელი ავღანისა და როცა რამ დარჩომილიყო, დაატყვევეს, ოსეთს აქეთ სულ აჰყარა და მოაბარა გივი ამილახორს. ჩამოუძღვა გივი და დააყენა ფხენისს. გაბრუნდა ხანი, მიუხდა ერთს ალაგს, ცოტა რამ საქონელი დარჩობილიყო, მთის ოსნი შემორიგებულნი იყვნენ, რა შეიტყვეს ღალატი, შეუკრეს ვინრო ალაგი, დაუშინეს, გამოაქციეს ციზილბაშები, დაჭრეს ხანი, მოკლეს პაპუა მუხრან-ბატონიშვილი, რომელი იყო ნასალჩიბაში, ამონყვიტეს ციზილბაშნი..." (იქვე, გვ. 48).

აქედან ჩანს, რომ ციზილბაშები ქართველებს ებრძვიან და ატყვევებენ, ხოლო ოსეთში არ შედიან, "ოსეთს სულ აქეთ აჰყარა", ჩანს, ოსებთან რაღაც პირობაა დადებული, "მთის ოსნი შემორიგებულნი იყვნეს". მაგრამ, ჩანს, პირობა არ შეასრულეს ოსებმა. ღალატის გაგების შემდეგ ციზილბაშები მებრძოლებისას დაამარცხეს, "რა შეიტყვეს ღალატი ... ამონყვიტეს ციზილბაშნი", აქედან ჩანს, თუ ქართლის მთიანეთში რა სერიოზულ ძალად იქცა ოსობა ოსმალთა და ციზილბაშთა ბატონობის დროს, მაგრამ, როგორც აღნიშნული იყო, ერეკლემ და თეიმურაზმა ეს ძალა დაასუსტეს და სახე შეუცვალეს. ოსები კვლავ ქართველ მეფეთა სამსახურში ჩადგნენ XVII საუკუნეში, ამ დროს ოსები ხშირად მხარში ედგნენ ქართველებს მტერთან ბრძოლის დროს, ერეკლე-თეიმურაზის დროს ტრადიცია კვლავ განახლდა. როგორც ითქვა, ქართველ მეფეთა გამარჯვების შემდეგ შეფერხდა ოსთა ჩამოსახლება არაგვსა და ქსანის ხეობების ქვემო მხარეებში, ოსები მხოლოდ მთებში ცხოვრობდნენ. ერთი რუსი ჩინოვნიკის ჩანაწერში 1769 წელს ნათქვამია: "არაგვისა და ქსნის სამფლობელოები ხალხმრავალია და ძლიერი, პურნაყოფიანი და ჰყავთ თავიანთ დაქვემდებარების ქვეშ რამდენიმე ათასი ოსი, მცხოვრებნი კავკასიის მთებში..." (სამხრეთ ოსეთის ისტ. ნარკ. გვ. 125). ლიახვის ხეობაშიც ოსები კვლავინდებურად მალრან-დვალეთსა და მის მახლობლად ხეობის ზემო წელშიც ცხოვრობენ. ოსთა ჩამოსახლება მასიური ხდება მხოლოდ XVII საუკუნის ბოლოს 70-იან წლების შემდეგ. ამ დროს მათი რაოდენობა იზრდება. ჩანს, არაგვისა და ქსნის საერისთავოების გაუქმებამ,

ასევე ერეკლეს, როგორც საშინაო, ისე საგარეო მდგომარეობის გართულებამ, კრიზისმა, რომელმაც მოიცვა ერეკლეს სახელმწიფო მისი მეფობის მიწურულს, ხელი შეუწყო ოსების შეუფერხებელ მიგრაციას მთიდან ბარისაკენ. ადგილობრივი ქართული ხელისუფლება ველარ აკონტროლებდა, ძალა არ შესწევდა, გამკლავებოდა ბარში ჩამოსულ მთიელებს. "ოსები ენერგიულად გამოდიოდნენ ფეოდალთა წინააღმდეგ" (იქვე, გვ. 119). თავადები, რომელთა ოჯახის წევრებსაც ხოცავდნენ ოსები, მეფეს დახმარებას სთხოვდნენ. შიდა ქართლში კვლავ სისხლისღვრა გაჩაღდა (იქვე, გვ. 119).

როგორც აღინიშნა, აქამდე XVIII საუკუნის 70-იან წლებში ოსების ძირითადი მასა კვლავ მთიანეთში ცხოვრობდა და ბარისაკენ არ იყო დაძრული, მაგრამ შიდა ქართლში მათი რიცხვი გაზრდილი იყო. თუმცა უნდა ითქვას ისიც, რომ მიუხედავად ქართლის ბარში ოსთა რიცხვის რამდენადმე გაზრდისა, თვით XIX საუკუნის 70-იან წლებამდეც კი ოსების ძირითადი მასა მთებში ცხოვრობდა. მათი გამოყენება სცადეს ბატონიშვილებმა რუსთა წინააღმდეგ. მათ ჩამოიყვანეს ოსები მთებიდან ბარში – ცხინვალის სანახებში დააბანაკეს. რუსებთან შებრძოლების შემდეგ ოსებმა დაარბიეს და დაწვეს ცხინვალი და უკანვე მთებში დაბრუნდნენ. როგორც წერს თეიმურაზ ბაგრატიონი, "ხოლო ოდეს მეფე შთავიდა იმერეთს, თანა შთაიყვანა მეფის ძის იულონის ძეი ლეონ და შეგზავნა რაჭით მათათა ლიახვისათა, რათა მან აღძრას ოვსნი პირისპირ რუსთა. ესე აღვიდა და შემოიყვანა ოვსნი და მოვიდა მახლობელ ცხინვალისა. სცნა ესე ახვერდოვმან, გუბერნატორმა ქართლისამან, აღვიდა ცხინვალს რუსთა მხედრობითა და ოდეს ვერ უძლო ბრძოლა ოვსთა, დამაგრდა ციხესა ცხინვალისასა, მაშინ ოვსთა მოწვეს და მოარბიეს გარემონი ცხინვალისანი და თვით ცხინვალი და უკუნ იქცნენ. მაშინ ჭორმასოვმან შეგზავნა ჭვრივს ფრიადი მხედრობა რუსთა და მოწვეს ჭვრვი, და ველარა დადგა ლეონ კოშკს და აღვიდა ნარას" (თეიმურაზ ბაგრატიონი, "ახალი ისტორია", 1983 წ. გვ. 77). ჭვრვი მთიანეთშია, ხოლო ნარა – თერგის კავკასიაშია.

ი. გიულდენშტედტი ეხება XVIII საუკუნის 70-იან წლებს – "XVIII საუკუნის 70-იან წლებში მდგომარეობა რამდენადმე შეცვლილია. ქართლში მეტი ოსი იყო, ვიდრე ადრე, ამავე პერიოდის ვითარების ამსახველია გიულდენშტედტის მოგზაურობის დღიურები. გიულდენშტედტი ჩრდილო ოსეთისაგან განსხვავებით, რომელსაც ოსეთს უწოდებს, შიდა ქართლის პროვინციებზე საუბრისას მათ აღნიშნავს, როგორც ოსური მოსახლეობით დასახლებულ მხარეებს. ი. გიულდენშტედტის მონაცემებით, ლიახვის ზემო წელზე XVIII-ის 70-იან წლებში ოსებთან ერთად კიდევ ცხოვრობენ ქართველები. ლიახვის ხეობის აღწერისას გიულდენშტედტი წერს: "ჩელიათი, დიდი ლიახვის აყოლებით ქართულია. აქ სულ რამდენიმე სოფელია და დაახლოებით 300 ოჯახს შეიცავს" (გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, II, 1964, გვ. 67). შემდეგ "დიდ ლიახვზე ზემოდან ქვემოთ არის: ქართულ-ოსური მხარე სბა, დიდი ლიახვის ზემოთ და მარცხნივ, წინას (ურსთვალთას – ჯ.გ.) საპირისპიროდ. ქართულ-ოსური მხარე ჯომადი, ამავე სახელის მქონე მდინარეზე, რომელიც ზემოთ, ლიახვს მარჯვენა მხრიდან ერთვის. ქართულ-ოსური მხარე გუდისი, ზემოთ დიდი ლიახვის მარცხენა მხარეს, სბის მხარეს

ქვემოთ. ქართულ-ოსური მხარე ჯაუკომი, მდინარე ფანაზე, დიდი ლიახვის მარჯვენა შენაკადზე. ქართული მხარე მალრან-დვალეთი და მეჯვრისხევი მთიანეთის ძირში" (გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, I, 1962, გვ. 277-279, ჯ. გვასალია, დასახელებული ნაშრომი).

აქედან ჩანს, რომ ტერიტორია, რომელსაც მალრან-დვალეთი ეწოდებოდა, არა მარტო ოსებით, არამედ ქართველებითაც იყო დასახლებული და აქ ქართველთა რიცხვი მცირე არ ყოფილა მთიანი რეგიონის პირობის გათვალისწინებით.

ჩელიათი, რომელიც გიულდენშტედტის თანახმად, ქართველებით არის დასახლებული, მალრან-დვალეთის ერთ-ერთი ცენტრი იყო. ჩელიათი მხარე იყო, რომელშიც ქართველებით დასახლებული რამდენიმე სოფელი შედიოდა, აქ კომლების საერთო რიცხვი 300 ყოფილა. იქვე მდებარეობდა მხარე სბა, იქ მოსახლეობა ქართულ-ოსური ყოფილა. ზემო და ქვემო როკასთან (სადაც ახლა გაჭრილია გვირაბი) რამდენიმე კილომეტრის მოშორებით მდებარეობდა ქართულ-ოსური მხარე ჯომალი. საბასთან ახლოს, ე.ი. მალრან-დვალეთთან მდებარეობს ქართულ-ოსური მხარე გუდისი და ჯაუკომი. საერთოდ, მალრან-დვალეთი გიულდენშტედტს ქართულ მხარეს მიაჩნია, მაშინ როცა სწორედ მალრან-დვალეთი იყო ოსების მოსახლეობის ძირითადი ტერიტორია – "ქართული მხარე მალრან-დვალეთი" – წერს ის. აქედან ჩანს, რომ თვით XVIII საუკუნის ბოლოს შიდა ქართლის არც ერთ რეგიონში ოსური მოსახლეობა ძირითადი არ არის, და ყველა მხარეში, მთიანეთის ჩათვლით, ქართველებს მნიშვნელოვანი რიცხვი გააჩნიათ. ამ მოგზაურის მიერ ჩამოთვლილი მხარეები და სოფლები მდებარეობდნენ ჯავის ჩრდილოეთით, საკმაოდ დაშორებით ჯავისაგან, როგორც აღინიშნა – ოსთა რიცხვი შემდგომ გაიზარდა – "გიულდენშტედტის მოგზაურობის შემდგომ ხანაში ქართლში მატულობს ოსური მოსახლეობა, მათი განსახლების არე სამხრეთით მოიწევს" (იქვე).

როგორც ვხედავთ, ოსების რიცხვი და განსახლების არეები თვით მე-18 საუკუნის ბოლოს დიდი არ იყო, საერისთავოთა გაუქმების შემდეგ მათი რიცხვი მკვეთრად იზრდება. უნდა ვიფიქროთ, რომ ოსების რიცხვი გაიზარდა არა მარტო ბუნებრივი გამრავლებისა და ჩამოსახლების შედეგად, არამედ იმითაც, რომ ოსურ გარემოცვაში მცხოვრებმა ქართველებმა დაივიწყეს მშობლიური ენა, სარწმუნოება, რამაც საფუძველი დაუდო ქართველთა გაოსებას. უთუოდ გაოსებული ქართველების რიცხვი ქართლის მთიანეთში საკმაოდ მრავალრიცხოვანი იყო, რამეთუ ეს შეამჩნია უცხოელმა მოგზაურმა. გაოსებული ქართველების რიცხვი უმნიშვნელო რომ ყოფილიყო, ანდა გამონაკლისი, ამის აღნიშვნა საჭირო არ იქნებოდა.

გიულდენშტედტი წერს, რომ ოსურ გარემოში მცხოვრებმა ქართველებმა ენა და სარწმუნოება დაივიწყეს, ეს იმას ნიშნავს, რომ ქართველებმა შეითვისეს და გაიმშობლიურეს ოსური ენა, ქართველებმა დაივიწყეს ქრისტიანობა და მიიღეს ოსური სარწმუნოება. მოგზაური წერს – "კავკასიელ მთიელთა შორის, – განსაკუთრებით ლეკებსა და ოსებში არიან ბევრი ქართველები, რომელთაც რელიგიასთან ერთად, ენაც დაივიწყეს" ("გიულ-

დენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში" ტ. I, გვ. 185). გიულდენშტედტი აღწერს, თუ როგორ იცლებოდა ქართლის მთიანეთი ქართული მოსახლეობისაგან და როგორ უპატრონოდ და უმრევლოდ რჩებოდა ქართველთა ეკლესიები – "სოფელ სახლებში ჯერ კიდევ არის პატარა ძველი ქვიტიკირის ეკლესია, რომელშიც ჯერეც დგას ვერცხლით მოჭედილი ჯვარი, ის არის 2 ფუტი სიმაღლის და 40 წლის წინათ თავადმა მაჩაბელმა და მისმა მეუღლემ შემოსწირეს. თავადს არ ჰქონდა საზაფხულო სახლი. ეს ეკლესია ახლა მხოლოდ დამნაშავე ოსებს ემსახურება თავშესაფრად" (ტ. II, გვ. 101).

ქართველები, როგორც მოგზაური აღნიშნავს, ოსდებოდნენ და ეს გაოსების პროცესი დაიწყო XVIII საუკუნის ბოლოს. არის თუ არა გამონაკლისი ქართველთა გაოსება და მოეძებნება თუ არა მას ანალოგიები? დიახ, ქართველთა გაოსება გასაკვირი არ არის, რადგანაც ქართველები ამ დროსვე საკმაოდ მრავლად ლეკდებოდნენ, რასაც ეს მოგზაურიც აღნიშნავს. გარდა ამისა, ქართველები "თათრდებოდნენ" და "სომხდებოდნენ" კიდევ. ჭარის, ანუ აღმოსავლეთ კახეთის, რომელიც მაჰმადიანებმა დაიპყრეს, მოგზაური წერს: "მათი მოსახლეობა ჯერაც ქართველებია, მაგრამ ცოტა აქვთ ქართული ჩვევები და თითქმის ურელიგიონი არიან, თუმცა მეტი წილი მოსახლეობისა ქართველებია, მაინც ისინი სარწმუნოებით მაჰმადიანები არიან..." (გიულდენშტედტი, ტ. II, გვ. 91).

როგორც ვხედავთ, თვით ქართული სახელმწიფო სისტემის დროსაც კი ქართველები ოსდებოდნენ. ქართველების გაოსების პროცესი განსაკუთრებით გაძლიერდა ქართული სახელმწიფოებრიობის მოსპობის შემდეგ, ხელისუფლება ქართველობისა, როგორც პოლიტიკური ძალის მიმართ, უარყოფითად იყო განწყობილი. ამ ძალის, ანუ ქართველობის დასუსტება – ახალი ხელისუფლების უპირველეს მიზანს წარმოადგენდა და ამ მიზანს ის უდრეკი სიჯიუტით ახორციელებდა. როგორც ითქვა, ქართული სახელმწიფოებრიობის დროსაც ქართველები ოსდებოდნენ, მაგრამ იმის გამო, რომ არსებობდა ეროვნული სახელმწიფო მთელი თავისი სისტემით, უთუოდ ოსების გარკვეული რაოდენობაც უნდა გაქართველებულიყო შესაბამის გარემოში მოხვედრის შემდეგ. თითქოს ამას ადასტურებს ასეთი ტერმინის არსებობა – "ოს-ყოფილი". როგორც წესი, "ოს-ყოფილები" ხელისუფლებასთან დაახლოებული პირები არიან. ჩანს, ეს ის ოსები არიან, რომელთა ქართულ სახელმწიფო აპარატში ჩართვა სურთ ქართველ ხელისუფალთ, მაგრამ საჭიროდ მიიჩნევენ მათ გაქრისტიანებას, სწორედ ახლად გაქრისტიანებულებს უწოდებენ აღნიშნულ სახელს.

1778 წელს უფლისწულმა გიორგიმ უბოძა მამული "ახალ ქრისტიანს", "ოს-ყოფილ" ხალინბეგაშვილ თომას და მის შვილ გიორგის (ოსეთის ისტორიის ნარკვევები, გვ. 111). მაშასადამე, ოსობა არაქრისტიანობას, ანუ წარმართობას ნიშნავდა, ხოლო ოსი – მოუნათლავ წარმართს. მაშასადამე, ამ დროს "ოსი" აღნიშნავდა არა მარტო ეროვნებას, არამედ ადამიანის სარწმუნოებრივ მდგომარეობას, ცხადია, მხოლოდ გარკვეულ ტერიტორიაზე, მხარეში, ამ შემთხვევაში შიდა ქართლში. მაშასადამე, თუ აქ ქრისტიანი სარწმუნოებას დაკარგავდა, ის ოსი ხდებოდა, პირიქით, თუ ასეთი ოჯახი

ან ადამიანი გაქრისტიანდებოდა, ის უკვე "ოს-ყოფილი" ხდებოდა. მთებში, როგორც გიულდენშტედტი წერს, ქრისტიანობა შენელდა, ქართველმა მთიელებმა ქრისტიანულ "რელიგიასთან ერთად ენაც "დაივიწყეს".

1782 წელს "ოსყოფილი ივანე" წერს: "მე ოსი ვიყავი, მივედი ცხინვალში, მოვინათლე, დავოჯახდი და დავიწყე იქ ცხოვრება" (იქვე, გვ. 113). აქაც, როგორც ვხედავთ, ოსობა უკავშირდება არა ეროვნებას, არამედ სარწმუნოებას. ივანე ოსყოფილია, მაგრამ ახლა ოსი აღარაა, რადგანაც ის მოინათლა. მამასადამე, ოსობა წარმართობასთან არის გაიგივებული. შიდა ქართლში ვინც მოუნათლავია, – ის ოსია, ანუ წარმართია (ამ შემთხვევაში მთიდან ჩამოსული წარმართები იგულისხმება). აქედან ჩანს, თუ რაოდენ სახიფათო იყო ბარელი ქართველების თვალში მთიელთა მიერ ქრისტიანობის, ანუ "რელიგიის დავიწყება". ამით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული შიდა ქართლში ოსების რიცხვის მკვეთრად გაზრდა. რუსული ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ჩამოდიოდნენ განწმარტებული მთიელები ქართლის ბარში. ამ ჩამოსახლებას რუსული ხელისუფლება არა მარტო ხელს უწყობდა, არამედ მთიელებს აიძულებდა, დაეტოვებინათ მთიანეთი და ბარში, მემამულეთა მიწებზე დასახლებულიყვნენ. როგორც გიულდენშტედტი წერს: – ქართველ მთიელებს რელიგია დავიწყებული ჰქონდათ, ამიტომაც ეს მთიელები ბარელი ქრისტიანებისათვის წარმართები, ანუ "ოსები" იყვნენ. ამ შეხედულებას, ჩანს, ისიც ამტკიცებს, რომ მათ ერთ ნაწილს ქართული ენაც დავიწყებული ჰქონდა. ცხადია, ეს არა ეკლესიური, არა ქრისტიანული ან ნაკლებქრისტიანული მასა, რომელმაც ქართული ენა არ იცოდა, ბარელი ქრისტიანებისათვის წარმართები, ანუ "ოსები" იყვნენ.

ქართველთა გაოსება XIX საუკუნეში (სოციალური მომენტი)

ოსურ გარემოცვაში მცხოვრები ქართველების მიერ ენისა და სარწმუნოების დაკარგვა ჯერ კიდევ XVIII საუკუნის 70-იან წლებში საქართველოში მყოფმა გერმანელმა მოგზაურმა გიულდენშტედტმა აღწერა. შიდა ქართლელი მოსახლეობის გაოსებისათვის ხელსაყრელი პირობები შეიქმნა XIX საუკუნეში, საქართველოში სახელმწიფოებრიობის გაუქმების შემდეგ. ეს პროცესი შემდგომაც გაგრძელდა, როგორც ეს ჩანს ეთნოგრაფთა დაკვირვებით. უფრო მეტიც, ქართველთა გაოსების პროცესი, გ. ჯალაბაძის აზრით, დღემდე გრძელდება: პირველ ეტაპზე გაოსდა წარმოშობით ნახურ-დვალური მოდგმის ქართველობა, მეორე ეტაპზე – ქართლელი მთიელები, ხოლო შემდგომ ეტაპზე ამ პროცესს ბარისაკენ გადმოუნაცვლებია და ბარელი ქართველების გაოსება დაწყებულა: "ქართლის მთის ზოლში, სადაც ქართველებთან ერთად ნახურ-დვალური მოდგმის ხალხი ცხოვრობდა, ქართულ მოსახლეობაში აითქვიფა, მაგრამ XIV საუკუნიდან ქართლის მთაში იწყება ოსური ნაკადის შემოღწევა (დ. მეგრელიძე, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, გვ. 429-432). ოსები ჯერ დიდი და პატარა ლიახვის სათავეებთან, ხოლო, უფრო მოგვიანებით, ქსნის ხეობის სათავეებში დასახლდნენ. დვალური მოსახლეობა ოსური ზედაფენების ქვეშ მოექცა. ოსური ზედაფენების ქვეშ მოექცა იქ მცხოვრები ქართველობა, რომელთაც ოსებისაგან შეისწავლეს სალაპარაკო ენა და გადმოიღეს მათი ზნე-ჩვეულებანი. ეს პროცესი დაიწყო XIV საუკუნეში და დღემდე გრძელდება.

XIV საუკუნიდანვე თანდათან გაფართოვდა ამ პროცესის მოქმედების არეალი. თუ ქართველთა და გაქართველებულ დვალთა გაოსება წინა საუკუნეებში მხოლოდ მაღალმთიან ხეობებს მოიცავდა, XIX-XX საუკუნეებში პროცესმა გადმოინაცვლა დაბლობზე და გარდამავალი ზოლისაკენ" (გ. ჯალაბაძე, ეთნიკური პროცესები შიდა ქართლში, "შიდა ქართლი" თბ. 1987წ. გვ. 18).

ქართველთა გაოსების პროცესი განსაკუთრებით ინტენსიურია XIX საუკუნეში, რასაც საფუძვლად ედო სოციალური, პოლიტიკური და სარწმუნოებრივი მიზეზები. უფრო კი ქართველების გაოსების პროცესის ახსნა სოციალურ სფეროში უნდა ვეძიოთ. საქმე ისაა, რომ ცარიზმის ხელისუფლება სხვადასხვა პოლიტიკური მოსაზრებებით სოციალურ პრივილეგიებს ანიჭებდა ოსურ მოსახლეობას. ამის გამო, შიდა ქართლში ჩამოყალიბდა ეთნოფსიქოლოგიური მოვლენა, რომელსაც შეიძლება "ოსობა" ვუწოდოთ, ქართველი კაცისათვის "ოსობა" მომგებიანი იყო. როგორც თურქთაგან დაპყრობილ მესხეთში ქართველებისათვის "თათრობა" იყო ეკონომიკურ-პოლიტიკურად მომგებიანი, "ლეკობა" – საინგილოში, "აფხაზობა" – ჩრდილო-დასავლეთ საქართველოში, "სომხობა" – აღმოსავლეთის პროვინციებში, ასევე "ოსობა" ეკონომიკურ-პოლიტიკურად იყო მომგებიანი ცარიზმის დროს შიდა ქართლში. რუსეთის ხელისუფლება ოსურ მოსახლეობას პირველ ხანებში არავითარ პრივილეგიას არ ანიჭებდა, მან ოსების მიმართ პოლიტიკა მხოლოდ იმის შემდეგ შეცვალა, რაც ქართლის ოსური მოსახლეობა ქართვე-

ლებთან ერთად მრავალჯერ აუჯანყდა ამ ხელისუფლებას. თავისი პოზიციების განმტკიცებისა და ქართული პოლიტიკური ძალების დასუსტების მიზნით ცარიზმმა ყურადღება მიაპყრო ოსურ მოსახლეობას, მიანიჭა მათ პრივილეგიები, რითაც ამკარად დაასუსტა ქართლში ანტიცარისტული მისწრაფებანი.

ცარისტულმა ხელისუფლებამ ოსებს მრავალი პრივილეგია მიანიჭა. ამიტომაც, ქართველ გლეხთა თვალში "ოსობას" წონა დიდად მოემატა, სამაჩაბლოს ოსები ბატონყმობის უღლისაგან, ანუ ყმობისაგან გაათავისუფლეს 1852 წელს (იხ. ქვემოთ), საქართველოში ბატონყმობის გადავარდნამდე გაცილებით ადრე. თუმცა, ამავე საუკუნის 30-იან წლებში პასკევიჩმა ქართველ მემამულეებს მთიელ ოს ყმებზე უფლებები ჩამოართვა და ისინი თავისუფლებად სცნო, ხოლო უფრო ადრე რუსული ეკლესია ოსებს ფულს უხდიდა "გაქრისტიანებისათვის", ხოლო მათ გვერდით მცხოვრებ მოუნათლავ ქართველებს არაფერს არ აძლევდა. სოციალური პრივილეგია და თავისუფლება ოსი გლეხების დამახასიათებელ ნიშნად იქცა. თუ გავითვალისწინებთ, რა ეკონომიკურ სიდუხჭირეში ცხოვრობდა შიდა ქართლს მთიანეთსა და მთისწინეთის ქართველი გლეხი, მის სწრაფვას "ოსობისაკენ" გასაკვირად არ მივიჩნევთ.

ცარისტულ ხელისუფლებას ოსები გადაჰყავდა სახელმწიფო გლეხების კატეგორიაში და ათავისუფლებდა ყმობისაგან, უფრო მეტიც, ხიზანი, რომელიც ოსის სინონიმად იქცა, ფაქტიურად თავისუფალი გლეხი იყო.

როგორც აღინიშნა, XIX საუკუნის პირველ წლებში ოსი მთიელები ქართველებთან ერთად ებრძოდნენ მოძალადე ხელისუფლებას.

"ქართველმა ხალხმა მალე იგემა ცარიზმის კოლონიური პოლიტიკის სუსხი. საბატონყმო გადასახადებით ისედაც შევიწროებული მოსახლეობის მდგომარეობა კიდევ უფრო გაუარესდა. ცარიზმის საოკუპაციო ჯარების შენახვა და მათი სამსახური სულ უფრო და უფრო აუტანელი ხდებოდა ... ცარიზმის კოლონიური რეჟიმი განსაკუთრებით მძიმე იყო XIX საუკუნის პირველ მესამედში, როდესაც რუსეთი განუწყვეტლივ ომებს აწარმოებდა" (საქ. ისტ. ნარკვევები, IV, გვ. 916).

ქართველ მთიელებთან ერთად ჟამურისა და თრუსოს ოსებიც აჯანყდნენ. "...ჟამურელებმა იჩივლეს. პასუხად მათ დამსჯელი ექსპედიცია მოეწვინა ანანურის კაპიტან-ისპრავნიკ სტაროსვეტსკის მეთაურობით. თუ როგორ დასაჯა ისინი კაპიტან-ისპრავნიკმა, ამის შესახებ ჟამურელები წერდნენ: "ამას წინათ ის (კაპიტან-ისპრავნიკი) ჟამურს მოვიდა, დაიჭირა ოსები. გობში, საიდანაც ძალები ხვლეპენ, შრატი ჩაასხა, დახოცა კატები და შიგ ჩაყარა ადამიანის სიბინძურე და მათ აჭამა. ამავე ოსებს რვა სახლი დაუნვა, სადაც 300 კოდი ქერი დაიღუპა". რუსი მოხელეები აიძულებდნენ მათ უფასოდ გამოეყვანათ ხარ-ურემი, ცხენები, მიეცათ სურსათ-სანოვავე, პური, ქერი, ფრინველ-პირუტყვი, ცხენებისათვის თივა და სხვა, ხოლო ფულს არ უხდიდნენ" (იქვე, გვ. 916). 1804 წლისათვის "აჯანყება სწრაფად გაფართოვდა. მთიულებს მიემხრნენ გუდამაყრის, ჭართლის, ხანდოს ხეობათა მცხოვრებნი, ასევე ფშავ-ხევსურები და თრუსოს ხეობის ოსები" (გვ. 917).

არც დიდი ლიახვის ოსები ჩამორჩნენ თანამოძმეებს, ვლადიკავკაზიდან გამოსულ პოლკს დიდი ლიახვის ხეობაში თავს დაესხნენ, ამ დროს საქართველოს სამხედრო გზა აჯანყებულებს ეჭირათ, ლიახველმა ოსებმა დახოცეს რუსი ჯარისკაცები (250 კაცი), მოიტაცეს ცხენები და აღჭურვილობა (სამხრეთ ოსეთის ისტორიის ნარკვევები, გვ. 177). მდგომარეობის სირთულის გამო ლიახვის ხეობაში თვითონ მთავარმართველი ციციანოვი შეიჭრა. მას მდგარი წინააღმდეგობა გაუწიეს (იქვე).

შიდა ქართლის გლეხთა აჯანყებაში აქტიურად მონაწილეობდნენ ბატონიშვილები ირაკლის ძენი – იულონი, ფარნავაზი და ალექსანდრე (იქვე).

რუსეთის მთავრობა ყოველი ღონით ცდილობდა, შიდა ქართლში დასაყრდენი გაეჩინა, ჯერ მან თავისი ყურადღება მიაპყრო ქსნის ერისთავებს, ხოლო 30-იანი წლების შემდეგ მან გათიშა ქართლის ქართულ-ოსური მოსახლეობა და ოსები დასაყრდენად გაიჩინა.

“რუსეთის მთავრობა და ციციანოვი დიდ იმედებს ქსნის ერისთავებზე ამყარებდნენ. რუსეთის მთავრობამ ქსნის ერისთავებს დაუბრუნა ერეკლე II-ის მიერ ჩამორთმეული ქსნის ხეობა და 4000 კომლი ყმა გლეხი. ასეთი პოლიტიკით რუსეთის მთავრობამ ქსნის ერისთავები გაიერთგულა, დასაყრდენი გაიჩინა და თანაც ბაგრატიონთა სამეფო სახლს დაუპირისპირა” (იქვე, გვ. 919).

ამ დროს ქართველი და ოსი აჯანყებულები ერთად ებრძვიან რუსეთის ჯარს და მათ მომხრე ქსნის ერისთავებსაც. “რუსთა ჯარმა პოზიციები დატოვა, უკან დაიხიეს ქსნის ერისთავის შვილებმაც. აჯანყებულებმა ლომისა აიღეს. ეს იყო მათი დიდი გამარჯვება, ლომისას ალების შემდეგ აჯანყება ქსნის ხეობასაც მოედო, აქ გლეხები დაერივნენ თავიანთ მებატონეებს” (იქვე, გვ. 919). სწორედ ამის შემდეგ შეიჭრა ციციანოვი ლიახვის ხეობაში, აჯანყებულმა ოსებმა იარაღი დაჰყარეს (იქვე).

1804 წლის შემდეგ აჯანყების განმეორების თავიდან ასაცილებლად ხელისუფლებამ მრავალ ღონისძიებას მიმართა. საჭირო იყო ოსებისადმი განსაკუთრებული ყურადღების მიპყრობა, მათ მხარდაჭერას, ანდა განეიტრალებას რუსეთის ხელისუფლებისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა საქართველოში ქრონიკული აჯანყებების დროს. 1810-1813 წლების აჯანყებების დროს 2 ათასი შეიარაღებული გლეხი დაიძრა ცხინვალისაკენ, შეებრძოლა იქ დაბანაკებულ რუსულ გარნიზონს. მეფის ჯარი მალე შეტევაზე გადავიდა და გადანვა ოსური სოფლები, აჯანყდა პატარა ლიახვის ხეობაც, შეტაკება აქაც მოხდა, 1812 წელს რუსული რაზმები დიდ ლიახვშიც შეიჭრნენ, სადაც განიცადეს წარუმატებლობა, რამაც დააფიქრა რუსი სამხედრო ხელისუფლება, აჯანყებულები შეტევაზე გადავიდნენ და კვლავ დაიძრნენ ცხინვალისაკენ, მაგრამ რუსმა ჯარმა ისინი მოიგერია, აჯანყებულები მთებს დაუბრუნდნენ (ოსეთის ისტორიის ნარკვევები, გვ. 178).

როგორც აღინიშნა, რუსებს ქსნის ერისთავები თავის პოლიტიკურ დასაყრდენად მიაჩნდა შიდა ქართლში, მათ მამულები დაუბრუნეს, სწორედ მათ ებრძოდნენ ქსნის ხეობის ოსები. რუსეთის ხელისუფლება ცდილობდა ერისთავების დაცვას, მაგრამ შემდეგ პოზიცია გარკვეულწილად შეიცვალა.

1830 წლისათვის კვლავ ამბოხდნენ ქსნის საერისთავოსა და სამაჩაბლოში, მალრან-დვალეთში მცხოვრები ოსები.

რუსების ხელისუფლებამ გადაწყვიტა, სამუდამოდ დაემორჩილებინა ოსები, რათა მათ აღარ ჰქონოდათ აჯანყებათა სურვილი. "ოსი გლეხების "საბოლოო" დამორჩილება ითავა გენერალმა პასკევიჩმა, რომელმაც მთავარმართებლის ადგილი დაიჭირა. ერთი ექსპედიცია განისაზღვრა სამხრეთ ოსების წინააღმდეგ, მეორე – გენერალ აბხაზოვის უფროსობით – ჩრდილო ოსების (თაგაურელების) წინააღმდეგ" (სამხრ. ოსეთის ისტ. ნარკვ. გვ. 180).

1830 წლის 19 მაისს ცხინვალიდან გავიდა გენერალი რენენკამპფი და იმავე დღეს ჯავაში შევიდა. დაიწყო შეტაკებანი, მთიელები დამარცხდნენ, აყვანილ იქნა ტყვეები, ნაწილი სასტიკად დაისაჯა, ნაწილი ციმბირში გადაასახლეს (იქვე, გვ. 181).

როგორც ვხედავთ, ოსებს რუსეთის ხელისუფლებამ ორივე მხრიდან შეუტია და "საბოლოოდ" ("ასე გამოითქმოდა ოფიციალურ დოკუმენტებში" (იქვე, გვ. 181) დაიმორჩილა.

"საბოლოო" დამორჩილების შემდეგ რუსეთის ხელისუფლება შეუდგა ოსი გლეხების (ოსები შიდა ქართლში მხოლოდ გლეხები ან დაბალი ფენის ადამიანები იყვნენ) აღინისტრაციულ მონყობას (იქვე, გვ. 181), მაგრამ არ დაკმაყოფილებულა.

ოსი მოსახლეობა "საბოლოო დამორჩილების" შემდეგ ცარიზმისათვის აღარ წარმოადგენდა ანგარიშგასანევ პოლიტიკურ ძალას. ამავე დროს კი, საქართველო აჯანყებათა ცეცხლში იყო გახვეული. ქართველი ერი მრისხანე ერი იყო ამიერკავკასიის (საქართველოს) მასშტაბით. 1801 წლიდან ამ დრომდე საქართველოს ყოველი კუთხე აჯანყებათა კერას წარმოადგენდა.

ცარიზმი ყოველ ღონეს ხმარობდა ქართველი ხალხის დამორჩილებისათვის, აქამდე შიდა ქართლში ქართველები და ოსები ერთად იბრძოდნენ ხელისუფლების წინააღმდეგ. პასკევიჩმა მიზნად დაისახა, ჩამოეშორებინა ქართული მოძრაობისათვის ოსები და ამით დაესუსტებინა ანტიცარისტული განწყობილება.

პასკევიჩმა გადაწყვიტა, მიენიჭებინათ ოსი გლეხებისათვის სოციალური პრივილეგიები და ამით რუსი ხელისუფლებისათვის გაეერთგულებინა ოსური მოსახლეობა. პასკევიჩის პოლიტიკის წყალობით ოსების სახით ცარიზმმა ერთგული მოსახლეობა გაიჩინა შიდა ქართლში.

ცნობილია და დღეისათვის მოძიებულია უამრავი საბუთი თუ სიგელი, რომელიც ადასტურებს, რომ ოსური მოსახლეობა შიდა ქართლის როგორც მთიანეთში, ისე ბარში, დასახლებული იყო ქართველი მემამულეების მიწებზე.

ამით პასკევიჩმა ოსებს სოციალური პრივილეგია მიანიჭა ქართველ გლეხებთან შედარებით, რომლებიც კვლავინდებურად მემამულეთა მფლობელობაში დარჩნენ, მან სრულიად დაასუსტა ქართველ თავად-აზნაურთა ეკონომიკური მდგომარეობა.

უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთ პოლიტიკას ცარიზმი ახორციელებდა სანგილოშიც (აღმოსავლეთ კახეთში). აქაც ხელისუფლებამ უარყო ქართ-

ველთა უფლებები აქაურ მიწა-წყალზე და იურიდიულად დაუმტკიცა ის ლეკურ (მთიდან ჩამოსახლებულ) თემებს (თ. პაპუაშვილი, "ჭარ-ბელაქანი", 1972, გვ. 166).

აი, როგორ სოციალურ უპირატესობას ანიჭებს პასკევიჩი ოსებს ქართველებთან შედარებით შიდა ქართლში:

"პასკევიჩი და მისი თანამზრახველები ოსებით დასახლებულ ტერიტორიას განიხილავდნენ, როგორც მიწებს, რომლებზედაც მემამულეებს არავითარი უფლება არ ჰქონდათ.

პასკევიჩმა გადაწყვეტილად განაცხადა, რომ ოსები არასოდეს არ იყვნენ ამ მემამულეთა მფლობელობაში, რომ ამ უკანასკნელებმა თავიანთი უფლებები ოს გლეხებზე წამოაყენეს მხოლოდ რუსების ხელისუფლების დამყარების შემდეგ საქართველოში" (სამხრ. ოსეთის ისტორიის ნარკვ. გვ. 182). პასკევიჩამდე გაცილებით ადრე წერდა ვახუშტი, თუ როგორ დასახლდნენ ოსები ქართველთა მიწისმფლობელთა მამულებში. – "ხოლო რაოდენი ოსნი დავსწერეთ ამ ადგილებთა შინა, პირველად სახლებულან ქართველნი გლეხნი, შემდგომად მეპატრონეთა მათთაგან გადმოსახლებულან ოსნი, ქართველნი ბართა შინა ჩამოსულან"... (ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 364).

აქ "მეპატრონის" ქვეშ იგულისხმება არა ოსების მეპატრონენი, არამედ იმ "ადგილების" მეპატრონენი, რომლებიც ქართველი გლეხებისაგან დაიცალა. "ადგილების მეპატრონეებს", ანუ მემამულეებს მიწის დამუშავებისა და ადგილების მოვლის მიზნით თავიანთ მამულში ჩამოუსახლებიათ "ოსები". პასკევიჩამდე დიდი ხნით ადრე ცნობილი იყო, რომ მთიანეთის მიწა-წყლის მფლობელნი ქართველი მემამულეები იყვნენ, ხოლო ოსი გლეხები ამ "მეპატრონეთა" მიწებზე ისხდნენ. გარდა ამისა, მოღწეულია უამრავი საბუთი, სიგელი, რომელიც ადასტურებს ქართველთა მფლობელობას. შემდეგ რუსეთის ხელისუფლება იძულებული გახდა მხედველობაში მიეღო ეს საბუთები, ქართველთა უფლებები ოსებით დასახლებულ მიწა-წყალზე სცნო გორისა და თბილისის სასამართლოებმა, რაც უარყო პეტერბურგმა.

პასკევიჩმა აუცილებლად მიიჩნია "დადგენილიყო, რომ არც ერთ ქართველ მემამულეს მამულზე, რომელიც სინამდვილეში მთავრობის მიერ იარაღით მათი დაჭერის დროს არ იმყოფება მათ მფლობელობაში, უფლება არ ჰქონდეს მამულზე" **"сделать постановление чтобы никто из грузинских помещиков на имения не находящиеся в действительном их владений при занятии оных правительством вооруженной рукой права не имел"** (იქვე, გვ. 182).

სინამდვილეში რას წარმოადგენდა ასეთი დადგენილება? ფაქტიურად, ეს იყო მოწოდება ოსი გლეხებისადმი, აჯანყებულები იყვნენ ქართველ მემამულეთა წინააღმდეგ. მართლაც, თუ კი გლეხები არ სცნობდნენ მემამულეთა უფლებას და გააძევებდნენ მას, ხოლო შემდეგ ამ მამულს დაიჭერდა, ხელისუფლება იარაღის ძალით ამ "აჯანყებას" ჩაახშობდა, ქართველ მემამულეს ამ დადგენილების თანახმად, უფლება ერთმეოდა ამ მიწაზე. შეიძლება მამული ერთ ხეობაში ყოფილიყო, ხოლო მემამულეს სახლ-კარი სულ სხვაგან ჰქონოდა, ოს გლეხებს კი ამ ხეობის მამულებში არ ეცნოთ მემამულის

უფლება, მაგრამ საერთოდ, არც შეხებოდნენ მემამულის სახლ-კარს, ხეობის ალებისას რუსის ჯარის მიერ ამ ხეობის მამულს მემამულე კარგავდა. ალბათ, სწორედ ასე უნდა გავიგოთ პასკევიჩის ზემოთ მოყვანილი განცხადება.

ასეთ დროს ვინ რჩებოდა მოგებული? მოგებულნი რჩებოდნენ, პირველ რიგში, აჯანყებული ოსები, რადგანაც მემამულე მოიშორეს, ასევე ხელისუფლება – პოლიტიკური მონინაალმდეგე, ქართველი მემამულე, ეკონომიურად დასუსტდა.

ჩანს, სწორედ ცარიზმის ასეთი მიდგომის გამო გახშირდა ქართველ მემამულეთა სანინაალმდეგო გამოსვლები შიდა ქართლში. ოსი გლეხები მასიურად აღარ სცნობდნენ მემამულეთა უფლებებს. რუსი ხელისუფლება და თვით პეტერბურგის სენატი მხარს უჭერდა ოს გლეხებს იმიტომ, რომ ქართველ მემამულეთა უფლებებს არ სცნობდა.

შიდა ქართლის მთიანეთსა და მთისწინეთში ფაქტიურად დაიწყო სამოქალაქო ომი თუ არა, რაღაც მსგავსი მაინც ოს გლეხებსა და ქართველ მემამულეთა შორის. ამ ომის ექო ათეული წლების მანძილზე გაისმოდა არა მარტო შიდა ქართლში, არამედ თბილისსა და პეტერბურგშიც.

რა პოზიცია ეჭირა, ვისი მხარე ეჭირა ქართველ გლეხს ამ "ომში"? ეს "ომი" იყო არა ეროვნულ ნიადაგზე წარმოშობილი, არამედ სოციალურზე, აქ ეროვნებას მნიშვნელობა არ ენიჭებოდა, მაგრამ ადმინისტრაცია მას ეროვნულ სახეს აძლევდა. უნდა გავითვალისწინოთ, რომ იმ დროს მთელ რუსეთის იმპერიაში ბატონყმობა არსებობდა და ყმათა ფენებიდან მუდმივი გუგუნე გაისმოდა განთავისუფლებისათვის. საქართველოში, ისევე როგორც იმპერიაში, ყმა-გლეხებს განთავისუფლება სურდათ, ხოლო თუ ეს განთავისუფლება მიწით იქნებოდა – კიდევ უფრო უკეთესი.

შიდა ქართლში განსაკუთრებული მდგომარეობა შეიქმნა. თუ მთელ იმპერიაში ხელისუფლება სასტიკად ახშობდა გლეხთა ყოველ გამოსვლას, აქ გლეხებს (ოლონდ ოსური ეროვნებისას) მემამულის მფლობელობისაგან განთავისუფლების საშუალება მიეცათ. ოს გლეხად ყოფნა სანატრელი ან სასურველი გახდა მის მეზობლად მცხოვრები ქართველი გლეხისათვის XIX საუკუნის 50-იან წლებში. ოსი გლეხები ფაქტიურად ბატონყმობისაგან გაათავისუფლეს.

როგორც ვთქვით, ცარიზმის ბატონობის დროს შიდა ქართლში ჩამოყალიბდა ეთნოფსიქოლოგიური მოვლენა – "ოსობა". ოსი გლეხების სოციალურმა უპირატესობამ, პრივილეგიებმა საფუძველი დაუდო ეთნოფსიქოლოგიაში გადაზრდილ სოციალურ ფსიქოლოგიას: ოსად ყოფნა უკეთესია, სოციალურად მომგებიანია – ქართველთა გაოსებას ამით მყარი საფუძველი ჩაეყარა.

თუ გავითვალისწინებთ იმ გასაოცარ სოციალურ-ეკონომიკურ უპირატესობებს, რომელთაც ოსებს ანიჭებდა რუსეთის ხელისუფლება მათი "გაქრისტიანებისა" და ქართველ მემამულეთაგან "დაცვის" მიზნით, ნათლად გამოჩნდება სურათი მთიელი ქართველი ტომების და შიდა ქართლელების გაოსებისა, მათთვის მიმზიდველი გამხდარა "ოსობა" (და აქედან ოსური ენა). თანამედროვე სამხრეთ ოსების ენას რომ ქართული ენის ძლიერი გა-

ვლენა აქვს, ეს შეუმჩნეველი არ დარჩენიათ მკვლევარებს, "ენობრივი მონაცემებით ვ. აბაევი თვლის, რომ ჩრდილო ოსური ენა უკანასკნელი ორასი წლის მიხედვით უფრო რუსული ენის გავლენას გვიჩვენებს, ხოლო სამხრეთ ოსური – ქართული ენისა" (ი. მეგრელიძე, "სიძველენი ლიახვის ხეობაში" 1984 წ., გვ. 11). "ზოგი ავტორი საექვოდ მიიჩნევს ჩრდილოელი და სამხრეთელი ოსების ერთიან წრმომავლობას, მაგალითად, ვახუშტი ბაგრატიონი წერდა: დვალებს "ენა აქვთ ძველი, დვალური და ან უბნობენ ოსურსა" (იქვე, გვ. 70). დვალების გაოსება ცნობილია, მათ მსგავსად გაოსდნენ შიდა ქართლში ჩამოსახლებისა და ბარში დაბინავების შემდეგ, მათი "ზედაფენების ქვეშ" მოქცეული ქართველებიც (გ. ჯალაბაძე, დასახ. ნაშრ.; რ. თოფჩიშვილი, "XIX ს. მოსახლეობის აღწერის მასალები საქართველოს ეთნოისტორიისა და სოციალური ყოფის შესახებ", "მნათობი", 1987 № 12, გვ. 161; რ. თოფჩიშვილი, "ქსნის ხეობის მოსახლეობის ზოგიერთი ეთნოისტორიული საკითხი (XVIII-XX სს). "მაცნე" ისტორიის სერია, 1987 № 4, გვ. 34-35, 39; გიულდენშტედტი, დას. ნაშრომი და სხვა).

ჩვენ XIX საუკუნეში ქართლელი გლეხების გაოსების ერთ-ერთ მიზეზად მიგვაჩნია 1851 წლის დადგენილება რუსეთის იმპერიის სენატისა, რომლითაც მან "...უკანონოდ ცნო მაჩაბლების ცდები ოსების დასაყმევებლად, მაგრამ აღიარა მინაზე მაჩაბლების მემამულური უფლებები და ამ მიწით სარგებლობისათვის ნება დართო ოსებისაგან მოსავლის მხოლოდ ერთი მეათედი მიეღოთ. სხვა ხეობათა გლეხები ყმებად რჩებოდნენ" (ქ.ს.ე. ტომი "საქ. სსრ", 1981, გვ. 338).

როგორც სენატის დადგენილება უჩვენებს, ისტორიულ სამაჩაბლოში, რომელიც ვრცლად იყო გადაჭიმული და შიდა ქართლის მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენდა, ფაქტიურად გლეხები დაიყო კატეგორიებად ეროვნული ნიშნით: თუ გლეხი ეროვნებით ოსი იყო, ის ბატონყმური უღლისაგან თავისუფლდებოდა. თუ გლეხი ეროვნებით ქართველი იყო, კვლავინდებურად ყმად რჩებოდა. ეს იყო უზარმაზარი მნიშვნელობის მოვლენა შიდა ქართლის გლეხოებისათვის, მაგრამ რუსეთის სენატი ამიტომაც არ დაკმაყოფილდა, მან ფაქტიურად შიდა ქართლის გლეხოება ეკონომიკური თვალსაზრისითაც ორ კატეგორიად დაყო: თუ გლეხი ოსი ეროვნებისა იყო, მას უფლება ჰქონდა, ესარგებლა მემამულის მიწით და ამისათვის მხოლოდ ერთი მეათედი უნდა გადაეხადა მოსავლისა, მაშინ, როცა ქართველ გლეხს მემამულისათვის, რომელიც ამავე დროს მისი მებატონეც იყო, კვლავ ყმური წესით უნდა ეხადა გადასახადი მიწით სარგებლობისათვის.

მართლაც, შეუძლებელია ასეთი სოციალური პირობების გამო ქართველ გლეხებს არ ჰქონოდათ სურვილი გადასულიყვნენ "ოსების" კატეგორიაში. ოსი პირადად თავისუფალი ან სახელმწიფო გლეხი გახდა, ის ეკონომიურად წელგამართული იყო, რადგანაც მოსავლის მხოლოდ მეათედს იხდიდა, ხოლო ქართველი გლეხი ბატონყმობის უღელში შებმული არათავისუფალი გლეხი იყო.

მაშასადამე, 1851 წელს სენატმა სამაჩაბლოს ოსები ყმობისაგან გაათავისუფლა. სამაჩაბლოში ვისაც თავისუფლება სურდა, ოსად უნდა ჩანერ-

ილიყო. პირობები ისეთი იყო, რომ ქართველად ყოფნას ოსად ყოფნა ჯობდა. ოსობა თავისუფლებისა და ეკონომიური სიძლიერის მომტანი იყო.

ჩანს, სწორედ ასეთი იყო შედეგები სენატის 50-იან წლებში და პასკევიჩის 30-იან წლებში გადაწყვეტილებებისა, მაგრამ იყო თუ არა ტენდენციური მათი მოქმედება?

როგორც ვთქვით, პასკევიჩმა საეჭვოდ გამოაცხადა მაჩაბლებისა და ქართველ მემამულეთა უფლებები შიდა ქართლის მიწებზე მაშინ, როცა ქართველ მეფეთა დროს ეს, უეჭველია, "დიდი ლიახვის აუზი ადრე შედიოდა ქართლის საერისთავთ-საერისთავოში, რომლის დაცემის შემდეგ ის უშუალოდ დაექვემდებარა მეფის ხელისუფლებას და იმართებოდა მოურავების მიერ. ... თავიდან მაჩაბლები იყვნენ წვრილი ფეოდალ-მინისმფლობელები ლიახვის ხეობაში (მის ქვემო წელში). მათ თანდათან გააფართოვეს თავიანთი სამფლობელო მეფის ერთგული სამსახურით (XVI საუკუნეში). შემდგომ ისარგებლეს ცენტრალური ხელისუფლების სისუსტით და ადგილობრივი წვრილი მინათმფლობელების მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობით, გამოიჩინეს დიდი აქტიურობა თავიანთი სამფლობელოების გაფართოებისას როგორც შექენის, ისე ახალი მიწების პირდაპირი მიტაცების გზით. XVII საუკუნის მეორე ნახევარში მაჩაბლებმა თვითნებურად დაიკავეს დაცარიელებული სახელმწიფო მიწები (სახასო) ლიახვის ხეობაში და მოსახლეებს ასახლებდნენ იქ. ქართლის ნაცვალმა ლევანმა (შაჰყულიხანმა) 1704 წლის სიგელით დაუმტკიცა ბაადურ მაჩაბლის შვილებს ფირანსა და ბორტს მამის მიერ მისაკუთრებული მიწები. მეფე იესემ (ალიყულიხანმა) 1714 წლის სიგელით უწყალობა ბიძაშვილებს – ლევან, დავით, ფარსადან და ალხაზ მაჩაბლებს მთის სოფლები. "ისინი, რომელთაც იქ ჩაასახლებთ – წერდა ის – თქვენ გემსახურონ ისეთივე პირობით, როგორც სხვა მაჩაბლებს ემსახურებიან მათი მთიელები და დვალები" (სამხრ. ოსეთის ისტ. ნარკ. I, გვ. 96-98).

აქედან სრულიად აშკარაა, რომ არა მარტო ქართლის მთიანეთის ერთი ნაწილი, არამედ დვალებით დასახლებული ტერიტორიებიც კანონიერად ეკუთვნოდათ მაჩაბლებს, მათი მფლობელობა დამტკიცებული იყო ქართველ მეფეთა სიგელებით. ეს მიწები დაუსახლებელი იყო, შემდგომ მაჩაბლებმა იქ ჩაასახლეს ძირითადად გაოსებული დვალები, მაგრამ არც ისაა გამორიცხული, რომ მაჩაბლებს დაცარიელებული მთის მამულებში ქართლელი გლეხებიც ჩაესახლებინათ. ამ აზრის გამოთქმის უფლებას იძლევა ის, რომ მოღწეული დოკუმენტების თანახმად, მაჩაბლები თავიანთ გლეხებს გარკვეულ პრივილეგიებს ანიჭებდნენ. მართლაც, ცნობილია, რომ ქართველი მინისმფლობელები ახალი მიწების დასახლებისას ახალმოსახლეებს პრივილეგიებს ანიჭებდნენ გარკვეული ხნის მანძილზე, რათა ისინი მიწაზე დაემაგრებინათ. ჩანს, ასევე იქცევიან მაჩაბლებიც: "მაჩაბლები ცდილობდნენ შეექმნათ საყრდენი თავიანთ გლეხებში ზოგიერთი მათგანისათვის განსაზღვრული პრივილეგიების მინიჭებით" (იქვე, გვ. 109). ასეთი სათარხანო სიგელი მიუცია ლევან მაჩაბელს მადინა მელაძისა, მისი ძმებისა და ბიძებისათვის XVIII საუკუნეში.

როგორც ზემოთ მოყვანილიდან ჩანს, პასკევიჩსა და, საერთოდ, რუსულ ხელისუფლებას არავითარი საფუძველი არ ჰქონდათ დიდი ლიახვის ხეობა

და დვალეზით (ოსებთ) დასახლებული ქართლის მთიანეთი არ ეცნო ქართველ მინისმფლობელთა (მაჩაბლების) მამულებად.

ითქვა, რომ მაჩაბლები თარხნობას, ანუ თავისუფლებას აძლევდნენ გლეხებს, თარხნები ყმებთან შედარებით პრივილეგიების მქონენი იყვნენ. აქედანაც ჩანს, რომ სამაჩაბლოში მცხოვრები გლეხები არ იყვნენ თავისუფლები და ისინი მაჩაბლების საკუთრებაში შედიოდნენ. ეს შეეხება, ცხადია, ოსებსაც, რომლებიც მაჩაბლებმა ჩაასახლეს კიდეც დაცარიელებულ მამულებში. როგორც მეფე იესეს ზემოთ მოყვანილი სიგელიდან ჩანს, ოსები და დვალეზი ვალდებულნი იყვნენ გარკვეული პირობით ემსახურათ მემამულისათვის.

მართლაც, "ოსები, რომლებიც დასახლებულნი იყვნენ ქართველ მემამულეთა მიწებზე, გადაქცეულნი იყვნენ ყმა გლეხებად და ფეოდალური მორჩილების მძიმე ტვირთს ენეოდნენ" (იქვე, გვ. 108). ამას ადასტურებს სხვადასხვა ძველი სიგელები (იქვე, გვ. 108-109).

მაშასადამე, მაჩაბლების მიწებზე დასახლებული ოსები ყმა გლეხები იყვნენ, ანდა რაიმე საყმო პირობით დაკავშირებულნი ფეოდალთან, ამიტომაც სენატის 1851 წლის გადაწყვეტილება, რომელმაც არ სცნო მაჩაბლების მამულებში მცხოვრები ოსების ყმობა, უსამართლო იყო.

ცარიზმის ხელისუფალთა მიერ ნაქეზებული გლეხები უარს აცხადებდნენ ყმობაზე, მაჩაბლებიც რუსეთის ხელისუფლებას მუდამ უმტკიცებდნენ, რომ მათ საუკუნოვანი უფლებანი ჰქონდათ მათზე. 1830 წელს მაჩაბლებმა საჩივარი თავიანთი გლეხების მიმართ შეიტანეს გორის სასამართლოში. მათ სასამართლოს წარუდგინეს ქართველ მეფეთა მიერ სხვადასხვა დროს მიღებული დოკუმენტები გლეხების ფლობის უფლების შესახებ. მათ განაცხადეს, რომ სამასი წლის მანძილზე ისინი მათ ფლობდნენ, საქართველოს რუსეთთან შეერთების დროს მეფის ხელისუფლებამ ცნო ეს უფლება. თავის მხრივ, გლეხმა-ოსებმა ასევე წარმოადგინეს ქართველ მეფეთაგან მიღებული დოკუმენტები, რომლებიც ადასტურებდნენ მემამულეთაგან მათ დამოუკიდებლობას. ოსმა გლეხებმა განაცხადეს, რომ ისინი მუდამ ცხოვრობდნენ თავისუფლად და თავისი ნებით არასდროს არ იხდიდნენ არავითარ გადასახადს, თუ კი ამას არ აიძულებდნენ (იქვე, გვ. 186).

1830 წლიდან 1845 წლამდე სასამართლოს გადაწყვეტილება არ გამოუტანია, საქმის გარჩევა გაჭიანურდა. ამასობაში გლეხები მემამულეებს ებრძოდნენ, ხოლო ისინი ჩიოდნენ.

1845 წლის 12 დეკემბერს გორის სასამართლომ გამოიტანა გადაწყვეტილება: ჯავის, ურსძუარის და ძომავის ხეობებში მცხოვრები ოსები დარჩნენ თავად მაჩაბლების მუდმივ მფლობელობაში (იქვე, გვ. 186).

სასამართლოს ასეთმა გადაწყვეტილებამ გლეხები არ დააკმაყოფილა. ცხადია, არც ხელისუფლება შეურიგდებოდა ქართული მხარის გაძლიერებას, ამიტომაც მეფისნაცვალმა ვორონცოვმა დანიშნა კომისია ამ საკითხის გამორკვევისათვის. მაგრამ თბილისის სასამართლო პალატამაც დაადგინა: "ოსებმა თავიანთი თავისუფლება ვერაფრით ვერ დაამტკიცეს" (იქვე, გვ. 186). თბილისის სასამართლო პალატამ დაამტკიცა გორის სასამართლოს დადგენილება.

რა შედეგი შეიძლება მოჰყოლოდა სასამართლოთა ასეთ დადგენილებას? გაძლიერდებოდა შიდა ქართლში ქართული ელემენტი, გაძლიერდებოდა საერთოდ ქართული ეროვნული სული, რაც საფუძვლად დაედებოდა ქართული პოლიტიკური ძალის გაძლიერებას შიდა ქართლში. ყოველივე ეს სრულიად დაუშვებელი იყო ცარიზმისათვის, რომელიც საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში ჭარ-ბელაქანიდან მესხეთ-აფხაზეთამდე იბრძოდა სწორედ ქართული პოლიტიკური სიძლიერის მოსპობისათვის. სწორედ ამ მიზეზის გამო, რასაც საბაბად ედო ვითომდა "სამართლიანობა", ცარიზმმა მაჩაბლების საქმე გადასცა სენატს, რომელიც ათასობით კილომეტრით იყო დაშორებული შიდა ქართლიდან, ადვილად შეეძლო არარსებული არსებულად მოეჩვენებინა. სენატი, ცხადია, იმპერიის ინტერესებს ყველაზე მაღლა აყენებდა. სენატისათვის ეს საქმე იყო არა სამოქალაქო, არამედ პოლიტიკური საქმე, რაც მის დადგენილებაშიც გამოჩნდა. დადგენილებაში ნახსენებია არა "გლეხები", არამედ "ოსები". "ოსები" სენატისათვის ეროვნება იყო, ხოლო მაჩაბლების თვალსაზრისით კი - ყმები. იმპერია არ დაუშვებდა, რომ ოსები ქართველების მორჩილებაში დარჩენილიყვნენ, ყოველი ეროვნება თვით იმპერიას უნდა დამორჩილებოდა უშუალოდ. სენატმა გააუქმა თბილისის სასამართლო პალატის დადგენილება, ხოლო ოსები მაჩაბლების ყმად არ ცნო (იქვე, გვ. 186).

რუსეთის იმპერია იმ დროისათვის "სამართლებრივ" სახელმწიფოდ აჩვენებდა თავის თავს, ხოლო ვორონცოვი ცნობილი იყო ქართველების "კეთილისმყოფელად". ამიტომაც, ამ უკანასკნელმა სენატის დადგენილება არასწორად ჩათვალა (იქვე, გვ. 187) და საჭიროდ მიიჩნია უშუალო მოლაპარაკებები ეწარმოებინა მაჩაბლებთან. ვორონცოვს სურდა, მაჩაბლებს უარი ეთქვათ ოს გლეხებზე, რათა ისინი გადასულიყვნენ სახელმწიფო გლეხების კატეგორიაში, სანაცვლოდ მაჩაბლებს ჯილდო მიეცემოდათ; მაჩაბლები დათანხმდნენ, იმპერატორს ვორონცოვმა წარუდგინა შემდეგი წინადადება: 1. ჯავის, ურსძუარის, ძომავის, ჩესელთის, ზრუგის, რუკისა და კოშკას ხევებში მცხოვრებ ოსებზე უფლებათა სანაცვლოდ მაჩაბლებს დაენიშნათ სამემკვიდრო პენსია, წელიწადში ექვსი ათასი მანეთი ვერცხლით; 2. რადგანაც თავად მაჩაბლებს რჩებოდა უფლება დასახლებული ხეობების საკუთრებისა, ამიტომაც ოსები, რომლებიც ამ მიწებს იყენებდნენ, ვალდებული იყვნენ, მათთვის გადაეცათ მოსავლის მეთათედი.

იმპერატორმა 1852 წლის 8 ივნისს დაადო რეზოლუცია "თანახმა ვარ". აღნიშნულ მაჩაბელთა მამულებში აღმოჩნდა 1137 კომლი გლეხი.

"პირადი თავისუფლების მიღებისა და მაჩაბლების მამულებში საცხოვრებლად დარჩენის შემდეგ ოსი გლეხები აღმოჩნდნენ თავისებურ მდგომარეობაში: ისინი სახელმწიფო გლეხებად იყვნენ ჩარიცხულნი, მაგრამ ამავე დროს განაგრძობდნენ ამ ფეოდალებისათვის ფეოდალური რენტის გადახდას" (იქვე, გვ. 187).

ოსმა გლეხებმა მოიპოვეს უდიდესი გამარჯვება – ისინი პირადად თავისუფალნი გახდნენ 1852 წელს, იმ დროს, როცა ქართველ გლეხს ბატონყმური უფლისაგან კანონიერ განთავისუფლებასა და პირად თავისუფლებაზე ოცნებაც კი არ შეეძლო.

ოსი გლეხების განთავისუფლებისათვის სახსრები თვით სახელმწიფომ გაიღო. თავისუფლების გარდა, ოსმა გლეხებმა ქართველ გლეხებთან შედარებით, როგორც ითქვა, ეკონომიკური უპირატესობაც მოიპოვეს. ისინი მიწით სარგებლობისათვის მოსავლის მხოლოდ მეათედს იხდიდნენ, მაშინ, როცა ქართველი გლეხი არც თავისუფალი იყო და არც ასეთი უფლება ჰქონდა.

მეათედის გადახდა თუ არ სურდა ოს გლეხს, მას, როგორც პირადად თავისუფალს, შეეძლო დაეტოვებინა მემამულის მიწა და სხვაგან გადასულიყო, იქ, სადაც უკეთესი პირობები იქნებოდა. ქართველ გლეხს, როგორც ყმას, ცხადია, თავისი მებატონის მიწის დატოვების უფლება არ ჰქონდა.

ოსებმა ისარგებლეს თავიანთი უფლებით, ისინი შეეხიზნენ სხვა მემამულეებს ქვემო ქართლის ბარში. ცხადია, მთებში ცხოვრებას ბარში, ნაყოფიერ მიწებზე ცხოვრება სჯობდა.

ოსების პირადი თავისუფლება და ნაყოფიერ მიწებზე დასახლების უფლება ქართველ გლეხს უზიძგებდა, ოსად გამოეცხადებინა თავისი თავი. მართლაც, როგორც ჩანს, მთიელი ქართველები ოსებად აცხადებდნენ თავიანთ თავს და, როგორც ოსები, ეხიზნებოდნენ ბარელ მემამულეთა მიწებს. შიდა ქართლში მკვეთრად იზრდება "ხიზანთა" რიცხვი. ხოლო შიდა ქართლიდან გასული "ხიზნები" ესახლებიან კახეთში, თრიალეთსა და სხვაგან.

"XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში განსაკუთრებით იზრდება "ნებით მოსულ", ანუ "ხიზან" გლეხთა რაოდენობა. შემთხვევითი არაა, რომ ტერმინი "ხიზანი" ამ დროს მკვეთრად გამოხატულ სოციალურ შინაარსს იღებს. ხიზანი თავისებური სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის მქონე გლეხის აღსანიშნავ ტერმინად XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში იქცა" (საქ. ისტ. ნარკ. ტ. IV, გვ. 555).

ხიზნებს უწოდებდნენ გლეხებს, რომლებიც ერთი ფეოდალიდან მიდიოდნენ და ეფარებოდნენ მეორეს. ჩანს, მთიელები და მცირ მიწებზე მცხოვრები როგორც ქართველები, ისე ოსები ეხიზნებოდნენ ბარელ მემამულეებს. ბატონყმობის დროს მებატონეს სხვასთან შეხიზნულ ყმაზე უფლებები გააჩნდა. ოსური მოსახლეობა საერთოდ უარს აცხადებდა ყმურ მორჩილებაზე, ხოლო XIX საუკუნის დასაწყისში მას მეფის ხელისუფლება მფარველობდა, ამიტომაც შედარებით მეტი თავისუფლება ჰქონდა და მათთვის ხიზნობა უფრო ნაკლებ სირთულესთან იყო დაკავშირებული. მაგალითად, 1811 წელს საქართველოს მთავარმართებელმა გენერალმა ტორბასოვმა იმპერატორს წარუდგინა მოხსენება და მოითხოვა, რომ თავაურის ხეობის მცხოვრებლები (ოსები) მოექციათ ქრისტიანობაზე მათი რუსეთთან დაახლოების მიზნით და მეფის "კეთილქვეშევრდომად" გადაქცევისათვის. ამისათვის საჭირო გახდა, გაეთავისუფლებინათ ქსნის მამულ გვერდისძირის ოსები თავად ერისთავის დაქვემდებარებისაგან და სამაგიეროდ მათთვის მიეცათ 10 000 მანეთი ვერცხლით (სამხ. ოს. ისტ. ნარკ. გვ. 171).

აქედან ჩანს, თუ რა მიზნით ათავისუფლებდნენ ოსებს ქართველი თავადის დაქვემდებარებისაგან ცარიზმის მოხელეები XIX საუკუნის დასაწყისში. კიდევ უფრო მეტი თავისუფლება და უფლებები მიანიჭა პასკევიჩმა ოსებს, ოსები სარგებლობდნენ ამით და მთებიდან ბარელ მემამულეებს

ეხიზნებოდნენ. მემამულეებიც დაინტერესებულნი იყვნენ მუშა ხელით – "ოსი გლეხები, მცხოვრებნი დღევანდელ ქართლის რაიონში, ცხოვრობდნენ თავად ციციშვილების მიწებზე. მრავალი მათგანი გადმოსახლდნენ მთის სოფლებიდან ჯერ კიდევ XIX საუკუნის 30-იან წლებში თვით თავადების მიწვევით ხიზანთა უფლებით" (იქვე, გვ. 202). ხიზნებს დიდი უფლებანი და უპირატესობანი ჰქონდათ ყმებთან შედარებით. ეს უფლება ძირითად ოს მოსახლეობას ენიჭებოდა. ჩანს, ქართველი მთიელებიც ოსებად აცხადებდნენ თავს ხიზნობის უფლების მოპოვებისათვის, ამას მიუთითებს მათი ქართული გვარები და ქართული ენის, როგორც დედა ენის ცოდნა. ხიზანთა რიცხვი განსაკუთრებით იმის შემდეგ უნდა გაზრდილიყო, რაც სენატმა 1852 წელს ბატონყმობისაგან გაათავისუფლა ოსი გლეხები. სხვათა შორის, უნდა აღინიშნოს, რომ 1864 წლის რეფორმა ბატონყმობისაგან გაათავისუფლების შესახებ მაჩაბლების ოსებს არ შეეხო, რადგანაც ისინი უკვე თავისუფლები იყვნენ: "1864 წლის რეფორმა არ გავრცელდა აგრეთვე თავად მაჩაბლების სამფლობელოში მცხოვრებ ოსებზე, რადგანაც ისინი ჯერ კიდევ 1852 წელს იყვნენ განთავისუფლებულნი ბატონყმური დამოკიდებულებისაგან" (იქვე, გვ. 196). ეს ფაქტია, რომლის უარყოფა შეუძლებელია. საქართველოში ბატონყმობის გადავარდნამდე დიდი ხნით ადრე ყმობისაგან გაათავისუფლებული ოსები და ამ მიზეზის გამო "გაოსებული" ქართველები ხიზნების სახით ეფინებოდნენ შიდა ქართლის ბარსა და აღმოსავლეთ საქართველოს სხვა რაიონებს.

"ხიზნის კატეგორიის მქონე გლეხები რეგიონში შედარებით მრავლად იყო: მათი დიდი ნაწილი თავმოყრილი იყო თავად ფალავანდიშვილების მამულებში (საფალავანდოში), დღევანდელი ზნაურის რაიონში. ეს ადგილები დასახლებულნი იყვნენ რეგიონის ცენტრალური რაიონებიდან გადმოსულებით – თავად მაჩაბლების და ასევე ქსნის ერისთავის სამფლობელოებიდან" (იქვე, გვ. 172).

ხიზნებს ჩვეულებრივ გლეხთან შედარებით ის უპირატესობა ჰქონდათ, რომ ისინი პირადად თავსუფალნი იყვნენ და აგრეთვე უფლება ჰქონდათ უვადო სარგებლობაში ჰქონოდათ მამულის მიწები. ხიზნები, როგორც ვთქვით, აქ იყვნენ ოსები ან "გაოსებული" ქართველები, ხოლო ჩვეულებრივი გლეხები კი ადგილობრივი ყმები იყვნენ. ამ ყმასთან (ე.ი. ქართველთან) შედარებით ხიზანს (ე.ი. ოსს) ის უპირატესობა ჰქონდა, რომ ის თავისუფალი და მიწის მფლობელი იყო. აქედან ჩანს, თუ რა მაგიური ძალა ჰქონდა შიდა ქართლის გლეხის თვალში "ოსობას". "ოსობა" თავისუფლებასა და მიწის ქონებას ნიშნავდა, გლეხისათვის ეს ყველაფერს მოიცავდა.

"ხიზნები სხვა გლეხებისაგან განსხვავდებოდნენ იმით, რომ გააჩნდათ პირადი თავისუფლება და უფლება მემამულის მიწების უვადო მოხმარებისა" (იქვე, გვ. 172).

მემამულეს, რომელიც ხიზანს მიიღებდა, იურიდიულად არ შეეძლო ის თავის ყმად გამოეცხადებინა (იქვე, გვ. 172). ხიზანსა და მემამულეს შორის უფლება-მოვალეობანი მტკიცედ იყო დადგენილი ხელისუფლების მიერ. მართალია, ხიზანი მემამულის მიწაზე ცხოვრობდა, მაგრამ თავისი საკარმიდამო ნაკვეთის გადასახადს არ იხდიდა, მიწების მოხმარებისათვის გან-

საზღვრულ გადასახადს იხდიდა. შეეძლო, ესარგებლა ტყითა და სარწყავი წყლით (იქვე, გვ. 173). ხიზნები, თავის მხრივ, ჯგუფებად იყოფოდნენ. პირველ ჯგუფში 10 დესეტინამდე მიწის მქონე ხიზნები შედიოდნენ. მემამულის მიწით სარგებლობისათვის გადასახადი უნდა ეხადათ. გადასახადი წელიწადში იყო 15 მანეთიდან 130 მანეთამდე, მიწის ფართობის მიხედვით (იქვე, გვ. 173). მემამულეები ხიზნებს დიდ შეღავათებს აძლევდნენ. მაგალითად, მემამულის მიწაზე ბალის გაშენების შემდეგ ხუთი ან მეტი (12 წლამდე) ბალი ხიზანს ეკუთვნოდა, თითქმის მსგავსად იყო ვენახის გაშენებისას.

"ბარის სოფლებში ოს-ხიზნების რაოდენობა მუდმივად იზრდებოდა, ისინი ძირითადად მემამულე ფალავანდიშვილების, აგრეთვე ხერხეულიძეების, ტეტიშვილების, ფავლენიშვილების და სხვათა მიწებზე" (იქვე, გვ. 195).

ბატონყმობის გადავარდნის შემდეგ ბატონებმა ყმებზე უფლებები დაკარგეს, მამულეები კი დარჩათ, ყოფილი ყმა ახლა თავისუფალი გლეხი გახდა, ყოფილი ბატონები თავიანთი ეკონომიკური მდგომარეობის შენარჩუნების მიზნით გარკვეული პირობებით მიწებს დასამუშავებლად აძლევდნენ ყოფილ ყმებს – თავისუფალ გლეხებს. ამავე მამულში ცხოვრობდნენ ოსი ხიზნები, რომელნიც ამ გლეხთან შედარებით უფრო ნაკლებ გადასახადს იხდიდნენ. უფრო მეტიც, ოსური წარმოშობის ხიზნებს აღარ სურდათ რაიმე გადასახადი ეხადათ მემამულის მიწით სარგებლობისათვის, ანდა ითხოვდნენ შეღავათებს, მემამულეებს კი სურდათ, მათაც ისეთივე გადასახადები ეხაათ, როგორც სხვა გლეხებს. ამაზე ხიზნები არ თანხმდებოდნენ.

"იმის გამო, რომ ხიზნები პირადად თავისუფალ გლეხებად ითვლებოდნენ, 1864 წლის რეფორმა მათზე არ გავრცელდა და მემამულეებმა დაინყეს მათი უფრო მკაცრი ექსპლუატაცია.

საგლეხო რეფორმის შედეგ მრავალი მემამულე შეეცადა, გაესახლებინათ თავიანთი მიწებიდან ოსი ხიზნები, მაგრამ მტკიცე ბრძოლის შედეგად ამ უკანასკნელებმა შეძლეს დარჩენილიყვნენ მემამულეთა მიწებზე" (იქვე, გვ. 195).

მემამულეებმა ვერ შესძლეს, თავიანთი მიწებიდან გაესახლებინათ ოსი ხიზნები, "ოსი გლეხების ბრძოლა, ისევე როგორც საქართველოს სხვა რეგიონებში, გამოიხატებოდა როგორც გადასახადის გადახდის თავის არიდებით, ასევე მემამულეთა სანინალმდეგო საჩივრებით, მათ წინააღმდეგ შეიარაღებული გამოსვლებით. თავიანთ მოთხოვნებს ისინი იხილავდნენ შეკრებებისას, ხოლო შემდეგ წერილობითი ფორმით უგზავნიდნენ ოფიციალურ ხელისუფლებას, თვით სენატსა და მეფეს... უგზავნიდნენ თავიანთ რწმუნებულებს სამაზრო უფროსთან, გუბერნატორთან და კავკასიის მეფის-ნაცვალთან" (იქვე, გვ. 198).

ხიზნებს მემამულეებისათვის არა თუ გადასახადების გადახდა აღარ სურდათ, არამედ ითხოვდნენ მიწებს, ტყეებს, საძოვრებს, უფრო მეტიც, ჰკლავდნენ მემამულეებს, უწვავდნენ სახლ-კარს, უჩეხავდნენ ტყეს, უნებართვოდ სარგებლობდნენ საძოვრებით, უხნავდნენ მიწებს (იქვე, გვ. 198).

ყველა ქართველი მემამულის წინააღმდეგ ბრძოლა იყო გაჩაღებული. ხერხეულიძეებს, მაჩაბლებს, ერისთავებს სახლ-კარი გადაუწვეს (გვ. 198), ასევე აზარალებდნენ ფალავანდიშვილებს (გვ. 198), თუმცა ძალიან ეცად-

ნენ, მაგრამ მემამულეებმა ვერ შესძლეს ხიზნების გადასახლება თავიანთი მამულებიდან: "კლასობრივი ბრძოლის სიმწვავეს ახასიათებს თავადი ხერხეულიძეებისა და გლეხების საქმე ყორნისში. მემამულეები თხოვდნენ მეფის ხელისუფლებას, გაესახლებინათ გლეხები მათი სამფლობელოებიდან, მაგრამ მტკიცე ბრძოლის შედეგად გლეხები დარჩნენ ხერხეულიძეთა მიწებზე" (გვ. 199).

ფაქტიურად ხიზნებს დარჩათ კიდევ მემამულეთა მიწები. ეს იყო ცარიზმის ფარული ნება, რომელიც შეუმჩნეველი არ დარჩათ იმ დროის მოღვაწეებს. ვორონცოვ-დაშკოვს განსაკუთრებით მიუქცევია ყურადღება ოსი-ხიზნების დაცვისათვის. მის დროს მოხდა ძალზე მნიშვნელოვანი მოვლენა. ოს ხიზნებს ფაქტიურად გადასცეს მემამულეთა მიწები. საერთოდ, ოს-ხიზნებს ეჭირათ ყველაზე საუკეთესო 10 დესეტინამდე მიწები მემამულეებისა, ფაქტიურად სწორედ ეს მიწები გადაეცათ უფასოდ ოსებს. იმ დროისათვის ნათლად გამოიკვეთა, რომ ცარიზმის ხელისუფლებას სურდა, შიდა ქართლი გადაეცა ოსი მოახალშენეებისათვის, როგორც მტკვრის დასავლეთი, ისე აღმოსავლეთი (იხ. რევაზ გაბაშვილი, "რაც გამახსენდა"). უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ დროისათვის იწყება ქართველთა გაოსების ახალი ეტაპი. ხელისუფლების მიერ ოსებისათვის სოციალური პრივილეგიების მინიჭება ყველასათვის ცხადი ფაქტი გახდა. ხელისუფლების მიერ ქართული მიწების ხიზნებისათვის დაკანონებით ეს ხიზნები უკვე ხიზანყოფილები ანუ შიდა ქართლის მკვიდრნი ხდებოდნენ. ამით კი ქართველთა პოლიტიკურ მდგომარეობას შიდა ქართლში საფუძველი შერყევია. ვორონცოვ-დაშკოვის პროექტის განხორციელების შესაძლებლობა | მსოფლიო ომის დაწყებას მოუსპია (იხ. იქვე). ჩანს, ქართველები ტოვებდნენ სამაჩაბლოს, ქსნის ხეობას, საფალავანდოს და საქართველოს სხვა კუთხეებში ესახლებოდნენ როგორც ოსი ეროვნებისანი (ე.ი. მინაზე უფლების მქონენი). "მრავალი ოსი გლეხი გადასახლდა დღევანდელ გორის, დუშეთის, ქარელის, ხაშურის, კასპის, ბორჯომის, მცხეთისა და საქართველოს სხვა რაიონებში. ისინი მემამულეებისაგან ასევე არენდით იღებდნენ მიწებს, მათი ნაწილი სახელმწიფო მიწებზე მოაწყეს, სხვებმა იყიდეს საკუთარი მიწის ნაკვეთები" (სამხ. ოსეთის ისტ. ნარკ. გვ. 202).

მართლაც, ოსების რაოდენობის მკვეთრი გაზრდა შეუძლებელი იყო მხოლოდ მათი ბუნებრივი გამრავლების გზით. მათ რიცხვს, ჩანს, დიდად შეემატა გაოსებული ქართლელი გლეხების რაოდენობა. სწორედ ისინი "ოსური დაფენების ქვეშ ოსდებოდნენ", თანახმად მეცნიერისა. თუმცა, ჩანს, ამ "ოსებმა" ქართული ენა იცოდნენ, ქართული წეს-ჩვეულებებისა და ადათების მატარებელნი იყვნენ. ისინი მხოლოდ სოციალურად იყვნენ "ოსები".

მართლაც, შიდა ქართლი ძალზე მჭიდროდ იყო დასახლებული XVII-XVIII საუკუნეებში, ამის შესახებ რუსი ელჩიც მიუთითებდა. ამიტომაც შეუძლებელია იმ ვრცელ ტერიტორიაზე ქართული მოსახლეობა იმ პროცენტით მოსპობილიყო, როგორც მას გააჩნდა XX საუკუნის დასაწყისში. ცნობილია, რომ ოსი მოსახლეობა ცხოვრობდა მაჩაბლების, ქსნის ერისთავების, ფალავანდიშვილების ვრცლად გადაჭიმულ მიწებზე, ასევე თავადების: ხერხეულიძეების, დიასამიძეების, ამირეჯიბების, დავიდოვების,

ფავლენიშვილების, თუმანიშვილების, წერეთლების; აზნაურების თულაშვილების, მედეგნიშვილების, მახატელების, ზარდიაშვილების, ჩერქეზიშვილების, ბატიაშვილების მიწებზე (იქვე, გვ. 174). ცხადია, იქ, სადაც იყვნენ ქართველი თავადები და აზნაურები, იყვნენ ქართველი გლეხებიც, ამ ვრცელ მიწებზე, ცხადია, ქართველი გლეხები ცხოვრობდნენ, XX საუკუნის დასაწყისში კი აღმოჩნდა, რომ ამ ვრცლად გადაჭიმულ მამულებში ქართველი გლეხები თითქმის ან აღარ ცხოვრობდნენ, ანდა მცირე პროცენტს შეადგენდნენ. ისტორიულად ამ ვრცელ მიწებზე თუ კი ქართველი მემამულეები იყვნენ, ქართველი გლეხებიც იქნებოდნენ და თუ კი მემამულეები დარჩნენ, გლეხები ასე ერთბაშად როგორ ამოწყდნენ და ქვეყანა ოსი გლეხებით დასახლებული როგორ აღმოჩნდა? ცხადია, ქართველი გლეხები გაოსდნენ. აქ უნდა გავიხსენოთ ვ. აბაევის აზრი: "მოსულმა ალანებმა, რა თქმა უნდა, მათ მიერ კავკასიაში დაკავებულ მიწებზე ნახეს არა დაუსახლებელი უდაბნო, არამედ რაღაც ძველი მოსახლეობა..." (ვ. აბაევი, ოსური ენა და ფოლკლორი, გვ. 76, რუსულ ენაზე). აქ იგულისხმება ცენტრალური კავკასიონის მთიანეთი, სადაც ალანები დასახლდნენ, ხოლო რაც შეეხება შიდა ქართლს, ცნობილია, აქ დვალეთის მთებიდან ჩამოსახლდნენ გაოსებული დვალეები, ხოლო მათი მეშვეობით ამ "ოსური დაფენების ქვეშ მოქცეულა", ქართლელი გლეხებიც გაოსდნენ, ცხადია, ცარიზმის ხელისუფლების აშკარა მცდელობით. ცარიზმი განსაკუთრებით იყო დაინტერესებული ოსების საკითხით. ისინი მას არა მარტო საქართველოში მიაჩნდა თავის დასაყრდენად, არამედ ჩრდილო კავკასიაშიც ოსებს განსაკუთრებული პრივილეგია მიენიჭათ.

როგორც ყოველივე ზემოთ მოყვანილიდან ჩანს, ცარისტული ხელისუფლება განსაკუთრებით მფარველობდა ოს მოსახლეობას. ეს დამახასიათებელი იყო არა მარტო შიდა ქართლისა და საქართველოში მცხოვრები ოსების მიმართ, არამედ ჩრდილო კავკასიაში მცხოვრები ოსების მიმართაც.

ცნობილია, თუ რა დიდ სიძნელებს წააწყდა რუსეთის იმპერია ჩრდილო კავკასიაში. მის წინააღმდეგ თითქმის ყველა ხალხი იარაღით იბრძოდა, განსაკუთრებული გამოწვევის იყო ოსური მოსახლეობა, ოსების ძირითადი მოსახლეობა რუსეთის ერთგული რჩებოდა. ოსებმა არც შეიხ მანსურს დაუჭირეს მხარი 1785-1786 წლებში, როცა მან თურქეთის მიერ ნაქეზებული, რუსეთის სანინააღმდეგოდ განწყობილი ჩრდილო კავკასიის ზედა ფენები დარაზმა რუსეთის წინააღმდეგ საბრძოლველად ... ემისრები ოსებთან გამოცხადდნენ. ოსები არ აჰყვნენ ჩეჩენ წინასწარმეტყველის მოძღვრებს". ოსი გლეხობა რუსეთის ხელისუფლებისაგან მოელოდა შველას და ერთგულების ფიცს არ ღალატობდა". (მიხეილ გონიკაშვილი, საადგილმამულო საგლეხო რეფორმა თერგის ოლქში, 1984 წ., გვ. 70-71).

"ოსეთის მშრომელი მოსახლეობა, როგორც ზემოთ აღინიშნა, რუსეთის დახმარებით ცდილობდა ბარში ჩამოსახლებას და შემდეგ ფეოდალთა შევიწროებისაგან თავის დაღწევას. ამიტომ იყო, რომ ოსი ხალხი რუსეთთან კავშირისაკენ მიისწრაფოდა და ყოველთვის ერთგული იყო მიცემული ფიცისა" (იქვე, გვ. 78).

ოსები რუსეთის ხელისუფლებისაგან ეძიებდნენ მიწების მოპოვებას, ხოლო ეს ხელისუფლება ოსების სახით თავის დასაყრდენს კავკასიაში. "ოსი

ხალხი რუსეთის მფარველობისაკენ მიისწრაფოდა. რუსეთთან დაახლოები-საკენ ოსებს, პირველ რიგში, სახნავ-სათესისა და სათიბ-საძოვრების უკიდუ-რესი სიმცირე უბიძგებდა" (იქვე, გვ. 61).

ჩრდილო კავკასიელი მაჰმადიანი ხალხების თურქეთში გადასახლების შედეგად რუსეთის ხელისუფლებას რჩებოდა მიწის უზარმაზარი ფონდი, აქ იმ მიწებზე ხელისუფლებას სჭირდებოდა თავისი ერთგული მოსახლეობის, ანუ ოსების დამკვიდრება. "მას აწყობდა დაუმორჩილებელი მთიელების იმპერიის საზღვრებიდან მოცილება, მათი გადასახლებით ხომ მხარეში მყარი სიმშვიდე დამკვიდრდებოდა. თანაც უზარმაზარი ფონდი განთავისუფ-ლდებოდა, რაც აუცილებელი იყო ახალი ჩამოსახლებულებისათვის, რათა ცარისტული რეჟიმისათვის სამუდამო და მყარი დასაყრდენი შექმნილიყო ჩრდილო კავკასიაში" (იქვე, გვ. 158).

მთიელი ოსები მიწების დიდ უკმარისობას განიცდიდნენ და მათთვის ბარში ჩასახლება დიდი ბედნიერება იყო. "ოსეთის მოსახლეობის რიცხვის შეფარდება მათ მიერ დაკავებულ ტერიტორიასთან ცხადყოფს, რომ ოსები მიწის უკიდურეს უკმარობას განიცდიდნენ" (იქვე, გვ. 58).

ოსებს მიეცათ ბარის საუკეთესო მიწები. მთიელები იქ ჩასახლების შემ-დეგ გამრავლდნენ და გამდიდრდნენ. თავისი გავლენის გაზრდის მიზნით ხელისუფლებამ საჭიროდ მიიჩნია ოსებისა და მთიელების გაქრისტიანება. ქრისტიანული რელიგიის გავრცელება რუსეთის ხელისუფლებისათვის იყო არა სარწმუნოებრივი აქტი, მიმართული ადამიანთა სულების გადარჩენი-სათვის, არამედ პოლიტიკური აქტი, სახელმწიფოს გაძლიერებისაკენ მიმა-რთული – "რუსეთის მთავრობა ჩრდილო კავკასიაში თავისი გავლენის გავრ-ცელების ერთ-ერთ პირობად აქ ქრისტიანობის კვლავ აღდგენას თვლიდა. ამიტომ ხელისუფლება ყოველმხრივ ცდილობდა ჩრდილო კავკასიის ხალხთა გაქრისტიანებას" (იქვე, გვ. 61).

"ოს ფეოდალებს (აღდარებს) ქრისტიანობის მიღებისთანავე რუსე-თის მთავრობის მითითებით ჩინები ეძლეოდათ შესაფერისი ჯამაგირებით. მეფის მთავრობა ამგვარად ცდილობდა ოსი ხალხის ზედაფენის წარმო-მადგენელთა რუსეთის მხარეზე გადმოზიდვას. მშრომელი მოსახლეობა კი ბუნებრივად იყო რუსეთისადმი კეთილად განწყობილი, რაც ძირითადად სათიბ-საძოვრებით დაინტერესებით იყო გამოწვეული. მეფის მთავრობის აქაური წარმომადგენლები მათ სხვა პრივილეგიებთან ერთად მიწის დიდ ნაკვეთებს ჰპირდებოდნენ. სწორედ ეს იყო მიზეზი იმისა, რომ მთის მოსახლ-ეობა ბარისაკენ დაიძრა. მთიდან ბარში მასიურად ჩამოსახლების შედეგად ჩრდილო ოსეთის მოსახლეობამ მკვეთრად გაიუმჯობესა ცხოვრების პი-რობები, ბარში ნოყიერი მიწებისა და უკეთესი ბუნებრივი პირობების შე-დეგად მოსახლეობამ დაკლების ნაცვლად სწრაფი ტემპით იწყო მატება. საადგილმამულო რეფორმის წინ, 1869 წელს, ჩრდილო ოსეთის მოსახლე-ობის რიცხვი 66 ათას სულამდე გაიზარდა, 1890 წ. კი 160 ათასი სული შეად-გინა" (იქვე, გვ. 65). ბარის მიწები, რომლებზედაც ოსები სახლდებოდნენ ან რუსეთის მიერ თურქეთში გადასახლებულ მოსახლეობას, ანდა ადგილზევე დარჩენილი მოსახლეობა პრეტენზიას აცხადებდა მათზე, როგორც მამა-პა-პეულზე. "ყაზარდოელი თავადები ჩამოსახლებულ ოსთა მიერ დაკავებულ

ვლადიკავკაზის დაბლობს თავის საკუთრებათ თვლიდნენ და მასზე ოსების დასახლებას საკუთრების ხელყოფად მიიჩნევდნენ" (იქვე, გვ. 66). ყაზარდოს მიწებზე ოსები ადრევე ოცნებობდნენ, იქ დამკვიდრებას რუსეთის მეშვეობით ცდილობდნენ – "ისინი ფიქრობდნენ, რომ რუსეთის ყაზარდოში დამკვირებით მთისწინა დაბლობები სახელმწიფო მიწებად გამოცხადდებოდა და, თუ ოსები რუსეთის ქვეშევრდომობაში იქნებოდნენ, ხსენებული მიწებით სარგებლობის უფლებას მიიღებდნენ" (იქვე, გვ. 61).

ოსები ჩაასახლეს მიწებზე, რომელთაც ყაზარდოელები თავისად თვლიდნენ. ეს მომენტი საინტერესოა იმით, რომ მსგავსადვე შიდა ქართლში რუსეთის ხელისუფლება ოს მოსახლეობას ასახლებდა მიწებზე, რომელნიც ქართველ მფლობელებს ეკუთვნოდათ. ცხადია, მემამულეები ითხოვდნენ გადასახადს მიწით სარგებლობისათვის, მოახალშენეებს კი ეს არ სურდათ, რაც იწვევდა ურთიერთუკმაყოფილებას. მსგავსადვე იყო ჩრდილო კავკასიაშიც. როგორც აღინიშნა, "ყაზარდოელი თავადები ჩამოსახლებულ ოსთა მიერ დაკავებულ ვლადიკავკაზის დაბლობს თავის საკუთრებად თვლიდნენ და მასზე ოსების დასახლებას საკუთრების ხელყოფად მიიჩნევდნენ. ამის გამო, ახლად ჩამოსახლებულებს თავიანთ ხელქვეითებად თვლიდნენ და მათგან გადასახადებს მოითხოვდნენ ... ოსები და ინგუშები ამ გადასახადისაგან რუსი სამხედრო ხელმძღვანელობის დახმარებით განთავისუფლდნენ XIX საუკუნის 30-იანი წლების მიწურულში. დაბლობ ადგილებში ოსები მისი საიმპერატორო უდიდებულესობის ნებით დასახლდნენ და ამიტომ არ არიან ვალდებული ყაზარდოელ მფლობელებს მიწით სარგებლობისათვის გადასახადი უხადონ" (იქვე, გვ. 66).

აქედან ჩანს, რომ ოსების მფარველი თვით რუსეთის იმპერატორია, მისი ნებით მთებიდან დაბლობებში ესახლებიან, როგორც იმიერ, ასევე ამიერკავკასიაში.

XIX საუკუნის 30-იან წლებში როგორც შიდა ქართლში, ისე ჩრდილო კავკასიაშიც, ოსებს რუსული ხელისუფლება დიდ პრივილეგიებს ანიჭებდა. სწორედ ეს იყო მიზეზი შიდა ქართლის "გაოსებისა", როგორც ეთნო-სოციალური მოვლენის გამარჯვებისა.

ბარში ჩასახლებულ ოსებს ცარიზმი ეხმარებოდა: "ახლადჩამოსახლებულს მთიდან თუ თითო-ოროლა ცხვარი, ერთი ძროხა, იშვიათად ცხენი ჩამოყვა, რამდენიმე წლის შემდეგ ძნელი მოსაძებნი იყო კომლი, რომელსაც 10-20 ცხვარი, ორი ძროხა, უღელი ხარი და ცხენი არ ჰყოლოდა ... ჩამოსახლებამ მუდმივი გაჭირვებისაგან იხსნა როგორც მთაში დარჩენილი მოსახლეობა, ასევე ბარში დასახლებულებიც ... ბარში ჩამოსახლებით მშრომელი მოსახლეობა წელში გაიმართა" (იქვე, გვ. 68-69).

მთავრობა მიწებს ყველას კი არ აძლევდა, არამედ ოსებს, ოსები მდიდრდებოდნენ. აქ ისიც უნდა გავიხსენოთ, რომ ქართველები მსგავსი სოციალური მიზეზების გამო გამაჰმადიანდნენ (გათათრდნენ, გალექდნენ), გასომხდნენ, გააფხაზდნენ. ქართველთა გაოსებაში რელიგიური მომენტიც ერია (ჩემი შრომის დანერის შემდეგ გამოქვეყნდა როლან თოფჩიშვილის სტატია, რომელშიც აღნიშნულია იმის შესახებაც, რომ ქართველთა გაოსების პროცესი მე-20 საუკუნეშიც გაგრძელდა და მიმდინარეობს ამაყ-

მდაც. მეცნიერი წერს - "თვით ჩვენც არაერთი შემთხვევა გვექონდა შიდა ქართლის მთიანეთში გვენახა გაოსებული ან გაოსების გზაზე შემდგარი ქართველები. ასეთი ეთნიკური პროცესების ერთადერთი მიზეზი, ქართველთა მცირე ნაწილის მრავალრიცხოვან ოსურ ეთნიკურ გარემოში მოხვედრაა" (რ. თოფჩიშვილი, ლიტერატურული საქართველო, 19 იანვარი 1990 წ. "ისტორიის შეგნებული გაყალბება თუ..." გვ. 12). მეცნიერი იქვე წერს: "ახლა ქართველთა გაოსების ფაქტებს უნდა დავუბრუნდე იმიტომ, რომ ასეთი პროცესები შიდა ქართლის მთიანეთში მეტ-ნაკლებად დღესაც მიმდინარეობს. შეიძლება ვინმე შემომედავოს, მაგრამ ფაქტია, რომ ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიის სხვადასხვა მონაკვეთში ხდებოდა ქართველთა ეთნიკური თვითშეგნებიდან მიქცევა. ასეთი პროცესები განსაკუთრებით იმ დროიდან ხდება, როცა ჩვენი თავი ჩვენ არ გვეკუთვნის. ერთ-ერთი ასეთი მაგალითია ქართველთა გაოსება" (იქვე).

"ჩვენ მხოლოდ ორიოდე მაგალითი მოვიყვანეთ ქართველთა გაოსებისა XIX-XX ს.ს.-ში. ასეთი პროცესები ხომ უფრო ადრეც იყო. სწორედ ასეთი გაოსებული ქართველები არიან ის ოსები, რომელთა გვარები -ურ და -ძე სუფიქსებით ბოლოვდება. ისტორიის უკან დაბრუნება შეუძლებელია... რომ არ შემომედავონ, კიდევ ერთ გაოსებულ ქართულ გვარს დავასახელებ - გერგაული (გერგაულოვი)..." (ლიტ. საქ. 26.I.1990 წ. გვ. 14).

ნ. გრიგალაშვილი კი ეხება XIX საუკუნის ამბებს: "მეფის მთავრობამ ერთი ასეთი პროექტიც შეიმუშავა ქართველების აყრა-გადასახლების მიზნით: ტირიფონის ველის გარშემო მიმდებარე სოფლებიდან განზრახული იყო 40000 ქართველი გლეხის აყრა და იქ სამხედრო პოლიგონის მოწყობა. ამას წინ უსწრებდა იმავე მთავრობის მიერ შედგენილი გეგმა, რომელიც ითვალისწინებდა ოსი ხიზნებისათვის ქართული მიწების სამუდამო მფლობელობაში გადაცემას. კავკასიის ქედიდან მეჯვრისხევამდე (მდ. მეჯუდა) საციციანოსა და საჯავახოში, ათიათასობით დესეტიანა მიწა უფასოდ უნდა გადასცემოდათ ოსებს. ეს მაშინ, როცა ქართველი გლეხები ბატონყმობის გადავარდნის შემდეგ ჯერ კიდევ გამოსასყიდ ფულს იხდიდნენ იმ მიწებისას, რომელზეც ესახლნენ" (ნ. გრიგალაშვილი, "ისტორიის გზაჯვარედინზე", "სოფლის ცხოვრება", 1990 წელი 4 იანვარი).

გაოსების რელიგიური მომენტი

ცნობილია, რომ შუა საუკუნეების აღმოსავლეთის ქვეყნების მოსახლეობა ხშირად ეროვნებასა და სარწმუნოებას ერთმანეთისაგან ვერ განასხვავებდა და სარწმუნოება დომინირებდა ეროვნული კუთვნილების განსაზღვრისას. მაგალითად, თურქეთის იმპერიაში ყველა მართლმადიდებელს, მიუხედავად მისი ეროვნული კუთვნილებისა, "ბერძნებად" თვლიდნენ ("ბერძნებად" ითვლებოდნენ თვით რუმინელები, ბულგარელები და სხვა მართლმადიდებელი ერებიც კი), "სომეხი" ყველა გრიგორიანს ეწოდებოდა, "ფრანგი" – კათოლიკეს. ქართველთა ფსიქოლოგიით ყოველი ადამიანი, რომელიც მაჰმადიანურ სარწმუნოებას მიიღებდა, "თათარი" ხდებოდა. ასე იქცნენ გრიგორიანი ქართველები "სომხებად", ხოლო კათოლიკენი – "ფრანგებად".

მაშასადამე, სარწმუნოებას დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ადამიანის ეროვნების განსაზღვრისას.

წარმართობაც განუვითარებელი სარწმუნოებაა. ქრისტიან ქართველებს ზემოთ აღნიშნული ფსიქოლოგიური დამოკიდებულების გამო არაქრისტიანი, ანუ განწმინდებული ქართველი შეეძლო ცუდ ქართველად, ანდა არა ქართველად მიეჩნია, მით უმეტეს, რომ გვიან შუა საუკუნეებში "ქართველი" მხოლოდ მართლმადიდებელი ქართველის აღმნიშვნელად იქცა გარკვეული თვალსაზრისით. ცხადია, ასეთი თვალსაზრისის მატარებელი იყვნენ მხოლოდ ფართო მასები მოსახლეობისა და არა ნასწავლი, მოაზროვნე ადამიანები.

განვიხილოთ ეს საკითხი გაოსებასთან დაკავშირებით. ოს-ალანებს გააჩნდათ თავიანთი ეროვნული სარწმუნოება – წარმართობა, ეს იყო თავისებური თავყვანისცემა ბუნების ძალებისა და ოსური წარმართული ღვთაებებისა, რომელიც შეერთებული იყო ქრისტიანულ სახეშეცვლილ ელემენტებთან. ერთი სიტყვით, ეს იყო ოსური ეროვნული სარწმუნოება.

როგორც ვთქვით, მართლმადიდებლობა ერთ დროს ქართველთა ეროვნულ სარწმუნოებად იყო მიჩნეული. "ქართველი" ამავე დროს მართლმადიდებელსაც ნიშნავდა (ასე იყო ძირითადად XIX ს-მდე საქართველოში, რუსეთის ხელისუფლების დამყარების შემდეგ საქართველოში მრავალი არაქართველი მართლმადიდებელი ესახლებოდა, რამაც, ცხადია, ასეთი წამოდგენა შეცვალა).

ოსური ეროვნული სარწმუნოება ძლიერ განსხვავდებოდა მართლმადიდებლობისაგან, მაგრამ ამავე დროს თავისი სიმარტივისა და უბრალოების გამო კავკასიელი მთიელების ერთ ნაწილზე ზეგავლენა მოუხდენია.

თემურლენგის შემდეგ კავკასიელ ტომებში მაჰმადიანობა გავრცელდა, მხოლოდ დვალები, ცენტრალური კავკასიის მთებში მცხოვრებნი, ძველებურად ინარჩუნებდნენ ქრისტიანობას, მაგრამ დვალეთში ოსთა დამკვიდრების შემდეგ დვალებმაც შეითვისეს ოსური სარწმუნოება, ანუ ოსური წარმართობა, თუმცა კი ის შეაზავეს ქრისტიანული ელემენტებით.

ცნობილია, რომ ვახუშტის ქართლის მთიანეთში დამკვიდრებული ოსები მიაჩნდა არა "ალანებად", არამედ დვალებად. დვალების მნიშვნელოვანი ნაწილი კვლავ ცენტრალური კავკასიონის მთებში ცხოვრობდა იმ დროისათვის და ვახუშტის დაკვირვებით ისინი ნათესავურ ურთიერთკავშირ-

რშიც იყვნენ ერთმანეთთან. ჩრდილო კავკასიაში დამკვიდრებული ოსები (ნარ-მამისონის გარდა) ეთნიკური წარმომავლობით არადვალური წარმოშობისანი იყვნენ (ე.წ. ალანური), ამიტომაც "ზოგი ავტორი საეჭვოდ მიიჩნევს ჩრდილოელი და სამხრელი ოსების ერთიან წარმომავლობას" (ი. მეგრელიძე, "სიძველენი ლიახვის ხეობაში", 1984, გვ. 10).

დვალეები "ალანების" (ოსების) მოსვლამდე კავკასიაში მცხოვრები იბერიული ხალხი იყო. მათ გაოსებაში უთუოდ დიდი წვლილი შეიტანა მათ მიერ ქრისტიანობის დაკარგვამ და ოსური წარმართული სარწმუნოების შეთვისებამ. დვალეების მიერ ქრისტიანობის დაკარგვისა და განწმენის შესახებ მოგვითხრობს ვახუშტი ბატონიშვილი.

დვალეები, როგორც ცნობილია, გვიან შუა საუკუნეებში ჩამოსახლდნენ ქართლის მთიანეთში, დასახლდნენ ლიახვის, ქსნის, ზემონელსა და კუდაროში. ცხადია, აქ მათ დახვდნენ ქართველი მთიელები. ამ დროისათვის, ჩანს, აქაურ ქართველთა შორისაც შესუსტებული იყო ქრისტიანობა. ეს პროცესი მათში კიდევ უფრო გაულრმავებია დვალეების (ოსების) მეზობლობას. ამის შესახებ წერს გერმანელი მოგზაური გიულდენშტედტი: "კავკასიელ მთიელთა შორის, განსაკუთრებით ლეკებსა და ოსებში არიან ბევრი ქართველები, რომელთაც რელიგიასთან ერთად ენაც დაივიწყეს" (გიულდენშტედტი, "მოგზაურობა საქართველოში", ტ. I, გვ. 185).

ე.ი. ზოგადი სურათი ასეთია: XVIII საუკუნის დასაწყისში, ვახუშტის დროისათვის, დვალეებში შესუსტებულია ქრისტიანული სარწმუნოება და ისინი ოსდებიან, ხოლო ამავე საუკუნის ბოლოს, გიულდენშტედტის დროს, ამ ოსურ (ე.ი. დვალურ) გარემოში მცხოვრები ქართველები კარგავენ ქრისტიანულ სარწმუნოებას. ისინი, ცხადია, რელიგიის გარეშე არ რჩებიან, არამედ იღებენ მარტივ სარწმუნოებას, ე.ი. ოსურ წარმართობას.

გაოსების ერთ-ერთი მიზეზი ქართველთა მიერ ეროვნული სარწმუნოების (მართლმადიდებლური ქრისტიანობის) დაკარგვისა, ოსური სარწმუნოების შეთვისებაა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, სარწმუნოების დაკარგვის გამო ქართული მოსახლეობის ოსებად გამოცხადება მოხდა ხელისუფლებისა და რუსი სამღვდელოების მიერ XIX საუკუნის დასაწყისიდანვე.

ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებამდე ქართველი სამღვდელოება გარკვეული იყო საქმის არსში და ქრისტიანობა დასუსტებულ ქართველ მთიელებს (თუშ-ფშავ-ხევსურებს, მოხევეებს თუ ქართლის მთიელებს) შესაბამისი მეთოდებით ეპყრობოდა.

ავტოკეფალიის დაკარგვის შემდეგ ეკლესიის ახალი, არაქართული, ხელმძღვანელობა ძალზე სწორხაზობრივად უდგებოდა საქართველოში არსებულ სარწმუნოებრივ მდგომარეობას. კერძოდ, თუ კი აქამდე ქართველი გრიგორიანების (იგულისხმება ფილიპე ყაითმაზაშვილი და სხვანი), ქართველი კათოლიკების (ვთქვათ სულხან-საბა), ქართველი მაჰმადიანების (ვთქვათ მეფე გიორგი XI), არისტოკრატიული ნაწილი ქართველად ან "საქართველოს შვილად" თვლიდა თავის თავს და ასევე ითვლებოდნენ კიდევ სამღვდელოთა მიერაც, ვითარება შეიცვალა რუსთა შემოსვლის შემდეგ. რუსულმა ხელისუფლებამ ყველა არა მართლმადიდებელი ქართველი მათი სარწმუნოების შესაბამის ერებს მიაკუთვნა.

რუსულ ხელისუფლებას თან შემოჰყვა საქმის წარმოების ბიუროკრატიული სისტემა, რომელიც მოითხოვდა მოსახლეობისაგან სხვადასხვა ანკეტებისა და საბუთების შევსების დროს დაესახელებინათ თავიანთი ეროვნება.

მოსახლეობის დაბალი და საშუალო ფენები ეროვნებასა და სარწმუნოებას ერთმანეთთან აიგივებდა, მაგალითად, მიუხედავად იმისა, რომ ქართველი გრიგორიანები ენით, ადათ-წესებით, ჩვეულებებით ქართველები იყვნენ, ხელისუფლებამ სხვადასხვა საბუთებში მათი რჯულით "სომხობა" ეროვნების გრაფაში შეიტანა. რჯულით სომხები ეროვნებით სომხებად იქცნენ, მათ აუკრძალეს ქართულენოვანი განათლების მიღება და სომხურენოვანი დანერგეს. მაგალითად, ქართველი მაჰმადიანები ეროვნებით არა-ქართველებად აღრიცხეს. თუმცა, ქართული კულტურული წრეებისათვის კარგად იყო ცნობილი არამართო მაჰმადიანების ნამდვილი ეროვნება, არამედ წარჩინებულთა მრავალი ოჯახის ქართული გენეალოგიაც კი. როგორც ვხედავთ, რუსული ხელისუფლება საქართველოში არსებულ სარწმუნოებრივ ვითარებას განიხილავდა არა დიფერენცირებულად, არამედ სწორხაზოვნად.

როგორც ვთქვით, რუსების ხელისუფლების დამყარების დროს საქართველოს მთიანეთში ქრისტიანობა შესუსტებული იყო და მთიელები ქრისტიანულ-წარმართულ წეს-ჩვეულებებს მისდევდნენ. ასევე იყო შიდა ქართლშიც, აქ ჯერ დვალებმა, ხოლო შემდეგ ქართლელმა მთიელებმა სარწმუნოება (ქრისტიანობა) დაკარგეს, როგორც გიულდენშტედტი და ვახუშტი წერენ. საქართველოს ეკლესიის გაუქმების საბაბის გამოძენის დროს რუსული სამღვდელოება ქართველ სამღვდელოებას მრავალ სარწმუნოებრივ ცოდვა-უწესობას მიაწერდა. ასეთ სიტუაციაში ქართველი სამღვდელოება მუდამ აცხადებდა, რომ მან მძიმე პირობებში შეძლო შეენარჩუნებინა ქართველი ერისათვის ქრისტიანობა, რომ ყოველი ქართველი არის მტკიცე მართლმადიდებელი. ეს მტკიცება რუსეთის ხელისუფლებამ თავის სასარგებლოდ გამოიყენა. თუ კი ყველა ქართველი მტკიცე ქრისტიანია, მაშასადამე, წარმართები და არაქრისტიანები ქართველები არ არიან. მართლაც, მთიელები მოუნათლავები იყვნენ და ამიტომაც რუსების მიერ არაქრისტიანებად მიიჩნეოდნენ მოუნათლაგობის გამო. არაქრისტიანები რუსებისათვის არაქართველები იყვნენ. ეს ძირითადად ქართლის იმ ქართველ მოსახლეობას შეეხო, რომელიც, გიულდენშტედტის თანახმად, ოსურ გარემოში ცხოვრობდა და ამის გამო ქრისტიანობა დაკარგული ჰქონდა.

ასეთი იყო რუსული მიდგომა მოუნათლავი ქართველებისადმი, რომელნიც, ცხადია, მრავლად ცხოვრობდნენ ოსთა (დვალთა) შორის, რუსებისათვის ისინიც "ოსები" იყვნენ.

როგორია უნათლავი ქართველების დამოკიდებულება თავისი ეროვნების მიმართ? ამ ქართველებსაც სურთ, რომ "ოსებად" ითვლებოდნენ. რატომ?

რუსულმა ხელისუფლებამ გაქრისტიანებისათვის ჯილდო დაანესა და ეს ჯილდო ძალზე დიდი იყო. ქრისტიანობის მიღების პირობად რუსული ხელისუფლება ოსური ეროვნების (და არა სხვა ეროვნების) გლეხებს მებატონისაგან განთავისუფლებას და მიწის მიცემას ჰპირდებოდა. ეს ისეთი პირობა იყო, რომ "ოსობაზე", ანუ ხელახლა "გაქრისტიანება", "განთავისუფლებასა" და მიწა-წყალზე არა თუ ვინმე უარს იტყოდა, არამედ სანატრელიც იყო.

მთელი ქართული ბატონყმობის წესი, რომელიც შეცვალა რუსულმა ბატონყმობამ, სხვა რიგზე იყო მოწყობილი. თუ ადრე ქართველ ბატონსა და მის ყმას შორის არსებობდა ადამიანური ურთიერთობა, რაც განპირობებული იყო ძველი პატრონ-ყმობის გადმონაშთებითა და არახელსაყრელი საგარეო ვითარებით, რაც ბატონს აიძულებდა ყმასთან ახლო ურთიერთობა ჰქონოდა. რუსეთში ყმა ფაქტიურად მონის მდგომარეობაში იმყოფებოდა, ამიტომაც სწორედ ბატონყმობის დროინდელი მკვლევარები (მაგ. ალექსანდრე ორბელიანი) ქართულ ბატონყმობას არც კი მიიჩნევენ ბატონყმობად, იმდენად განსხვავდებოდა ის რუსული, ანუ ახლადშემოღებული ბატონყმობისაგან.

ასეთ პირობებში ყველას სურდა განთავისუფლება, ვინც უნდა ყოფილიყო ის, ოსი (დვალი) თუ გიულდენშტედტის მიერ აღწერილი ოსთა შორის მცხოვრები ქრისტიანობადაკარგული ქართველი. ბარელ ქართლელ გლეხს არ სურდა განთავისუფლება? განთავისუფლებით კი ხელისუფლება მხოლოდ ოსური ეროვნების მქონე გლეხებს ათავისუფლებდა (ეს ასე მოხდა სენატის რეზოლუციის წყალობით 1850-იან წლებში, მაგრამ ახლა ჩვენ ვეხებით XIX საუკუნის დასაწყისს – 10-იან-30-იან წლებს). გათავისუფლების პირობად ხელისუფლებამ "ოს" (ანუ მოუნათლავ) გლეხებს პირობად დაუდო გაქრისტიანება. მაშასადამე, თუ განვითარება გასურდა, უნდა ყოფილიყავი ეროვნებით ოსი და გაქრისტიანების შემდეგ მიიღებდი სასურველს. რაც შეეხება მიწის მიღებას, გაქრისტიანებულ "ოსებს" მართლაც აძლევდნენ უფლებას გარკვეული ფართობის მიწაზე, რაც ხდებოდა მისი "სახაზინო გლეხების კატეგორიაში" გადაყვანით. ასეთ გლეხს მთავრობა გარკვეული პირობით აძლევდა მიწას. ეს მიწა ფაქტიურად რჩებოდა ამ გლეხის მემკვიდრეებს, თუმცა შეიძლებოდა ის მათ "კერძო საკუთრებაში" არ ყოფილიყო და კვლავ სახელმწიფოსი ყოფილიყო.

ქართველთა გაოსების საქმეში მნიშვნელოვანი მონაწილეობა მიიღო მეფის რუსეთის ხელისუფლების მიერ 1815 წელს აღდგენილმა ე.წ. "ოსეთის სასულიერო კომისიამ", ამ კომისიის მოქმედების არე არა მარტო ჩრდილო კავკასიას მოიცავდა, სადაც ოსთა ძირითადი მასა იყო თავმოყრილი, არამედ ოსებით დასახლებულ საქართველოს (თბილისის გუბერნიის) მიწებსაც. ოსებით (დვალებით) დასახლებული არდანის ხეობის ნარ-მამისონის მიწა-წყალი ისტორიულად მუდამ საქართველოს სახელმწიფოში შედიოდა 1858 წლამდე, ამ წელს მეფისნაცვალმა ბარიატინსკიმ ჩრდილო კავკასიაში წარმოებულ სამხედრო ლაშქრობებთან დაკავშირებით არდონის ხეობა (ნარის უბანი) ჩამოაშორა გუბერნიას. საქართველოს ეს კუთხე – ისტორიული დვალეთი, რომელიც გაოსებული დვალებით იყო დასახლებული, ჩვენს განსახილველ თბილისის გუბერნიაში ეკუთვნოდა და "ოსეთის სასულიერო კომისიის მოქმედების არეალში შედიოდა ისევე, როგორც ჯავისა და პატარა ლიახვის უბნები ოსებით (დვალებით) და მოუნათლავი ქართველებით დასახლებული ტერიტორიები.

ოსეთის სასულიერო კომისიის ხელმძღვანელობამ უმოკლეს დროში "ცამეტი ათასამდე ოსი გააქრისტიანა" (ქ.ს.ე. ტ. 7, გვ. 593), მაინც როგორ შეიძლებოდა ეს? ასეთი კოლოსალური რაოდენობის მთიელების გაქრისტიანება მხოლოდ იმ შემთხვევაში იქნებოდა შესაძლებელი, თუ ეს მოსახლეობა ქრისტიანული იყო, მაგრამ მოუნათლავები ამ დროს მოინათლნენ, ე.ი.

მოსახლეობა გაქრისტიანების სანაცვლოდ დიდ ჯილდოს ელოდა. მართლაც "ქრისტიანობის მიღების პირობად იგი ოს გლეხებს მებატონისაგან განთავისუფლებასა და სახაზინო გლეხების კატეგორიაში ჩარიცხვას ჰპირდებოდა" (იქვე, გვ. 593).

ასეთი ქმედება რომ "ოსეთის სასულიერო კომისიის" ინიციატივით არ მომხდარა, ეს იქიდან ჩანს, რომ ამ კომისიის აღდგენამდე და კომისიის გაუქმების შემდეგაც ხელისუფლება გაქრისტიანების სანაცვლოდ ოს მოსახლეობას დიდ პრივილეგიებსა და ჯილდოებს აძლევდა. მაგალითად, 1811 წელს მთავარმართებელმა ტორბასოვმა ოსების გაქრისტიანების სანაცვლოდ იმპერატორისაგან ქსნის ხეობის გვრდის-ძირის ოსების თავად ერისთავისაგან განთავისუფლება ითხოვა, სანაცვლოდ მისთვის 10.000 მანეთი უნდა მიეცათ ვერცხლით (სამხრეთ ოსეთის ისტ. ნარკვ. I, გვ. 171).

ასევე იქცევოდა რუსეთის მთავრობა ჩრდილო კავკასიაშიც, აქაურებს გაქრისტიანების სანაცვლოდ ფულსა და მიწებს აძლევდნენ.

"რუსეთის მთავრობა ჩრდილო კავკასიაში თავისი გავლენის გავრცელების ერთ-ერთ პირობად აქ ქრისტიანობის კვლავ აღდგენას თვლიდა. ამიტომ, ხელისუფლება ყოველმხრივ ცდილობდა ჩრდილო კავკასიის ხალხთა გაქრისტიანებას (მ. გონიკაშვილი, საადგილმამულო საგლეხო რეფორმა თერგის ოლქში, 1984, გვ. 61).

ამ ხელისუფლების დამყარებამდე რუსეთი ერთ-ერთ პირობად გაქრისტიანებას აყენებდა. "თუ ოსები უკანდაუხედავად მოითხოვდნენ ფიცის მიღებას, ეს არ მოხდეს მანამ, სანამ მოსახლეობა არ გაქრისტიანდება"... ოსთა გაქრისტიანებით რუსეთის მთავრობა დაინტერესებული იყო..." (იქვე, გვ. 62).

ხელისუფლების დამყარების შემდეგ გაქრისტიანებისათვის ყაბარდოელებსაც აჯილდოებდნენ. "ნასახალისებლად, ვინც ქრისტიანობას მიიღებდა და რუსეთის მხარეს დასახლდებოდა, ყიზლარის შემოსავლიდან აძლევდნენ: აზნაურებს ათიათას, უბრალო ადამიანებს ხუთ-ხუთ მანეთს" (იქვე, გვ. 33).

რუსული ხელისუფლების დამყარების შემდეგ საქართველოს ყოველი კუთხე აჯანყების ცეცხლის ალში იყო გახვეული, შიდა ქართლის ოსებით დასახლებული მამულების მნიშვნელოვანი ნაწილი ქართველ უფლისწულებს, ბატონიშვილებს ეკუთვნოდათ. ისინი გამეფებას ცდილობდნენ, სასტიკად ებრძოდნენ რუსულ ხელისუფლებას და ხშირად დასაყრდენს სწორედ ოსებში ჰპოულობდნენ. არა მარტო შიდა ქართლის ხეობათა ოსებში, არამედ ჩრდილო კავკასიის ოსებშიც ბატონიშვილებს გავლენა ჰქონდათ, მაგალითად, "ციციანოვი ბაგრატიონთა დინასტიის წარმომადგენელთა რუსეთში ძალით გადასახლებას შეუდგა, რამაც ქართველ თავადაზნაურთა უკმაყოფილება და კვლავ რუსეთის პოლიტიკის სანინააღმდეგო განწყობილება გამოიწვია... თავურის მამასახლისები რუსეთის პოლიტიკისადმი უკმაყოფილებას აღარ მალავდნენ. მალე ციციანოვმაც შეიტყო თავაურელ თავკაცთა კავშირი ქართველ ბატონიშვილებთან ... 1803 წლის ზაფხულში ბატონიშვილები ფარნაოზი და იულონი ახმედ დუდაროვის დახმარებით დიგორის ხეობაში ჩავიდნენ" (იქვე, გვ. 72-73).

აქედან ჩანს, რომ შიდა ქართლისა და, საერთოდ, მთიანეთის დამორჩილებისათვის საჭირო იყო ოსური წარმოშობის მოსახლეობის გამოყვანა ქართ-

ველთა პოლიტიკურ-კულტურულ-რელიგიური გავლენის სფეროდან და ამ მოსახლეობის უშუალოდ რუსულ ეკლესიასთან დაკავშირება.

რუსული ხელისუფლება ყოველ ღონეს ხმარობდა ამ კუთხეში ქართული ქრისტიანობის აღმოფხვრისა და რუსული ორიენტაციის ქრისტიანობის დანერგვისათვის. აქამდე ქრისტიანობა იმ სახითაც კი, როგორც ის არსებობდა ოსეთში, იყო ქართული. ჩრდილო კავკასია და მათ შორის ცენტრალურიც, ქართული ეკლესიის არა თუ გავლენის, არამედ იურისდიქციის სფეროშიც შედიოდა. აქ მრავლად შენდებოდა ტაძრები ქართული არქიტექტურით. წირვა-ლოცვაც ჩრდილო კავკასიის ყველა ქრისტიანულ მხარეში ქართულენოვანი იყო, ამას მიუთითებს ქართული წარწერები ტაძრებსა, ნივთებსა და ქვებზე, აგრეთვე ჩრდილო კავკასიის გაუქმებულ ეკლესიებში აღმოჩენილი ქართული წიგნები, მათ შორის ისტორიულ დვალეთშიც, ე.წ. "ზარომავის ფსალმუნი". ეს ფსალმუნი აქ მაშინ უნდა გამოეყენებინათ წირვა-ლოცვის დროს, როცა დვალეთი საქართველოს სახელმწიფოში შედიოდა და მას ამ დროს არ ეწოდებოდა "ოსეთი". დვალეები, ვ. გამრეკელის აზრით, ჯერ კიდევ VI საუკუნეში გაქრისტიანდნენ, მონგოლების შემოსევამდე დვალეები სულიერ-კულტურულად აბსოლუტურად ქართული ეკლესიის ორგანული წევრები იყვნენ. ისინი, ისევე როგორც საქართველოს სხვადასხვა კუთხის მცხოვრებნი, იყენებდნენ ქართულ დამწერლობას, ქართული კულტურა მათი კულტურა იყო, ხოლო ქართული ეკლესია – მათი დედა ეკლესია. ამას ისიც მიუთითებს, რომ მრავალი დვალი მოღვაწე ჰყავდა ქართულ ეკლესიას საუკუნეთა მანძილზე. შემთხვევითი არ არის, რომ ოსურ ენაში, ჩანს, დვალეების გავლენით გადასულია სწორედ ქართული საეკლესიო ტერმინოლოგია, ეს დვალეების ქართულ ქრისტიანობაზე მიუთითებს, მაგალითად, ოსურ ენაზე უმაღლეს დვთაებას "ხუცავი" ეწოდება, ლეკურად – "ხუცრი" (ღმერთია), ლეკებსა და დვალეებში ქართული ქრისტიანობა თემურლენგამდე გავრცელებული იყო და ქართული "ხუცავი" "ხუცური"-დანაა გადაღებული (იხ. დიდებულიძე, კულტურული ურთიერთკავშირი... გვ. 78). ოსური "კუირა", "ზარასკა", "ტარანჯელოს", "ჯიორქომა", "სანიბა", "მიქალგაბირტა", "მარიამ" და სხვა ქართული საეკლესიო ტერმინოლოგიიდანაა გადაღებული – (შესაბამისად კვირა, პარასკევი, მთავარანგელოზი, გიორგობა, სამება, მიქელ-გაბრიელი, მარიამი) (იქვე, გვ. 79).

იმის შემდეგ, რაც აქ ჩრდილო კავკასიის ველებიდან ოს-"ალანები" დასახლდნენ, შეიცვალა მათი სარწმუნოება. დვალეების მტკიცე ქრისტიანობაზე ისიც მიუთითებს, რომ მათ თვით XVIII საუკუნის დასაწყისშიც კი მთლიანად არ ჰქონდათ დაკარგული ქრისტიანობა და ათვისებული ოსური წარმართობა. ვახუშტი წერს დვალეების შესახებ: "სარწმუნოებით არიან ძველად ქრისტიანენი და სამწყსონი ნიქოზელისანი და უფროს დვალნი. არამედ აწინდელთ ჟამთა დუალნი სახელით ოდენ ქრისტიანენი, რამეთუ იმარხვენ დიდმარხვასა ხატთა, ეკლესიათა და სამღვდელთა პატივს უყოფენ და თაყვანსცემენ და სხვისა სრულიად უმცრონი. არა უვისთ მღვდელნი, და უნათლისღებონი არიან, თვინიერ რომელნი ქართლსა და რაჭას მოინათვლიან. ხოლო თაგაურნი, ქურთაურნი, ვალაგირი, ფაიქომი, დიგორელნი და ბასიანელნი, რომელთა თავნი და წარჩინებულნი მათნი არიან მაჰმადიანნი

და დაბალნი გლეხნი ქრისტიანენი, გარნა უმეცარნი ორივე რჯულისანი, რამეთუ გარჩევა მათი არს ესე: რომელნი სჭამენ ღორსა არიან ქრისტიანენი და რომელნი სჭამენ ცხენსა, ესენი არიან მაჰმადიანნი. გარნა ყოველთავე უწყიან მსგავსნი კერპისა, რომელსა უწოდებენ ვაჩილას, რამეთუ შესწირავენ ელიას თხასა ... ენა აქვთ ძველი დვალური..." (ქართლის ცხოვრება, ტ. IV. გვ. 638-639). ვახუშტი წერს, რომ მისი დროის ოსეთის საზოგადოება ორი ფენისაგან შედგება, დაბალი ფენა ეროვნული წარმოშობით დვალურია და ისინი ქრისტიანები არიან, მაგრამ "უნათლისღებონი", ხოლო მაღალი ფენა ოსურია, ისინი მაჰმადიანები არიან – უწარჩინებულესნი გვართა არიან ოვსნი" (გვ. 632). "წარჩინებულნი მათნი არიან მაჰმადიანნი" (გვ. 638). "ანცა გვართანთა მათ უწოდებენ ოსად, ხოლო უგვართა – კვალად დვალადვე" (გვ. 634); აქედან ჩანს, რომ ოსეთში ქრისტიანობა უცნობი არ იყო, იბერიულ-კავკასიური მოდემის დვალები ქრისტიანებად თვლიდნენ თავის თავს, თუმცა უნათლისღებონიც იყვნენ და ოსური წარმართობაც შეთვისებული აქვთ (ვაჩალია" და სხვა), ხოლო მაღალი ფენა – ოს-"ალანები" არიან, ისინი მაჰმადიანებად თვლიან თავის თავს, თუმცა ოსური წარმართობის მატარებელნი არიან ("გარნა ყოველთავე იციან მსგავსი კერპისა, რომელსა უწოდებენ ვაჩილას") ოსეთის საზოგადოებას აერთიანებს და სარწმუნოებრივად ჰკრავს ოსური წარმართობა. ის საზოგადოების ყველა ფენის მიერ მიღებულია.

ვახუშტისაგან ცნობილია, რომ ქართლის მთიანეთში გადმოსახლდნენ დვალები და არა ოს-"ალანები". თუ იქ, ისტორიულ სამშობლოში, დვალეთში, ისინი არათავისუფალნი, საზოგადოების დაბალ ფენას წარმოადგენდნენ, ქართლის მთიანეთში გათავისუფლდნენ ამგვარი საზოგადოებრივი ურთიერთობისაგან. ძველი საზოგადოებრივი ცნობიერებით ოსეთში თავისუფალ ადამიანს "ოსი" ეწოდებოდა, ხოლო არათავისუფალს, მდაბალს – "დვალი", ქართლის მთიანეთში ამ ქვეყნიდან მოსულნი საზოგადოებრივად თავისუფალნი, ანუ "ოსები" გახდნენ. მათ ოსური ენაც იცოდნენ, თუმცა კი სარწმუნოებრივად არა მაჰმადიანები იყვნენ, ოსეთში დარჩენილი წარჩინებულების მსგავსად, არამედ კვლავ ქრისტიანული მიდრეკილებების მქონე უნათლისღებო წარმართები.

რუსეთის ხელისუფლების განმტკიცების შემდეგ ჩრდილო კავკასიის მაჰმადიანი ხალხების ნაწილი თურქეთში გადასახლდა, მათ შორის იყო ჩრდილოკავკასიელი წარჩინებული ოსების დიდი ჯგუფი. – "ძირითადად გადასახლდნენ ადიღე-ჩერქეზები, ნოღაელები, ყაბარდოელები, ყარაბულაყები და ოსები" (მ. გონიკაშვილი, გვ. 160).

"ჩრდილო ოსეთიდან პირველი გადასახლება 1859 წელს მოხდა. გადასახლდნენ პრივილეგირებული წოდების წარმომადგენლები – ტუგანოვები, აბისალოვები და სხვა. თავიანთი გლეხებითა და მონა-ყმებით. გადასახლების მოთავე ოსეთის ფეოდალი აბისალოვი იყო. მეორე გადასახლება 1860 წ. მოხდა, ამჯერად დაახლოებით 300-500 კომლი გადასახლდა თურქეთში. ამ გადასახლების თავკაცი ოსეთის ცნობილი ფეოდალი აჰმედ ცალიკოვი იყო" (იქვე, გვ. 160, შენიშვნაში).

მიუხედავად იმისა, რომ ამ დროისათვის არა მარტო ჩრდილო კავკასიიდან, არამედ საქართველოდანაც თურქეთში გადასახლდა მოსახლეობის ერთი

ნაწილი (აფხაზეთიდან და მესხეთიდან), შიდა ქართლიდან ოსური მოსახლეობა თურქეთში არ გადასახლებულა. ოსეთში, ანუ ჩრდილო კავკასიის მთიანეთში, წარჩინებულები მაჰმადიანები იყვნენ და ამიტომაც მათი ერთი ნაწილი თავისი ხალხით თურქეთში გადასახლდა მსგავსად სხვა მაჰმადიანი ტომებისა, ხოლო შიდა ქართლში დამკვიდრებული ოსები თავიანთი წარმოშობით დვალები იყვნენ, ამიტომაც ცხადია, ისინი თურქეთში არ გადასახლდნენ.

რუსეთის ეკლესიის წმინდა სინოდს ეგზარხოსი თეოფილაქტე 1820 წელს თავის "რაპორტში" აუწყებდა, რომ მონათვლის შემდეგ შიდა ქართლის ოსები უბრუნდებოდნენ "კერპთაყვანისცემას" (ო. თედეევი, პირველი ოსური ხელნაწერების ენა, 1985, დანართი, გვ. 73).

როგორც აღინიშნა, 10-იან წლებში მრავალი ოსი (დვალი) მონათლეს საჩუქრებისა და პრივილეგიების სანაცვლოდ, მაგრამ 20-იან წლებში ისინი კვლავ ძველ სარწმუნოებას – ოსურ წარმართობას დაუბრუნდნენ. ცხადია, დვალების მონათვლა ძნელი არ იყო, რადგანაც ისინი თავიანთ თავს ქრისტიანებად თვლიდნენ, თუმცა მოუნათლავნი იყვნენ, მაგრამ მხოლოდ მონათვლა საკმარისი არ იყო, ქრისტიანობის შეთვისება რთული პროცესი იყო. საქართველოში დაფუძნებული რუსული ეკლესიის მეთაურებისათვის "მონათლული" ოსების (დვალების) ხელახლა "განწარმართება" დიდი მარცხი იყო, ისინი ეძებდნენ ახალ გზებს.

10-იან წლებში, როგორც ითქვა, "ოსი გლეხების საბოლოო "დამორჩილების" მიზნით მეფის ხელისუფლებამ დიდი ძალა მოახმარა მათ შორის ქრისტიანობის გავრცელებას. 1814 წლის 17 ოქტომბერს მან დაამტკიცა შემდეგი ბრძანება: "საქართველოში იყოს ერთი ეგზარხოსი და სამი ეპარქია – ქართლისა, ოსეთისა და სიღნაღისა. მოზდოკის ოსური კომისიის მეთაურობა დაეკისროს თელავის არქიეპისკოპოსს. ოსი მოხუცების წახალისებისათვის გაიცეს 1500 მანეთი" (სამხრეთ. ოსეთის ისტორიის ნარკვ. გვ. 245).

როგორც ვხედავთ, საქართველოს ავტოკეფალიის გაუქმების შემდეგ გააუქმეს ქართული ეპარქია, ეპარქიათა რიცხვი ორამდე დაიყვანეს საქართველოს ბარში, ხოლო მთისათვის შექმნეს ახალი ეპარქია და მას უწოდეს "ოსეთის ეპარქია". მთაში არა მარტო ოსები, არამედ ქართველი მთიელები ცხოვრობდნენ. რუსეთის ხელისუფლება მზად იყო საქართველოს მთიანეთის ყველა მცხოვრები ოსად გამოეცხადებინა. ეს იქიდანაც გამომჩნდა, რომ არა მარტო საეკლესიო, არამედ ადმინისტრაციული თვალსაზრისითაც ახლად შექმნილ "ოსეთის ოკრუგში" მთიულები და მოხევეებიც შეიყვანეს 1842 წელს. "ოსეთის ოკრუგის შემადგენლობაში თავდაპირველად შეიყვანეს აგრეთვე საქართველოს სამხედრო გზის გასწვრივ მცხოვრები მთიულ-მოხევეები და ამ ოკრუგის ცენტრად მთიულეთის სოფელი ქვეშეთი აირჩიეს" (ჯ. გვასალია, ქართლში ოსთა ჩამოსახლების საკითხისათვის, ლიტ. საქ. 1989 წ. 29.IX).

როგორც ვთქვით, რუსმა სამღვდელოებამ ქრისტიანულ ღრმად მორწმუნე ქართველებს ეპარქიები შეუმცირა, ხოლო ნაკლებ ქრისტიანულს კი "ოსეთის ეპარქია" შეუქმნა, სადაც ოსების გარდა მთიანეთის მცხოვრებნიც იყვნენ გაერთიანებულნი. ეს მხოლოდ ქართველთა გაოსების სურვილის გამო მოხდა.

პირველ ხანებში მართლაც ბევრი გაქრისტიანდა. მრავალი მონათლეს. ჩანს, ყველა მთიელ მონათლულს, ანუ "ოსეთის ეპარქიაში" მცხოვრებს ეროვნებით ოსად აცხადებდნენ, ამას მონათლულთა კოლოსალური რიცხვი მიუთითებს.

"უკვე 1815 წელს მონათლული იყო 11445 ოსი, ხოლო 1820 წლის პირველი ივლისისათვის მონათლული ოსების რიცხვმა 31 997 კაცს" (სამხ. ოსეთის ისტ. ნარკ. გვ. 245).

(მონათლულ "ოსთაგან" ეროვნებით ყველა ოსი რომ არ იყო, ეს იქიდანაც ჩანს, რომ არა თუ 1820 წელს, არამედ 1865 წელსაც კი პ. გიუმუშვილის მონაცემებით ოსების საერთო რაოდენობა საქართველოში იყო 39 897 (პ. გუგუშვილი, საქართველოს სსრ მოსახლეობის აღწარმოების საკითხები, გვ. 16, გვ. 183) მთიელი მოსახლეობა 1.287 ათასი, მათგან ოსები არიან 3,1%).

1820 წლისათვის რუს სამღვდელოებას შეუმჩნევია, რომ მთიელები, ანუ მათი სიტყვით "ოსები" კვლავ უბრუნდებოდნენ წარმართობას, ამის აღმოფხვრის მიზნით საჭიროდ მიუჩნევიათ ოსურ ენაზე საეკლესიო წიგნების გადათარგმნა და გამოცემა. როგორც აღინიშნა, რუსები შიდა ქართლისა ყველა არაქრისტიანს, – ანუ მთიელს – ოსს უწოდებდნენ, თუმცა ქრისტიანობა ქართველებსაც დაკარგული ჰქონდათ.

რუსეთის ხელისუფლებისათვის მოუთმენელი იყო ის, რომ მთიელებსა და ოსებში ღვთისმსახურება ტრადიციულად ქართულ ენაზე აღესრულებოდა, რუსულ საეგზარხოსოს ამის დაშვება არ შეეძლო. ამიტომაც სურდა, რომ აქ ქართულის ნაცვლად ოსური საეკლესიო მნიგნობრობა დაარსებულიყო. ეგზარხოსი სინოდს წერდა: "ქრისტიანობის წარმატებით გავრცელების გამაძნელებელ მიზეზთა შორის ოს ხალხში, რომელიც მონათვლის შემდეგ არაიშვიათად დაუბრუნდა კერპთმსახურებს, უნდა მიეკუთვნოს: 1. ოსურ ენაზე არავითარი წიგნის არ არსებობა; 2. სამღვდელოების მიერ ოსური ენის უცოდინარობა და პირიქით ოსების მიერ ქართულისა, რომელზეც სრულდებოდა საღმრთო ლიტურგია და მათ შორის ქრისტიანობის წესების შესრულება" (ო. თედევი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 73).

რუსმა ხელისუფლებამ მიზნად დაისახა, აღმოეფხვრა ქართლის მთიანეთში ქართული საეკლესიო მსახურება, ქართული წირვა-ლოცვა და წესების აღსრულება, საერთოდ ქართული ქრისტიანობა აღმოეფხვრა მთიანეთში. მართლაც, მალე XIX საუკუნის ბოლო ათწლეულებში ქართველ სამღვდელოებას აუკრძალეს ქართლის მთიანეთში სამსახური, ხოლო ქართული წმიდა წიგნები ოსურ ენაზე ათარგმნინეს და გაავრცელეს. ეს ხალხი ქართულენოვან მსახურებას იყო შეჩვეული. ქართლის მთიელ დეალებს, მართალია, ოსური ენა შეთვისებული ჰქონდათ, მაგრამ მათი დედა ენა არა ოსური, არამედ დვალური იყო ჯერ კიდევ XVIII საუკუნის დასაწყისში, შეუძლებელია, ერთ საუკუნეში მათ საბოლოოდ დავიწყებული ჰქონოდათ მშობლიური ენა. გარდა ამისა, ვახუშტი წერს, რომ საქართველოსთან კონტაქტის მქონე დვალეებმა თავიანთ სამშობლოშივე დვალურ ენასთან ერთად იცოდნენ ქართული ენაც, "ვიეთთა მოთავეთა და ქართლსა და რაჭას მსვლელთა უწყიან ქართულნი"... (ქ.ც. IV, გვ. 639). მაშასადამე, ჯერ კიდევ შიდა ქართლში ჩასახლებამდე ქართლსა და რაჭას მოსიარულე დვალეებმა ქართული ენა იცოდნენ. მით უმეტეს, ამ ენას ისინი შეითვისებდნენ ქართლში ჩასახლების შემდეგ, მაგრამ

რუსული ხელისუფლება ყოველი ღონისძიებით ებრძოდა ამ მდგომარეობას. ქართლში ჩამოსახლებულ დევლებს მათ არ აღუდგინეს დევალური ენა, არამედ განუმტკიცეს ოსური ენის ცოდნა, რომელიც მათთვის დედა ენა არ იყო, დევლებს საკუთარი ენა ჰქონდათ და ეს იყო დევალური ენა. ხელისუფლებამ არავითარი ყურადღება არ მიაპყრო დევალურ ენას, ხოლო ქართულ ენას სასტიკად შეებრძოლა. დევლებს ოსურენოვანი ქრისტიანული მსახურება დაენერგათ. თუმცა უნდა ითქვას, რომ ეს წარმატებული არ ყოფილა. ხალხი ქართულენოვანს არ უარყოფდა და სიამოვნებით იღებდა მას, ამიტომაც აეკრძალათ შემდეგ ქართველ მღვდლებს ქართლის მთიანეთში სამსახური. აიდავით ბეგიზოვი ამბობს: "ქრთამით ამიღეს დოკუმენტი "ო ბლაგონადეჟნ-ოსტი", მიმიყვანეს საქართველოს ეგზარხოსთან, რომელსაც აეკრძალა სამხრეთ ოსეთში ქართველის მღვდლად ან მასწავლებლად გაგზავნა. ეგზარხოსმა სწრაფად მაკუთრხა, დამლოცა, ჩამინყვეს წიგნებში ფურცლები, რა წამეკითხა ჯვრის წერაზე, რა პანაშვიდზე და რა რომელ დღესასწაულზე ... მქონდა ჯამაგირი, დრამის ფულს არ ვიღებდი, ეს გადასახადი ოსებმა არ იცოდნენ. ჯავის ზევით მე ვიყავი პირველი ოსი მღვდლად და კიდევ იყო შემდეგ ორი ოსი, თორემ უნინ სულ ქართველები იყვნენ ჩვენში ამ სამსახურში" (ი. მეგრელიძე, სიძველეები ლიახვის ხეობაში, 1984, გვ. 289).

აქედან ჩანს, რომ მთა და მისი ხალხი, რომელიც ქართველი სამღვდელოების სამწყსო იყო ათასწლეულების მანძილზე, ხელისუფლებამ იძულების ძალით წაგლიჯა ქართულენოვან ეკლესიას და იძულებითი ხერხებით მეთოდურად გააოსა. აქ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ დევლები იბერიელი ხალხი იყო, ქართველებთან გაცილებით უფრო ახლო მდგარი, ვიდრე ოს-"ალანებთან". დევლები იძულებით ჩამოაშორეს ქართულ ეკლესიას, რომელთანაც მას ათასწლოვანი ურთიერთობა აკავშირებდა და შეიყვანეს ხელისუფლების მიერ სახელდახელოდ შექმნილ ოსურენოვან საეკლესიო სამყაროში. უნდა ითქვას, რომ ამ ოსურენოვან "ეკლესიაში" დევლებთან ერთად მრავალი ქართველი მოექცა ზემოთაღწერილი მიზეზების გამო თვით საქართველოს ეგზარხოსის უშუალო ინიციატივითა და ხელმძღვანელობით, იმპერიის სასულიერო საქმეებისა და სახალხო განათლების მინისტრის გოლიცინისა და თვით იმპერატორის მფარველობით (იხ. ი. თედევის დასახ. ნაშრომი, გვ. 86-87). ი. იაღლუზიძეს ქართულიდან ოსურ ენაზე ათარგმნინეს საეკლესიო წიგნები, რაც შემდეგ გაავრცელეს. ის თავის თავზე წერდა: "საქართველოს აზნაური იოანე გიორგის-ძე იაღლუზიძე ... შობილ ვარ ოსეთსა. წარმოშობა ჩემი არს ბუნებით ოსთა აზნაურთაგან" (იქვე, გვ. 70). ეს "საქართველოს აზნაური" ქართული ეკლესიის წევრი – ქართველი სამღვდელო იყო, მას მრავალჯერ ჰქონდა (4-ჯერ) გადანერილი სულხან-საბას წიგნები, იგი ქართული სახელმწიფოსა (ერეკლე მეფის) და ქართული ეკლესიის (ნათლისმცემლის მონასტერში) მიერ იყო აღზრდილი. ის იყო ქართულენოვანი პოეტი. შეიძლება, ის თავის თავს "ოს-ჩერქეზთა" მეფის "ალღუზონის" შთამომავლად თვლიდა. მას მიუძღვნა თავისი პოემა (იქვე, გვ. 7).

1820-1824 წლებში მას ათარგმნინეს ქართულიდან საეკლესიო წიგნები. "ყველა ჩამოთვლილ წიგნში მოცემულია ქართულ-ოსური ტექსტი: ქართული მარცხნივ და ოსური მარჯვნივ. ყველა ეს წიგნი ძველი ქართული ასოებით

(ხუცურით) არის დაბეჭდილი" (გვ. 9). "თარგმანში არის ჩატოვებული ქართული სიტყვები: უმრავლესობა ამ სიტყვებისა მოხელეთა, მცენარეების, მწერების სახელწოდებაა. მთარგმნელმა ვერ დაუძებნა ამ ტერმინებს შესაფერისი ოსური სიტყვები, ვერც შეთხზა და ამიტომ ქართული სიტყვებივე ჩატოვა" (გვ. 41).

ითარგმნა წმიდა სახარება, ეგზარხოსმა შალვა ქსნის ერისთავს სთხოვა, თავის მამულში შეეკრიბა ქართულისა და ოსურის მცოდნე, რათა შეესწორებინა ნათარგმნი სახარება. "შემოკრიბნა მუნ მცხოვრებნი ყმანი თავისნი უფროს უფროსნი კაცნი სმენად შემძლებულნი და სხვანიცა ხალხნი" (გვ. 82): პირობის თანახმად, მათ ქართულიც უნდა სცოდნოდათ. პირველად ქართულად კითხულობდნენ, მერე კი ოსურად. აქედან ჩანს, რომ ხალხისათვის ქართული ენა არც ისე უცხო ენა იყო. ცხადია, წმიდა წერილის ყოველ ენაზე თარგმნა კურთხეული საქმეა, მაგრამ ერთა ერთმანეთზე გადაკიდებისა და ურთიერთშორის გაუცხოებისათვის, ერთი ერის მრავალ ტომებად დანაკუნებისათვის მისი გამოყენება არასწორია.

უნდა ითქვას, რომ ამას თვით ქართველი ხალხის ეროვნული თვითშეგნების უაღრესად დაბალი დონე უწყობდა ხელს. თვით ხალხი თავისივე ქვეყნის სხვა კუთხის მცხოვრებს ვერ ითვისებდა თავის წიაღში, საქართველოში "დაყავი და იბატონეს" პოლიტიკის გატარებისათვის კარგი პირობები არსებობდა. ქართველების გაოსებას თვით ქართველი ხალხის დაბალმა თვითშემეცნებამ შეუწყობდა ხელი. ეს განსაკუთრებით ითქმის ბატონყმობის (ქართლის მთიანეთში "ოსთა შორის" 1852 წელს) შემდეგ ქართლის ბარში და საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში მთიელ ხიზანთა მასიური ჩასახლების მერე.

ქართველები ეთნოგრაფიულ ნიშნებს ხშირად აიგივებდნენ ეროვნულ ნიშნებთან, ე.ი. ქართლის მთიელებს ოსების მსგავსი ეთნოგრაფიული ნიშან-თვისებანი, ნეს-ჩვეულებები რელიგიური წარმართულ-ქრისტიანული რიტუალები გააჩნდათ, რაც ბარელი მოსახლეობის თვალში ქართველ მთიელებს წარმოაჩენდა, როგორც - ოსს, ასეთ შეხედულებას საფუძვლად ედო ის, რომ ბარელი ქართველები მთიელთა განსხვავებულ ეთნოგრაფიულ ნიშნებს ოსურ ეროვნულ ნიშნებად მიიჩნევდნენ, ანუ ქართველ მთიელებს ოსებად მიიჩნევდნენ და ასე უწოდებდნენ კიდევ მთიდან ბარში ჩამოსახლებულ ეროვნებით ოსს, ქართველ მთიელს, მით უმეტეს, რომ განსხვავებული ნიშნების გარდა მათ ოსური ენაც გაეგებოდათ ან იცოდნენ, თუმცა კი ქართული ენა, როგორც დედა ენა იცოდნენ.

ეს არ არის გამონაკლისი, რადგანაც არა თუ უბრალო ადამიანები, არამედ აღმწერებიც კი მოსახლეობას საყოველთაო აღწერების დროს ადამიანის ეროვნულ კუთვნილებას განსაზღვრავდნენ სარწმუნოებრივი, ანდა ეთნოგრაფიული ნიშნებით. ქართლელი მთიელების ოსებად ჩანერა რუსეთის ცარიზმის სურვილიც იყო:

"არანაკლებ მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ ცარიზმის რუსიფიკატორული პოლიტიკა საგანგებოდ ითვალისწინებდა რუსეთის განაპირა მხარეების ეროვნულ-უფლებრივი ინტერესების შელახვას, ათანაბრებდა ეთნოგრაფიულ და ეროვნულ ნიშნებს და ამ გზით ცდილობდა დაენანევებინა ერთიანი ეროვნულისხეული, წინააღმდეგობა ჩაგრული ხალხების თვითშეგნების

გამოღვიძებას, ყოველმხრივ შეეფერებინა ერის კონსოლიდაცია..." – (ვ. ჯიომვილი, საქ. მოსახლეობა გვ. 111).

ქართული ერი რუსეთისათვის იყო პოლიტიკური ერი, სომხები კომერციული ერი, ამიტომაც სომხების არ ეშინოდათ, ქართველებისა ეშინოდათ, ხოლო ოსებს საერთოდ არ განიხილავდნენ, როგორც ერს, არამედ როგორც იარაღს ჩრდილო-კავკასიელი მებრძოლ ხალხებისა და ქართველების წინააღმდეგ (პოლიტიკური ხალხის წინააღმდეგ).

ცარიზმის რუსიფიკატორული პოლიტიკა ყოველი ღონით ცდილობდა დაენანევრებინა ქართველი ერის ერთიანი სხეული, შეეფერებინა ეროვნული კონსოლიდაცია. ამიტომაც, 1886 წელს ცალკე ეროვნებად აღნუსხეს ქართველები, ხევსურები, იმერლები, გურულები, მეგრელები, სამურზაყანოელები და ქართული ხალხის სხვა ეთნოგრაფიული ჯგუფები (იხ. ვ. ჯიომვილი, დასახ. ნაშრ. გვ. 111).

თუ XIX საუკუნემდე ბარელი ქართველები ბარში და მთიელი ქართველები მთაში ცხოვრობდნენ და ისინი იშვიათად ხვდებოდნენ ერთმანეთს, ამ საუკუნეში სხვადასხვა კუთხის მთიელების ბარის სხვადასხვა კუთხეებში მიგრაციამ დაახლოვა ისინი, მაგრამ პირველ ეტაპზე მრავალ გაუგებრობას ჰქონდა ადგილი. "ორიოდე სიტყვა უნდა ვთქვათ თიანეთის მაზრის საოჯახო სიებზე. არაერთგზის ერწო-თიანეთში ხევსურეთიდან მიგრირებული ცოლქმრული წყვილი არაკანონიერადაა მიჩნეული, შესაბამისად – მათი შვილებიც... ხევსურეთიდან ერწო-თიანეთში გადმოსახლებულნი ჯვარს არ ინერდნენ ქრისტიანულ ეკლესიაში და არც ბავშვებს ნათლავდნენ. ხევსურული წეს-ჩვეულების მიხედვით, ისინი კანონიერი ცოლ-ქმარი და კანონიერი შვილების მშობლები იყვნენ. აღნიშნულიდან ამკარად ჩანს, მთიელთა ქრისტიანული მიგრანტები ახალ გარემოში, გარკვეულ ხანს ინარჩუნებდნენ მთისათვის დამახასიათებელ ზოგიერთ ყოფით (ამ შემთხვევაში სოციალურ-რელიგიურ ელემენტებს... მიგრანტ ხევსურებში ფაქტიურად არ გვხვდება ქრისტიანული კანონიზებული სახელები..." (რ. თოფჩიშვილი, XIX საუკუნის მოსახლეობის აღწერა საქართველოში, მნათობი, 1987, №12, გვ. 161).

უნდა ვთქვათ, ხევსურთა მსგავსად ბარში ჩამოსახლებულ ქართლის მთიელებსა და იმ ქართულენოვან დვალეებს ჰქონდათ ბარელებისაგან განსხვავებული სოციალურ-რელიგიური ელემენტები, რაც ხევსურთა მსგავსად გაუცხოებას იწვევდა ბარის მცხოვრებთა შორის. როგორც ხევსურების განსხვავებულ საყოფაცხოვრებო და სარწმუნოებრივ ელემენტებს უძებნიდნენ ეროვნულ საფუძველს და მათ ამის გამო არაქართველებად ("ჯვაროსნებად" ანდა ვაინახებად) აცხადებდნენ, ასევე ბარში ჩასახლებულ ქართლის მთიელებს არაქართველებად მიიჩნევდნენ სოციალურ-რელიგიური ელემენტების, ანუ ეთნოგრაფიული ნიშნების სხვაობის გამო. მათ, ცხადია, ოსებად მიიჩნევდნენ, რადგანაც მათ იცოდნენ ოსური ენა და ოსური წეს-ჩვეულების ერთი ნაწილი ჰქონდათ შეთვისებული. ამას ხელს ისიც უწყობდა, რომ მათ ქრისტიანული წესები არ იცოდნენ, ანდა ოსების მსგავსად მათ სარწმუნოებას წარმოადგენდა ქრისტიანობის ელემენტებთან გაერთიანებული წარმართობა.

ქართული წარმომავლობა სამხრეთ ოსური გვარებისა

ნინა თავებში აღინიშნა, რომ ერთიანი საქართველოს სახელმწიფოს დაშლისა და XIX საუკუნეში სახელმწიფოებრიობის დაკარგვის შემდეგ ქართველი ერისაგან გაუცხოვდნენ ჯერ ქართლის მთიანეთში მცხოვრები დვალეები, ხოლო შემდეგ ქართლის მთიულები გაოსდნენ. ოსურ გარემოში მცხოვრები ბარელი ქართლელების გაოსებაც დაინყო. ამის შესახებ არსებობს ეთნოგრაფთა დაკვირვებანი, რომელნიც უკვე მოყვანილი გვქონდა.

ძველი ქართული საისტორიო წყაროები არ მოიხსენიებენ "ქართლის მთიულებს", როგორც განსაკუთრებულ ეთნოგრაფიულ ჯგუფს, ეთნიკურად ზოგადი ქართველებისაგან განსხვავებულს. ეთნოგრაფიული ჯგუფი – "ქართლის მთიულები" არ არსებობდა, რადგანაც ქართლის მთიანეთში მცხოვრები ქართველები არ გამოირჩეოდნენ ქართლელებისაგან ეთნიკური თვალსაზრისით. ეს იმიტომ უნდა აიხსნას, რომ საქართველოს სახელმწიფოს დაშლამდე ქართველი ხალხიც ერთიანი იყო, სახელმწიფოს დაშლამ სხვადასხვა პოლიტიკურ ერთეულებად ერის დაყოფაც გამოიწვია. წარმოიქმნა სხვადასხვა ეთნოგრაფიული ჯგუფები.

"ჩვენი აზრით, არაგვის, ქსნის, მეჯუღისა და დიდი და პატარა ლიახვის ხეობების მთიანეთი ერთ მთლიანობაში შეადგენდა კიდეც "ქართლის მთიულეთს" (ქართლის მთიანეთს) – ნერს ვ. ითონიშვილი ("არაგვის ხეობა" 1986 წ.).

ვითარება იცვლება XVI-XIX საუკუნეებში. საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში შეიქმნა სხვადასხვა ქართული პოლიტიკური ერთეულები – სამეფოები და სამთავროები. ამ ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელ ერთეულებში ასწლეულების მანძილზე ყალიბდება კუთხური ეთნოფსიქოლოგია, რის გამოც ფაქტიურ დიფერენციაციას განიცდის ერთიანი ქართველი ხალხი. ყალიბდება კახელობა, ქართლელობა, იმერლობა, გურულობა და ასე შემდეგ. ეთნიკური სახე შეიცვალა აფხაზეთმა (გააფსუვდა), აღმოსავლეთ კახეთმა (საინგილომ), მესხეთმა, შეიცვალა ქართლის მთიანეთის ეთნიკური სახეც. ქართლის მთიანეთის ეთნიკური სახის შეცვლა გამოიწვია ჩრდილო კავკასიელი ტომების შემოსვლამ და დამკვიდრებამ. აქ იგულისხმება დვალეები. ნაწილობრივ შეიცვალა კახეთის მთიანეთის ეთნიკური სახეც, ჩრდილოეთის ტომების გავლენით როგორც დვალეები, ისე დიდოელები განიცდიან ეთნიკური სახის ცვლილებას. დვალეები ოსდებიან, ხოლო დიდოელები ერწყმიან კავკასიურ ტომებს ისტორიულ-კულტურული თვალსაზრისით. აღსანიშნავია, რომ დიდოეთი ქართველ პოლიტიკოსებსა და ისტორიკოსებს ისტორიული თვალსაზრისით ქართულ მხარედ მიაჩნდათ. სწორედ ამიტაა გამოწვეული ის, რომ ქართლ-კახეთის მოსახლეობის აღწერის 1770 წლის საბუთში დიდოეთის შესახებ ნათქვამია: "არს დიდოეთი, ლეკისაგან წარმეული ამ ასს წელიწადში" (ქართ. სამხ. ძეგ., ტ. II, გვ. 421), აქ ყურადღება უნდა მიექცეს იმ კონტექსტს, რომელშიც მოთავსებულია ეს წინადადება – "არს ხევსურეთი კერძო ქრისტიანენი ... არს ფშავი მართლმადიდებელნი ... არს თუშეთი მართლმადიდებელნი ქრისტიანენი ... არს დიდოეთი ლეკისაგან

წართმეული ამ ასს წელიწადში ... კახეთის მართლმადიდებელნი ქრისტიანნი ... კახეთის სომეხნი ... კახეთის თათარი..." (იქვე, გვ. 421).

ჩანს, დიდოეთი მიიჩნევა ნაწილად კახეთისა, მაგრამ წართმეულად "ლეკის" მიერ არც თუ დიდი ხნის წინ. კონტექსტიდან ისიც ჩანს, რომ იქამდე ეს მხარე ქრისტიანულ-მართლმადიდებლური ან "კერძო ქრისტიანი" იყო და ამიტომაც, ცხადია, კულტურულ-ისტორიულად ქართულ მხარეს წარმოადგენდა.

თეიმურაზ ბატონიშვილის ცნობით, ჩეჩენ-ინგუშ-ქისტ-ლლიღვთა სალაპარაკო ენა ქართული იყო, თუმცა თავისი ენაც ჰქონდათ. უფრო მეტიც, ამჟამადაც კი საქართველოს საზღვართან მცხოვრებ ზოგიერთ ტომს (თემს) მიაჩნია, რომ ისინი თავიანთი წარმოშობით ქართველები არიან. ის, რომ კახეთის მთიანეთთან ახლოს მცხოვრები ჩრდილო კავკასიელი ტომები წარმოშობით ქართველად თვლიან თავს, არ არის შემთხვევითი. ეს არის არეკვლა იმ ფაქტისა, რომ კულტურულ-ისტორიული თვალსაზრისით, შუა საუკუნეთა მანძილზე ისინი მართლაც ქართველები იყვნენ. არა მარტო საქართველოს მოსაზღვრე დაღესტნური ზოგიერთი საგვარეულო (თემი) აღიარებდა ქართველებისაგან თავიანთ წარმოშობას, არამედ ჩეჩნებისა და ინგუშების ზოგიერთი თემიც. – არსებობს "აგრეთვე ინგუშებისა და ჩეჩნების სახალხო თქმულება ზოგიერთი საგვარეულოს (თემის) ქართული წარმოშობის შესახებ" (ე.ე. კრუპნოვ, ინგუშეთის ისტორიისათვის, "ვესტნიკ დრევენეი ისტორიი", 1939, №2, გვ. 84, წიგნიდან ზ. დიდებულიძე, დასახ. ნაშ. გვ. 34).

ჩეჩნებისა და ინგუშების სახალხო თქმულებები ზოგიერთი თემების ქართული წარმოშობის შესახებ არეკლავს შედარებით უახლოეს წარსულს, როცა ერთიან საქართველოში, ანდა კახეთის სახელმწიფოს საზღვრების შიგნით ცხოვრებისას საკმაოდ გრძელი ისტორიული ეპოქის მანძილზე ეს მხარეები შეერწყნენ ამ სახელმწიფოს ხალხს კულტურულ-ისტორიული თვალსაზრისით.

მაგრამ ვითარება იცვლება საქართველოს სახელმწიფოს დაშლის შემდეგ. კახეთის მთიანეთში შემოდინა არაქართულენოვანი დაღესტნურ-ჩეჩნურ-ინგუშური თემები, ემკვიდრებიან იქ, ანდა ადგილობრივ ქართული თემის ენაზე თავიანთ კვალს ტოვებენ (მაგ. თუშეთში), იტაცებენ მთელ მხარეს (მაგ. დიდოეთს), აწარმარებენ ქართულ კუთხეებს (ეს ის ინგუშური მხარეებია, რომელნიც ამჟამად ქართული წარმოშობისად თვლიან თავიანთ თავს).

ასევე ხდება ქართლის მთიანეთშიც. დვალები კულტურულ-ისტორიული თვალსაზრისით უფრო ქართული მხარე იყო, ვიდრე დიდოეთი. ეს იქიდან ჩანს, რომ, როცა თამარის დროს დიდოელები და ფხოველები განდგნენ, მათ დასამორჩილებლად სხვა მთიელებთან ერთად დვალებმაც ილაშქრეს. "მათ უკვე ჟამდა იწყეს მთიელთა განდგომად, კაცთა ფხოველთა და დიდოთა ... მოუწოდა მეფემან ათაბაგსა და ყოველთა მთიულთა: დვალთა, ცხრაზმელთა, მოხვეეთა, ხადელთა, ცხავატელთა, ჭართალელთა, ერწოთიანელთა მისცა ივანე ათაბაგსა და წარავლინა მათ ზედა" (ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 111).

მართალია, კულტურულ-ისტორიული თვალსაზრისით (და შეიძლება არა ეთნიკურით) დვალები ქართველები არიან, სოციალურ ურთიერთობათა განვითარების მხრივ, დვალები დიდად ჩამორჩებოდა შიდა ქართლის ბარს.

"სოციალურ ურთიერთობათა განვითარების მხრივ, გ. მელიქიშვილი XII ს. საქართველოში გამოყოფს სამ რეგიონს, ესენია: 1. ქართლი და მესხეთი (ტაო-კლარჯეთი) – ფეოდალურ ურთიერთობათა განვითარების მხრივ ყველაზე დაწინაურებული კუთხე; 2. საქართველოს მთიანეთი, რომელიც ჯერ კიდევ პირველყოფილ-თემური ან ადრეკლასობრივ წინაფეოდალური წყობის პირობებში ცხოვრობდა და 3. ისტორიული აფხაზეთი და კახეთი, რომელიც აღნიშნული ორი რეგიონის საშუალო პოზიციაში იმყოფებოდნენ" (გ. გამყრელიძე, ხევსურეთის სოფელი და მისი სამეურნეო ტრადიციები, 1989 წ., გვ. 28).

სოციალურ ურთიერთობათა განვითარების მხრივ შემდგომ საუკუნეებშიც იყო განსხვავება ქართლის ბარსა და მთას შორის, კერძოდ, ქართლის ბარი იყო "ყველაზე დაწინაურებული კუთხე", ხოლო მთიანეთი – "ჯერ კიდევ პირველყოფილ-თემურ ან ადრეკლასობრივ წინაფეოდალური წყობის პირობებში ცხოვრობს" (იქვე). ჩანს, სწორედ ასეთმა კატასტროფულმა სოციალურმა (და არა ეთნიკურ-ისტორიულ-კულტურულმა) განსხვავებამ ქართლის ბარსა და მთიანეთს შორის გამოიწვია მთიანეთის გაუცხოება ბარისაგან, რომელსაც თან დაერთო გადაგვარებაც (გაოსება, ეთნიკური სახის შეცვლა).

შეიძლება დაისვას კითხვა: რატომ გადაგვარდა (ე.ი. გაოსდა, გაუცხოვდა) ქართლის მთიანეთი, ხოლო კახეთის მთიანეთი და დასავლეთ საქართველოს მთიანეთი არა? პასუხი შეიძლება მოიძებნოს გ. მელიქიშვილის ზემოთ მოყვანილ აზრზე დაყრდნობით: კახეთის ბარი თავისი სოციალურ ურთიერთობათა განვითარების მხრივ დიდად არ განსხვავდება მისი მთიანეთისაგან (ასევე იყო დასავლეთ საქართველოშიც (აფხაზეთშიც), – ის "საშუალო პოზიციაში" იმყოფება. ანუ, თუ კი ქართლის ბარი დიდად დაწინაურებული მხარეა ფეოდალურ ურთიერთობათა განვითარების მხრივ, ხოლო მთიანეთი – დიდად ჩამორჩენილი, კახეთის ბარი – ამ "ორი რეგიონის საშუალო პოზიციაში იმყოფება", ე.ი. კახეთის ბარი და დასავლეთ საქართველოს ბარი თავიანთ მთიანეთთან სოციალ-ეკონომიკური განვითარების მხრივ ახლოს იმყოფება, ხოლო ქართლის ვაკე, როგორც ითქვა, დაწინაურებული, დიდად განვითარებულია თავის მთიანეთთან შედარებით, სოციალური განვითარების თვალსაზრისით ქართლსა და მის მთიანეთს შორის განსხვავება კატასტროფულია. ამიტომაც, მონღოლ-თათართა ჩდილოეთიდან მოწოდების გამო ოს-დვალთა ჯგუფების მთიანეთში დამკვიდრებისას აღმოჩნდა, რომ სოციალური თვალსაზრისით მთიანეთში ყოველივე ოსური (უცხო) უფრო ბუნებრივი აღმოჩნდა, სოციალურად უფრო მისაღები იყო, გასაგები (ე.ი. ოსები მთიელების სოციალურ ურთიერთობათა სფეროში ადვილად შეიჭრნენ, ჩაენერნენ, ჩანს, იმის გამო, რომ ისინიც განვითარების იმავე დონეზე იმყოფებოდნენ, რომელზეც მთიელები), ხოლო ბარისა ყველაფერი რთული, გაუგებარი და მიუღებელი იყო. ამიტომაც იყო, რომ მთიანეთის გაოსებამდეც მთიანეთი იბრძოდა ბარული წესების წინააღმდეგ, ჯანყდებოდა, როგორც ეს "ძეგლი ერისთავთა"-დან და სხვა წყაროებიდან ჩანს.

მიუხედავად იმისა, რომ მთიელთა საზოგადოება სოციალურ ურთიერთობათა თვალსაზრისით ჩამორჩებოდა ქვეყნის ცენტრალურ რეგიონებს, მა-

ინც ის ხელისუფლებისა და, საერთოდ, ქვეყნისადმი ერთგულებით გამოირჩეოდა. ზოგადად აქ იგულისხმება საქართველოს საზღვრებში მცხოვრები ყველა ტომი, მათ შორის დვალელებიც. მაგალითად, დვალელები ხელისუფლების ერთ-ერთი დასაყრდენი იყვნენ ფხოველთა და დიდოთა აჯანყების დროს, ისიცაა ალსანიშნავი, რომ თავიანთი გაოსების წინ ქართლის მთიელები (მათ შორის დვალელებიც) ცენტრალურ ხელისუფლებას ორგულობდნენ. ამიტომაც უნდა ვიფიქროთ, რომ დვალეების გაოსებას აპირობებდა შინაგანი განკერძოება – სახელმწიფო ხელისუფლებისადმი ორგულობა. დვალეები ამ მხრივ გამონაკლისი არ არიან. მესხეთიც თავისი გამაჰმადიანების, ანუ "გათათრების" წინ გამოირჩეოდა სასტიკი ორგულობით ცენტრალური ხელისუფლებისადმი, როგორც ხელმწიფის, ისე კათალიკოს-პატრიარქისადმი. მესხეთშიც, დვალეთსა და სხვა კუთხეებშიც გადაგვარებას წინ უსწრებდა სეპარატიზმი, განკერძოება და ორგულობა. გ. სააკაძის მიერ დვალთა დამორჩილებამ მათი გაოსების პროცესი ვერ შეაფერხა.

ამ პროცესის დასრულებამდე დვალეები გადმოსახლდნენ ქართლის მთიანეთში და იქ დაემკვიდრნენ, როგორც ვახუშტი წერს: დვალეების გადმოსახლება, ჩანს, გამოიწვია ისტორიულ დვალეთში შექმნილმა საზოგადოებრივმა ვითარებამ. ოს-"ალანთა" შემოსახლების შემდეგ ისინი მოექცნენ საზოგადოებრივი იერარქიის მაღალ საფეხურებზე, ხოლო დვალეები მათ ხელქვეითებად, უფრო მეტიც, "მონებად" იქცნენ. ვახუშტი წერს ოსებისა და დვალეების შესახებ, რომ ოსებმა შეძლეს ახალი საზოგადოების შექმნა "დამონებითა მათითა". აქ იგულისხმება დვალეების "დამონება". შეიძლება "დამონება" პირდაპირი მნიშვნელობით არ უნდა გავიგოთ, მაგრამ ისიცაა ალსანიშნავი, რომ ჩრდილო კავკასიაში ჯერ კიდევ XIX საუკუნის შუა წლებში ოს-ალდარებს ჰყავდათ "მონა-ყმები", როგორც მკვლევარები მიუთითებენ (იხ. მ. გონიკაშვილი, დასახ. ნაშრ. გვ. 160, შენიშვნაში). დვალეების ქართლის მთიანეთში დამკვიდრება უნდა გამოეწვია შიშს, რომ თუ ისინი ისტორიულ სამშობლოში დარჩებოდნენ, "მონა-ყმებად" იქცეოდნენ. მართლაც, ვახუშტი აღწერს, რომ როგორც წესი, ისტორიულ დვალეთში (უკვე ოსეთში) ოსები ეწოდებოდათ იერარქიის მაღალ საფეხურზე მდგომთ, ხოლო დვალეები – მათ ქვეშევრდომებს, ანდა დაბალ საფეხურზე მყოფთ.

მაშასადამე, ქართლის მთიანეთში გადმოსახლდნენ არა ეთნიკური "ოს-ალანები", არამედ დვალეები, რომელთაც უკვე დაწყებული ჰქონდათ ოსური ენისა და ოსური სარწმუნოების ელემენტების მოხმარება.

"ოსი" სოციალური თვალსაზრისით "თავისუფალს" ეწოდებოდა, ხოლო "დვალი" – ამ საზოგადოებაში "მონა-ყმას", "არათავისუფალს", ანდა "დამოკიდებულს". ქართლის მთიანეთში დვალეები თავისუფლების შენარჩუნებისათვის გადმოვიდნენ, ამიტომაც მათთვის სასურველი იყო "ოსი", ანუ "თავისუფალი" ეწოდებინათ, ვიდრე "დვალი", ანუ "არათავისუფალი". ოსობა სოციალურ კატეგორიად იყო ქცეული.

როგორც აღინიშნა, XIX საუკუნეში ინტენსიურად დაიწყო ქართლის მთიანეთში მცხოვრები ქართველების გაოსება, 1852 წლიდან ოსების ბატონყმობისაგან გათავისუფლებისა ბარში ჩამოსახლების შემდეგ დაიწყო ბარელი ქართველების გაოსებაც. ქართველთა გაოსების პროცესი დააჩქარა განსა-

კუთრებულმა საეკლესიო პოლიტიკამაც, რომელსაც საეგზარხოსო ენეოდა ოსების მიმართ.

ქართველთა გაოსებას სოფლების, გვარების, ტოპონიმებისა და სხვა მასალების ქართული წარმომავლობის გარდა, მიუთითებს სამხრეთ ოსეთის ოსური ფოლკლორიც, რომელსაც მრავალი ქართული ელემენტი ახასიათებს. ქართული ფოლკლორი ოსებში საკმაოდ მნიშვნელოვანია, თუმცა ქართული ფოლკლორი ჩრდილო კავკასიის ოსებშიც ყოფილა გავრცელებული, შედარებით ნაკლები ხარისხით, ჩანს, ისტორიული დვალეთის ტერიტორიაზე (რომელიც ახლა ჩრდილო კავკასიაშია) მცხოვრებ დვალთა გაოსებისა და მათი ჩრდილო კავკასიის დაბლობში ჩასახლების გამო.

– "ოსურ ფოლკლორში ასევე განსაკუთრებული ადგილი უკავია დარეჯანიანის თქმულებებს. ეს არის ქართულიდან შესული ამირანდარეჯანიანის ოსური ვერსია. იგი გავრცელებულია როგორც სამხრეთ ოსეთში, ასევე ჩრდილო ოსეთშიც. აი, რას წერს კ. ხეთაგუროვი თავის "ეთნოგრაფიულ ნარკვევებში": "მძიმე ავადმყოფს ... არ სტოვებენ მარტოდ ... ღამე მორიგეობენ, უმთავრესად ახალგაზრდები. ისინი ცდილობენ ავადმყოფის გართობას, მხიარულობენ, ყვებიან ზღაპრებს და უკრავენ ფანდურზე, თორმეტსიმიან არფაზე და თან ამღერებენ ლეგენდებს დარეჯანიანზე და სხვა მითიურ გმირებზე" (კ. ხეთაგუროვის 500). დარეჯანიანის თქმულებები ბევრჯერ გამოიცა (იგულისხმება ოსურად – ეპ.ა.ჯ.). იგი მეცნიერულად საფუძვლიანად არის შესწავლილი და შეჯერებულია ორიგინალთან – ქართულ "ამირანდარეჯანიანთან" (დ. ქალოვეა). დარეჯანიანის თქმულებები (იგულისხმება ოსური – ეპ.ა.ჯ.) ციკლებად არის დაყოფილი, ერთ-ერთი ბოლო ციკლის სახელწოდებაა "ამბავი როსაფისა" ... როსაფი ნახსენებია მხოლოდ ამბის დასაწყისში, მთელი ამბავი კი გადმოგვცემს თალარის, ავთანდილისა და ფრიდონის ამბებს. ერთი სიტყვით, ეს გახლავთ ოსური ხალხური ვეფხისტყაოსანი. მას არაფერი აქვს საერთო დარეჯანიანის თქმულებებთან. როსაფი მოხსენებულია, როგორც დარეჯანიანი და ამდენად მისი ვაჟებიც – თალიარი, ავთანდილი და ფრიდონიც დარეჯანიანი არიან. დარეჯანიანია ასევე მასმათიც... ამრიგად, "ამბავი როსაფისა" – ეს არის ოსური ხალხური ვეფხისტყაოსანი (ო. თედევი, ნარკვევები ოსურ-ქართული ენობრივი ურთიერთობებიდან, 1988წ. გვ. 53-54). ოსურ ვეფხისტყაოსანში დარეჯანს ეწოდება სთრეჯანი, ასმათს – მასმათი, ტარიელს – თალიარი და ასე შემდეგ. მასში გადმოცემულია "ვეფხისტყაოსნის" ხალხური ვარიანტი.

"დარეჯანიანის" გარდა ოსთა შორის გავრცელებულია ქართული "ამირანიანიც", სხვა ხალხური ქართული ბალადები, ლეგენდები, ზღაპრები, ანდაზები, თქმულებები თუ სხვა ფოლკლორული მასალა.

ამირან-დარეჯანიანის ციკლის სხვადასხვა თქმულებების გარდა ხალხური ვეფხისტყაოსანის ფართოდ გავრცელება ოსთა შორის (ვ. ხეთაგუროვის თანახმად, ეს ოსებისათვის ნართების ეპოსის თანაბარი ყოფილა, იხ. ზემოთ) მიუთითებს ქართველთა (მათ შორის დვალთა) გაოსების შესახებ.

ჩვენ არაფერს ვიტყვით ტოპონიმების შესახებ, თუმცა ერთი შეხედვითაც აშკარაა ტოპონიმების აბსოლუტური ქართულობა, თუმცა ისტორიულ ქრი-

ლში ისიც ჩანს, თუ ზოგიერთი ტოპონიმი როგორ კარგავს ქართულ სახეს და ხდება მისი გადაკეთება ოსური ენის შესატყვისად.

განსაკუთრებით ამკარაა სამხრეთელი ოსების გვარების ამკარა ქართული წარმომავლობა. ამასთან დაკავშირებით უნდა ითქვას, რომ ქართული საზოგადოება თავიდანვე იცნობდა გვარებს, ისტორიულ საქართველოში ყოველ ადამიანს თავისი გვარი ჰქონდა, მაგრამ ასე როდი იყო მის მეზობელ ერებში. მაგალითად, მაჰმადიანებს თაობიდან თაობაზე გარდამავალი გვარები არ ჰქონდათ, ადამიანები ძირითადად მამის სახელით იწოდებოდნენ, ასე იყო არა მარტო მაჰმადიან ხალხებში, არამედ ძირითადად თითქმის ყველა სხვა მეზობელ ხალხებში, მათ შორის რუსეთში, ჩრდილოეთის უდიდეს ქრისტიან ხალხშიც. აქ ყმა გლეხებს ძირითადად გვარი არ ჰქონდათ და მხოლოდ XVII-XIX საუკუნეებში საიმპერატორო კარის მიერ გამოცემული შესაბამისი მითითების შემდეგ ყმა-გლეხებს გვარები მიაკუთვნეს.

ვახუშტის მიერ დასახელებული პირველი ოსების გვარების დაბოლოებანი ამკარად ქართულია, ზოგიერთი ორმაგი ქართული სუფიქსითაც კი არის ნაწარმოები. მაგალითად, "ბადელიძე", ე.ი. "ბად-ელი-ძე". "ელი" სადაურობის მანარმოებელი სუფიქსია და "ბადელი" ისევეა ნაწარმოები, როგორც ცურტაველი ან რუსთაველი, და აგრეთვე, "ძე" – ტიპური დაბოლოებაა ქართული გვარებისა. მაშასადამე, "ბადელიძე" ამკარად ქართული გვარია. ასევე შეიძლება ითქვას სხვა გვარებზე, რომელთაც ქვემოთ მოვიყვანთ. ეს მდგომარეობა იძლევა უფლებას ვიფიქროთ, რომ დეკლეთში ამოსულ ოს-"ალანებს" მკვიდრმა მოსახლეობამ მისცა ის გვარი, რაც დეკლეთში (და საქართველოში) იყო მიღებული. ამას "ძეგლი ერისთავთა"-ში დასახელებული "ბიბილური"-ს გვარის წარმოშობაც ადასტურებს. აქ მოსულს ოსმა ხალხმა თვითონ მიანიჭა ეს გვარი. ეს, ჩანს, საპატიო გვარი იყო. ჩრდილო ოსეთის – "ალაგირის, ქურთათის, ზაკისა და ნარ-მამისონის საზოგადოებაში ფეოდალური ურთიერთობა იმდენად დაბალ დონეზე იყო, რომ ზოგიერთი მაშინდელი მკვლევარის აზრით, იქ წოდებრივი დაყოფა არ არსებობდა და მხოლოდ საპატიო საგვარეულოები იყო, რომელთაც ხალხზე დიდი გავლენა ჰქონდათ" (ლავროვი დ. ოსეთისა და ოსების შესახებ, კავკასიელ ტომთა და ადგილთა აღწერის კრებული, III, 1883, რუს. ენ. გვ. 295, ნიგნიდან მ. გონიკაშვილი, დასახ. ნაშრ. გვ. 194). აი, ცენტრალური კავკასიონის მთიანეთში დამკვიდრებულ პირველ ოსთა გვარები, ჩამოთვლილი ვახუშტის მიერ: "უნარჩინებულესნი გვარით არიან ოვსნი და გვარნი ოვსთა ესენი არიან: ბასიანი, ბადელიძე, ჩერქეზიძე, თაგაური, ძურთაული, სიდამონი და ჭახელიძე" (ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 634). ჩამოთვლილი ყველა გვარის დაბოლოება ქართულია – "იანი", "ძე", "ული", "ონი".

განვიხილოთ ცალ-ცალკე:

1. ბასიანი – ბოლოვდება "იანით", ისე, როგორც ძველქართული გვარები საერთოდ და ქართველ მთიელთა გვარები ახალ დროში: – "ფარნავაზიანი", "ხოსრონი", "ბაქარიანი", "მარუშიანი", "გორგასლიანი", "დავითიანი", "იესიანი" და სხვა უამრავი.

"იანით" ბოლოვდება ქართული გვარები როგორც აღმოსავლეთ საქართველოში, ისე დასავლეთ საქართველოს მთიანეთში, თუმცა არც ბარია

გამონაკლისი. მაგალითად, სამეგრელოში არის გვარი "ქაჯაიანი" (ქართ. სამართ. ძეგლ. III, 1970, გვ. 416). ამან საშუალება მისცა მკვლევარებს გამოეთქვათ აზრი, რომ "იანი"-თ ბოლოვდებოდა ყველა ადგილობრივი გვარი, რომლის შეკვეცის შედეგად მიღებულ იქნა დაბოლოება "ია". დასავლეთ საქართველოს გვარია "ქვარიანი" (იქვე, გვ. 477), რატიანი და სხვა. სვანეთმა შემოინახა "იანი" დაბოლოება გვარებისა. რაჭაშიც არის "იან"-ზე დაბოლოებული გვარები – "გოგრიჭიანი", "გიორგობიანი". ლეჩხუმში "იანი" დაბოლოება გვარებისა ჩვეულებრივია. რაც შეეხება აღმოსავლეთ საქართველოს, აქ მთის ყოველ თემში ასეთი დაბოლოება ბუნებრივია. მაგალითები იმდენია, რომ ჩამოთვლაც ძნელია, არაბულების გვარის განაყარში არის გვარები: "მანგიანი", "ხელმოკლიანი", "იდიანი" (გ. თედორაძე, ხუთი წელი ფშავ-ხევსურეთში, 1939 წ, გვ. 9), "დედიანი", "ალდიანი", ჭინჭარაულების განაყარი – "აზუზიანი", "ხაშიანი", "მანგიანი", "ჯარიანი" (იქვე, გვ. 10-11), იანზე დამთავრებული გვარების რიცხვი ძალზე დიდია ასევე ფშავშიც – "ჯიხვიანი", "ყენიანი", "ყუჯიანი", "ხადიანი" და სხვა (იქვე, გვ. 62-63), ძირითადად აქ "ანიზე" დაბოლოებული გვარები "გოგრიჭიანი", "იან"-ზე დაბოლოებულია – "გოგოლიანი", "ბალიკიანი", "გივიანიანი", "გამიხარიანი" (ჭიჭილოიანი) (ვ. თოფჩიშვილი, დასახ. ნაშრ. გვ. 145).

"იანი" ქართული გვარის ტიპიური დაბოლოებაა, ამიტომ არა მარტო "ბასიანი"-ა ქართული წარმოშობის გვარი, არამედ "ბადელიანიც", რომელიც ჩრდილო კავკასიელი ოსების გაბატონებული წოდების საპატიო გვარი იყო.

2. ბადელიძე – ორმაგი ქართული სუფიქსით არის დაბოლოებული – "ელი" და "ძე". აქედანაა "ბადელიანი".

3. ჩერქეზიძე – ქართული დაბოლოების ("ძე") მქონეა.

4. თაგაური – არის ლეგენდა, თითქოს ეს გვარი მომდინარეობს სომხური სიტყვიდან – "თაგავორ" – "მეფე", მაგრამ აშკარაა, რომ ეს არის გვარი, რომელიც ქართული სუფიქსით ("ურით") არის დაბოლოებული. "ურით" სხვა გვარებიც მთავრდება ("ხეთაგური"), მაგრამ ფაქტია, რომ "ურით" ბოლოვდება აღმოსავლეთ საქართველოს მთიელთა გვარების დიდი ნაწილი, თუმცა ეს დაბოლოება არც ძველი საქართველოს სხვა კუთხეებში ყოფილა უცხო. დასავლეთ საქართველოში გვარი "ხეცურიანი" ორმაგი სუფიქსითაა წარმოებული ("ხეც-ური-ანი"). სანამ "ური" დაბოლოებას შევეხებოდეთ, კიდევ ერთხელ უნდა ითქვას "იანი" დაბოლოების შესახებ. საკმარისია გადავხედოთ საქართველოს რუკას და მასზე დავაფიქსიროთ კუთხეები, სადაც გავრცელებულია "იანი"-ით დაბოლოებული გვარები და დავრწმუნდებით, რომ ჩვენს თვალწინ მოიხაზება მთელი საქართველოს მთიანეთი ხევსურეთის ჩათვლით, მხოლოდ ერთ ადგილას იქნება ამოვარდნა. ეს არის დვალეთი – ქართლის მთიანეთი. ჩანს, ძველ დროს, აქ, ისევე როგორც საქართველოს მთიანეთში, გავრცელებული იყო "იანი"-ით ანდა "ანიით" დაბოლოებული გვარები, ამის შესახებ გვარი "ბასიანიც" მიუთითებს.

ჩანს, "ური"-თ დაბოლოებული გვარებიც ასევე გავრცელებული იყო მთელ ქართულ მთიანეთში. დასავლეთ საქართველოს "ურით" დაბოლოებული გვარი "ხეცურიანი" გამონაკლისი არ უნდა იყოს. ამას მიუთითებს ის, რომ აფხაზეთის საკათალიკოსოს დავთარში, რომელიც დასავლეთ სა-

ქართველოს შეეხება, 1621 წლისათვის ნახსენებია გვარი "ფიცხელაური" – მართებს მუშიას ფიცხელაურს ურემი ლომი... სამი ნაოთხალი ლომი..." (სამართლის ძეგლები, III ტ. გვ. 408), იქვეა ნახსენები გვარები – ფიცხელია და ფიცხელაა. აქედან ჩანს, რომ ეს გვარი აღმოსავლურ-ქართული წარმოშობის კი არაა, არამედ ადგილობრივია. არის გვარები – "ცქურია" (ე.ი. ცქ-ურ-ია) (იქვე, გვ. 428), "მალურავა" (ე.ი. მალ-ურ-ავა) (იქვე, 430), "ჭუჭურია" (ე.ი. ჭუჭ-ურ-ია, იქვე, 434). არის "ულით" წარმოებულნი გვარებიც – ისე, როგორც აღმოსავლეთ საქართველოში, მაგალითად, "კუტულია" (ე.ი. კუტ-ულ-ია) (1616-1621 წლების საცაიშვილო დავთარში, იქვე, გვ. 439); "მასხულია" (ე.ი. მასხ-ულ-ია) (გვ. 440), "ხუხურნი" (ხუხ-ურ-ი, გვ. 440); "ფიცხულია" (ე.ი. ფიცხ-ულ-ია) (გვ. 444), "კიკურია" (კიკ-ურ-ია) (გვ. 458); "კუკურია" (გვ. 461); "ხუხულია", მამულია", "ხუბულია" (გვ. 479). ასე რომ, "ურით" და "ულით" დაბოლოებული გვარები მრავლადაა დასავლეთ საქართველოში. ხოლო, რაც შეეხება აღმოსავლეთ საქართველოს, აქ ამჟამადაც "ური"-თ იწარმოება მთიელთა გვარების დიდი ოდენობა. მხოლოდ რამდენიმეს ჩამოვთვლით: ბიჩინგური, მგელიაური, კურდღელაური, ჩალაური, ხოსნაური, ხუნჩალაური, ბასხაჯაური, რკინაური, ფიცხელაური, გოგოჭური, ნიკლაური, ხასონაური, ველთაური, ალუდაური, ქეთელაური (გ. თედორიძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 7-16), ქისტური, გაბიდოური, მასხაური, ცაბაური, უძილაური, მამიაური და სხვა მრავალი (იქვე, გვ. 62-69).

თაგაურის წარმოშობას შეიძლება მსგავსება მოვუძებნოთ. ფშავში თურმანაულების ფრატრია შედგება სხვადასხვა გვარებისაგან. მათ შორისაა გვარი ღურბელნი და ამათი განაყარი გვარი – "თაგვანი" (გვ. 63), "თაგვანი"-საგან შეიძლება სამგვაროვანი სუფიქსის "ურის" დართვით მივიღოთ გვარი – "თაგვაური", თაგვაურისაგან კი – თაგაური.

5. ქურთაული – ეს გვარი ნაწარმოებია "ულ" სუფიქსის დართვით, ისევე, როგორც მრავალი ქართული გვარი დასავლეთ საქართველოში (იხ. ზემოთ), ხოლო აღმოსავლეთ საქართველოს "ულით" დაბოლოებულ რამდენიმე გვარს ჩამოვთვლით, ესენია: "რკინაული", "არაბული", "ბურდული", გამხირავაული", "თეთრაული", "ჭორჭიაული" (იხ. გ. თედორაძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 7-16), "თურმანაული", "ჯაგრაული", "წონკურაული", "ბურდიაული", "ჩორხაული", "ზურაბაული" და სხვა (იქვე, გვ. 61-69).

როგორც ზემოთმოყვანილიდან ჩანს, "ქურთაული" ისეა წარმოებულნი, როგორც საზოგადოდ მრავალი ქართული გვარი. მაგრამ საფიქრებელია, რომ ეს გვარი შედგება სუფიქსისაგან – "ქურ-თა-ულ". "თა" ისევე, როგორც "ელი", არის ქართული გვარების ტიპიური დაბოლოება. ჩვენ ქვემოთ ვისაუბრებთ "თა", "თი" და სხვა მსგავსი საგვაროვნო სუფიქსების შესახებ.

6. სიდამონი – ეს გვარი ბოლოვდება სუფიქს – "ონით", "ონი" ძველ ქართლში, ჩანს, იყო სახეცვლილება "იანი"-სა. უძველესი ქართული გვარი "ბაგრატიონი" "ონით" ბოლოვდება, ის აგრეთვე სიმრავლესაც აღნიშნავდა. "ლაშარიონი" ლაშარის ყმების საერთო სახელი იყო. "ნი", "ანი", "იანი". ხშირად "ონი მთიელთა გვარების მწარმოებელია (და საერთოდ ქართული გვარებისა). "ონი"-თაა დაბოლოებული ქისტიაურების ფრატრიაში მრავალ გვართაგან ერთი გვარი – "ციგრონი" (იქვე, გვ. 62). ამ ფრატრიის გვარებია:

- ჯიხვიანი, ყენიანი, ჩარბოდანი, მთვარელანი, ფოცხვერანი, ციგროანი, ჩაქუჩნი, ბადრიანი და ა.შ. როგორც ვხედავთ, "ონი" დაბოლოება არსებობს "იან" – "ანი", "ნი" დაბოლოებათა შორის. იონ სუფიქსის შესახებ წერს ს. ყაუხჩიშვილი (იხ. ქვემოთ). მისი აზრით, იონ – იგივეა, რაც ეთ, ელ სუფიქსები, ის ქართული გვარის ჩვეულებრივი მანარმოებელია.

7. ჭახილიძე – ეს გვარიც ქართული საერთო საგვაროვნო სუფიქსით "ძე" ბოლოვდება, თუმცა შეიძლება, ესეც ორმაგი ქართული სუფიქსით იყოს დაბოლოებული "ჭახ-ილი-ძე" ან "ჭახი-ლი-ძე". ის, ჩანს, ისევეა ნანარმოები, როგორც დასავლეთ საქართველოში სახელები – "ხუხუხლი" (ხუხუ-ლი), "ქა-ქალი" (ქაქა-ლი) (ქართ. სამართ. ძეგლ. III ტ. გვ. 424). ყოველ შემთხვევაში, ამ გვარის ქართული წარმოშობა უეჭველია.

ჩვენ განსაკუთრებით უნდა განვიხილოთ გვარების დაბოლოება "თი". როგორც ცნობილია, "თი" ამჟამად მიჩნეულია ოსურ გვართა უძველეს დაბოლოებად, რომლის აღდგენასაც ცდილობენ. მაგრამ უნდა ითქვას, რომ საქართველოს მთიანეთში, როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოში გვარის დაბოლოება "თი" მიღებული იყო და მიღებულია ამჟამადაც. გარდა ამისა, მთელ სამხრეთ საქართველოში (მესხეთში) როგორც წარსულში, ისე ახლაც (მაგ. ქართველ კათოლიკეთა შორის) გვარის დაბოლოება "თი" ბუნებრივია, ჩვენ აღარაფერს ვიტყვით ქართლსა და განსაკუთრებით კი კახეთზე, სადაც "თი" – დაბოლოება ბუნებრივია. უნდა ითქვას, რომ, როგორც წესი, "თი" საგვაროვნო დაბოლოებით ხალხი ერთმანეთს მოიხსენიებს შინაურული არაოფიციალური ურთიერთობისას, ხოლო ოფიციალური ურთიერთობისას "თი" "შვილით" იცვლება. "ოთარაანთი" – ოთარაშვილია, ხოლო "თამარაანთი" – თამარაშვილი. ყოველ შემთხვევაში, ჩვენ ჩამოვთვლით ასეთი დაბოლოების მქონე რამდენიმე გვარს საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში და ვუჩვენებთ, რომ ეს დაბოლოება ქართულ გვარებს ჰქონდა წარსულშიც, რაზედაც წერილობითი წყაროებიც მიუთითებს.

"თი"-ზე დაბოლოებული გვარები სამხრეთ საქართველოში მრავლადაა. მ. თამარაშვილმა დაწერა 1703 და 1705 წლების საბუთების შესახებ, რომ იქ მრავლად მოიხსენიებიან ქართველები "თი"-ზე დაბოლოებული გვარებით: "მინდორათი... ქათამათი, ბეროთი; ბერომელათი; მალხაზათი; კეჟერათი; გულასპათი; ტეტიანთი; ბატონათი... ხიზანათი; ცხელათი; თელიათი, ... პოროველათი; მეჩხუათი; ფილიჭამიათი; გოდელათი; გოდერძათი; თეთელათი; ხუთქალთი ... ნახვრეტათი; ქვათი, ფუფულათი; გედიათი, კენჭიანთი; ხრინნიანთი;... კბილათი; კოჭიბროლათი; სარდალათი; კანდელაკიანთი; მამათი; პუნკათი; ხახიანათი; ქელაჭამიათი; ქოჭუათი; ეთერათი; პურადათი; ქოჩორათი; ღვინიათი; ჩიტირეკათი; ამრეზიანთი; ქონიაათი და სხვა" (მ. თამარაშვილი, პასუხად სომხის მწერლებს, 1904 წ. გვ. 232).

XIX საუკუნის აღწერებშიც აქაური გვარები "თი"-თ ბოლოვდება. რ. თოფჩიშვილი წერს: "უნდა აღინიშნოს, რომ სს-ში (ე.ი. 1886 წლის მოსახლეობის აღწერის საოჯახო სიებში - ეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე) ახალციხის ზოგიერთი ქართული გვარი გვარსახელთა მანარმოებელი უძველესი ქართული სუფიქსით (ეთ, ათ) გვხვდება. მაგალითად: პეტრეთი, გულიჯანთი... ამ ფორმანტით ქართული გვარსახელის წარმოება საქართველოს ზოგიერთ

კუთხეში დღემდეა შემორჩენილი ოფიციალური – ძე და შვილის ნაცვლად ხალხურ სამეტყველო ენაში აღნიშნული სუფიქსი იხმარება. სამცხეში თამარაშვილის ნაცვლად იტყვიან თამარათი, ხევში ავსაჯანიშვილის ნაცვლად – ავსაჯანეთი, ფშავში მუშტაშვილის ნაცვლად – მუშტათი და სხვა" (რ. თოფჩიშვილი, XIX ს. მოსახლეობის აღწერა, "მნათობი" 1987, №12, გვ. 163).

მაშასადამე, ქართლ-მესხეთში, კახეთში, ხევში, ფშავსა და სხვა კუთხეებში ქართული გვარები "თი" სუფიქსით იწარმოება. ეს რომ უძველესი წესია, ამაზე მიუთითებს "ტბეთის სულის მატიანე". ეს მატიანე XII-XVII საუკუნეების მანძილზე ივსებოდა, აქ მრავალი გვარი გვხვდება "თი" დაბოლოებით. მაგალითად: კუჯერთი, სიკალაეთი, ისევე, როგორც ამავე სუფიქსით მრავალი ტოპონიმი იწარმოება (იხ. წყაროთმცოდნეობითი ძიებანი 1985 წლისა, 1988 წ. რუსულ ენაზე, გვ. 309-311). ამავე მატიანეს ეკუთვნის მოსაზრება: "ინტერესს მოკლებული არა არის აგრეთვე ძეგლის რამდენიმე ენობრივი თავისებურება, მაგალითად, გორგაძის გვარისა და სახელის ამ ფორმით წარმოდგენა: "გორგაზიეთ მახარებელსა", "გორგაზიეთ კვირიკესა", ანდა ვაცაძის – "ვაცეთ ნიკოლოზისა", ქუაბლიეთ", იაბედათ", "როსტომეთ" და სხვა მრავალი; ძეგლის ნუსხის დიდი ნაწილი ასეა წარმოდგენილი. მსგავსი მოვლენა შეიმჩნევა ჩვენი დროის მოხვევთა მეტყველებაში" (ქ. შარაშიძე "მაჭახელის ხეობის დემოგრაფიული ძეგლი" მრავალთავი XIII 1986 წ. გვ. 128).

აქვეა გვარები "ვარდანეთ ვარდან", "მეფუთკრეთ ივანე" (იქვე). ეს ივანე რა გვარია? ცხადია, ის არის მეფუტკრეთი, მაშასადამე, მისი გვარის დაბოლოება არის "თი" ისევე, როგორც ზემოთმოყვანილი მ. თამარაშვილისა და რ. თოფჩიშვილის მიერ დასახელებული გვარებისა, მაგალითად, ეთერათი, პეტრეთი. ეთერათი გვარია, მაგრამ თუკი ვინმეს ჰქვია სახელი ვარდო და მისი გვარია ეთერათი, მაშინ ამ ვარდოს ასე უწოდებენ – "ეთერათ ვარდო". ქართულისათვის "თი" იგივეა, რაც "შვილი" ან "ძე" ოფიციალურ მეტყველებაში და მიმონწერაში.

ქ. შარაშიძე აღნიშნავს, რომ მოხვევები ასევე მსგავსი დაბოლოებით აწარმოებენ თავიანთ გვარებს. ასევეა დღევანდელ მესხეთში. მაგალითად, თუ უდელს სთხოვთ, ჩამოთვალოს თავისი სოფლის გვარები (შინაურული) – ის ჩამოთვლის გვარებს ("ყულიჯანათი", "ველიჯანათი", კრუხიჭამათი", "პეტრეთი", "პარუნათი" და ასე შემდეგ), ე.ი. ისინი გვარს აბოლოებენ "თი" მანარმოებლით და არა "ეთ"-ით.

ს. ყაუხჩიშვილი წერს: "ეთ სუფიქსიან გვართა სახელებს სპეციალური გამოკვლევა უძღვნა პროფ. ვ. დონდუამ. ამ გამოკვლევაში ათი გვარსახელია: ლიპარიტეთ, ვახტანგეთ, დურძუკეთ, სუქმანეთ, კონონეთ, ნინოსეთ, პავლეეთ, გაგიკეთ და შამირამეთ... კ. კეკელიძე, თავის მხრივ, უმატებს რვა ეთ-სუფიქსიან სახელებს: მინა ერმოგინეთი, ევსტრატეთი, აბიბოსეთი, ანდრონიკეთი, კლეოპაეთი, აკინდინეთი, კოზმან-დამიანეთა, პეტრე-პავლეეთ... "ქართლის ცხოვრების" ძეგლებში ეთ-სუფიქსიანი სახელები შემდეგია: "და მის მიერ შერისხდა ღმერთი ორბელთა და ყოველთა ტომთა და მიმდგომთა მათთა, სამცხეთართა, ჰერეთთა, კახეთთა...", ხოლო ვითარ ცნეს, რომელ სტეფანიათ ვერას ავნებდეს ... ითხოვეს საზრდელი მცირე სტეფანელთა

მისცეს..." იქ ეთ-სუფიქსი (სტეფანიათ – სტეფანიეთ) ისევე არის ზედასართული ხასიათისა, როგორც ვახტანგეთ-ში, ლიპარიტეთ-ში და სხვაგან, ნიშანდობლივია, რომ თვით ვარიანტებშიც ასეა აგებული: ჰერეთთა – ჰერელთა; სტეფანიათ – სტეფანიელთა, სტეფანწმინდელთა. რომ "ეთ" ესმოდათ, როგორც "ელ", ჩანს ასეთი კონტექსტიდან: "ამის მონამე არს სახლი შარვანშეთი და დარუბანდელთა", სადაც ერთი სიტყვის – "ეთ" (შარვანშეთი) უდრის მისი პარალელური სიტყვის – "ელ" სუფიქსს (დარუბანდელთა)... ზოგ შემთხვევაში "ეთ" სუფიქსს შინაარსობრივად ენათესავება "იონ" სუფიქსი, ასე მაგალითად: ბაგრატიონი ისევე უდრის (ბერძნული სუფიქსის ენით რომ ვილაპარაკოთ) "ბაგრატიდს", როგორც ვახტანგეთი – "ვახტანგიდს", ე.ი. "ბაგრატიონი არის კაცი ბაგრატის მოდგმისა... ზოგჯერ _იან სუფიქსი იმასვე გამოხატავს, რასაც ბერძნული "იდ" სუფიქსი, ასე მაგალითად, ეფრემონი ეწოდება "ეფრემის მოდგმის ადამიანს..." (ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 077-078).

"თი" უნდა იყოს მრავლობითის აღსანიშნავი სუფიქსი, მაგალითად, "ოთარაანი" ერთი ადამიანის გვარია, ე.ი. ოთარაშვილი, მაგრამ "ოთარაანთი" ოთარაშვილების ფრატრიის წევრს უნდა ნიშნავდეს. "ოთარაშვილები-სა" – "ოთარაანთ ქვრივი" – ოთარაშვილების ქვრივია. "მეფუტკრეთ გოგია" – მეფუტკრიშვილების ფრატრიის წევრი გოგია მეფუტკრიანთია და მეფუტკრიენთია. ასეთი აზრის გამოთქმის უფლებას იძლევა საქართველოს მთაში დასავლეთსა და აღმოსავლეთში შემორჩენილი მსგავსი გვარების მაგალითები. მაგ. ს. მაკალათია წერს, რომ მთის რაჭაში "ლობჯანიძეები იყოფიან: ხოშტიანი, ნანუკიანი, ლაშხენი, ზვიადენი, ჯოტენი, სვანენი, ჯოჯუნენი და სხვა. გობეჯიშვილები: შალიკიანი, ერმილენი, ნინენი, დეტუნენი და სხვა. გავაშელიშვილები: ქაოზენი, ნასხიდენი, გოტოიანი, გავიტიანი, ქუტუნენი, ოთუკენი და სხვა. გოგრიჭიანი: ჩხუტენი, ლეჩხუმელნი, საგიენი, მამუჩიანი და სხვა. მხოლოდ ამ კომლობრივი სახელით შეიძლება აქ ადამიანის მონახვა. მაგალითად, თქვენ თუ იკითხავთ ივანე ლობჯანიძეს, მას ვერ გიჩვენებენ. უნდა იკითხოთ ივან ზვიადენთ ლობჯანიძე, რომელი სახელით ეს კომლია ცნობილი და მაშინ კი გაიგებენ, მათში გვარს არ იხსენიებენ და ხშირად არც იციან ამა თუ იმ პირის გვარი, არამედ ჩვეულებრივად იტყვიან: მიხა ერმილენთი, მამუკო ნინუკიანთი და სხვა" (ს. მაკალათია, მთის რაჭა, 1987, გვ. 50).

მაშასადამე, ს. მაკალათიას მასალიდან ჩანს, "თი" – საერთო ფრატრიის (ე.ი. მრავლობითის) აღმნიშვნელი სუფიქსია გვარსახელის წარმოებისას. მაგალითად, ლობჯანიძეების განაყოფი გვარია ზვიადენი, მაგრამ გვარის მატარებელი რომელიმე პირი უკვე არის "ზვიადენთი", როგორც მოყვანილი ჰყავს მკვლევარს, "ივან ზვიადენთ ლობჯანიძე", ე.ი. ზვიადშვილების ფრატრიის წევრი ლობჯანიძე ივანე. ასევეა ფშავ-ხევსურეთშიც – მაგალითად, სოფ. ცაბაურთას ფრატრიას ეწოდება "ცაბაურთა" (იხ. გ. თედორაძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 66). აღსანიშნავია, რომ ფრატრია "ცაბაურთა"-ში შედიან სხვადასხვა გვარები – მიგრიანი, ბეკიანი, გოგანი, ანუ გოგლელანი, რომელნიც, თავის მხრივ, კიდევ განიყოფიან გვარებად ბახჩონი, ჩიტონი, ჭამიანი, იორამნი, ბალიანი და სხვა. აქაც თუ ჩვენ ვეძებთ რომელიმე ადამიანს,

უნდა ვიკითხოთ, მაგალითად, ცაბაურთა ჩიტონთ გოგია. არსებობს სოფ. უძილაურთა ფრატრია, რომელშიც აგრეთვე სხვადასხვა გვარები შედიან (გვ. 67). არსებობს ფრატრია "ბობლიანთა". აქ შედიან გვარები დავითიანი, ბობლანი, სოხურანი, ხიბლანი. თუ ჩვენ ვეძებთ ადამიანს, უნდა ვიკითხოთ "ბობლიან ხიბლანთ ივანე", ე.ი. ეს ივანე არის ბობლიანთ ხიბლანთი ან ხიბლან ბობლიანთი.

მიუხედავად იმისა, თუ როგორი დატვირთვისაა სუფიქსი "თი" ("ეთი", "ათი"), ის ქართულ გვარსახელთა მანარმოებელია როგორც ძველად, ისევე ახლაც. "თამართი" ასეთი სახით უნდა იყოს წარმოებული – თამარაანთი ან თამართი. "ან"-ს კვეცა რომ ახასიათებს, ეს ჩანს გვარიდან ქაჯაიანი – ქაჯაია; (რატინი – რატია); პეტრეთი და სხვა მსგავსი დაბოლოების გვარები ნაწარმოები უნდა იყოს იანის (ანის) შეკვეცით: პეტრეანთი – პეტრეთი, ვახტანგიანთი – ვახტანგეთი.

არსებობს განსაკუთრებით საინტერესო დოკუმენტი იმისა, რომ ძველ საქართველოში გვარსახელთა წარმოების სუფიქსები – "ანთ" (იანთ), "შვილი", (და რუსული ადმინისტრაციის გავლენით) "ოვი" ერთნაირი მნიშვნელობის მქონენია. მაგალითად, 1800 წლის ერთ ნასყიდობის სიგელში მოხსენებულია ერთი და იგივე პირი და მისი ოჯახის წევრები (ერთი ოჯახიდან): შადინაანთ სტეფანე, შადინაშვილი სტეფანე, შადინანთ თომა, შადინოვი თომა (ქართ, სამართ. ძეგლ. III გვ. 1053-1056).

აქედან ჩანს, რომ შადინაანთ იგივეა, რაც შადინაშვილი და შადინოვი. "ანთ", "შვილი", "ოვი" – ეს სუფიქსები ერთნაირი მნიშვნელობით იხმარება. ამიტომაც, არსებობს პარალელური ფორმებით გვარები – გოგოჩაშვილი, გოგოჩეთი, შალიკიანთი (იხ. ს. მაკალათია, დასახ. ნაშრ. გვ. 40) – შალიკაშვილი. ბედელუანი უდრის ბედელიძეს ან ბედელიშვილს, ის შეიძლება გამოითქვას, როგორც ბადელიანთი, ბადელიანი. ეს გვარი არის ოს წარჩინებულთა გვარი და რაჭის ჩრდილოეთით ოსეთის დიგორში იხმარებოდა (ვახუშტის – ბადელიძე). რაჭული ლექსია: "დიგორსა დასხდნენ ვაზირნი, რჩეულნი ბადელუანი" (იხ. იქვე, გვ. 36). ბადელიანთი-დან "ან"-ის შეკვეცით მიიღება გვარი ბადელათი. მართლაც, "ბადელიათებად" იყო ცნობილი ეს დიგორული (ოსური) საგვარეულო. ბადელიათი-დან – შემდეგ ბადელიატი (თი-ს ტი-ში გადასვლის მრავალი მაგალითი არსებობს ძველ ქართულ ენაში).

ოსეთში ისე, როგორც ფშავ-ხევსურეთსა და საქართველოს მთიანეთში, არსებობენ ფრატრეები (ძირითადი, რამდენიმე გვარის მომცველი ერთიანი საგვარეულო), რომლისთვისაც დამახასიათებელია ის, რომ ისიც "ათ", "თი", "ეთ"-ით ბოლოვდება. მაგალითად, ცარგასათების ფრატრიაში შედიან გვარები: ყასაბულაევ, თაიმაზოვ, კანტიმიროვ, "სთირდიგორში გაბატონებულთა საგვარეულოებს – ყარაბულაევებს, თაიმაზოვებს და კანტიმიროვებს ცარგასათები ეწოდებოდათ – დონიფირსსა და ლეზგორში კი – გაგუათები", "გაგუათებს მიეკუთვნებოდნენ: გობეგკაევები, კანუკოვები, კაბანოვები, ნაიფონოვები, ძირაევები, ძობლიევები, ბერიევები და სხვა" (გ. გონიკაშვილი, დასახ. ნაშრ. გვ. 238, შენიშვნა). ცარგასათების წინაპარია ცარგარი (სარგასი), გაგუათებისა კი – გაგო (იქვე, გვ. 196); ცარგასი – ცარგასათი; გაგო – გაგუათი. აქედან ჩანს, რომ ეს გვარები გვარების მანარმოებელი ქარ-

თული სუფიქსებითაა წარმოებული. ეს ჩვენ სრულიად არ გაგვაკვირვებს, თუ გავიხსენებთ, რომ ოსი ხალხის წარმოქმნაში დიდი მნიშვნელობა ჰქონია ორ ეთნიკურ ჯგუფს – ჩრდილოირანულს ერთი მხრივ და კავკასიურს მეორე მხრივ (სამხრ. ოსეთის ისტ. ნარკ. I ტ. 1985, გვ. 58). უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს დასახელებული "კავკასიური ჯგუფი" ძლიერ ახლოს მდგარა ქართველებთან, მართლაც ამ "კავკასიურ ჯგუფს" ვახუშტი დვალეებს უწოდებს (ეთნოგენეზის მეორე ეტაპზე, პირველ ეტაპზე "კავკასოსის" შთამომავლებსა და ამიერკავკასიელ ტყვეებს, იხ. ზემოთ). დვალეები – კულტურულ-ისტორიული თვალსაზრისით – ქართული ტომია ოს-ალანების ჩრდილო კავკასიის ცენტრალურ მთიანეთში დამკვიდრებამდე (მონგოლებამდე). ამით უნდა აიხსნას, რომ არა მარტო "თი" დაბოლოება ახასიათებს ოსურ გვარებს, არამედ "იანიც". გვარსახელის მანარმოებელი სუფიქსი იანი აქვთ შემდეგ გვარებს: სალონიანი (დუდაროვი), ბადელიანი, ალლუზიანი (იქვე, გვ. 187, 239).

"თაგაურის საზოგადოებაში პრივილეგირებული წოდება იყო თაგაური, ანუ თაგიათა" (იქვე, გვ. 195). როგორც ზემოთ განვიხილეთ, "ური" და "თა" ქართული გვარსახელის მანარმოებელი სუფიქსებია. "თაგიათების (ალდარების) 11 გვარი იყო თაგაურში. თულათოვები, კუნდუხოვები, მამსუროვები..." (იქვე, გვ. 195). "თაგაურთა" რამდენიმე გვარად იყოფოდა, ისევე, როგორც საქართველოში ვემაგურთა გვარში. "ვემაგურთა გვარში შედიან მახიტანიც, რომლის დანაყოფებია ნანაძიანი, გოგოლიანი, ბალიკიანი, გივინაანი, გამიხარიანი (ჭიჭოლიანი). მახიტაანთ (მახიტაშვილების) წინაპარი ყოფილა მახიტა, რომელიც ქსნიდან მოსულა..." (ვ. ითონიშვილი, დასახ. ნაშრ. გვ. 145).

სრულიად არ არის შემთხვევითი გვარწარმოქმნის იდენტურობა და გასაოცარი მსგავსება საქართველოსა და ოსეთში, როგორც ეს ზემოთმოყვანილიდან ჩანს. ამიტომაც უნდა ითქვას, რომ ეს გვარწარმოქმნის ათასწლოვანი ქართული სისტემაა.

ასევე ითქმის ტოპონიმიკაზე, განსაკუთრებით "თა", "ტა" -სუფიქსით წარმოებულზე. "თა" დაბოლოების მქონე გვარებთან დაკავშირებული ასეთი ტოპონიმებია: ქავთარაანთკარი – ქავთურთკარი (ვ. ითონიშვილი, დასახ. ნაშრ. გვ. 79). აქ ჩანს, რომ "ურთი" იგივეა, რაც "ანთი", ცხვედიათი (გვ. 133); კვერიათი, მახიარეთი (გვ. 136); დავითურთკარი (დავითურები); ჯურხანთკარი (ჯურხანთ); ვემაგურთკარი (ვემაგურები); წითლიანთკარი (წითლიანი) (გვ. 138); ჯუხრათ მთა; ჩუხურიანთი; ცაცხვიანთ ვაკე, წისკვილთვაკე, ტყემლიანთ ვაკე და სხვა (იქვე).

ჩვენ ზემოთ განვიხილეთ, რომ ქართული გვარწარმოქმნის მანარმოებელი სუფიქსები "შვილი", "იან", "ან", "ეთ", "ათ", "თი", "იანთ", "ანთ", "ური" იდენტურებია. მაშასადამე, გოგოჩაშვილი იგივეა, რაც გოგოჩეთი; ქავთარაანთი იგივეა, რაც ქავთურთი; ჩოჩიშვილი-ჩოჩიეთი-ჩოჩითი; ჩიგოშვილი-ჩიგოეთი-ჩიგოთი (შეადარე ვახტანგეთი და სხვა); თამარაანთი-თამარათი; პეტრიაშვილი-პეტრეთი, მეფუტკრიშვილი-მეფუტკრეთი და ა.შ.

ყოველივე ეს ზემოთმოყვანილი ითქვა ისტორიულ დვალეებთან, ანუ ჩრდილო კავკასიის ცენტრალურ რეგიონებთან დაკავშირებით, ხოლო რაც შეეხება ქართლის მთიანეთს და ქართლის ბარს, სადაც გაოსებული დვალეები

გადმოსახლდნენ და ადგილობრივი ქართველების ერთი ნაწილი გააოსეს, აქ, ცხადია, გვარების წარმომავლობა ქართულია. მაგალითად, ამჟამად ოსურად მიიჩნევა ისეთი გვარები, რომლებიც ოსების შიდა ქართლში ჩამოსახლებაამდე ასწლეულობით ადრე მოიხსენიებიან ქართულ საბუთებსა და ქრონიკებში, როგორც ჩვეულებრივი ქართული გვარები. მრავლადაა ისეთი ოსური გვარები, რომელთა ანალოგია ქართლის მეზობელ კუთხეებში მრავლადაა სვანეთიდან ხევსურეთამდე, უფრო მეტიც, ოსურად მიიჩნევა ისეთი გვარებიც, რომელთა ქართული ფორმა თვით შიდა ქართლშიცაა ცოცხალი.

ქართველთა გაოსება (ცხადია, ამ ქართველებს თავიანთი ქართული გვარები ჰქონდათ) განსაკუთრებით ინტენსიური გახდა XIX ს-ის მეორე ნახევარსა და XX საუკუნეში. გ. ჯალაბაძე წერს: "თუ ქართველთა და გაქართველებულ დვალთა გაოსება წინა საუკუნეებში მხოლოდ მაღალმთიან ხეობებს მოიცავდა, XX საუკუნეში პროცესმა გადმოინაცვლა დაბალმთიანი გარდამავალი ზოლისაკენ" (გ. ჯალაბაძე, ეთნიკური პროცესები შიდა ქართლში, კრებული "შიდა ქართლი" 1987, გვ. 17-18).

გაოსების პროცესს თვით ხალხი უკვირდებოდა და აფიქსირებდა თავის მახსოვრობაში. ცხადია, ისინი თვითმხილველნი და მომსწრენი იყვნენ იმისა, მათი ნათესავები, მეზობლები თუ განაყოფები როგორ ეწერებოდნენ ოსებად. ასე დაუფიქსირებიათ ბედოშვილების, მელაძეების, ილურიძეების, ბუთხუზების, ჯაბაურების, ხარხაულების, ფსუტურებისა და სხვა უთვალავი ქართული საგვარეულოების ოსებად დაწერის ფაქტი. მათ გაოსებამდე, ცხადია, იგივე ქართული გვარები ჰქონდათ, ხოლო იმის შემდეგ, რაც თავიანთი თავი ოსებად ჩათვალეს, ქართული სახელების მანარმოებელი სუფიქსები – "შვილი", "ური", "იანთი", "ძე" და სხვა შეცვალეს რუსული "ევ", "ოვ", ანდა რატომღაც ოსურად მიჩნეულ "ეთ", "ათ", "თი" სუფიქსით. მაგალითად, ბედოშვილისაგან აწარმოეს ბედოევი ანდა ბედოთი (ბედოშვილები ცეცხლაძეების განაყოფად მიიჩნეოდნენ).

ქსნის ხეობაში სოფ. ზოხის ძირითადი მკვიდრნი 1774 წ. იყვნენ ოდიშე-ილები. საინტერესოა ეთნოგრაფიული მასალა ოდიშეილების შესახებ. "ჩვენი წარმოშობა სულ სხვა გვარი იყო. ძირ-გვარი ყოფილა ცეცხლაძე, თავიდან მეჯუდის ხეობის სოფ. აიდისში უცხოვრიათ. მანდ ყოფილან სამი ძმა ცეცხლაძეები (აღსანიშნავია, რომ ცეცხლაძეები 1774 წ. აღწერის თანახმად ჭურვისხევის მკვიდრნი არიან – რ.ა. იხ. ჯავახ. გვ. 184). ერთს ერქვა ბედო, მეორეს მელა, მესამეს ოდი. ესენი ჩამოსულან და დაუკარგავთ ნამდვილი გვარი ცეცხლაძე და გადაკეთებულან სამ გვარად – ოდიშვილად, ბედოშვილად და მელაძედ. მელაძის წინაპარი დასახლდა ჭურთში, ოდიშვილისა – ზოდეხში, ბედოშვილისა – საფარშეთში. მელაშვილები და ბედოშვილები გაოსდნენ, სხვებიც არიან ოდიშვილები. პაპაჩემის გადმოცემით, ისინი ზოდეხში მოდიოდნენ სალოცავად" (რ. თოფჩიშვილი, ქსნის ხეობის ზოგიერთი ეთნოისტორიული საკითხი, "მაცნე" ისტორიის სერია 1987, №4, გვ. 35).

აი, მეორე საგვარეულო დაკვირვება ხარხელების, ჯაბაურებისა და ფსუტურების გაოსების შესახებ. მათი ერთი ნაწილი ქართველებად დარჩა.

"გუდამაყრიდან გადმოსახლებულა ჯაბაურების წინაპარი. მათი ძირ-გვარი აფციაური ყოფილა. მთხრობელის სიტყვით, "ჩვენი წინაპრები პირველად

ქოლვში დასახლებულან, მერე აქ გურთაში გადმოსულან. ჩვენი გვარისები ყოფილან აგრეთვე ქოლთში მოსახლე ხარხელები და ფსუტურები. ზოგი ნახიდში ცხოვრობენ. ნახიდში ბევრი გაოსდა. ფსუტურები თვითონ უფრო ოსურად ლაპარაკობდნენ" (იგივე გვ. 39).

ამჟამად ბიტიევები ოსებად ითვლებიან, მათი ძირ-გვარი ძელყორაშვილი ყოფილა.

"ძელყორაშვილების ძირ-გვარი გუთნიშვილი ყოფილა, ძელყორაშვილების გვარს კი შედარებით გვიან (XIX ს. ნახ.) გამოყოფიან ბეკარაშვილები და ბიტიაშვილების გვარი" (იგივე გვ. 39).

ბიტიაშვილები ანუ ბიტიანთი რუსული ადმინისტრაციის გავლენით თავიანთ გვარს აკლებენ გვარმანარმოებელ ქართულ სუფიქსს და უმატებენ რუსულ "ევ" – ბიტიაშვილები ბიტიევებად გადაიქცნენ. ქართველთა გაოსების პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული, სოციალური და რელიგიური მიზეზები არსებობდა. მაინც შეიძლება დავსვათ კითხვა – როგორ შედიოდა ოსური ენა ქართულ ოჯახში? ამ კითხვას პასუხობს მეცნიერი შესაბამისი მაგალითის მოყვანით.

"აქ მოსახლეობენ ქართველები და ოსები. დღეს ქართველთაგან ჭურთში მხოლოდ ილურიძეების და ბუთხუზების გვარი მკვიდრობს. 1774 წ. ჭურთის ხეობაზე, ილურიძეების გარდა, შემდეგი ქართული გვარები მკვიდრობდნენ: ზანგურიძე, ცეცხლაძე, ბუჯიძე, დორეული, შერმადინი (ჯავახ. გვ. 183-185). დორეულები და ბუჯიძეები XVIII-XIX სს მიჯნაზე აქედან აყრილან და ბარში გადასახლებულან. დასახლებული გვარების ყოფილ სამკვიდრო სოფლებში ოსები ჩასახლებულან. ეთნიკური ისტორიის თვალსაზრისით, საინტერესოა ის პროცესები, რომლებიც ამ ხეობაში მოხდა XIX-XX სს. როგორც აღვნიშნეთ, დღეს ბუთხუზებთან ერთად ილურიძე ერთ-ერთი ქართული გვარია ჭურთის ხეობაზე მოსახლე სხვადასხვა ოსურ გვარებს შორის. ცნობილია, რომ ქალი იშვიათად თხოვდება ბარიდან მთაში, ძირითადად პირიქით მოვლენას აქვს ხოლმე ადგილი. ასეთ მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ ილურიძეებიც, მათ ქვემოდან მოსახლე ქართველთაგან ზემოთ არავინ თხოვდებოდა. ილურიძეების ზემოთ კი ოსები მკვიდრობენ. XIX ს. ილურიძეებმა მასიურად დაიწყეს ოსის ქალებზე დაქორწინება. ქალმა კი, რომელიც ილურიძეთა ოჯახის დედა და რძალი იყო, ამ გვარში შემოიტანა ოსური ენა, ყოფა და რიგინეს-ჩვეულებები. ილურიძეები დღეს ფაქტობრივად ორენოვანნი არიან. XVIII ს-ის აღწერის მასალებით ილურიძეების ქართველობა არავითარ ეჭვს არ იწვევს, ანტროპონომიკა ამ პერიოდში მთლიანად ქართული აქვთ. შეიძლება დავასახელოთ შემდეგი ქართული სახელები, რომლებსაც ილურიძეები ატარებდნენ... რა თქმა უნდა, აქ მოტანილი ანტროპონიმია კომენტარს აღარ საჭიროებს. გვარსახელი ილურიძე ორმაგი ფორმანტის (ურ-ძე) შემცველია. მათი წინაპარი იმერეთიდან მოსულა, გვარის სალოცავია წმ. გიორგი, რომლის დღეობას ეჭეფობას ეძახიან" (იქვე, გვ. 35).

შიდა ქართლში ამჟამად არსებობს ასეთი ოსური გვარი – ელოევი, მათი განაყარია პავლიაშვილი, ძირგვარი კი გიგაურია. ელოშვილებისათვის ფუძე დაუდვია ელო პავლიაშვილს, ელოანების ანუ ელოშვილების ერთი ნაწილი ელოევებად ქცეულა...

"ქაიჩოხის ერთ-ერთი ძველი მოსახლენი არიან პავლიაშვილები. ეთნოგრაფ გ. ჩიქოვანის მიერ ჩანერილი მასალით პავლიაშვილთა ნაწილი ხევიდან მოსული გიგაურების მემკვიდრეები არიან. მოხევე გიგაური დამხვედრ პავლიაშვილებს შეყრია. "ქსნისხეველი პავლიაშვილები ბოლო დრომდე გერგეტის წმიდა გიორგის კარზე დადიოდნენ თურმე. პავლიაშვილების განაყრებად ითვლებიან ელოშვილები. ახალი გვარსახელის გამოყოფა შედარებით გვიან, XVIII ს-ის II ნახევარში მომხდარა. ამ გვარისათვის საფუძველი დიდი ოჯახის უფროსს ელო პავლიაშვილს მიუცია. 1774 წ. აღწერის დავთარში ასეთი პიროვნება მართლაც გვხვდება. თავდაპირველად ელომ პავლიაშვილების ელოანთა მამიშვილობას დაუდო საფუძველი. შემდეგ კი მოხდა მამიშვილობის გვარსახელად გარდაქმნა. საყურადღებოა, რომ პავლიაშვილების გვარების (პავლიაშვილი, ელოშვილი) წარმომადგენლები იყვნენ ქსნის ხეობის ცენტრალური სალოცავის – ლომისის დეკანოზები" (იქვე, გვ. 32). როგორც აღინიშნა, ელოშვილების ნაწილი ახლა ელოევებად ეწერება და ოსობს.

ოსებად ეწერებიან ასევე შიუკაევეები და სიუკაევეები, ეს უკანასკნელი შიუკაევეებისაგან არის შ-ს დარბილებით და ს-ში გადასვლით წარმოებული.

შიუკაევეების წინაპრები არიან ქართველი შიუკაშვილები, რომლებიც XVIII ს. აღწერისას ქსნის ხეობაში მკვიდრობდნენ. ეს ხეობა მთლიანად ქართველებით იყო დასახლებული, ჭურთის გარდა. შიუკაშვილები არა ჭურთში, არამედ ცხაზმაში ცხოვრობდნენ. იმ დროისათვის მათი ქართველობა უეჭველია. "1774 წ. ცხრაძმის სოფ. უკანამხარეში ძირითადად მკვიდრობდნენ შიუკაშვილები და ოლაძეები. კამერალური აღწერის მიხედვით, აქ ჩანან მანჯიკაშვილებიც. ეთნოგრაფიული მასალით, ოლაძეთა გვარიდან არიან გამოსული ქართველი პაპიაშვილები" (იქვე, გვ. 33).

ჯიკაევეების გვარი შეიძლება ზემოთ აღნიშნული მანჯიკაშვილების (ანუ მანჯიკაევეების) გვარის გადაკეთებით იყოს მიღებული.

ქოქოევის ანუ როგორც რუსულად წერენ, კოკოევის, გვარი ქართული ქოქოაშვილისაგან არის მიღებული. ქოქოაშვილების განაყოფი ყოფილა კაჭიური – "გავაზში უსუფიქსაციო გვარსახელის მატარებელნი – ბუთხუზები მოსახლეობენ. კომპაქტურად მოსახლეობენ ამ გვარის წარმომადგენლები მთიულეთშიც. გავაზში მკვიდრობდნენ კაჭიურებიც (ჯავახ. გვ. 186). კაჭიურების ძირ-გვარი ქოქოაშვილი ყოფილა (იქვე, გვ. 36).

ჩოჩიეების გვარიც მსგავსად არის ნაწარმოები ჩოჩიშვილისგან. ეს გვარი ჩოჩელისა და ჭოჭალის სახითაც იყო ცნობილი. მათი ძირ-გვარი ქარუმიძე ყოფილა: "XVIII ს. საძვეურში მოსახლე ზოგიერთი გვარი დღეს აღარ მოსახლეობს. მათი უმეტესობა საცხოვრებლად ბარში წასულა. მაგალითად, შეიძლება დავასახელოთ სულაშვილები. სულაშვილების საძვეურში მკვიდრობის დამადასტურებელი ტოპონიმებიც შემონახულა ("სულანთ ნასახლარები"). ფონეტიკური ცვლილება განუცდია XVIII ს. მოხსენებულ ჭოჭალის გვარსახელს. დღეს ისინი ჩოჩელად იწერებიან. გვარსახელის ფონეტიკური ცვლილება, ჩანს, რუსული ენის გავლენით მოხდა. საერთოდ, ფონეტიკური ცვლილება XIX ს. არაერთმა გვარსახელმა განიცადა. ჭოჭალების (ჩოჩიელების) ძირ-გვარია ქარუმიძე" (იქვე, გვ. 37).

მართლაც, XIX საუკუნეში მრავალმა ქართულმა გვარსახელმა განიცადა ფონეტიკური ცვლილება რუსული ენის გავლენითაც და ადმინისტრაციული იძულებითაც. ამის მაგალითები ჩანს რუსული ხელისუფლების დამყარების პირველივე წლებში: – 1801 წლის 18 აგვისტოს ოქმში ქართველები ქართული წესით მოიხსენებენ გვარსახელს – "ამილახვრისშვილს", ხოლო იმავე ოქმში რუსული ხელისუფლება მას მოიხსენებს, როგორც "ამილახოროვს", იქვე – ჩოლოყალშვილი – ჩოლოკაყვად, თუმანიშვილი კი თუმანოვად არის გადაკეთებული (ქართ. სამართ. ძეგლ. VIII, 1985, გვ. 740).

ქართული გვარების ფონეტიკური ცვლილება (ე.ი. გვარწარმოქმნის ქართული სუფიქსების – "ძე", "შვილი", "იან", "თი", "ეთ", "ათ" და სხვა შეცვლა რუსული სუფიქსებით – "ევ", "ოვ") დაიწყო XIX საუკუნის პირველი წლებიდანვე და გაგრძელდა მთელი საუკუნის მანძილზე. მიღებულ იქნა ქართული გვარსახელების ახალი ფორმები, რომელნიც მისაღები და გარკვეულ პერიოდში სასურველიც კი ყოფილა ქართველებისათვის, მაგალითად, გვარი რაზიკაშვილი რაზიკოვად გადაკეთდა, ვაჟა-ფშაველა წერდა: ჩემს სიყმაწვილეში ჩემთვის რაზიკოვის ნაცვლად რაზიკაშვილი რომ ეწოდებინათ, მენწყინებოდაო. წერეთელი – წერეთლოვად (აკაკის ბიძაშვილი), ორბელიანი – ორბელიანოვად, გარსევანიშვილი – გარსევანოვად და ა.შ. იქცა. შიდა ქართლშიც ასევე გადაკეთდა გვარები რუსული სუფიქსების დართვით. აღსანიშნავია, რომ აქამდე შიდა ქართლის დაბალი ფენა საქართველოს სხვა კუთხეების მსგავსად თავიანთ გვარსახელს აწარმოებდა "იანთი"-ს ან "თი"-ს დართვით, მაგალითად, კობაიძეები იყვნენ – კობათი, გიგაურები – გიგაურთი, კაიშაურები – კაიშაურთი, ლაზუაშვილები – ლაზუანთი (იქვე, გვ. 33), ბაზუაშვილები – ბაზუანთი (იხ. ვ. ლუნაშვილი, "ქსნის ხეობის წარსულიდან", მაცნე, ისტ. სერია, 1988, №4, გვ. 89). ასევე დაბოლოება "თი" დამახასიათებელი იყო მთელი საქართველოსათვის, როგორც ზემოთ იყო განხილული, ასევე იყო შიდა ქართლის მეზობელ ხევშიც. აქ ეწოდება სამანქაშვილებს – სამანქეთი, ჩონიაშვილებს – ჩონიეთი (ამიტომაც სამანქაშვილების ციხეს ერქვა სამანქეთ ციხე, ხოლო ჩონიაშვილების ციხეს – ჩონიეთ ციხე) (იხ. ვ. ითონიშვილი, ხევი, 1984, გვ. 17). "ზადეთ ციხე (ზადენი ჩოფიკა-შვილების გვარის ერთი ნაწილია... გუგუეთ ციხე (გუგუენი – ჩოფიკაშვილების გვარის ნაწილია" (იქვე, გვ. 13).

ამიტომაც, შიდა ქართლში გვარები რუსულ ყაიდაზე გადაკეთების შემდეგ იხმარებოდა ოფიციალური საჭიროებისას, ხოლო შინაურობაში კვლავ "თი" ან "იანთი" დაბოლოების მქონე გვარები იხმარებოდა. აქაური მოსახლეობის "ე.ი. ქართველების) ერთი ნაწილის ოსებად ჩაწერისას მათ კვლავ შემორჩათ თავიანთი შინაურული გვარები ქართული სუფიქსით "იანთი", "თი" დაბოლოებით. ამ დაბოლოებათა (ე.ი. "იითი") აღდგენას ცდილობენ ამჟამად რუსული სუფიქსების ("ევ") ნაცვლად.

"ევ" სუფიქსი საქართველოში ოსთაგან თავდაპირველად თრუსოს ხეობის ოსების გვარებს დაერთო, ხოლო სხვაგან (შიდა ქართლში და სხვაგან) მცხოვრები ოსების გვარი "შვილი" სუფიქსით ბოლოვდებოდა. "ისტორიულად მიმდინარე ეთნიკური პროცესების კვლევის თვალსაზრისით ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს ზოგიერთი სხვა მასალის მოტანაც. 1886 წ.

საოჯახო სიებიდან კვლევის ამ ორბიტაში ექცევა ის, რომ საქართველოში მოსახლე ყველა ოსის გვარსახელი შვილი ფორმანტით იყო გაფორმებული, გარდა თრუსოს ხეობის ოსებისა. თრუსოელი ოსების გვარსახელების ფუძე ძირითადად "ოვ" ("ევ") სუფიქსს ირთავდა. მაგრამ თრუსოს საოჯახო სიები სხვა მხრივ იძლევა მასალას ისტორიულად მიმდინარე ეთნიკური პროცესების გამოსავლენად. სოფ. აღმასიანში (ბაზალიანში) მოსახლე ზაგაშვილებს, მართალია, ეროვნება "ოსი" აქვთ მიწერილი, მაგრამ მათი "იაზიკ დომაშნი" ქართულია. სს-ით ორენოვანია სოფ. კარატკავის მოსახლეობა (ქართული და ოსური). იგივე შეიძლება ითქვას სოფ. ქეთრისის მკვიდრებზეც. სოფ. მნის მცხოვრებლებს კი "იაზიკ დომაშნი"-ის გრაფაში ქართული აქვთ მიწერილი. რაც შეეხება ოქროყანას (მოსახლეობდნენ: გუდიევეები, ბიბილოვები, არჯინოვები, ბიდაგოვები, ზაგალოვები, კაკაევეები), თავდაპირველად აღმწერს "ნა-როდნოსტ"-ის გრაფაში "ოსეტინი" ჩაუწერია, მაგრამ შემდეგ გადაუშლია და იმავე ხელით ზემოდან დაუწერია "გრუზინი". "იაზიკ დომაშნი"-ს გრაფაში კი "გრუზინსკიი ი ოსეტინსკიი" (254-3-1816). ასევე ორენოვანია სოფლების სივრათის, რესის, საუთისის, ტეფეს, ცოცოლდის, შვეარდენის მოსახლეობა. სოფ. თოლგოთის მკვიდრთ (ფიტაროვებს და თაყაევეებს) "იაზიკ დომაშნი"-ს გრაფაში ქართული ეწერათ" (რ. თოფჩიშვილი, XIX ს-ის მოსახლეობის აღწერის მასალები... მნათობი 1987, №12, გვ. 160-161).

ზემოთ მოყვანილიდან კარგად ჩანს: აღმწერი ჩინოვნიკი შედის ოჯახებში, ის წინასწარ დარწმუნებულია, რომ იმყოფება ოსთა შორის, მაგრამ ოჯახის წევრების გამოკითხვისას რწმუნდება, რომ მათი საშინაო ენა არის ქართული, რომ ოჯახის წევრებს ქართველებად მიაჩნიათ თავიანთი თავი, ამიტომაც, თავისი ხელითვე შლის მის მიერვე რამდენიმე წუთის წინ წარწერილ სიტყვას "ოსეტინი" და წერს სიტყვას "გრუზინი" (იხ. ზემოთ). აღმწერნი თავისი თვალითა და ყურით რწმუნდებიან ოჯახის წევრების პირადი დაკითხვით, რომ თაყაევეები და ფიტაროვები ქართველები არიან და არა ოსები, რომ გუდიევეები, ბიბილოვები, არჯინოვები, ბიდაგოვები, ბაღაევეები, კაკაევეები ქართველები არიან (იხ. ზემოთ), მაგრამ სხვა აღმწერი ზაგაშვილს ეროვნება ოსს უწერს, თუმცა მისი და ოჯახის წევრების ენა ქართულია (იხ. ზემოთ) და ა.შ. რა შეიძლება ითქვას? ის, რომ ამ აღმწერებზე უფრო ადრე აღნიშნული სოფლებისა და მთელი ქართლის მთიანეთის მოსახლეობა რუსულმა ხელისუფლებამ ეროვნებით ოსებად გამოაცხადა. სწორედ ამით არის აღნიშნული აღმწერების დაბნეულობა გამონეუელი, ისინი დარწმუნებულნი არიან, რომ მთის ოსურ სოფლებში იმყოფებიან, ოჯახებში შესვლისას კი საპირისპიროში რწმუნდებიან. არა მარტო ჩინოვნიკები, არამედ ქართლის ბარის მოსახლეობაც კი დარწმუნებული იყო, რომ ქართლის მთის მოსახლეობა ეროვნებით ოსურია. ამიტომაც მთიდან ბარისაკენ მიგრაციის დაწყების შემდეგ ქართლის ყოველ მთიელს, ბარში ჩამოსახლებულს, ოსად თვლიდნენ "...ყოფადლება მივაქციოთ ოსთა შიდა ქართლის ბარში გადასახლების შემთხვევებს. საოჯახო სიები მიუთითებენ, რომ ოსების შიდა ქართლის ბარში ჩამოსახლება ძირითადად მოხდა XIX ს-ის შუა ხანებიდან, განსაკუთრებით 60-80-იან წლებში. ამკარად ჩანს დასახელებული ეთნიკური ერთეული ჯგუფური გადასახლებები აღნიშნული მიმართულებით. სს-ში ზუსტი ჩვენებაა

მოცემული იმისა, მთის ამა თუ იმ სოფლიდან ბარის რომელ სოფელში გადასახლდნენ ოსების ოჯახები... საყურადღებოა, რომ შიდა ქართლის მთისა და ბარის სოფლებში დასახლებული ოსები უმეტესად ხიზნის კატეგორიით არიან მოხსენებული. მიგრაციული პროცესებისა და ეთნიკური ისტორიის კვლევის თვალსაზრისით საინტერესოა, რომ 1866 წლისათვის დღევანდელი სამხრეთ ოსეთის აო-ის ცენტრში ცხინვალსა და ერთ-ერთ რაიონულ ცენტრში ახალგორში (დღევანდელი ლენინგორი) არ მოსახლეობდნენ ოსი ეროვნებისანი" (იქვე, გვ. 160-161).

მთაში მცხოვრებ ქართულ მოსახლეობასაც ოსებად მიიჩნევდნენ. ეს ჩანს ბესტავაანთ სოფლის მაგალითით. როგორც თვით სახელწოდება უჩვენებს, ეს სოფელი დასახლებული იყო ბესტავაშვილებით. ბესტავაანთ სოფელი ძველი სოფელი იყო და არსებობდა რუსული ხელისუფლების დამყარებამდე. მე-18 საუკუნის 70-იან წლების აღწერის მასალებიდან ჩანს, რომ ბესტავაშვილების სოფელში სულ 4 კომლი ოსი ცხოვრობდა (ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ფ. დოკ. 5421), თითქმის ერთი საუკუნის შემდეგ 1870 წელს ბესტავაანთ სოფელში რუსულმა ადმინისტრაციამ ეკლესია "გახსნა", ეს ნიშნავდა "ოსებად" გადანათვლას ქართველი მთიელებისა (მათ მართლაც ოფიციალურად "ნათლავდნენ"), ეს ნიშნავს იმას, რომ საბუთებში ბესტავაშვილები ბესტავეებად გადაკეთდნენ, ხოლო ეროვნება ქართველი ოსით შეეცვალათ (იხ. ეკლესიის შესახებ სამხრ. ოსეთის ისტ. ნარკვ. გვ. 181). სხვათა შორის, ძველი შინაურული გვარი ბესტავაშვილებისა იყო, როგორც თვით სოფლის სახელიდანაც ჩანს, ბესტავაანთი, აქედან – ბესტავათი ან ბესტაუთი. ეს ფორმა ქართულია და არა ოსური.

ქართლის გაოსებული მთიელები წარმოშობით ქართველები რომ იყვნენ, გარდა აღწერის მასალებისა, უჩვენებს მათი ეთნოგრაფიულ-რელიგიური ყოფაც. აქ იგულისხმება მათი წინაპრების მიერ ჯვარ-ხატების საგვარეულო თაყვანისცემა სწორედ ისეთივე სახითა და ფორმით, როგორც ახასიათებდათ მათ მეზობელ ფშავ-ხევსურებს, მოხევეებსა თუ სხვა ქართველ მთიელებს.

მიუხედავად ამისა, როგორც ჩრდილო ოსებში, ისე ვაინახებში ქრისტიანობის უმნიშვნელოვანესი სიმბოლოს სახელი ქართული წარმოშობისა იყო. საქართველოს მთიანეთში ქართველ მთიელებს გააჩნდათ საგვარეულო ჯვარ-ხატები, "ხატი (ჯვარი) მრავალია ხევსურეთში. მაგრამ მთავარი ოთხია – გუდანის ჯვარი, მთავარანგელოზის ჯვარი, ხახმატის ჯვარი, ლიქოკის ჯვარი... თუ ხალხს რაიმე საერთო გასაჭირი მოადგებოდა, მთელი თემი კოპალას ან იახსარის ჯვარს შეევედრებოდა განსაცდელისაგან დასახსნელად. გუდანის ჯვარში "ბრძანებლობენ" ღვთისმშობლისა და გიორგის ხატები..." (გ. თედორაძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 23). "მთელ ფშავს ერთი საერთო ხატი ჰყავდა – ლაშარის ჯვარი. გვარებსაც ჰყავდათ საერთო საგვარეულო ხატები, როგორც ხევსურეთში. საგვარეულო ხატობას სერობა ჰქვია. სერობა გრძელდებოდა მთელი ზაფხულის განმავლობაში. ამ ხნის განმავლობაში ყველა გვარი ცალკე იხდიდა თავის დღეობას. გვარის წარმომადგენლები ყველა მხრიდან იყრიდნენ თავს. მოჰყავდათ საკლავი, ქეიფობდნენ. ამტკიცებდნენ ნათესაობას. თითო გვარის სერობა თითო კვირას გრძელდებოდა. ერთი გვარი რომ გაათავებდა სერობას, მეორე დაიწყებდა, მეორეს

მოსდევდა მესამე" (იქვე, გვ. 72). მაშასადამე, ქართველი მთიელების ყოველ საგვარეულოს გააჩნდა თავისი საგვარეულო ჯვარი (ხატი), რომლის დღეობაზეც მთელი ამ გვარის მქონე ნათესაობა იკრიბებოდა და ამტიციცებდა თავის ნათესაობას. შემთხვევითი არაა, რომ ქართლის მთიანეთშიც საგვარეულოებს გააჩნდათ თავიანთი საგვარეულო ჯვრები. მაგალითად, სოფელ მორგოში არსებული "მორგოს ჯვარი" ჯიოელების მფარველია, ბიბილურთა ჯვარი – ცხოვრებოვებისა (ს. მსხლები), "მიქელგაბრიელი" – გაგლოეებისა (ს. კუსჯითა), ბაგაეები თავისად მიიჩნევდნენ "მთავარანგელოზს" და სხვა. "ყველა საგვარეულო "ძუარები" ხასიათდებოდა ისეთივე ხასიათით, როგორც საერთო და სოფლის ძუარები ოსეთსა სინმინდის არსებობა, დღესასწაული წლის გარკვეულ დღეებში, მსხვერპლად ცხვრების, ხარების მიყვანა და მოწყობა ყოველწლიური ქეიფებისა დღესასწაულის დღეებში" (სამხრ. ოსეთის ისტ. ნარკვ. გვ. 162-163). თითქმის ასევე იყო ფშავ-ხევსურეთშიც – "სხვა ხატებიც არიან – საგვარეულო, სათემო ხატები, მაგ., ზეისტეჩოს ხატი. ეს არის მხოლოდ არაბულებისა... ხევსური ხატობაში ვერ ნავიდოდა, თუ საკლავი არ ჰყავდა" (ო. თედორაძე, გვ. 27). "ფშავის ხატობაში დაკვრაც შეიძლება, ცეკვა-თამაში, ქალ-ვაჟთა გახუმრებაც... ხატობა ფშავში უკვე ქეიფის მიზეზად იქცა..." (იქვე, გვ. 72).

ქართლის მთიანეთში "გვხვდება დღესასწაულები, რომელსაც მთელი ხეობა იხდის, მაგალითად, "კომი ძუარ", "ჯერი ძუარ", "რიგი ძუარ" და სხვა" (სამხრ. ოსეთის ... გვ. 162). ("ძუარ" იგივეა, რაც ჯვარი (ხატი).

ფშავ-ხევსურეთშიც, მაგალითად, "ლაშარის ჯვარის ფშავლების საერთო სალოცავად, ბატონად, მცველად, მეფედ ითვლებოდა" (გ. თედორაძე, გვ. 72). ასევე მთელი ხევსურეთის საერთო სალოცავი გუდანის ჯვარი იყო. ცალკე ხეებსა და სოფლებს თავიანთი ჯვრები (ხატები) ჰქონდათ. ასევე იყო ქართლის მთიანეთშიც (ე.ი. "სამხრეთ ოსეთში"). "საგვარეულო კულტებთან ერთად აქ იყო სასოფლო ძუარები, რომლებსაც ეთაყვანებოდა მოცემულ სოფელში მცხოვრები ყველა გვარი. მას შეიძლება მივაკუთვნოთ კვაისაი ძუარი (მდ. ჯეჯორას ხეობა), ხისტი ძუარ (სოფ. რუკ, მდ. დიდი ლიახვი) და სხვა. ქართულ-ოსური მოსახლეობის მქონე სოფლებში ოსები ქართულ დღესასწაულებს იხდიდნენ, მაგალითად, "ღვთისმშობლობა", "გომართობა", "კარასეტობა", "სამება" და სხვა. სამხრეთ ოსეთში იყო მრავალი სახალხო დღესასწაული, რომელთაც რამდენიმე სოფელი ერთად იხდიდა: "დაუჯითა" (სოფლების ედისა, ბიტათა, საბა, ზგუბირ), "მკალგაბირ" (კობეთი, ჩასავალი, ლესორი, კერველი და ა.შ.) (სამხრ. ოსეთის ... გვ. 162).

აქ "მკალგაბირ" სხვა არაფერია, თუ არა "მიქელგაბრიელი" – ოსური ენის ყაიდაზე მოწყობილი. მაშასადამე, "მიქელგაბრიელობის" დღესასწაულს ერთად იხდიდა აღნიშნული სოფლის მოსახლეობა ისევე, როგორც ქართველებით დასახლებულ სოფლებში ოსები იხდიდნენ მსგავს დღესასწაულებს, ოღონდ სახელების დამახინჯების გარეშე.

საერთოდ, ზემოთ აღწერილი იმას მიუთითებს, რომ მართალი იყო ვახუშტი, როცა სამხრეთელ ოსებს უწოდებდა გაოსებულ დვალებს. დვალები მკვიდრი იბერიული ტომი იყო, ასევე მართალი არიან ეთნოგრაფები, როცა მთიელი ქართველების გაოსებაზე წერენ. ზემოთ მოყვანილი იძლევა უფლე-

ბას მიქელგაბრიელის სალოცავის თაყვანისმცემელი გაგლოვები ყოფილ ქართველ ქრისტიან გაგლოშვილებად მივიჩნით, მორგის ჯვრის თაყვანისმცემელი ჯიოეები – ჯიოშვილებად, ბიბილურთა ჯვრის თაყვანისმცემელი ცხოვრებოები – ცხოვრებაშვილებად, მთავარანგელოზის თაყვანისმცემელი ბაგაეები – ბაგიაშვილებად, თომაეები – თომაშვილებად. დვალების გაოსების შემდეგ მათი ისტორიული სამშობლო ჩრდილო კავკასიის ადმინისტრაციულ რეგიონში მოექცა, იქიდან გაოსებული დვალების ნაწილი ჩრდილო კავკასიის ბარშიც ჩასახლდა, ამიტომაც ჯვრის თაყვანისცემა იქაც იცოდნენ. თუმცა, საქართველოდან აქ ადრევე იყო დანერგილი ჯვრის კულტი (ინგუშეთშიც), მაგრამ საგვარეულო ჯვრები მხოლოდ საქართველოში ჰქონდათ.

ზემოთ ნახსენები იყო ბიბილურთა ჯვრის თაყვანისმცემელი ცხოვრებაშვილები, ერთი შეხედვით, ბიბილურთა წინაპარი ნამდვილი ოსური წარმოშობისა იყო, როგორც ამას უჩვენებს "ძეგლი ერისთავთა", მაგრამ სინამდვილეში კი ეს ასე არ არის, რამეთუ "ბიბილური" აღნიშნულ შემთხვევაში ერთი ადამიანის გვარია, მაგრამ "ბიბილური" სხვა შემთხვევაში სადაურობის მაჩვენებელია და ის სხვადასხვა წარმომავლობის ოჯახების გვარადაც შეიძლება ქცეულიყო. საქმე ისაა, რომ "ბობალეთი" (ანუ ჩანს "ბიბილეთი") ერქვა "ქვეყანას" ანუ ხევს. ამ ქვეყნის, ანუ ხევის ყოველი მკვიდრი გვარი ბიბილური, ანუ "ბიბილუელი" იყო.

"ძეგლი ერისთავთაში" მოთხრობილია ასეთი ამბავი: დვალებში მოვიდა ერთი უცხოელი მთავარი, რომელიც თავისი ქვეყნიდან გააძევეს. ის ეუბნება დვალებს, მე ჩემს სამთავრო ღირსებაზე უარს ვაცხადებ. თუ გნებავთ, მომეცით ახალი გვარსახელი იმ ქვეყნის სახელწოდების მიხედვით, რომელიც თქვენ გასურთო. დვალებმა მისცეს მას ქვეყანა ბობალეთაი და უწოდეს ბიბილური ამ ქვეყნის სახელის მიხედვით. უცხოელი ამბობს: "არა გვერქვას მეფე, არამედ ქვეყანასა მას, რომელ მომცეთ, სახელი მისი გვერქვას ჩვენ. მაშინ მისცეს ქვეყანაი ბობალეთა და უწოდეს ბიბილური" (ქართ. სამართ. ძეგლ. II, 1965, გვ. 102). დვალები ამბობენ მოსულთა შესახებ: "დაღათუ სახელ-ვსდევით ბიბილურად, არამედ სახელი ესე ვერ დაჰფარავს გვარ-ნათესაობასა მათსა" (იქვე, გვ. 102). მაშასადამე, "ბიბილური" გვარ-ნათესაობის მაჩვენებელი კი არ არის, არამედ სადაურობისა. მაშასადამე, ბიბილური სადაურობის მანიშნებელი გვარსახელი იყო. "...ჟამურში ოსური მოსახლეობა მოსული იყო. ადრე იქ ქართველები მკვიდრობდნენ, რომლებიც დაბლობსაკენ გადასახლდნენ, ერთი ასეთი გვარი ჟამურელი, დღეს ქსნის ხეობის მთისწინეთში მკვიდრობს" (რ. თოფჩიშვილი, ქსნის ხეობის ... გვ. 31).

მაშასადამე, როგორც ზემოთმოყვანილიდან ჩანს, ბიბილური შესაბამის ხეობაში დამკვიდრებულთა სადაურობის მანიშნებელ გვარსახელადაც შეიძლებოდა ქცეულიყო დროთა ვითარებაში.

ზემოთ მოყვანილი სხვა ამბის მანიშნებელიცაა. "ძეგლი ერისთავთა" უჩვენებს, რომ დვალებთი ტოპონიმის ოსების იქ დამკვიდრებამდე ქართული იყო.

შიდა ქართლის მოსახლეობის ერთი ნაწილის ეთნიკური თვითშეგნების ცვლილება რომ მოხდა მათი გვარსახელების ფაქტობრივი ცვლილების

გარეშე, ეს ყოველმხრივ გაცნობიერებული ფაქტია. მაგალითად, ზოგიერთ ავტორს თაყაიშვილი, ბარათაშვილი, თარხნიშვილი, სააკაძე და სხვა მრავალი მიაჩნია გაქართველებულ ოსად. ამით კიდევ ერთხელ დასტურდება ის, რომ გვართა მატარებლების ეთნიკური თვითშეგნების ცვლილება ნამდვილად მოხდა, ე.ი. ადამიანს თავისი წინაპრების გვარი დარჩა (აქ მნიშვნელობა არა აქვს საგვაროვნო სუფიქსების ცვლილებას), მაგრამ თვით მისი ეთნიკური თვითშეგნება შეიცვალა. "...ქართული გვარების მქონე უამრავი პიროვნება გაქართველებულ ოსად ცხადდება და თანაც იტუქსება: "წინაპართა ენისა, ეროვნების დაკარგვა ძალზე სამარცხვინო საქმეა" (იხ. გ. მამითის სტატია ოსურ ჟურნალში – "ფიდი", 1989, №3). ვინ დაამტკიცა, რომ ბარათაშვილი, თარხნიშვილი, თაყაიშვილი, სააკაძე და სხვა მრავალი წარმოშობით ოსური გვარებია, შემდეგ "გაქართველებული"? ან შეიძლება კი საერთოდ არარსებულის დამტკიცება? (ბ. ჯორბენაძე, "ახალგაზრდა კომუნისტი", 10.X.1989). არსებობს "...მთელი წყება ქართული გვარების თითქოსდა ოსური წარმოშობის ჩვენების წარუმატებელი ცდა" (ბ. გვასალია, დასახ. ნაშრომი).

აქ უნდა ითქვას, რომ თაყაიშვილები, თარხნიშვილები, ბარათაშვილები, სააკაძეები და მათი წინაპრების ძირ-გვარები ჯერ კიდევ მაშინ მოიხსენიებიან ქართულ ქრონიკებსა და წერილობით წყაროებში, როცა არ იყო ფორმირებული ოსური მოსახლეობა იმ სახით, რომელიც მას ამჟამად გააჩნია (კერძოდ, დვალეთში ოს-"ალანების" დამკვიდრებამდე). ცნობილია და ეს აღიარებულია გამოჩენილი ოსი მეცნიერების მიერ, რომ ოსურმა მოსახლეობამ დღევანდელი ეროვნული სახე მიიღო მხოლოდ ცენტრალურ კავკასიაში მათი წინაპრების დამკვიდრებისა და ადგილობრივი კავკასიელი ხალხის ურთიერთშერევის შემდეგ, ეს კი მოხდა მხოლოდ XII-XIV საუკუნეებში მონღოლთა ურდოებისა და თემურლენგის შემოჭრის შემდეგ. აქედან სრულიად ცხადია – გაოსდნენ სწორედ ცენტრალურ კავკასიაში დამკვიდრებული ხალხები. მაშასადამე, ხალხი, რომელიც ცხოვრობდა ცენტრალურ კავკასიაში, თავისი მნიშვნელოვანი კულტურითა და საგვარეულოებით, ოსებად იქცა. "ჩრდილოეთიდან სამხრეთისაკენ ოსების მოძრაობა გააძლიერა აგრეთვე ჯერ სამხრეთ რუსეთისა და შემდეგ დასავლეთისა და ჩრდილოეთ კავკასიის ადგილობრივი ტომების ექსპანსიამ და უეჭველად საგულისხმოა ის აზრი, რომ ოსების კავკასიაში დამკვიდრების შემდეგ კავკასიელ ხალხებს შორის ეძებნებათ თავისი ისტორიული ადგილი და ისინი აქ ახალ კავკასიურ ტიპად ჩამოყალიბდნენ... ნ. მარი და შემდეგ უფრო საფუძვლიანად ვ. აბაევი ამტკიცებს, რომ ოსებს, რომელნიც მოსული ირანული ტომის უბრალო გაგრძელება არ არიან, დამხვედრი მცხოვრებნი არც გაუფლეთიათ და არც თვითონ განწყვეტილან, არამედ შეხამებთან, მოხდა ასიმილაცია და ამის შედეგად წარმოიშვა ახლანდელი ოსური ტიპი" (ი. მეგრელიძე, სიძველენი ლიასხვის ხეობაში, 1984 წ. გვ. 7). ეს იმას ნიშნავს, რომ ჩამოყალიბდა ახალი ხალხი. ეს ახალი ხალხი, ე.ი. თანამედროვე ოსები, ჩამოყალიბდა ორი სხვადასხვა ხალხის ურთიერთშერევის შედეგად, კერძოდ, "რომელიღაც მოსული ირანული ტომი" და კავკასიელი "დამხვედურნი მცხოვრებნი" ერთმანეთში ერევან, "ეხამებთან", ხდება მოსულთა ენის მიერ ადგილობრივი ასიმილაცია. ყალიბდება ახალი ხალხი, ეს ახალი ხალხი თავისი ბუნებით "ახალ კავ-

კასიურ ტიპად ყალიბდება", მაგრამ მაინც როდის ჩნდება ისტორიის ასპარეზზე ეს ახალი ხალხი, ე.ი. "ახლანდელი ოსური ტიპი"? – საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ეს მოხდა თემურლენგის ლაშქრობათა შემდეგ. აქამდე ხომ უკვე არსებობდნენ თარხნიშვილების, თაყაიშვილების, სააკაძეების საგვარეულოები და მათი ძირ-გვარები? დიას, ეს საგვარეულოები ამ "ახალი ტიპის" ჩამოყალიბებამდე არსებობდა. მაშასადამე, თუ კი ამჟამად რომელიმე თაყაიშვილი თუ "სხვა უამრავი" ოსურად აცხადებს თავის გვარს, უნდა ვიცოდეთ, რომ მოხდა ამ საგვარეულოთა მატარებლების გაოსება, ანუ მათი შერწყმა "ახალ ოსურ ტიპში" და არა პირიქით.

ვ. აბაევი ასკვნის: "ოსურში ჩვენ საქმე გვაქვს კავკასიურის არა მარტო გავლენებთან, არამედ სუბსტრატთან... ოსების ეთნო-ლინგვისტური კულტურის ჩამოყალიბებაში კავკასიური ელემენტი მონაწილეობდა არა როგორც მხოლოდ გარეგანი, უცხოური ფაქტორი, არამედ როგორც შინაგანი, ორგანული ფაქტორიც" (იქვე, გვ. 7).

"ჯერ ნ. მარი და შემდეგ ვ. აბაევი ავითარებენ დებულებას: ინდოევროპელ სომხებს და ირანელ ოსებს აბორიგენი კავკასიელებისაგან იმდენი რამ შეუსისხლხორცებიათ, რომ მეორეთაგან პირველთა მონყვეტა უკვე აღარ შეიძლება – სომხებისა და ოსების ენასა და ყოფაში კავკასიური სუბსტრატი არა მხოლოდ დანაფენები, არამედ შინაგანად შერწყმული მოვლენაა"... ნ. მარისა და ვ. აბაევის დასკვნებით ოსურ ეთნიკურ სახელებსაც კი – ირონ, დიგორ, თუალ, არაფერი აქვთ საერთო ირანთან და წარმოადგენენ ადგილობრივ (კავკასიურ) ძველ ეთნიკურ სახელებს" (იქვე, გვ. 43).

მაშასადამე, თანამედროვე ოსი ხალხი ჩამოყალიბდა ორი აბსოლუტურად განსხვავებული ეთნიკური ერთეულის, ორი სხვადასხვა წარმოშობის ხალხის ურთიერთშერევის შედეგად – ვახუშტი არ უარყოფს ჩრდილო კავკასიაში დამკვიდრებული ოსების მსგავს წარმოშობას, მაგრამ შიდა ქართლის მთიანეთში დამკვიდრებული ოსები, მისი აზრით, ორი სხვადასხვა ხალხის ურთიერთშერევის შედეგად კი არ არიან წარმოქმნილი, არამედ წარმოადგენენ დვალებს, რომლებიც გაოსდნენ და ჩამოსახლდნენ შიდა ქართლის მთიანეთში. ყოველ შემთხვევაში, ამ ხალხს ადგილობრივ-ქართულ-კავკასიური ნიშან-თვისება გააჩნია. მართლაც, აქ, შიდა ქართლში, დვალები, უკვე გაოსების გზაზე მდგარნი, ჩამოსახლებულან რამდენიმე ტალღად. პირველად ჩამოსახლდნენ, როგორც ოსურ პოლიტიკურ ორბიტაში მოქცეული ძალა, XII-XIV საუკუნეებში, შემდეგ გიორგი ბრწყინვალის დროს ისინი კვლავ უკან, ისტორიულ დვალეთში დაუბრუნებიათ. "...დიდი ლიახვის მთელი ხეობა უფრო ძველ ფენაში ქართულია, შემდეგ თანდათან ჩნდება აქ ოსური მოსახლეობა" (იქვე, გვ. 270). დვალთა და გაოსებულ დვალთა პირველ შემოჭრას ლიახვის ხეობაში უკვალოდ არ ჩაუვლია – "...მთელს ლიახვის აუზში უძველეს წარწერებსა და უახლესს შორის დიდი ხარვეზია. VIII-XII საუკუნეების ისტორიული ნაგებობანი ერთბაშად და ერთდროულად დანგრეულად გვეჩვენება, უმთავრესად XIV-XV საუკუნეებში... შემდეგ განსაკუთრებით საყურადღებო ძეგლი აღარც კი ჩანს XVII საუკუნემდე და უკვე არა საკულტო, არამედ საცხოვრებელი და თავდაცვითი სიმაგრეები იგება; წარწერებიც ძირითადად ახალი ქართული ასოებით გვხვდება" (იქვე, გვ. 12). მთიელ

გაოსებულ, ე.ი. განარმართებულ დვალებს, ცხადია, საკულტო ნაგებობანი აღარ სჭირდებოდათ, თუმცა კულტურულ კავშირს ქართველ ხალხთან ძველებურად აგრძელებდნენ. ისინი კულტურულ-ისტორიულად ქართველები იყვნენ. ამიტომაც, ოსური ნართები მათ ქართულ დარეჯანიანის გმირებად მიიჩნიეს და ასევე უწოდეს, ახსოვდათ და პატივს სცემდნენ ვახტანგ გორგასალს, თამარს, ერეკლეს, "ლიახვის ხეობის ოსების ცოცხალ სიძველეებს (ე.წ. "ჟივია სტარინა") უფრო მეტად, ვიდრე ჩრდილო ოსების ფოლკლორს, ატყვია ქართული ზეპირსიტყვიერების კვალი. თითქმის ყოველ სოფელში გაიგონებთ თქმულებებს დარეჯანთების (ნართების) და დარეჯანიანების (ქართული გზით), ამირანისა და სხვათა შესახებ, აგრეთვე, როგორც ადრევე აღვნიშნეთ, ისტორიული პირების – ვახტანგ გორგასალის, თამარ მეფის, ერეკლესა და სხვათა შესახებ" (იქვე, გვ. 271).

სხვათა შორის, ჯერ კიდევ გერმანელმა მეცნიერ-მოგზაურმა გიულდენ-შტედტმა წერილობითი სახით დაადასტურა, რომ დღევანდელი ჯავის რაიონში, დიდი ლიახვის ზემო წელზე, მრავალი ქართული სოფელი არსებობდა. XVII ს-ის ბოლოს ისინი ოსურ გარემოში მოხვედრილან. მათი გაოსების ეპიგრაფიკული სურათი ჯერ კიდევაა შემორჩენილი ამ რაიონში. საფლავის ქვებიდან ჩანს, რომ თუ მამა-პაპა ატარებს ქართულ გვარს XIX საუკუნის პირველ ნახევარში, შვილმა ოსურ ყაიდაზე მოაწყო თავისი გვარი. ამ მაგალითების მოყვანამდე უნდა ითქვას, რომ მამა-პაპამ თუ კარგად იცოდა ქართული ენა, XX ს-ის დასაწყისში შვილებისათვის ეს ენა უცხო ენად არის ქცეული. მათი მშობლიური ენა უკვე ოსური ენაა – "...ადგილობრივ ოსთა უფროსი თაობის დიდი უმრავლესობა ორენოვანია, ისინი მშობლიური ოსური ენის გარდა ქართულ ენაზეც მეტყველებენ" (ი. მეგრელიძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 230). თუ XX საუკუნის პირველ ნახევარში კვლავ იცოდნენ ქართული ენა, როგორი მდგომარეობა უნდა ყოფილიყო გიულდენშტედტის დროს, XVII საუკუნის ბოლოს? კულტურულ-ისტორიული თვალსაზრისით, ქართველობას ეროვნული სახე XIX საუკუნეში შეუცვლია. მაგ. სოფ. გუფთაში ჯიოვეები და და თიგივეები ცხოვრობენ, მათი წინაპრების საფლავის ქვებს კი აწერიან თიგიშვილი, თიგიშვილი. ყურადღება უნდა მიექცეს საფლავის ქვის ენასაც, თუ კი საუკუნის დასაწყისში აღნიშნულ და ყველა სხვა მიცვალებულთა საფლავებს ძალზე გამართული და ჩვეულებრივი ქართული ენით აქვთ გაკეთებული ეპიტაფიები, საუკუნის ბოლოსათვის საფლავების წარწერების ქართული ენა მდარე ხდება, ხოლო შემდეგ საერთოდ ისპობა ქართულენოვანი წარწერები. აღნიშნულ სოფელ გუფთაში არის ჩვეულებრივი ქართულით გაკეთებული ტატო ბიბლიას ძე ჯიოშვილის, ტატო კიკოს-ძე ჯიოშვილის, სოსიკო ჯიოშვილის მეუღლის, ქალამანას XIX ს. ეპიტაფიები, არის თიგიშვილების მშვენიერი ქართულით დანერილი ეპიტაფიები, ერთი ქართული ლექსია, გასიშვილებისა (ახლა გასივეები) და ფილიშვილების (ახლა პილიევეები) – ქართული ეპიტაფიები (იქვე, გვ. 234-235). "ჯიოვეების ზოგი ოჯახი ბიჭიკაშვილად იხსენიება. მამასადამე, მათ წინაპარს ბიჭიკა რქმევია" (იქვე, გვ. 236). საერთოდ, აქ როგორც წესი, მღვდლებად ქართველები მსახურობდნენ (მაშინ არ იყვნენ ოსი მღვდლები, შემდეგ ეგზარხოხმა აკურთხა რამდენიმე). ერთი ჯიოშვილი აქ მღვდელი ყოფილა და მას სიონშიც უმსახურია

– "ამ ადგილზე ძველი საყდარი იყო... მისი უკანასკნელი მღვდელი ყოფილა მორგოელი – ჯივაშვილი, ანუ ჯიოვეი, რომელიც შემდეგ თბილისის სიონში მსახურობდაო" (იქვე, გვ. 237).

სოფ. ჯარშია ქოთოლაშვილების ეპიტაფიებია და არა ქოთოლოვებისა და ქოთოლითებისა, როგორც ახლა იწერებინან ეს გვარები (გვ. 238). სოფ. ნინიაში თუ კი 1894 წელს საფლავის ქვაზე აწერია გვარი ქარსანიშვილი, უკვე რამდენიმე წლის შემდეგ აწერია ქარსანოვი (იქვე, გვ. 239). თუ კი სოფ. მსხლებში 1880 წლის ეპიტაფიაზე მშვენიერი ქართულით მოიხსენება "ცხოვრებაშვილი", რამდენიმე წლის შემდეგ – უკვე "ცხოვრებაევი" წერია (გვ. 242).

საინტერესოა ცნობა ცაბაელების შესახებ. "ვასილ ცაბაევის მეტრიკულ ამონაწერში ჩაბაევი წერია. ვასილს ვეკითხები, ჩაბაევი და ცაბაევი განაერთი და იგივეა? მისი პასუხია: ასე იყო, ჩაბაშვილს გვინოდებდნენ, მაგრამ აგერ 50 წელიწადია, ცაბაევს (ცაბათი) გვეძახიანო, (მღრ. ჩოჩითი – ჩოჩიევი, ცოცითი – ცოციევი)" (იქვე, გვ. 246). ჯავაშია ეპიტაფია ქართულით, დაწერილი 1870 წელს "ბათო სანაყოშისა", უკვე რამდენიმე წლის შემდეგ კი "სანაყოვეი" წაუნერიათ ახალ საფლავის ქვაზე. მოღწეულ 1860, 1890, 1876 საფლავის ქვებზე ყველგან სანაყოშელია წარწერილი – "...ადრინდელ წარწერებში ახლანდელი გვარი სანაყოვეი სანაყოშელად იხსენიება, ზოგიერთი გამონაკლისის გარდა (მაგ. იხ. ზემოთ 1873 წ. ერეკლე სანაყოვეის საფლავის ქვის წარწერა; ე.ი. თანამდებობის პირებს უფრო ადრე დაუწყიათ გვარების გარუსულება (იქვე, გვ. 249).

ქოქოევეები კი არ ეწერა ძველ საფლავებზე, არამედ ქოქოშვილი (გვ. 249).

"ერთ-ერთ წარწერაში (1903 წ.) იხსენიება "...ბაბაშვილის ასული, ლექსა თედეშვილის მეუღლე" (გვ. 250). იქვეა ცხოვრებაშვილის საფლავის ქვა და არა ცხოვრებოვისა (გვ. 250).

ჯავაშია თანდილაანთ უბანი. თანდილაანთ, ანუ ქართული ენის ბუნების შესაბამისად თანდილათი, ოსურ თანდილეთად ქცეულა (გვ. 250). სწორედ ზემოთაღნიშნულის (ე.ი. ამ რაიონში ძველი ქართული მოსახლეობის არსებობის) გამო "სამხრეთ ოსეთის, განსაკუთრებით ჯავის რაიონის მცხოვრებთა ზეპირსიტყვიერებაში ვხედავთ ქართულის მსგავს თქმულებებსა და ლეგენდებს" (გვ. 251).

სოფ. ხენეში 1890 წლამდე ყველა საფლავის ქვას "თიბილაშვილი" ეწერა და არა "თიბილოვი" (გვ. 254-255). აქ ძველქართული გვარები არა მარტო "შვილი" სუფიქსით ბოლოვდება, არამედ ძე-თიც. არის 1912 წლის წარწერა – "ქვაზაძე". თითქმის მხოლოდ მეოცე საუკუნიდან იწყება ქართულენოვანი ეპიტაფიების გვერდით ოსურენოვანის გამოყენებაც (გვ. 255). იხსენიება ჯერ "ხარებაშვილი", მერე "ხარებაოვ" (გვ. 256). იხსენიება არა ფარასტაევი, არამედ ფარასტაშვილი 1884 წ. (გვ. 257), "თიბილაშვილი" და არა "თიბილოვი", გათიკოშვილი და არა გათიკოევი, ქოქაშვილი და არა "ქოქაევი", "დედაშვილი", "თიბილაშვილი" (1861 წ.) (გვ. 262-263). ახლაც კი მოხუცები თავიანთ გვარს აწარმოებენ ქართული სუფიქსის დართვით. "კროზელი დრიშ ლევანის-ძე თიბილაშვილი (მოხუცები ასე აწარმოებენ თავიანთ გვარებს) გვარწმუნებს, რომ 111 წლისაა" (გვ. 265). "გვაჩვენეს პირობის ორი ხელწერილი, 1908 წლის 12 მარტობისთვის დაუწერიათ ქართულად: რაზდენა თიბი-

ლაშვილი და მიშა ფარასტაშვილი შეთანხმებულან ერთ სადავო საკითხში" (გვ. 268). არა "ვალევი" იხსენიება ძველ საბუთში, არამედ ვალიშვილი (გვ. 269).

სოფ. ვანელი სასოფლო საბჭოში შედის სოფელი "ბალიანთ კარი" – შემოკლებით "ბალიათა", ახლა ბაგიათა, წარწერაში მოიხსენიება არა "ბაგიაევი", არამედ ბალაშვილი (გვ. 273).

პირველი მღვდელი ედისში ოქროპირიძე ყოფილა" (გვ. 291), იქვე დაბადებულა მისი ვაჟი, "რომელიც შემდეგ ალექსანდრე ეპისკოპოსადაა ცნობილი" (გვ. 291). აღსანიშნავია, რომ მცხეთის რაიონის სოფ. მისაქციელის საბჭოში მცხოვრები ოქროპირიძეები ოსებად აცხადებენ თავიანთ თავს ქართლის მთიანეთიდან ბარში გადასახლების გამო. არსებობს მასალა, რომ ძველად იხმარებოდა არა ყოროვევი, არამედ "ყაროშვილი" (გვ. 297), არა ბაგიზოვი, არამედ "ბეგიზაშვილი" (გვ. 301). გარდა ამისა, მრავალი ლეგენდა, თქმულება, წეს-ჩვეულება, ჯვარ-ხატების, ეკლესიების სახელები თუ საგვარეულო თავყვანისცემა მიუთითებს აქაური მოსახლეობის ქართულ წარმომავლობას (ე.ი. ადგილობრივ ქართველობას შეერივნენ ჩრდილოეთიდან გადმოსახლებული დვალეები, რომელთა ასიმილაცია-შერევით ჩამოყალიბდა აღნიშნული რაიონის მოსახლეობა).

მაგრამ არსებობს კიდევ უფრო ძველი ქართული წერილობითი მონაცემები, რომელთა ანალიზი მიუთითებს ზოგიერთი ოსური გვარის ქართულ წარმომავლობას. მაგალითად, ხარებაშვილებს (ანუ დღევანდელი ხარებოვების წინაპრებს) ქართული სამართლის ძეგლები ჯერ კიდევ XVIII საუკუნეში მოიხსენიებდა როგორც მღვდელებს. ხარებაშვილი, რომელსაც ქვემოთ მოყვანილი დოკუმენტი შეეხება, უეჭველად ქართველია, ოსი რომ ყოფილიყო, ამის შესახებ მიუთითებდა მისი მომჩივანი ეპისკოპოსი. 1793 წლის 16 თებერვალს მროველი ეპისკოპოსი ჩივის ვახტანგ ბატონიშვილთან იმის შესახებ, რომ "ხარებაშვილის გიორგის მღვდელი აბისი სოფელი მივაბარე სანახევროთ, რაც ეშოვა, შუაზე უნდა გაეყო" (ქართ. სამართ. ძეგლები, VIII, გვ. 196), მაგრამ არ გაუყვია და შინდისში გადასულა.

ასევე ითქმის მარლიშვილების (ახლანდელი მარგივეების) შესახებაც. ისინი კიდევ უფრო ადრე, XVII საუკუნიდანვე მოიხსენიებიან წერილობით საბუთებში (ქართ. სამართ. ძეგლები, VII – გვ. 690-691), მარლიშვილების ერთ შტოს ჯავახეთთანაც აქვს კავშირი. ისინი თუმანიშვილების ყმები ყოფილან (ქართ. სამართ. ძეგ. VIII, 1985 წ. გვ. 90).

შიდა ქართლში არა მარტო ყმა გლეხები (ხიზნები) გაოსებულან, არამედ თავადებისა და აზნაურების ნაწილიც კი, მაგალითად, ახლანდელი ბორტიელების წინაპარი ბორტიშვილები მაჩაბლების ერთ-ერთ შტოს წარმოადგენდნენ. "მაჩაბლების გვარი თავადურ სახელებად დაიყო, ზაალიშვილებად, გიორგიშვილებად, რევაზიშვილებად, ბორტიშვილებად" (ქ.ს.ე. 6, გვ. 509), ოსობენ რევაზოვებიც (რევაზიშვილები).

ახლანდელი დიაკონოვების წინაპრები, დიაკონაშვილები იხსენიებიან XVII საუკუნის ბოლოსა და XVIII ს. დასაწყისიდან – "გორელმა ვაჭარმა დიაკონაშვილმა სტამბოლში გარდაცვლილი სიმონ მეფის ნემტი საქართველოში წამოასვენა. ამ სამსახურისათვის იგი ოჯახიანად გაააზატეს და

ჯვრის მონასტერს შესწირეს" (ქართლის ცხოვრება, II გვ. 537 – წიგნიდან – "ისტორიული წყაროთმცოდნეობითი გამოკვლევები" 1988, გვ. 28).

მსგავსი მაგალითები ისე მრავლად არის, რომ შესაბამისი კვლევა-ძიების შემდეგ მათ გამოცემას ალბათ ტომები დასჭირდება.

ასეთი წერილობითი მონაცემების გარდა არის ტოპონიმური მასალებიც, რომლის საშუალებითაც შეიძლება ზოგიერთი გვარის ისტორიის დადგენა, მაგალითად, თედევების (თედიაშვილების) ერთი შტოსი. ვახუშტი სადგერის ხეობაში ასახლებს სოფელ თედიანთ-უბანს (ს. მაკალათია, ბორჯომის ხეობა, 1957, გვ. 26). ეს, ს. მაკალათიას მიხედვით, არის წალვერი. ცნობილია, რომ ვახუშტის დროს ოსები ჯერ კიდევ ცენტრალური კავკასიონის ხეობებსა და მდინარეთა სათავეებში ცხოვრობდნენ. მაშასადამე, თედიანთ უბანს არავითარი კავშირი არ ჰქონდა ოსებთან. თედიანთ უბანი იგივეა, რაც თედიაშვილების უბანი. მაშასადამე, თედიაშვილები ჩვეულებრივი ქართველები იყვნენ და ოსებთან არაფერი არ აკავშირებდათ, ისინი ბორჯომელი მემამულე ავალიშვილების ყმები იყვნენ. ავალიშვილები, რომელთაც სადგერის ხეობა ეკუთვნოდათ, ვახუშტის შემდეგ XVIII საუკუნეში თავიანთი გლეხებით შიდა ქართლში გადასახლდნენ – "ავალიშვილებმა ვერ შეძლეს მტრებთან გამკლავება და თავიანთი გლეხებით შუა ქართლში გადასახლდნენ" (იქვე, გვ. 31). ე.ი. თედიაშვილები შიდა ქართლში გადასახლდნენ ბორჯომის ხეობიდან. აქ ისინი XIX საუკუნეში ჩანან.

როგორც აღინიშნა, გვარების რიცხვი, რომელთა ქართული წარმომავლობის შესახებ მიგვითითებს ეპიგრაფიკული, ეთნოგრაფიული თუ სხვა მასალები, ძალზე დიდია, შეიძლება ითქვას, ასეთი გვარები უთვალავია.

ქართველების გაოსება უმაგალითო არ ყოფილა, სწორედ იმავე დროს და იმავე ტერიტორიაზე მიმდინარეობდა ქართველების გასომხების პროცესი. მაგალითად, ახალგორში – "...სომხურ გრიგორიანულმა ეკლესიამ შეძლო ადგილობრივი მკვიდრი ქართული მოსახლეობის "გასომხება" (გასომხება რელიგიური თვალსაზრისით). ახალგორის "გასომხებულ" მოსახლეობას შორის შეიძლება დავასახელოთ როსტევეანიშვილები (როსტევეანოვები), გათენაშვილები (გათენოვები) – ძირად გიგაურები, მეარაყოვები (მეარაგოვები) და სხვა" (რ. თოფჩიშვილი, ქსნის ხეობა, გვ. 38).

ყოველივე ზემოთ მოყვანილი მიუთითებს იმის შესახებ, რომ საქართველოს დაშლისა და სახელმწიფოებრიობის დაკარგვის შემდეგ (XVI-XIX სს) მიმდინარეობს ქართველი ხალხის დენაციონალიზაციის პროცესი. ეს პროცესი ეროვნულმა კონსოლიდაციამ ვერ შეაჩერა და ქართველთა გაოსება XX საუკუნეშიც გაგრძელდა. ამას ეთნოგრაფები მაგალითებით ადასტურებენ.

თავი IV

ეკლესიები ოსეთში

ეკლესიები ე.წ. ჩრდილოეთ ოსეთში

თემურის გამანადგურებელმა ლაშქრობამ შეცვალა ჩრდილოეთ კავკასიის ეთნიკური სახე, ეს განსაკუთრებით აისახა საქართველოს სასაზღვრო მხარეებზე, კერძოდ იქამდე საქართველოს ეთერთი პროვინცია დვალეთი, რომელიც დასახლებული იყო, როგორც წმ. ნიკოლოზ დვალის ცხოვრება აჩვენებს, ღრმადმორწმუნე, ეკლესიურად ქართულენოვანი მოსახლეობით, გახდა მსხვერპლი თემურის აგრესიისა, დვალეთში მმართველობა სელში ჩაიგდო შემოსულმა ირანულენოვანმა ტომმა, რომელთაც ქართველებმა „ოსები“ უწოდეს, რადგანაც ისინი დვალეთში შვიდნენ ე.წ. „ძველი ოსეთიდან“. დვალეთში გაბატონებულმა „ოსებმა“ კარდინალურად შეცვალეს დვალეთის ეთნიკური სახე, ენა და პოლიტიკური ორიენტაცია, შემოსული ოსებისა და ადგილობრივი დვალელებს ურთიერთშერწყმით თანდათან ჩამოყალიბდა ახალი შერეული ეთნოსი – ოსი ხალხი.

ლიტერატურა

გ. ღამბაშიძის ნაშრომი – „ქართული კულტურის ძეგლები დვალეთში“ (საბჭოთა ხელოვნება, 1976, N3, გვ.72-78).

გ. ღამბაშიძე წერს – ცენტრალური კავკასიის მაღალმთიან ზოლში მდებარე ტერიტორიას, რომელიც აღმოსავლეთიდან დარიალის ხეობით, დასავლეთიდან მამისონის უღელტეხილით, ჩრდილოეთიდან ნარის აუზის ხეობებითა და სამხრეთიდან კი დიდი ლიახვის შენაკადთა ხეობებით არის შემოსაზღვრული, ისტორიულად ქართულად დვალეთი და მალრან-დვალეთი უწოდებოდა, მის მცხოვრებთ კი – დვალეები.

ქართული ისტორიული ტრადიციის მიხედვით, ქართული სახელმწიფოებრიობის წარმოშობიდან მოკიდებული ვიდრე გვიან შუასაუკუნეებამდე დვალეთი საქართველოს სახელმწიფოს ერთიან პოლიტიკურ-ეკონომიურ წრეში იყო მოქცეული (ვ.გამრეკელი). სოფ.ნარის სიახლოვეს, აღმოსავლეთისაკენ, მთის ფერდობზე, ექსპედიციამ მიაკვლია ტუფის ქვით (აქა-იქ ფიქალიცაა გამოყენებული) ყორულად ნაგებ წმ.გიორგის სახელობის დანგ-

რეულ სამლოცველოს **ნარ-ძუარს**. იგი დამხრობილია აღმოსავლეთ-დასავლეთის ხაზზე. შესასვლელი დასავლეთის კედელში აქვს დატანებული. ორნამენტული დეკორი გარკვეულ მსგავსებას ავლენს X ს. შუა ხანებითა და II ნახევრით დათარიღებულ (რ.მეფისაშვილი) ქართული ძეგლების (ერედვის “ბერის საყდარი”, კუდაროს “ნადარბაზევი” და სხვ) დეკორთან. ჩვენის აზრით, დღევანდელი ნარძუარის ადგილზე, ან მის სიახლოვეს X ს. II ნახევარსა და XI ს. დასაწყისში ტუფის ქვით აიგო ქართული ეკლესია, რომელსაც ჰქონდა ტიმპანიანი კარი, ვიწრო სარკმელი, ჩუქურთმიანი ლავგარდანი და შიგნიდან შელესილი იყო (ზოგიერთ ქვაზე შელესილობის კვალია შემორჩენილი). აღსანიშნავია, რომ ლავგარდანს, სხვადასხვა ფასადზე, ისევე, როგორც მთელს რიგ ქართულ არქიტექტურულ ძეგლებზე (კუმურდო, ტყობა-იერდი და სხვ.), განსხვავებულ-ორნამენტული მოტივი ჰქონდა. ამასთანავე, ჩუქურთმის ნახატის ხაზგასასმელად, მისი ლარები შეფერადებული იყო (მდრ.იკვი, ნიკორწმინდა, საფარის წმ.საბას ტაძარი და სხვ.). როგორც ჩანს, იმ ეკლესიის დანგრევის შემდეგ, მისი ქვები ნარ-ძუარის მშენებლობისას (სავარაუდოა, გვიან შუა-საუკუნეებში) გამოუყენებიათ.

ნარ-ძუარის თავდაპირველი ნაგებობის აშენების დრო ემთხვევა დვალეთის ტერიტორიაზე ცნობილი ქართული საკულტო ხუროთმოძღვრული ძეგლების – ხოზიტა მად-მაირამისა და სოფ.თლის ეკლესიების, რომლებიც XI ს. I ათწლეულითაა დათარიღებული, მშენებლობის (ვ.დოლიძე) ეპოქას. ამასთან დაკავშირებით საყურადღებოა აღინიშნოს, რომ ადრეფეოდალური ხანის მიწურულს (X ს.) **ნიქოზის საეპარქიოში, რომლის მოღვაწეობის სფეროში დვალეთიც შედიოდა**, ფართოდ მიმდინარეობს ეკლესიების მშენებლობა. მ დვალეთის ტერიტორიაზე ეკლესიების აგება იმავე ისტორიული პროცესის გამოხატულებაა

სოფ.ფალლაგ-ქომისა და რევახის სიახლოვეს, ფერდობზე, ექსპედიციამ მიაკვლია **ხუცაუ-ძუარის** („ღვთაების სამლოცველო“) დარბაზული ტიპის ეკლესიის ნანგრევებს. მას გარს ევლება ფიქლით ნაგები ოთხკუთხა ზღუდე. იქვე შეინიშნება სამარხთა კვალი. ეკლესია დამხრობილია ჩრდილო-აღმოსავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ ხაზზე. იგი, ჩვენი აზრით, დვალეთის ტერიტორიაზე საქართველოს საერო და სასულიერო მესვეურთა მიერ აგებული ეკლესიების- ზრუგის, “ხოზიტა მად-მაირამის“, სოფელ თლის, სოფ.ნარის შემდეგ აშენებული პატარა სამლოცველოა (ცენტრალური ხელისუფლების მიერ აგებული ქრისტიანული ტაძრების შემდეგ ადგილობრივ მცხოვრებთა მიერ პატარა სასოფლო სამლოცველოების შექმნა – საქართველოს მთის მოსახლეობაში ქრისტიანობის გავრცელების მსგავს მოდელს ვხვდებით მაგ. ხევის ქრისტიანული საკულტო ხუროთმოძღვრული ძეგლების შესწავლისას) და დვალეთის მოსახლეობაში იმ დროისათვის ქრისტიანული რელიგიის ფართოდ გავრცელებას მოწმობს. ამავე დროს იგი წინ უნდა უსწრებდეს დვალეთში გვიან შუასაუკუნეებში აგებული სამლოცველოების (რომლებიც არ მისდევნ ეკლესიათა გეგმარებისა და დამხრობის ზუსტ პრინციპებს) მშენებლობის პერიოდს. აქედან გამომდინარე, ხუცაუ-ძუარის ეკლესია, შესაძლებელია, შუაფეოდალური ხანით (XI-XIII სს.) დათარიღდეს.

კომპოვანი სოფლის „ქალაქის“ აღმოსავლეთ დაბოლოებაზე მდებარეობს ფიქლით, რიყის ქვითა და ტუფით ყორულად ნაშენი დანგრეული სამლოცველო „**ძილეს-ძუარ**“. ალსანიშნავია, რომ „**ძილეს-ძუარიდან**“ მომდინარეობს ხუთი ქვა ქართული წარწერით. ისინი შესწავლილია თ.ბარნაველისა და ვ.გამრეკელის მიერ და დათარიღებულია XVI-XVII სს.

იმ წარწერათაგან მხოლოდ ორსლა მივაკვლიეთ, წარწერა №1 თავდაყირა იყო ჩაშენებული შერეული ასომთავრულითა და ნუსხურით ორ სტრიქონად ამოკვეთილია დაქარაგმებული ტექსტი:

ქარაგმების გახსნით წარწერა შესაძლებელია ასე წაიკითხოს:

I – „**დიდებაჲ. ძლევის ჯვრის დიდებაჲ. ნმიდა**

II – გიორგჲ, შემინყალე. ძლევის ჯვარო, გიორგჲ, სეჲა შეინყალე“.

წარწერა №2

ქარაგმების გახსნითა და ნაკლოვანი ადგილების სავარაუდო შევსებით ტექსტი შესაძლებელია შემდეგნაირად წაიკითხოს:

I – „ძლევისა (?),

II – ...დიდებაი ძლევის (?) ...ჯვრის (ან ჯვარო);

III – ამსჲ მწერალი... შრჲ (?) გიორგჲ (?)

IV – შეინყალე“

ექსპედიციამ ინახულა კედლის მხატვრობითა და ლეგენდებით ცნობილი სოფ. ნუზალის (არდონის ხეობა) სამლოცველო „ნუზალ-არღუან“. ამ ძეგლმა განსაკუთრებული ყურადღება მას შემდეგ მიიპყრო, რაც 1946 წელს არქეოლოგმა ე.პჩელინამ სამლოცველოში გათხრილ სამარხში აღმოჩენილი მამაკაცის ჩონჩხი სამლოცველოს კედელზე არსებული ფრესკის წარწერასთან – „სოსლანთან“ კავშირში და გარკვეულ ფოლკლორულ მასალაზე დაყრდნობით, თამარ მეფის მეუღლის – დავით სოსლანისად გამოაცხადა. ე.პჩელინას ჰიპოთეზამ დიდი გამოხმაურება ჰპოვა. შემდეგში ეს ვარაუდი გაიზიარა და განავითარა ანთროპოლოგმა თ.მამუკაევმა. ნუზალარ ლუანის სამარხში აღმოჩენილი ჩონჩხის ანატომიურ-ანთროპოლოგიურ-პალეოპათოლოგიურ თავისებურებათა შესწავლით და ამასთან, ზოგიერთი ისტორიული, ლიტერატურული, ფოლკლორული და ნუზალის სამლოცველოს კედლის მხატვრობის მონაცემების გათვალისწინებით მანაც, ეს ჩონჩხი ნამდვილად დავით სოსლანისად მიიჩნია და მ.გერასიმოვის მეთოდის გამოყენებით, დავით სოსლანის ფიზიკური სახეც აღადგინა.

1971 წელს ივ.ლოლაშვილმა ისტორიულ-ფილოლოგიური, ეთნოგრაფიულ-ფოლკლორული კვლევის, ნუზალის სამლოცველოს კედლის მხატვრობისა და წარწერათა შესწავლის საფუძველზე, მართებულად გააკრიტიკა და უარყო ე.პჩელინა-თ.მამუკაევის ვარაუდი „ნუზალ-არღუანში“ დავით სოსლანის დაკრძალვის შესახებ. ნუზალის სამლოცველოსა და იქ დავით სოსლანის შესაძლო დაკრძალვის თაობაზე საყურადღებოა აგრეთვე ჩრდილო კავკასიის არქეოლოგიის ცნობილი სპეციალისტის ვ.კუზნეცოვის აზრი. იგი ნუზალის სამლოცველოს მშენებლობას (რომელსაც ტიპოლოგიურად მთიანი კავკასია ორფერდასა ხურავიან მიწისზედა აკლდამებს უკავშირებს და ადგილობრივი არქიტექტურული სკოლის ნაკეთობად მიიჩნევს), არქეოლოგიური, ფრესკების ხელოვნებათმცოდნეობითი და წარწერათა პალეოგრაფი-

ული მონაცემებით XIII ს-ის ბოლოს და XIV ს. დასაწყისს მიაკუთვნებს. მისი მტკიცებით, სამლოცველოში გათხრილი სამარხი უფრო ადრინდელი არ არის და ჩონჩხიც არ შეიძლება დავით სოსლანის იყოს. ამჯერად ჩვენს მიზანს არ წარმოადგენს სოფ.ნუზალის სამლოცველოს „საიდუმლოებასთან“ დაკავშირებულ საკითხთა სრული განხილვა-განსჯა. შევეხებით მხოლოდ სამლოცველოში არსებულ ქტიტორთა გამოსახულებებს, რომლებმაც, თავის მხრივ, ნუზალის სამლოცველოსთან დაკავშირებით სხვადასხვა ჰიპოთეზა წარმოქმნა.

„ნუზალ-არღუანის“ ინტერიერის ჩრდილოეთის კედელზე, ქვედა რეგისტრში არსებობს საკურთხევლისკენ მიმართული ვედრების პოზაში გამოსახულ ქტიტორთა – საერო პირთა ექვსფიგურიანი კომპოზიციის ნაშთი, რომელთაგან მესამე (აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ), პორტრეტის მარჯვნივ არსებული ასომთავრული წარწერით „სოსლან“, მიჩნეული იყო დავით სოსლანად. როგორც ირკვევა, მესამე და მეხუთე ფიგურა სინამდვილეში ქალებისაა. ისინი ერთმანეთს ემსგავსებიან და განსხვავდებიან პირველი, მეორე და მეოთხე ფიგურებისაგან. ეს ნიშნებია:

1. უწვერო, პატარა სახის ოვალი. საინტერესოა, რომ მესამე ფიგურას (მეხუთე ფიგურის პორტრეტის ზედა ნაწილი მთლიანად დაზიანებულია და ამიტომ მასზე ვერაფერს ვიტყვით.) თმა თავსაბურავით აქვს დამალული, რაც, ალბათ, იმდროინდელ ოსეთში თმის დაყენების წესით იყო განპირობებული¹⁰.

2. თავსაბურავი. იგი შედარებით უკეთ აქვთ შემონახული მეორე და მესამე ფიგურებს. მათ შორის განსხვავება უდავოა, მაგრამ დაზიანების გამო მათი ტიპების შესახებ ზუსტად მსჯელობაჭირს;

3. ტანისამოსი. მესამე და მეხუთე ფიგურების სამოსი შედგება ზედატანისა და ქვედა-ტანისაგან (თუ როგორ უკავშირდებიან ისინი ერთმანეთს, არ ჩანს მხატვრობის დაზიანების გამო). ზედატანი გრძელი და ვიწრო სახელოებიანია, მოთვალულ-მომარგალიტებული მაღალყელიანი მანიაკითა თუ საგულით, ქვედატანი კი, წვრილად დანაოჭებულია. პირველ, მეორე და მეოთხე ფიგურებს განსხვავებული ტანისამოსი აცვიათ: მაღალყელიან, გრძელსა და ვიწროსახელოებიან ქვემოთა საცმელზე – პერანგზე¹¹ ზევიდან გრძელი, წელში დავიწროებული; მოკლესახელოებიანი მარცხენა მხარეს ჩახსნილი, სამკუთხედად ჩაჭრილი და არშიამოვლებული გულისპირიანი კაბა აცვიათ, რომელიც შემოსალტულია ვარსკვლავისებრი სამკაულით დაბოლოებული თასმით

4. ქვედა ტანის განიერი მონახაზი.

აღსანიშნავია, რომ მესამე ფიგურას ხელთ ჩვილი ბავშვი უპყრია (მეექვსე ფიგურა მისგან მხოლოდ ფრაგმენტებია შემორჩენილი: მხრები, მარჯვენა ხელი მტევნითურთ, მარჯვენა ფეხის ნაწილი), რომელიც მკვლევართა მიერ ადრე არ ყოფილა შენიშნული¹¹. მეექვსე ფიგურის თავის მარჯვნივ არის წარწერა „სოსლან“. ამრიგად, „სოსლანი“ ჩვილი ბავშვია ქალის, ალბათ დედამისის, სახელი ამჟამად ვერ იკითხება, მისი და „სოსლანის“ პორტრეტთა შორის რამდენიმე ასოს კვალიღაა შემორჩენილი. აღვნიშნავთ, რომ ჩვილის – „სოსლანის“ ფიგურა, ქტიტორთა სხვა ფიგურებთან შედარებით, უფრო

პირობითადაა გადმოცემული. ეტყობა, მხატვარმა სათანადოდ ვერ დაძლია დედისა და ბავშვის კომპოზიციური დაკავშირების რთული ამოცანა.

საერთოდ, უნდა ითქვას, რომ ქტიტორთა მთელი კომპოზიცია და, განსაკუთრებით კი, ჩვილის ფიგურა ძალზე დაზიანებულია

მესამე და მეხუთე ფიგურა ქალებისაა, მეხუთე ფიგურის თავს ზემოთ, მარჯვნივ, ორსტრიქონიანი წარწერაა, ჩვენი აზრით, მისი წაკითხვა “დავითად”¹², არ არის მართებული, ვინაიდან, გარდა აღნიშნულისა, ჯერ ერთი, სხვა ქტიტორთა სახელები მოცემულია სრულად, დაუქარაგმებლად და მეორე, რაც მთავარია, ეს ფიგურა ქალისაა.

ამგვარად, სოფ.ნუზალის სამლოცველოს ჩრდილოეთის კედელზე გამოსახულია ქტიტორთა ჯგუფური, ოჯახური პორტრეტი, რომელთა შორის სამი ფიგურა მამაკაცისაა, ორი ქალისა და ერთიც – ბავშვისა. საგულისხმოა, რომ „ნუზალ-არლუანში“ გამოსახულ არცერთ ქტიტორთაგანს ხელთ ეკლესიის მოდელი არ უპყრია, რაც იმას უნდა ნიშნავდეს, რომ ისინი არა სამლოცველოს ამგებელნი, არამედ მისი მომხატველნი არიან. ეს, თავის მხრივ, იმაზე მიუთითებს, რომ ნაგებობა კედლის მხატვრობისათვის არ იყო განსაზღვრული. აქედან გამომდინარე საფიქრებელია, რომ არსებობს ქრონოლოგიური ზღვარი “ნუზალ-არლუანის” მშენებლობასა და მის კედლის მხატვრობას შორის¹³.

სოფ.ნუზალის სამლოცველოს ქტიტორთა პორტრეტების ახლებურად წაკითხვის საფუძველზე ვეღარ მივიღებთ ლიტერატურაში არსებულ მოსაზრებას, თითქოს ქტიტორთა ეს პორტრეტები „ნუზალა საყდარზე დაწერილ ლექსში – ჩვენ ვიყავით ცხრანი ძმანი ჩარჯოლიძე-ჭარხილანი. მოხსენიებული ძმების პორტრეტები იყოს, და რამდენადაც ეს შესაბამისობა არ არსებობს, ვერ გაგიზიარებთ მასზე დამყარებულ მტკიცებებსაც“.

ლოვარდ ტუხაშვილის ნაშრომი „ცხოვრება დავით-სოსლან ეფრემის ძე-ბაგრატიონისა“ <http://www.georoyal.ge/?MTID=1&TID=25&id=2769>

ლოვარდ დუხაშვილი წერს – „ლაშა-გიორგის დროინდელი ისტორიკოსი (ანონიმი) პირდაპირ, საკმაოდ კატეგორიული ხაზგასმით უთითებს: „**თამარის ქმარი დავითი იყო ოსთა მეფის ძე, ტომი ბაგრატიონთა**“. „ტომი“ ამ შემთხვევაში ნიშნავს სწორედ გვარს.

ვახუშტი ბაგრატიონმა გამოთვალა, რომ დავით-სოსლანი იყო მეხუთე ჩამომავალი მეფე გიორგი I-ის შვილის უფლისწულ დემეტრესი. ვახუშტი ბაგრატიონის ვერსია ასეთია: სრულიად საქართველოს მეფეს გიორგი I-ს (მეფობდა 1014-1027 წწ.) ჰყავდა მეორე ცოლი დედოფალი ალდე. მასთან შეეძინა უფლისწული დემეტრე.

ალდე იყო ალანთა მეფის ასული. 1027 წ. გიორგი I გარდაიცვალა. დედოფალ ალდეს დიდი საფრთხე შეექმნა. ტახტზე ავიდა მცირეწლოვანი ბაგრატ IV, ხელისუფლება აიღო გიორგი I-ის პირველმა (კანონიერმა) მეუღლემ დედოფალმა მარიამმა, მან ბრძოლა გამოუცხადა ალდეს და მის ძეს დემეტრეს. დედოფალი ალდე გაიქცა ანაკოფიაში. 1032 წ. საქართველოში დაიწყო შინაარეულობა. დედოფალმა ალდემ დახმარება სთხოვა ბიზანტიას. დედოფალმა ალდემ და მისმა ვაჟმა მოახერხეს ჩრდილო-დასავლეთი საქართვე-

ლოს პროვინციების გადაბირება, მათ ანაკოფიის ციხეში შეუშვეს ბერძნული გარნიზონი.

1047 წ. მოულოდნელად გარდაიცვალა დედოფალ ალდეს შვილი დემეტრე. დემეტრეს დარჩა მცირეწლოვანი ვაჟი დავითი. დედოფალ ალდეს შეეშინდა, რომ საფრთხე შეექმნებოდა მის შვილიშვილსაც. იგი სასწრაფოდ გადაიხვეწა ოსეთში (იგულისხმება კავკასიის ალანია, აფხაზეთის მხარეს). აქ მოგვიანებით ქართველი უფლისწული დავითი დაქორწინდა ოსთა მეფის ასულზე. სიმამრმა იგი ოსეთის მეფედ გამოაცხადა. ასე ჩაეყარა საფუძველი ოსეთის ბაგრატიონთა დინასტიას. ვახუშტი ბაგრატიონი გვთავაზობს ასეთ სქემას: გიორგი I-დემეტრე-დავითი-ათონი-ჯადარონი-დავით-სოსლანი.

არასოდეს ოსეთი (იგულისხმება აფხაზეთის მხარეს, ამჟამინდელ ყარაჩაის მხარეს მდებარე ოლქი – კავკასიის ალანია) არ იყო ერთიანი სამეფო და არასოდეს მთელი ალანეთი არ უდრიდა ოსეთს.

(კავკასიის ალანია, რომელსაც ქართველები ასევე ოსეთს უწოდებდნენ, და ასევე დონისპირეთის სტეპების ალანია, ასპარეზიდან გაქრა მონღოლთა ეპოქაში, მისი ბინადარნი თურქულენოვან ალანებად მიიჩნევა, მაგრამ თემურის ეპოქაში ჩნდებიან ირნულენოვანი ალანები, რომელნიც „ძველ ოსეთში“ დაბინადრდნენ, იქედან კი კავკასიის მთებისაკენ გადმოიწიეს, საბოლოოდ კი მათ დვალეთ-ბასიანი დაიმორჩილეს და სათავე დაუდეს ახალ ოსეთს, რომელიც ჩრდილო კავკასიაშია. მეცნიერები ერთმანეთში ურევენ ალანიასა და ახლ ოსეთს, მაშინ როცა ალანია სულ სხვა ეთნოსი იყო – მონღოლთა მიერ გნადგურებული, ხოლო ახალ ოსეთს სატავე დაუდო სულ სხვა ხალხმა, მონღოლთა მოკავშირე ირანულენოვანმა ტომმა).

ბ. ჩელინა ამტკიცებდა, რომ დავით-სოსლანის გვარი იყო ცარაზონი, ეს ჰიპოთეზა ბევრმა ოსმა ისტორიკოსმა აიტაცა. ამ გვარის ეტიმოლოგია (ე.ი. ახსნა) თვითონვე იძლევა საფუძველს უარყოფისა. „ცარაზონ“ აღნიშნავს „მეფის შვილს“. „ცარ“ – მეფე, „ზონ“ – შვილი, მაგრამ საიდან მოდის „ცარ“-? რუსული „ცარი“-დან. რუსული „ცარი“, თავის მხრივ, მომდინარეობს ბულგარული „ცარ“-იდან. ჯერ ბულგარელებმა, მერე კი რუსებმა „ცარი“ აიღეს „ცეზარიდან“, ე.ი. „კეისარიდან“ დაამახინჯეს „ცეზარი“. „ცეზარის“ დამახინჯებული ფორმა „ცარი“ ოსეთში ცნობილი გახდა ივანე IV-ის დროიდან, ანუ XVI ს-დან. მამასადამე, ყოვლად შეუძლებელია XII ს-ში დაბადებული ოსი უფლისწულისთვის ეწოდებინათ სახელი, რომელიც 400 წლის შემდეგ წარმოიშვა.

ოსებს დამწერლობა არ შეუქმნიათ.

ქართული იყო საეკლესიო ტერმინოლოგიაც. მაგ., ქართულად „ჯვარი“, ანუ „ჯუარი“ ოსურში გადავიდა, როგორც „ძუარი“. ამჟამაა, რომ ეს ქართული სიტყვაა.

ოსური გვიანდელი ფეოდალური სახელები: „აგუზონები“, „სიდამონები“, „ცარაზონები“, „კუგასონები“, „ცახილონები“ თავს აცხადებენ ქართველ მეფეთა ნათესავებად. ერთდროულად თავს თვლიან ოს-ბალათარის და ბაგრატიონთა შთამომავლებად. **ბევრი ნამდვილად ქართული წარმომავლობის საგვარეულო მონღოლთა ბატონობის დროს გაოსდა. მაგ., არსე-**

ბობს ეჭვი და საფუძვლიანიც, რომ ცნობილი ოს-ბალათარი XIV ს-ის დასაწყისში, რომ დაიკავა შიდა ქართლი და სიცოცხლე გაუმწარა ქართველობას, წარმოშობით იყო ქართველი ბაგრატიონი, ოღონდ გაოსებული. ოს-ბალათარი სახელი და გვარი არ არის. იგი ნიშნავს „ოსთა მთავარს“. ოს-ბალათარი დასაწყისში ფლობდა კასრის ხეობას, სადაც XIV ს-ში ჯერ კიდევ მძლავრი იყო ქართული კულტურული ტრადიციები. სწორედ მისი ნახევრად ქართველობა ხდიდა რთულს მასთან ბრძოლას. გიორგი ბრწყინვალემ ოცნლიანი ბრძოლების შედეგად მთლიანად მოსპო ოს-ბალათარის ნაშვიერები და დედა სამშობლოს დაუბრუნა მისი ისტორიული კუთხე.

მაშასადამე, შეგვიძლია დავასკვნათ: დავით-სოსლანი იყო ოსეთში გამეფებული ქართველი ბაგრატიონების წარმომადგენელი, მისი მეორე გვარი იყო ეფრემისძე.

დღევანდელი ოსური ისტორიოგრაფია ძირითადად ემყარება კასრის ხეობის ოსთა ზეპირსიტყვიერებას. მეფეთა-მეფე თამარის ეპოქაში აშკარად ჩანს 3-4 ოსური სამეფო.

„ქართლის ცხოვრებიდან“ მოტანილი ცნობებით შესაძლებელია დაახლოებით მოვხაზოთ ოსური სამეფოები: 1. პირველი არის ხუდან ოსთა მეფის სამფლობელო. მასთან მტკიცე კავშირი ჰქონდა ჯერ დემეტრე I-ს, მერე კი მის ვაჟს გიორგი III-ს. ამ უკანასკნელის მეუღლე იყო უმშვენიერესი ბურდუხანი, ხუდანის ასული, თამარის დედა. 2. მეორე სამეფო ან სამთავრო იყო იმ ოს უფლისწულთა ქვეყანა, რომლებიც ჩამოვიდნენ საქართველოში თამარის ხელის სათხოვნელად და რომელთაგან ერთი, უკან მიმავალი, დარდისაგან გარდაიცვალა ნიქოზში. თუ გავითვალისწინებთ, რა გზით ბრუნდებოდნენ ეს უფლისწულები უკან, შესაძლებელია დავასკვნათ, რომ მათი მამული მდებარეობდა თანამედროვე დვალეთის გადაღმა, მაშინ, როდესაც ხუდან მეფის სამფლობელო დარიალის მიღმაა სავარაუდო. 3. მესამე სამეფოს თუ სამთავროს წარმომადგენდა ე.წ. ალანეთი, თანამედროვე ყარაჩაის ოლქში. 4. მეოთხე სამეფო სავარაუდოა კიდევ უფრო შორს ჩრდილო-დასავლეთით. სწორედ აქ უნდა გათხოვილიყო დემეტრე მეფის ქალიშვილი. დემეტრე I-ის ქალიშვილი ჯერ გაუთხოვებიათ რუსეთში, მაგრამ სასიძო, დაქვრივებული იზიასლავი, გარდაცვლილი დახვედრია. იგი მიუღია მის ძეს. მოგვიანებით ქართველი მეფის ასული მოხვდა იმ ოსურ-ალანურ სამთავროში, რომელიც რუსეთთან შედარებით ახლოს იყო.

ოს ისტორიკოსთა უმეტესობა საკითხს ასე არ სვამს. მათ მიაჩნიათ, რომ ოსეთი, ანუ ალანეთი ერთიანი სამეფო იყო, რაც არაფრით არ დასტურდება.

დავით-სოსლანი უნდა ყოფილიყო ალანიის, ე.ი. მესამე ოსური სამეფოს მეფის ჯადარონის ვაჟი. ეს ის ქვეყანაა, რომელიც უკვე X ს-დან განიცდიდა მძლავრ ქართულ პოლიტიკურ და კულტურულ გავლენას და მთლიანად იყო ქართიზებული, ოღონდ აფხაზური რედაქციით. ამაზე მეტყველებს შემონახული ქართულ-ქრისტიანული არქიტექტურა ქართული ტაძრების ფრაგმენტებით.

თითქმის მთელი დასავლეთ საქართველოს აჯანყების დროს ცხუმისა და აფხაზეთის ერისთავები თამარის მოწინააღმდეგეები არ არიან.

დავით-სოსლანი მოიხსენიება ვითარცა „მეფე ქართველთა“.

1205 წელს გარდაიცვალა დავით-სოსლან ბაგრატიონი. დიდებულად დამარხეს ქართველებმა ბრწყინვალე რაინდი გელათის სამეფო აკლდამაში,

არსებობს „მეცნიერული“ გამოკვლევა, რომლის მიხედვით თურმე დავით-სოსლანი მოუკლავთ მძინარე და ეს „დაამტკიცეს“ მისი გვამის გაკვეთით! რაც შეეხება გვამს, თურმე დავით-სოსლანი დაუკრძალავთ არა გელათში, არამედ ნუზალში, კასრის ხეობაში. მართლაც, გათხარეს რომელიღაც გოლიათის საფლავი, იქ ნახული ცხედრის ძვლები ათასნაირი მითქმა-მოთქმის საგანი გახდა. ყველაზე სასაცილო ის იყო, რომ საფლავში აღმოჩნდა მძიმე კეტი და აღჩუ კოჭები, თურმე საქართველოს მეფეთა-მეფის თამარის ღირსეული მეუღლე და თანამეფე, უებრო რაინდი, დიდი სახელმწიფო მოღვაწე, მიყრუებულ მომცრო ეკლესიაში დაუმარხავთ აღჩუ-კოჭების და მეცხვარის კეტის ამარა. ასეთი ისტორიოგრაფიის განხილვაც კი შეურაცხმყოფელია წარსულის ხსოვნისადმი, თუმცა ერთი კია, გაყალბებულ ისტორიას პატარა ხალხების ავადმყოფური პატივმოყვარეობის სრული გამრუდება შეუძლია. ეს კი ხშირად ეთნოკონფლიქტების იდეოლოგიურ წყაროდ იქცევა ხოლმე. არავითარი ისტორიული ძიება არ სჭირდება დამაშვრალი რაინდის ნეშტს. იგი მშვიდად განისვენებს გელათში, ქართველ ბაგრატიონთა სამეფოში,“ – წერს ლოვარდ ტუხაშვილი.

<http://www.georoyal.ge/?MTID=1&TID=25&id=2769>

ვ. დოლიძის ნაშრომი “ხოზიტა-მაირამი – საქართველოსა და ჩრდილო კავკასიის ხალხთა კულტურული ურთიერთობის საბუთი” (საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. XV, № 2, 1954).

ვ. დოლიძე წერს: “ხოზიტა – მაირამი როგორც თავისი გეგმის გადაწყვეტით, ასევე ფორმებით, პროპორციებით, შემკულობითა და სამშენებლო ხერხებით, აშკარად ამჟღავნებს ქართული საშუალო საუკუნეების ხუროთმოძღვრების ნიშანდობლივ თვისებებს. ძეგლი მდებარეობს მდ.არდონის შენაკად მდ.ზრუგის ხეობაში. გზა მისკენ ოსეთის სამხედრო გზაზე მდებარე სოფ. ზარამაგიდან ს.ნარის მიმართულებით მიდის, ამ უკანასკნელთან მისვლამდე მარჯვნივ ჩაუვლის ს.ფლემს და ზრუგის ხეობაში შედის. ხეობას მისდევს ბილიკი, რომლის მეათე კილომეტრზე სოფ.ხიდაკუმია, ხოლო ცოტა უფრო მაღლა ს.ხოზიტაკაუ. შემდეგ იგი საქართველოს სსრ საზღვრის კუდაროს უღელტეხილისაკენ მიიმართება. სოფ.ხიდაკუმსა და ს.ხოზიტაკაუს შორის, მდ.ზრუგის მარჯვენა, ციცაბო ნაპირზე, ხოზიტა მაირამის ნანგრევებია აღმართული.

ხოზიტა-მაირამის ინტერიერი სავსებით შეესაბამება X-XI სს. ქართულ დარბაზულ ტაძრებს.

ა. ვოლსკაიას ნაშრომი “კედლის მხატვრობის ფრაგმენტები “ხოზიტა-მაირამის” ქართულ ტაძარში” (საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. XV, №6, 1954)

ვოლსკაია წერს: “ჩრდილოეთ ოსეთის ასს რესპუბლიკის ტერიტორიაზე, მდინარე ზრუგდონის (მდ.არდონის შენაკადი) ხეობაში, დგას ძველი ქართული ეკლესიის ნანგრევები, ამჟამად ცნობილი ოსური სახელწოდებით “ხოზიტა-მაირამი”. ეს ტაძარი ყურადღებას იპყრობს არა მხოლოდ თავისი, გარ-

კვეული ეპოქისათვის დამახასიათებელი არქიტექტურით, არამედ კედლის მხატვრობის ფრაგმენტებითაც.

ამ კომპოზიციის იკონოგრაფიული ნიშნები ჩვეულებრივია შუა საუკუნეების ქართული ხელოვნებისათვის. ანალოგიურად აგებული კომპოზიცია გვაქვს, მაგალითად, ბოჭორმის მოხატულობაში, რომელიც XII ს-ის შუა წლებს მიეკუთვნება.

ჩრდილოეთ ოსეთის ასს რესპუბლიკის ტერიტორიაზე ამჟამად ცნობილია შუა საუკუნეების კედლის მხატვრობის მხოლოდ ორი ნიმუში: ერთი მათგანია „ხოზიტა-მაირამის“, მეორე – არდონის ხეობაში ნუზალის პატარა ეკლესიის მოხატულობა, რომელიც XIII ს. მიეკუთვნება. ორივე ეს მოხატულობა უდავოდ ქართულია. ამაზე პირველი ძეგლის მხატვრობაში მიგვითითებს მისი სტილისტიკური ხასიათი, რომელიც ანალოგიებს პოვებს შუა საუკუნეების საქართველოს გარკვეული ხანის კედლის მხატვრობაში. ნუზალის კედლის მხატვრობის შესრულება ქართველი ოსტატის მიერ, ამას გარდა, დასტურდება ქართული ასომთავრული წარწერებით, რომლებიც თან ახლავს გამოსახულებებს. ჩრდილოეთ ოსეთში ქართული არქიტექტურისა და კედლის მხატვრობის ძეგლების არსებობა კანონზომიერადაა გაპირობებული იმდროინდელ საქართველოსა და ჩრდილოეთ ოსეთს შორის კულტურული და პოლიტიკური ურთიერთობით, რის ერთ-ერთ გამოხატულებასაც წარმოადგენს ტაძრების მშენებლობა ქართველი მისიონერების მიერ.

ვ. გამრეკელის ნაშრომი “ისტორიული მასალები დვალეთიდან”

(ს.ჯანაშიას სახ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, ტ. XXIV–3B, 1963, გვ.91-103).

ვ. გამრეკელი წერს: “დვალეთის ხეობათა შორის ერთი უმნიშვნელოვანესთაგანია მისი უკიდურესი დასავლეთი ხეობა, ამ ხეობას შუა საუკუნეობრივი ქართული გეოგრაფიული ნომენკლატურით ეწოდებოდა ჟღელეს ხეობა. საგულისხმოა, რომ “ჟღელეს ხეობა” – სახელწოდების ხმარება გვხვდება არა მხოლოდ ქართულ ლიტერატურულ ძეგლებში, არამედ ქართულ”, კერძოდ, რაჭულ, ფოლკლორშიც და ხალხურ მეტყველებაში. ამ სახელწოდებამ XIX ს. მოატანა; ის რუსულშიც გადავიდა და ერთხანს რუსულ ოფიციალურ საბუთებშიც იხმარებოდა *жгельское ущелье* ფორმით. ამჟამად კი ეს ხეობა რუსულ და ოსურ ენებზე იწოდება მამისონის ხეობად (*Мамисонское ущелье, Мамисон-ком*). **ხეობის წყლის ქართული სახელწოდებაა “ჟღელეს წყალი”, ხოლო რუსულად და ოსურად მას ამჟამად უწოდებენ Мамисон-дом.**

წყლის გაყოლებით ხეობაში ახლო-ახლო მრავალი სოფელი და ნასოფლარია. თავის ზემო ნაწილში ხეობა მამისონის უღელტეხილს აღწევს, ხოლო ქვემო ნაწილში- სოფ.ქვემო ზრამაგას.

ამ ხეობის მთელ სიგრძეზე (21-23 კმ.) ჟღელეს ხეობა ახლოა რაჭასთან არის მასთან უშუალოდ დაკავშირებული. არსებობს რიგი ისტორიული მონობისა იმაზე, რომ დვალეთი შუა საუკუნეებში მეტწილად ქართლის თუ საქართველოს პოლიტიკურ საზღვრებში შემოდიოდა და კულტურულ-ეკონომიურად, პირველ რიგში, ქართლთან იყო დაკავშირებული, ხოლო **გვიან შუა საუკუნეებში დვალეთის დასავლეთ კუთხეს (ჟღელეს ხეობას) იჩემებდნენ იმერეთის მეფე და რაჭის ერისთავი.** ყოველივე ამის გამო არსებობს

საკმარისი საფუძველი იმისათვის, რომ ვივარაუდოთ წინა საუკუნეებში რაჭასა და ჟღელეს ხეობას შორის ცხოველი ურთიერთობა.

ჟღელეს ხეობაზე გაუვლია თავის 1869-1871 წწ მოგზაურობის დროს ცნობილ კავკასიელ მოგზაურს ვ.პფაფს. თავის მოგზაურობის აღწერილობებში მას მოჰყავს რიგი საყურადღებო ცნობებისა და შენიშნავს: «Мамисон-Дон принимает в себя многочисленные горные потоки. Замечательно, что часть этих потоков, как некоторые аулы, носят грузинские названия. Из этого можно заключить, что осетины, обитающие в этом ущельи, смешались с грузинами»).

«Жители («Мамисонского ущелья» – ვ.გ.) по типу, очевидно, смешаны с грузинами или имеретинами и речки большею частью носят грузинские названия».

ბ. ბიგულავეი აღნიშნავდა, სახელდობრ, რომ «Надписи на грузинском алфавите обнаружены на стенах развалин древнего храма и на могильных камнях древнего кладбища в сел. Калак.

მართლაც, ჟღელეს ხეობაში მრავალგვარ ფორმებში ვლინდება ქართული კვალი: აქ შეხვდებით XI ს. დროინდელ მოზრდილ (7X13 მ) ეკლესიის ნანგრევებს სოფ.თლისთან, ქართულ ეპიგრაფიკულ ძეგლებს სოფ.ქალაქში;

ჟღელეს ხეობის აყოლებით, **სოფ.თლის** ზევით, შვიდიოდე კილომეტრის მანძილზე არის სოფელი- «მუგრაგოვ» (რესპ.მორაგოვ) გვარის ოსების სამოსახლო ადგილი. ამ კოშკის ახლო ახლად აშენებული სახლის პირველ სართლისწინა კედელში ჩატანებულ ერთ მოზრდილ ქვაზე (სიგრძე – 105 სმ, სიმაღლე – 32 სმ). ვნახე წარწერა, რომელზედაც მელაპარაკა ქალაგირის მუზეუმის დირექტორმა სოხიევმა. წარწერა შესრულებულია ამოკოდვით და ქართული მხედრული ასოებით (იხ. ტაბ I, სურ.2). ის იკითხება ასე:

ჩყლე, სალათასშ ბიზდი, ჩყლე = 1835 წელს; სალათასშ – სალათას შვილი; აქ დროული იქნება დავიმონწმით ერთი ცნობა: 1821 წ. რუსული სამხედრო ხელისუფლების დავალებით კაპიტანი კადნიკოვი მცირე რაზმის და ვინმე ო.ჭიჭინაძის (მთარგმნელი) თანხლებით გადავიდა რაჭიდან მამისონის უღელტეხილით ჟღელეს ხეობაში. თავის 1821 წლის 22. VI პატაკში ის ახსენებს **სოფ.ქამსხოს «Канцхути»**-ს ფორმით და ასახელებს აქაურ მოსახლეს ვინმე სალათა მოურავაშვილს (**Салата Моуравишвили**). ვფიქრობთ, რომ ქვის წარწერაში მოხსენებული სალათა შეიძლება იყვეს იგივე სალათა მოურავაშვილი მოხსენებული კაპიტან კადნიკოვის პატაკში. ბიზლი -მამაკაცის ოსური სახელწოდებაა და შეესატყვისება ქართულს «ბესარიონ». ამრიგად,

გამოდის, რომ წარწერა შესრულებულია 1835 წელს და მასში მოხსენებულია სალათას შვილი ბიზდი. ქრონოლოგიური, ტერიტორიული და სახელის (სალათა) თანადამთხვევა საფუძველს გვაძლევს დავასკვნათ, რომ ეს ბიზლი – ბესარიონი იყო შვილი 1821 წლის დოკუმენტში მოხსენებული სალათა მოურავაშვილისა. ჩანს, 1835 წელს ამ სახლის პატრონი ბიზდი მოურავაშვილი თავისი გვარის ერთ-ერთი წარჩინებული წარმომადგენელი ყოფილა. ამჟამად ამ სახლის, მუგრაგოვთა (მორავოვთა) საგვარეულო კომპის და ირგვლივ კარ-მიდამოს პატრონია ხსენებული ვიქტორ ჩელდიევი. მეტად ნიშნეულია გვარი „მოურავაშვილი“, მით უმეტეს, რომ ის დაკავშირე-

ბულია ისეთ კომპეტანს, რომლის მსგავსი დეველეთში ცნობილი არ არის და, რომელიც აშკარად განირჩევა ოსურ საგვარეულო კომპეტებისაგან. ჟღელეს ხეობაში მოურავის სამოხელეოს არსებობა ადვილი დასაშვებია; ცნობილია **XVI-XVIII სს. ქართლ-იმერეთის მეფეებისა და რაჭის ერისთავების პრეტენზიები დეველეთზე**. ისინი იჩემებდნენ უმაღლეს ხელისუფლებას დეველეთზე”

ამ კომპეტის და «მოურავაშვილი»-ს გვარის აქ არსებობა ემონმება, თავის მხრივ, წერილობით ისტორიულ ცნობებს, რომ **ქართლ-იმერეთის მეფეები თავის სუვერენულ უფლებებს ავრცელებდნენ დეველეთზეც**.

სოფ.ქამსხოს ზემოთ, ჟღელეს-წყლის აყოლებით 1 კმ დაშორებით ამავე ხეობაში არის სოფელი, სახელდებული „ქალაქ“-ად. პირველ რიგში ეს სოფელი ყურადღებას იქცევს თავისი სახელწოდებით. ადგილობრივი მოსახლეები ოსურ და რუსულ მეტყველებაშიც სოფლის სახელად ხმარობენ „ქალაქს“. (Калак – Калаки). სხვა სახელწოდება ამ სოფელს არცა აქვს. სახელის ქართულ ხასიათს ადგილობრივ ყველა ცნობს და აღიარებს. მაღალი ხეობის პატარა სოფლისათვის სახელის „ქალაქი“-ს მინიჭება თავდაპირველად უცნაურობის შთაბეჭდილებას ახდენს, მაგრამ ეს სახელწოდება არ უნდა იყოს შემთხვევითი, რადგანაც დიდი კავკასიონის ქედის გაყოლებით ჩვენ არა ერთხელ ვხვდებით სახელწოდებას „ქალაქი“. სახელდობრ:

1. ისტორიულ **დიდოეთში**, კახეთის ჩრდ-აღმოსავლეთით, სოფელი თლიადალ ცნობილია მეორე სახელითაც „ქალაქი“. XIX ს. ისტორიულ-გეოგრაფიულ ლიტერატურაში ის აღნიშნულია არა ერთხელ სახელწოდებით **Калаки**.

2. დუშეთის რაიონში, ხადას ხეობაში ცნობილია ნასოფლარი „ქალაქეთი“.

3. მდ.დიდი ლიახვის ზემო წელზე, მალრან-დეველეთში, ცენტრალურ სოფლის ედისის მისადგომთან არის ნასოფლარი, რომელსაც მკვიდრი მოსახლენი უწოდებენ „ქალაქა“ (**Калак**).

4. **ზემო რაჭაში, სოფ.გლოლასთან**, გორაკზე არის ნაციხარი და ნაეკლესიარი. ამ ნანგრევებს და ადგილს ადგილობრივი მოსახლეები უწოდებენ **ზედა-ქალაქი (ვარ. ზედ ქალაქი)**.

5. მდ.ქსნის აუზის ზემო ნაწილში, ჭურთის ხეობაში XVIII ს-ში დამონმებულია სოფელი ქალაქი“.

ყველა მოხსენებულ მაგალითში ჩვენ გვაქვს ისეთი **ტერიტორია, სადაც შუა საუკუნეებში ქართული ენის ხმარება გავრცელებული იყო და რომელიც საქართველოს კულტურულ-ეკონომიურ-პოლიტიკურ წრეში შემოდიოდა**.

სოფ.ქალაქში შემონახულია დღემდე უცნობი ნაგებობის ნანგრევები. ეს ნანგრევებია: დაზიანებული კომპეტები, საცხოვრებელი სახლები, კედლები და სხვ, უკიდურეს ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეში მთის კონცხის ბოლოში არის ქვათა წყობა 2 მეტრზე მეტი სიმაღლის; შიგ ამოშენებულ ნიშში აწყვია ცხვრის რქები, ჯამის ნატეხები, ქვიდან უხეშად გამოკვეთილი ცხვრის და ცხენი“: თაკები და სხვ. ეს ქვათა წყობა სალოცავს წარმოადგენს და მოსახლენი ამას უწოდებენ „**ძილეს ძუარ**“. ადგილობრივ მკვიდრთა სიტყვით, მათ თავის მამა-პაპათაგან გაუგონიათ, რომ ეს სალოცავი «ძილეს-ძუარ» აგებულია ასოდე წლის წინ. მანამდე აქ ნანგრევები მხოლოდ ქვის გროვას

წარმოადგენდნენ. ადგილის მოწმენდის და ამ სალოცავის აგების დროს ნახულ იქნა ნანგრევები 1/2 მეტრის სიგრძის ოქროს ჯვარი და სხვა საეკლესიო ნივთები. ეს ნივთები შემდეგ ვილაცას მოეპარა და უკვალოდ დაიკარგნენ. იმ მოხუცების ცნობით, აქ სულ ძველად ეკლესია უნდა ყოფილიყო. ნანგრევებს შორის დგას დანგრეული კოშკიც.

1772 წლის 7 ივლისს კუდაროზე გავლისას ი.ა.გულდენშტედტმა თავის დღიურში ჩაინერა შემდეგი: „**კუდარო წონასთან ერთად დარბეულ იქნა ამ სამი წლის წინ იმერეთის თავადებისაგან**; ამიტომ ყველა საბრძოლო კოშკი ნახევრად დანგრეული იყო. ის (კუდარო – ვ.გ.) ეკუთვნის ოსურ თემს დვალეთს. **თავადი ჯაფარიძე რაჭის ერისთავთან ერთად იჩემებენ ბატონობას ორივე ოსურ თემზე, დვალეთზე და მაფსუანზე**14.

(მე: მაფსუანი (მა-ფ-სუანი = მა – მანარმოებელი, ფ – განშლა, და სუანი ანუ სვანები, ფ-სუანი= ნიშნავს – გაშლილი სვანები (ანუ სვანების დასახლება), მაფსუანი – სვანების გაშლილი ქვეყანა, ანდა სვანთა დასახლება, ანუ განშლა. ამავე ფ – მანარმოებლითაა სიტყვა „აფხაზი.“ ესაა ა-ფ-ხაზ. ხაზ არის იგივე ხაზარეთი, ხაზარების ქვეყანა, ფ-ხაზ=ხაზარების განშლა, ანუ ხაზარების ქვეყანა. საბოლოოდ, აფხაზეთი ნიშნავს – ხაზარების გაშლილი ქვეყანას, ანუ ხაზართა განშლას, ხაზართა დასახლებას. მართლაც, ვახუშტის ცნობით, აფხაზეთი ერქვა ტერიტორიას ბზიფიდან (ანაკლიიდან) ყუბანამდე, ის, მართლაც, იყო ხაზარების ქვეყანა აფხაზათა საერისთავოს წარმოშობის (მე-8) საუკუნეში).

აქ მოხსენებული როგორც ორი თემი, „დვალეთი და მაფსუანი“, ანუ მამისონი, სწორედ ჟღელეს ხეობას შეიცავს (მაფსუანი, ანუ მამისონი, ანუ სონი ნიშნავს სვანს).

შეიძლება თუ არა სოფ.ქალაქის კოშკის დანგრევა დაეუკავშიროთ ერთ-ერთ მოხსენებულ ლაშქრობას. **დიდი ხანია საყოველთაოდ არის აღიარებული, რომ ოსურ ენაში მკვიდრად შესული სიტყვა „ძუარ“ ქართული «ჯვარი“-საგან წარმოდგა**, ვნახეთ ამ სალოცავთან რამდენიმე ქართულ-წარწერიანი ქვა

1. პირველი ქვა. ქარაგმების გახსნით ჩვენ ასე ვკითხულობთ:

ქრისტე შეინყალე იოანე გ(?) დიდებაი ძლევის ჯვრის წმინდაო ძვ(?)!||?? ვრა მიქელისძე დიდებაი წმინდა იოანე შეინყალე იოვანე.

2. მეორე წარწერის შერჩენილი ნაწილი შეიცავს ერთი პირის ვედრებას და იკითხება ასე: ძლევის ჯვრისა წმინდაო გიორგი ამისი მწერალი ბაშარული (ან სხვა რაიმე გვარი) გიორგი შეინყალე“.

3. ქარაგმების გახსნით ასე იკითხება:

გოგაჲ შეინყალე ძლევის ჯვარო გ,ი სგჲ,ა შეინყალე.

4. ამავე სალოცავის უკანა კედელში ჩატანებულია ქვის გრძელი მონაპობი, რომლის ვიწრო გვერდზე შემორჩენილია რამდენიმე ასო (ტაბ. IV. სურ. 1).
ბ||ქმ?აშრმგნტს:ქთნტმ ასოები წესიერად და მკვეთრად არის ამოჭრილი; წარწერას ეტყობა დაოსტატებული ხელი.

ამ სალოცავიდან პირდაპირი ხაზით ასიოდე მეტრის მანძილზე მეზობელ მთის ფერდობზე სასაფლაოა, სადაც აღმართულია ასეთივე ტუფის ქვიდან ნაკეთები მრავალი დიდი ზომის ჯვარი,

ამ კუთხეში მკვიდრობენ სხვა ისეთი ფაქტებიც, რომელთა უშუალოდ ქართული წარმართული ტრადიციებიდან წარმომავლობა ეჭვს არ იწვევს. სახელდობრ: სოფ.ქალაქის ცოტა ზევით, ამავე ხეობაში და სოფ.ჟღელეს (ოსურად – ЗГЫЛ, რუსულად ЗГИЛ) გადასწვრივ მთაზე არის სალოცავი, წოდებული „სანთხოს (ვარ.სანთხოს) კუვანდონ“. ამ სალოცავთან, სათანადო რიტუალის შესრულებით, ამჟამადაც იხდიან დღეობას. დღეობა აქ იმართება თიბვის დაწყების წინ და დაკავშირებულია სწორედ თიბვასთან (1958 წ. ჩემს აქ ყოფნისას დღეობა გაიმართა ივლისის 2-ს, კვირა დღეს). „კუვანდონ“ ოსური სიტყვაა და ნიშნავს სალოცავს, სამლოცველოს, ხოლო სანთხოს (ვარ. სანხთოს – ქართულ საღმრთოსაგან უნდა მოდიოდეს (ქართული მ-ს ოსურში ხშირად წ შეენაცვლება). მაშასადამე, «სანთხოს კუვანდონ» იგივეა, რაც „სამღვთოს სალოცავი“. «სანთხოს» აქ საკუთარი სახელის ფუნქციაშია. ნიშნეულია, რომ მთიულეთ-გუდამაყარშიც დამონმებულია წარმართული ხასიათის დღეობის „თიბვის სამღვთოს“ არსებობა და საერთოდ «სამღვთოს» ხმარება, როგორც წარმართული ღვთაების საკუთარი სახელისა¹⁸. ამრიგად, ჟღელეს ხეობაში და, მეორეს მხრივ, აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ხეობებში დამონმებულ „სამღვთოს“-ში, ჩვენ ვხედავთ სრულ დამთხვევას როგორც ფუნქციონალურს, ასევე ტერმინოლოგიურს. ერთდროულად ფუნქციონალური და ტერმინოლოგიური დამთხვევის სხვა ფაქტიც არსებობს. ჩვენ ვგულისხმობთ აღმოსავლეთ საქართველოს მთიელთა თემურ-წარმართული რელიგიის ტრადიციებიდან კარგად ცნობილ და ოსურ ენაშიც დამონმებულ კულტის მსახურის სახელწოდებას – «დეკანოზ»-ს.

«დეკანოზ» – служитель культа, состоящий при дзуаре (святылище) жрец. Из груз. деқаннози... у горцев (мохевцев, пшавов, хевсур) человек состоящий при святылище.»

ამრიგად, ტერმინები „საღვთო“ და «დეკანოზი» წარმოადგენენ ქრისტიანობის და წარმართობის ერთგვარი სინკრეტიზმის ფაქტებს, რომლებიც თანაბრად გავრცელებული ყოფილან დვალეთსა და ხევი-მთიულეთ-გუდამაყარში. ეს ფაქტები მოწმობენ დვალეთში ქართული წარმართულ-მთიური ტრადიციების ოდინდელ გავრცელებულობას. სალოცავ „ძილეს-ძუართან“ დაკავშირებით მოხსენებული სიძველეები (ეპიგრაფიკა, ნაქანდაკარი, ტერმინები) ცხადლივ მოწმობენ შემდეგს: 1) რომ «ძილეს-ძუარ» სალოცავის ადგილას მოგვიანო (XV-XVII) საუკუნეებში არსებობდა ქართული ქრისტიანული საკულტო ნაგებობა; 2) რომ ამ ეკლესიას ეწოდებოდა „ძილვის ჯვარი“; 3) რომ სალოცავის სახელი „ძილეს-ძუარ“ მიიჩნევა «ძილვის ჯვარი“-სგან წარმოშობილად; 4) რომ ეკლესია მოქმედებდა, თუ მეტი არა, ერთნახევარ საუკუნეს მაინც; 5) რომ ამ მიდამოში ქრისტიანობა ადრე უფრო დახვეწილი იყო, ხოლო გვიან წარმართული ელემენტები შეერია; 6) რომ ქართული კვალი ჟღელეს ხეობაში ვლინდება არა მხოლოდ ქრისტიანულ რელიგიასთან დაკავშირებით, არამედ, და რაც უფრო საგულისხმოა, წარმართულ-თემურ რწმენებთან დაკავშირებულ ფაქტებშიც.

ვ. დოლიძის ნაშრომი – თლის ხუროთმოძღვრული ძეგლი (მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. XXI, №6. 1958)

თლის ეკლესია მდებარეობს სოფელ თლის დასავლეთით, მთის ფერდობ-

ზე, სამხედრო გზის ტრასაზე, მეთორმეტე კილომეტრზე მამისონის უღელტეხილის გადაღმა. ეკლესია დარბაზული ტიპისაა ზომები: 7,8X13,0. ძველი წარმოადგენს ცალნავიან ეკლესიას მინაშენის კვალით სამხრეთის ფასადის მთელ სიგრძეზე.

მსგავსად ხოზიტა-მაირამისა, თლის ეკლესია მკვეთრად ამჟღავნებს ქართული ხუროთმოძღვრების ნიშნებს და არქიტექტურულად ძლიერ წააგავს ხოზიტა მაირამს და ამავე დროს მკვეთრად განსხვავდება ჩრდილოეთ ოსეთის ყველა ძველ ხუროთმოძღვრული ძეგლებისგან. ითვლება იმავე პერიოდის ძეგლად (მე-XI ს.).

ეკლესია ძლიერ დაზიანებულია – კამარა ჩამოქცეულია, ქვების ნაწილი ეკლესიის ირგვლივაა დაყრილი, ნაწილი კი გაძარცვულია.

ნაგებობის დიდი ნაწილი ახლა დაღუპულია. კამარა ჩამოქცეულია, ქვების ნაწილი ეკლესიის ირგვლივაა დაყრილი, ნაწილი კი გაძარცვულია. განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს თლის შესასვლელის მორთულობა გარედან. აქ შემორჩენილია დეკორატიული გაფორმების ფრაგმენტები, თლის მშენებელმა შესასვლელის მორთვისათვის იგივე მოტივი გამოიყენა, რომლითაც დამუშავებულია თლისთან უახლოესი ქართული ხუროთმოძღვრების ძეგლის – ხოზიტა-მაირამის სარკმლები ([2], გვ.123-124, სურ.4-6). ამასთანავე, მსგავსება არა მარტო ზოგად კომპოზიციურ აგებულებაშია, არამედ საპირისა და სათაურის დანაწევრებაშიც პარალელურ ლილვებად. ხოზიტა მაირამში ლილვები თანასწორია, ხოლო თლიში რამდენადმე მეტია შუალა.

ამრიგად, ძეგლების ზოგადი განხილვა გვარწმუნებს, რომ მსგავსების ნიშნები თლისა და ხოზიტა – მაირამს შორის გაცილებით უფრო არსებითია. ვიდრე სხვაობის ელემენტები. ამ მსგავსებაზე მიუთითებს სოფ.თლიში მოთხრობილი გადმოცემა. იქ **ამბობდნენ, რომ არსებობს კიდევ ერთი ანალოგიური ტაძარი სადღაც მამისონის უღელტეხილის გადაღმა. სამივე ტაძარი ერთი ოსტატის მიერაა აშენებული ერთ დღეს. ამასთანავე, იგი ადრე დილით ზრუგზე (მდინარე, რომლის ნაპირზეც ხოზიტა – მაირამია აგებული – ვ.დ.) მიუშაობდა, შუადღემდე – თლიში, ხოლო საღამოს- უღელტეხილის გადაღმა.** ამ გადმოცემის სიტყვებით, თვალთმნახველნი ხაზს უსვამენ სამივე ნაგებობის სრულ იგივეობას“. ნარის ტაფობზე, ე.ი. ტერიტორიაზე, რომელსაც მიკუთვნებული აქვს ტოპონიმი დვალეთი, ქართული ხუროთმოძღვრების ძეგლთა არსებობა განხილულ უნდა იქნეს, როგორც საბუთები **ამ ტერიტორიის მოსახლეობის მიკუთვნებისა ქართველი ხალხის კულტურულ წრესთან.** ხოზიტა-მაირამი და თლი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენენ დვალეების ისტორიის საკითხისათვის, რომლებიც მხოლოდ ამ უკანასკნელ დროს გახდა სპეციალური კვლევის საგანი [5, 6].

ხუცაუ-ძუარი („ღვთაების სამლოცველო“),

მდებარეობს ისტორიულ დვალეთში., სოფლები ფალლაგ-ქომისა და რეგახის სიახლოვეს, ფერდობზე. მის რეგიონშია ეკლესიები (სამლოცველოები) – ზრუგის ხოზიტა მად-მაირამისა, სოფელ თლისა, სოფელ ნარისა, ფიქრობენ, რომ ისინი შემდეგ აშენებული პატარა სამლოცველოა.

ხუცაუ-ძუარი, ძველი დარბაზული ტიპისაა, შემორჩენილია ნანგრევების სახით.

აგებულია ძველი დვალი, ანუ ქართველი ქრისტიანების მიერ, რომელნიც საქართველოს ეკლესიის სამრევლოს შეადგენდნენ ქართულენოვანი წირვალოცვით. სამოცველოს შესახებ ცნობები უცნობია, ამიტომაც მისი ქართული სახელის ეტიმოლოგიიდან გამომდინარე, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მას ხუცაუ-ძუარი შეარქვეს მოგვიანებით, როდესაც შემოსულ მრავალრიცხოვან მომთაბარეებთან ომს დვალეთის მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი შეენირა. გადარჩენილი დამორჩილებული დვალები ასიმილირდნენ მტრის მიერ ზედამხედველობისათვის დატოვებულ მცირერიცხოვან, მაგრამ ორგანიზებულ ოსებში. **დვალებს, დროთა ვითარებაში, ასიმლაციის გამო – ოსები ეწოდათ.** ისინი განარმართდნენ. ამის შემდეგ ისინი ოდნავ სახეცვლილ ქართულ სიტყვა „ძუარს“ უწოდებდნენ არა მხოლოდ ჯვარს, არამედ წმიდა ადგილებს, მათ შორის უწოდეს ამ სალოცავსაც და ასევე, ქართული სიტყვა „ხუცაუ“ უწოდეს არა მხოლოდ სასულიერო პირს, ხუცესს, არამედ უზენაეს შემოქმედსაც, ამიტომ ხუცაუ ძუარი ნიშნავს ან ხუცესის სამლოცველოს ან ღვთაების სამლოცველოს

წყარო – გივი ლამბაშიძე, „ქართული კულტურის ძეგლები დვალეთში“, „საბჭოთა ხელოვნება“, №3, თბ., 1976

<https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%AE%E1%83%A3%E1%83%AA%E1%83%90%E1%83%A3-%E1%83%AB%E1%83%A3%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%98>

ნუზალის სამლოცველო

ქართული ხუროთმოძღვრების ძეგლი ისტორიულ დვალეთში,

https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%9C%E1%83%A3%E1%83%96%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%98%E1%83%A1_%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%9B%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%AA%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%9D

ნუზალის სამლოცველო პირველად მოხსენიებულია ვახუშტი ბატონიშვილის მიერ. მანვე აღწერა და გადახატა ცხრა ძმის ეპიტაფია, რომელიც მე-20 საუკუნეში დაიკარგა, რის გამოც ვახუშტი ბატონიშვილის მიერ დაკოპირებული ეს წარწერა ფასდაუდებელი განძი გახდა. სამლოცველოს ზომები: სიგრძე 5,50 მ, სიგანე 3,30 მ, სიმაღლე 4,70 მ. არქიტექტურა მთიანი რეგიონისთვის დამახასიათებელი ხუროთმოძღვრებას განეკუთვნება და წარმოადგენს ტიპიურ ორფრთიანი გადახურვის მქონე სამლოცველოს, როგორც მრავლად მოიპოვება მთელს ჩრდილოეთ ოსეთში. ნუზალეს სამლოცველო განთქმულია XIII-XIV საუკუნის ფრესკებით. გამოსახულია ღვთისმშობელი, წმ.გიორგი, სავარაუდოდ, მიქაელ მთავარანგელოზი და საერო პირები – სავარაუდოდ, სამლოცველოს ქტიტორები.

ფრესკები

ნუზალის ჩრდილოეთის კედელზეა ქტიტორთა ექვსი ფიგურის ნაშთი, ერთ-ერთი პორტრეტის მარჯვნივ ასომთავრული წარწერაა – „სოსლან“, ის მიჩნეული იყო დავით სოსლანად. სინამდვილეში მესამე და მეხუთე ფიგურა ქალებისაა. აღსანიშნავია, რომ მესამე ფიგურას ხელთ ჩვილი ბავშვი უპყ-

რია, რომელიც მკვლევართა მიერ ადრე არ ყოფილა შენიშნული[2]. ამრიგად, „სოსლანი“ ჩვილი ბავშვია. ქტიტორთა საერთო კომპოზიცია ძალზედ დაზიანებულია. რთულად იკითხება ჩვილის ფიგურაც. შესაძლებელია, რომ ჩვილი მოგვიანებით იყოს ჩახატული.

ამრიგად, სოფელ ნუზალის სამლოცველოს ჩრდილოეთის კედელზე გამოსახულია ქტიტორთა ჯგუფური, ოჯახური პორტრეტი, რომელთა შორის სამი ფიგურა მამაკაცისაა, ორი ქალის და ერთიც – ბავშვის.

ზოგიერთის მოსაზრებით, სოფელ ნუზალის სამლოცველოს ფრესკებთან აკავშირებს ხალხში შემორჩენილი შემდეგი ლექსი:

„ჩვენ ვიყავით ცხრანი ძმანი ჩარჯოლიძე-ჭარხილანი;

ოს-ბაყათარ, დავით-სოსლან ოთხ სამეფოდ მეზრძოლანი;

ფიდაროზ, ჯადაროზ, სოყურ და გიორგი -მტერთა რისხვით შემხედვარნი;

ჩვენი ძმანნი, სამნი ბერნი – ისაკ, რომანოზ და ბასილ იქნეს ქრისტეს კარგი ყმანი.

ჩვენ გვიჭირავს მომავალთა ოთხის კუთხივ ვინრო გზანი.

კასარაზედ სიმაგრე მაქვს და საბაჟო აქ მიჭირავს ხიდი-კარი,

საიქიოს მოიმედე, სააქაოს კარგად მდგარი...

ოქროსა და ვერცხლის მინა, ამდენი მაქვს, ვითა წყალი.

კავკასიონი დავიპყარ, ოთხ სამეფოდ გავუმკლავდი;

ქართველს ბატონს და მოვსტაცენ, არ დავაგდე ჩემი გვარი.

მამწვდა, ფიცით მილალატა, მან დაიდვა ჩემი ბრალი.

ბაყათარი წყალს მიეცა, აღიხოცა ოსთა ჯარი.

ვინც ეს ლექსი იხილთა მცირე ბრძანეთ შენდობანი.“

ძეგლმა განსაკუთრებული ყურადღება მიიპყრო მას შემდეგ, რაც 1946 წელს არქეოლოგმა ე. პჩელინამ სამლოცველოში გათხრილ სამარხში აღმოჩენილი მამაკაცის ჩონჩხი სამლოცველოს კედელზე არსებული ფრესკის წარწერასთან – სოსლანთან კავშირში და გარკვეულ ფოლკლორულ მასალაზე დაყრდნობით, თამარ მეფის მეუღლის – დავით სოსლანად გამოაცხადა[3]. შემდეგ ეს ვარაუდი გაიზიარა და განავითარა ანთროპოლოგმა თ. მამუკაევმა. ნუზალ-არლუანის სამარხში აღმოჩენილი ჩონჩხის ანატომიურ-ანთროპოლოგიურ თავისებურებათა შესწავლით და, ამასთან, ზოგიერთი ისტორიული, ლიტერატურული, ფოლკლორული და ნუზალის სამლოცველოს კედლის მხატვრობის მონაცემების გათვალისწინებით მანაც, ეს ჩონჩხი ნამდვილად დავით სოსლანად მიიჩნია და მ. გერასიმოვის მეთოდის გამოყენებით, დავით სოსლანის ფიზიკური სახეც აღადგინა.

1971 წელს ივ. ლოლაშვილმა ისტორიულ-ფილოლოგიური, ეთნოგრაფიულ-ფოლკლორული კვლევის, ნუზალის სამლოცველოს კედლის მხატვრობისა და წარწერათა შესწავლის საფუძველზე მართებულად გააკრიტიკა და უარყო ე. პჩელინა-თ. მამუკაევის ვარაუდი ნუზალ-არლუანში დავით სოსლანის დაკრძალვის შესახებ.

ნუზალის სამლოცველოსა და იქ დავით სოსლანის შესაძლო დაკრძალვის თაობაზე საყურადღებოა აგრეთვე ჩრდილო კავკასიის არქეოლოგიის ცნობილი სპეციალისტის ვ. კუზნეცოვის აზრი. იგი ნუზალის სამლოცველოს

მშენებლობას (რომელიც ტიპოლოგიურად მთლიანი კავკასიის ორფერდასახურავიან მიწისზედა აკლდამებს უკავშირებს და ადგილობრივი არქიტექტურული სკოლის ნაკეთობად მიიჩნევა), არქეოლოგიური, ფრესკების ხელოვნებათმცოდნეობითი და წარწერათა პალეოგრაფიული მონაცემებით XIII საუკუნის ბოლოს და XIV საუკუნის დასაწყის მიაკუთვნებს. მისი მტკიცებით, სამლოცველოში გათხრილი სამარხი უფრო ადრინდელი არ არის და ჩონჩხიც არ შეიძლება დავით სოსლანი იყოს.

ზრუგის ეკლესია

<http://www.pravenc.ru/text/%D0%97%D1%80%D1%83%D0%B3%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9.html>) ჩრდილო ოსეთში რამდენიმე ქართული ეკლესია, სამლოცველო და ნიშია, მათ მდგომარეობას გარკვეულწილად გამოხატავს ზრუგის ეკლესია. ის თითქოსდა განზოგადებულად ასახავს ქართული ქრისტიანობის წარსულს ამ მხარეებში და იქაური ხალხის მოსიყვარულე დამოკიდებულებას მის მიმართ, ის შეისწავლა მკვლევრმა ბელეცკოიმ.

ზრუგის ეკლესია მდებარეობს ალაგირის რაიონში ზრუგის ხეობაში, ახლოს სოფელ წართან. ზრუგის ხეობა იყო ნაწილი თვალგომის (დვალეთის) ოლქისა. მასზე გადიოდა სავაჭრო გზა.

ოლქი დასახლებულია ოსებით, რომელთაც მოახდინეს ადგილობრივი კავკასიური ტომის ასიმილაცია **Область населена осетинами, ассимилировавшими местные кавк. племена.** (მკვლევარი აღიარებს, რომ ოსებმა მოახდინეს ასიმილიაცია ადგილობრივი ქართველებისა, ანუ დვალეებისა).

შუასაუკუნეებში ტერიტორია შედიოდა საქართველოს საპატრიარქოს ნიქოზის ეპარქიის სამწყსოში **На протяжении средневековья территория окармлялась Никозской епархией Грузинской Православной Церкви (ГПЦ).**

ქართული კულტურა გავლენას ახდენდა ამ მხარის მოსახლეობაზე. ზრუგის ეკლესია აგებულია შირიმის ქვით. ერთნავიანი ბაზილიკაა.

2009 წელს ძლიერ დაიშალა, უფრო დაზიანდა 2002 წელს წყალდიდობის გამო.

დათარიღებულია მე-11 ს (Долидзе. 1954), მაგრამ უფრო გვიანდელი უნდა იყოს.

განეკუთვნება დარბაზულ ეკლესიათა რიგს, რომელნიც აგებულია საქართველო – ჩრდილოკავკასიის დამაკავშირებელ გზებზე.

დვალეთში ზრუგის ეკლესიის გარდა იდგა კიდევ რამდენიმე მსგავსი შენობა – თლიში, ნარში, ზარამაგში, კესატიკაუში და სხვა.

დამკვეთები იყვნენ ადგილობრივი დიდებულები. ამ ეკლესიებს აგებდნენ ქართველი მშენებლები, არსებობს მრავალი ანალოგია ქართულ ხელოვნებაში (ჭალა, არბო, დისევი, ვანათი, ზემო კარაბულახი, სათხე, ჟაბეში).

ზრუგის ეკლესიის ჩუქურთმათა მოტივები დამახასიათებელია ქართული კულტურისათვის.

კედლები დაფარული იყო ფრესკებით, ფრესკათა განლაგების სცენები ექვემდებარებოდა გავრცელებულ ქართულ სქემებს. ფერწერა თარიღდება

მე-12 საუკუნით (Вольская. 1954) და შედის ფრესკულ კომპლექსში მე-12 – მე-13 საუკუნებისა – ბეთანია, ვარძია, ყინწვისი, ტიმოთესუბანი და სხვა.

ჩანს, რომ ზრუგის ტაძარი აშენდა, ვითარცა მთავარი ქრისტიანული ცენტრი ზრუგის ხეობისა. ეკლესიის გარშემო მიცვალებულებს კრძალავდნენ.

მოგვიანო დროს, საქართველოს სახელმწიფოს დაშლის შემდეგ ისევე, როგორც სხვა მრავალ მსგავს ჩრდილოკავკასიურ ძეგლში, ზრუგის ეკლესიაში შენელდა ქრისტიანობა და აქ პატივში აიყვანეს ადგილობრივი ნახევრად ნარმართული კულტები, შენობაში შესვლა აიკრძალა, ყველა რიტუალი გარეთ სრულდებოდა. მხოლოდ სახელი მაირამი მიუთითებდა, რომ ერთ დროს ტაძარი ღვთისმშობლის სახელზე იყო აგებული

მე-19 საუკუნის მე-2 ნახევარში ძველი ეკლესიის ნანგრევთან ქრისტიანობის აღმდგენელმა რუსულმა საზოგადოებამ ააგო ახალი ეკლესია, (აკურთხეს 1860 წელს), მაგრამ ამ ეკლესიაში ხალხი სალოცავად არ დადის, ისინი ახლაც მიდიან ძველ ნაგებობაში, ახალი კი მიტოვებულია. უფრო მიდიან მიძინებისას. (Д. В. Белецкий

<http://www.pravenc.ru/text/%D0%97%D1%80%D1%83%D0%B3%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9.html>)

(მიზეზი ამისა ისაა, რომ ადგილობრივები ტრადიციულად ლოცულობდნენ ძველ ქართულ ეკლესიასთან, ხოლო, ახალი, მე-19 საუკუნისა, რუსული ეკლესია, რომელიც ქრისტიანობის აღმდგენელმა საზოგადოებამ ააშენა, მათთვის უცხო იყო. ამიტომაც მიატოვეს მთლიანი, კარგ მდგომარეობაში მყოფი ეკლესია და იმავე ეზოში კვლავ ძველი ქართული ტაძრის ნანგრევებთან ლოცულობენ. ასეა ყველა ოსურ სოფელში. ამ ფაქტიდანაც კი ჩანს, რუსებს რომ არ ჩაენაცვლებინათ ქართველი მღვდლები, ოსი ხალხი არ დაკარგავდა კავშირს თავის ისტორიულ ქართულ ეკლესიასთან და ასევე აღადგენდა კავშირს ნიქოზის ეპარქიასთან).

თავი V

ეკლესიები კავკასიის ალანიაში

ზელენჯუკ-არხიზის, სენტისა და შუანას ტაძრები

კავკასიის ალანია, როგორც აღინიშნა, მდებარეობდა ისტორიული საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში, აფხაზეთისა და სვანეთის ჩრდილოეთით, ძირითადად მოიცავდა თანამედროვე ყარაჩაისა და ბალყარეთს. აქ სურდა თავისი იურისდიქციის განვრცობა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს მე-10 საუკუნეში, მაგრამ ეს ვერ შეძლო, მე-11 საუკუნის 70-იანი წლებიდან ეს რეგიონი საბოლოოდ შევიდა საქართველოს ეკლესიის აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში, იქამდე კი წარმოადგენდა აფხაზ მეფეთა გავლენის სფეროს, სადაც აიგო ტიპიური ქართული საეკლესიო არქიტექტურით ცნობილი ზელენჯუკ-არხიზის, სენტის, შოანასა და ჩანს, ასევე სხვა ეკლესიები. მონღოლებისაგან დანგრევას ეს ეკლესიები გადაურჩა მათ მიერ ალანების სასტიკი დევნისა და ალანიის მოსპობის დროს, რადგანაც 1240-იან წლებში მონღოლებმა საქართველოს სახელმწიფოსთან ზავი დადეს, ამიტომაც ისინი ვერ შეეხებოდნენ იმუამად უკვე საქართველოს სახელმწიფოს ტერიტორიაზე მდგარ ამ ეკლესიებს. ეს ეკლესიები მე-19 საუკუნის დასაწყისშიც კი მთაღად იდგა, სახურავითა და შესანიშნავი ფრესკებით, ამის მიზეზი იყო ის რომ ამ ტაძრების ტერიტორიები მართალია X-XI საუკუნეებში ალანიად იწოდებოდა, მაგრამ დასახლებული იყო ქართული (სვანური) მოსახლეობით, მე-18 საუკუნეში გერმანელმა მოგზაურმა რეინიგსმა დააფიქსირა, რომ, მაგალითად, შოანას (ანუ სვანების) ეკლესია მე-18 საუკუნეშიც კი მოქმედი იყო, ანუ აქ ქართველი სასულიერო პირი კვლავ აღავლენდა წირვა-ლოცვას. აქედან სვანური მოსახლეობა მომხდურებმა გააძევეს, რის გამოც ეკლესიებში მსახურება სულ ახალი გაუქმებული იყო მე-19 ს. დასაწყისში, რამაც გამოიწვია ამ ტაძრების კარგი იერ-სახით მოღწევა.

ლიტერატურა

საქართველოს ამჟამინდელ საზღვართან, დაახლოებით 25-30 კილომეტრში მდებარეობს ჩრდილო კავკასიაში უძველესი გუმბათიანი ტაძრები ზელენჯუკ-არხიზში (3 ეკლესია), სენტსა და შუანაში.

ამჟამინდელი რუსული (ჩრდილოკავკასიის ადგილობრივი) სამეცნიერო წრეები მიიჩნევენ, რომ ეს ეკლესიები აგებულია ალანების მიერ მე-10, მე-11 საუკუნეებში და ისინი შედიოდნენ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქიის იურისდიქციაში.

ალსანიშნავია, რომ ამ მტკიცებისათვის პირდაპირი წყარო არ არსებობს. ეს მტკიცება მხოლოდ ვარაუდებზეა დაფუძნებული, თუმცა კი არსებობს პირდაპირი წყარო ჩრდილო კავკასიის ამ რეგიონის საეკლესიო იურისდიქციასთან დაკავშირებით. კერძოდ, ესაა აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურიდიული დოკუმენტი მე-16, მე-17 საუკუნეებისა – „ბიჭვინთის იადგარი“, რომელშიც აღნიშნულია, რომ ისტორიულად ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიის ტერიტორია ყირიმის ქალაქ კაფადან (ამჟამინდელი ფეოდოსიადან) ლიხის ქედამდე შედიოდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს, ანუ საქართველოს საპატრიარქოს იურისდიქციაში. გარდა ამისა, მოღწეულია მე-16 – მე-17 საუკუნეების ცნობა „ქართლის ცხოვრებაში“ (ოფიციალურ მატთანეში), რომელსაც სამართლებრივი მნიშვნელობა გააჩნდა. ჩრდილო კავკასიის მხარეები ჩერქეზეთისა და ოსეთ-ნახჩეთის ჩათვლით შედიოდა ქართლის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში. ამავე დროს ამ ცნობაში მითითებულია სამართლის წყარო, თუ რა უფლებების საფუძველზე შედიოდა სრულიად ჩრდილო კავკასია ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში. ესაა მე-6 მსოფლიო კრების განჩინება (ნამდვილად მიიღო თუ არა მე-6 მსოფლიო კრებამ დადგენილება ჩრდილო კავკასიის საქართველოს ეკლესიაზე დაქვემდებარების შესახებ, ყველასათვის უცნობია. ამ კრებას სამართლებრივი დოკუმენტები წერილობითი სახით არ გამოუცია (როგორც ცნობილია, შემდეგი დროის ტრულის კრება შეეცადა შეევესო დანაკლისი და მე-5, მე-6 კრებების სამართლებრივი დოკუმენტები წერილობითი სახით გამოსცა, სადაც არ აისახა ეს საკითხი), არსებობს სხვა წყაროები, მაგალითად, მაღალაშვილისეული სახარების ცნობილი მიაწერი, და რაც არსებითია, უხვი მატერიალური მასალა ქართული საეკლესიო წარწერების სახით.

არქიტექტურულად აღნიშნული ეკლესიები ტიპიური ქართული საეკლესიო არქიტექტურის ძეგლებია, სწორედ ასეთი არქიტექტურით უამრავი ეკლესიაა ნაგები აფხაზეთ-გურია-სამეგრელოში, ქართლ-კახეთსა თუ მესხეთ-ტაო-კლარჯეთში.

ამასთანავე, ამ ეკლესიათა ირგვლივ მცხოვრები ადგილობრივი მოსახლეობა ამ ეკლესიებს უწოდებს „ქართულ ეკლესიებს“. მაგალითად, სენტისა და შუანას ეკლესიების მომცველი მინა-წყალი ბოლო საუკუნეებში დასახლებული იყო აბაზებით (აბაზების ტომით). მათ ენაზე „შუანას ეკლესია“ ნიშნავს სვანების ეკლესიას. ასევე შუანას ტაძართან ახლახან დასახლებული ოსები შუანას ტაძარს „სვანების ეკლესიას“ უწოდებდნენ. მართლაც, ტერიტორიულად სვანეთი აქედან სულ 10-15 კილომეტრითაა დაშორებული.

აღსანიშნავია, რომ ლავროვის კვლევით, ამ რეგიონიდან მე-18 ს. ბოლოს სვანები გააძევეს ყაბარდოელებმა. ამის მიუხედავად, კვლევათა მიხედვით, მე-19 საუკუნის შუა წლებამდეც შუანას მომცველი ეს მხარეები ე.წ. თავისუფალ სვანეთს ემეზობლებოდა.

დამოუკიდებელი პოლიტიკური ერთეული, თავისუფალი სვანეთი, ძალის გამოყენებით გააუქმა რუსეთის იმპერიამ აღნიშნულ დროს და დასჯის მიზნით შეამცირა მისი საზღვრები ჩრდილოეთის მიმართულებით. ამის შედეგად სვანებმა დაკარგეს ის გადასახადი, რომელსაც მათ მინებზე დასახლებული ყარაჩაელები უხდიდნენ სვანებს (იხ. ქვემოთ). მე-18 საუკუნეში აქ მოგზაურმა უცხოელმა მკვლევარმა დააფიქსირა, რომ აღნიშნული ეკლესია ჯერ კიდევ მოქმედი იყო. ფაქტიურად, სენტისა და შუანას (შოანას) ტაძრები მხოლოდ მე-19 საუკუნეში დაკარგეს სვანებმა, რადგანაც ეს მინები ამჟამინდელ პუნქტ ნიჟნი თებერდას (სადაც სენტისა და შუანას ეკლესიებია) ჩათვლით, ისტორიულად სვანების ტერიტორია იყო. 1943 წელს მოჩვენებითად სამართლიანმა საბჭოთა რუსეთის იმპერიამ ეს ტერიტორია დაუბრუნა სვანებს. მოსკოვის ბრძანებით ის შეიყვანეს მესტიის რაიონში. რაც აისახა შესაბამის ბრძანებაშიც კი (იხ. ქვემოთ), თუმცა 1956 წელს უკანვე წაართვეს.

რაც შეხებათ ზელენჯუკ-არხიზის ეკლესიებს, ისინი სულ 40-60 კილომეტრიათ არიან დამორებული აფხაზეთის ბიჭვინთიდან, უძლიერესი ქართული საეკლესიო ცენტრიდან, აქ აღსანიშნავია ისიც, რომ ბიჭვინთის საკათალიკოსოს სამართლებრივი დოკუმენტი ამ ტერიტორიას (დასავლეთ ჩრდილო კავკასიას, ზელენჯუკ-არხიზის ეკლესიების ჩათვლით) ვიდრე ყირიმის კაფამდე აფხაზეთის საკათალიკოსოში შემავალად თვლიდა. აფხაზეთის კათალიკოსი თავის ტიტულატურაში აღნიშნავდა, რომ ის „ყოველი ჩრდილოეთისა“ კათალიკოსი იყო. „ყოველი ჩრდილოეთი“ ყუბანისა და დონისპირეთამდე მდებარე ტერიტორიებს გულისხმობდა.

ზელენჯუკ-არხიზის, სენტისა და შუანას ეკლესიები მოხატული იყო მოხატვის კანონიკური წესების შესაბამისად, რაც ესაჭიროება მართლმადიდებლურ-ქალკედონურ ლიტურგიის წესს, ანუ აქ აღესრულებოდა ქალკედონურ-მართლმადიდებლური წირვა-ლოცვა. ისმის კითხვა: რომელ ენაზე? ლიტურგია ალანურ ენაზე არ აღესრულებოდა. ასევე არც სხვა უმწერლობო ადგილობრივ კილო დიალექტებზე, აქედან გამომდინარე, აქ წირვა-ლოცვა ბერძნულად ან ქართულად აღესრულებოდა, საეკლესიო იურისდიქციის შესაბამისად. თუკი ეს ეკლესიები იყო კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში, მაშინ ფრესკებზე ოფიციალური წარწერები ბერძნულად შესრულდებოდა, ხოლო თუ იყო ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში, წარწერები შესრულდებოდა როგორც ბერძნულად, ისე ქართულად. ქართული ეკლესია ბერძნულს მიიჩნევდა ქრისტიანობისა და ქალკედონიტური აღმსარებლობის ერთ-ერთ სიმბოლოდ. ამიტომაც გვხვდება, მაგალითად, ქართული ეკლესიის უმთავრეს სვეტიცხოვლისა და სხვა ეკლესიებში ბერძნული წარწერები.

სამწუხაროდ, შეუსაბამო პოლიტიკური ვითარების გამო ქართველ მკვლევარებს არ ჰქონდათ საშუალება უშუალოდ შეესწავლათ ამ ეკლესიათა წარწერები, მაგრამ რუსი მკვლევარები აღნიშნავენ, რომ ამ ეკლესიებში და იქაურ არტიფაქტებზე არის ბერძნული, სომხური, ქართული, ძველრუსუ-

ლი და ძველალანური წარწერები ან მათი ნაკვალევი. თუ ასეა, ეკლესიათა იურისდიქციის განსაზღვრისათვის სომხურ წარწერებს მნიშვნელობა არ უნდა მიენიჭოთ. ამ რეგიონში სომხური ეკლესიის იურისდიქცია არ ვრცელდება, მით უმეტეს ქალკედონურ ეკლესიებზე. ძველი ალანური წარწერები შეუძლებელია ეკლესიების ფრესკებზე რომ იყოს, რადგანაც ასეთი დამწერლობის არსებობა საერთოდ ჰიპოთეზურ სფეროს განეკუთვნება. საფიქრებელია, რომ ქართული ასომთავრული ანდა ხუცური ასოები მიჩნეული იქნა ან სომხურად ანდა ჰიპოთეზურ ე.წ. ძველ-ალანურად.

აღინიშნება, რომ ერთ-ერთ ეკლესიაში ნივთზე აფხაზთა მეფე ლეონ III მოიხსენებოდა. აფხაზთა მეფეები თვითონ იყვნენ აქტიური მრევლი და, ამასთანავე, საერო მეთაურები აფხაზეთის საკათალიკოსოსი, რომელიც ქართულენოვანი იყო და ქართული ეკლესიის ერთ-ერთ ნაწილს შეადგენდა ქართლისა და ხუნძეთის საკათალიკოსოებთან ერთად.

ორი საეკლესიო ერთეული (კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო და აფხაზეთის საკათალიკოსო) ამ რეგიონში უპირატესობის მოპოვებას ცდილობდა. მაგალითად, კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი მრავალ სავედრებელ წერილებს წერდა აფხაზთა მეფეებს, რათა მათ ხელი შეეწყოთ ამ მხარეებში ალანიის საეპისკოპოსო კათედრის დაარსების საქმისათვის, მაგრამ აფხაზთა მეფეებმა ასეთი დახმარება არ განახორციელეს, პირიქით, ალანიის ეპისკოპოსები გაძევებული იქნენ ალანიიდან, აფხაზეთ-დასავლეთ საქართველოდან, და, საერთოდ, ჩრდილო კავკასიიდან და ამის გამო კონსტანტინოპოლი იძულებული შეიქმნა ალანთა ეპისკოპოსისათვის კათედრა მიეცა ტრაპეზუნტთან ახლოს სოტირიოპოლში და შემდეგ, იქვე, ერთ-ერთ მონასტერში.

ამ ჩრდილო კავკასიის ამ რეგიონში კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს დასაყრდენი აღარ გააჩნდა, და პირიქით, ჩრდილო კავკასიაში აფხაზეთის საკათალიკოსო ძლიერდებოდა. ჩრდილო კავკასიის ახალი მრევლი ყირიმამდე – კაფამდე – მის ინტერესის სფეროს შეადგენდა. ამ მიზეზის გამო აფხაზეთის საკათალიკოსოს საპატრიარქო ცენტრად გამოცხადდა ბიჭვინთა – ჩრდილო კავკასიის უშუალო კარიბჭესთან, თუმცა თავისუფლად შეიძლებოდა ამ ცენტრის დაარსება სამეფოს ცენტრ – ქუთაისში, ანდა საეკლესიო ცენტრ – ჭყონდიდში. ამ ეტაპზე აფხაზეთის საკათალიკოსოს მიზანი იყო ჩრდილო კავკასიის ქრისტიანული წესრიგის დამყარება-დაფუძნება. ამ მიზეზის გამო, როგორც აღინიშნა, ჩრდილო კავკასიის უახლოეს პუნქტ ბიჭვინთაში მოენყო საკათალიკოსო ცენტრი. ამ არეებში ერთი საეკლესიო ცენტრის პრინციპიდან გამომდინარე ალანიის საეპისკოპოსო კათედრისათვის ადგილი არ აღმოჩნდა. როგორც აღინიშნა, ასეთი ტრაპეზუნტთან დაარსდა, მის იურისდიქციაში, როგორც ალანიის მიტროპოლიტის საეპისკოპოსოთა ნუსხა აჩვენებს, აღმოჩნდა ალანების მამა-პაპეული ტერიტორიები დონ-დნეპრისპირეთი – ყირიმის ჩათვლით. მე-6 ს-ში ლაზიკის ომებისას ალანები ბიზანტიელთა მიერ სპარსელთა წინააღმდეგ საბრძოლველად მოწვეული ხალხი იყო. მე-10 – მე-11 საუკუნისათვის ისინი კავკასიაში გარკვეულ ტერიტორიებს ფლობდნენ. ვახუშტის ცნობით, აფხაზეთის ერთ ნაწილს, მოქცეულს კლისურა-კელასურსა და ბზიფისწყალს შუა, ერქვა აფხაზეთის ალანია. სწორედ

აქ მდებარეობს ბიჭვინთა, ანუ ბიჭვინთის საკათალიკოსო ცენტრი ალანიაში (აფხაზეთის ალანიაში) დაარსდა, ჩანს, იქამდე, სწორედ აქ, ზღვაზე გამავალ აფხაზეთის ალანიაში გეგმავდა კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი ალანიის ეპისკოპოსებისათვის საეკლესიო კათედრის შექმნას, ოღონდ კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში, მაგრამ, ბერძნული საეპისკოპოსოს ნაცვლად აქ აფხაზთა მეფეებმა ქართული საკათალიკოსო ცენტრი დაარსეს.

ვახუშტის ცნობით, აფხაზეთის საერისთავო იწყებოდა ბზიფისწყლიდან და ანაკოფიიდან ვიდრე მცირე ხაზარეთის მდინარამდე, ანუ ყუბანამდე (ყუბანის შესართავთან ახლოა კაფა, აღსანიშნავია, რომ არქანჯელო ლამბერტი კაფას მიიჩნევს საქართველოს სახელმწიფოს საზღვრად, სადამდეც ვრცელდებოდა ქართული საეკლესიო კულტურა. ის წერს: „საქართველოს სამეფო მიდიოდა კაფამდე, რომელიც ხერსონესშია. ამ მხრით საქართველოს სამეფო თავის სამფლობელოებში მოიცავდა აფხაზებს, ანუ აბასკებს, ჩერქეზებსა და ჯიქებს. ამის ცხადი კვალი დღესაც მოიპოვება აქ. აფხაზებისა და ჯიქების ქვეყნებში მშვენიერი ტაძრები დგანან ქართულად აშენებულნი და ქართული ზედწარწერებით“ (ა. ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, 2011, გვ. 30). არხიზ-ზელენჯუკის ტაძრები, სენტი და შუანა სწორედ ამ არეებშია. შესაბამისად, ისინი ა. ლამბერტის ქართულ ეკლესიებად მიაჩნდა.

აფხაზთა საერისთავო (და არა აფხაზთა სამეფო), ვახუშტის ცნობიდან გამომდინარე, მოიცავდა ზღვისპირეთს ყუბანამდე, მის აღმოსავლეთით განვრცობილი იყო ქვეყანა ალანია, მონღოლების შემოსევამდე.

რუსული მონასტრები ზელენაჟკ-სენდ-შოანას (შუანას) ეკლესიებთან

რუსულმა ხელისუფლებამ კავკასიის დაპყრობის შემდეგ მდ. ზელენჯუკის ხეობაში შემორჩენილ მშვენიერ გუმბათიან ქართული სტილით ნაგებ ეკლესიებთან დააარსა მონასტრები, ფილიალები ათონის რუსული მონასტრისა (АЛЕКСАНДРО-АФОНСКИЙ ЗЕЛЕНЧУКСКИЙ МУЖСКОЙ МОНАСТЫРЬ).

სამი მშვენიერი ჯვარგუმბათოვანი ეკლესია მდებარეობდა ყარაჩი-ჩერქეზეთში მდ. ზელენჯუკის მარჯვენა სანაპიროზე, სოფელ არხიზთან ახლოს, სადგურ ზელენჯუკიდან 22 კმ-ში.

აფხაზეთის ახალი ათონის მონასტერი მე-19 ს-ის 80-იანი წლებიდან რუსი ბერების ხელში იყო. ისინი ძალზე ნეგატიურად იყვნენ განწყობილი ქართული ეკლესიის მიმართ, რომელმაც იმ დროს მოითხოვა აღდგენა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიისა მთელი ისტორიული საქართველოს ტერიტორიაზე, და, მაშასადამე, აფხაზეთშიც.

ავტოკეფალიის მოთხოვნამ ურთიერთობა დაძაბა რუს და ქართველ სასულიეროთა შორის, რამაც შემდეგ ეგზარქოსის მკვლელობაც კი გამოიწვია. ყოველივემ ძალზე გაანაწყენა იმჟამინდელი რუსული ეკლესია.

საქართველოში დანყებულმა ავტოკეფალიისაკენ მიმართულმა პროცესმა აღაშფოთა ახალი ათონის მონასტრის ხელმძღვანელობა და რუსი ბერები. ეს კარგად ჩანს წიგნიდან, რომელიც მე-19 ს-ის 90 იანი წლების ბოლოს მათ გამოსცეს (И. Н. (Арсений (Минин)), «Абхазия и в ней Ново-Афонский Симоно-Кананитский монастырь» – М., 1899.). მასში აღწერილია ახალი ათონის მონასტრის ისტორია.

ამ წიგნში უარყოფილია ქართული ეკლესიის რაიმე უფლება აფხაზეთში. დამახინჯებულია ფაქტები, გამოხატულია სურვილი და მოწოდება, გააქრონ აფხაზეთში ქართული ეკლესიის ყოველგვარი ისტორიული ნაკვალევი.

ამ სულისკვეთებით განწყობილმა ბერებმა მალევე ხელში ჩაიგდეს ზელენჯუკის მონასტერი. მათ ამ მონასტრებში ქართული ნაკვალევი ნაშაღეს რესტავრაციის მომიზეზებით, ანუ ფრესკებიდან ქართული წარწერები ამოშაღეს, წარწერიანი ქვები მოსპეს და სხვა. ამ ვანდალიზმს აღიარებდნენ თვით ამჟამინდელი მეცნიერები.

მაგალითად, ამ რუს ბერებს ადგილზე დახვდათ ზელენჯუკის შუა ტაძარი თავისი შესანიშნავი ფრესკებით. რესტავრაციის მომიზეზებით მისი ქართული ფრესკები სრულიად მოსპეს 1899 წელს. ამ ფრესკებს ახლა ბიზანტიურად მოიხსენიებენ.

თვითონვე წერენ: „Реставрация «среднего» храма, при к-рой были уничтожены древние фрески визант. школы, была завершена к 1899 г“ (<http://www.pravenc.ru/text/64470.html>).

ორი წლით ადრე მთლიანად შეუცვალეს სახე სამხრეთის ეკლესიას და მისი ქართული სტილიდან აღარაფერი დატოვეს. ის გარეგნობით რუსულ ეკლესიას დაამსგავსეს. 1887 г. был восстановлен для богослужения (на походном антиминсе) «южный» храм.

რაც შეეხება მთავარ, ზელენჯუკის ჩრდილოეთის ტაძარს, რუსი ბერები აქაც დაუნდობლები იყვნენ.

ზელენჯუკის ეს ტაძარი ლიხნის ტაძრის სრული ასლია. ამის მიზეზია ის, რომ ის აფხაზეთის საკათალიკოსოში შედიოდა. აქაც რუსმა ბერებმა მოსპეს ძველქართული ნაკვალევი მისი „აღდგენის“ დროს. ამის გამო შემდეგი საუკუნის რესტავრატორებმა აქ ქართული ნარწერები ვერ ნახეს, მაგრამ აქ ფრესკებზე მათ აღმოაჩინეს ბერძნული ნარწერები. ცხადია, ისინი ვინც ვერ ამჩნევს ლიხნშიც კი ქართულ ნარწერებს, მას ვერც ზელენჯუკში აღმოაჩენს.

თუმცა მიუხედავად ამისა, თანამედროვე ისტორიკოსებმა გააკეთეს კარდინალური დასკვნა, რომ ეს ეკლესიები თითქოსდა შედიოდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქიაში და, კიდევ უფრო მეტი, ზელენჯუკის ჩრდილო ტაძარი იყო საკათედრო ტაძარი ალანიის მიტროპოლიტებისა (Бывш. кафедральный храм Аланских митрополитов («северный» храм во имя свт. Николая) оставался в руинах, сохраняя небольшие фрагменты визант. фресок с греч. надписями (на самой отчетливой из них прочитывалось: «Святой Николай, покровитель Аспе»). (<http://www.pravenc.ru/text/64470.html>).

ეს დასკვნა არ ეფუძნება არავითარ წყაროს. საეკლესიო არქიტექტურა მთლიანად იმეორებს აფხაზური, ანუ ქართული ტრადიციული საეკლესიო არქიტექტურის სტილს. ის აფხაზთა მეფეების ნაგებია. მთელ საქართველოში სწორედ ჯვარ-გუმბათოვანი სტილის ეკლესიებს აგებდნენ.

ამ რეგიონში ჯვარიც აღმოჩნდა ლეონ აფხაზთა მეფის სახელის ნარწერით.

ჩვენი კვლევით, ამ ეკლესიების რეგიონი, მას შემდეგ, რაც ბერძენი სასულიერო პირები ალანთა მეფეებმა აქედან გააძევეს, არაბული წყაროს ცნობით, შევიდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში, მით უმეტეს, რომ აქედან სულ რამდენიმე კილომეტრში მდებარეობს ბიჭვინთის საკათალიკოსოს ცენტრი.

აფხაზეთის კათალიკოსი კი, წყაროს ცნობით, „ყოვლისა ჩრდილოეთისა“ კათალიკოსი იყო, რაც გამოიხატებოდა იმით, რომ მის იურისდიქციაში შედიოდა ზელენჯუკ-არხიზის ჩრდილოეთით მდებარე ვრცელი მიწა-წყალი ვიდრე კაფამდე (ყირიმის ფეოდოსიამდე), რასაც არქანჯელო ლამბერტიც ადასტურებს.

ამასთანავე, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წმიდა სინოდის განჩინებით, ალანიის ეპისკოპოსებს მე-11 საუკუნეში საკათედრო ქალაქად განესაზღვრათ ქალაქი სოტირიოპოლი ტრაპეზუნტის ლაზიკაში, ანუ ბიზანტიის იმპერიის ტერიტორიაზე. მიზეზიც იქვეა განმარტებული. ალანები ნომადი, ანუ მომთაბარე ხალხი იყო, მწყემსური ცხოვრებით მცხოვრები, არ იყვნენ ერთ ადგილზე დამაგრებულნი და ქალაქები არ გააჩნდათ, მათ შორის არც თავისი ეპისკოპოსის კათედრისათვის (ეს საკითხი თავისი შესაბამის წყაროები მოშველიებით განხილულია ამავე ნაშრომში, თავში „ალანია“).

ამასთანავე, არქეოლოგები ადასტურებენ, რომ ზელენჯუკ-არხიზ-სენტ-მონას რეგიონში ამ პერიოდში, მე-11-მე-14 საუკუნეებში, არსებობდა გრანდიოზული ციხე-ქალაქებიც, ნაქალაქარებიცა და შესანიშნავი გუმბათოვანი ეკლესიებიც. ამიტომაც კონსტანტინოპოლის წმიდა სინოდის ცნობა

არ არის სანდო, რომელიც ამტკიცებს ნომადების ალანიაში ქალაქების არარსებობას, ანდა მომთაბარე ალანების ეპარქია აქ, მთებში, კი არ მდებარეობდა, სადაც არ არის შესაბამისი საძოვრები, არამედ სტეპებში, გაშლილ-ველ მინდვრებზე, სადაც, საერთოდ, ნომადები აძოვებენ საქონელს.

ამასთანავე, არქეოლოგების კვლევით, ზელენჯუკ-არხიზ-სენტ-შოანას რეგიონში საუკუნეთა მანძილზე ცხოვრობდა მინაზე მიმაგრებული მკვიდრი მოსახლეობა, რომელიც ქრისტიანული წესით ცხოვრობდნენ და ამ ეკლესიებში ლოცულობდნენ.

ასე, რომ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წმიდა სინოდის ცნობის შესაბამისად, ალანიის ეპარქია მდებარეობდა სტეპებში.

სხვა წყაროთა ირიბი ცნობები მიუთითებს, რომ ალანიის ეპარქია მდებარეობდა ყირიმის აღმოსავლეთით დონის სტეპებში, სადაც არქეოლოგების დასკვნით, აღნიშნულ პერიოდში, მე-11-მე-14 საუკუნეებში, ნამდვილად არ არსებობდა ქალაქები.

აქედან გამომდინარე, ზელენჯუკის ჩრდილო ტაძარი შეუძლებელია ყოფილიყო ალანიის მიტროპოლიტის ანდა ეპისკოპოსის საკათედრო ეკლესია.

ჩემი აზრით, მკვლევარების დაბნევა გამოიწვია კონსტანტინოპოლის პატრიარქის წერილებმა აფხაზთა მეფეებისადმი, რომ ისინი დახმარებოდნენ ალანიის ეპისკოპოსს. თხოვნის შესრულება არ შეეძლოთ აფხაზთა მეფეებს, რომელნიც ქართული ეკლესიის აფხაზეთის საკათალიკოსოს საერო-საგარეო მეთაურები იყვნენ. მათ ამ რეგიონში თავისი საეკლესიო ინტერესები უნდა გაეცარებინათ.

კავკასიის ალანიის ნაწილი, ვახუშტის ცნობით, მოიცავდა აფხაზეთის ერთ მონაკვეთს კელასურიდან ბზიფამდე, აგრეთვე მის უშუალო მოსაზღვრე ჩრდილო კავკასიის იმ ნაწილს, სადაც აღნიშნული ეკლესიებია. ამიტომაც ამ რეგიონის გადაცემა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში ძლიერ დააზარალებდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს ინტერესებს, მით უფრო, რომ ამ საკათალიკოსოს ცენტრი მე-10 საუკუნეში დაფუძნდა აღნიშნული მდინარის, ბზიფის, სანაპიროზე.

საკათალიკოსო ცენტრთან ახლოს უცხო ეკლესიის იურისდიქციის დამყარება მიუღებელი იყო.

ჩანს, ამ მიზეზის გამო აფხაზთა მეფეებმა იხმარეს დიპლომატიური მიდგომა და დახმარება თხოვეს ალანთა მეფეებს. ამ თხოვნის საფუძველზე ალანთა მეფეებმა კონსტანტინოპოლის სამღვდელთაგან გააძევეს კავკასიის ალანიიდან. ახალმოქცეული ხალხი კავკასიის ალანიისა და აფხაზეთის ალანია შევიდნენ ბიჭვინთის იურისდიქციაში. ამ იურისდიქციას საფრთხე დაემუქრა მას შემდეგ, რაც დემეტრე უფლისწულმა (საქართველოს მეფის გიორგი შირველის ძემ) ანაკოფია მოლაღატეობრივად გადასცა ბიზანტიას, მაგრამ საქმე მოგვარდა და ეს რეგიონი 40 წელიწადში დაუბრუნდა საქართველოს სახელმწიფოს. ასე, რომ კავკასიის ალანია და მისი მონაკვეთი, რომელსაც ჩვენ ვუნოდებთ აფხაზეთის ალანიას, სრულებით დაექვემდებარა საქართველოს საეკლესიო იურისდიქციას. ეს იურისდიქცია გაგრძელდა თემურ ლენგის შემოსევებამდე. თუმცა აქ წირვა-ლოცვა მე-18 საუკუნეშიც დაფიქსირდა. რუსებს მე-19 საუკუნის დასაწყისში აქ დახვდათ მოვლილი, მოხა-

ტული და გადახურული შესანიშნავი ეკლესიები. სამწუხაროდ, ეს ეკლესიები მთლიანად გააოხრეს რუსის ბერებმა უტიფარი რემონტებით.

მე-19 ს-ის ბერებმა ეკლესიების ძველი ნაგებობების ქვებით თავიანთი საცხოვრებელი კორპუსებიც კი აიშენეს.

(Трудами насельников из камней древних построек были сложены 3 двухэтажных и 3 одноэтажных корпуса, в к-рых разместились братские кельи, к 1904 г. построен большой двухэтажный каменный. В окрестностях были устроены десятки келий. <http://www.pravenc.ru/text/64470.html>). ზელენჯუკის ძველი ნაკვალევი გაქრა ძველი ქვებით ახალი კორპუსებისა და სახლების აშენების გამო.

იგივე ბედი ეწია შუანას (შოანას) ქართულ მე-11 ს. ეკლესიას, რომელიც რუსებს მშვენიერ მდგომარეობაში დახვდათ მე-19 ს. დასაწყისში. მე-19 ს. 90-იანი წლებში რუსის ბერებმა მას სახე უცვალეს. ეს ეკლესია დგას მდ. ყუბანის სათავეებში აულ ხუმარასთან ახლოს, ყარაჩაევსკიდან 3 კილომეტრში. აქაა სოფ. ხეთაგუროვო, დაარსებული მე-19 საუკუნეში.

ყუბანის სათავეები მე-19 ს. დასაწყისშიც კი სვანებს ეკუთვნოდათ. ის თავისუფალი სვანეთის შემადგენლობაში შედიოდა. სვანეთის მთავრინა დიგორხანის ცნობით, ეს მიწები სვანეთის სამთავროს რუსეთის ხელისუფლებამ ჩამოართვა.

სვანები აქაურ მიწებს იჯარით აძლევდნენ უცხო ტომელებს (ყარაჩაელებს და სხვა) საქონლის გამოსაკვებად, რისთვისაც იღებდნენ მიწის რენტას. ამ ტერიტორიების ჩამორთმევის შემდეგ ეს მომთაბარეები აქ დასახლდნენ. ამჟამად შოანასთან მცხოვრები ადილები თვითვე აღნიშნავენ, რომ შოანას ეკლესია სვანების ეკლესიაა. ისინი დაბეჯითებით იმეორებდნენ გადმოცემებს მეფე თამარისა და მისი ჯარის აქ ყოფნის შესახებ, უჩვენებენ თამარის დიდ ქვას ჯვრის გამოსახულებით, თამარის ჯარის მოსასვენებელ კლდეში ნაკვეთ სენაკებს, თამარის დიდ ლოდს, რომელსაც თამარის ცხენის ფლოქვების ანაბეჭდები აქვს და სხვა. ასე, რომ ადგილობრივი მოსახლეობა ამ ეკლესიას ქართულ სახელმწიფოსთან და ცივილიზაციასთან აკავშირებდა, თუმცა ოფიციალური პროპაგანდა უკვე ათეულობით წელია მათ, ადგილობრივ მოსახლეობას, დაბეჯითებით უმარტავს და უნერგავს თვალსაზრისს, რომ ეს ეკლესია ალანურია.

1891-1894 წლებში რუსმა ბერებმა შოანას მიაშენეს სენაკები, ქვის გალავანი, გაიყვანეს გზა, დაიწყეს და 1895 წელს დაასრულეს მისი ე.წ. „რესტავრაცია“, აკურთხეს წმ. გიორგის სახელზე. ცნობილია, რომ ქართული ეკლესიების ასეთმა რუსულმა ე.წ. „რესტავრაციამ“ სხვა უამრავ ეკლესიაში ქართული ნაკვალევი წაშალა ფრესკების გათეთრებით თუ სტოათა მონგრევით. ქართული ნიშნებისა და სიძველეთა წინააღმდეგ მედგრად იბრძოდა ავტოკეფალიის მოწინააღმდეგე რუსული ოფიცია.

იგივე ბედი ეწია მე-10 ს. სენტის დიდებულ ეკლესიასაც მდ. თებერდას ხეობაში. ისიც, ასე ვთქვათ, თავისებურად „ალადგინეს“ რუსმა ბერებმა 1887 წელს და 1893 წელს გადასცეს დედათა მონასტერს.

რუსეთში კომუნისტურ-ათეისტური მმართველობის დამყარების შემდეგ, 1918 წლისათვის, ეს მოქმედი ეკლესიები დაკეტეს, ეკლესიები თანდათან განადგურდნენ.

მე-20 ს. 30-იან წლებში სამონასტრო ნაგებობებში (ზელენჯუკში) მოათავსეს ბავშვთა კოლონია, შემდეგ კი – ობოლი ბავშვების ინტერნატი. ამ ტანჯული და მთებში გამოკეტილი ბავშვების საყვარელი გასართობი ეკლესიის კედლებზე წარწერების გაკეთება, ფრესკებზე წმიდანთა თვალების დათხრა იყო. მათ სრულიად მოსპეს მათთვის გაუგებარი ქართული ასოებით გაკეთებული წარწერები.

40-50-იან წლებში, განსაკუთრებით, სსრკ-გერმანიის ომის დროს, აქ დაანგრეს სამრეკლო და მონასტრის კედლების ნაწილი, **Колокольня и часть монастырских стен были разрушены в годы Великой Отечественной войны.**

არანაკლები ვანდალური ე.წ. მეცნიერული მეთოდებით 80-იან წლებში მოხდა „რესტავრაცია“ ზელენჯუკის ჩრდილო ეკლესიისა, ანუ სამხრეთისა და შუა ეკლესიების ქართული სიძველეები ძირითადად მოსპეს რუსმა ბერებმა, რომლებმაც სამხრეთის ეკლესიას რუსული არქიტექტურული სახეც კი მისცეს, ხოლო ჩრდილოეთის ეკლესია საბოლოოდ გაანადგურეს რესტავრატორებმა.

მე-20 ს. 80-იან წლებში ადგილობრივმა მუზეუმმა, რომელსაც გადასცეს ეს ეკლესიები, დაასრულა ზელენჯუკის ჩრდილო ეკლესიის „რესტავრაცია“, ისეთი სახით წარმოჩნდა, როგორსაც მათი წინასწარი გეგმა ითვალისწინებდა.

ასეთი ვითარების გამო ამჟამინდელი მტკიცება იმისა, რომ ამ ეკლესიებში ქართული ნაკვალევი არ ჩანს, არაა სანდო განაცხადი.

„პრავასლავნაია ენციკლოპედია“ და რუსული ინტერნეტ სივრცე ავრცელებს სრულიად უმართებულო და უსაფუძვლო ცნობას, თითქოსდა ეს ტერიტორია მე-10 – მე-16 საუკუნეებში ეკუთვნოდა ალანიის ეპარქიას, 1590 წლიდან – რუსულ ეკლესიას, ხოლო 1885 წლიდან – მის სტავროპოლის ეპარქიას (В X-XVI вв. эта территория принадлежала, Аланской епархии, в 1590 г. вошла в состав Астраханской, затем Донской, Кавказской епархий РПЦ, с 1885 г.- Ставропольской епархии РПЦ). (<http://www.pravenc.ru/text/64470.html>)

კავკასიის ალანია სრულიად განადგურდა მონღოლთა შემოსევებისას მე-13 ს-ის დასაწყისში. თუნდაც ამიტომაც აქ ალანური ეპარქია მე-16 საუკუნემდე ვერ იარსებებდა, ამ დროს არხიზ-ზელენჯუკის აღნიშნული ოლქში მდებარე ეკლესიები შედიოდა საქართველოს ეკლესიის აფხაზეთის საკათალიკოსოში ტერიტორიული სიახლოვის გამო. ეს ოლქი ამ საკათალიკოსოს ცენტრ ბიჭვინთიდან სულ რამდენიმე ათეულ კილომეტრშია.

როგორც აღინიშნა, საეკლესიო წყაროების ცნობით (ბიჭვინთის იადგარი, არქანჯელო ლამბერტი), აფხაზეთის საკათალიკოსო და, ზოგადად ქართული ეკლესია, თავის იურისდიქციას ბიჭვინთიდან ასეულობით კილომეტრზე ავრცელებდა კაფადან (ყირიმიდან) ვიდრე ჭოროხამდე და შემდეგ სოტირიოპოლამდე. ამიტომაც ამ საკათალიკოსოს ცენტრიდან რამდენიმე ათეული კილომეტრით დაშორებული ზელენჯუკის ეკლესიები მის იურისდიქციაში უნდა ყოფილიყო. აღსანიშნავია, რომ სოტირიოპოლი, რომლის იურისდიქციაშიც თითქოსდა შედიოდა ზელენჯუკის ეკლესიები. მისგან ასეულობით კილომეტრით იყო დაშორებული, ხოლო აფხაზეთის (აბაზგიის) საზღვარს სოტირიოპოლთან ადასტურებს კონსტანტინე პორფიროგენეტი.

როგორც აღინიშნა, ამ რეგიონში (სენტ-შოანა-ზელენჯუკის ოლქი) ცხოვრობდნენ აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციას დაქვემდებარე-

ბული ქრისტიანული სარწმუნოებისათვის თავდადებული სვანები და სხვა იბერიული ჯგუფები. ახლაც კი ამ ოლქში მდებარე შოანას ეკლესიას სვანების ეკლესიას უწოდებენ ადგილობრივები.

ამჟამად რუსულენოვანი სხვადასხვა საშუალებით ინერგება თვალსაზრისი, რომ ეს ტაძრები არა ქართული, არამედ ალანურია.

როგორც აღინიშნა, დაბეჯითებული ჩაგონების მიუხედავად, აქაურები მათ მაინც ქართულს უკავშირებენ. მაგალითად, შოანას ადგილობრივი მოსახლეობა ამტკიცებს, რომ ეს ეკლესია თამარ მეფემ ააგო, მახლობელი ქვის ჯვარი თამარმა აღმართა, აქ მდებარე ერთი გამორჩეული ლოდიდან თამარი თავის ჯარს მიმართავდა, ამ ლოდზე არსებული ნაკვალევი თამარის რაშმა დატოვა, მახლობელ კლდის გამოქვაბულებში თამარის ლაშქარი ათევდა ღამეს და სხვა. ადგილობრივები აქ ყველაფერს საქართველოს წარსულს უკავშირებენ. ამჟამად დაბეჯითებით მკვიდრდება ახალი კულტურა, რომ ეს ყველაფერი ალანურია და არა ქართული.

როგორც აღინიშნა, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის სამიტროპოლიტო მდებარეობდა არა აფხაზეთის მომიჯნავე ოლქში, არამედ მისგან შორს, მდ. დონის სანაპიროზე. ის მოიცავდა ყირიმის ოლქის ნაწილსაც, ასევე დონის შესართავის მიმდებარე სტეპებს. ამას მიუთითებს თვით კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წმიდა სინოდის ცნობა, რომ ალანია, სადაც სამიტროპოლიტო მდებარეობდა, მომთაბარეთა ქვეყანა იყო, რომელთაც არ ჰქონდათ ქალაქები თვით საკუთარი მიტროპოლიტის კათედრისათვისაც კი. ამიტომ მისთვის საგანგებოდ გამოიყო ქალაქი სოტერიოპოლი აფხაზეთის საზღვრის გარეთ (აფხაზეთი ქართული საკათალიკოსოს იურისდიქციაში შედიოდა).

ამიტომაც ნოტიციებსა და სხვა წყაროთა მონაცემებს ეწინააღმდეგება შესაბამისი რუსული საინტერნეტო გვერდების მითითება, რომ არხიზთან მდებარეობდა დასავლეთ ალანიის დედაქალაქი და რეზიდენცია ალანი მიტროპოლიტებისა (მე-10, მე-11 სს-ში), **А.-А. З. м. основан на месте бывш. столицы Зап.Алании (X-XIII вв.) – резиденции Аланских митрополитов (X-XI вв.)** (см. Нижне архызское городище).

როგორც აღინიშნა, ამ ტაძრების ქართული არქიტექტურა კი მიუთითებს, რომ ეს ასე არ იყო. ეს ეკლესიები ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდნენ და აქ ქართული ნაკვალევი გააქრეს მე-19 ს-ში. მე-20 ს-ში დაუსრულებელი რესტავრაციებისა და აღდგენა-გადაკეთებისას ჯერ ალექსანდრო-ათონის მონასტრის ბერებმა (რასაც აღიარებენ კიდევ). საბჭოთა კომუნისტების დროს ეკლესიათა დაუსრულებელმა ნგრევებმა, აქ განლაგებულმა პატიმარ ბავშვთა ბანაკებმა ნაშალეს ქართული ნაკვალევი.

<http://www.pravenc.ru/text/АЛЕКСАНДРО-АФОНСКИЙ%20ЗЕЛЕНЧУКСКИЙ%20МУЖСКОЙ%20МОНАСТЫРЬ.html>

<http://www.pravenc.ru/text/%D0%90%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A1%D0%90%D0%9D%D0%94%D0%A0%D0%9E-%D0%90%D0%A4%D0%9E%D0%9D%D0%A1%D0%9A%D0%98%D0%99%20%D0%97%D0%95%D0%9B%D0%95%D0%9D%D0%A7%D0%A3%D0%9A%D0%A1%D0%9A%D0%98%D0%99%20%D0%9C%D0%A3%D0%96%D0%A1%D0%9A%D0%9E%D0%99%20%D0%9C%D0%9E%D0%9D%D0%90%D0%A1%D0%A2%D0%AB%D0%A0%D0%AC.html>

არხიზ-გელენჯუკ-სანტ-შოანას ტაძრები რუსულ საინტერნეტო სივრცეში

რუსულ სოციალურ – საინტერნეტო სივრცეში, როგორც აღინიშნა, გავრცელებულია ცნობა, რომ არხიზში მდებარეობდა ალანიის ეპარქიის ცენტრი და მე-10-მე-13 საუკუნეებში ალანიის ეპარქიის კათედრალს ზელენჩუკის ჩრდილოეთი ეკლესია წარმოადგენდა [HTTPS://WWW.FACEBOOK.COM/PERMALINK.PHP?ID=1508759362748852&STORY_FBID=1528354154122706](https://www.facebook.com/permalink.php?id=1508759362748852&story_fbid=1528354154122706)).

ეს მოსაზრება არ ეფუძნება წყაროებს, რადგანაც აღნიშნულ პერიოდში (მე-11 ს-ის 80-იანი წლებიდან) ალანიის სამიტროპოლიტო კათედრალი მდებარეობდა ტრაპეზუნთან ახლოს, სოტირიოპოლში.

ალანიის ქვეშ, რომელსაც ჰყავდა თავისი მიტროპოლიტი, მოიაზრებოდა არა კავკასიის ალანია, არამედ ყირიმ-დონის რეგიონის სტეპები. ალანების უმთავრესი ნაწილი ამ პერიოდში ცხოვრობდა სტეპებზე – დონ-ვოლგის ველებზე, ასევე ნაწილობრივ ყირიმსა და აზოვისპირეთში, სადაც არც ძველი ეკლესიების ნაშთებია და არც ნაქალაქარები. ალანია ასევე ერქვა აფხაზეთის მოსაზღვრე ერთ რეგიონს. კავკასიის აღნიშნული რეგიონი სავსეა ძველი ქალაქების ნაშთებითა და ეკლესიებით. ამიტომაც ამ რეგიონზე ვერ იტყოდა კონსტანტინოპოლი, რომ იქ არ არის ქალაქები და შესაბამისი ეკლესიები, რადგანაც ეს ეკლესიები დღემდე არსებობს.

აფხაზეთის სამეფოს მოსაზღვრე კავკასიის ალანია საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციის საზღვრებში შედიოდა. აქ მრავალი სოფელი და ეკლესია იყო, ხოლო სტეპების ალანია შედიოდა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში. ასე, რომ სხვა კავკასიის ალანია და სხვა ნომადური სტეპების ალანია.

ამ ორ ალანიაში სხვადასხვა ცხოვრების წესის მქონე ხალხი ცხოვრობდა. კავკასიაში-მინათმოქმედები, ხოლო სტეპებში-ნომადები. ამასთანავე, ისინი სხვადასხვა იურისდიქციაში იყვნენ. სწორედ ეს საკითხი ვერ გაიგო ზოგიერთმა ისტორიკოსმა. მათ ერთმანეთში ერევათ ეს ორი იურისდიქცია და ორი ალანია. სხვა კავკასიის მთის ალანია და სხვა სტეპების, ველის, ალანია.

კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში შემავალი სტეპების ალანიაში მცხოვრებ ალანურ ქრისტიანულ ტომებს არ ჰქონდათ თავიანთი ქალაქები. ამიტომაც კონსტანტინოპოლი იძულებული გახდა სამიტროპოლიტო კათედრისათვის გამოეყო ბიზანტიაში ქალაქი სოტერიოპოლი (სამხრეთ ლაზიკაში) და იქ დაესვა ალანთა მიტროპოლიტი.

კავკასიის ალანია, სადაც არხიზ-ზელენჯუკია, თავისი ტაძრებითა და ნაქალაქარებით შედიოდა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში. ამიტომაც აქ არ შეეძლო კონსტანტინოპოლს დაე

არსებინა კათედრა. ასე, რომ როგორც კუზნეცოვი, ასევე სხვა საზოგადოებრივი აზრი, რომელიც ზელენჯუკს ალანიის სამიტროპოლიტო კათედრად მიიჩნევს, ცდება.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ პატრიარქ ნიკოლოზ მისტიკოსის დროს კონსტანტინოპოლი შეეცადა კავკასიის ალანიაზე თავის იურისდიქციაში მოეყ-

ცია. ამისათვის აქ ბერძენი მისიონერები და ეპისკოპოსიცც გაიგზავნა, ამას დაურთო სავედრებელი თხოვნა – წერილები აფხაზთა მეფეების მიმართ, რომ მათ ენებებინათ საკითხის კონსტანტინოპოლის სასარგებლოთ მოგვარება.

აფხაზთა მეფეები, ცხადია, ძალზე თავაზითა და დიპლომატიური ხერხებით პასუხობდნენ თავიანთი სარწმუნოების უდიდეს მამამთავარს, მაგრამ არ ინებეს აფხაზეთსა და კავკასიის ალანიაში კონსტანტინოპოლის საეკლესიო იურისდიქცია, რადგანაც ისინი საქართველოს ეკლესიის აფხაზეთის საკათალიკოსოს მშენებლები იყვნენ. სწორედ ამ აფხაზთა მეფეებმა მრავალი ქართულენოვანი საეპისკოპოსო დააარსეს აფხაზეთში, ხოლო კავკასიის ალანიის ზღვისპირა ნაწილში დააარსეს აფხაზეთის საკათალიკოსო ცენტრი. აღმართეს ბიჭვინთის დიდებული კათედრალი.

აფხაზეთის საკათალიკოსო თავის იურისდიქციას ახორციელებდა კავადან ქოროხამდე და სოტირიოპოლამდე, ანუ ასეული კილომეტრის რადიუსში. ზელენჯუკის, სენტისა და შოანას ეკლესიები ძალზე ახლოს მდებარეობდნენ ბიჭვინთასთან. ამიტომაც აფხაზთა სამეფო იქ უცხო იურისდიქციას არ დაუშვებდა.

ხაზარებმა ნიკოლოზ მისტიკოსის მიერ გამოგზავნილი ბერძენი ბერები გააძევეს. ეს უნდა მომხდარიყო აფხაზთა მეფეების ნებით. ეს საქმე ხაზართა მხარეს დაევალა. ხაზართა მეფის ასული აფხაზ მეფეთა დიდი ბებია იყო, ანუ ეს ორი სახელმწიფო ერთმანეთის მოკავშირეები იყვნენ. მითია, თითქოსდა კავკასიის ალანიიდან გაძევებული ბერძენი ბერები უკან დაბრუნდნენ. თუ ასეთი რამ მართლაც მოხდა, მაშინ ეს მხოლოდ საქართველოს მეფის გიორგი პირველის ნახევარძმის, დემეტრეს, დროსაა მოსალოდნელი, რომელმაც თავისი ოსი დედის, ოსთა მეფის ასულ ალდეს ნაქეზებით, ანაკოფიის ციხე ბერძნებს გადასცა. ამ დროს ანაკოფიის მიმდგომი ტერიტორია და, შესაძლოა, კავკასიის ალანიაც კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში აღმოჩნდა, მაგრამ ეს დროებითი მოვლენა იყო და ბაგრატ მეოთხის დროს აღმოიფხვრა.

ზელენჯუკის გზებზე არქეოლოგებმა იპოვეს რამოდენიმე ქალაქის ნანგრევები.

ვ. კუზნეცოვი წერს არხიზზე, სადაც 20 წელი ატარებდა არქეოლოგიურ გათხრებს:

„ჩვენ, ალბათ, შევცდებით, თუ დავუშვებთ, რომ ქვემო არხიზის ხეობაში მეცხრე საუკუნეში არსებობდა „აბრეშუმის გზაზე“ აგებული ალანთა დასახლება“.

ის წერს: ძველი და შუა საუკუნეების ქალაქები ჩნდებოდა და ვითარდებოდა სავაჭრო გზებზე. თუ კი სავაჭრო გზა გარემოებათა გამო იცვლიდა მარშრუტს, ქალაქი თანდათანობით იქცეოდა ხუროთმოძღვრების სასაფლაოდ.

ასეთი შეიძლებოდა ყოფილიყო ჩრდილო კავკასიაში არხიზის ბედიც, ვინაიდან აქ არაა ომით გამოწვეული ნგრევისა და ხანძრების კვალი.

ამ ჰიპოთეზის სასარგებლოდ ლაპარაკობს არხიზში ეკლესიების ქრისტიანული სახელების და ქალაქის ბერძნული სახელის დაკარგვა (არხიზი გაურკვეველი წარმომავლობის სახელია)“- წერს მკვლევარი.

ჩვენი აზრით, აქ ქართული ნაკვალევი უნდა ვეძიოთ და არა ბერძნული.

ქალაქის ბერძნული სახელი არ შემორჩა, რადგანაც ქალაქს ქართული სახელი უნდა რქმეოდა და არა ბერძნული. ქართული წყაროებით, ამ რეგიონში არსებობდა ძლიერი ციხე-ქალაქი „სობლისი“, სადაც აფხაზთა მეფემ ანაკოფიის არაბთა მიერ ალყის დროს თავი შეაფარა, როცა ანაკოფიაში არაბებს ქართლის მეფეები არჩილი და მირი შეებრძოლნენ.

ჩემი ფიქრით, ამ რეგიონში რომელიმე ძლიერი ციხე-სიმაგრის ქართული სახელი იყო, წყაროებში ნახსენები – სობლისი, სადაც თავს აფარებდნენ აფხაზთა მეფეები საქართვებისას. ასე, რომ არხიზს შეიძლება სობლისი ერქვა. ეტიმოლოგიურადაც თითქოსდა ეს სიტყვები ერთმანეთს უკავშირდება (სობლისი-საბხისი-აბხისი-აბხიზი. არხიზი შეიძლება სიტყვა აბხიზს უკავშირდებოდეს, სიტყვა აბხიზი ასევე შეიძლება სიტყვა აბხაზსაც უკავშირდებოდეს).

„არხიზი არის ჩრდილო კავკასიის ერთადერთი ქალაქი, რომელიც არ მოუსპიათ მონღოლებს“, – წერს ის.

ჩემი აზრით, არხიზი მონღოლებმა ვერ დაანგრიეს იმ მიზეზის გამო, რომ არხიზს იცავდა ქართული სახელმწიფო. დასავლეთ საქართველოში მონღოლებმა ვერ შეძლეს თავისი ჯარის შეყვანა, რადგანაც მათ 1230-40-იან წლებში ზავი დადეს საქართველოს სახელმწიფოსთან. არხიზი შედიოდა საქართველოში, რომელთანაც საზავო მოლაპარაკება დაიწყო 1230-იან წლებში. ზავის ხელშეკრულების ხელმოსაწერად რუსუდან მეფემ ოქროს ურდოში გააგზავნა საეკლესიო მოღვაწე, ეპისკოპოსი არსენ მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელი, რომელმაც მონღოლებთან საქართველოს საზავო ხელშეკრულებას ხელი მოაწერა 1245 წელს. არსენი აფხაზეთის საკათალიკოსოს უდიდესი იერარქი იყო, ამ საკითხის კვლევისას არ შეიძლება აფხაზეთის საკათალიკოსოს მოღვაწეთა დავიწყება, განსაკუთრებით ამ რეგიონის უდიდესი სასულიერო ავტორიტეტებისა – მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელებისა.

ჭყონდიდელი ეპისკოპოსები აფხაზეთის კათალიკოსთან ერთად საქართველოს სახელმწიფოს რეალური მმართველები იყვნენ, კერძოდ, ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესი იყო საქართველოს კანცლერი, მთავრობის მეთაური, აღმასრულებელი ხელისუფლების ხელმძღვანელი, ხოლო სახელმწიფო დარბაზის საბჭოს – (ანუ დარბაზის ხელმძღვანელი ორგანოს) ე.წ. „ოთხი ბერიდან“ სამი აფხაზეთის საკათალიკოსოს წარმოადგენდა.

ესენი იყვნენ აფხაზეთის კათალიკოსი, ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესი და მოძღვართმოდგარი (გელათელი), ხოლო მეოთხე წევრი, ანუ მეოთხე „ბერი“ იყო საქართველოს პატრიარქი (იგივე ქართლის კათალიკოსი).

არხიზი, რადგანაც საქართველოს სახელმწიფოს შემადგენლობაში შედიოდა, მონღოლებმა ის არ დაანგრიეს. ერთი მხრივ, ვ. კუზნეცოვი წერს, რომ არხიზი მონღოლებმა არ დაანგრიეს. ამასთანავე ის წერს, რომ თითქოსდა არხიზი მე-11 საუკუნიდან მიტოვებული ქალაქი იყო.

მომყავს არქეოლოგი ვ. კუზნეცოვის დაუჯერებელი აზრი:

„ქვემო არხიზის ნაქალაქარის ჩვენი მრავალწლიანი არქეოლოგიური გათხრების თანახმად, მასში სიცოცხლე ჩაქრა მე-11 საუკუნის ბოლოსთვის. მე-11 საუკუნის ბოლოდან – მე-12 საუკუნის დასაწყისიდან ალანეთში ხდება ჩამოყალიბების პროცესში მყოფი ადრექალაქური ცენტრების დეზურბანიზაციის, ქალაქური ხასიათის დაკარგვის, მოსახლეობის ძირითადი ნაწილის

მეურნეობის და ყოფის ყველა სფეროს გამომთაბარების, ნომადიზაციის პროცესი“.

კუზნეცოვის დასკვნა, რომ მე-12 საუკუნის დასაწყისიდან დაიწყო იქამდე ქალაქების მქონე ქრისტიანი ალანების ნომადიზაციის პროცესი, ანუ ხალხის უდიდესმა ნაწილმა მიანება თავი სოფელ-ქალაქებს და შეუდგა მომთაბარულ ცხოვრებას, უსაბუთოა, შეთხზულია იმისათვის, რათა ამ რეგიონის მე-12 საუკუნემდელი ცივილიზაციის შემოქმედად ეთნიკური ალანები და, შესაბამისად, ზელენჯუკ-არხიზის ეკლესიები ალანურ კულტურად წარმოადგინოს.

ისმის ბუნებრივი კითხვა: თუ ასეთი მაღალი ქრისტიანული კულტურის მქონე ხალხი იყო ალანები, რატომ დაივიწყეს მათ მყისიერად, უცებ თავისი დიდებულება და გახდნენ მომთაბარეები? მათ ახლა მხოლოდ ცხვარ-ძროხა და ცოლ-შვილი გადაჰყავთ ერთი საძოვრიდან მეორეზე და ქვის სახლების ნაცვლად საცოდავ კარვებში დაიწყეს ცხოვრება?

ისინი იქამდე დიდ პატივს მიაგებდნენ წინაპრებს, მათი გარდაცვალები-სას ასევე გრანდიოზულ საძვალეებსა და საგანგებო სასაფლაოებზე ასაფლავებენ. ახლა კი წინაპართა საფლავები მიატოვეს და საკუთარი კულტურა დაივიწყეს?

სინამდვილეში, არხიზ-სენტ-შოანას ეკლესიებში არ შემწყდარა წირვა-ლოცვა მე-12 საუკუნის შემდეგაც, რაც დასტურდება მათი ფრესკების მრავალფენოვნებით.

ამ ეკლესიების ფრესკებს რეგიონის გამუსულმანებამდე, ანუ თითქმის მე-16, მე-17 საუკუნეებამდე, მუდამ ანახლებდნენ ანდა ეკლესიებს, ხელახლა ხატავდნენ.

იქამდე, მე-13 ს-ის დასაწყისში, ალანია სასტიკად გაანადგურეს მონღოლებმა, მაგრამ მათ არ დაანგრიეს არხიზი, სენტი და შუანა, რადგანაც ისინი საქართველოს სახელმწიფოს შემადგენლობაში შემავალ ტერიტორიაზე მდებარეობდნენ, ისინი დასავლეთ საქართველოში იდგნენ. საქართველოსთან კი მონღოლებმა ზავი დადეს, ისინი არ ეხებოდნენ დასავლეთ საქართველოს. ზავის თანახმად, მათ მონღოლები ვერ შეეხებოდნენ. როგორც ითქვა, მათ საქართველოსთან საზავო ხელშეკრულება დადეს მე-13 ს-ის 30-40-იან წლებში აფხაზთა საკათალიკოსოს მღვდელმთავრის, ჭყონდიდელის, ღვანლით.

„მონღოლთა სარდლობასთან მოლაპარაკების შემდეგ დაიდო ზავი, რომლის ძალითაც საქართველოში შენარჩუნდა მეფობა. რუსუდანი კვლავ „ყოველი საქართველოს“ მეფედ რჩებოდა, დასავლეთ საქართველოში, რომლის დაპყრობაც მონღოლებმა ვერ შეძლეს, ამ უკანასკნელთა ჯარი არ შევიდოდა“

https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%9D_XIII_%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%A3%E1%83%99%E1%83%A3%E1%83%9C%E1%83%94%E1%83%A8%E1%83%98“.

საქართველოსთან ზავის გამო, რადგანაც მონღოლთა ჯარი ვერ შევიდა დასავლეთ საქართველოში, მიტ უმეტეს მის მთიანეთში, სადაც მდებარეობდა სენტი, შუანასა და ზელენჯუკის ეკლესიები, მონღოლებმა ვერ შეძლეს

ამ ეკლესიების დანგრევა, ესაა პასუხი იმ კითხვაზე, თუ როგორ გადაურჩა დანგრევას ეს ეკლესიები.

მონღოლებამდე, მე-12 საუკუნეში, თავისი ძლიერების ზენიტში მყოფი საქართველოს სახელმწიფო, ჩრდილოეთის საზღვრების კიდეე უფრო უკეთ დაცვის მიზნით საგანგებოდ ეძებდა ჩრდილოეთის რომელიმე გავლენიანი ქვეყნის უფლისწულს თამარ მეფის საქმროდ.

სახელმწიფო დარბაზმა თავიდან შეარჩია რუსი უფლისწული გიორგი, შემდეგ კი ოსი – დავით სოსლანი.

ეს ფაქტი ეწინააღმდეგება აღნიშნული მკვლევარის აზრს, რომ მე-12 საუკუნეში, ანუ დავით სოსლანის და თამარის ეპოქაში ხდებოდა ალანიის განომადება, რაც საეჭვოა, პირიქით, თამარის დროს უკავშირებს ადგილობრივი მოსახლეობა აქაური კულტურის აღორძინება-აყვავებას. მაგალითად, არხიზის მახლობლად შუანას ციხე-ქალაქისა და ეკლესიის აგებას მკვიდრები თამარის სახელს უკავშირებენ. ეს არაა უსაფუძვლო მითითება. კავკასიის მთებში სწორედ ამ პერიოდში გამალებული მშენებლობა მიმდინარეობდა ეკლესია-ნაგებობებისა.

აღსანიშნავია, რომ ბიზანტიურ წყაროებში ამ ეპოქაში გვხვდება ალანთა ეპისკოპოსის ან მიტროპოლიტის სახელი ალანელი თეოდორე.

მიიჩნევა, რომ ის ბიზანტიიდან ყირიმის გავლით მივიდა კავკასიაში, კერძოდ კი, ზელენჯუკის ეკლესიებში. ამასთანავე, ამ მოსაზრების პარალელურად, არქეოლოგი კუზნეცოვი მიიჩნევს, რომ ზელენჯუკის ქალაქები ამ დროს მიტოვებული იყო, ხოლო ეკლესიები გაუქმებული.

ასეთი მიდგომები ქმნის დილემას ალანიის კათედრის ძიების საქმეში.

სინამდვილეში კონსტანტინოპოლს საპატრიარქოს ალანიის ეპარქია მდებარეობდა არა კავკასიის ალანიაში, არამედ სტეპების ალანიაში, შესაბამისად, იქ ჩავიდა ალანიის ეპისკოპოსი თევდორე და არა ზელენჯუკის ეკლესიაში, რომელიც საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციას ექვემდებარებოდა და საქართველოს სახელმწიფოში შედიოდა, ამას იქაური სახალხო გადმოცემებიც კი მიუთითებს, მაგალითად, როცა შოანას (შუანას) ეკლესიას თამარის ანდა საქართველოს დედოფლის აგებულად მიიჩნევენ, იქნებ ეს მათ მიერ მონღოლების ეპოქის რუსუდან მეფის გახსენებაა, რომელმაც ზავი დადო მონღოლებთან და აღნიშნული ეკლესიები ამით გადაარჩინა.

რუსული და ოსური კვლევები დაბეჯითებით მიუთითებენ, რომ ალანიის მიტროპოლიტის კათედრა არხიზ-ზელენჯუკში იყო მე-12 საუკუნის შემდეგაც. ამავე დროს არქეოლოგია არ ეთანხმება ამ მითითებას.

ამ და სხვა მრავალი მიზეზის გამო უნდა გამოითქვას აზრი, რომ ზელენჯუკის ეკლესიები აშენდა აფხაზთა მეფეების მიერ, აფხაზეთი კი ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა.

აფხაზთა მეფე გიორგი, რომელსაც კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი ეკონტაქტებოდა (თხოვდა ის დახმარებოდა ალანიის ეპისკოპოსს), თვითონვე იყო ქართული საეპისკოპოსო კათედრების დამაარსებელი, მათ შორის მარტვილ-ჭყონდიდში.

როგორც ცნობილია, ამ დროისათვის ალანიიდან გააძევეს ბიზანტიელი სასულიერო პირები ალანთა და ხაზართა ნებით. გამოთქმულია სხვადასხვა

მოსაზრება ამასთან დაკავშირებით. ჩვენი აზრით, ეს უნდა მომხდარიყო აფხაზ მეფეთა გადანაცვლებით, მათ არ სურდათ, რომ კავკასიის ეს რეგიონი შესულიყო კონსტანტინოპოლის პატრიარქის იურისდიქციაში, რადგანაც აფხაზთა მეფეები აფხაზეთის საკათალიკოსოს გაძლიერებისა და მისი საზღვრების გაფართოებისათვის იღვწოდნენ და ამ რეგიონში ვერ დაუშვებდნენ უცხო ეკლესიას, მით უმეტეს, საკათალიკოსო ცენტრ ბიჭვინთასთან ასე ახლოს, ეს საქმე მათ ალანთა და ხაზართა ხელით აღასრულეს.

მიიჩნევა, რომ რამდენიმე ათეული წლის შემდეგ ალანებმა თავიანთ მიერვე გაძევებული ბიზანტიელი სასულიერო პირები უკანვე დააბრუნეს, რაც არ დასტურდება წყაროებით.

კავკასიის მთები ამ ეპოქაში (საქართველოს სახელმწიფოს ძლიერების ეპოქაში) ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში იყო. ამასთან, მე-12, მე-13 საუკუნეებში ბიზანტიას არ შეეძლო კავკასიაში თავისი გავლენის გავრცელება. თამარის დროს მან ეს გავლენა ტრაპეზუნტშიც კი დაკარგა. საქართველო, რომელმაც ტრაპეზუნტის იმპერიაც კი დააარსა ბიზანტიური გავლენის დასასუსტებლად, ვერ დაუშვებდა ამ გავლენას უშუალოდ თავის საზღვართან. მაგალითად, ბედია ამ რეგიონში მდებარე-ქართველ (აფხაზ) მეფეთა დედაქალაქი და საძვალეც კი იყო მის ქუთაისსა და თბილისში გადატანამდე.

წყაროთა ცნობით, მე-12 ს. ბოლოსა და მე-13 ს. დასაწყისში საქართველომ დასაჯა ბიზანტიელი იმპერატორი საეკლესიო ქონების მტაცებლობისათვის. 1204 წელს თამარმა ილაშქრა ბიზანტიაში სინოპამდე და შექმნა ამ მიწებზე ტრაპეზუნტის იმპერია, რომლის ტახტზე თავისი ნათესავი დასვა.

ასეთ ვითარებაში ბიზანტიას ძალაც არ შეუწევდა თავის იურისდიქციაში ჰყოლოდა კავკასია.

კონსტანტინოპოლიც კი დატოვა პატრიარქმა 1204 წლის შემდეგ, რაც იქ ლათინთა იმპერია ჩამოყალიბდა.

ასეთ ვითარებაში, ალბათ, შეუძლებელი იყო არხიზი, სენტი და შოანა ბიზანტიურ იურისდიქციაში ყოფილიყო.

როცა კონსტანტინოპოლი აიღეს ჯვაროსნებმა და იქ ლათინთა იმპერია დაარსდა, ამ ქალაქიდან პატრიარქი ნიკეაში გადავიდა, მაგრამ მას ახსოვდა ალანები, მაგრამ არა კავკასიის ალანია, რომელიც მის იურისდიქციაში არ იყო, არამედ ყირიმ-დონის სტეპების რეგიონში მცხოვრები ალანები, რომელთაც ნიკეადან გაუგზავნა მიტროპოლიტი თეოდორე.

ნიკეადან გააგზავნა პატრიარქმა ალანიის ეპისკოპოსი თავის სამწყსოში. სად იყო ეს სამწყსო?

როგორც ითქვა, არა კავკასიაში, არამედ დონ-დნესტრ-ვოლგის სტეპებში. მის შესახებ თვით ალანელი თეოდორე მიუთითებს თავის წერილში, რომელიც აქვეა განხილული.

როგორც ითქვა, არსებობდა რამდენიმე სხვადასხვა ოლქი ალანიის სახელით, ასევე სახელი ალანები სხვადასხვა ტომობრივ გაერთიანებას ეწოდებოდა. კონსტანტინოპოლის ცნობა (“ალანთა მიტროპოლიას თავისი კათედრა არა აქვს იმიტომ, რომ მისი ხალხი ცხოვრობს მწყემსური ცხოვრებით”) შესაბამება სტეპების, ველების ალანიას, ხოლო კავკასიის ალანია ქართული ეკლესიის მიერ იმართებოდა.

შესაბამისად, არხიზში ამაოდ ეძებენ ალანთა მიტროპოლიტის კათედრალს.

ქვემო არხიზის ნაქალაქარს, გათხრების თანახმად, ეკავა დაახლოებით 14 ჰექტარი, რომელზეც ცხოვრობდა არანაკლებ 2,5 ათასი ადამიანისა.

ეს იყო იმ დროისთვის დიდი ქალაქი.

აკლდამებში ნანახ აბრეშუმის ქსოვილთა 50 პროცენტი შუა აზიური „სოგდური“ წარმოებისაა, 25 პროცენტი ბიზანტიურია და 20 პროცენტი ჩინურია. ასე, რომ ქალაქი არის მდიდრული.

ჩრდილოეთის ტაძართან არსებულ აკლდამაში ნაპოვნია ქალის ძვირფასი სამკაულები, რომლებზეც იკითხება სომხეთის მეფე ამოტის (886-91) სახელი. აფხაზთა გიორგი მეფის მეუღლე იყო ამოტის ქალიშვილი. ალბათ, მას საფლავში ჩაყვა კიდეც ეს ბეჭედი. შესაბამისად, მისი მეუღლეც, აფხაზთა მეფეც, აქ უნდა უნდა განისვენებდეს არხიზის ეკლესიის აკლდამაში. არხიზი აფხაზი მეფის საძვალე ყოფილა და, შესაბამისად, საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა.

ამოტი იყო აფხაზთა მეფე გიორგის სიმამრი. ეს ნიშნავს, რომ არხიზი აფხაზ მეფეთა ქალაქი იყო, მეფის მეუღლე, ანუ აფხაზთა დედოფალი, აქ დასაფლავეს.

ქვემო არხიზის ნაქალაქარზე გადარჩა სამი ტაძარი პირობითი სახელებით ჩრდილოეთი, შუა და სამხრეთი.

ჩრდილოეთის ეკლესიის გვერდით არის ერთნავიანი სალოცავის მსგავსი მცირე ეკლესიის ნანგრევები. ის შეიძლება დათარიღდეს მე-6 საუკუნით.

მის გვერდით მთის ძირში კუზნეცოვმა აღმოაჩინა დიდი, 100 მეტრზე უფრო გრძელი შენობის საძირკვლები. მას ჰქონდა ორი დიდი სათავსი და 5 პატარა მინაშენი. „შენობის საინტერესო და ორიგინალური თავისებურებაა ჩრდილო-დასავლეთ ფასადზე 3,5 მეტრით გამოწეული 6 კონტრაფორსი. ეს შეიძლება იყოს კედლის სუბსტრუქციასთან დაკავშირებული საყრდენები, რომლებიც ზიდავენ ფასადის გასწვრივ გადმოშვერილ სახურავს. გალერეის ცალკეული კომპარტიმენტები შეიძლებოდა ყოფილიყო მდინარის ხეობისკენ გახსნილი ლოჯიები.“

არქეოლოგის აზრით, აქ შეიძლებოდა ყოფილიყო ალანთა ეპისკოპოსის რეზიდენცია. ეს აზრი მიუღებელია, რადგანაც არხიზი, ჩვენი კვლევით, არასოდეს ყოფილა ალანთა მიტროპოლიტის კათედრა.

ჩრდილოეთის ეკლესია მდებარეობს უზარმაზარი ველის განაპირას, ხევის პირას. მის მეორე მხარეს გადარჩა ძველი ქალაქის კედლები. აქ გადიოდა ძველი გზა, რომლის კვალი ეხლაც ჩანს.

ჩრდილოეთი კავკასიისთვის ესაა დიდი ტაძარი პორტალების გარეშე ზომებით 21 მ. 10,5 მ.

ეს ჯვარგუმბათიანი ქართული ტიპის ეკლესია მთლიანად იდენტურია იქვე, მახლობელად, მდგარი ლიხნისა და აფხაზეთის სხვა ეკლესიებისა თავისი არქიტექტურით. ამის მიუხედავად, მას მაინც ბიზანტიურ ანალოგიებს უძებნიან ქართული კვალის მიჩქმალვის მიზნით. მაგალითად, კუზნეცოვის აზრით, ტაძრის სიგრძე ზუსტად შეესაბამება 908 წელს აგებულ ლიპსის მო-

ნასტერს კონსტანტინეპოლში. როგორც ითქვა, არხიზის ზუსტი ანალოგიაა მასზე უფრო ადრე აგებული ლიხნის ეკლესია. ამავე დროს მხოლოდ მისი სიგრძის მიხედვით ანალოგიას უძებნიან დედამინის სხვა კუთხეში.

ტაძარს 3 მხრიდან აქვს პორტალები, ისევე, როგორც უამრავ ქართულ ტაძარს. კუზნეცოვის აზრით, ისინი მიაშენეს დაახლოებით მე-12 საუკუნეში და ასრულებდნენ კონტრაფორსების როლს მიწისქვეშა ბიძგების დროს ტაძრის მდგრადობის გასაძლიერებლად.

აქ საინტერესო ისაა, რომ, იმავე მკვლევარის აზრით, ქალაქი გაუქმდა მე-11 საუკუნეში ალანების განომადების გამო. თუ ასეა, მაშინ ვინ მიაშენა პორტალები ეკლესიას მე-12 საუკუნეში, პასუხიც იქვეა – ქართველებმა. შესაბამისად, თუნდაც ამ პასუხიდან გამომდინარე, ქალაქში ქართულ-ქრისტიანული ღვთისმსახურება გრძელდებოდა.

ზუსტად ასეთივე კონტრაფორსები მიშენებულია მე-10 საუკუნის მიძინების ტაძარში სოფელ ლიხნეში, აფხაზეთში.

ლიხნეს ტაძრის კედელზე დარჩენილია ქართული ასომთავრული წარწერა მე-11 საუკუნის კომეტის შესახებ. მხოლოდ ეს ფაქტი აფიქრებინებს მკვლევარს, რომ ეს პორტალები მიაშენეს ქართველებმა.

ის წერს: „ორივე ტაძარი ტყუპისცალებივით გვანან ერთმანეთს“.

ტაძართან ნაპოვნია ეპიგრაფიკული ძეგლები ბერძნული წარწერებით. უნდა ვიფიქროთ, რომ ქართული წარწერები შეგნებულად გააქრეს მე-19, მე-20 საუკუნეებში ანტიქართულად განწყობილმა ელემენტებმა, რომელთა ხელშიც ეს ეკლესიები მოექცა მე-19, მე-20 საუკუნეებში.

ალან მეფეთა მიერ ბიზანტიელ სასულიეროთა განდევნა

სად მდებარეობდა კავკასიის ალანია? ცნობილია, რომ ის მდებარეობდა აფხაზეთის ჩრდილოეთ მხარეს, იმ ტერიტორიაზე, რომელსაც ამჟამად მოიცავს ყარაჩაის ტერიტორია.

ამას მიუთითებს ენობრივი ფაქტები.

სვანებისა და მეგრელების მეტყველებაში ტერმინი „ოსური“ აღნიშნავს არა ირონულ ენას, არამედ ყარაჩაულ ენას (თურქულ ენობრივ ოჯახში შემავალს), ამავე დროს ყარაჩაელებს ალანებსაც უწოდებენ მეგრელები.

ამასთანავე, სვანები და რაჭველები (გლოლელები) ოსებს მოიხსენიებენ ტერმინით – „დიგორელი“, „დვალი“.

ამ ენობრივი ფაქტიდან ჩანს, რომ „ოსები“ და „ალანები“ კავკასიაში თავდაპირველად ერქვათ არა ამჟამინდელ ოსებს, არამედ ბალყარელებს.

მაშასადამე, მონღოლების შემოსევამდე ყარაჩაელთა წინაპრებს მოიხსენიებდნენ „ალანებად“, და მათ ენას უწოდებდნენ ოსურს, ამავე დროს ყარაჩაელების ენა თურქულია, აქ შეიძლება გავიხსენოთ, რომ არაბი ავტორი ალანებს თურქულენოვან ხალხად მიიჩნევდა, ასევე, ოსებს თურქულენოვან ხაზარებთან გენეტიკურად აკავშირებდა ქართული წყაროები.

აქ მდებარე ცნობილ ეკლესიებს მიაკუთვნებენ თანამედროვე ოსების კულტურას, მაგრამ თანამედროვე ოსებთან იქაურ მოსახლეობას არ ჰქონია გენეტიკური კავშირი. ამასთანავე მიიჩნევა, რომ ეს რეგიონი კონსტანტინოპოლის იურიდიქციაში შედიოდა.

საბჭოთა სისტორიო მეცნიერებამ მყარად დაამკვიდრა აზრი, რომ სენტის, შოანასა და არხიზის ეკლესიების მომცველი რეგიონი იყო ისტორიული ალანია და ეს ტაძრები ალანური საეკლესიო არქიტექტურაა, სინამდვილეში კი, ეს ტაძრები ქართული (აფხაზური) საეკლესიო არქიტექტურის ნაწილია.

მაგალითად, მათგან ყველაზე გრანდიოზული ზელენჯუკ არხიზის ჩრდილო ტაძარი ზუსტი ასლია აფხაზეთში ლიხნის ტაძრისა. მკვლევარი წერს: *Особенно часто сближаются Северный Зеленчукский и Лыхненский храмы. Между тем, Л.А.Перфильева говорит о родстве последнего с храмом в Мокви, который датируется временем правления Леона III (между 957 и 969 гг.), т.е. хронологически совпадает с Сентинской церковью: «храм в Лыхны является звеном, следующим за сооружением Северного Зеленчукского храма и собора в Мокви»* (Перфильева, 1992, с. 199-200).

საეკლესიო სტილი მიუთითებს, რომ ეს ტაძრები აფხაზური საეკლესიო არქიტექტურის მიხედვითაა ნაგები. შესაბამისად, ისინი აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში შედიოდნენ. აფხაზეთის საკათალიკოსოში წირვა-ლოცვის ენა იყო მხოლოდ ქართული ენა. ეს საკათალიკოსო ერთ-ერთი ადმინისტრაციული ოლქი, ერთ-ერთი ნაწილი იყო ზოგადქართული ეკლესიისა. შესაბამისად, ეს ეკლესიები საქართველოს საპატრიარქოში შედიოდნენ და არა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოში. რაც შეეხება კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის სამიტროპოლიტოს ადგილმდებარეობას, ის

მდებარეობდა არა კავკასიის რეგიონში, არამედ ყირიმისა და დონისპირეთის სტეპებში. თვით ალანიის ბერძენი მიტროპოლიტის სიტყვით, ალანებს არ გააჩნდათ ქალაქები და, შესაბამისად, არც საეკლესიო კათედრები და არც ეკლესიები. ბერძენი კლერიკალები 931 წლისათვის ალანთა მეფეებმა კავკასიის ალანიიდან გააძევეს.

свидетельство Масуди: «После 320 [т.е. 931/2] г. они [т.е. цари Алана] отреклись от христианства и прогнали епископов и священников, которых византийский император раньше им прислал» (Кузнецов, 2002., с. 44; Иванов, 2003, с.

მასუდის ცნობის გაუბრალოებას ცდილობენ ახალი აზრის დამკვიდრებით, თითქოსდა ბერძენები კავკასიის ალანიაში უკანვე დაბრუნდნენ მე-10 საუკუნის შუა წლებში.

ეს აზრი ნყარობით არაა დამტკიცებული. პირიქით, საეკლესიო არქიტექტურა აჩვენებს არა ბიზანტიურ, არამედ აფხაზურ ნიშანს, თუმცა, ცხადია, რომ ბიზანტიურ კულტურას ეფუძნებოდა ქართულ-ქრისტიანული. ამის მიუხედავად, ორიგინალური ლინნი და მისი მსგავსი ეკლესიები ზელენჯუკ-არხიზში ქართული არქიტექტურის ნაწილებია.

მე-10 ს. დასაწყისში კავკასიის ალანიის იმ ნაწილში, რომელსაც შეიძლება ვუნოდოთ აფხაზეთის ალანია (ზღვისპირეთი-ბიჭვინთა-სოხუმის რეგიონში), ნიკოლოზ მისტიკოსს სურდა ალანიის კათედრის დაარსება, შესაბამისად, რაც არ ინება აფხაზთა მეფემ კონსტანტინე III-მ (893-922), შემდეგ კი – მისმა შვილმა გიორგი მე-2-მ (922-957). ამიტომაც ევედრებოდა მათ კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი, საცხოვრებელი და სამოღვაწეო არეალი მიეცა ალანიის მიტროპოლიტისათვის.

შესაძლოა, ამ უარის შემდეგ ინება ბიზანტიამ უფრო მთიან რეგიონში, მაგალითად, სენტში დაეფუძნებინა საყრდენი ალანიის მიტროპოლიტისათვის. ამ ფაქტს ასახავს სენტის საქტიტორო წარწერა. საბოლოოდ, მალევე კონსტანტინოპოლი იძულებული გახდა უარი ეთქვა კავკასიის ალანიაზე. 1080 წლიდან ალანიის მიტროპოლიტის კათედრად განისაზღვრა მთიანი აფხაზეთიდან ძალზე დაშორებული რეგიონი.

ტრაპეზუნტთან დაარსდა ალანიის სამიტროპოლიტო კათედრა სოტერიოპოლში.

აფხაზთა მეფე გიორგი II-ის დროს ალანიიდან გააძევეს ბერძენი სასულიერო პირები, მასუდის მიხედვით, 931-32 წლის შემდეგ.

ეს იყო აფხაზ მეფეთა რეაქცია კონსტანტინოპოლის აღნიშნულ განზრახვაზე. აფხაზთა მეფეებმა თავის სამეფოში სრულად განახორციელეს ქართული ეკლესიის იურისდიქცია. მათ მარტივლსა და სხვა პუნქტებში ქართული საეპისკოპოსო ცენტრებიც დააარსეს. ზელენჯუკის ხეობიდან სულ რამდენიმე ათეულ კილომეტრში დააფუძნეს ქართულენოვანი ბიჭვინთის საკათალიკოსო ცენტრი. ამავე დროს კი ალანიიდან და, მათ შორის, აფხაზეთის ალანიიდან გაძევებულ იქნენ ბერძენი სასულიერო პირები.

ამჟამინდელი რუსი მკვლევარების ვარაუდით, ალანიიდან ბერძენი სასულიერო პირების გაძევება თითქოსდა გამოიწვია ხაზართა იძულებამ. ჩემი

აზრით, ეს პროცესი აფხაზ მეფეთა მანევრი იყო ამ რეგიონში ქართული ეკლესიის იურისდიქციის სრული განხორციელების მიზნით.

აფხაზ მეფეთა რეაქცია მძაფრი და გმირული იყო. ბერძნული საეპისკოპოსო კათედრების ნაცვლად მათ ამ ე.წ. აფხაზეთის ალანიაში დააარსეს ქართული საეპისკოპოსოები, და უფრო მეტიც – საკათალიკოსო ცენტრი ცნობილი, ბიჭვინთის კათედრა.

ბიჭვინთის იურისდიქციას, დასავლეთ საქართველოსთან ერთად, დაუქვემდებარეს ჩრდილო კავკასიის მართლმადიდებლობა შავიზღვისპირეთში, რომელიც იმჟამად აფხაზ მეფეთა გავლენის სფეროში შედიოდა.

ამ რეალური ფაქტის გამო კონსტანტინოპოლი იძულებული გახდა ალანის ეპარქია დაეარსებინა სულ სხვაგან, სხვა ალანიაში, მომთაბარე ალანების ოლქში. ეს ძირითადად იყო დონისპირეთის ვრცელი სტეპები.

დონისპირეთის მომთაბარე ალანებს არ გააჩნდათ ქალაქები და შესაბამისი პუნქტები სამღვდელმთავრო კათედრისთვის. ამიტომაც კონსტანტინოპოლმა მომთაბარე ალანების მიტროპოლიტის კათედრა ტრაპეზუნტის ოლქში დააარსა 1084 წლისათვის, სოტერიოპოლისში, კავკასიის ალანისაგან ძალზე დაშორებულ გეოგრაფიულ არეალში.

კავკასიის ალანიაში ამ ე.წ. დონის სტეპების ალანის მიტროპოლიტს არავითარი სასულიერო გავლენა, მით უმეტეს ძალაუფლება, არ გააჩნდა.

ამჟამინდელი თეორიით, 931 წლის გადაცემის მიუხედავად, თითქოსდა დაახლოებით 30 წლის შემდეგ ბერძენი სამღვდელოება დაბრუნებულა უკან, კავკასიის ალანიაში. აქ 965 წლისათვის, მათ, თითქოსდა, სენტის ეკლესიაც კი უკუერთხებიათ.

ეს დასკვნა ამ მკვლევარებს გამოაქვთ სენტის ეკლესიაში აღმოჩენილი ბერძნული წარწერის მიხედვით. სენტის ეკლესიაში ეკლესიის კურთხევის აღმნიშვნელი ბერძნული წარწერა შემდეგში გადაულესავთ თხელი ნაღესით და შეუთეთრებიათ. შემდეგში მის ადგილას სხვადასხვა ეპოქაში ფრესკებიც გამოუხატავთ. ამ ბოლო წლებში ფრესკების ჩამოშლის შემდეგ გამოჩენილა აღნიშნული ბერძნული წარწერა, რომელიც ბელეცკოის აღმოუჩენია. შესაბამისად, ეს მკვლევარები ასკვნაინ:

В 931/2 г. аланы терпят поражение от хазар и оказываются вынуждены изгнать христианский клир.

მკვლევარებს შემოაქვთ ახალი საისტორიო მითი ხაზარ-ალანთა ურთიერთობის გაუარესების შესახებ. ამ მითს ამატებენ მასზე დაფუძნებულ ახალ მითს ბერძნების უკან დააბრუნების შესახებ. **В 940-ые гг. возрождается военная мощь аланов, восстанавливается союз с Византией и Аланская епархия. В результате возрастает статус и аланского правителя (с архонта до эксусиократора) и иерарха (с архиепископа до митрополита).** Возможно, что первым митрополитом Алании был Игнатий, а Феодор – одним из его преемников. При помощи византийцев возводятся храмы, в т.ч. и Сентинский. Наконец, в 965 г. император Никифор Фока, который ведет победоносную войну против арабов, направляет специального посланника с высокими титулом патрикия для освящения Сентинской церкви. Этот год знаменателен для аланов: Святослав Киевский разгромил их извечных

врагов хазар (Алемань, 2003, с. 490). Но под этим же годом сообщается и о победе русского князя над самими аланами – на арену выходит новая политическая сила, которой лишь в следующем поколении предстоит пойти христианским путем своего кавказского соседа. около 940 г. Алании нет в *Notitia episcopatum* (Алемань, 2003, с. 259).

კონსტანტინოპოლის საპატრიარქომ კავკასიის ალანიაში სრული მარცხის შემდეგ, რაც მათ აფხაზთა მეფეებმა არ მისცეს უფლება აფხაზეთის ალანიაში (და, საერთოდ, კავკასიის ალანიაში) ეპარქიის შექმნისა, გადანყვიტა ალანებისათვის შეექმნა ეპარქია, ოლონდ არა კავკასიაში, არამედ ალანთა უმთავრეს სამომთაბარეო რეგიონში – დონისპირეთის სტეპებში.

ალანების ჯგუფები მომთაბარეობდნენ ყირიმსა და დონისპირეთის სტეპებში. ეს იყო ვრცელი არეალი ჩრდილო კავკასიის მოსაზღვრე რეგიონში. სტეპების ალანებს მომთაბარეობის გამო არ გააჩნდათ ქალაქები და არც შესაბამისი საკათედრო ეკლესიები. ამიტომ, როგორც ითქვა, კონსტანტინოპოლმა სტეპების ალანიის მიტროპოლიტს საკათედრო ქალაქად განუსაზღვრა კავკასიასთან ახლოს, ტრაპეზუნტის რეგიონში, მდებარე ქალაქი სოტირიოპოლი დაახლოებით 1080 წლისათვის.

შესაბამისად, ამის შემდეგ სენტი და სხვა მახლობელი ეკლესიები ქართულ საეკლესიო იურისდიქციაში შედიოდნენ.

სტეპების ალანიის სამიტროპოლიტოს არავითარი დაქვემდებარებული კათედრები არ გააჩნდა. მას შემდეგ, რაც მონღოლთა შემოსევების გამო შეიცვალა ჩრდილო კავკასიის ეთნიკური სახე და დასუსტებულ საქართველოს აღარ შეეძლო თავისი საეკლესიო იურისდიქციის განვრცობა ჩრდილო კავკასიის ველებზე, სტეპების ალანიის სამხრეთით, კონსტანტინოპოლმა თავის ალანიის (სტეპების) სამიტროპოლიტოს დაავალა ამ არეალზე მოქმედება.

რაც შეეხება სენტის ეკლესიის მომცველ მთიან რეგიონს, ის გვიანობამდე, ჩანს, მე-16 – მე-18 საუკუნეებამდე, დასახლებული იყო ქართველი ქრისტიანებით და ის კვლავ საქართველის ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა.

ალანებს ებრძოდნენ მონღოლები, ისინი აქ უნდა ყოფილიყო ზედა ფენა, ხოლო ქვედა ფენა იყო ქართული, აქაური ქრისტიანები, სვანები, ამ ტაძრების ერთგული მრევლი იყო. ანანების განდევნის შემდეგ აქაური სვანები დომინირებდნენ ამ რეგიონში.

არხიზის ქართული ჯვრები მოსკოვის მუზეუმში

მართალია, ძირითადად, რუსულენოვანი მკვლევარები მალავენ ქართული საეკლესიო არტეფაქტების არსებობას არხიზში, მაგრამ, მაინც საინფორმაციო სფეროში ჟონავს ფაქტები მათ შესახებ, ამის მაგალითს წარმოადგენს ერთი ასეთი საგაზეთო ინფორმაცია, რომელშიც არხიზის ქართული ჯვრები იხსენიება : СТРАНА КРЕСТОВ

Нательные, нагрудные кресты-энколпионы, храмовые железные, сирийские, византийские, грузинские и древнерусские – им несть числа. Многие из них привезены в Москву, часть представлена на выставке фотографиями. Для историков-археологов это лучшее доказательство ...в распространении христианства на северном Кавказе...судя по выставочным экспонатам ситуация с архызскими памятниками плачевная, если не сказать катастрофическая..

Дарья Рощеня, 20 сентября 2005 г.

[HTTP://HERITAGE.SAI.MSU.RU/HISTORY/HRAMY/SEVER/INDEX.HTML](http://heritage.sai.msu.ru/history/hramy/sever/index.html)

სენტიის ტაძარი

სენტის ეკლესია მდებარეობს მთის კალთაზე კარაჩაევსკიდან 18 კილომეტრში. მის ქვემოთ არის სოფელი ქვემო თებერდა, რომელსაც ყარაჩაულად სინტი ეწოდება.

მიჩნეულია, რომ სიტყვა „სენტი“ მომდინარეობს სიტყვისაგან სვეტიცხოველი. წარსულში სვანეთში ინახებოდა სვეტიცხოვლის საგანძური, კერძოდ, კი სეტის მონასტერში, რომელსაც ახლა მესტია ქვია.

ანუ სიტყვა მესტია მომდინარეობს სიტყვისაგან „სეტი“. თუმცა არსებობს ასევე მოსაზრება, რომ სეტი მომდინარეობს სიტყვისაგან „მესვეტე“, რადგანაც აქ დაყუდებული იყვნენ მესვეტე მამები, შესაბამისად, სენტი შესაძლებელია, მომდინარეობდეს ქართული სიტყვისაგან „მესვეტე“.

სეტიელები, ანუ სეტიელი ქორეპისკოპოსები ეკლესიურად განაგებდნენ სვანეთის საეკლესიო-სარწმუნოებრივ ცხოვრებას. გადმოცემით, სვანეთის სეტში ინახებოდა სვეტიცხოვლის ყველაზე დიდი საგანძური, ვახტანგ გორგასლის მიერ ინდოეთიდან ჩამოტანილი ბადახშის, ანუ ლალის ქვისაგან დამზადებული კანკელ-საკურთხეველი.

სენტის ოლქი ისტორიულად დასახლებული იყო სვანებით, საიდანაც ისინი განდევნეს „სავებმა“, ანუ „სავიარებმა“, შემოსულმა ტომებმა დაახლოებით მე-17, მე-18 საუკუნეებში, რომლებიც არ იყვნენ ქრისტიანები.

სვანი ქრისტიანები კარგად უვლიდნენ სენტის ტაძარს. ის სვანების ერთ-ერთ უმთავრეს სალოცავს წარმოადგენდა. ეს იქედან ჩანს, რომ სენტის ტაძარი, კერძოდ კი, მისი ფრესკები, მრავალჯერ არის განახლებული. გამოკვლეულია, რომ ის არა ნაკლებ ოთხჯერ მოუხატავთ ხელახლა საუკუნეთა მანძილზე.

რუსებს კავკასიაში შემოსვლისას სენტის ტაძარი დახვდათ ძალზე კარგ მდგომარეობაში, მაგრამ ათეიზმის ეპოქაში მდგომარეობა დამძიმდა. ამჟამად რუსულ-ოსური აკადემიური მეცნიერება დაბეჯითებით ამტკიცებს, რომ სენტის ტაძარი თითქოსდა შედის თითქოს ალანურ ეკლესიათა რიგში.

ამის ერთ-ერთ დამადასტურებელ ნიშნად მიაჩნიათ ის, რომ სენტის ტაძარი ჯვარ-გუმბათოვანი არქიტექტურული სტილითაა ნაგები, მაშინ, როცა მთელ საქართველოში სწორედ ამ სტილით აგებდნენ ეკლესიებს და ეს სტილი ქართული საეკლესიო არქიტექტურის სტილია. ამასთან ძალზე სადავოა საკითხი იმისა, საერთოდ არსებობდა თუ არა ოდესმე ალანური საეკლესიო სტილი. ის ჰიპოთეტური გამონაგონია.

სინამდვილეში, როგორც ჩვენი ქვემოთ მოყვანილი კვლევებიდან ჩანს, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქია მდებარეობდა არა სენტის რეგიონის კავკასიის მთებში, არამედ დონისპირეთის დაბლობზე, სადაც ალანები მომთაბარებდნენ. აღნიშნავდა კიდევ ამის შესახებ კონსტანტინოპოლის სინოდი: ალანებს მომთაბარული ცხოვრების სტილის გამო არა აქვთ საკუთარი ქალაქები და ამიტომ ნომადთა ალანიაში შეუძლებელი იყო სამღვდელმთავრო კათედრის დაარსება. ამიტომაც კონსტანტინოპოლმა ალანთა მიტროპოლიტს საკათედრო ქალაქად განუსაზღვრა სოტირიოპოლი, ტრაპეზუნტთან, ლაზიკაში.

აქედან ჩანს, რომ კონსტანტინოპოლის ალანიის ეპარქია არ მოიცავდა ზელენჯუკ-არხიზის, სენტისა და შოანას დიდებული, ჯვარგუმბათოვანი, ნამდვილად სამეუფო ტაძრების რეგიონს, სადაც ცხოვრობდა არა ნომადი, არამედ მინათმოქმედი მრევლი ეკლესიისა. თეოდორე, ალანიის მიტროპოლიტი, თავის წერილში კონსტანტინოპოლის პატრიარქისადმი ალანებს უღმერთო, მოჩვენებით ქრისტიანებს უწოდებდა, რაც არ ეთანედება თუნდაც სენტის მრევლის ქრისტიანულ სახეს.

ეს დიდებული ოსტატობით ნაგები ტაძარი კარგადაა შემნახული. მიჩნეულია, რომ ის აიგო მე-11 ს. დასაწყისში. სიგრძე 8 მეტრია და სიმაღლე – 10 მ.

ტაძრის გვერდითაა საძვალის შენობა („მავზოლეუმი“), რომელიც პლატფორმაზე დგას. ამ ნაგებობის სტილი მოგვაგონებს პეტრინონის (ბაჩკოვოს) ქართული მონასტრის საძვალეს.

სხვა შეხედულებით, ყარაჩაი-ჩერქეზეთში მდებარე სენტის ტაძარი მიჩნეულია მე-10 საუკუნეში აგებულად.

მე-19 ს-ში აქ დააფუძნეს რუსული ქალთა მონასტერი, რომელთა მონაზვნები შეუდგნენ ეკლესიის „რესტავრაციას“, რაც გამოიხატა ეკლესიის ქართული ნაკვალევების განადგურებით. მსგავსი მოპყრობის შედეგად მე-19 და მე-20 საუკუნეებში ტაძრის პირველსახე, თავდაპირველი ფორმა დამახინჯდა. თვით რუსი მკვლევარი წერს: – Насельницы монастыря реконструировали храм, исказив его первоначальную форму. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%85%D1%80%D0%B0%D0%BC

სენტისა და პეტრინონის საძვალეები გარკვეულად ემსგავსებიან ერთმანეთს, საეკლესიო არქიტექტურის ქართული სტილით

სენტიის ტაძრის გოლგოთიანი ჰვრები და მისი მრავალფენოვანი მოხატულობა

ჩრდილო-კავკასიაში, შეიძლება ითქვას, ზედ ამჟამინდელ საქართველოს საზღვარზე (მისგან დაახლოებით 15-20-ოდე კილომეტრის დაშორებით) დგას შესანიშნავად შემონახული ხუთი ეკლესია. ესენია შუანას, ანუ შოანას ეკლესია, მასთან ახლოს მდგომი სენტის ტაძარი, ასევე ზელენჯუკის ხეობაში არსებული სამი ტაძარი (ზედა, შუა და ქვემო არხიზში). ისინი ყველანი კარგად არიან შემონახულნი.

ეს ეკლესიები ერთგვარ კულტურულ საზღვარს ავლებებენ. მათ ჩრდილოეთით მუსულმანური კულტურის არეალია, სამხრეთით კი – ქართულ-ქრისტიანული: აფხაზეთი, სამეგრელო და სვანეთი, რომელთა ისტორიული, ბუნებითი ნაწილია ეს ეკლესიები.

ამჟამინდელ რუსულ ოფიციალურ საისტორიო საზოგადოებაში ცდილობენ აფხაზეთის საკათალიკოსოს საეკლესიო არქიტექტურა დაუკავშირონ არა ქართულს (რომლის ძირითად ღერძსაც წარმოადგენდა ის), არამედ, ე.წ. ალანურ-აფხაზურ სატაძრო არქიტექტურას.

თითქოს არსებობდა ალანურ-აფხაზური საეკლესიო არქიტექტურა, რომლის ნაწილად მიიჩნევა ლიხნი, მოქვი, სხვა ტაძრები, ასევე ჩრდილო კავკასიაში ზელენჯუკის ხეობის, სენტისა და შუანას (შოანას) ეკლესიები.

ამასთანავე, დისკუსიაც აქვთ გამართული ჩრდილო კავკასიის ნახსენები ხუთი ტაძრის კულტურული კუთვნილების შესახებ. ზოგი მათ ბიზანტიურს უწოდებს, ზოგი – ალანურს, ზოგი – სომხურს. მათი დაკავშირება ქართულთან ძალზე უჭირთ და მხოლოდ შორეულ პარალელებს პოულობენ მასთან.

მკვლევარები ბელეცკი და ვინოგრადოვი ამასთან დაკავშირებით წერენ: „Происхождение форм и время строительства храмов алано-абхазского круга по сей день является темой оживленных дискуссий. Большинство исследователей, основываясь на стилистическом анализе памятников, относят их к X в. До сих пор только одно сооружение этой сравнительно немногочисленной группы имело более точную дату – Моквский храм в Абхазии (построен в девятилетнее правление Леона III, которое в разных работах относится ко времени от 957-966 до 960-969 гг.). Считается, что эти сооружения «обнаруживают явные связи с восточновизантийским (малоазийским) зодчеством», но при этом не исключается и причастность мастеров к закавказской традиции (Кузнецов, 1977, с. 115-116; Перфильева, 1992, с. 200)“. Белецкий Д.В., Виноградов А.Ю.

“Российская археология“, N1, 2005,

**ФРЕСКИ СЕНТИНСКОГО ХРАМА И ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИИ
АЛАНСКОГО ХРИСТИАНСТВА В X В).**

<http://librarius.narod.ru/sentin.htm>

ე.ი. ბელეცკი და ვინოგრადოვი მოქვისა და აფხაზეთის სხვა ეკლესიებს მიაკუთვნებენ ტაძრების „ალანურ-აფხაზურ წრეს“, ხოლო კუზნეცოვი და პერფილევა „ამ ნაგებობებში ამჩნევენ აღმოსავლურ-ბიზანტიურ ხელოვნებასთან კავშირს და არ გამოორიცხავენ კავკასიური ტრადიციის ოსტატების მონაწილეობას მათ მშენებლობაში“.

ასეთი მსჯელობა ცინიზმია, რადგანაც ეს ტაძრები თვალის შევლებითაც კი ჩანს, რომ განეკუთვნებიან ქართულ საეკლესიო არქიტექტურას. ეს იქედანაც უნდა იყოს ნათელი, რომ აფხაზეთის საკათალიკოსო შეადგენდა ქართული ეკლესიის ერთ ნაწილს ქართული საეკლესიო ენით, ქართული საეკლესიო სჯულისკანონით, ქართული ლიტურგიით, ქართული გალობით, ქართული საეკლესიო სამართლით. აფხაზეთში საეკლესიო კრებაზე მიღებული კანონები სავალდებულოდ აღსასრულებელი იყო მთელ საქართველოს ეკლესიაში (მაგალითად, ე.წ. „სამართალი კათალიკოსთა“) ისევე, როგორც ქართლის საკათალიკოსოში ჩატარებულ კრებებზე მიღებული კანონები დასავლეთ საქართველოში, რადგანაც ქართლისა და აფხაზეთის საკათალიკოსოები ერთიან ქართულ ეკლესიას ქმნიდნენ. მოღწეულია აფხაზეთის კათალიკოსთა გვარები. ყველანი ისინი ქართულია (საყვარელიძე, ბაგრატიონი და სხვა.). მოღწეულია ქართულ ენაზე შედგენილი აფხაზეთის საკათალიკოსოს მრევლის სიები ქართული სახელებითა და გვარებით. მოღწეულია აფხაზეთის კათალიკოსის მიმართვა მრევლისადმი, სადაც ის წერს, რომ ისინი, ქართველები, ღვთისმშობლის წილხვედრი ქვეყნის შვილები არიან, რომ მათი წინაპრების მიერ ქართულად თარგმნილი ხანმეტი და საბანძიდური სახარებები კეთილად მოსახმარია, ერთ-ერთი აფხაზეთის კათალიკოსი ძვირფასად მოხატულ „ქართლის ცხოვრების“ წიგნს სწირავს ბიჭვინთის ეკლესიას.

აფხაზთა სამეფოს ეპოქის მე-10 საუკუნეთა სომეხი ისტორიკოსი უხტანესი წერს, თუ ეთნიკურად ვინ არიან მისი დროის აფხაზეთის სამეფოს მცხოვრებნი. ის წერს, რომ პონტოს ზღვისპირეთში ნაბუქოდონოსორის მიერ ძველი ივერიიდან გადასახლებული ივერები გამრავლდნენ. ახლა მათ ქვეყანას ეწოდება აფხაზეთი, ხოლო მოსახლეობას – ქართველები, უხტანესის მსგავსად აფხაზებს ეთნიკურ ქართველებად მიიჩნევს ბიზანტიის დედოფლის მარიამ ალანელის ეპოქის მოღვაწე, მისი ნათესავი ბიზანტიელი სწავლული იოანე ცეცე.

იოანე ცეცე წერს, რომ ქართველები, აბაზგები და ალანები ერთი ქართული კულტურის ხალხია. ალანთა ქვეშ ის გულისხმობს აფხაზეთის ალანიის მოსახლეობას, რომელნიც არა ეთნიკური ალანები, არამედ აფხაზ-სვანები იყვნენ, მხოლოდ ზედა ფენა, ისიც ქართული კულტურის მქონე, იწოდებოდა ალანებად. ეს ერთი ხალხი, ნახსენები ქათველებია, შეგნებითა და კულტურით.

ეს ხალხი აშენებდა აფხაზეთის ტაძრებს, ამიტომაც ქართული წარწერებით იყო და ნაწილობრივ ახლაცაა დამშვენებული ეს აფხაზეთის ეკლესიები, სხვა ნაგებობები და ხიდებიც კი).

ჩრდილო კავკასიის ეს ეკლესიები კარგ მდგომარეობაში იყვნენ მე-19 საუკუნის დასაწყისში (უკვე რუსეთის იმპერიაში). იმ დროისათვის ზოგიერთში ზემონახული იყო შესანიშნავი ფრესკები. ყველას ჰქონდა სახურავი და მთელი კედლები. საფიქრებელია, რომ ისინიც დამშვენებულნი იქნებოდნენ ქართული წარწერებითაც, მაგრამ მე-19 საუკუნის 80-ან წლებში ის გადაიქცა სამონასტრო ფილიალად ახალი ათონის რუსული მონასტრისა. ეს მონასტერი კი იმჟამად წარმოადგენდა ქართული ეკლესიის წინააღმდეგ რუსეთის იმპერიაში გაჩაღებული დიდი ომის ერთ-ერთ უმთავრეს პლაცდარმს. საქმე ისაა, რომ მას შემდეგ, რაც წმიდა დიმიტრი ყიფიანისაგან გაისმა ხმამალა

მოთხოვნა, რათა აღდგენილიყო საქართველოს ეკლესია-მონასტრებში, მათ შორის აფხაზეთში, ქართულენოვანი ღვთისმსახურება, ასევე გამოიკვეთა მიმართულება ავტოკეფალიის აღდგენისათვის, ამის ერთ-ერთ საპირწონედ აფხაზეთში რუსეთის იმპერიის მიერ დაარსდა ახალი ათონის რუსული მონასტერი. ის დაფუძნდა აფხაზეთში ქართული საეკლესიო ცენტრის ადგილას, მის დასავიწყებლად და მისი გავლენის გასანეიტრალებლად. ის ანტი-ქართული იდეოლოგიური ცენტრი იყო. ეს, ჩანს, ამ მონასტრის მიერ მე-19 ს. 90-იან წლებში გამოცემულ წიგნში „ნოვი აფონ...“. ამ წიგნში უარყოფილია ქართული ეკლესიის იურისდიქცია და ქართული ნაკვალევი აფხაზეთში, ამ წიგნის გავლენა დიდი იყო და, შეიძლება ითქვას, მისი მიხედვითაა შედგენილი ამჟამინდელი სტატიები და ნაშრომებიც კი ქრისტიანობის ისტორიის კავკასიაში.

არზიზ-ზელენჯუკში დაარსებული რუსული მონასტრის ბერებმა წამოიწყეს ვანდალურ-ბარბაროსული რესტავრაცია ამ ათასწლოვანი ეკლესიებისა, რომელნიც მშვენივრად იყო შემონახული ქართველი მრევლის თავდადებული მზრუნველობით მე-13 – მე-18 საუკუნეებში (რადგანაც მონღოლებმა ამ მხარეებიდან გააძევეს ალანები, სხვა აქაური ხალხები კი, ქართველების გარდა, მუსულმანები ანდა წარმართები იყვნენ, მხოლოდ ქართველი მრევლის თავდადებულმა ღვანღმა გადაარჩინა არზიზ-ზელენჯუკის, სენტისა და შოანას ეკლესიები), რუსმა ბერებმა, რასაც თვითონ რუსული გამოცემები აღიარებენ, აქ მოსპეს მრავალი ძვირფასი ნაკვალევი.

როგორც აღინიშნა, რუსული სტილის შესაბამისად, გადააკეთეს ქვემო არზიზის ეკლესია. შუა ეკლესიის ძველი იერ-სახე და კვალი მოშალეს. მალევე რუსეთში გაიმარჯვეს ბოლშევიკებმა. მათ არზიზის ეკლესიები გადასცეს პატიმარ ბავშვთა კოლონიას. ეს რეციდივისტი და გამწარებული ბავშვები სასტიკად ანადგურებდნენ ფრესკებსა და ძველ წარწერებს, მით უმეტეს ქართულს, რადგანაც მათთვის ბერძნული წარწერები უფრო მისაღები იყო, რადგანაც ასოები რუსულს ჰგავდა, ხოლო ქართული უცნობი და უცხო იყო. საბავშვო კოლონიის შემდეგ ეს ეკლესიები მე-20 საუკუნის 60-70 წლებში კიდევ სხვა დანესებულებას მიაბაგრეს, რომელმაც ხელახალი „რესტავრაცია“ წამოიწყო.

აღნიშნული მკვლევარებიც ანტიქართულად განენწყნენ, მათ იკვლევენ ნინასწარგანზრახული თვალსაზრისით.

ამჟამად ამ ეკლესიათა მდგომარეობა შედარებით კარგია. მათში კოლონიები და საპატიმროები აღარაა განლაგებული, მაგრამ, როგორც ითქვა, ამ ეკლესიების მდგომარეობა გაცილებით უფრო კარგი იყო მე-19 საუკუნის შუა წლებამდე.

ისმის კითხვა, რა მიზეზმა გამოიწვია ასეთი კარგი სახით ამ ეკლესიების შემონახვა მაშინ, როცა ჩრდილო კავკასიაში თათარ-მონღოლთა და თემურლენგის დროიდან ეკლესია-მონასტრები ნადგურდებოდა. რატომ არიან ეს ეკლესიები გამონაკლისნი? რატომ შემორჩა ეს ეკლესიები ასე შესანიშნავად?

ამჟამად აღნიშნული რუსული სამეცნიერო წრეები ამტკიცებენ, რომ ეს ეკლესიები ალანებისა იყო. ალანები კი აქედან მონღოლებმა გააძევეს მე-13 ს. დასაწყისში, ამის შემდეგაც ეს ეკლესიები აქ უფუნქციოდ არ ყოფი-

ლან. საუკუნეთა მანძილზე აქ მცხოვრები ხალხი შესანიშნავად იყენებდა მათ თავისი ფუნქციის შესაბამისად.

არზიზ-ზელენჯუკისა, სენტისა და შოანას ეკლესიებში მე-13 – მე-16 საუკუნეებში, შესაძლოა, მე-17-ს. დასაწყისშიც გაჩაღებული იყო ლოცვა, წმ. ლიტურგია, ზიარება და ნათლობა. მათი კარგი მოვლა-პატრონობის ნიშანია ის, რომ, ვთქვათ, სენტის ტაძარი სულ მცირე ოთხჯერ მოხატეს, რათა მუდამ ნათელი და ხასხასა ყოფილიყო ადგილობრივი მრევლის საყვარელი ეკლესია.

ეს ეკლესიები მე-17, მე-18 საუკუნეებამდე იდგნენ ისტორიულ ჩრდილო სვანეთში, რომელიც იმჟამად ჩრდილო კავკასიის ტერიტორიებსაც ფლობდა.

სენტი და შოანა ჩრდილო სვანეთის ტერიტორიაზე იდგა, ჩანს, უფრო ადრე სვანებით იყო დასახლებული ე.წ. აფხაზეთის ალანია, რომელიც ზელენჯუკის ხეობასაც მოიცავდა. აქაური სვანები ქრისტიანობისათვის თავდადებული მეომრები და მორწმუნეები იყვნენ, წირვა-ლოცვა უყვარდათ. ისინი უვლიდნენ ამ ტაძრებს. ბოლო საუკუნეებამდე შესანიშნავად შემონახეს ისინი. შემდგომ სვანეთის ამ ნაწილში, კერძოდ, ყუბანის სათავეებსა და იალბუზის ოლქში, ჩასახლდა სვანების მიმართ მტრულად განწყობილი ხალხი, რომელთაც სვანები „სავებს, სავიარებს ან ჩერქეზებს“ უწოდებდნენ. ჩრდილო სვანეთში, აღნიშნულ რეგიონში, სვანი ქრისტიანები დამარცხდნენ, ერთმა გადარჩენილმა ნაწილმა დატოვა ჩრდილო სვანეთი, ამ ეკლესიათა მომცველი რეგიონი, მეორე ადგილზე დარჩენილები კი გამუსულმანდნენ. ამჟამადაც კი იქ მოსახლე მუსულმანები, მაგალითად, შოანას ეკლესიას – სვანების ეკლესიას უწოდებენ. მათ ენაზე სვანებს შონ ჰქვია, შოანა სვანების ეკლესიას ნიშნავს.

ზემოთმოყვანილი კითხვის პასუხი ასეთია: ეს ეკლესიები საუკუნეთა მანძილზე, მე-13 – მე-16 საუკუნეებშიც მოქმედნი იყვნენ. დაახლოებით მე-17 საუკუნის ბოლოსათვის აქედან სვანები განდევნეს შემოსულმა მუსულმანურმა ხალხებმა. ეს ასახულია სვანურ პოეზიაშიც კი. მათ, როგორც ითქვა, სვანურ პოეზიაში, სავები, სავიარები, ჩერქეზები და დიგორელები ეწოდება. ადგილზე დარჩენილი სვანების ნაწილი გამუსულმანდა. ამჟამადაც კი, ზოგიერთ აქაურ, ამ ეკლესიებთან ახლოს მცხოვრებ, მუსულმან ყოფილ სვანს – ახსოვს თავისი სვანური გვარი, ზოგიერთ მათგანს (ყარაჩაელ მუსულმან სვანს) კი ინტერნეტ გვერდიც კი აქვს გახსნილი, ეხმიანება საქართველში მცხოვრებ თანამოგვარე ქრისტიან სვანებს.

ეს ეკლესიები (ზელენჯუკ-არზიზის სამი ეკლესია, სენტი და შოანა) საუკუნეთა მანძილზე მოქმედი რომ იყო, მიუთითებს თვით აღნიშნული მეცნიერების გამოკვლევები. მაგალითად, მათ შეისწავლეს სენტის ეკლესიის მხატვრობა და მივიდნენ დასკვნამდე, რომ ეს ეკლესიები შიგნიდან მოიხატა ოთხჯერ.

საუკუნეთა მანძილზე ფრესკებით მრავალგზის იფარებოდა სენტის ეკლესიის კედლები. ეს მეცნიერები სენტის ეკლესიის მხატვრობას მიაკუთვნებენ ალანურ ფერწერას, რომელიც არასოდეს არსებობდა, ასევე სხვადასხვა სკოლას (ბიზანტიურს თუ სომხურს). როგორც ითქვა, ძალზე ძუნწად ახსენდებათ ქართული.

სენტისგან სულ რამდენიმე კილომეტრის დაშორებით ამჟამინდელ სვანეთში დგანან მოხატული ეკლესიები, ამიტომაც აღნიშნული მეცნიერების ძიება,

როგორმე სენტის მხატვრობა დაუკავშირონ ნებისმიერ არაქართულ სტილს, არაბუნებრივია, გეოგრაფიულადაც ეს (სენტი და მესტია) ერთი რეგიონია.

ბელეცკი და ვინოგრადოვი წერენ, რომ ყარაჩაის ჯვარ-გუბათოვან ეკლესიაში (ზელენჯუკ-არხიზში, სენტსა და შოანაში) შემონახული ფრესკების ფერწერა აქამდე არ არის სათანადოდ გაანალიზებული. მათი სიტყვით, არხიზის ზემო და შუა ეკლესიების ფერწერის ფრაგმენტები მცირეა და ხელმიუწვდომელი გამოკვლევისათვის, ხოლო მე-19 ს-ში მხატვარ დ.სტრუკოვის მიერ გაკეთებული ფრესკების ასლები ძალზე დაბალი ხარისხისაა.

ისინი წერენ, რომ უფრო უკეთაა შემონახული ფერწერა სენტის ტაძრისა.

აულ სენტაში (მდ. თებერდის უღელტეხილთან, ამჟამინდელ სოფელ ქვემო თებერდასთან) ტაძარი ერთგუმბათოვანია, გეგმაში წარმოადგენს ჯვარს, რომელსაც აღმოსავლეთიდან აქვს აფსიდა. სენტის ტაძრის ფრესკებს გამოკლევა მიუძღვნა დიარჩოვ-ტარასოვმა 1899 წელს, თავის პუბლიკაციაში ჩართო ფერწერის ჩანახატები, 1902 წელს მხატვარმა ვლადიმროვმა გააკეთა სენტის ეკლესიის რამდენიმე ფრესკის კალკები.

ჯერ კიდევ ვლადიმროვმა აღნიშნა, რომ ფერწერა მრავალფენოვანია, ბელეცკი და ვინოგრადოვი წერენ, რომ მათ შეძლეს „დეკორაციის ოთხი ეტაპის გამოყოფა“ (Нам удалось выделить четыре этапа декорации).

ფრესკების მრავალფენოვნება იმით გამოიხატება, რომ ეკლესია მოხატეს მრავალჯერ, რაც ნიშანია იმისა, რომ მრევლი კარგად უვლიდა და პატრონობდა თავის საყვარელ ტაძარს. ამავე დროს მრევლი მრავალრიცხოვანი იყო.

ტაძარი მაღალ მთაში დგას. ტაძრის მოვლილობა გვაძლევს საფუძველს ვიფიქროთ, რომ სენტის ტაძარში სალოცავად დადიოდნენ შორეული ადგილებიდან და აქ მორწმუნეთა მსვლელობა უწყვეტი იყო. ამან ეკლესიას მისცა მატერიალური საშუალება, რომ ის მრავალჯერ მოეხატათ.

თავდაპირველად ეკლესია გარკვეული დროის მანძილზე მოუხატავი, მხოლოდ შეთეთრებული ყოფილა შიგნიდან. აფსიდში ფანჯრებს შუა ყოფილა გამოხატული ორი ქართული ტიპის, ანუ ოთხბოლოიანი ჯვარი, რომელიც იდგა კიბისებურ შემადღებაზე, ე.წ. გოლგოთიანი, ანუ ფეხიანი ჯვრები (однако храм некоторое время стоял побеленным изнутри, и только между окон апсиды имелись два больших четырехконечных креста на ступенчатых возвышениях – «Голгофах»).

შესაბამისად, ფაქტი შელესილ, მოუხატავ ტაძარში მხოლოდ გოლგოთიანი ჯვრის გამოხატვისა, მისი (ამ გოლგოთიანი ჯვრის) ხშირი განახლება და ხელახლა ფერებით მისი გაცოცხლება, შესაძლებელია, გამოგვადგეს სენტის პირველი მოხატვის დროის დასათარიღებლად.

სენტის ეკლესიაში გოლგოთიან ჯვრებს უდიდეს პატივს მიაგებდნენ, რადგანაც მრავალჯერ განახლეს ამ ჯვრების მოხატულობა ჯერ კიდევ ტაძრის მოხატვამდე, ანუ ჯვრის ფერადოვნება და ხაზები მრავალჯერ განახლეს, ცხადია, მას შემდეგ, რაც წინა დროის ფერები ხუნდებოდა დროთა ვითარებაში.

ამის შესახებ მკვლევარები წერენ – *Ветви крестов слегка расширяются к концам и украшены «драгоценными камнями». Использовано три пигмента: синий (уникальный случай во всех росписях храма), сажа и красная*

охрана. Владимирова отмечает, что кресты «носят следы многочисленных поновлений»

შეიძლება დაისვას კითხვა: როდის გამოიხატა გოლგოთიანი ჯვარი (ჯვრები) სენტის ეკლესიაში და რატომ მიაგებდნენ მას განსაკუთრებულ პატივს? რა ფუნქციური დატვირთვა ჰქონდა სენტში გოლგოთიან ჯვრებს?

ამ კითხვის პასუხამდე უნდა ითქვას, რომ საქართველოს მთიან რეგიონებში გოლგოთიანი ჯვრების გამოსახვას ეკლესიებსა და საბრძოლო კოშკებზე თავისი ტრადიცია და პერიოდი ჰქონდა. ეს იყო მე-14 – მე-16 საუკუნეები.

გოლგოთას ჯვარი ქრისტიანთა საყოველთაო სიმბოლოა. ის საეკლესიო ხელოვნებაში გამოსახტავს მორწმუნეთა მონინებით დამოკიდებულებას ქრისტეს ვნებათა და მისი ჯვრის ძალის მიმართ.

გოლგოთა არის გორა იერუსალიმში. აქ ყოფილა დაკრძალული ადამი. აქ ჯვარს აცვეს ჩვენი მაცხოვარი იესო ქრისტე. ეკლესიისათვის ჯვარი და გოლგოთა ძვირფასი საუნჯეა.

ამჟამად ყველა ეკლესიაში, როგორც წესი, საეკლესიო ნივთის სახით დგას საგანგებოდ დამზადებული ხის დიდი ჯვარი (გოლგოთა), მსგავსად სხვა საეკლესიო დგარისა – ლუსკუმისა, სახატე-კიოტისა, კანკელისა და სხვა.

ჩანს, სენტის ეკლესიაში კედელზე გამოხატული ჯვარი იმავე დანიშნულებისა იყო, როგორცაა დღეს ეკლესიებში დიდი ზომის გოლგოთები, ანუ ჯვრები, მათ წინ განსაკუთრებით ლოცულობენ მიცვალებულთა სულები-სათვის, ასევე ის განსაკუთრებით გამოიყენება ვნების შვიდეულისა და აღდგომის წინა დღეებში ლოცვებისას.

ჩანს, სენტის ეკლესიაშიც ამავე მიზნითვე იყენებდნენ მლოცველები კედელზე გამოხატულ გოლგოთიან ჯვრებს რამდენიმე საუკუნე, ოღონდ ის ეკლესიაში იდგა არა ხისაგან დამზადებული ჯვრის სახით, არამედ კედელზე იყო გამოხატული.

მათ ძალზე დიდი ფუნქციური დატვირთვა ჰქონიათ მლოცველთათვის.

ამიტომაც სენტის ეს ჯვრები, როგორც ითქვა, საუკუნეთა მანძილზე, რამდენჯერმე საგანგებოდ განუახლებიათ.

სენტის ეს ჯვრები, როგორც ვთქვით, იმეორებს ქართული გოლგოთიანი ჯვრის გამოსახულებას და განსხვავდება რუსულ-სლავურისა და ბიზანტიურისაგან, რომელნიც 6 ან 8 ბოლოიანი ჯვრების სახისა იყვნენ, სენტის ჯვრები ოთხ ბოლოიანია. ამასთანავე, ისინი იყვნენ გოლგოთიანი, ანუ ე.წ. „ფეხიანი“ ჯვრები. ეს ჯვრის ფეხი, ანუ კვარცხლბეკი გამოხატავდა ჩვენი მაცხოვრის იესო ქრისტეს ვნების ბორცვიან ადგილს.

გოლგოთიანი ჯვარი სიმბოლურად გამოხატავდა იერუსალიმის გოლგოთის გორაკს მასზე აღმართული იმ ჯვრით, რომელზეც გააკრეს მაცხოვარი.

სენტის გარდა გოლგოთიანი ჯვრები მრავლადაა გამოყვანილი ქართული მთის კოშკების კედლებსა და ზოგჯერ ეკლესიის კედლებზე. ისინი გამოხატულია საფეხურებრივი კვარცხლბეკის სახით და მისი ჯვრით.

ეს გოლგოთიანი ჯვრები, აღნიშნული მკვლევარების სიტყვითაც ოთხბოლოიანი იყო. საქმე ისაა, რომ რუსულ სამყაროში ჯვრებს ექვსი დაბოლოება ჰქონდათ, ქართულში კი – ოთხი, ამასთანავე, ქართულ სამყაროსთან ამ ჯვრებს აკავშირებს ის, რომ ისინი გოლგოთიანია, ანუ ჯვრის საფეხური კიბისებურია, რომლის ბოლოები გაშლილია.

ისმის კითხვა, რატომ გამოხატავდნენ საქართველოს მთაში ჩეჩნეთ-ინგუშეთის ჩათვლით გოლგოთიან ჯვრებს მე-14 საუკუნის შემდეგ?

მათი გამოხატვა დაკავშირებული უნდა იყოს იმ ფაქტთან, რომ იერუსალიმის აღდგომის ტაძარში გოლგოთას მონასტერი ამ დროისათვის უკანვე დაიბრუნეს ქართველებმა მთის ერისთავის პიპას ხელით. ეს გამარჯვება მთის ერისთავმა მოიპოვა. შესაბამისად, საქართველოს მთას გაუჩნდა თავისი დიდებისა და ღირსების სიმბოლო – გოლგოთა.

ქართველ მთიელთა ერისთავის მიერ იერუსალიმის გოლგოთის მონასტრის გათავისუფლების შემდეგ საქართველოს მთაში ეკლესიებსა და საბრძოლო კოშკებზე გამოსახავდნენ გოლგოთას ჯვრებს, ქართველ მთიელთა მიერ იერუსალიმის გოლგოთის გამოხსნის სიმბოლოს სახით.

[იერუსალიმის გოლგოთას ქრისტიანებისათვის დაბრუნების საქმეში უპირველესი წვლილი ჰქონდა საქართველოს მთის ხალხს, მათ ერისთავ პიპას, რომელმაც გოლგოთა მეფე გიორგი ბრწყინვალეს დროს გაათავისუფლა.

ამის გამო გოლგოთის ჯვარი ქართველი მთიელების უდიდესი გამარჯვების, ვაჟკაცობისა და ქრისტიანულ სამყაროში რჩეულობის სიმბოლოდ იქცა, შესაბამისად ეს სიმბოლოები (გოლგოთიანი ჯვრები) მრავლადაა შემონახული აღმოსავლეთ საქართველოს მთაში და ამჟამინდელ ინგუშეთში საბრძოლო კოშკებზე, რომელიც იმჟამად საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა.]

როგორც საისტორიო წყარო „ძეგლი ერისთავთა“ მოგვითხრობს, მეფე გიორგი ბრწყინვალე განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა მთას და იქ ქრისტიანული სარწმუნოების სიმტკიცეს. ჩანს, ამიტომაც, მან იერუსალიმში გოლგოთას მონასტრის მუსულმანთაგან გასათავისუფლებლად 1320 წელს გააგზავნა მთის ერისთავი – ქსნის ერისთავის შვილი – პიპა.

ამის შესახებ წერს „ძეგლი ერისთავთა“:

„მივიდა პიპა ეგვიპტის სულთნის წინაშე, ხოლო მან სიხარულით შეინყნარა ძღვენი იგი და მისცა კლიტენი იერუსალიმისანი.“

იქამდეც, წინა საუკუნეებშიც, გოლგოთა ქართველთა ხელში იყო, მაგრამ ზოგჯერ კარგავდნენ მას. ამიტომაც გოლგოთას მუსულმანთაგან ყოველი გათავისუფლება, საქართველოში დიდი სიხარულის წყარო იყო.

პიპამდეც, 1320 წლამდეც, საბუთების მიხედვით, მაგალიტად, 1050 წელს მეფე ბაგრატ IV ფლობდა გოლგოთის ნაწილს (1049 წ-ს გოლგოთაზე ქართველი საეკლესიო პირების ჯგუფი მოღვაწეობდა).

იერუსალიმში, მუსლიმთა ბატონობის პერიოდებში (1071-1099 წწ., 1187-1299წწ.) ქართველ ბერ-მონაზვნებს და მწიგნობრებს არ მიუტოვებიათ გოლგოთა და აღდგომის ტაძარი, თუმცა კი დიდად გაუჭირდათ.

რადგანაც გოლგოთა საუკუნეთა მანძილზე ქართველთა ხელში იყო, ამიტომაც გოლგოთიანი ჯვრების გამოსახულება ზოგადად ქართული ეკლესიის სიმბოლოდ, მის სამკაულად იქცა, შესაძლოა ქართველ მთიელთა მიერ გოლგოთის გათავისუფლებამდეც.

ამიტომაც სენტის ტაძარში ქართული ეკლესიის ნიშანი – გოლგოთიანი ჯვრები შესაძლოა მე-10, მე-11 საუკუნეშიც გამოეხატათ, მაშინ, როცა გოლგოთა ქართველთა ხელში იყო.

გოლგოთიან ჯვრებს არაფერი აკავშირებდა ალანურ სამყაროსთან, ხოლო ქართულ ეკლესიასთან მისი დაკავშირება შესაძლებელია.

როგორც ითქვა, XIV ს-ში ქართველმა მეფემ გიორგი ბრწყინვალემ (1314-1346), ერისთავ პიპას მიერ, ეგვიპტის სულთნებისაგან კვლავ მოიპოვა ქრისტეს საფლავის გასაღები, რადგანაც ქრისტეს საფლავის ეკლესიის ფლობის უფლება ქართველთა პრივილეგია იყო. ეს ღირსება ახლა, ერისთავ პიპას შემდეგ, მთას დაუკავშირდა.

საერთოდ, მონღოლთა შემდეგ საქართველოს სამეფო ხელისუფლება უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა მთას, ქსნისა და არაგვის ხეობებს, ისინი იცავდნენ ჩრდილოეთის გადმოსასვლელებს, რასაც საქართველოსა და სამხრეთის ქვეყნებისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობა ჰქონდა.

მთის ხალხის სახელმწიფო სამართლის შესაბამის ნორმებში მოქცევა, მათი დამშვიდება, სამეფო ხელისუფლების ზრუნვის საგნად იქცა. ამიტომაც მთისათვის, ძირითადად ქსნისა და არაგვის ხეობათა მოსახლეობისათვის, მეფე გიორგი V ბრწყინვალემ სახელმწიფო დარბაზს გამოაცემინა სამართლის წიგნი – „ძეგლისდება“.

მის დროს, როგორც ითქვა, გოლგოთსა და, შესაბამისად, აღდგომის უდიდესი ტაძრის გასაღებიც ქართველთა ხელში აღმოჩნდა, მთიელების ერისთავის წყალობით. შესაძლოა, ქსნისა და არაგვის ხეობები იმ დროისათვის ქსნის ერისთავებს ეკუთვნოდა, მას შეაფარა თავი ბარის მოსახლეობამ, როცა მალევე, 1400 წელს თემურ – ლენგმა დაამარცხა მეფე გიორგი VII.

მთა და ქსნის ხეობა სახიზარად გადაიქცა. მტერმა სახიზარების გატეხვა გადაწყვიტა, მაგრამ მოხდა წარმოუდგენელი ფაქტი, თემურ ლენგი ხეობაში დამარცხდა.

ჩრდილო-კავკასიის მთა ხალხის ბუნებრივი სახიზარი, თავშესაფარი იყო, სადაც მუდამ თავს აფარებდნენ ლტოლვილი ქრისტიანები, თუ არა ჩრდილოკავკასიელ ქრისტიანთა დახმარება ამ ხეობებში, თემურ ლენგის დამარცხება ვერ მოხერხდებოდა.

მთიელებმა მტერს ბრძოლა გაუმართეს. ასეთი ბრძოლის ეპიზოდს აღწერს „ძეგლი ერისთავთა“. ქსნის ერისთავი ვირშელი ბეხუშეს ციხესთან ებრძოდა თემურს.

მთიელთა ქრისტესათვის თავდადების შედეგადაც, მიუხედავად რვაჯერ ლაშქრობისა, თემურ-ლენგმა ვერ შეძლო საქართველოში ქრისტიანული სარწმუნოების აღმოფხვრა, იერუსალიმის გოლგოთაც, ძველებურადვე, შემდგომშიც, კვლავ ქართველთა ზრუნვის საგანი იყო.

1525 წელს კვლავ აღდგა ქართველთა უფლება გოლგოთაზე, ბეთლემსა და ჯვრის მონასტერზე, ასევე ყველა ის პრივილეგია, რაც ქართველებს გააჩნდათ იერუსალიმში. <http://www.saunje.ge/index.php?id=1139>. ამ დროსაც, ერთ ხანს, ქართველები კვლავ ქრისტეს საფლავის კლიტის მფლობელებიც იყვნენ. საფიქრებელია, ეს მოხდა კვლავ მთიელ ქართველ ქრისტიანთა მონაწილეობით, ამას გვაფიქრებინებს ის ფაქტი, რომ მთის საბრძოლო კოშკებსა თუ ეკლესიებში კვლავაც სიდიადით გამოხატავდნენ გოლგოთიან ჯვრებს.

გოლგოთიანი ჯვრები ამის ერთგვარი სიმბოლიკა იყო.

იერუსალიმი, გოლგოთა და ქრისტეს საფლავის საზრუნავი კვლავ აერთიანებდა დაშლილ-დანაწევრებულ ქართველობას.

ეს სიყვარული ქართველებისა გოლგოთა-იერუსალიმის მიმართ იცოდნენ ოსმალებმაც, ამიტომ ხონთქარს უნებებია ქართველების ძალით იერუსალიმი თავისი მტრის ნაშთებისაგან გაენმინდა.

„ქართლის ცხოვრება“ წერს: „ხოლო ამას უამს წარმოუგზავნა კაცი ხონთქარმან მეფეს გიორგის, და მპყრობელსა იმერეთისასა ბაგრატს, და მპყრობელსა კახეთისასა ლევანს, ვითარმედ: „საფლავი ქრისტესი და ადგილნი წმიდათანი სჯულისა თქუენისანი დაიპყრეს უსჯულოთა და შეაბილნეს, მოვედით სპითა თქუენითა და განაძეთ ესენი და თქუენდა მიმიცემიაო“. ხოლო, რა ესმა მეფესა გიორგის, და მპყრობელსა იმერეთისასა და კახეთისასა, განიხარეს და შეიყარეს სპა და გაემართნენ. და რა მივიდნენ იერუსალემსა... იქმნა ბრძოლა ძლიერად. და მოსცა ღმერთმან ძლევა ქართველთა და საფლავმან ქრისტესმან და გაემარჯუათ. და განათავისუფლეს ქრისტეს საფლავი და ყოველნი წმიდანი ადგილნი. და მიუმცნეს ხვანთქარსა საქმე ესე და მოსცა ქრისტეს საფლავი, გოლგოთა, ბეთლემი, ჯუარის მონასტერი და სხუანი მონასტერნი ყოველნივე ხონთქარმან მათ სიგელითა მტკიცითა. ხოლო განიხარა მეფემან გიორგი და ბატონმან ბაგრატ და ლევან, და წარმოვიდნენ თვსსა ადგილსა და მოვიდნენ მშვედობით გამარჯუებულნი და განიხარეს“.

მართლაც, ამ ცნობის დასტურად, XVI საუკუნის დასაწყისის ევროპელი წერს –

“როდესაც {ქართველები} სალოცავად მიდიან იერუსალიმს, გადასახადს კი არ უხდიან სულთანს, არამედ მდიდრულად მორთულ აქლემებსა და ცხენებზე ამხედრებულნი გაშლილი ბაირალებით შედიან იერუსალიმში“. ევროპელი იან ვიტი წერდა: „იერუსალიმში ბევრი ქართველია, ისინი მრავალ წმინდა ადგილს ფლობენ, კერძოდ, გოლგოთის მთას იმ ადგილითურთ, სადაც ჯვარი იდგა“, მიჩნეულია, მონასტერი ოსმალებმა ქართველებს ოფიციალურად დაუმტკიცეს 1520 წელს.

აქედანაც ჩანს, რომ გოლგოთა ქართველთა თავდადებისა და თავგანწირვის სიმბოლო იყო. ამ დიად საქმეში მთა თავს იწონებდა თავისი დამსახურების შესაბამისად, რომლის სიმბოლური ნიშნები ეკლესიებსა და კოშკებზე გამოხატულ-გამოქანდაკებული გოლგოთიანი ჯვრები იყო ახლანდელი არნიზ-ზელენჯუკიდან-ინგუშეთამდე და საქართველოს მთელი მთის რეგიონში. ასე, რომ სენტის გოლგოთიანი ჯვრები ქართული ეკლესიის სიმბოლოც იყო.

აქ შენიშვნის სახით უნდა ითქვას, რომ ასეთი ჯვრები უცხოა რუსული სამყაროსათვის და მას ეჭვის თვალთ უყურებენ.

ოთხბოლოიანი ქართული გოლგოთის ჯვრები, ანუ ისეთი სახისა, რომელნიც არიან სენტის ეკლესიასა თუ ინგუშეთში, იმდენად განსხვავდებოდა ბერძნულ-რუსულისაგან, რომ მას ხან ლათინურს, ხანაც კი ბიზანტიურს უწოდებენ.

ეკლესიის წმიდა მამები მათ იცავდნენ, მაგალითად, წმ. იოანე კრონშტადელი.

ბერძნული საქმიტორო წარწერა სენტის ტაძარში

ბელეცკი და ვინოგრადოვი თავიანთ ნაშრომში სენტის ეკლესიის ბერძნული წარწერის გაანალიზების შემდეგ ასეთ დასკვნას აკეთებენ: „მართალია, 931-932 წლებში ალანებმა განდევნეს ქრისტიანი სასულიერო პირები, მაგრამ 940-იან წლებში ძლიერდება ალანების სამხედრო ძალა, მტიციდება კავშირი ბიზანტიასთან, ამიტომაც კვლავ აღსდგა ალანიის ეპარქია. ამასთანავე იზრდება ალანიის მმართველის სტატუსი, არხონტიდან-ეკსუსიოკრატორამდე, ხოლო იერარქისა – არქიეპისკოპოსიდან მიტროპოლიტამდე. შესაძლოა, პირველი მიტროპოლიტი ალანიისა იყო ეგნატე, ხოლო თეოდორე – მისი ერთ-ერთი მემკვიდრე. ბიზანტიელთა დახმარებით ხდება ტაძრების მშენებლობა, მათ შორის სენტისა. საბოლოოდ, 965 წელს იმპერატორმა ნიკიფორე ფოკამ გაგზავნა საგანგებო წარმომადგენელი-პატრიკიოსი სენტის ტაძრის საკურთხებლად (ამავე წელს ხაზარები დაამარცხა სვიატოსლავ კიეველმა, ამავე წელსვე თვით ალანები რუსმა მთავარმა დაამარცხა)“.

Белецкий Д.В., Виноградов А.Ю. ФРЕСКИ СЕНТИНСКОГО ХРАМА И ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИИ АЛАНСКОГО ХРИСТИАНСТВА В X В. * “Российская археология”, N1, 2005 <http://librarius.narod.ru/sentin.htm>

რუსი მეცნიერების ეს კარდინალური დასკვნა უსაფუძვლოა:

1. წყაროში დაფიქსირებულ ცნობას, რომ ალანებმა ბერძენი სამღვდლოება განდევნეს, ახსნას უძებნიან იმით, რომ თითქოსდა ალანებმა ეს გააკეთეს ხაზართა მოთხოვნით. ასეთი ცნობა კი არ არის რომელიმე წყაროში დაფიქსირებული. წყაროს მიხედვით, ბერძენები ალანებმა გააძევეს, მაგრამ ახსნა იმისა, თუ ვისი მოთხოვნით გაკეთდა ეს, წყაროში არაა. ამიტომაც აქ ხაზარების თემა ამჟამინდელი მკვლევართა ვარაუდია. უფრო სავარაუდოა, რომ ალანებმა ბერძენი სასულიერო პირები განდევნეს აფხაზ მეფეთა მოთხოვნით, რომელნიც მხარს არ უჭერდნენ მათ სამეფოში ან თუნდაც მის უშუალო საზღვარზე კონსტანტინოპოლის იურისდიქციის გავრცელებას.

2. აფხაზეთი საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში, კერძოდ კი, აფხაზეთის საკათალიკოსოში შედიოდა. საკათალიკოსო კათედრა ბიჭვინთაში იყო, სენტიდან სულ რამდენიმე ათეული კილომეტრის დაშორებით. ეს საკათალიკოსო თავის იურისდიქციას ავრცელებდა ტრაპეზუნტთან მდებარე ოფიდან ვიდრე ყირიმამდე (შემდეგდროინდელ კაფამდე, ბიჭვინთის იადგარისა და სხვა წყაროთა ცნობით). შესაბამისად, ის ვერ მოითმენდა ცენტრთან ახლოს უცხო ეკლესიის იურისდიქციას.

3. ამასთანავე აფხაზთა მეფე ყოველი ღონისძიებით აძლიერებდა თავის, ანუ აფხაზეთის საკათალიკოსოს, აშენებდა მისთვის ახალ, გრანდიოზულ ეკლესიებს. მასში აარსებდა საეპისკოპოსო ცენტრებს. ცხადია, ვერც სამეფო ხელისუფლება დაუშვებდა, რომ ზედ აფხაზეთის საზღვარზე მდგომი სენტის, შოანასა და ზელენჯუკის ტაძრები უცხო ეკლესიის იურისდიქციაში ყოფილიყო. ასე, რომ ბერძენი სასულიერო პირები ალანებმა განდევნეს აფხაზთა სამეფოს მოთხოვნით.

4. რუსი მეცნიერები აღნიშნავენ, რომ მეათე საუკუნისათვის ჩამოყალიბდა ალანიის სამიტროპოლიტო, რომელიც სენტის ოლქს მოიცავდა. ეს აზრი არ დასტურდება წყაროებით.

პირიქით, ალანთა ეპისკოპოს თეოდორეს წერილის თანახმად, რომელიც მან კონსტანტინოპოლის პატრიარქს გაუგზავნა, მის სამწყსოში შემავალი ქრისტიან ალანთა ჯგუფები ცხოვრობდნენ ყირიმში, ხერსონთან და ბოსფორთან, დონის შესართავთან, ტამანზე. ამ თეოდორეს წერილში არ იხსენიება სენტი, შოანა ანდა ზელენჯუკი. ის წერილით აცნობებდა კონსტანტინოპოლის პატრიარქს, რომ ის გაემგზავრა თავის ეპარქიაში, რომელიც მდებარეობდა შუაგულ სკვითიაში, უწყლო ადგილას, ყირიმიდან 60 დღის გზაზე. შესაბამისად, ალანიის სამიტროპოლიტო მოიცავდა არა კავკასიის ალანიას, არამედ ყირიმის რაღაც სეგმენტსა და დონისპირეთის სტეპებს.

ამჟამინდელ ყარაჩაიში კი მე-11 საუკუნეში შესანიშნავი გუმბათოვანი ტაძრები იდგა არხიზ-ზელენჯუკისა, სენტისა თუ შოანასი. აქ ქალაქებიც არსებობდა, ამიტომაც გამონათქვამი, რომ მომთაბარე ალანებს „არა აქვთ სამღვდელმთავრო კათედრები“, არ შეეხებოდა კავკასიის ალანიას (ამჟამინდელ ყარაჩაის).

აქედან გამომდინარე, კავკასიის ალანია, სადაც დიდებული სამღვდელმთავრო გუმბათიანი კათედრებია, არ იყო კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქიის ადგილსამყოფელი. ეს ეპარქია დონისპირეთის ვრცელ სტეპებში არსებობდა, ნომადი ალანების ქვეყანაში, ხოლო კავკასიის ალანია, არა ნომადი, არამედ მკვიდრი ხალხით იყო დასახლებული. ის შედიოდა არა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოში, არამედ აფხაზეთის საკათალიკოსოში.

მაგრამ, მტკიცება იმისა, რომ სენტის ტაძარში აღმოჩნდა ბერძნული 965 წლის საქტიტორო წარწერა, ეწინააღმდეგება ამ თვალსაზრისს.

ბელეცკოის აზრით, სენტის ტაძრის დეკორირების პირველ ეტაპს განეკუთვნება სამშენებლო წარწერა. ამ დროს მიაკუთვნებს ის მოხატულობის პირველ ფენას და ათარიღებს 965 წლით. მისი აზრით, მეორე, მომდევნო, ეტაპზე ფრესკული გამოხატულებები შეათეთრეს, ხოლო აფსიდში დახატეს ოთხი დიდი ჯვარი და ორნამენტის ხაზი მათზე. ამ პერიოდის გამოსახულება ნაწილობრივ ჩანს.

უკეთ ჩანს დასავლეთის ჯვარი აფსიდის ჩრდილო მხარეს. ჯვარს აქვს ოდნავ გაშლილი ბოლოები. რომელიც გაშლილია თეთრ, წითელ და რუხ ფერებად. ჯვრის გარშემო წარწერაა – «IC XC». ჩანს, ასევე გამოიყურებოდა სხვა სამი ჯვარიც. მოხატვის პირველი ეტაპის დროინდელი ჯვრები გადაუხატავს ვლადიმროვს, მაგრამ მას ვერ შეუმჩნევია, რომ ეკლესია მრავალჯერ იყო მოხატული.

სენტის მხატვრობა მრავალფენიანია. ბელეცკოისა და ვინოგრადოვის კვლევით, უკვე მოხატვის მეორე ფენა გამსჭვალულია „ხალხური“ გემოვნებით, მხატვრობა არაპროფესიონალურია, ხაზები არამკვეთრია, სიმეტრია დარღვეული, შეუძლებელია ვილაპარაკოთ მხატვრის პროფესიონალიზმზე, – წერს ის. **линия не имеет четкости, симметрия сбита, и вряд ли можно говорить о работе профессионального художника.** ჯვრების მხატვარი არ იყო პროფესიონალი, მოხატვის მეორე ეტაპს მიაკუთვნებენ რამდენიმე მსხვილ წარწერას. მხატვრობის მეოთხე ეტაპს მიაკუთვნებენ კიდევ ერთ წარწერას. რა ენაზეა ეს წარწერები, მკვლევარები არ წერენ, თუმცა მუდავ

ასკენიან, რომ წარწერები მხოლოდ ბერძნული იყო. შესაძლოა, ამ ტაძარში ქართული წარწერების ნაშთები ამჟამადაც არსებობდეს, რასაც გამოწვლილვითი დაკვირვება ესაჭიროება, მაგრამ ასეთი მკვლევარი საქართველოდან ამ მხარეებში ჯერ-ჯერობით არ ჩანს.

მხატვრობის მესამე ეტაპს მიაკუთვნებენ ღვთისმშობლის გამოსახულებას, რომელიც დაუფიქსირებიათ დიაჩკოვ-ტარასოვსა და ვლადიმროვს. Ко второму этапу относится также несколько крупных надписей красной охрой, к четвертому этапу, проступает еще одна надпись, (Дьячков-Тарасов, 1899, с. 9, илл. 8; Владимиров, 1902, с. 11-12, табл. 7).

სენტი, ბელეცკოის სიტყვით, 965 წლიდან მე-11 საუკუნის ბოლომდე (1080 წლამდე) მოხატული ყოფილა ოთხჯერ, სხვადასხვა სტილით. ე. ი. ერთ საუკუნეში (115 წელში) ტაძარი ოთხჯერ მოუხატავთ.

ეს წარმოუდგენელია თუნდაც იმ მიზეზის გამო, რომ თვით დიდი დედაქალაქების გუმბათიანი ეკლესიებიც კი ასეთი გამალეული ტემპით (თითქმის ყოველ 25 წელიწადში ხელახლა) არ იხატება, თუ არსებობს ასეთი რამ, ალბათ, დიდი გამოწვლილია, მით უმეტეს მთიან რეგიონში. ამიტომ ამ მოსაზრებას ჩვენ არ ვეთანხმებით და მივიჩნევთ, რომ სენტი მოიხატა სხვადასხვა საუკუნესა და ეპოქაში.

მისი მოხატვა და მოვლა-პატრონობა უწყვეტად გრძელდებოდა მე-16 საუკუნემდე და წმიდა ლიტურგია იქ ამ პერიოდში უწყვეტად აღევლინებოდა. ეს არ იყო დაკავშირებული ალანებთან (რადგანაც ალანები აქედან მონღოლებმა გააძევეს), არამედ ამ რეგიონში მცხოვრებ ქრისტიანობისათვის თავდადებულ სვანებთან და აფხაზეთის საკათალიკოსოსთან.

საზოგადოდ, შუა საუკუნეებში ეკლესიის მოხატვა ურთულესი, ძალზე მნიშვნელოვანი მომენტი იყო, დაკავშირებული დიდ თანხებთან და სხვა მრავალ შრომატევად სამუშაოსთან. საჭირო იყო ფერების მომზადება, რაც შუა საუკუნეებში სახატავი მასალის ძალზე დიდი დეფიციტის გამო ურთულესი საქმე და დროში განელილი პროცესი იყო.

დეფიციტური იყო ასევე შესაბამისი ხელოსნებისა და მხატვრების მოძიებაც, მით უმეტეს, ეკონომიკურად ჩამორჩენილ მთიან რეგიონში.

ეს ყველაფერი მომზადებულიც რომ ყოფილიყო წინასწარ, ეკლესიის მოხატვას მაინც დიდი დრო ესაჭიროებოდა. ეკლესიის დიდი სიმაღლე, გუმბათი, საკურთხეველი, მოითხოვდა საგანგებო ხარაჩოებს. ამის გარდა წირვალოცვა არ უნდა შეწყვეტილიყო და მლოცველებსაც ეკლესიაში უნდა ელოცათ. ამიტომ, ალბათ, მოხატვის გრანდიოზულ საქმეს ათეულობით წელი ესაჭიროებოდა. შეუძლებელია სენტის ეკლესია ერთ საუკუნეში ოთხჯერ მოეხატათ.

არქეოლოგ კუზნეცოვის კვლევით, რომელიც ამ რეგიონს იკვლევდა, ალანები მე-11 საუკუნის ბოლოს განომადდნენ და მიატოვეს ეს ქალაქები, ხოლო მე-13 ს-ის დასაწყისში ისინი აქედან გააძევეს მონღოლებმა“.

ეს ეკლესიები მე-13, მე-14 და მე-15 საუკუნეებშიც მოქმედი იყო, რისი დასტურია სწორედ მისი მრავალჯერადი მოხატულობა, ეს ეკლესია ისეთი პატივცემული იყო, რომ მის მხატვრობას ყოველ საუკუნეში ანახლებდნენ მორწმუნეები.

მე-13 საუკუნის შემდეგ ამ რეგიონიდან ალანები უკვე განდევნილები იყვნენ და ქართველების გარდა ვის ესაჭიროებოდა წირვა-ლოცვა აქაურ მუსულმანებს თუ წარმართებს? ამ რეგიონში მხოლოდ ქართველობა, კონკრეტულად კი საქართველოს ეკლესიის მრევლი, დარჩა ქრისტიანული.

თვით ბელეცკის სიტყვით, რაღაც დროის შემდეგ, მეორე და მესამე ეტაპის გამოსახულებანი გადაფარული იყვნენ ახალი ნალესებით. *Спустя определенное время изображения второго и третьего этапов были перекрыты новой обмазкой.*

ბოლო ეტაპზე ტაძრის კედლები მთლიანად მოხატეს.

ვინ მოხატა? ბიზანტია აღარ არსებობდა. დასავლეთ კავკასიის ალანია ასევე უკვე აღარ არსებობდა, აქ აღარავინ იყო ქრისტიანი ქართველების გარდა.

მკვლევარი წერს: „სამწუხაროდ წარწერები თითქმის მთლიანად მოსპეს. **К сожалению, надписи почти полностью утрачены.**

ეს წარწერები მოისპო მხოლოდ რუსების მმართველობის დროს. ამ დროს, ჩანს, უფრო ქართული წარწერები მოსპეს.

სენტის ეკლესიაში ეს წარწერები უნდა ყოფილიყო განმარტებითი წარწერები შესაბამისი ფრესკებისა.

ნამდვილად ქართულია სენტის მხატვრობა?

ამის შესახებ თვით რუსი მკვლევარები წერენ, რომ სენტის ფრესკებში თვალში საცემია ქართული ნაკადი. **«ощутимой грузинской струи в сентинских фресках»** (Кузнецов, 1977, с.79). ქართული საეკლესიო სულით გამსჭვალულია აქაური ეკლესიები.

ვ. კუზნეცოვმა იპოვა მსგავსება ატენის სიონისა და სენტის ფრესკებში. **В.А. Кузнецов обратил внимание на сходство орнаментальных мотивов последнего слоя сентинских фресок с росписями Атенского Сиона** (Кузнецов, 1977, с.77, 79).

სენტთან დაკავშირებით ახსენებენ უდაბნოს მონასტრების ფრესკებსაც. ასევე გვერდს ვერ უვლიან მსგავსებას სვანების ეკლესიათა ფრესკებთან. მართლაც, სენტი, შეიძლება ითქვას, რომ ჩრდილო კავკასიის სვანეთში მდებარეობდა, ამიტომაც აქ სვანური საეკლესიო მხატვრობის გავლენა უეჭველი უნდა იყოს.

ამის მიუხედავად, დაინტერესებული რუსი თუ ოსი მკვლევარები მაინც მხოლოდ ბიზანტიურ ხელოვნებასთან აკავშირებენ სენტის მხატვრობას, თუმცა საბოლოოდ იძულებულნი არიან, მორცხვად, მაგრამ მაინც ქართულ გავლენაზე ისაუბრონ. **„нельзя отрицать и влияния Грузии“**

მკვლევარი მოხატვის პირველ ფენას ათარილებს 965 წლით, მეორესა და მესამეს მე-10 – მე-11 საუკუნეებით, მაგრამ არ ათარილებენ მეოთხე უფრო სრულ ფენას სენტის ეკლესიის მხატვრობისა.

სენტის ეკლესიის ბერძნულ საქტიტორო წარწერასთან დაკავშირებით ისმის კითხვა, რატომ მოათავსეს ბერძნული საქტიტორო წარწერა შეუსაბამო ადგილზე, იატაკიდან 2 მეტრზე უფრო მაღლა, სადაც მისი ნაკითხაც გაჭირდებოდა? ამასთანავე, ეს საქტიტორო, ყველა ტაძრისათვის საამაყო წარ-

წერა, მალევე დაუფარავთ შელესილობით და ფრესკებით („Уже на втором этапе она была перекрыта тонким слоем побелки“).

ისმის კითხვა: რატომ დაფარეს სენტის ბერძნული წარწერა ფრესკებით მრავალჯერ სხვადასხვა ეპოქაში? რატომ მალავდნენ მას საგულდაგულოდ?

ეს წარწერა ისე იყო დამალული უძველესი ნალესითა და ფრესკებით, რომ ის ვერ შეამჩნიეს მე-19 და მე-20 საუკუნეებშიც კი, სანამ ფრესკის ბოლო ფენები არ ჩამოცვივდა.

მართლაცდა, თვით ამ ეკლესიაში ამ წარწერის ბედი გაურკვეველია. კვლავ ისმის კითხვა-რატომ დაფარეს ბერძნული საქტიტორო წარწერა მალევე ახალი ნალესით? ეს დაუშვებელი იქნებოდა ნორმალურ ვითარებაში. ალბათ, იმიტომ, რომ მეორე კურთხევა ტაძრისა ქართული იყო და არ ესაჭიროებოდათ ძველის გახსენება, ანუ, შესაძლოა, მართლაც აკურთხეს სენტის ტაძარი აღნიშნული წარწერის შესაბამიად, მაგრამ მალევე ტაძარი ხელახლა უკურთხებიათ ქართველებს. ამიტომაც ძველი, უცხო იურისდიქციის წარწერა გადაფარეს ნალესით, შემდეგ კი რამდენჯერმე – ახალი ფრესკებით.

ნამდვილად საქტიტოროა ეს წარწერა და სენტის ეკლესიას ეკუთვნის?

სპეციალისტის სიტყვით, ეს წარწერა, შესაძლოა, თავდაპირველად სხვა საგანზე იყო მოთავსებული, თიხის, ლითონის ანდა ხის რაღაც სიბრტყეზე და მხოლოდ შემდგომ გადაიტანეს სენტის ეკლესიის კედელზე. ამიტომაც შეიძლება გამოითქვას ვარაუდი, იქნებ ბიზანტიაში რაიმე მაგარ მასალაზე დაწერეს ეს წარწერა (უკვე მზა-მზარეული ტექსტი) რომელიღაც ეკლესიაში მისატანად და ასე აღმოჩნდა ის სენტში.

სენტის ბერძნული წარწერა ასეთია: „იკურთხა და განახლდა ეკლესია ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლისა იმპერატორისა და ავგუსტოს ნიკიფორეს მეფობისას, და ალანიის ეკსუსიოკრატორ დავითისა და მარია ეკსუსიოკრატორისას, 2 აპრილს, წმიდა ანტიპასხის დღეს, ალანიის მაკურთხეველი მიტროპოლიტ თეოდორეს ხელით, ქვეყნის შექმნიდან 6473 წელს, დაინერა პატრიკის აპოკრისარ იმარეკის ხელით“.

ეს წარწერა ჩვენ გვაფიქრებინობს, რომ 1.სენტის ბერძნული წარწერა თავდაპირველად ბიზანტიაში დაინერა დაფაზე, რომელიც საგანგებო იყო მომზადებული გადასატანად. მისი გადატანა, ჩანს, განზრახული იყო კავკასიის ალანიაში აშენებულ რომელიღაც ეკლესიაში (შესაძლოა, ანაკოფიის ციხე-სიმაგრეში). აქედან, ის, შესაძლოა, რაღაც შემთხვევის გამო მოხვდა სენტის ეკლესიაში. 2.შესაძლოა ასევე ვიფიქროთ, რომ სენტის ეკლესიის ადგილზე ანდა მის მახლობლად ბიზანტიელებმა მართლაც ააშენეს რაიმე პატარა ზომის ეკლესია, რომლის ნაკვალებსაც არქეოლოგები უთითებენ კიდეც სენტის ეზოში. ბიზანტიელების აქედან გაძევების შემდეგ (რომელიც მოხდა ალანთა მეფეების ნებით), ეს პატარა ეკლესია დაინგრა, მაგრამ წარწერიანი დაფა გადარჩა და ეს წარწერა, ვითარცა ისტორიული მოგონება, გადაიტანეს აფხაზ მეფეთა მიერ აგებულ სენტის ახალი ტაძრის კედელზე. 3.ან წარწერა იყო ძველი ეკლესიის კედელზე და ის გადაიტანეს ახალში.

შოანას ეკლესიის ქართული ნაკვალავის განადგურება მე-20 ს.-ში

შოანის ეკლესია ყარაჩაი-ჩერქეზეთში (Shoana Church in Karachay – Cherkessia), ქართული ეკლესიაა, მას შუანას მონასტერი ერქვა. ეს ტერიტორია ქართული კულტურის არეალში იყო. ზოგი ცნობით, საქართველოს ისტორიულ საზღვრებში (სვანეთში) შემოდიოდა. აქედან მოსახლეობა ქრისტიანული აღმსარებლობის გამო განიდევნა მე-18 საუკუნის ბოლოს. რაც ფაქტად იქცა რუსეთის ხელისუფლებისათვის, 1839 წლიდან მოყოლებული რუსეთის იმპერიამ ახალი საზღვარი გაავლო საქართველოს (სვანეთსა) და ყარაჩაის შორის.

შოანა, ყარაჩაი – ჩერქეზეთში, გზაჯვარედინზეა, შოანადან გზები მიდის სოხუმსა და ყუბანში <http://www.dombayinfo.ru/#>

მიღებულია, რომ შოანას ეკლესია აგებულია მე-10 საუკუნეში. შედიოდა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში. მდებარეობს თავისუფალი სვანეთის ტერიტორიის იმ ნაწილში, რომელიც ამჟამად რუსეთის ფედერაციის ყარაჩაი-ჩერქეზეთშია.

დგას ყუბანის მარცხენა სანაპიროზე შოანას მთაზე, სოფელ ხეთაგუროვთან, ქალაქ კარაჩაევსკის ჩრდილოეთით 7 კილომეტრში. აგებულია ტიპიური ქართული საეკლესიო ტრადიციის შესაბამისად. გეგმაში არის სამნავიანი ჯვარგუმბათოვანი ნაგებობა, ეყრდნობა ოთხ სვეტს, სიგრძე და სიმაღლე არის 12,9 მ. და სიგანე (დასავლეთ ფასადი) – 8,9 მ.

2007 წელს საბოლოოდ დაუკარგეს პირველსახე შოანას ეკლესიას ოსური სოფლის ხეთაგუროვის მცხოვრებლებმა, რომელთაც ნებართვის გარეშე თვითნებურად „გაარემონტეს“ ეკლესია. მათ უხეშად ჩამოყარეს ეკლესიის შელესილობა მის ქვეშ მოქცეულ ძველ შელესილობასთან ერთად, რომელზეც იყო ძველი ფრესკები, შესაბამისად ხუცურ წარწერებთან ერთად.

ამ დროს, ჩანს, შეგნებულადაც განადგურდა ძველქართული წარწერები და სხვა უამრავი საგვარეულო ნიშან-დალები, გამოხატულნი ეკლესიის კედლებზე საუკუნეთა მანძილზე ეკლესიის წინაშე დამსახურებული სვანური საგვარეულოებისა. მათი უმცირესი ჯერ კიდევ არსებული, გადარჩენილი ნაწილი, ანუ გადარჩენილი ქართული ასო-ნიშნები (წარწერები) ამჟამად დაფიქსირებულიც კი არაა და, ალბათ, მალე გაანადგურებენ, როგორც თვითონ რუსი მკვლევარი წერს: В результате часть этой обмазки погибла, а на открывшихся частях в настоящее время имеются остатки древней декоративной росписи, греческие, арабские, грузинские, армянские и русские надписи различных эпох и многочисленные северокавказские родовые знаки-тамги. Все эти артефакты никак не зафиксированы и в скором времени могут быть утрачены.

https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D0%BE%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%85%D1%80%D0%B0%D0%BC

ესეც არ დააკლეს. 2011 წელს ეკლესია გადანვეს. 30 апреля 2011 года неизвестные подожгли храм. [იქვე]

შოანას ეკლესია ძველქართული ეკლესია რომ იყო, ეს კარგადაა ცნობილი ადგილობრივი მცხოვრებთათვის. მეცნიერ ბ. კალოევის ცნობით, შოანასთან მდებარე ოსური სოფლის კოსტა ხეთაგუროვის მცხოვრებლები ამ ეკლესიას უწოდებენ თავის ნამდვილ სახელს – „სვანების წმიდა გიორგი“-ს (Калоев Б. А. Вторая Родина Коста – Владикавказ: Ир, 1999). აქედან გამომდინარე, როდესაც ამ სოფლებმა ჩამოანგრიეს ეკლესიის ძველი შელესილობა ქართული ნიშნებითა და წარწერებით, კარგად იცოდნენ, რომ ისინი არა ალანების, არამედ ქართველების (სვანების) ეკლესიას ანადგურებდნენ, Осетины, проживающие в селе имени Коста Хетагурова, называют храм Суаны Уастырджы. См.: Калоев Б. А. Вторая Родина Коста – Владикавказ: Ир, 1999.

დასკვნა

რუსულ და შეიძლება ითქვას ქართულ სამეცნიერო წრეებში, რაც აისახება საინტერნეტო სივრცეზე, მიღებულია, რომ ზელენჯუკ-არხიზის, შოანა-შუნასა და სენტის ეკლესიები ალანური ტაძრებია, შემავალნი ალანიის ეპარქიაში, ნაგებნი ბიზანტიელთა მიერ მე-10 საუკუნეში, რომელნიც ამ საუკუნედან ვიდრე მე-19 საუკუნემდე უცვლელად იდგნენ, ამავე დროს სრულიად იჩქმალება მრავალი ცნობა, რომელიც მიუთითებს, რომ ეს ეკლესიები მოქმედებდნენ და მათ ერთგული მრევლი ჰყავდა მე-17, მე-18 საუკუნეებშიც კი, მაგალითად –

შუანას, იგივე შოანას ეკლესია მე-18 საუკუნეშიც მოქმედი იყო, „რადგანაც, თვითმხილველი გერმანელი მოგზაურის რეინგესის სიტყვით, აქ იკრიბებიან გლეხები და ქრისტიანი მღვდელი ატარებს ლოცვას“. მაშასადამე, მე-18 საუკუნეში, მღვდელი ლოცულობდა შუანას ეკლესიაში და მას მრევლი ჰყავდა.

2. შოანას ეკლესიის ქრისტიანული მრევლი მე-18 საუკუნეშიც კი ძლიერია. ის მოქმედა და ცდილობს, განსაზღვროს, თუ მათ შორის რომელია ღვთის მიერ უფრო გამორჩეული ქრისტიანი. უბრალო ხალხი, რიგითი ქრისტიანი გლეხები, ასეთად მიიჩნევენ ეკლესიის ახლოს, სწორედ უშუალოდ ეკლესიასთან, თუნდაც მეხის გამო დაღუპულს. ხალხური ადათით, ეკლესიასთან (ეკლესიისათვის) დაღუპულს მიაგებდნენ სათანადო პატივს, თუმცა, ცხადია, მღვდელი საეკლესიო წესების შესაბამისად მოქმედებდა.

ამჟამად რუსული ორიენტაციის მკვლევარები დაბეჯითებით ამტკიცებენ, რომ შოანას ეკლესია ალანებისა იყო, მაშინ, როცა ალანია ალანებიტურთ ჯერ კიდევ მე-13 საუკუნეში გაანადგურეს მონღოლებმა. მაშ, ვინ ლოცულობდა შოანას ეკლესიაში მე-18 საუკუნეში მღვდელთან ერთად, როგორც რეინგესი წერს? არა ალანები ანდა ოსები, არამედ ქართველები, კერძოდ კი სვანები. სწორედ მათ შემოინახეს მე-19 ს. დასაწყისში შე-

სანიშნავად მდგარი შოანას ეკლესია მთელი სახურავითა და კედლებით, რომელსაც მე-18 საუკუნეში თავისი ზარებიც კი ჰქონდა. ქართველები აქედან გააძევეს უფრო 18 ს.-ში მუსულმანურმა „სავიარებმა“. რუსებმა კი ეს უკანონობა დააკანონეს, ხოლო მე-19 ს.-ში აქ ოსები ჩაასახლეს, სოფელს ხეთაგუროვო დაარქვეს.

„ტაძართან ახლოს უნდა ყოფილიყო წიგნსაცავი, საიდანაც რაინეგს-მა წაიღო ორი წიგნი: ერთი საეკლესიო ცნობარი და მეორე, სავარაუდოდ, იესო ქრისტეს ცხოვრება. წიგნები დანერილი უნდა ყოფილიყო ბერძნულ ენაზე, თუმცა ამის შესახებ ჩვენ ზუსტი ცნობები არ მოგვეპოვება“, – წერს თ. დიასამიძე. მე ვფიქრობ, რომ მე-18 საუკუნეშიც კი შოანას მოქმედ მღვდელს ლიტურგიისა და ლოცვებისათვის წიგნები ესაჭიროებოდა და, ცხადია, ეს წიგნები ქართულენოვანი იყო, რადგანაც მე-18 საუკუნეში კავკასიის მთებში წირვა–ლოცვას არავინ აღასრულებდა ბერძნული, რუსული, ოსური ანდა აფსუათა ენებით. ერთადერთი სალიტურგიო ენა კავკასიაში მე-12 საუკუნედან ვიდრე მე-19 საუკუნემდე, რუსების გაბატონებამდე, იყო ქართული ენა. ესაა ფაქტი. სწორედ ქართული ენის კავკასიის მთიანი რეგიონიდან გასაძეველად შექმნეს რუსებმა ადგილობრივ დიალექტებზე საქრისტიანო წიგნები, რითაც არა მხოლოდ ქართული ენა გააძევეს კავკასიის მთებიდან, არამედ სათავე დაუდეს არაქართული და არაქრისტიანული ეთნოცნობიერების ფორმირებას და ყოფილქართულ ეთნოსუბსტრატზე ჩამოაყალიბეს ახალი პატარა ეთნოსები, ოღონდ უკვე მუსულმანური აღმსარებლობისა.

რუსულ საინტერნეტო სივრცეში ისმის კითხვა, რატომ არ დაანგრის მონღოლებმა ალნთა უსასტიკესი დევნისას ალანების ეკლესიებად მიჩნეული ზელენჯუკისა და სხვა ტაძრები, მათ არა აქვთ პასუხი ამ კითხვაზე, სინამდვილეში ეს ტაძრები იდგნენ საქართველოს სახელმწიფოს ტერიტორიებზე, კერძოდ კი დასავლეთ საქართველოში. საქართველოს სახელმწიფოსთან კი მონღოლებმა ზავი დადეს 1230-40-იან წლებში, სტეპების ალანებთან ომისას, ამის გამო ცხადია, მონღოლები ვერ შეეხებოდნენ ქართველი მეფეების მიერ ნაგებ და საქართველოს ტერიტორიაზე მდგარ ტაძრებს.

ზელენჯუკში არ იდგა კათედრა ალანის მიტროპოლიტისა, როგორც ამჟამადაა მიჩნეული, იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ კონსანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანის ეპარქია მდებარეობდა არა კავკასიის მთებში, არამედ დონისპირეთის სტეპებში, ის იქ შეიქმნა მომთაბარე, ნომადი ქრისტიანი ალანებისათვის

ნომად ალანებს, ამ გაშლილ ველებზე, თავიანთი მწემსური ცხოვრებიდან გამომდინარე არ ჰქონდათ ქალაქები, ამიტომაც ამ ეპარქიის მღვდელმთავარს ბიზანტიამ კათედრა დაუარსა სოტირიოპოლში, ლაზიკაში.

რაც შეეხება ზელენჯუკ-შოანა-სენტის ეკლესიებს ისინი აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურიდიქციაში შედიოდნენ, განსაკუთრებით იმის შემდეგ, რაც ამ რეგიონიდან კავკასიელ ალანთა მეფეებმა ბერძენი სასულიერო პირები გააძევეს აფხაზე მეფეთა მოთხოვნით.

კობეთის ჯვარი (Крест Морох (близ с. Кобет) ე.წ. ლათინური ჯვარი, სინამდვილეში ქართული ჯვარი ე.წ. სოფელ კობეთში, სოფელს აქვს ქართული დაბოლოება – ეთ.

над ущельем реки Джоджора, у селения Кобет в Южной Осетии, местечко-поляна Морах. სავარაუდოდ, ესაა ადგილობრივ მფლობელ – თავად ჯაფარიძეთა ჯვარი. ჯაფარიძეები აქედან გააძევეს შემოსულმა გაოსებულმა დედალებმა, ხოლო, თავადი ჯაფარიძე, როგორც ხალხური ლექსი გადმოცემს, აკუნეს.

საქართველოს სსრ.
ქალხორისა და ახალხევის რაიონები.
1945 წელი

არხიზ-ზელენჯუკის, სენტისა და შოანას ეკლესიები მდებარეობენ ამ რუკაზე აღნიშნულ ქ. თებერდასა და დომბაის ახლოს, ისტორიული თავისუფალი სვანეთის მინანქალზე.

სვანური ნაკვალევი ჩრდილო კავკასიაში

შოანას (შუანს) ეკლესია

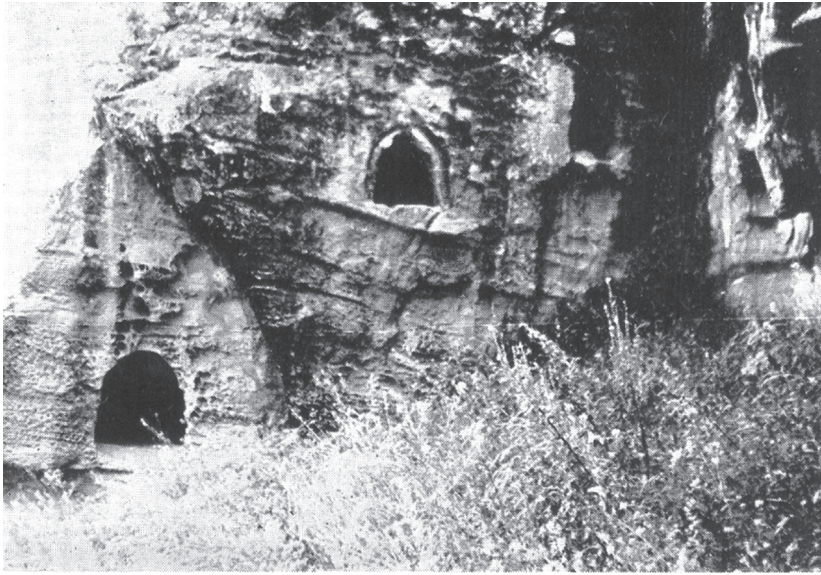

შუანას ანუ შოანას ეკლესია

როგორც უკვე არაერთხელ აღვნიშნეთ შოანასთან მცხოვრები ადილები აღნიშნავენ, რომ შოანას ეკლესია სვანების ეკლესიაა. ისინი დაბეჯითებით იმეორებდნენ გადმოცემებს მეფე თამარისა და მისი ჯარის აქ ყოფნის შესახებ, უჩვენებენ თამარის დიდ ქვას ჯვრის გამოსახულებით, ასევე, თამარის ჯარის მოსასვენებელ კლდეში ნაკვეთ სენაკებს, თამარის დიდ ლოდს, რომელსაც თამარის ცხენის ფლოქვების ანაბეჭდები აქვს და სხვა. ასე, რომ ადგილობრივი მოსახლეობა ამ ეკლესიას ქართულ სახელმწიფოსთან და ცივილიზაციასთან აკავშირებდა, თუმცა ოფიციალური პროპაგანდა უკვე ათეულობით წელია მათ (ადგილობრივ მოსახლეობას), დაბეჯითებით უნერგავს თვალსაზრისს, რომ ეს ეკლესია არა ქართული, არამედ ალანურია. <http://meufeania.info/zelenjukii/>

შოანას ანუ სვანების ეკლესია მე-19 ს.-ში გადააკეთეს რუსულ მონასტრად, შელესეს და გადახურვა შეუცვალეს. ამ დროისათვის ამ ეკლესიასთან ჩამოასახლეს ოსები და დაუარსეს სოფელი ხეთაგუროვო, მისმა მცხოვრებლებმა 2007 წელს ეკლესიის კედლები ჩამოფხიკეს, რემონტის მომიზეზებით, ამ დროს ნარჩენი ნაშთი ძველი ფრესკებისა მოისპო, მათ შორის ქართული წარწერებიც, ამის შემდეგ, მალევე 2011 წლის 30 აპრილს უცნობებმა ეკლესია გადაწვეს. ამ სოფლის მცხოვრებნი ამ ტაძარს-„სვანების წმ. გიორგის ეკლესიას“ უწოდებენ. https://ru.wikipedia.org/wiki/Шоанинскии_храм

ოთახები კლდეში (თამარის მთის მიდამოები) «Комнаты» в скале

შონას ეკლესიასთან ხალხის მიერ „თამარ მეფის ჯარის სადგომებად“
სახელდებული გამოქვაბულებში კლდეში.

ფოტო-ქვა-ჯვარი შუნას (შონას) ეკლესიასთან. სტელაზე გამოხატული ჯვრის
თავი წააგავს თამარის გვირგვინის ფორმას.

სენტის ტაძარი. <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c8/SaintsChurch2.jpg>

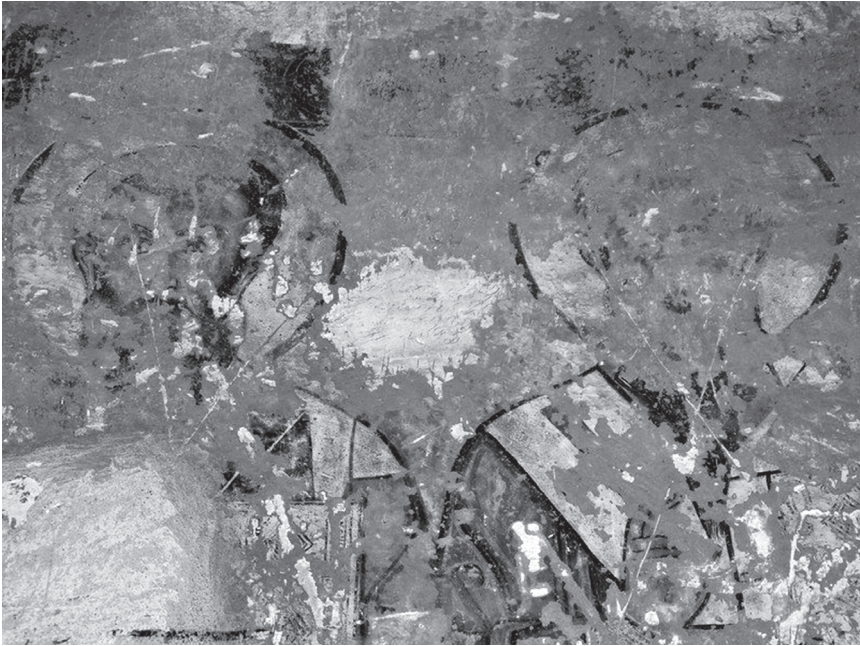
სენტის ტაძარი, საძვლით.
https://ru.wikipedia.org/wiki/Сентинский_храм#/media/Файл:SaintsChurch3.jpg

სენტის საძვალის ფორმა მიაგავს პეტრინონის საძვალეს

ეტრინონის საძვალე.

გადაფხეკილი, სავარაუდოდ, ქართული წარწერა სენტში

ზელენჯუკის ჩრდილო ტაძარი, აგებული აფხაზ მეფეთა მიერ 932-1032 წლებში საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში, ტიპიური ქართული საეკლესიო ჯვარგუმბათოვანი საეკლესიო სტილით, რომელსაც უსაფუძვლოდ აცხადებენ „ალანურ არქიტექტურად“.

ზელენჯუკის ეკლესია (ასლია ლიხნისა, შეასაბამისად, ის არის არა ალანური საეკლესიო არქიტექტურით ნაგები, როგორც ამჟამად ამტკიცებენ, არამედ ტიპიური ქართული საეკლესიო ნაგებობაა)

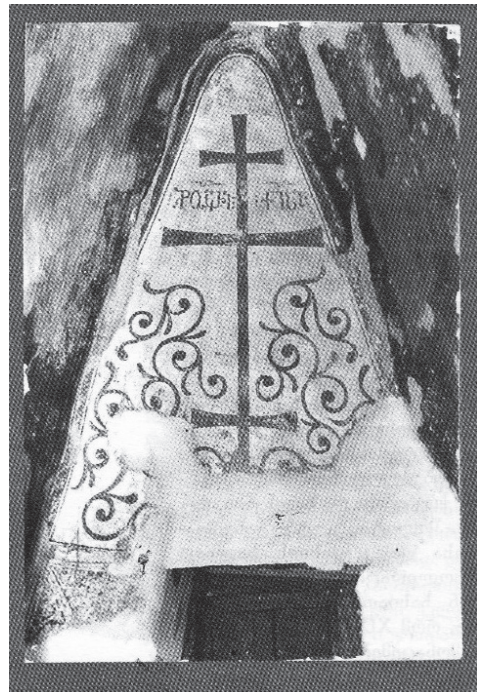
ლიხნის ტაძარი, (რომლის ასლიცაა ზელენჯუკის ეკლესია).

ჯვრის ცენტრში – ქართული დიდი ქარაგმა ასომთავრულით შესრულებული „ჯ-ო“ (ჯვარო) ზელენჯუკთან

სვანური მურყვამის ქვა ზელენჯუკთან, სადაც, წარსულში, ადგილობრივი ქრისტიანი სვანები ალასრულებდნენ სარიტუალო ცერემონიებს (მეჯიბრებითი ცეკვები, კოშკობა, მურყვამობა).

ჯვრის გამოსახულება. ნუზალის სამლოცველო. ისტორიული დვალეთი. ჩრდილოეთ ოსეთი. ქართული წარწერა – ოსეთის ნუზალის სამლოცველო

წმიდა იოანე. ნუხალის სამლოცველო. XIII ს.
ისტორიული დვალეთი (ჩრდილოეთ ოსეთი).

ქართული წარწერა ოსეთის ნუხალის სამლოცველო

თავი VI

ალანია პოლიტიკაში

საქართველოს სახელმწიფოებრივი მთლიანობის რღვევის მიზნით პოლიტიკაში ალანიის გამოყენება

2017 წლის 14 ოქტომბერს რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტმა ბატონ-მა პუტინმა გამოსცა ბრძანებულება ალანიის გაქრისტიანების 1100 წლისთავის დღესასწაულის საგანგებოდ აღნიშვნის შესახებ.

პრეზიდენტი ვ. პუტინი თავის ბრძანებულებაში იძლევა ასეთ განკარგულებას –

“ალანიის გაქრისტიანების 1100 წლისთავთან დაკავშირებით ვადგენ:

1. მიღებულ იქნას რუსეთის ფედერაციის მთავრობის წინადადება 2022 წელს ალანიის გაქრისტიანების 1100 წლისთავის დღესასწაულის აღნიშვნის შესახებ.
2. რეკომენდაცია ეძლევა რუსეთის ფედერაციის სუბიექტების სახელმწიფო ძალაუფლების ორგანოებს და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებს მონაწილეობა მიიღონ ალანიის გაქრისტიანების 1100 წლისთავის დღესასწაულის მომზადებისა და ჩატარების ღონისძიებებში.
3. ეს ბრძანება ძალაში შედის მისი ხელმოწერის დღიდან.

რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტი ვ. პუტინი
მოსკოვი, კრემლი, 14 ოქტომბერი 2017 წ.

480

МОСКВА, 16 октября. /ТАСС/. <http://tass.ru/obschestvo/4648321>

პრეზიდენტის ამ განკარგულებით რუსეთის სახელმწიფო ორგანოები შეუდგნენ სამზადისს რათა 5 წლის შემდეგ – 2022 წელს დიდი ზეიმით აღინიშნოს ალანიის გაქრისტიანების 1100 წლისთავი.

მზადების მაშტაბს მიუთითებს ისიც, რომ რუსეთის მთავრობის უმაღლესი პირები, კერძოდ ვიცე პრემიერი (ოლგა გოლოდეცი) უხელმძღვანელებს ორგკომიტეტს, რომელიც მოამზადებს ამ იუბილეს, მის მოადგილედ დანიშნულია ჩრდილო ოსეთის მეთაური ვიარჩესლავ ბიტროვი, 26 კაციანი ორგკომიტეტის შემადგენლობაშია ეროვნებათა საქმეების ფედერალური სააგენტოს მეთაური იგორ ბარინოვი და სხვა უმაღლესი რანგის სახელმწიფო მოხელეები.

ისმის კითხვა, რატომ მიანიჭა რუსეთის მთავრობამ ალანიის გაქრისტიანებას ასეთი დიდი მნიშვნელობა?

სინამდვილეში საქმე ეხება საქართველოს ოკუპირებული რეგიონის – სამაჩაბლოს ანუ სამხრეთ ოსეთის ახლა უკვე კულტურულ ანექსიას, მისი ისტორიის სრულ გაყალბებას საერთაშორისო მასშტაბით, რადგანაც ამ დღესასწაულში მონაწილეობას მიიღებენ მსოფლიოს ყველა მართლმადიდებელი ეკლესიის ოფიციალური პირები, პატრიარქები და მღვდელმთავრები, ასევე მრავალი სახელმწიფოს დელეგაცია. მათთვის საგანგებოდ იწერება ახალი ისტორია, რომ სამხრეთ და ჩრდილო ოსეთი ისტორიულად წარმოადგენენ ერთიან ეთნოკულტურულ სივრცეს, რომელსაც ერქვა ალანია, რომელსაც გააჩნდა სახელოვანი უძველესი საქრისტიანო წარსული.

ამის შესახებ მრავალჯერ განაცხადა რუსეთის საპატრიარქოს ვლადიკავკაზისა და ალანიის ეპარქიის მმართველმა ეპისკოპოსმა ლეონიდემ. მისი სიტყვით ალანიის გაქრისტიანების 1100 წლისთავი უნდა გადაიქცეს უმნიშვნელოვანეს მოვლენად არა მხოლოდ რუსეთის ფედერაციის სუბიექტებისათვის, არამედ მართლმადიდებლური თანამეგობრობისათვისაც. მან ეს განაცხადა ფედერალური და რესპუბლიკური დონეების უმაღლეს მოხელეებთან შეხვედრისას.

დადგინდა, რომ იუბილეს არ ექნება მხოლოდ შიდასაეკლესიო ხასიათი.

ნაბრძანებია, დღესასწაულის პროგრამაში ჩაერთოს 1. ღონისძიებანი ალანიის სასულიერო პირებისა და მოღვაწეების წარმოჩენისა. 2. პროექტები მეცნიერების, კულტურისა და განათლების სფეროში. 3. სოციალური პროექტები, 4. საგამომცემლო საქმიანობა. – цитирует ТАСС епископа Владикавказского и Аланского Леонида

საიუბილეოდ გაიხსნება ჩრდილო კავკასიაში ყველაზე დიდი ტაძარი ალაქსანდრე ნეველის სახელობისა. მის კურთხევის საზეიმო წირვას დაესწრებიან მსოფლო ეკლესიების მეთაურები და უამრავი დელეგაცია სხვადასხვა ქვეყნიდან.

პრეზიდენტის მიერ გამოცემულ ბრძანებულებას რამდენიმე თვით ადრე ნინ უძღოდა სამხრეთ ოსეთში რეფერენდუმის ჩატარება.

2017 წლის 9 აპრილს სამხრეთ ოსეთში ჩატარდა რეფერენდუმი, რომლის მიზანი იყო, რომ სამხრეთ ოსეთს წოდებოდა ახალი სახელი – ალანია. ამ რეფერენდუმის შედეგად სამხრეთ ოსეთს ეწოდა „სახელმწიფო ალანია“, ხოლო, უფრო ადრე, ჩრდილო ოსეთსაც ალანია უწოდეს.

რეფერენდუმის შედეგი 2017 წლის აპრილისავე თვეში სამხრეთ ოსეთისა და ჩრდილო ოსეთის მეთაურებმა აცნობეს პრეზიდენტ ვ. პუტინს და მიმართეს თხოვნით რათა ფედერალურ დონეზე აღნიშნულიყო ეს გამარჯვება.

რუსეთის ხელისუფლებამ გადაწყვიტა, რათა საერთაშორისო წრეებისათვის ე.წ. „ორი ალანია“ (სამაჩაბლო – სამხრეთ ოსეთი და ჩრდილო ოსეთი) წარმოჩენილიყო ვითარცა დიდი წარსულის მქონე ერთიანი ეთნოკულტურული სივრცე, ასეთმა აღიარებამ აღაფრთხოვანა სამხრეთ ოსეთის ხელმძღვანელობა, მათ მაშინვე საჯაროდ განაცხადეს:

„ისტორიული მომენტი დადგა! დროა ოსეთის ორივე ნაწილი გამთლიანდეს, ისევ ძველი ერთობა დაიბრუნოს და მთლიანად რუსეთის ეგიდის ქვეშ გავერთიანდეთ“.

მიზანშეწონილად იქნა მიჩნეული ამ იდეის მიწოდება საზოგადოებისათვის ალანიის გაქრისტიანების 1100 წლისტავის იუბილეს სახით.

პრეზიდენტის ადმინისტრაციაში დოკუმენტების დამუშავების შემდეგ მიღებულ იქნა უმაღლესი თანხმობა და მიეცა შესაბამისი მითითებები რუსეთის მტავრობას.

2017 წლის 14 ოქტომბერს რუსეთის პრეზიდენტის მიერ გამოცემული ბრძანებულება ალანიის გაქრისტიანების დღესასწაულით აღნიშვნის შესახებ მიჩნეულ იქნა აღნიშნული მიზნის აღსასრულებლად ერთერთ ყველაზე მნიშვნელოვან ნაბიჯად <https://sputnik-abkhazia.ru/news/20171017/1022152820/ukaz-o-prazdnovanii-1100-letiya-kreshheniya-alanii-podpisal-vladimir-putin.html>

უნდა აღინიშნოს რომ ისტორიულად ალანია არასოდეს რქმევია სამხრეთ ოსეთს, მართალია არსებობდა კავკასიის ალანია, მაგრამ ის მოიცავდა ჩრდილოეთ კავკასიის დასავლეთ ნაწილს, ძირიადად, თანამედროვე ყარაჩაისა და ბალყარეთს. ამიტომაც თვით რუსეთის ფედერაციის შიგნითვე გამოჩნდნენ ავტორიტეტული წრეები, რომელნიც აპროტესტებდნენ სამხრეთ ოსეთისათვის ალანიის სახელის დარქმევას, ერთერთი ასეთი იყო ჩრდილო კავკასიაში მდებარე ყარაჩაი-ჩერქეზეთი.

სამხრეთ ოსეთში აღნიშნული რეფერენდუმის ჩატარებამდე რამდენიმე ხნით ადრე ყარაჩაი-ჩერქეზეთის სახალხო კონგრესმა ოფიციალური წერილით მიმართა რუსეთის მთავრობას, რათა არ ეცნო სამხრეთ ოსეთი ალანიად. ყარაჩაი-ჩერქეზეთის სახალხო კონგრესმა რუსეთის საგარეო საქმეთა მინისტრს, სერგეი ლავროვს ოფიციალური წერილით მიმართა და სთხოვა, რომ რუსეთმა სამხრეთ ოსეთი «ალანიად» არ ცნოს, თუ ეს საკითხი სამხრეთ ოსეთში დაგეგმილი რეფერენდუმით გადაწყდება. როგორც განცხადების ავტორები წერენ, აღნიშნული გეგმა იწვევს დასაბუთებულ შეშფოთებას, ვინაიდან ის პრინციპულად ეწინააღმდეგება ისტორიის რეალურ ფაქტებს. მათი თქმით, ისტორიულად, ალანია იყო ჩრდილო კავკასიის სახელმწიფო, რომელიც მოიცავდა ძირითადად ყარაჩაი-ჩერქეზეთსა და მის აღმოსავლეთით მდებარე ვრცელ მხარეებს. «გარდა ამისა, უკანასკნელი ერი, რომელიც «ალანის» სახელს ატარებდა, არის ყარაჩაი-ბალყარეთის ხალხი. შესაბამისად, თვითნებური და ცალმხრივი მითვისება სახელწოდებისა – «ალანია» – განიხილება, როგორც ოფიციალური პრეტენზია ისტორიულ მემკვიდრეობაზე, მომავალში შესაძლო პრეტენზიებით ჩვენი ტერიტორიის მიმართ», «ზემოთ ჩამოთვლილი გარემოებებიდან გამომდინარე, გთხოვთ, მიიღოთ ყველა ზომა, რათა ოფიციალურმა რუსეთმა არ აღიაროს ეს ცვლილება – ნათქვამია ყარაჩაი-ჩერქეზეთის სახალხო კონგრესის ოფიციალურ წერილში. <https://imedinews.ge/ge/msoflii/5632/karachaicherqezetis-sakhalkho-kongresi-rusets-stkhovs-ar-tsnos-samkhret-oseti-alaniad>

ჩრდილოეთ კავკასიის რესპუბლიკებს შორის უკვე რამდენიმე წლის განმავლობაში მიმდინარე ომი ე.წ. “ალანური მემკვიდრეობისთვის”. ჩრდილოეთ ოსეთისა და ე.წ. “სამხრეთ ოსეთის”, ინგუშეთისა და ყარაჩაი-ჩერქეზეთის სამეცნიერო ელიტები ერთმანეთის მიყოლებით გამოდიან სხვადასხვა ინიციატივებით, რათა საკანონმდებლო დონეზე დაიკანონონ ექსკლუზიური უფლება **“ალანიის შუა საუკუნეების კულტურული ძეგლების მემკვიდრეობაზე”**. ისინი თვლიან, რომ ალანია – ეს იყო შუა საუკუნეების სამეფო კავკასიაში, რომელიც რეგიონის რამდენიმე რესპუბლიკის ამჟამინდელ ტე-

რიტორიებს მოიცავდა. “ფაქტობრივად, ალანური მემკვიდრეობა ერთმანეთში გაიყვეს ოსურმა ელიტებმა და მართლმადიდებელმა ეკლესიამ. საქმე ხომ შუა საუკუნეების კულტურულ მემკვიდრეობას ეხება”, – ამბობს ექსპერტი ყარაჩაი-ჩერქეზეთიდან <http://accent.com.ge/ge/news/details/51064>

როგორც აღინიშნა, მიუხედავად იმისა, რომ თვით რუსეთის ფედერაციის სუბიექტების შიგნითაც კი სამხრეთ ოსეთისათვის ალანიის სახელის დარქმევას მიიჩნევენ ისტორიის გაყალბებად, მაინც რუსეთმა ალიარა სახელის ეს გადარქმევა.

როგორც აღინიშნა, 2017 წლის აპრილში სამხრეთ ოსეთს ეწოდა ალანია, ისევე როგორც 5 წლით ადრე ჩრდილო ოსეთს. ამავე წლის აპრილისავე თვეში რუსეთის ფედერაციის უმაღლესმა ხელისუფლებამ გადაწყვიტა ეს ორი ალანია ერთიან ეთნო-კულტურულ და საეკლესიო ერთეულად წარუდგინონ მთელ მართლმადიდებლურ სამყაროს, რადგანაც 2022 წლის დღესასწაულში მსოფლიოს ყველა ეკლესიის დელეგაციის ვიზიტი იგეგმება.

იდეოლოგიური შემზადებისათვის განსაკუთრებული აქტივობით გამოირჩევა ვლადიკავკაზისა და ალანიის ეპისკოპოსი ლეონიდე, რომელმაც პრეზიდენტ პუტინის მიერ ბრძანებულების გამოცემა ასე შეაფასა –

„რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტის ბრძანებულება აფორმულირებს უმაღლესი სახელმწიფო ხელისუფლების, ასევე, საეკლესიო და სამეცნიერო საზოგადოების მიერ ცნობას ფაქტისა, რომ შუასაუკუნეთა ალანური ქრისტიანული სახელმწიფოს უშუალო მემკვიდრეა თანამედროვე ალანია-ოსეთი, თანაც, უცილობლად, ამჟამად არსებულ საზღვრებში. ეს აბსოლუტურად სამართლიანია, რადგანაც სწორედ აქ, ამ ერთიან ეთნოკულტურულ სივრცეში ოსმა ხალხმა დაიცვა თავისი იდენტობა და ძველი კულტურა, რომლის განუყოფელ ნაწილს მრავალი საუკუნის წინ წარმოადგენდა ქრისტიანობა – ალანური მართლმადიდებლობა, თავის თავში გამაერთიანებელი და შემნახველი წინა ათასწლეულების კულტურული ტრადიციებისა“ – ბრძანებს ვლადიკავკაზელი მეუფე.

<https://regnum.ru/news/2335106.html>

ჩვენი საზოგადოება ამჟამად გლოვობს და განიცდის ოშკის, ბანასა თუ ხახულის ტაძრების უბედობას, მაგრამ ისინი დაიკარგა ჩვენი წინაპრების დროს, ილია მართალი ამბობს, – “მოვიკლათ წარსულ დროებზე დარდი, ჩვენ ჩვენი უნდა ვშვათ მყოობადი,” ეს იმას ნიშნავს, რომ ჩვენ უფრო მეტად უნდა ვიზრუნოთ ჩვენს მყოობადზე ანუ ჩვენს აწმყოზე, ჩვენს ამჟამინდელ ვითარებაზე. უმჯობესია წარსულზე დარდის ენერგია გამოვიყენოთ იმისათვის რათა ახლა, ჩვენსავე დროს იდეოლოგიურად მაინც არ დავკარგოთ დაკარგვის ბურუსში მდგარი აფხაზეთში ბიჭვინთის, ბედიის, მოქვის, დრანდის, სამაჩაბლოში იკორთისა და სხვა ტაძრების ქართული საეკლესიო წარსული. მათ რუსულ საინტერნეტო სივრცეში უკვე არა ქართულ არამედ ე. წ. ალანურ-ბიზანტიურ არქიტექტურულ სკოლას მიაკუთვნებენ.

აფხაზეთისა და სამაჩაბლოს ქართული საეკლესიო საგანძურს სწორედ ახლა, ყალბი და ცრუ სამეცნიერო გამოკვლევებით გვაცლიან ხელიდან, მათ შლიან ქართული კულტურის სფეროდან.

ამის ნათელი მაგალითია სამაჩაბლოში, ანუ ქართლის შუაგულში „ალანის ეპარქიის დაარსება“.

რუსულ და უცხოურ საინტერნეტო სივრცეში განთავსებულია ინფორმაცია ალანიის ეპარქიის შესახებ, რომლის მიხედვითაც ეს ეპარქია დაფუძნებულია, „ფაქტიურად უმოქმედო საქართველოს მართმადიდებელი ეკლესიის ნიქოზისა და ცხინვალის ეპარქიის ტერიტორიაზე, დაარსებულია 2005 წელს სამხრეთ ოსეთის რესპუბლიკაში და შედის საბერძნეთის ჭეშმარიტ-მართმადიდებელ ქრისტიანთა იურისდიქციაში (ქრისტოსტომოსის სინოდი). 2011 წლის მაისიდან დროებით იმართება მეფონის ეპისკოპოს ამბროსი ბერდომის მიერ. ალანიის ეს ეპარქია მოიცავს 3900 კვადრატულ კილომეტრს, 55 ათასი მოსახლეობით. სულ 7 მოქმედი ეკლესია გაჩნია, მათ შორის 4 ცხინვალში“.

საბერძნეთიდან ცხინვალში მწვალებელ ეპისკოპოს ამბროსის ჩასვლა აღინიშნა დიდი ზეიმით, ოსი სეპარატისტების ხელმძღვანელებმა განაცხადეს ახალი სიცრუე, რომ ეპისკოპოსმა ამბროსიმ „500 წლის შემდეგ აააღორძინა ალანიის ეპარქია“. „спустя 500 лет возродилась Аланская епархия,»

<https://www.ekhokavkaza.com/a/29175501.html>

ისინი მთელ მსოფლიოს არწმუნებენ რუსული მასმედიის გამოყენებით, რომ თითქოსდა ცხინვალის რეგიონს 500 წლის წინ, ანუ მე-15, მე-16 საუკუნეში მოიცავდა ალანიის ეპარქია, რომელიც გააუქმეს ქართველებმა, მაგრამ ის სასწაულებრივად აღორძინდა ახლახან, 500 წლის შემდეგ.

ოსეთი მძაფრი და ყველაფრის მომცველი უძლიერესი ჭავლით ყალბდება საქართველოს ეკლესიის ისტორია რუსულენოვან სამეცნიერო და პოლიტიკურ სივრცეში, რომ ახლა უკვე ქართულ მხარეს ესაჭიროება მტკიცება იმისა, რომ ვახტანგ გორგასლის დროიდან, ვიდრე 2008 წლამდე ცხინვალის რეგიონი ანუ შიდა ქართლი მუდამ საქართველოს საპატრიარქოს ნიქოზის, სამთავისის, ნილკნის, მცხეთის და სხვა ქართულ ეპარქიებში შედიოდნენ და სახელი ალანია არც კი გაუგონიათ ამ რეგიონში მე-20 საუკუნემდე. „პრავასლავანაია ენციკლოპოედიას“ ტომეულებმაც შეუწყეს ხელი ამ საქმეს, ჯერ კიდევ 10-იოდე წლის წინ იქ ჯავისა და ყაზბეგის რაიონები კონსტანტინოპოლის ალანიის ეპარქიის ნაწილებად ცხდებოდა, ცნობილი ტყობა-იერდის ქართულ ეკლესიასთან ერთად, ისევე როგორც მთელი დასავლეთ საქართველო ასევე კონსტანტინოპოლის იურისდიქციასი შემავლად, ამ ტეორიას ამჯამადაც კი იზიარებენ თბილისელი ისტორიკოსების დიდი ნაწილი, რომელნიც არ აკრიტიკებენ ამ საბჭოურ საისტორიო თეორიას.

თუ როგორ დაუმორჩილეს ცხინვალის ალანიის ეპარქია 2008 წლის შემდეგ საბერძნეთის ეკლესიას, ამის შესახებ წერს რუსეთის საზღვარგარეთული სინოდის ყოფილი მღვდელმთავარი ავაფანგელ პაშკოვსკი

[.https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%)

Агафангел Пашковский. Русская Православная Церковь Заграницей at Русская православная церковь.

ის სიტყვასიტყვით წერს შემდეგს – „დღეს ნათელია, რომ რუსეთისა და საქართველოს დაპირისპირების წლებში, რუსეთმა დაიპყრო საქართველოს ტერიტორიები – აფხაზეთი და სამხრეთ ოსეთი. სამხრეთ ოსეთისა (და აფხაზეთის) მართლმადიდებელი ეკლესიები შედიოდა საქართველოს საპატ-

რიარქოს შემადგენლობაში. იმისათვის რათა სამხრეთ ოსეთი გაეთიშათ საქართველოს ეკლესიისაგან, კრემლში მაღალმა მოხელემ, ვინც კავკასიაში სიტუაციას კურირებს, მიიღო გადაწყვეტილება მიემართა უცხოეთის რუსული ეკლესიის სინოდისათვის (ამ საკითხებში ნეიტრალური ეკლესიისათვის), რათა მას სამხრეთ ოსეთის ქრისტიანები შეეყვანა თავის იურისდიქციაში (ე.ი. უცხოეთის რუსული მართლმადიდებელი ეკლესიის („ურმე“) სინოდში). „ურმე“-ს სინოდს შესაბამისი წერილით მიმართა სამხრეთ ოსეთის პრეზიდენტმა. ისინი მიიღეს. რაც „ურმე“ შეუდგა რუსეთის საპატრიარქოსთან შეერთების სამზადისს, ამის შემდეგ სამხრეთ ოსეთი მიიერთა ბერძნულმა ეკლესიამ, რომელთანაც „ურმეს“ კავშირი ჰქონდა. ამჟამად სამხრეთ ოსეთის ხელმძღვანელობის მიერ გადაწყვეტილია სამხრეთ ოსეთის ქრისტიანები გადასცეს კირილს. კრემლში ჩანს რაღაც გადაწყვეტილება უკვე მიღებულია. პატრიარქ კირილედან სამხრეთ ოსეთის ქრისტიანების ჩათვლით ყველა ვალდებულია კრემლის გადაწყვეტილება აღასრულოს – წერს რუსი მღვდელმთავარი აგაფანგელ პაშკოვსკი.

ამ რუსი მღვდელმთავრის წერილიდანაც ჩანს, რომ პოლიტიკური მიზეზებით კრემლის მაღალჩინოსანმა სამხრეთ ოსეთის მრევლი გამოყვანა კანონიკური (ანუ ქართული) მართლმადიდებელი ეკლესიის წიალიდან და შეიყვანა მწვალებელთა ე.წ. „კიპრიანეს სინოდში“, შემდეგ რამდენჯერმე გადაამისართეს ეს „იურისდიქცია“, საბოლოოდ კი ის, სამხრეთ ოსეთის ე. წ. პრეზიდენტის განცხადებით, შეერთებულ იქნება მოსკოვის საპატრიარქოსთან.

<http://litbook.ru/article/7885/>

აღსანიშნავია, რომ უფრო ადრე, ჩრდილო ოსეთში ვლადიკავკაზის ეპარქიასაც 2012 წელს, ასევე „აღსანიშნავი ეპარქია“ უწოდეს. ამჟამად მისის სახელია „ვლადიკავკაზისა და აღსანიშნავი ეპარქია“.

ვლადიკავკაზის კათედრა დაარსებულ იქნა 1875 წელს, როგორც საქართველოს საეგზარქოსოს ქართლ-კახეთის ეპარქიის საქორეპისკოპოსო. 1885 წლიდან კი ვლადიკავკაზის კათედრა საქართველოს საეგზარქოსოს თავისთავადი კათედრა გახდა.

რადგანაც ისტორიულად საქართველოს ეკლესია საუკუნეთა მანძილზე ახორციელებდა თავის იურისდიქციას ჩრდილო კავკასიაში, შესაბამისად მე-19 საუკუნეში საქართველოს საეგზარქოსოს ვლადიკავკაზის კათედრის შემადგენლობაში შევიდა ჩრდილო კავკასიის დაღესტნისა და თერგის ოლქები, ასევე ყუბანის ოლქის ნაწილი (თერგის ოლქს შემდეგში ინგუშეთ, ჩეჩნეთი და ჩრდილო ოსეთი ეწოდა). ეპარქიის ტერიტორია იკავებდა 99 000 კვ.კმ-ს.

ვლადიკავკაზის ეპარქია შემდეგ ჩამოაშორეს საქართველოს საეგზარქოსოს და გადასცეს სტავროპოლის ეპარქიას, მას, 2012 წლიდან ეწოდება აღნიშნული სახელი – „ვლადიკავკაზისა და აღსანიშნავი ეპარქია“.

https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%B5%D0%BF%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B8%D1%8F

ჩრდილო ოსეთის ეპარქიის ისტორია აჩვენებს, რომ არა თუ შიდა ქართლი და ცხინვალი, ისტორიულად ჩრდილო კავკასიაც საქართველოს ეკლესიის შემადგენლობაში შედიოდა და წყაროებში მასთან კავშირში არასოდეს იხსენი-

ეზა ალანიის ეპარქია, მხოლოდ 21-ე საუკუნეში პოლიტიკური მიზეზების გამო გადაწყვიტა მოსკოვმა გაეყალბებინა ეკლესიის ისტორია ჩრდილო და სამხრეთ ოსეთთან დაკავშირებით ახალი ტერმინის „ალანიის“ შემოღებით.

ეკლესიის იტორიის გაყალბებისათვის გამოყენებული იქნა რეალური ფაქტი იმისა, რომ ნამდვილად არსებობდა ალანიის ეპარქია, მაგრამ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ეპარქიათა ნუსხებში მოხსენიებულ ალანიის ეპარქიას არაფერი აკავშირებდა ჩრდილო ოსეთთან, მით უმეტეს კი სამაჩაბლოსთან. მიიჩნევა, რომ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქია დაარსებულ იქნა მე-10 საუკუნეში, იხსენიებოდა 16 საუკუნემდე.

კონსტანტინოპოლს საპატრიარქოს ალანიის ეპარქია ბოლო გამოკვლევების თანახმად, ლოკალიზდება არა კავკასიის მთებში, არამედ, მომიჯნავე დონ-დნესტრისპირეთის სტეპებში.

ძალზე მწირი ცნობებია შემონახული წყაროებში კონსტანტინოპოლის ალანიის ეპარქიის შესახებ – აღნიშნული რამდენიმე ნოტიცია, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქიაქოს წმიდა სინოდის ცნობა (1347 წ. კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს აქტი), ასევე ალანიის ეპისკოპოს თეოდორეს წერილი პატრიარქთან, კონსტანტინოპოლის წმ. სიოდის ამ აქტში ნათქვამია რომ „**ალანიის მიტროპოლიას არა აქვს საკუთარი სამღვდელმთავრო კათედრა იმ მიზეზის გამო, რომ მისი ხალხი მწყემსურია (მომთაბარეა)**“ (Древние акты Константинопольского патриархата, относящиеся к Новороссийскому краю. ЗООИД, т. VI. Одесса, 1867. с. 447)

იგივე ჩანს ალანიის ეპისკოპოს თეოდორეს აღნიშნულ ოფიციალური წერილიდან. სხვა ასეთი მაღალი დონის სანდო ცნობა კი ალანების საეკლესიო ცხოვრების შესახებ კი არ არსებობს.

კონსტანტინოპოლის 1347 წლის აქტიდან ჩანს, რომ ალანიის ეპარქია მდებარეობდა ნომადი ანუ მომთაბარე ალანების ქვეყანაში – დონისპირეთის სტეპებში და არა კავკასიის მთებში, სადაც მიწათმოქმედი ხალხი ცხოვრობდა.

წერილში ალანიის ეპისკოპოსი თეოდორე პატრიარქს მოუთხოვს თავისი ალანი მრევლის შესახებ. ის ძალზე შეწუხებულია ალანების სარწმუნოების დაბალი დონით, წერს „ალანები ქრისტიანები არიან მხოლოდ გარეგნულად, მათ ხელახალ მოქცევას ახალი პავლე ესაჭიროება“ (აღსანიშნავია, რომ იმავს აღნიშნავს ალანების სარწმუნოების შესახებ კონსტანტინოპოლის წმ. სინოდი). ეპისკოპოსი თეოდორე თავის ოფიციალურ წერილში (1220-1240 წწ) კონსტანტინოპოლის პატრიარქისადმი (ე.წ. „ალანური ეპისტოლე“), ადასტურებს, რომ ალანები სტეპების მომთაბარე ხალხია (Епископа Феодора «Аланское послание»

...<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XIII/1220-1240/Feodor/text.phtml?id=5429>).

1220-1240-იან წლებში ალანიის ეპისკოპოსი თეოდორე თავის წერილში კონსტანტინოპოლის პატრიარქისადმი წერს: „**ალანები დაფანტულნი არიან ცხვრის ფარის მსგავსად მთებსა და უდაბნოებში, მათ არ გააჩნიათ სადგომები და გადახურული თავშესაფარიც კი**“.

<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XIII/1220-1240/Feodor/text.phtml?id=5429>

... ამავე წერილში ის წერს: Аланы. ...Они же по истине (не постыжусь сказать, и да не будет это для меня проявлением малодушия) – были стадо, рассеянное по горам, пустыням и пропастям земным, не имеющее ни стойла, ни навеса, выставленное на пожирание (диким) зверям.

თეოდორეს ცნობა, რომ ალანებს არა აქვთ თავიანთი სადგომიც კი (არც სოფელი, არც ქალაქი), სრულებით ეთანადება 1347 წ. კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს აქტში ნათქვამს, რომ „**ალანიის მიტროპოლიას არა აქვს საკუთარი სამღვდელმთავრო კათედრა იმ მიზეზის გამო, რომ მისი ხალხი მწყემსურია (მომთაბარეა)**“ (Древние акты Константинопольского патриархата, относящиеся к Новороссийскому краю. ЗООИД, т. VI. Одесса, 1867. с. 447). (აქედან ჩანს, რომ არხიზ-ზელენჯუკის, სენტიისა და შონანს მშვენიერი გუმბათიანი ეკლესიები ალანიის ეპარქიაში არ მდებარეობდნენ, გამოკვლევები აჩვენებს, რომ ისინი საქართველოს საპატრიარქოს აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში შედიოდნენ)

ალანთა მწყემსურ (სამომთაბარეო) ცხოვრებას მიუთითებს ყირიმში საეკლესიო სასამართლოზე გამოთქმული შეფასება, იმის შესახებ, რომ ალანები არიან სკვითებზე უფრო მეტად უღმერთონი.

ამ საეკლესიო სასამართლოზე შემდეგი სიტყვებით მიმართეს ალანიის ეპისკოპოსს თეოდორეს: „**ნადი შენს უღმერთო ალანებთან**“ «Но пропади ты с нечестивыми и безбожными Аланами, которые хуже Скифов! »

<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XIII/1220-1240/Feodor/text.phtml?id=5429>

ასევე, ამ საეკლესიო სასამართლოს მსგავსად, აფასებს ალანების სარწმუნოების დონეს ეპისკოპოსი თეოდორეც: „**ალანები მხოლოდ სახელით არიან ქრისტიანები და მათ მოქცევას ახალი პავლე ესაჭიროება**“ (Аланы христиане только по имени).

<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XIII/1220-1240/Feodor/text.phtml?id=5429>

ისმის კითხვა, სად ცხოვრობდნენ კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში მყოფი ალანები მთებში თუ სტეპებში? ანუ სად უნდა ლოკალიზდეს კონსტანტინოპოლის საპატრიარქის ალანიის ეპარქია?

ალანთა ეპარქიის ლოკალიზაცია (1220–1240 წწ.), ალანთა ეპისკოპოს თეოდორეს წერილის მიხედვით, უნდა მოხდეს დონისპირეთის სტეპებში, რასაც მიუთითებს თვით თეოდორე, რომ ის ყირიმიდან გაემგზავრა თავის ეპარქიაში – „**უწყლო ქვეყანაში შუაგულ სკვითიაში 60 დღის გზაზე**“

... „**А мы направились в середину Скифии на 60 дней пути, что в местах безводных**“ <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XIII/1220-1240/Feodor/text.phtml?id=5429>.

ის თავის ალანიის ეპარქიაში გაემგზავრა, როგორც ის წერს – „სკვითიის შუაგულში 60 დღის გზაზე“.

ალანიის ეპისკოპოსის ეს განცხადება გამოთქმული თავის ოფიციალურ წერილში ნიშნავს, რომ ალანიის ეპარქია უწყლო ადგილებშია, ანუ სტეპებშია და არა წყაროს წყლით გაჯერებული კავკასიის მთებში.

ალანიის ეპისკოპოსი წერს, რომ მისი ეპარქია „შუაგულ სკვითიაშია“, კავკასიის მთები არასოდეს ითვლებოდა „შუაგულ სკვითიად“. ცნობილია, რომ სკვითია სტეპების ველ-მინდვრებიანი ქვეყანა იყო.

შესაბამისად, თეოდორეს მიერ აღწერილი კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქია მდებარეობდა მდ. დონისპირეთის სტეპში, რომელსაც ამჟამად ეწოდება „პონტო-კასპიისპირეთის სტეპი“. ის მდებარეობს მდ. დონისპირეთში, ყირიმის მხარეს (Понтийско-Каспийская степь огромная степь, простирающаяся от северного побережья Чёрного моря на восток до Каспийского моря).

<http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1602399>

დონის სტეპები ასე აღინერება ამჟამინდელი ავტორის მიერ: დონის სტეპი არის გაშლილი სივრცე, გარშემო ერთი ხეც არ არის, მხოლოდ სწორი ველია ჰორიზონტის ხაზამდე, რომელიც ცას და მინდორს ერთმანეთისაგან ჰყოფს. დონის სტეპი გვაოცებს თავისი უკიდველობით

http://dontourism.ru/poi_view.aspx?id=152.

შესაბამისად, თვით კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოდან გამოსული ცნობების თანახმად, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქია მდებარეობდა დონისპირეთის სტეპებში ყირიმის მხარეს, სადაც ბინადრობდნენ ნახევრადმომთაბარე ალანები, თავიანთი ნომადური ცხოვრების წესიდან გამომდინარე არ ჰქონდათ ქალაქები, არც საკათედრო ტაძარი თავიანთი მღვდელმთავრისათვის. ამიტომაც ამ მღვდელმთავარს კონსტანტინოპოლმა კათედრა გამოუყო ქალაქ სოტირიოპოლში, ტრაპეზუნტთან ახლოს, ხოლო რაც შეეხება კავკასიის ალანიას აფხაზეთის მეზობლად, აქ მცხოვრებთ ჰქონდათ ქალაქები და შესანიშნავი ეკლესიები (სენტი, ზელენჯუკი, შოანა).

კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი მართალია კავკასიის მთიან ალანიაში ცდილობდა ეპარქიის დაარსებას და აქ ეპისკოპოსიც კი გამოაგზავნა (912 და 925 წწ.) მაგრამ არაბული წყაროს ცნობით, ბერძენი სამღვდელოება ალანიიდან გააძევა ალანთა მეფემ, ახლა ცდილობენ დაამკვიდრონ თვალსაზრისი, რომ ისინი ალანიიდან გააძევეს ხაზართა მოთხოვნით, მაგრამ ასეთი წყარო არ არსებობს, სინამდვილეში, როგორც ფაქტები აჩვენებს აფხაზთა მეფეებმა არ აღასრულეს კონსტანტინოპოლის პატრიარქის ნება და არ ინებეს აფხაზეთის უშუალო მომოჯნავე კავკასიის ალანიაში დაარსებულყო ბერძნული კათედრა, რატომ? იმ მიზეზის გამო რომ აფხაზთა მეფეები თვითონვე იყვნენ მეპატრონენი და საერო მეთაურები თავიანთ ქვეყანაში მდებარე აფხაზეთის საკათალიკოსოსი, რომელიც დამოუკიდებელ საეკლესიო პოლიტიკას აწარმოებდა, აფხაზთა მეფეებმა თავიანთ სამეფოში მრავალი ქართულენოვანი კათედრა დაარსეს, მათ შორი ჭყონდიდისა. ბიჭვინტის ანუ აფხაზეთის კათალიკოსს, წყაროთა თანახმად, მიაჩნდა, რომ ის იყო „ყოველი ჩრდილოეთის კათალიკოსი“, მისი იურისდიქცია ვრცელდებოდა ყირიმის ქალაქ კაფადან ვიდრე ჭოროხამდე.

1074 წლის შემდეგ, გრიგოლ ბაკურიანის ძის ხელით ბიზანტიამ საქართველოს გადმოსცა მიტაცებული ტერიტორიები ტაოში, ასევე ალანიასთან მდებარე ანაკოფიის ციხე-ქალაქი, რაც გულისხმობდა მათ მიერ ეკლესიურად კავკასიის ალანიის გადმოცემასაც, ასეთ დროს ბიჭვინთიდან სულ

რამდენიმე ათეული კილომეტრით დაშორებული არხიზ-ზელენჯუკის, სენტისა და შოანას ტაძრები საბოლოოდ აფხაზეთის საკატალიკოსოს იურისდიქციას აღმოჩნდებოდნენ, ამავდროისათვის დონისპირეთში დარსებული მომთაბარე ალანების ეპარქიის მღვდელმთავრისათვის ბიზანტიაში გამოყოფილი იქნა ქალქი სოტირიოპოლი, რადგანაც, როგორც აღვნიშნეთ, კონსტანტინოპოლის სინოდს მიაჩნდა, რომ მომთაბარე ალანებს არ გააჩნდათ ქალაქი თავიანთი მღვდელმთავრის კათედრისათვის. არხიზ-ზელენჯუკის, სენტისა და შოანას ტაძრები ლიხნის, მოქვისა და სხვა ქართული ეკლესიების შემცირებული ასლები არიან, არქიტექტურულად გააჩნიათ ქართული ეკლესიის სახე, რაც მათიურიდიქციასაც მიუთითებს.

კავკასიის ალანია, სადაც მრავალი ქალაქი არსებობდა, შედიოდა არა კონსტანტინოპოლის, არამედ ქართული ეკლესიის აფხაზეთის საკატალიკოსოს შემადგენლობაში, ხოლო აღნიშნული დონისპირეთის ალანია (სტეების ალანია) შედიოდა კონსტანტინოპოლის იურიადიქციაში, მას ეწოდებოდა „ალანიის ეპარქია“.

ამიტომაც დონისპირეთის ამ სტეებზე მომთაბარე ალანებს თვით კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წმიდა სინოდი უწოდებს ნომადებს, ანუ მომთაბარე ხალხს.

აღნიშნულ, 1347 წ. კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს აქტში ნათქვამია: **სოტირიოპოლი „განისაზღვროს ალანიის მღვდელმთავრის მუდმივ კათედრად, რადგანაც ამ მიტროპოლიას არა აქვს საკუთარი სამღვდელმთავრო კათედრა იმ მიზეზის გამო, რომ მისი ხალხი მწყემსურია (მომთაბარეა)“** (Древние акты Константинопольского патриархата, относящиеся к Новороссийскому краю. ЗООИД, т. VI. Одесса, 1867. с. 447).

в акте Константинопольской патриархии от 1347 г. указана:

Сотириупольская «определена состоять навсегда кафедрой Аланского архиерея, так как митрополия сия не имеет собственной архиерейской кафедры по той причине, что народ ее пастушеский» (Древние акты Константинопольского патриархата, относящиеся к Новороссийскому краю. ЗООИД, т. VI. Одесса, 1867. с. 447).

როგორც აღვნიშნა, მე-11 ს. ბოლოს ალექსი კომნინის (1081-1118) ქრისობულით და სინოდის დადგენილებით გაერთიანებულ იქნენ ალანიისა და სოტირიუპოლის არსებული მიტროპოლიები

в конце XI века по хрисовулу Алексея I Комнина (1081-1118) и синодальному указу были объединены существующие митрополии Алании и Сотируполя [на границе Авасгии и Алании (вариант: Лазика)]. (Агусты Алемань, там же, стр.317).

<https://ok.ru/group52091390787748/topic/64593326257572>

„განისაზღვრა, რომ სოტირიუპოლი მუდმივად ყოფილიყო კათედრა ალანიის იერარქისა, „რამეთუ ამ სამიტროპოლიტოს (ალანიისა) არ გააჩნია იერარქის კათედრა იმ მიზეზის გამო, რომ მისი ხალხი მომთაბარეობს (მწყემსურია)“ („კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ძველი აქტები...“, ს.ნ მალახოვი). ე.ი. არა აქვს ქალაქები.

ამავე დროს საკმაო არქეოლოგიური და წერილობითი მასალა ამტკიცებს რომ მრავალი ქალაქი და ნაქალაქარი იყო ჩრდილო კავკასიის მთიანეთში (მაგრამ დონისპირეთის სტეპის ზონაში მე-10, მე-14 საუკუნეებში არავითარი ქალაქი არ არსებობდა).

«... Сотириуполь был определен состоять навсегда кафедрой аланского архиерея, «так как митрополия сия (т. е. Аланская – С. М.) не имеет собственной архиерейской кафедры по той причине, что народ ее пастушеский» («Древние акты Константинопольского патриархата...», С. Н. Малахов, там же, стр. 159), то есть, не имеет городов. Третье: в то же время достаточный археологический и летописный материал утверждает о многих городищах и даже городах, расположенных в горно-предгорной полосе Северного Кавказа, и полное их отсутствие в степной зоне, на рубеже X – XIV вв. <https://ok.ru/group52091390787748/topic/64593326257572>

მაშასადამე კონსტანტინოპოლის საპატრიარქომ მე-11 საუკუნეში დაადგინა ტრაპეზუნტის რეგიონში ლაზიკის ქალაქი სოტირიუპოლი ალანიის მღვდელმთავრის კათედრად, იმ მიზეზის გამო რომ ალანიაში ქალაქები არ არსებობდა.

არქეოლოგათა მიერ დადგენილია, რომ ამ პერიოდში ქალაქები არ არსებობდა დონისპირეთის სტეპებში, სადაც ნომადი ალანები მომტაბარეობდნენ, და სადაც მდებარეობდა ალანიის ეპარქია. მისგან სრულიად განსხვავებულა კავკასიის მთიანეთში მდებარე ალანია (აფხაზეთის მეზობლად მდებარე). არქეოლოგებმა და წერილობითმა წყაროებმა დაადასტურეს, რომ კავკასიის ამ მთიანეთში, აფხაზეთის მეზობლად, მრავალი ქალაქი არსებობდა.

კავკასიის ალანიაში ქალაქების არსებობა მიუთითებს, რომ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქია აქ (კავკასიის მთიანეთში) არ მდებარეობდა (რადგანაც კონსტანტინოპოლის სინოდის ცნობით ალანიის ეპარქიაში ქალაქების არ არსებობდა) და ის სხვაგან უნდა ვეძიოთ. როგორც იტყვა, არქეოლოგებმა დაადასტურეს, რომ განსახილველ დროს მე-10–მე-14 საუკუნეებში დონისპირეთის სტეპებში მართლაც არ არსებობდა ქალაქები, ეს ფაქტი მიუთითებს, რომ ალანიის ეპარქია ამ სტეპზე არსებობდა და არა კავკასიის მთებში.

როგორც იტყვა, 1347 წლის 114-ე აქტის თანახმად, იმპერატორ ალექსი კომნინის დროს (1081–1118) ალანიის მღვდელმთარის კათედრად განისაზღვრა სოტირიუპოლი ალანიიდან შორს, ტრაპეზუნტის რეგიონში.

в нотциях времени Андроника Палеолога говорится, что по хрисовулу императора Алексея Комнина и акту Синода Алания была соединена с архиепископством Сотириуполя, но вследствие «смут» они были разъединены.

Причина объединения указана в акте 114 Константинопольской патриархии от 1347 г.: Сотириупольская «определена состоять навсегда кафедрой Аланского архиерея, так как митрополия сия не имеет собственной архиерейской кафедры по той причине, что народ ее пастушеский». <https://ok.ru/group52091390787748/topic/64593326257572>

ანაკოფიის ციხე და მისი მიმდებარე ოლქი 1033 წელს საქართველოს მეფის გიორგი პირველის ძემ გადასცა ბიზანტიას, მაგრამ ეს გაგრძელდა მცირე ხნით, 1074 წელს ეს ციხე სიმაგრე საქართველომ უკანვე დაიბრუნა, სწორედ ამის შემდეგ აიღო საბოლოოდ კონსტანტინოპოლმა ხელი კავკასიის ალანიაზე, რომლის სანაცვლოდ ალანიის ეპარქია დაარსა დონისპირეთის სტეპების ნომადი ალანებისათვის, მათ ქალაქი არ გააჩნდათ მღვდელმთავრის კათედრისათვის, ამიტომაც იმპერატორ ალექსი კომნინის დროს (1081 წლის შემდეგ) ალანიის მღვდელმთავრის კათედრისათვის გამოყვეს ლაზიკის ქალაქი სოტირიუპოლი.

В Северной Осетии активно идёт подготовка к 1100-летию крещения Алании

В 2017 году президент РФ Владимир Путин подписал указ о праздновании в 2022 году 1100-летия крещения Алании. После вступления указа в силу, было решено, что одним из главных направлений подготовки к знаменательной дате станет реконструкция и ремонт ряда объектов культурного наследия. В программу празднования также вошли и проекты в сфере науки, культуры, образования, а также издательской деятельности.

Празднование 1100-летия крещения Алании является знаковым событием не только для Республики Северная Осетия-Алания, но и для всего православного мира. Основные торжества в честь знаменательной даты пройдут в Республике Северная Осетия-Алания *в сентябре 2022 года*.

Правительством РСО-Алания совместно с Министерством культуры РФ разработана **программа торжественных мероприятий**, посвященных празднованию 1100-летия крещения Алании. Будут проводиться выставки и презентации, мастер-классы, организована работа культурных площадок, а также большой праздничный концерт, фестиваль колокольных звонов и концерт колокольной музыки.

На площадке Национального музея РСО-Алания будут размещены передвижная фотовыставка **«Святыни Алании»**, тематическая экспозиция **«Крещению Алании 1100 лет»**, а также предполагается монтаж части постоянной музейной экспозиции, посвященной истории христианства в Алании. Мероприятия запланированы на август-октябрь текущего года.

В 2020-2021 годах в республике был реализован ряд значимых культурных мероприятий, научных, издательских и выставочных проектов, разработаны новые паломнические маршруты и отреставрировано 11 объектов культурного наследия. В том числе – Дом-музей К. Хетагурова в с. Нар Алагирского района и Республиканский центр традиционной культуры и этнотуризма «Фарн» во Владикавказе. Реставрационные работы проведены в Ильинской церкви в с. Фараскатта Ирафского района и Осетинской церкви Владикавказа.

В 2022 году работы по реставрации продолжаются, по плану – завершение мероприятий еще на 4 объектах: храма святого Георгия Победоносца и Георгиевской церкви в Алагирском районе, башне с

христианской символикой в Ирафском районе и каменного креста в Правобережном районе.

В 2022 года завершается выпуск специально основанной книжной серии **«Аланская библиотека»** научной, научно-популярной и художественной литературы», приуроченной к 1100-летию Крещения Алании. Вся серия включает в себя 17 наименований книг, в том числе религиозно-просветительские издания, сборники исторических материалов, монографии, издание нот, исторический атлас, духовная поэзия, свод и фотоальбом христианских памятников.

По заказу Министерства культуры РСО-Алания в 2021 году создан документальный фильм **«Верить и идти»**, посвященный знаменательной дате. В фильме рассказывается об истории христианства в Алании – с апостольских времен до наших дней. Проповедь Андрея Первозванного, крещение могущественной страны ариев, средневековая аланская христианская держава, страшное поражение сплотившейся многовековой изоляцией, вхождение в Российскую империю и, наконец, национальное возрождение – этап за этапом перед зрителем раскрывается христианская история Алании, древней страны, сохранившей исконную скифо-аланскую культуру, ставшую неотделимой частью аланского православия.

В рамках празднования предполагается реализация масштабных выставочных проектов **«Война и миф. Алания. Истоки цивилизации»** и **«Сокровища Аланского царства»**, которые развернутся на площадках федеральных музеев.

Создан структурный план выставки «Война и миф. Алания. Истоки цивилизации», проведен отбор экспозиционного материала из фондов музеев участников (480 экспонатов). Проект включен в план выставочной деятельности Государственного музея изобразительных искусств имени А.С. Пушкина. Проведение экспозиции планируется в период с ноября 2022 года по февраль 2023 года.

Специалистами ГБУ «Институт истории и археологии Республики Северная Осетия-Алания» разработана научная концепция проекта «Сокровища Аланского царства». Проведен отбор экспозиционного материала из фондов музеев-участников (501 экспонат). Проект включен в план выставочной деятельности ФГБУК «Государственный Эрмитаж». Проведение экспозиции планируется в период с октября 2022 года по февраль 2023 года.

Банк России 9 августа 2022 года выпускает в обращение памятную серебряную монету номиналом 3 рубля «1100-летие крещения Алании» серии «Исторические события». **Почтовая марка** «1100 лет крещению Алании» номиналом 50 рублей издана тиражом 120 тыс. экземпляров.

К 1100-летию крещения Алании планируется приурочить проведение **5 спортивных соревнований**. Это чемпионат и первенство СКФО по конному спорту и всероссийские соревнования по художественной гимнастике «Ступень к олимпу», которые пройдут во Владикавказе в

апреле, а также всероссийские соревнования по фехтованию, дзюдо и по вольной борьбе, которые запланированы на октябрь и ноябрь этого года.

- **В Северной Осетии идут последние приготовления к празднованию 1100-летия крещения Алании**
- **Банк России выпускает в обращение памятную серебряную монету номиналом 3 рубля «1100-летие крещения Алании»**
- **Крещение Алании является знаковым событием истории и культуры России**
- **Проведение выставок и издание книг: как научное сообщество готовится к празднованию 1100-летия крещения Алании**
- **В Северной Осетии продолжается реконструкция Зругского храма**
- **1100-летие Крещения Алании отметят в сентябре**
- **В Северной Осетии продолжается подготовка к 1100-летию крещения Алании**
- **В рамках подготовки к 1100- летию Крещения Алании, в высокогорном селении Фараскат Северной Осетии отреставрировали средневековую церковь**
- **Телевизионный цикл передач «Тропами Алании», посвященный православным храмам Северной Осетии, будет показан в эфире первого общественного федерального православного телеканала «СПАС»**
- **В рамках подготовки к 1100-летию Крещения Алании отремонтировали Музей осетинской литературы**
- **Церемония спецгашения почтовой марки, посвященной 1100-летию крещения Алании, прошла во Владикавказе**
- **Борис Джанаев посетил объекты во Владикавказе, отреставрированные в рамках подготовки к празднованию 1100-летия крещения Алании**
- **Фамильные истории осетин**
- **«Духовная поэзия»**
- **ХРАМЫ АЛАНИИ**
- **В Северной Осетии к 1100-летию крещения Алании отреставрируют Георгиевскую церковь**
- **В Северной Осетии к 1100-летию крещения Алании выпустят юбилейную монету**
- **В Осетии стартовал просветительский проект «Аланская библиотека»**
- **Сквозь тысячу сто лет. 1100-летие крещения Алании будут отмечать с размахом**
- **В Северной Осетии в честь 1100-летия крещения Алании пройдет фестиваль колокольных звонов**
- **В Селении Дагом после реставрации открылось древнее святилище**

12.09.22 10:42

<https://www.kpmk15.ru/1100-letie-kreshhenija-alanii/>

დამატება

თავი VII

ბიზანტიის ქართველი დედოფლის მართა-მარიამის უცნობი წარწერა სენის ტაძარში

შესავალი

საკითხის არსი

სენტის, არხიზ-ზელენჯუკისა და შოანას შესანიშნავი ჯვარ-გუმბათოვანი ეკლესიები ოდესღაც მდებარეობენ ისტორიული საქართველოს მინანქალზე აფხაზეთის ჩრდილო სამეზობლოში. ლ.ლავეროვის გამოკვლევის თანახმად, მართალია, ამ ტერიტორიას „კავკასიის ალანია“ ერქვა, მაგრამ თათარ-მონღოლთა შემოსევების შემდეგ, მე-13 საუკუნედან ის დასახლებული იყო არა ალანებით, არამედ სვანებით, ვიდრე თითქმის ბოლო დრომდე. ლავროვის სიტყვით მონღოლთა მიერ ალანების დამრცხებისა და განდევნის შემდეგ კავკასიის ალანიის მინანქალი სვანებით იყო დასახლებული და აღნიშნულ შესანიშნავ ეკლესიებს ისინი პატრონობდნენ, ამიტომაც, მე-18 საუკუნეშიც კი ზოგიერთი ეკლესია კვლავ მოქმედი იყო და იქ ქართულენოვანი ლოცვა არ იყო შეწყვეტილი. ამ მიზეზის გამო ამჟამად ამ ტერიტორიაზე მცხოვრები ხალხები შოანას ტაძარს „სვანების ეკლესიას“ უწოდებენ, კერძოდ, ყარაჩაელ-ბალყარულად სოანას ეკლესიას ეწოდება „სუანა კილისა“, ხოლო ოსურად „სუანი უარსტირჯ“.

https://ru.wikipedia.org/wiki/Шоанинский_храм

სვანთა მიერი პატრონობის გამო შესანიშნავი სახით მალწია სენტის, არხიზ-ზელენჯუკისა და შოანას ეკლესიებმა მე-19 საუკუნემდე, ქართველები მათ დანიშნულების შესაბამისად იყენებდნენ, მიუხედავად ყირიმელი ხანებისა თუ ადიღური ტომების დევნისა ზოგიერთ ამ ეკლესიაში სანთელი არ ქრებოდა და ქართულენოვანი ლოცვა ბოლომდე ისმოდა. მე-19 საუკუნიდან კი, რაც ამ ეკლესიებს რუსული ხელისუფლება დაეპატრონა, ყველა ტაძარში განადგურდა სიძველის ქართული ნაშთები, ქართული ნაკვეთი, იგულისხმება მათი შელესვა, ანუ ძველი ფრესკების განადგურება, ანდა ამ ფრესკებიდან ქართული წარწერების ნაშლა, განსაკუთრებით იმ დროს, როდესაც ეს ეკლესიები უპატრონო ბავშვთა საპატიმრო-კოლონიას გადასცეს. ამ ფრესკებზე კი უთუოდ იყო ქართული წარწერები, ისევე, როგორც ამ ეკლესიიდან

სულ რამდენიმე ათეული კილომეტრით დაშორებულ სვანეთისა თუ აფხაზეთის ეკლესიებში არის ქართული წარწერები.

კავკასიის ალანიში მე-19 საუკუნიდან საგანგებოდ ნადგურდებოდა ქართული ნაკვალევი, ისევე, როგორც ამჟამად ჩვენს თვალწინ საგულდაგულო მიზანდასახულობით ნადგურდება ქართული ნაკვალევი ოკუპირებულ აფხაზეთსა და სამაჩაბლოში, ასევე საინგილოსა და ლორე ტაშირში.

ბოლო საუკუნეში დანერგეს თვალსაზრისი, რომ თითქოსდა საქართველოს მეზობლად კავკასიის მთებში არსებობდა ძლერი ალანიის ეპარქია, რომლის ეკლესიები არა ქართული, არამედ ალანური საეკლესიო არქიტექტურითაა ნაგები.

ასეთი მტკიცებანი ისე მრავალმხრივი, უხვი და მრავალფეროვანია, რომ თვით გამოჩენილი რუსი მეცნიერი ვ.ვ. ვინოგრადოვიც კი შემფოთდა, ის წერდა, „რუსი მეცნიერების მიერ გადაჭარბებით ფასდება ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიაში ბიზანტიური დომინანტობა და პირიქით არ სურთ ცნობა საქართველოს გავლენისა ამ რეგიონში“.

В 1988 г. опубликована статья В. В. Виноградова, критикующая автора этих строк за преувеличение «политико-конфессиональной доминанты Византии» на Северо-Западном Кавказе и за непризнание влияния Грузии в данном регионе (60, с. 16-169). 60. Виноградов В. Б. О реальности грузинского влияния на Северо-Западном Кавказе в X–XIII вв. «Мацне». Серия истории, археологии, этнографии и истории искусства. Тбилиси, 1988, 2. http://iratta.com/alans/1003-06_alanija_i_vizantija.html

ასეთი მიდგომის შედეგად ალანიის ეპარქიის ისტორიის მკვლევარები თვალს არიდებენ საისტორიო წყაროებს, მაგალითად კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ძველ აქტებს ალანიათან დაკავშირებით.

მაგალითად, იმპერატორმა ალექსი კომნინმა 1081 წლისათვის გამოსცა ქრისობული - სახელმწიფო ბრძანება, რომლის მიხედვითაც ალანიის ეპარქია შეუერთდა სოტირიუპოლის საარქიეპისკოპოსოს, რადგანაც ალანიაში არ არსებობდა არა თუ ქალაქი, არამედ შესაბამისი საეკლესიო ნაგებობა მღვდელმთავრისათვის.

„по хрисовулу императора Алексея Комнина (1180 – 1183 гг.) и акту Синода Алания была соединена с архиепископством Сотириуполя“

http://iratta.com/alans/1003-06_alanija_i_vizantija.html

კიდევ ერთხელ გავიმეორებთ რომ, ამჟამად რუსული ისტორიოგრაფია დარწმუნებით წერგავს აზრს, რომ კავკასიის ალანიის ეპარქია წარმოადგენდა ძლიერ საეკლესიო ერთეულს და მასთან არვითარი კავშირი არ გააჩნდა ქართულ ეკლესიასა და კულტურას.

თუ ასე იყო, მაშინ ისმის კითხვა, რატომ შეუერთა ბიზანტიის ხელისუფლებამ ალანიის საეკლესიო ერთეული სოტირიუპოლის საარქიეპისკოპოსოს, თანდართული განმარტებით, რომ ალანიაში არ არსებობდა ქალაქები?

ეს კითხვა არსებითია, და ამ კითხვაზე პასუხი იქვე, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს აქტებშია მოცემული, მაგრამ როგორც წესი მას თავს არიდებენ, ანუ ჩქმალავენ რუსი მეცნიერები და მათი სეპარატისტი სატელიტები.

კონსტანტინოპოლის წმიდა სინოდის აქტებიდან ჩანს, რომ ის ალანია, სადაც მდებარეობდა ალანიის ეპარქია სრულიად განუვითარებელი იყო, მის ხალხს არა თუ დიდებული ჯვარ-გუმბათოვანი ეკლესიების აგება, არამედ საცხოვრებელი სახლებიც კი არ გააჩნდა, მათ არ ჰქონდათ ქალაქები და სოფლებიც კი!

რატომ?

ამის მიზეზი იყო ამ ეპარქიაში მცხოვრები ალანების ნომადური („მწემა-სური“) ცხოვრება, ანუ აქაური ალანები მომთაბარე-მესაქონლეები იყვნენ, დროდადრო, წელიწადში რამდენჯერმე, საცხოვრებელ ადგილს იცვლიდნენ, ერთი ადგილიდან სხვა ადგილას გადიოდნენ უკეთესი საძოვრისა და ასევე წყლის ძიებაში,

ისინი კარვებში ცხოვრობდნენ, ამიტომაც არც ქალაქები, სოფლები და არც ქვის ეკლესიები გააჩნდათ. ამის შესახებ 1347 წლის წმ. სინოდის აქტი 114 წერს –

«определена состоять навсегда кафедрой Аланского архиеерея, так как митрополия сия не имеет собственной архиеерейской кафедры по той причине, что народ ее пастушеский» (Древние акты Константинопольского патриархата, относящиеся к Новороссийскому краю. ЗООИД, т. VI. Одесса, 1867 .с. 447).

http://iratta.com/alans/1003-06_alanija_i_vizantija.html

კერძოდ 1347 წლის წმ. სინოდის აქტი 114 წერს – „იმპერატორის ქრისობულით ქ. სოტრიოპოლი განისაზღვრა ალანიის მღვდელმთავრის კათედრად, რადგანც მას ალანიაში არ გააჩნის საკუთარი სამღვდელმთავრო კათედრა იმ მიზეზის გამო, რომ იქაური ხალხი მწემსურია (მომთაბარეა)“ (Древние акты Константинопольского патриархата, относящиеся к Новороссийскому краю. ЗООИД, т. VI. Одесса, 1867 .с. 447).

იმპერატორი, რომელმაც სოტერიოპოლი ალანიის მღვდელმთავრის კათედრად გამოაცხადა იყო ალექსი კომნინი, ბიზანტიის ქართველი დედოფლის მართა-მარიამის ანუ მარიამ ალანელის შვილობილი.

„по хрисовулу императора Алексея Комнина (1180–1183 гг.) и акту Синода Алания была соединена с архиепископством Сотириуполя“

http://iratta.com/alans/1003_06_alanija_i_vizantija.html

სოტერიოპოლი მდებარეობდა ბიზანტიის იმპერიის საზღვრებში, ტრაპეზუნტის რეგიონში, საქართველოს სამხრეთ საზღვართან ახლოს, დღევანდელ ლაზისტანში, ალანიიდან ძალზე შორს.

ამ ქრისობულსა და სინოდის მრავალ აქტში მითითებულია, რომ ალანიაში მღვდელმთავარს არ გააჩნდა საკუთარი საკათედრო ქალაქი, რადგანაც ამ ალანიაში საერთოდ არც კი არსებობდა ქალაქები, იქაური ალანების მომთაბარეობის გამო. ანუ ალანიაში არც XI ს. 80-იან წლებში და არც შემდეგ, მღვდელმთავარს არ გააჩნდა საკათედრო ტაძარი.

ასე გავმცნობს უეჭველი საისტორიო წყარო.

თუ ასე იყო, მაშინ არ მართლდებიან რუსი მეცნიერები და მათი სატელიტი ისტორიკოსები, რომელნიც საპირისპიროს გვიმტკიცებენ შესანიშნავი ქვის ჯვარ-გუმბათოვანი ეკლესიებით დამშვენებული დიდი და ძლიერი

ალანიის შესახებ, რომელისაც თითქოსდა ბიზანტიელებმა ბიჭვინთის სამღვდელმთავრო, ანუ აფხაზეთის საკათალიკოსოც კი მიუერთეს.

აფხაზეთის ოკუპაციის შემდეგ რუსი ისტორიკოსების ერთი გავლენიანი ნაწილი და შესაბამისად მათი კავკასიელი ისტორიკოს-სატელიტები ამკვიდრებენ მტკიცებას, რომ თითქოსდა აფხაზეთის საკათალიკოსო არა ქართული, არამედ ბიზანტიური საეკლესიო ერთეული იყო, იმდენად სუსტი, რომ ის ბიზანტიის ხელისუფლებამ მიუერთა ალანიის ეპარქიას.

ამგვარი მეთოდებით დაამკვიდრეს თვალსაზრისი, რომ თითქოსდა ბიჭვინთის საკათალიკოსო კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში შედიოდა. მაშინ როცა დაარსების თანავე ის (აფხაზეთის ანუ ბიჭვინთის დაკათალიკოსო) ქართული ეკლესიის ერთ ნაწილს წარმოადგენდა, რომლის მეორე ნაწილი იყო მცხეთის საკათალიკოსო, მათ აერთიანებდათ საერთო სჯულიკანონი, საეკლესიო სამართალი, ქართული ლიტურგიკული ანუ საღვთისმსახურო ენა, ამიტომაცაა აფხაზეთის საკათალიკოსოდან გამოსული უამრავი საბუთი მხოლოდდამხოლოდ ქართულენოვანი, ხოლო ეკლესიათა კედლების წარწერები ასევე ქართულენოვანი, აფხაზეთის საკათალიკოსოს ყველა ძველი ცნობილი ღვთისმსახური ქართული გვარების მატარებელია.

რაც შეეხება ალანიის ეპარქიას, როგორც აღინიშნა, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ძველი აქტები ამტკიცებენ, რომ ალანიის მღვდელმთავარს არ გააჩნდა საკუთარი კათედრა, საკუთარი საკათედრო ქალაქი, იქაური ალანების ნომადური ცხოვრების ანუ მომთაბარეობის გამო. აღინიშნა ასევე ისიც, რომ რუსი ისტორიკოს-მკვლევარები საპირისპიროს ამტკიცებენ, რომ თითქოსდა ალანიის მღვდელმთავარს საუკუნეთა მანძილზე, მათ შორის თათარ-მონღოლთა შემოსევების შემდეგაც, გააჩნდა საკათედრო ქალაქი-არზიზ ზელენჯუკი და საკათედრო ტაძარიც ამ ქალაქში. მაშასადამე ან რუსი მკვლევარები ცდებიან ანდა სინოდის აქტებია არასწორი.

სარწმუნოა სინოდის აქტები, რომ ალანიის მღვდელმთავრს ალანიაში ნამდვილად არ გააჩნდა საკათედრო ქალაქი, რადგანაც ქალაქი სოტერიოპოლი ტარპეზუნტის ოლქში, ანუ ლაზიკაში რეალურად წარმადგენდა ალანიის მღვდელმთავართა კათედრას რამდენიმე საუკუნის მანძილზე. ასე, რომ ზოგიერთი რუსი ისტორიკოსის კვლევების უმთავრესი დასკვნები ალანიის ეპარქიის მიმართ არასწორია, თუმცა კი მათი ეს მტკიცებანი საყოველთაოდ ალიარებული.

სიახლე

ჩვენი კვლევა განსხვავებულია, ის წარმოადგენს სიახლეს, კერძოდ, ალანიის ის ეპარქია, რომლსაც ეხება კონსტანტინოპოლის წმ. სინოდის ძველი აქტები, მდებრეობდა არა კავკასიის მთებში, ანაკოფიის მახლობლად, არამედ დონის სტეპაბში, ყირიმის აღმოსავლეთ მხარეს.

აქ (დონისპირეთში, ყირიმის აღმოსავლეთ მხარეს) ალანიის ეპარქია დაარსებულ იქნა 1080-იანი წლების დასაწყისში იმპერატორ ალექსი კომნინის მიერ, კერძოდ კავკასიიდან აქ, დონისპირეთის სტეპებში მოხდა ალანიის ეპარქიის ადგილ-მონაცვლება (გადაადგილება) იმპერატორის (ალექსის) მიერ.

ეპარქიის ადგილმონაცვლება (რელოკაცია епархии – перемещение, переместиться), იშვიათად ხდებოდა, მაგრამ ასეთი ფაქტები არსებობდა.

ალანიის ბერძნული ეპარქიის ადგილმონაცვლების ძირითადი მიზეზი იყო დიდი პოლიტიკური ცვლილება, კერძოდ ანაკოფიის ციხეეკლასი, რომელიც კავკასიის ალანიის ბიზანტიასთან დამაკავშირებელ საზღვაო პორტს წარმოადგენდა 1074 წლიდან საქართველოს სახელმწიფოს შემადგენლობაში აღმოჩნდა, თვითონ ბიზანტიური არმია ამის პარალელურად მანასკერტის ბრძოლებში დამარცხდა თურქსელჯუკებთან და ბიზანტიას არაც ძალა და არც სურვილი გააჩნდა ანაკოფიისა და კავკასიის ალანიის გამო დაპირისპირებოდა საქართველოს, ამასთანავე, ამ დროს, ბიზანტიის საგარეო თუ საშინაო პოლიტიკას თითქმის წარმართავდა და აკონტროლებდა საქართველოს იმჟამინდელი მეფის დაი მართა მარიამი (მარიამ ალანელად წოდებული). ამის გამო, 1074 წლიდან, კავკასიის ალანიის მინაწყალი ანაკოფიასთან ერთად აღიარებულ იქნა ვითარცა საქართველოს სახელმწიფოსა (და მისი ეკლესიის) ნაწილი, ხოლო ალანიის ეპარქიას აქედან ადგილი მოუნაცვლეს და ის გადაადგილეს მახლობლად დონისპირეთის სტეპებში, როგორც აღინიშნა 1080-ინი წლების დასაწყისში.

ამ წლებში ალანიის ეპარქიის ადგილმონაცვლების ინიციატორი უნდა ყოფილიყო საქართველოს მეფის გიორგი II-ის დაი, ბიზანტიის ცნობილი და გავლენიანი დედოფალი მარიამ ალანელი. ამის შემდეგ (ანუ 1080-იანი წლების დასაწყისიდან) ალანიის ყოფილი ეპარქიის მინაწყალი ანაკოფიასთან ერთად გადავიდა საქართველოს სახელმწიფოსა და მისი ეკლესიის იურისდიქციაში, ხოლო დონისპირეთის ალანიის ეპარქია იმართებოდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს მიერ.

მაშასადამე, კიდევ ერთხელ რომ ვთქვათ, 1080-იან წლებამდე კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქია წყვეტილებით მდებარეობდა კავკასიის მთებში ანაკოფიასთან ახლოს, ხოლოს ამის შემდეგ, ანუ 1080-იანი წლებიდან ალანიის ეპარქიას ადგილი მოუნაცვლეს, ის გადაადგილებულ იქნა მახლობელ დონის სტეპებში, სადაც ალანები მომთაბარეობდნენ, ხოლო კავკასიის ალანია ამის შემდეგ საუკუნეთა მანძილზე შედიოდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს ანუ ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში.

ჩვენი კვლევით, რომელიც აქვეა მოცემული, სენტის ტაძარის ვრცელი ბერძნული საქტიტორო წარწერა შესრულებულია ალექსი კომნინის წინამორბედი იმპერატორის ნიკიფორე ბოტინატისა და მისი მეუღლის მარიამ ალანელის დროს (1078-1080 წლებში და არა ნიკიფორე ფოკას დროს 963-969 წლებში), იმ მიზნით, რათა განემტკიცებინათ კავკასიის ალანიაში ბიზანტიური ეკლესიის გავლენა, მაგრამ, როგორც აღინიშნა, ვითარება სწრაფად შეიცვალა (1071 წლიდან) ბიზანტიის საზიანოდ თურქ სელჯუკების გამარჯვებათა გამო.

ანაკოფიისა და მისი მიმდებარე კავკასიის ალანიის გადმოცემა ბიზანტიელთა მიერ არ წარმოადგენს გამონაკლისს, ამავე წლებში (1074 წლის შემდეგ) ბიზანტიამ სამხრეთ საქართველოს სანაპირო ციხე-სიმაგრეები და ციხე ქალაქები ტაოსა და „იბერიის თემში“ ასევე საქართველოს დაუბრუნა, იგივე პროცესი განხორციელდა საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთით, ანაკოფი-

ასა და მათ შორის კავკასიის ალანიაშიც, ისინიც საქართველოს გადმოეცა, ამის გამო ალექსი კომნინის დროს, როგორც ითქვა ადგილი მოუნაცვლეს ალანიის ეპარქიას და ის კავკასიის მთებიდან გადაიტანეს ანუ გადაადგილეს დონის სტეპებში.

როგორც აღინიშნა, წინა იმპერატორს ნიკოლოზ ბოტინატს სურდა ალანიის ეპარქიის ყოფნა კავკასიის მთებში და შესაბამისი წარწერაც ამიტომ გაჩნდა სენტის ტაძარში, მაგრამ შემდეგი იმპერატორის ალექსის დროს ვითარება მკვეთრად შეიცვალა და მან გადანაცვლა ამ ეპარქიისათვის ადგილი მოუნაცვლებინა და კავკასიიდან ის გადაეტანა დონისპირეთში.

აღსანიშნავია, რომ ეპარქიათა ადგილმონაცვლება არ იყო უჩვეულო საქმე, სხვა ეპარქიებსაც მოუნაცვლეს ადგილდებარეობა, რაც განხილვია ქვემოთ.

სოტიროპოლთან დაკავშირებით, როგორც აღინიშნა, კავკასიის მთებიდან დონისპირეთში ალანიის ეპარქიის ადგილმონაცვლების გამო, წამოიშვა დიდი პრობლემა, რომლის გადასაჭრელად თვით იმპერატორის ჩართვა გახდა საჭირო. კერძოდ, აღმოჩნდა, რომ დონისპირეში მომტაბარე ალანებს, თავის ქვეყანაში, ანუ დონისპირეთის ალანიაში არ გააჩნდათ ქალაქები, ანუ იქ არ არსებობდა ქალაქები მღვდელმთავრის კათედრისათვის, სწორედ ამიტომ განისაზღვრა ალანიის მღვდელმთავრის კათედრა შორეული სოტირიოპოლი.

მომთაბარეებსა არ გააჩნდათ მუდმივი სახლები, ისინი ცხოვრობდნენ კარვებსა და იურტებში. ეს იყო გავრცელებული საცხოვრებელი, ადვილად გადასატანი კონსტრუქცია, რომლიც ადვილად იშლებოდა და ხელახლა იწყობოდა, მათ ხურავდნენ ტყავით ანდა სხვა მსუბუქი მასალით. აქაურ ალანებს, ისვე როგორც ძველად ჰუნებს, რადგანაც ისინი ერთი ადგილიდან მეორეზე გადადიოდნენ, არ გააჩნდათ ქალაქები და მუდმივი საცხოვრებელი ადგილი.

ამ ფაქტს ასახავს კონსტანტინოპოლის წმ. სინოდის ძველი აქტები, რომლის თანახმად, მომთაბარე ალანებს, მართალია მღვდელმთავარი ჰქყდათ, მაგრამ მისთვის ქალაქი არ გააჩნდათ, ამიტომაც ალექსი კომნინმა მათ, როგორც ითქვა გამოუყო ქალაქი ალანიიდან შორს ტრაპეზუნტთან ქ. სოტირიოპოლში.

მაშასადამე, კავკასიის ალანიიდან კათედრა კი არ იქნა გადატანილი სოტირიოპოლში, არამედ თვითონ ალანიის ეპარქიის ადგისმყოფელი იქნა მონაცვლებული კავკასიის მთებიდან დონისპირეთში, ხოლო კავკასიის ყოფილი ეპარქიის მინანქალი თავისი საეკლესიო ნაგებობებით გადავიდა საქართველოს სახელმწიფოსა და აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში.

ამიტომაც, არასწორია „პრავასლავნაია ენციკოპედის“ სტატია „ალანიის ეპარქია“, როცა წერს, რომ ალანიის ეპარქიის ცენტრი (კათედრა) მდ. ზელენჯუკის ხეობიდან (ქვემო არხიზის ანუ ჩრდილო ზელენჯუკის) ტაძარიდან გადატანილ იქნა შორეულ ლაზიკაში, ტრაპეზუნტის რეგიონის ქალაქ სოტირიოპოლში – „Между 1084 и 1105 гг. кафедра была перемещена с Кавказа на Черноморское побережье М. Азии в г. Сотириуполь“.

<https://www.pravenc.ru/text/64006.html>

პრავასლავნაია ენციკლოპედიას ასეთი მიდგომა შეცდომაა.

სინამდვილეში წმ. სინოდის აღნიშნული აქტები ტერმინ „ალანიის“ ქვეშ გულისხმობს არა კავკასიის ალანიას, არამედ ბარის ალანიას, ანუ მინანყალს დონის შესართავის სტეპებში.

„კავკასიის ალანიის“ მინანყალი აფხაზეთის საკათილოსოს იურისდიქციაში 1081 წლიდან

1080-იანი წლების შემდეგ ალანიის ეპარქიის ქვეშ იგულისხმება არა კავკასიის ალანია, არამედ დონისპირეთის ალანია, რომლის მმმარატველიც იჯდა ტრაპაზუნტთან ახლოს სოტერიოპოლში, შემდეგ ეს ეპარქია მიიერთა ტრაპაზუნტის მიტროპოლიტმა, 1461 წლის შემდეგ ალანიის მიტროპოლიტის ქალაქად განისაზღვრა ქ.სივასი, ძველი სევასტია.

ასეთ ვითარებაში საკითხავია კავკასიის ალანიის საეკლესიო სტატუსი, ისმის კითხვა, იმის შემდეგ რაც იმპერატორმა ალექსი კომნინმა ადგილი მოუნაცვლა ალანიის ეპარქიას და ის კავკასის მთებიდან გადაანაცვლა ბარის ანუ დონისპირეთის ალანიაში რა ბედი ეწია კავკასიის ალანიის მინანყალს, კერძოდ ვის საეკლესიო იურისდიქციას დაექვემდებარა.

1080-იანი წლებიდან კავკასიის ალანიის მინანყალი შევიდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს ანუ ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში. აღსანიშნავია, ისიც, რომ მონღოლების შემოსევის შემდეგ, რაც მათ ალანები გაანადგურეს კავკასიის ალანია დასახლებული იყო არა ალანებით, როგორც ამის სესახებ წერს შესანიშნავი რუსი მეცნიერი ლავროვი, არამედ სვანებით.

ყოფილი კავკასიის ალანიის მინანყალი თემურ ლენგის შემოსევამდე და დიდხანს მის შემდეგაც დასახლებული იყო არა ალანებით, არამედ სვანებით, შესაბამისად, უკვე მე-13 საუკუნიდან არხიზ-ზელენჯუკის, სენტისა და შოანას ეკლესიებს უვლიდნენ, პატრონობდნენ და მათში წირვა-ლოცვას აღასრულებდნენ მკვიდრი სვანები, ამიტომაც გადარჩნენ ეს ეკლესიები და მოაღწიეს დღევანდლემდე შესანიშნავი სახით, რადგანაც აქ ჯერ კიდევ მე-18 საუკუნეში ქართულენოვანი ლიტურგი აღესრულებოდა, ამიტომაც მაგალითად შოანას ტაძარს „სვანების ეკლესიას“ უწოდებდნენ იქ ამჟამად მცხოვრები ხალხები.

აღნიშნული რუსი მეცნიერის ლ. ლავროვის კვლევით, ის მინანყალი, რომელსაც ჩვენ კავკასიის ალანიას ვუწოდებთ, სინამდვილეში სვანებით იყო დასახლებული მონღოლებიდან ვიდრე მე-16-მე-17 საუკუნეებამდე. См. Л. И. Лавров, Расселение сванов на Северном Кавказе до XIX века // Краткие сообщения института этнографии АН СССР, Вып. X. М.-Л. АН СССР. 1950

დ. ბელეცკის შუცდომა ალანიასთან დაკავშირებით

სენტის ეკლესია
ჩრდილოკავკასიაში

ცნობილმა მკვლევარებმა დ.ბელეცკიმ და ა. ვინოგრადოვმა მსგავსი მიდგომით გამოაქვეყნეს ნაშრომი „სენტის ტაძრის ფრესკები და მე-10 ს.-ში ალანიის ქრისტიანობის ისტორიის პრობლემები“ (Белецкий Д.В., Виноградов А.Ю. «Российская археология», N1, 2005 ФРЕСКИ СЕНТИНСКОГО ХРАМА И ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИИ АЛАНСКОГО ХРИСТИАНСТВА В X В.* <http://libriarius.narod.ru/sentin.htm>).

ნაშრომს პრეტენზია აქვს, რომ საკითხი გადაიჭრა სენტის ეკლესიის კედლის ბერძნული წარწერის მათეული ანალიზის შედეგად.

ამჟამად „ალანურ ტაძრებს“ უწოდებენ ყარაჩაიში, ჩრდილოეთ კავკასიაში ზედ საქართველოს საზღვართან მდებარე მშვენიერ ჯვარ-გუმბათოვან ეკლესიებს არხიზ-ზელენჯუკში (სობლისში), შოანასა და სენტში. ამ უკანასკნლის კედლის ბერძნულ წარწერაშია მოხსენიებული ბიზანტიის სახელოვანი ქართველი დედოფლის, საქართველოს მეფე ბაგრატ მე-4-ის ქალიშვილის, დავით აღმაშენებლის მამიდის სახელი, რომელსაც ბიზანტიაში მარიამ ალანელს უწოდებდნენ, ხოლო საქართველოში მართა-მარიამს.

მიღებულია, რომ აქ ე.წ. კავკასიის ალანიის მინაწაღზე ალანების სამეფო არსებობდა X-XII საუკუნეებში, რომელიც მე-13 ს. დასაწყისში მონღოლებმა გაანადგურეს, ალანები კი გაასახლეს.

მათ ეპოქაში ნაგებად მიიჩნევენ აღნიშნულ „ალანურ ტაძრებს“.

მათ შორის დ.ბელეცკი და ა. ვინოგრადოვი ზუსტად (965 წლით) ათარილებენ სენტის ტაძარს და ამტკიცებენ, რომ აღნიშნული ტაძრები ბიზანტიელების აგებულია სენტის კედელზე აღმოჩენილი ბერძნული სამშენებლო წარწერის ანალიზის მიხედვით.

მათი დასკვნები საყოველთაოდაა გაზიარებული.

ჩემი კვლევით კი, დ.ბელეცკისა და ა. ვინოგრადოვის ანალიზი უსაფუძვლოა, რისი დასაბუთებაც ქვემოთაა მოცემული.

სენტისა და სხვა აღნიშნული ტაძრების აგების ისტორიის კვლევა ძალაზე მნიშვნელოვანია ამ მინაწაღზე საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციის დასადაგენად.

ამჟამად, არასწორი ანალიზით ასკვნიან თითქოსდა ეს ტერიტორია მუდამ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში შედიოდა, ტაძრებიც თითქოსდა ნაგებია არა ქართული საეკლესიო არქიტექტურის შესაბამისად, არამედ ბიზანტიურისა და საერთოდ, თითქოსდა, ქართველებს არავითარი წვლილი არ მიუძღვით აქაურ საეკლესიო კულტურაში, ამიტომაც უწოდებენ ამ ეკლესიებს „ალანურს“.

ჩვენი კვლევით კი, რომელიც ქვემოთაა მოცემული, კავკასიის ალანია ანაკოფიასთან (წყაროებში ეწოდება – „ანაკოფია ალანითურთ“) ერთად კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში მცირე დროით იმყოფებოდა და ისიც წყვეტილებით, ბიზანტიური აგრესიის პერიოდებში, ხოლო, ძირითადად ის საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა.

აღსანიშნავია, რომ მინაწყალზე, რომელიც „ალანიის“ სახელით იყო ცნობილი მრავალი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული ერთეული არსებობდა, ერთმანეთისაგან ძალზე განსხვავებული კულტურით, მაგალითად, არსებობდა კავკასიის ანუ მთის ალანია, საქართველოს (აფხაზეთისა და სვანეთის) უშუალო მოსაზღვრედ. თავისი განვითარების დონით ის წინ უსწრებდა მის მომიჯნავედ მდებარე ბარის ანუ სტეპების ალანიას.

ეს უკანასკნელი (ბარის ალანია) მდებარეობდა დონისპირეთის ვრცელ ვაკეზე, აქ მომთაბარეობდნენ ალანები, რომელთაც მწყემსური ცხოვრების გამო თავიანთ საქონელთან ერთად უხდებოდათ მუდმივი გადაადგილება, ამიტომაც არ გააჩნდათ ქალაქები, თანახმად კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს მრავალი აქტისა, რომელნიც ქვემოთაა განხილული.

მისგან (ანუ ბარის ალანიისაგან) განსხვავებით, მთის ანუ კავკასიის ალანიაში, (ანაკოფიის აღმოსავლეთით მთებში), არსებობდა მუდმივი დასახლებები, ციხე-ქალაქები და ეკლესიებიც.

ჩვენ ვიხილავთ მათი იურისდიქციის საკითხს. ამჟამად მიჩნეულია, რომ მთის ალანია მუდმივად კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში შედიოდა, მაგრამ ეს ასე არ იყო.

კერძოდ, კავკასიის ანუ მთის ალანია კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში თავდაპირველად შეიყვანეს მისი გაქრისტიანების შემდეგ დაახლოებით 916 წლიდან და ეს გაგრძელდა ვიდრე 931/932 წლამდე (ალანიიდან ბიზანტიელითა გაძევებამდე).

ამის შემდეგ (ანუ 931 წლიდან კავკასიის ალანიიდან ბიზანტიელ სასულიეროთა განდევნის შემდეგ) ის შევიდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში, ვიდრე 1032/3 წლამდე.

1032/3 წელს საქართველოს ქვრივმა დედოფალმა, ალანიის პრინცესა ალდემ, „ანაკოფია ალანითურთ“ ბიზანტიას გადასცა. ეს გაგრძელდა ვიდრე 1074 წლამდე. 1074 წელს ანაკოფია ბიზანტიისაგან უკანვე დაიბრუნა საქართველოს სამეფომ, შესაბამისად, მალევე, 1080-იან წლებში მთის ანუ კავკასიის ალანია საბოლოოდ შვიდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში.

მაშასადამე, დაახლოებით 914 წლიდან ვიდრე 931 წლამდე კავკასიის ალანია ანუ ანაკოფია-ალანითურთ ბიზანტიურ საეკლესიო იურიდიქციაში შედიოდა, 931-1032 წლებში ის აფხაზეთის საკათალიკოსოს შემადგენლობაშია, 1032-1073 წლებში კვლავ ბიზანტიის ეკლესიის წიაღში შედიოდა, ხოლო 1074 წლიდან კვლავ ქართული ეკლესიის წიაღს დაუბრუნდა.

ამის ანუ 1074 წლის შემდეგ, აქაური ბერძენი სასულიერო პირები ან ქართული ეკლესიის ანუ აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციას დაექვემდებარნენ, ანდა დატოვეს უკვე საქართველოს სამეფოში შემავალი მინაწყა-

ლი. საფიქრებელია, რომ ისინი გადაიყვანეს იქვე, ალანიის სხვა ქრისტიანულ ნაწილში, უფრო, დონისპირეთის მომთაბარე ალანების ქვეყანაში, ანუ ბარის ალანიაში, რომელიც ბიზანტიას ექვემდებარებოდა.

ამის შემდეგ, 1074-1080-იანი წლებიდან, საუკუნეთა მანძილზე, კავკასიის ალანია თავისი სენტის, შონასა და არხიზ-ზელენჯუკის ტაძრებით მუდამ ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა აქ მუსულმანური ტომების შემოსვლამდე.

ჩვენი წყაროები აღნიშნავენ, რომ აფხაზეთის სამეფოს ცხუმის საერისთავოში შედიოდა ოლქი „ანაკოფია ალანითურთ“, ალანის ამ ნაწილში (ამ ოლქის ტერიტორიაზე) იდგა აღნიშნული სენტის, შონასა და არხიზის ტაძრები.

სწორედ ეს ოლქი (ანაკოფია-ალანითურთ) დაიბრუნა უკან საქართველოს სახელმწიფომ 1074 წლის მახლობლად, საფიქრებელია მარიამ ალანელის მეოხებით, რადგანაც ამ დროს ბიზანტიის ძალზე გავლენიანი დედოფალი მარიამი მფარველობდა თავის ძმას – საქართველოს მეფე გიორგის. ის და იმპერიის ჯარების მთავარსარდალი გრიგოლ ბაკურიანის ძე ცდილობდნენ საქართველოს უკანვე დაბრუნებოდა ტაოსა და იბერიის თემის შესაბამისი ციხე-სიმაგრეები და მიწაწყალი. ეს მათ მართლაც შეძლეს აღნიშნულ 1074 წელს. ამავე გავლენით უნდა დაბრუნებოდა საქართველოს ანაკოფია-ალანითურთ, ანუ ანკოფიის დიდმნიშვნელოვანი ციხესიმაგრე მიმდებარე კავკასიის მთიანეთით, რომელსაც მთის ანუ კავკასიის ალანია ერქვა.

იმის შემდეგ რაც 1074 წელს საქართველოს სახელმწიფოს დაუბრუნდა ოლქი „ანაკოფია ალანითურთ“, იქ გატარდებოდა კარდინალური პოლიტიკური და ეკლესიური ცვლილებები.

მის გათავისუფლებას ბიზანტიისაგან და დაბრუნებას საქართველოს სახელმწიფოს წიაღში თან უნდა მოყოლოდა საეკლესიო იურისდიქციის ცვლილებაც, ანუ ეს ოლქი ეკლესიურადაც უკან უნდა დაბრუნებოდა აფხაზეთის საკათალიკოსო წიაღს, რაც განხორციელდა კიდევ.

კერძოდ იმპერატორ ალექსი კომნინის ეპოქის სანდო წყაროს ანალიზი აჩვენებს, რომ ეს საეკლესიო საკითხი ბიზანტიამ მოაგვარა ზოგადად ალანიის ეპარქიის ადგილის მონაცვლებით, კერძოდ ალანიის ეპარქია გადანაცვლებულ იქნა ალანიის ერთი ნაწილიდან მეორე ნაწილში, მთის ანუ კავკასიის ალანიიდან ბარის ანუ დონისპირეთის ალანიაში, აქ მომთავბარეობდნენ ალანები, შექმნილი ვითარების მათი მღვდელმთავრისათვის გამო გამოყოფილი იქნა ქალაქი სოტრიოპოლი, ალანის გარეთ, ტრაპეზუნტთან ახლოს, რაც ქვემოთაა აღწეილი.

опять по древнему оному церковному положению и обычаю и по предьявленным от него (Аланийского) Синодальным старобытным Актам, и данным на них хрисовулам приснопомятных царей (Древние акты константинопольского патриархата, относящиеся к новороссийскому краю)
https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Byzanz/XIV/Akty_Novoross/text.htm

в notiциях времени Андроника Палеолога говорится, что по хрисовулу императора Алексея Комнина (1180–1183 гг.) и акту Синода Алания была ...

Так, в notiциях времени Андроника Палеолога говорится, что по хрисовулу императора Алексея Комнина (1180 – 1183 гг.) и акту Синода Алания была соединена с архиепископством Сотириуполя, но Причина объединения указана в акте 114 Константинопольской патриархии от 1347 г.: Сотириупольская «определена состоять навсегда кафедрой Аланского архиерея, так как митрополия сия не имеет собственной архиерейской кафедры по той причине, что народ ее пастушеский» (41, с. 447).

В том же 1347 г. с Аланией была соединена митрополия Вичины – Бичвинты в Абхазии (42, с. 610). 42. Gelzer N. Ungedruckte und ungentigend veroffentliche Texte der Notitiae episcopatuum. Miinchen, 1901

სინამდვილეში კი, ვიჩინის სამიტროპოლიტო იყო არა ბიჭვინთა, არამედ მდებარეობდა თანამედროვე რუმინეთში,

Вичинское викариатство Румынской архиепископии в Америках Румынской Православной Церкви (недейств.)

Город Вичина, известен по Восточно-Римским источникам уже с XI века, и тогда, как и вся дельта Дуная, входил в состав империи, С конца XI века усилился приток кочевых тюркских племен в Подунавье, печенеги, а затем куманы (половцы), заполонили всю придунайскую низменность, а в середине XIII века край на более чем вековой период попал в состав монгольской Золотой Орды. В Вичине находилась ставка беклярибека эмира Ногая. Но византийское присутствие вероятно сохранилось, также как и Церковь.

В середине XIII века, когда Никейская империя поддерживала связь с устьем Дуная, и в Вичине известна православная епископия Константинопольской Церкви. В списке епархий времен императора Андроника II Палеолога (1282-1328) Вичинская епархия значиться митрополией, под 95 номером. С 1300 года есть данные и о Вичинских митрополитах. <https://drevo-info.ru/articles/15172.html>

ამიტომაც არასწორია რუსი მეცნიერების დასკვნა ამ არასწორი განსაზღვრების საფუძველზე შედგენილი, რომ თითქოსდა ბიჭვინთის სამიტროპოლიტო ბიზანტიამ შეუერთა ალანიის ეპარქიას, ესაა აბსურდი, სრული გაუგებრობა, სინამდვილეში არა ბიჭვინთის, არამედ ვიჩინის სამიტროპოლიტო და ალანიის ეპარქია გააერთიანეს, ალანიის ეპარქია მოიცავდა დონისპირეთსა და ვრცელ მიწებს სტეპებში დონიდან ვოლგამდე და ასევე ზოგჯერ ალანიას მიაკუთვნებდნენ ყირიმის ნაწილს და ზღვისპირეთს დუნაის დელტამდე.

ამიტომ არასწორია Обратим внимание на то, что несмотря на подчинение Абхазии грузинскому царю Баграту III в 980 г. и утрату политической самостоятельности, христианские кафедры Абхазии остались под юрисдикцией Константинополя. Очевидно, подобное положение объясняется тем, что в сфере церковной жизни Византия полностью сохранила свое влияние, благодаря чему имела возможность по-прежнему осуществлять сношения с аланской церковью. Более того, есть факт, свидетельствующий о некотором упрочении позиций империи

в Абхазии около середины XI в. В 1033 г. Византия из рук аланки Альды, жены абхазского владетеля Георгия I, получила в свое владение мощную крепость Анакопию близ Нового Афона, за что император пожаловал чин магистра сыну Альды Дмитрию (43, с. 503). Эти сведения согласуются с византийскими эпиграфическими памятниками из Анакопии (44, с. 17–30). Последние указывают на присутствие здесь греков до середины XI в. и использование Анакопии в качестве их опорного пункта в Абхазии

http://iratta.com/alans/1003-06_alanija_i_vizantija.html

კდევე ერთხელ უნდა აღინიშნოს, რომ ვიჩინის სამიტროპოლიტო დუნაის-პირეთში არსებობდა და არფერი აკავშირებდა ბიჭვინთასთან გარდა სახელეუბის მსგავსებისა, ამიტომ, არასწორია ვ.კუზნეცოვი, როცა წერს –

Решением патриарха и синода митрополия Вичины в 1347 г. была соединена с Аланией под греческим именем Сотиириуполь, в результате чего митрополит Вичины остался без средств Последнее обстоятельство указывает на то, что Вччинская митрополия была подчинена Алании. Это подтверждается и письмом митрополита Алании 1347 г., в котором он сообщает, что митрополии Алании и Сотиириуполя недавно соединены, но он не знает, кого из своих предшественников посвятить законно в патриархи⁴⁹

Где находилась Вичинская митрополия? Ю. А. Кулаковский локализовал ее в области Нижнего Дуная⁵⁰. Нам эта локализация представляется невероятной. Сам Ю. А. Кулаковский свидетельствует, что в нотициях времени Андроника Палеолога Вичинская митрополия значится рядом с Зихской, Боспорской и Сугдейской, т. е. на Кавказе.

О том же говорит и факт ее присоединения к Алании. Поэтому вполне обоснованной следует считать локализацию Н. Гельцера, отождествившего Вичину с Питуунтом – Бичвинтой (грузинское название Пицунды; –

<https://ru.djvu.online/file/DZxYvAid1cHEL> ვ.კუზნეცოვი

საქართველოს მეფის დის, ბიზანტიის დედოფალ მარიამ ალანელის შვილობილის იმპერატორ ალექსი კომნინის ქრისობულით კონსტანტინოპოლის ალანიის ეპარქიის ადგილსამყოფელი 1081 წლისათვის მონაცვლებულ იქნა და ის მთის ალანიიდან გადაადგილებულ იქნა ბარის ალანიაში, ანუ მთიდან გადანაცვლებულ იქნა დონისპირეთის სტეპებში აზოვის ზღვის მარჯვენა მხარეს(იხ. ჩემი „საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ჩრდილოეთ კავკასიაში“).

მაშასადამე, როგორც აღინიშნა, აქაური ალანები ანუ დონისპირეთის სტეპების ანუ ბარის ალანები მომთაბარეები იყვნენ, ამიტომ არ გააჩნდათ ქალაქები, შესაბამისად, იმპერატორის მიერ ალანიის მღვდელმთავრისათვის გამოყოფილი იქნა ქალაქი სოტიროპოლი ტარპეზუნტთან, რაც შეეხება მთის ანუ კავკასიის ალანიას, ის აღნიშნული 1081 წლიდან დაუბრუნდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს წიაღს ანაკოფიასთან ერთად.

იქამდე, 931 წლიდან ვიდრე 1032 წლამდე, როდესაც კავკასიის ალანია იმყოფებოდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში აფხაზთა მეფეებმა აქ (ოლქ ანაკოფია-ალანიაში) ააგეს შესანიშნავი ტაძრები სენტისა, შოანასა და არზიზ-ზელენჯუკისა (აღნიშნული 931/2 წლიდან ვიდრე 1032 წლამდე

შუალედში), ანუ ეს ეკლესიები ნაგებია ძირითადად მე-10 ს. მეორე ნახევარში არა ბიზანტიელთა, არამედ ქართველთა მიერ. საკითხი გამოწვლილვით ქვემოთაა მოცემული.

განვიხილოთ სენტის წარწერა, რომლის მიხედვითაც ის ხელმეორედ აკურთხეს, ანუ განაახლეს.

სენტის ეკლესიის ხელმეორე კურთხევასთან დაკავშირებით ისმის კითხვა, რატომ გახდა საჭირო მისი ხელმეორედ კურთხევა ან განახლება, რაც სენტის წარწერაშია აღნიშნული?

ამის მიზეზია ზემოთაღნიშნული ფაქტები, რომ ქართველთა ანუ აფხაზ მეფეთა მიერ მე-10 ს.-ში აგებული სენტის ტაძარი, სადაც ქართული წირვა-ლოცვა იყო გაჩაღებული, 1032 წლიდან ბიზანტიელთა ხელში გადავდა, ამიტომ, მათ (ბიზანტიელებმა) ამ ტაძრის მეორედ კურთხევა გადანყვიტეს და იქ ქართულის ნაცვლად ბერძნულენოვანი მსახურება შემოიღეს, ვიდრე აღნიშნულ 1080-იან წლებამდე..

კერძოდ, მე-11 საუკუნეში, აღნიშნულ 1032 წლიდან, იმის შემდეგ რაც საქართველოს მეფის გიორგი 1-ის მეუღლემ 1032 წელს აღდე აღანელმა ანაკოფია (და შესაბამისად მისი მიმდგომი ქვეყანა ანუ კავკასიის ალანის ერთი ნაწილი) გადასცა ბიზანტიას, აქ, მე-10 ს.-ში აფხაზ მეფეთა მიერ ნაგები სენტის ტაძარი ბიზანტიელთა ხელში აღმოჩნდა, და მათ იურისდიქციაში გადავიდა, ანუ ქართველთა ტაძარი ბერძენი სასულიერო პირების ხელში აღმოჩნდა, მათ კი საჭიროდ მიიჩნიეს ტაძრის ხელახლა კურთხევა იმპერატორ ნიკიფორესა და მარიამ ალანის ეკსუსიოკრატორობის დროს.

**სენტიის ტაძრის ბერძნული წარწერა მარიამ ალანელის, მისი
მეუღლის იმპერატორ ნიკიფორე ბოტინაბისა და შვილის,
კონსტანტინე დუკას მოხსენიებით**

სენტის ტაძრის ბერძნული წარწერა, ბელეცკისა და ვინოგრადოვის
წაკითხვით, ასეთია –

† Ἐνεκεν[ίσ]θ(η), ἐνεώσ[θ(η)] ὁ να[ὸς] τ(ῆς)
ὑπεραγίας θεοτόκου ἐπὶ βασιλ[εία]ς
Νηκηφόρου, Βασιλ[είου] καὶ [Κωνσταντίνου
καὶ] Μαρίας ἐξουσιωκράτορος [Αλανίας
μ]ην(ῆ) Ἀπρη(λίου) β', ἡμέρα ἀγ[ή]ου Α[ντιπάσχα (?)
δ]ηὰ χειρὸς Θεοδώρου, μητ[ροπο]-
λ(ίτου) καθηγη(ασμένου) Ἀλανί(ας), ἀπ[ὸ] κ[τί]-
σε(ως) κό(σμου) ἔτ(ους) ςουγ'. Ἀν[ε]-
γράφε[το] δ]ηὰ χειρὸς [τοῦ] δεῖνος
ἀποκριστ(αρίου) πατρ(ικίου).

ბელეცკისა და ვინოგრადოვის თარგმანი ასეთია -

† Освящен, обновлен храм
пресвятой Богородицы в царствование
Никифора, Василия и Константина
и Давида, эксусиократора Алании,
и Марии эксусиократориссы
2 апреля, в день святой антипасхи (?),
рукою Феодора, митропо-
лита освященного Алании, от сотво-
рения мира в 6473 г. На-
писано рукой имярек,
апокрисиария патрикия.

ქართულად, ალბათ შეიძლება ასე ვთარგმნოთ – „იკურთხა, განახლდა
ტაძარი ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლისა ბასილევს ნიკიფორესა და ბასილევს
კონსტანტინეს მეფობისას ... დავით ალანიის ეკსუსიოკრატორისა და მარი-
ამის ეკსუსიოკრატორობისას“

ბიზანტიის რომელი მმართველი მოიხსენება ამ წარწერაში ვითრაცა „ბა-
სილევსი ნიკიფორე“? ანდა ვინ იყო „მარიამ ეკსუსიოკრატორი“?

ესაა უმთავრესი საკითხი ტაძრის წარწერის დათარიღებისათვის.

საკითხი იოლად, მაგრამ, მცდარად გადაჭრეს ბელეცკიმ და ვინოგადოვ-
მა, მათ უბრალოდ, ყოველგვარი გამოკვლევის გარეშე, გადაჭრით განაცხა-
დეს, რომ სენტის ტაძრის წარწერაში ნახსენები იმპერატორი ნიკიფორე არის
ნიკიფორე ფოკა – «Никифор император» – это, несомненно, византийский
император Никифор II Фока (963-969)“- წერენ ისინი.

რატომ „**несомненно**“? რატომ არის უეჭველად სენტის წარწერაში ნახსენები „ბასილევსი ნიკიფორე“ იმპერატორი ნიკიფორე ფოკა და არა სხვა ამავე სახელის მქონე იმპერატორი?

ჩვენ კი ვფიქრობთ და ქვემოთ გამოკვლეულც გვაქვს, რომ სენტის წარწერის „ბასილევსი ნიკიფორე“ არის იმპერატორი ნიკიფორე ბოტინატი (1078 – 1081), რომელსაც ალანიასთან აკავშირებდა მისი ძალზე გავლენიანი მეუღლე, ცნობილი დედოფალი მარიამი (ალანელი), რომლის სახელიც ამავე წარწერაშია მოხსენიებული, ხოლო, ნიკიფორე ფოკას ალანიასთან არაფერი აკავშირებდა. ჩვენთვის ცნობილი მისი ბიოგრაფიის მიხედვით მას შეხება არ ჰქონია კავკასიის ალანიასთან.

წარწერაში იმპერატორ ნიკიფორეს გარდა ნახსენებია მარიამი და ასევე დავითი, ბიზანტიური წოდებით „ალანიის ეკსუსიოკრატორი“

ბელეცკი და ვინოგრაძოვი აცხადებენ, რომ მათ არ იციან თუ ვინ არიან ისინი და წერენ „**Мария так же, как и Давид, не известна по письменным источникам. Скорее всего, эта эксусиократорисса была его женой**“.

მე კი ვფიქრობ, რომ წარწერაში ნახსენები მარიამი არის ბიზანტიის დედოფალი მარიამ ალანელი, მეუღლე არა დავითისა, არამედ წარწერაშივე ნახსენებ იმპერატორ ნიკიფორე ბოტინატისა. ხოლო წარწერაში იმპერატორის გვერდით ნახსენები „კონსტანტინე“ არის მარიამ ალანელის ვაჟი კონსტანტინე, რომელიც იმპერატორის თანამეფე იყო. Βασηλ[είου] και [Κωνσταντίνου] ასეთად ის გამოაცხადეს იმპერატორ ნიკიფორე ბოტინატის მმართველობისას.

მარიამ ალანელის ვაჟი კონსტანტინე დუკა (1074-1095) ბიზანტიის იმპერატორების თანამეფე (ბასილევსი) იყო 1074-1078 და ასევე 1081-1087 წლებში. ის მარიამ ალანელს ჰყავდა იმპერატორ მიხეილ მე-7 დუკასაგან (პარაპინაკისაგან).

პორფიროგენეტ კონსტანტინე დუკას უდიდესი უფლებები გააჩნდა საიმპერატორო კარზე.

ვითარცა პორფიროგენეტი (პორფიროსანი), ის, დაბადებისთანავე, თავისი მამის მიხეილ VII დუკას თანამმართველად გამოაცხადეს.

მამის ტახტიდან ჩამოგდების შემდეგაც, ახლი იმპერატორის ნიკიფორე ბოტინატისა და დედოფალ მარიამ ალანელის ურთიერთშეთანხმების შესაბამისად, კონსტანტინეს კვლავ დარჩა იგივე უმაღლესი საიმპერატორო უფლებები.

ამ ფაქტის შესაბამისად, მისი ეს უფლებრივი მდგომარეობა ასახა სენტის წარწერაში... ἐπὶ βασιλείας Νηηφῶδου, Βασιλείου] και [Κωνσταντίνου

საფიქრებელია, რომ ჩამოთვლილი ტიტულები მარიამ ალანელმა თავის ვაჟს კონსტანტინეს მიანიჭა იმის აღსანიშნავად, რომ თავისი უფლებამოსილება ალანიზე გადასცა მას, მაგრამ ახალგაზრდა შვილის გარდაცვალების შემდეგ, უმემკვიდროდ დარჩენილმა მარიამ ალანელმა თავისი ეს უფლებამოსილება ალანიის მიმართ გადასცა თავის ძმისშვილს დავით აღმაშენებელს, რომელსაც, მართლაც, მემკვიდრის სიტყვით, ოსი მეფეები დაემორჩილნენ, ვითარცა მონები

მაშასადამე სენტის წარწერაში ნახსენებია იმპერატორი ნიკიფორე ბოტინატი, მისი მეუღლე მარიამ ალანელი, ამ უკანასკნელის შვილი უფლისწული და თანამეტახტე კონსტანტინე და ასევე დავითი, რომლის შესახებაც მოსაზრება ქვემოთაა მოცემული.

ანა კომენას „ალექსიადიდან“ ისე ჩანს, რომ მარიამი და ირინა ალანელი დები იყვნენ (თუ ასე იყო ისინი ერთი მამის ანუ ბაგრატ მეოთხის შვილები ყოფილან), მაგრამ ამჟამად საქართველოში მიიჩნევა, რომ ის იყო ბაგრატ მე-4-ის ნახევარძმის დემეტრეს ქალიშვილი, ანუ მას მეფური წარმომავლობა ჰქონდა, ამასთანავე, ეს დემეტრე ოსებშიც მეფის ტიტულს ატარებდა. ბიზანტიური შეფასებითაც ირინე ალანელი იყო „ალანთა მბრძანებლის“ ეკსუსიოკრატორის ქალიშვილი. თუმცა რუსი მკვლევარები სხვაგვარად მიიჩნევენ ალანიაში ქართული ნაკვალევის მიჩქმალვის მიზნით.

ამჟამინდელ მკითხველს წარმოუდგენია, რომ კავკასიის ალანია იყო უცხო ქვეყანა, განშორებული ქართულ სახელმწიფოებრიობივ და კულტურულ სივრცეს, მაგრამ, ქართული წყაროების მიხედვით ანაკოფიის რეგიონს მოიცავდა ალანიის ერთი ნაწილი, რომელსაც ქართულად ერქვა „ანაკოფია-ალანითურთ“. წყაროს თანახმად, „ალანია“ ერქვა მიწაწყალს ანაკოფიის მიმდებარედ, ანუ ტერიტორიას აფხაზეთში მოქცეულს მდ. კლისურადან (ზოგჯერ მდ. ეგრისწყლიდან) ვიდრე ბზიბისწყლამდე, ჩვენ ამის შესახებ მითითებას გვანვდიან წყაროები. მართლაც, „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ ანონიმ ავტორთან დაფიქსირებულია პასაჟი **„ალანთა ქუეყანა, რომელ არს აფხაზეთი“**;

ამ ცნობის მიხედვით, ალანთა ქვეყანას აფხაზეთი დაერქვა (იხ.: ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი. ქართლის ცხოვრება. ტ. II. რედ. ს. ყაუხჩიშვილი. თბ. 1959, გვ. 15).

ვახუშტი ხშირად ახსენებს ოლქს „ანაკოფია ალანითურთ“, რაც ქვემოთაა განხილული.

ერთ პერიოდში, კერძოდ, აფხაზთა სამეფოს დაარსებამდე, VI-VII საუკუნეებში სახელი „ალანია“ ერქვა ქვეყანას მოქცეულს ეგრისწყალსა (ანდა მდ. კლისურასა) და ბზიბისწყალს შორის, ასე იყო მე-8 საუკუნემდე.

ორ ქართულ მდინარეს (კლისურასა და ბზიფისწყალს შორის) შორის მოქცეულ მიწაწყალს ეს სახელი (ალანია) ეწოდა ბიზანტია-სპარსეთის მომების დროს, რომელიც მე-6 საუკუნეში გაჩაღდა ლაზიკის დაუფლებისათვის (იხ. ჩემი წიგნი – „საეპისკოპოსოები ლაზიკაში“).

ამ დროს ჩრდილოკავკასიის და დონისპირეთის სტეპებიდან ბიზანტიელებმა დამხმარე ძალად მოიშველესეს ალანთა რაზმები, რომელთაც დასავლეთ საქართველოში ბიზანტიის ძლიერი მხარდაჭერით დაიკავეს რამდენიმე ციხექალაქი, ხოლო ანაკოფიის ირგვლივ მთელი ოლქი, მასში შედიოდა ასევე არხიზ-ზელენჯუკ, შოანა, სენტის ოლქიც.

ამ უკანასკნელით ბიზანტიელები და ალანები დაინტერესდნენ აქ გამავალი საერთაშორისო-საქარავნო ანუ აბრეშუმის გზის გამო.

VI ს.-დან აქაურ მკვიდრ ტომებზე ალანთა გაბატონების შემდეგ, ქვეყანასაც ალანია ეწოდა, იგულისხმება, ოლქი „ანაკოფია ალანითურთ“, რომე-

ლიც მოქცეული იყო კლისურიდან ბზიფისწყლამდე და რომელშიც შედიოდა ციხე სობლისისა, ანუ არხიზ-ზელენჯუკ, სენტ-შოანას ოლქი.

ხაზართა გაძლიერების კვალდაკვალ დამპყობელმა ალანურმა რაზზუმებმა დატოვეს ეს ოლქი, მაგრამ, ტრადიციის შესაბამისად, ქვეყანას კვლავ ალანია ერქვა, ხოლო აქური ანუ ალანური ხალხი მხოლოდ სახელს ატარებდა ალანებისას, ტომობრივად კი ის ქართული იყო, ასეთი მძაფრი განცხადების გაკეთების უფლებას უპირველეს ყოვლისა იძლევა აქაური წარმომავლობის გამოჩენილი ბიზანტიელი ფილოლოგის იოანე ცეცეს ცნობა, რომ „ალანები, აბაზგები და იბერები ერთი ხალხია“, ერთი სისხლის მქონე. რაც 21-მე საუკუნის გენეტიკურმა კვლევებმაც დაადასტურა. ალანებდ სახელდებულ თანამედროვე ტომებს ბალყარებსა და ოსებს აქვთ იგივე გაპლოჯგოფი G2 და J2, რაც ზოგადად აქვთ ქართველებს, მათ შორის ასევე აფხაზეთელებსაც. ანუ იოანე ცეცეს ცნობა ამჟამადაც შეესაბამება რეალობას ამ მხრივ.

საერთოდ, ისტორიული ალანები თუკი ინდოევროპელ ხალხთა ჯგუფს განეკუთვნებოდა, მათი გაპლოჯგოფი უნდა ყოფილიყო არა G2, არამედ R1A.

G2 ქრისტიანი სვანებისა და გამუსულმანებული სვანების (ყარაჩაელები, ბალყარელები), და ასევე ზოგადად ქართველთა ერთერთი ძირითადი გაპლოჯგოფია (J2 -თან ერთად). სკვითების, სარმატების, შესაბამისად ალანების გაპლოჯგოფი კი იყო R1A.

ბიზანტიელი გამოჩენილი ფილოლოგი და მოღვაწე იოანე ცეცე, რომელიც ამ ტომს ეკუთვნოდა და მარიამ ალანელის შორეული ნათესავი იყო, წერდა – „ივერები, აბაზგები და ალანები – ერთი ხალხია“ (Иоанн Цец – „иверы, авазги и аланы - один народ“). <https://www.phantastike.com › sarmatii › pdf>

იოანე ცეცე, როელიც წარმოშობით კავკასიელი იყო, თვის შრომებს წერდა სწორედ განსახილველ პერიოდში – მარიამ ალანელის დროს, ის მუდამ ტრიალებდა ბიზანტიის იმპერიის ქართულ სამეფო წრეში და შრომები მიუძღვნა იოანე, ისააკ და ასევე, მანუელ კომნენოსს და მის მეუღლეს ირინეს, რომელნიც მარიამ ალანელთან იყვნენ დაკავშირებულნი, ანუ ის კარგად იცნობდა ქართველებს, აბაზგებსა და ალანებს, თავისი დაკვირვებით დაადგინა რომ ეს სამი ეთნიკური ჯგუფი – ერთ ხალხს შეადგენდა, ის „ალანთა“ ქვეშ ამ შემთხვევაში გულისხმობდა არა ზოგადად მთელ მსოფლიოში მიმოფანტულ ალანობას, არამედ, კონკრეტულად, „კავკასიის ალანებს“. ცხადია, ზოგადად ალანები მთლიანობაში სხვები იყვნენ, მაგრამ იოანე ცეცეს სწორედ კავკასიის ალანები, აბაზგ-აფხაზები და იბერ-ქართველები მიაჩნდა ერთ ხალხად. ცნობილია, რომ ალანებს ზოგადად ინდოევროპელებს მიაკუთვნებენ, მაგრამ, კავკასიის ალანები იოანე ცეცეს ცნობით ეთნიკურად ქართველები იყვნენ, ის მათ წრეში ტრიალებდა, თავის თვალთ ხედავდა და ამონებდა, რომ მაგალითად, მარიამ ალანელი, ირინა ალანელი და სხვა კავკასიის ალანები ეთნიკურად ქართველები იყვნენ. იოანე ცეცე ამ თვალთხილულ ფაქტს აღწერდა თავის ნაშრომში, მსგავსად, მაგალითად მის ეპოქაში მოღვაწე უხტანესისა. მე-10 საუკუნის სომეხი ისტორიკოსი უხტანესი აფხაზთა სამეფოს უკიდურესი სიძლიერის ეპოქაში მოღვაწეობდა, და ის აფხაზეთს პირდაპირ

უნოდებდა ქართველთა ქვეყანას. უხტანესი აღწერდა მათ ისტორიას და წერდა, რომ ივერები შავიზღვისპირეთში ჩამოასახლა ნაბუქოდონოსორმა, ეს ივერები გამრავლდნენ, გაძლიერდნენ და მათ ქვეყანას ამჟამად აფხაზეთი ეწოდება, ხოლო ეთნიკურად ისინი ქართველები არიანო.

მაშასადამე ორი X-XI საუკუნეთა უცხოელი ავტორი თავიანთი ეპოქის აფხაზებს ქართველებად მიიჩნევდა, იოანე ცეცე კი კავკასიის ალანებსაც ქართველებად მიიჩნევდა.

როგორც ითქვა, მდ. კლისურიდან ვიდრე ბზიბისწყლამდე მოქცეულ ტერიტორიას მე-6 საუკუნედან ვიდრე მე-8 საუკუნემდე ზოგადად „ალანიას“ ანდა „ოსეთს“ უწოდებდნენ. ის მე-8 საუკუნედან უკვე აფხაზეთის სამეფოს ნაწილად გადაიქცა და აფხაზეთი ეწოდა, მაგრამ ამ სამეფოს ცხუმის საერისთავოს ერთ ნაწილს ერქვა „ანაკოფია ალანითურთ“

ცხუმი-ალანითურთ ერთი საერისთავოში გააერთიანა აფხაზთა პირველმა მეფემ ლეონ მეორემ.

საერთოდ, თუ კარგად დავაკვირდებით ქართულ წყაროებს, მისი ძირითადი კონცეფცია ასეთია – აზო-ფარნავაზის ეპოქიდან ქართლის სამეფოს საზღვარი დასავლეთის მიმართულებით უცვლელად გადიოდა შავ ზღვასა და მდინარე ეგრისწყალზე, შეხუთე საუკუნეში ვახტანგ გორგასლის დროს ეს საზღვარი უფრო განივრცო და მდ. კლისურაზე იქნა გადატანილი. შესაბამისად მე-5 საუკუნედან საზღვარი ბიზანტიასა და საქართველოს შორის მდ. კლისურაზე გადიოდა.

მე-6 საუკუნის შემდგომ საზღვარი ბიზანტიასა და ქართლის სამეფოს შორის კვლავ უკან გადაწეულა და ძველებურად მდ. ეგრისწყალზე დადებულია.

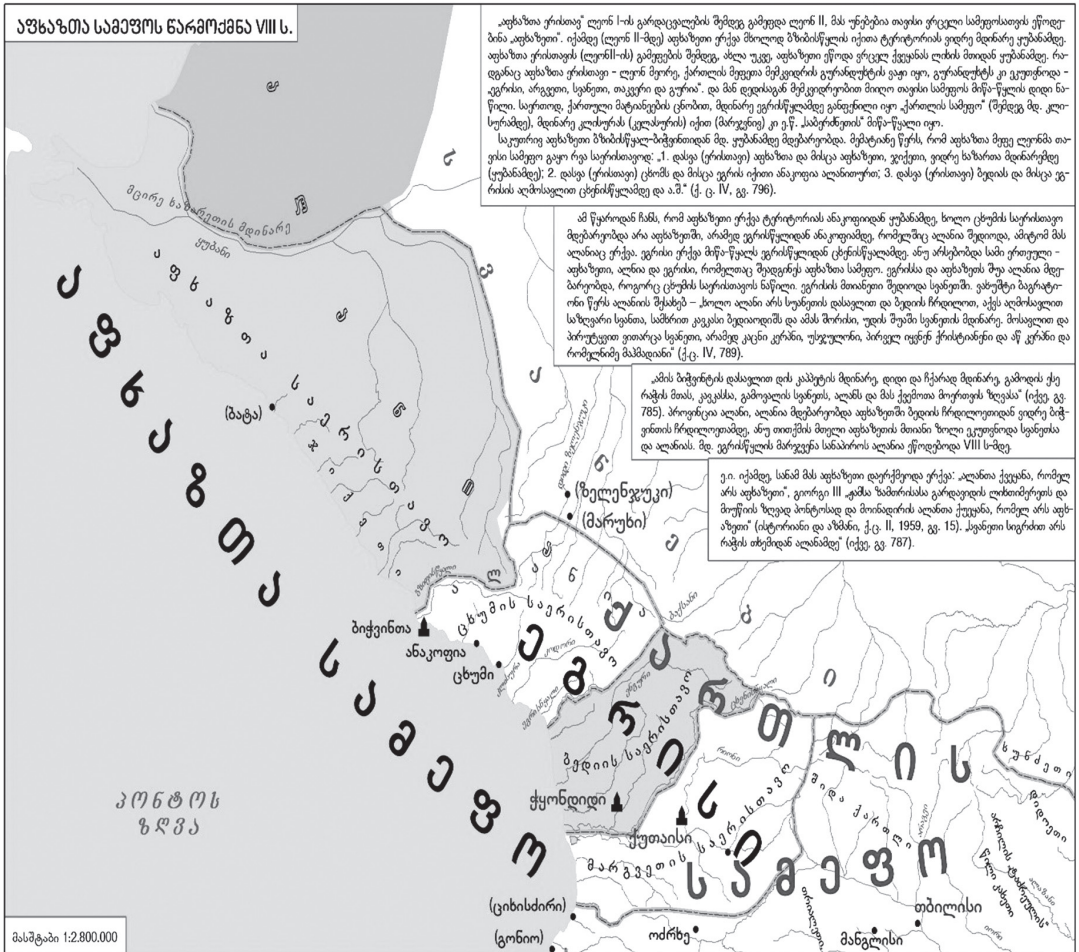
შესაბამისად ტრადიციული საზღვარი ქართლის სამეფოსა და „საბერძნეთს“, შემდეგ კი ქართლის სამეფოსა და ბიზანტიას შორის გადიოდა ეგრისწყალსა და მდ. კლისურაზე.

მე-8 საუკუნისათვის ხაზართა ეპოქაში გაჩდა აფხაზეთი, ის თავდაპირველად ვახუშტის ცნობის მიხედვით მოქცეული იყო ხაზერითისწყალსა (მდ. ყუბანსა) და ბზიბისწყალს შუა.

ანუ აფხაზეთი თავდაპირველად ჩრდილოკავკასიაში მდებარეობდა, თავდაპირველად შედიოდა ბიზანტიურ სფეროში საერისთავოს სახით, ხოლო, შემდგომ ის იყო ხაზარეთის შავიზღვისსპირა მხარე ჩრდილოეთ კავკასიაში.

მისი აფხაზთა ერისთავები თავდაპირველად, ქართული წყაროს ცნობით, ბიზანტიელებს ემორჩილებოდნენ, შემდეგ კი ხაზარებს, რაც რეალობასთან ახლოს უნდა იყოს.

მართლაც, რაც განსაკუთრებითაა აღსანიშნავი, აფხაზეთის პირველი მეფის ლეონ მეორის ადმინისტრაციული დაყოფიდან ჩანს, რომ საკუთრივ აფხაზეთის საერისთავო არ მოიცავდა ცხუმის ოლქის მიწაწყალსაც კი, ანუ ცხუმიც კი მის (აფხაზთა საერისთავოს) შემადგენლობაში არა შედიოდა.

აფხაზთა ერისთავი ლეონ I-ის გარდაცვალების შემდეგ გამოეყო ლეონ II, მას უჩუბუბა თავისი ვრცელი სამეფოსათვის ქოიდე ბინა აფხაზეთი. იქამდე (ლეონ II-მდე) აფხაზეთი ერქვა მთლიან მზისსეულს იქითა ტერიტორიას ვიდრე მდინარე ურბანამდე. აფხაზთა ერისთავის (ლეონ II-ის) გამეფების შემდეგ, ახლა უკვე აფხაზეთი ქოიდე ვრცელ ქვეყანას ღობის მიიღო კუბანამდე, რადგანაც აფხაზთა ერისთავი - ლეონ მეორე, ქართლის მეფე ივანე გურამიძის გურამდუტის ვაჟი იყო, გურამდუტის კი კუთვნიდა - ვერისი, არგველი, სვანეთი, თავური და გურია. და მან დღისათვის მემკვიდრეობით მიიღო თავისი სამეფოს მთაწა-წყლის დიდი ნაწილი. საერთოდ, ქართული მატარებლის ცნობით, მდინარე ეგრისწყალამდე განეჭო იყო ქართლის სამეფო (შემდეგ მდ. კოლხეთამდე). მდინარე კლასორის (კლასორის) იქით (მარჯვნივ) კი ე.წ. „საბერძნეთის“ მთაწა-წყალი იყო.

საკუთრივ აფხაზეთი მზისსეულ-მეფობიდან მდ. ურბანამდე მდებარეობდა. მდებარეობდა წყლის, რომ აფხაზთა მეფე ლეონმა თავისი სამეფო გაყო რვა საერისთავოდ: 1. დავა (ერისთავი) აფხაზთა და მსჯა აფხაზეთი, უიქეთი, ვიდრე საზარია მდინარემდე (ურბანამდე); 2. დავა (ერისთავი) ცხომს და მსჯა ვერის იქითი ანაკოფია აღნიშნით; 3. დავა (ერისთავი) ბუღის და მსჯა ვერისის აღმოსავლითი ცენტრალამდე და ა.შ. (ქ. ც. IV, გვ. 796).

ამ წყაროდან ჩანს, რომ აფხაზეთი ერქვა ტერიტორიას ანაკოფიდან კუბანამდე, ხოლო ცხომის საერისთავო მდებარეობდა არა აფხაზეთში, არამედ ეგრისწყლიდან ანაკოფიამდე, რომელშიც აღინიშნება მდინარე, ამიტომ მას აღნიშნავს ერქვა. ვერისი ერქვა მთაწა-წყლის ცენტრალამდე, ანუ არსებობდა სამი ერთეული - აფხაზეთი, აღინი და ვერისი, რომელიც შედგებოდა აფხაზთა სამეფო. ვერისისა და აფხაზეთის შუა აღინი მდებარეობდა, როგორც ცხომის საერისთავოს ნაწილი. ვერისის მიმართული მდინარე სვანეთი, ვახუშტი მაგისტრონი წერს აღინის შესახებ - „ხოლო აღინ არს სვანეთის დასავლით და ბუღის ჩრდილოთ, აქეს აღმოსავლით საზღვარი სვანთა, საზღვარი კავასი ბუღადიდის და ამს შორის, უფსა შუაის სვანეთის მდინარე მოსავლით და პრუტუკეთი ვითარცა სვანეთი, არამდე კანნი ვერისი, უსჯულონი, პრუტუკეთი ვითარცა ქრისტინი და აქ ვერისი და რომელიმე მამადინი“ (ქ. ც. IV, 789).

ამის მიუხედავად დასავლით დასავლეთის მდინარე დიდი და ჩუბრე მდინარე გამოდის ქვე რაჭის მთას, კავასის, გამოდის მდინარის, აღინს და მას ქვემოთ მოქრისის ზღვას“ (იქვე, გვ. 785). პრობლემა აღინი, აღინი მდებარეობდა აფხაზეთში ბუღის ჩრდილოეთიდან ვიდრე ბიჭვინთის ჩრდილოეთიდან, ანუ თითქმის მთელი აფხაზეთის მთაწა-წყალი ეკუთვნოდა სვანეთს და აღინის მდ. ეგრისწყლის მარჯვენა სანაპიროს აღინი ქოიდეობდა VIII ს-მდე.

ე. ი. იქამდე, სანამ მსა აფხაზეთი დარქმულია ერქვა: „ალანთა ქვეყანა, რომელ არს აფხაზეთი“, ვიროჲ III აქმა საზღვრისა გარდაიდის ლხიშიმერის და მოქრის ზღვად პრუტუსს და მონადირის აღინი ქვეყანა, რომელ არს აფხაზეთი“ (ისტორიანი და აზმანი, ქ. ც. II, 1959, გვ. 15). ასეთივე სიტყვით არს რაჭის სხემდინ აღინამდე“ (იქვე, გვ. 787).

აფხაზთა საერისთავო და ცხომის საერისთავი (ანაკოფია-ალანთის ეგრისწყლიდან ბიჭვინთამდე).

მაშასადამე, მე-6 ს. შემდეგ ქართლის სამეფოში შედიოდა მინანყალი ვიდრე ეგრისწყლამდე (ანდა მდ. კლისურამდე), ხოლო აფხაზეთის საერისთავო მოიცავდა მინანყალს ბიჭვინთამდე ვიდრე მდ. ყუბანამდე.

თუ ასე იყო, ისმის კითხვა, რა სახელი ერქვა ქვეყანას ეგრისწყალსა (კლისურასა) და ბიჭვინთამდე შორის?

როგორც ზემოთ აღინიშნა, VI-VII საუკუნეებში ქვეყანას მოქცეულს ეგრისწყალსა (ანდა მდ. კლისურასა) და ბიჭვინთამდე შორის ერქვა სახელი „ალანთა“, ზოგჯერ კი ოსეთი. ის, მე-8 საუკუნიდან, უკვე აფხაზეთის ნაწილად გადაიქცა და აფხაზეთი ეწოდა.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, ამას ადასტურებს „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ ანონიმი ავტორი წინადადებით - „ალანთა ქუეყანა, რომელ არს აფხაზეთი“; ამ ცნობის მიხედვით, ალანთა ქვეყანას აფხაზეთი დაერქვა (იხ.: ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი. ქართლის ცხოვრება. ტ. II. რედ. ს. ყაუხჩიშვილი. თბ. 1959, გვ. 15).

ამიტომ ცხუმი-ალანითურთ ერთი საერისთავოში გააერთიანა აფხაზთა პირველმა მეფემ ლეონ მეორემ.

ანუ აფხაზთა სამეფოს შემადგენლობაში შვიდა ალანიის ერთი ნაწილი, მოქცეული აღნიშნულ ეგრისწყალსა და ბზიბისწყალს შორის, ამ ოლქის მთავარი ქალაქი იყო ანაკოფია, ამიტომაც ოლქს ეწოდა „ანაკოფია ალანითურთ“.

ჩანს, უკვე იქამდე, აფხაზთა ერისთავმა ლეონ პირველმა განაცხადო აფხაზთა საერისთავოს საზღვარი, გადმოლახა მდ. ბზიბისწყალი და ტერიტორია ბზიბისწყლიდან ეგრისწყალ-კლისურამდე შეიყვანა აფხაზთა საერისთავოში, ამ ტერიტორიული გაფართოვების გარეშე ის გურანდუხტის შერთვის შემდეგ ქართლის სამეფოში შემავალ დასავლეთ საქართველოზე ვერ განახორციელებდა თავის უფლებამოსილებას, რადანაც გურანდუხტს წილი ოლქი იყო „ეგრისი, არგვეთი, თაკვერი, სვანეთი და გურია“. ამ ეგრისსა საზღვრავდა მდ. ეგრისწყალი (ანდა კლისურა, ხოლო აფხაზთა საერისთავოს ტავდაპირველი საზღვარი იდო მდინარე ბზიფისწალზე. ხოლო, აფხაზთა საერისთავოს თვდაპირველ საზღვარ ბზიფისწალსა და კლისურას შუა იდო სხვა ტერიტორია, ალანია.

წყაროდან ჩანს, რომ მირ მეფის ქალიშვილ გურანდუხტსა და მეფე მირის ძმას არჩილს საუბუცესოდ ერგოთ დასავლეთ საქართველო „ეგრისი, არგვეთი, თაკვერი და გურია“. ეს მიწაწილი მდებარეობდა მდ. კლისურამდე.

როგორც ითქვა, გურანდუხტის მეუღლის ლეონის სამფლობელო (ანუ აფხაზეთის საერისთავო) იყო მიწაწილი ყუბანიდან ვიდრე ბზიფისწყალმდე. ამ ტერიტორიებს შორის (ანუ ბზიბისწყალსა და კლისურას შორის) იდო ოლქი „ალანია“.

ლეონ ერისთავის დროს ამ ოლქის სტატუსი შეიცვალა, მოხდა პოლიტიკური სახეცვლილება, ეს „ალანია“ (ტერიტორია ბზიბისწყალსა და კლისურას შუა) მიუერთეს აფხაზთა საერისთავოს. შესაბამისად ალანიის ეს ნაწილი (მიწაწილი ბზიბისწყალსა და კლისურას შუა) აფხაზეთად იწოდა, ამის შემდეგ შეეძლო ეთქვა მემეტიანეს – „ალანთა ქუეყანა, რომელ არს აფხაზეთი“.

ამ აზრს განამტკიცებს ცნობები ანდრია პირველწოდებულის საქართველოში მიმოსვლის შესახებ, აქ ნათქვამია, რომ ანდრია ქართლიდან ჯერ ოსეთში შევიდა, შემდგომ კი აფხაზეთში, ჩემეული კვლევით ეს ასე უნდა გავოგოთ – ანდრიამ გადალახა ქართლის (ეგრისის) მდინარეები ეგრისწალი და მდ. კლისურა და შევიდა ალანიაში (ანაკოფიის ანუ აფხაზეთის ალანიაში), ამის შემდეგ გადალახა ბზიფისწყალი და შევიდა აფხაზეთში, თუ ასე გავიგებთ ამ ცნობას, უფრო ლოგიკური გახდება მისი მარშრუტი, რადგანაც ამჟამად მიიჩნევა, რომ ანდრია ქართლის შემდეგ ჩრდილოკავკასიის ოსეთში შევიდა იქედან კი აფხაზეთში, რაც გაცილებით არალოგიკური მარშრუტია.

უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ამჟამად საყოველთაოდ ცნობილი სახელები, ტერმინები და ტოპონიმები წარსულში სხვა ტერიტორიებსაც ერქვა. მაგალითად, წყაროს მიხედვით, წმ. ანდრია თავდაპირველად შევიდა ქართლის ქვეყანაში და გადალახა მდინარე ფაზისი, ამ მდინარეს წმ. ექვთიმე მთაწმიდელი ჭოროხს უწოდებს („მიიწინეს ქუეყანასა ქართლისასა... ვიდრე მდინარედ ჭოროხადმდე“), ამ მდინარიიდან იწყებოდა სვანეთი, ანუ თა-

ნამედროვე გურია-იმერეთს ოდესღაც სვანეთი ერქვა (...**მიიწივნეს სვანეთისა ქუეყანასა...**), მართლაც მე-6 საუკუნეში ბიზანტია-სპარსეთის ომების დროს, ბიზანტიელი ავტორები (პროკოფი კესარიელი, აგათია სქოლასტიკოსი და სხვანი) დასავლეთ საქართველოს უწოდებდნენ სვანეთს“, ეს კარგად ჩანს, როგორც პროკოფი კესარიელისა და აგათია სქოლასტიკოსის, ისევე სხვა ბიზანტიელი ავტორების შრომების განხილვისას (იხ. ჩემი წიგნი „საეპისკოპოსოები ლაზიკაში“). წმ. ანდრია პიველნოდებულის ცხოვრების მიხედვით წმ. მოციქული სვანეთიდან შესულა „ქვეყანასა ოსეთისასა“

ისმის კითხვა, რომელი ქვეყანა მოიაზრებოდა ამ ტერმინით – „სვანეთი“ ანდა „ოსეთი“?

ამ წყაროდან შეიძლება გვიგოთ, რომ ოსეთი (ალანია) ერქვა მინანყალს მდ. კლისურას იქით, ბზიბისწყლის მიმართულებით.

ანუ წმ. ანდრიას გადაულახავს მდ. ეგრისწყალი და მდ. კლისურა და შესულა ალანიაში (ანუ აფხაზეთის ალანიაში, მას ქართველები იმჟამად ოსეთს უწოდებდნენ), რომელსაც წყაროში „ანაკოფია ალანითურთ“ ეწოდება, და ამის შემდეგ გადაულახავს ბზიფისწყალი ანუ შესულა აფხაზეთში, აქედან კი ჯიქეთში.

მასასადამე ანდრისა მარშრუტია ქართლი (ჭოროხი, სვანეთი), ოსეთი და აფხაზეთი ანუ ჭოროხის შემდეგ დასავლეთ საქართველოს მინანყალს უწოდებდნენ სვანეთს, მდ. კლისურას იქით იყო ალანია (ანუ ოსეთი) და ამის შემდეგ აფხაზეთი, ანუ ექვთიმე მთაწმიდელს წმ. ანდია მოციქულის მიმოსვლის თარგმნის დროს გამოუყენებია წინა საუკუნეთა ანუ VI-VII საუკუნეების გეოგრაფიული ნომენკლატურა.

„მიიწივნეს ქუეყანასა ქართლისასა...ვიდრე მდინარედ ჭოროხადმდე, ...მიიწივნეს სვანეთისა ქუეყანასა...ხოლო დიდი ანდრია სიმონითურთ შევიდა ქუეყანასა ოსეთისასა, და მიიწია ქალაქად, რომელსა ეწოდებოდა ფოსტაფორი...ნარვიდეს და შევიდეს ქუეყანასა აფხაზეთისასა“.

https://wikisource.org/wiki/ლეონტი_მროველი_“ცხოვრება_ქართველთა_მეფეთა”_(1955).

ასეთი ნომენკლატურა შეესაბამება ჩვენს კვლევას, რომ მდ.ეგრისწყალი (ან კლისურა) ერთმანეთისაგან ყოფდა იბერიასა (აქ სვანეთსა) და ალანიას (ანუ „ანაკოფია-ალანითურთ“), როლის შემდგეგაც იწყებოდა აფხაზეთი (კონკრეტულად კი აფხაზთა საერისთავო ბზიფისწყლიდან ვიდრე ყუბანამდე), იქვე იყო ჯიქეთი.

ამის გარდა სხვა მრავალი წყაროს ცნობით აფხაზეთის სანაპიროს ტერიტორიას ოსეთს უწოდებდნენ, მაგალითად „ცხოვრება შვიდათ მონამე ძმათა-ორიენტოსისა...“ და სხვა.

აი ეს „ალანია“, მინაყალი (ტერიტორია კლისურასა და ბზიფისწყალს შორის, კავკასიის ალანიასთან ერთად) არ ეთმობოდა ბიზანტიას, და მას ედავებოდა აფხაზთა სამეფოს. აქ მდებარეობდა ანაკოფიის დიდი პორტი, რომელიც ჩრდილო კავკასიიდან შემომავალი აბრეშუმის გზის მნიშვნელოვანი პუნქტი იყო, ამ ალანიაში იდგენენ ცნობილი ტაძრები არხიზ-ზელენჯუკისა, სენტისა და შოანასი.

ამიტომაც ეს ალანია სადავო იყო აფხაზ მეფეთა და ბიზანტიას შორის, აქ სურდა ნიკოლოზ მისტიკოსს თავისი ეპარქიის დაარსება, რისი ნებაც არ მისცეს აფხაზთა (წყაროშია-ალანთა) მეფეებმა,

ამის საწინააღმდეგედ, ანუ ბიზანტიის ეკლესიური ექსპანსიის გასა-
ნეიტრალეზებად აფხაზთა მეფეებმა ამ მიზანყაზე დაარსეს ბიჭვინთის
ქართულენოვანი საკათალიკოსო, აქ ააგეს ქართული წარწერებით დამ-
შვენებული დიდებული ეკლესიები, მოქვისა, ლიხნისა და სხვა, რათა
ბიზანტიური ბრწყინვალება კი გადაეფარათ მორწმუნეთა გასამხნე-
ვებლად. ეს ალანია გადასცა 1032 წელს ალდე დედოფალმა ბიზანტიას და
დაიბრუნა გიორგი მეორემ, მარიამ ალანელის ძმამ, 1074 წელს. აქაური
ალანების პრინცესები უნდა ყოფილიყვნენ ბიზანტიისა და საქართველოს
ზოგიერთი დედოფალი.

საერთოდ, აღსანიშნავია, რომ ზოგადად ქართველობა აფხაზთა მეფეებს
თანამეტომედ და ეროვნულ წინამძღვრებად მიიჩნევდა, ხარობდა მათი წარ-
მატებებით, და მათ ვახტანგ გორგასალსა და ეროვნული დიდების კორიფეებს
ადარებდა. ეს სიყვარული იყო გულწრფელი, რაც ჩანს, იმით, რომ წერილო-
ბითი წყროების გარდა ამას ადასტურებენ ხალხური წარწერები ეკლესიების
კედლებზე, მაგალითად, ერედვის ეკლესიის წარწერაში, სადაც განდიდებუ-
ლია აფხაზთა მეფე კონსტანტინე, რომელსაც ნიკოლოზ მისტიკოსი ბერძენი
სამღვდელოების დახმარებას ევედრებოდა, ის კი ბერძნულის ნაცვლად, ქარ-
თულ ეკლესიებს აგებდა ქართული წირვა-ლოცვით. მაგალითად ერედვის
ეკლესიის წარწერიდან ჩანს, რომ აფხაზთა მეფე თავისი განმათავისუფლე-
ბელი ომებისას სწრაფი მარშებით, არწივსაა შედარებული, ამ წარწერით, აფ-
ხაზთა ეს მეფე კახეთ-ჰერეთში მნიშვნელოვანი ბრძოლის შემდეგ ცისკარზე
ალავერდში მივიდა და ილოცა, სალამოს კი უკვე ბრეძაში იყო (ლიხის ქედთან
ახლოს), მალევე კი არწივის სისწრაფით, კვლამ ჩავიდა კახეთში და ვეჯინის
ციხე გაათავისუფლა. ის ერედვის ანუ შიდა ქართლის ეკლესიის წარწერაში
ინოდება წმიდა მეფედ, რომელიც „ლთივდამყარებულია“

ვედვის ეკლესიის რ. მეფისაშვილისეული წარწერა ასეთია – “სახელითა
ღმრთისაითა, მამისა, ძისა და სულისა წმიდისაითა, მეოხებითა წმიდისა და
ღმრთისმშობელისაითა, შეწევნითა წმიდისა გიორგისაითა **ხელმწიფობა-
სა ღმრთივდამყარებულსა წმიდისა კონსტანტინე მეფისასა, რომელმან
ბრძანა და ჩავიდა ჰერეთს შიგან, ჰერთა მეფეი გააქცია და მუნით მშვი-
დობით იქცა, ცისკრად ალავერდს ილოცა, მწუხრი ბრეძას გადაჰხთა;
მეორედ კულა ავიდა, ვეჯინისა ციხე დალენა;** ქართლსა შინა უფლობასა
ტბელისა ივანესა, მთავარეპისკოპოსობასა სანატრელისა ყუარყვარესა, ჯუ-
ართა მისითა, განზრახვითა ნიქოზელისა – სანატრელისა სტეფანე ებისკო-
პოსისაითა, ძალითა, შეწევნითა მოყუასთაითა, მე თეოდორე თაფლაისძემან
დავდე საძირკველი – წელნი იყუნენ ხფი, ქრონიკონსა რკვ”.

მაშასადამე, ქართლსა და კახეთში აფხაზთა მეფეები წმიდა მეფეებად,
ანუ ამ ეპოქის ქართლ-კახეთის ხალხისათვის საყვარელ, საამაყო მეფეებად
ითვლებოდნენ, და არა უცხო დამპყრობლებად.

იგივე ჩანს სხვა ხალხური (არაოფიციალური) წარწერებიდანაც, სამშ-
ვილდიდან, კუმურდოდან და სხვა. მაგალითად, ქართლში ატენის წარწერა-

შიც აფხაზთა მეფე იქაური ხალხის მიერაა განდიდებული, ის სახალხო მეფეა. წარწერა ასეთია –

„ქ. სახელითა ღვთისათა, მე გრიგოლ-მან მირიანის ყმა-მან თარხნის ძისა-მან, ატენის ციხისთავმან, ავაგენ ატენს სახლნი ქულბაქი მას ჟამსა ოდეს, **ადიდენ ღმერთმან, ძლიერ-მან მეფეთა მეფე-მან ბაგრატ** უბრძანეს მიწასა მათსა მირიანს პატრონსა ჩემსა, სეფესა ზუარსა შიდა ქალაქის აშენება გაუმარჯვა ღმერთ-მან და ბედ-მან მეფეთ მეფობისა მათისა-მან. **ვითა სწაღდა მეფობასა მათსა ეგრე ავაშენეთ** დარბაზი და ქალაქი...სალოცველად ჰგიან-მცა უკუნისამდე **ძრიელი მეფეთა მეფე[მ] ბაგრატ სევასტოსი და ძე მათი გიორგი კურაპალატი**“.

ეს უკანასკნელები ანუ ბაგრატ მე-4 იყო მამა მარიამ-მართა ბიზანტიის დედოფლისა, რომელსაც „ალანელს“ უწოდებდნენ. და ბიძა, მამის ძმა, ირინე ალანელისა. ხოლო გიორგი კურაპალატი, ძმა მართა-მარიამისა არის დავით აღმაშენებლის მამა.

იმის შემდეგ რაც ბიზანტიის ყოვლის შემძლე დედოფალმა „მარიამ ალანელმა“ სადედოფლო ტახტი დაიჭირა, უმაღლე თავისი უახლოესი დიდმოხელის გრიგოლ ბაკურიანისძის ხელით თავის ძმას საქართველოს მეფე გიორგი მეორეს ანუ საქართველოს სახელმწიფოს გადასცა ყარსის ციხესიმაგრე, მიმდებარე ქვეყნით, და ამასთანავე ბიზანტიაში შემავალი იბერიის თემის უმეტესი ნაწილი, რომელიც ჯერ კიდევ არ იყო დაპყრობილი თურქ-სელჯუკთა მიერ.

საერთოდ, იბერიის თემიდან გამოსული ჯარი, ანუ იბერიელი ჯარისჯაცები ქმნიდნენ 50 000 კაცთან არმიას, ბიზანტიურ რეგულარული სამხედრო შენაერთს, რომელიც წარმატებით იგერიებდა თათურქ-სელჯუკთა შემოსევებს, მარიამ ალანელის მამამთილმა, იმპერატორმა **konstantine მე-10** დუკამ მთლიანად დაშალა იბერიის თემის 50 000-იანი არმია, ხარჯების შემცირების მიზნით, მაგარამ უიდიდესი შეცდომა დაუშვა, რამაც დააჩქარა ანდა გამოიწვია კიდევ დაცემა ბიზანტიის იმპერიისა.

„იბერიელების ჯარი“, ნუ იბერიის თემის რეგულარული არმა, დაიშალა, ამით თურქ-სელჯუკებს გზა გაეხსნათ ბიზანტიის დედაქალაქისაკენ, მალევე **1071** წელს მანასკერტთან ბიზანტიის არმია სასტიკად დაამარცხა თურქ სელჯუკებმა, იმჟამინდელი იმპერატორი **რომანოზ IV დიოგენე (1068-1071)** წლებში კი, დაატყვევეს.

როგორც ითქვა, იბერიის თემის ჯერ კიდევ დაუპყრობელი ნაწილი გრიგოლ ბაკურიანის ძის ანუ მარიამ ალანელის ღვაწლით, საქართველოს დაუბრუნდა ანაკოფიის ციხექალაქთან ერთად,

ისმის კითხვა, თუ რატომ იყო დაინტერესებული ბიზანტიის ქართველი დედოფალი მარიამ ალანელი, რომ მის სამშობლოს უკან დაბრუნებოდა ისტორიულად ქართული მიწაწყალი ტაო-იბერიის თემსა და აფხაზეთ-ალანიაში?

ამ მიწაწყლის იბერულობას მიუთითებდა ჯერ კიდევ სტრაბონი.

სტრაბონი წერდა – **მოგვითხრობენ, რომ წარსულში არმენიის პატარა ქვეყანა გაფართოვდა არტაქსიასა და ზარიადრიას ომების შედეგად. ისინი იყვნენ ანტიოქ დიდის მხედართმთავრები, მისი დამარცხების შემდეგ**

კი მეფეები გახდნენ. მათ ერთად გააფართოვეს თავიანთი სამფლობელო, ჩამოაჭრეს რა ირგვლივ მცხოვრებ ხალხებს ოლქები. კერძოდ, იბერები-საგან მიიტაცეს პარიადრეს მთისწინეთი, ხორძენე და გოგარენე, რომელიც კირის მეორე მხარესაა, ხალიბებს და მოსინიკებს ჩამოაჭრეს კარენიტი და ქსერქსენე, მცირე არმენიის მოსაზღვრე ნაწილები» (სტრაბონი, გეოგრაფია, XI, 14, 5).

მაშასადამე, პარიადრეს კალთები (რომელიც ტრაპეზუნტიდან არზრუმის მიმართულებითაა განფენილი) ისტორიული ქართული მიწანწყალია, სტრაბონის ცნობით, კარენიტი ანუ არზრუმის რეგიონი იყო იბერიელებისა, ხალიბებისა, ხოლო, ტაო ხორძენას ნაწილი იყო, ხორძენა კი ჩვენი კვლევით განფენილი იყო არზრუმის ოლქიდან ვიდრე მტკვარ-არაქსის შესართავამდე (იხ. ჩემი წიგნი „ქართული საეპისკოპოსოები ისტორიულ ივერიაში“), იბერიელების არაქსზე ცხოვრებას სტრაბონის გარდა აპოლოდორეც მიუთითებს, შესაბამისად იბერები ანისის ოლქის მკვიდრი მოსახლეობა იყო, რომელიც არმენიზაციის მძიმე პროცესის ქვეშ იმყოფებოდა სტრაბონისავე ცნობით (ის წერს, რომ არმენიელთა მიერ მიტაცებულ მიდიის, იბერიისა და ქართული ტომების მიწანწყალზე უკვე მის დროს ერთი-სომხური ენა იყო გავრცელებული, ანუ არმენიის იბერია არმენიზაციის პროცესში იყო სტრაბონის ეპოქამდეც და ასევე ეს პროცესი გაგრძელდა სომხეთის გაქრისტიანების შემდეგაც, ეს მოსახლეობა სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში მოექცა, ამის მიუხედავად, არმენიის განაპირა მხარეების იბერებმა გარკვეულწილად შეძლეს თავისი ქართული იდენტობის შნარჩუნება, იგულისხმება ტაო-ბასიანიას, არძრუმისა და მიმებარე ოლქების ქართველობა, ამ ხალხს ბიზანტიელები „იბერებს“ უწოდებდნენ, ხოლო მათ ქვეყანაც „იბერიას“, ბასილი ბულგარმუსვრელის ლაშქობას ამ ქვეყანაში „ომი იბერიასთან“ ეწოდებოდა და ამ მიწანწყლის დაპყრობის შემდეგ აქ იბერიის თემი დაარსა.

არ იყო შემთხვევითი, რომ მაგალითად ბიზანტიის სახედრო-ადმინისტრაციული ერთეულის „იბერიის თემის“ დედაქალაქები იყვნენ არზრუმი და ანისი და ორივე ამ ქალაქს მოიცავდა ქართული საეპისკოპოსოები. ამ ოლქებში ქართული საეპისკოპოსოების – ანელის, არზრუმელის, ვალამპერტელისა თუ დადეშნელის მრევლი ის უძველესი ქართული მოსახლეობა იყო, რომელიც სტრაბონის მიერ აღწერილ პარიადრესა, კარენიტიდასა, ხორძენესა თუ გოგარენაში მკვიდრობა ძველთაგან.

(ჩვენ სტრაბონის მიერ ნახსენებ იბერიულ პარიადრეს კალთებს, ხორძენესა და გოგარენას ვუწოდებთ „ძველ, თავდაპირველ, ისტორიულ ივერიას და მას მივიჩნევთ „არიან-ქართლად“, ტერიტორიულად ის მოიცავდა მიწანწყალს შავი ზღვიდან, ტრაპეზუნტის სამხრეთიდან, პარიადრეს მთიანეთის დასაწყისიდან, ვიდრე მტკვარ-არაქსის შესართავამდე, მტკვრის მარცხენა სანაპიროს ჩათვლით. ამ მიწანწყლის იბერებს არ გაუმართლა იმით, რომ სტრაბონის ცნობით ეს მიწანწყალი არმენიის მეფეებმა (არტაქსიამ და ზარიადრემ ძვ. წ. 190 წლისათვის) დაიპყრეს – ამის შემდეგ დაიწყო აქაურ ქართველთა არმენიზაცია. არმენიის გაქრისტიანების შემდეგ არმენიის იბერები სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში აღმოჩნდნენ, ამიტომაც, მაგალითად ზოგერთი კონსტანტინოპოლელი პატრიარქი, არმენიის კათალიკოსებს „სომეხთა და ქარ-

თველთა“ მწემსს უწოდებდნენ, ხოლო სომეხთა ზოგიერთ მეფეს „სომეხთა და ქართველთა მეფე“ ერქვა. ანტიოქიის პატრიარქიარქიას ტიტულატურაშიც კი, დღემდე იხსენიება ივერია (полный титул: Его Божественное Блаженство, Патриарх Великого Божия града Антиохии, Сирии, Аравии, Киликии, Иверии, Месопотамии и всего Востока).

ამ ტიტულში „ივერიის“ ქვეშ იგულისხმება არა თანამედროვე საქართველო, არამედ „არმენიის ივერია“ ანუ მინანყალი არზრუმიდან ვანის ტბამდე.

როგორც ითქვა, ამ მინანყალს ბიზანტიელებიც ივერიას უწოდებდნენ, ამიტომაც დაარქვეს ტავიანთ სამხედრო-ადმინისტრაციულ ოლქს _“იბერიის თემი“, მხოლოდ ქალკედონიტობის გავრცელების შემდეგ სომხებისაგან განსასხვავებლად და თავისი განსხვავებული იდენტობის შესანარჩუნებლად არმენიის იბერები მკაცრად ემხრობოდნენ ქალკედონიტობას, ისინი თავიანთ თავს მუდამ ქალკედონიტებად წარმოაჩენდნენ, რადგანაც თავისუფალი საქართველოს ანუ მცხეთის ივერიის ქართველობა ასევე მტკიცე ქალკედონიტი იყო, არმენიის ქართველობას თავიანთი ქალკედონიტობით თავის თავისუფალ ქვეყანასთან (მცხეთის ივერიასთან) სულიერი კავშირის გამოხატვა სურდათ.

კარტაშევის კვლევით, რომელიც განხილულია ჩემს წიგნშიც, აღმოსავლეთის მრავალი ხალხი ეთნიკური ნიშნითაც ირჩევდა სარწმუნოებრივ აღმსარებლბას. მსგავსადვე, არმენიის ქართველები უფრო ეთნიკური ნიშნით უჭერდნენ მხარს ქალკედონიტობას, ამით თავიანთ იდენტობას განასხვავებდნენ სომხებისაგან, რომელნიც უფო მონოფიზიტობისაკენ იხრებოდნენ.

საბოლოო ჯამში, არმენიის იბერების ერთმა ნაწილმა მართლაც შეძლო ამ გზით გათავისუფლება სომხური საეკლესიო იურისდიქციისაგან.

არმენიის იბერების გათავისუფლება სომხური საეკლესიო უღლისაგან უკავშირდება მანასკერის 726 წლის სომხურ საეკლესიო კრებას, სადაც დაწყველეს ქალკედონიტები ანუ შესაბამისად არმენიის ივერები.

726 წლის ამ კრების ანათემებმა გამოაფხიზლა ტაოს, ბასიანის, არზრუმისა და მეზობელი თემების ქართველობა. მაგრამ, მათ თითქმის ნახევარი საუკუნე დასჭირდათ ურთულესი მდგომარეობიდან ანუ სომხური ეკლესიის უღლისაგან გასათავისუფლებლად, დაახლოებით 780 წლისათვის მათ, ჩვენი მოსაზრებით, იქაური, ქართული საეკლესიო კრების გადაწყვეტილებით, დაადგინეს სომხური ეკლესიისაგან საბოლოოდ გათავისუფლება, მათ (ტაოს, ბასიანის, არზრუმისა და მიმდებრე ოლქების იბერებმა) უარყვეს ეკლესიებში სომხურენოვანი ღვთისმსახურება, აღიდგინეს დედა ქართულ ენაზე მსახურება, მსგავსადვე იმისა, როგორც ერთი საუკუნით ადრე კირიონ კათალიკოსის დროს გუგარქის ქართველობამ ეკლესიებში აღიდგინა ქართულენოვანი მსახურება.

ეს იყო უდიდესი განმანტავისუფლებელი ნაბიჯი და სამწუხაროდ, ასეთი დიდი განმანტავისუფლებელი ნაბიჯის გადადგმა ვერ შეძლო ალბანეთის ეკლესიის მრევლმა, სადაც გაბტონებულმა სომხურმა ეკლესიამ აკრძალა ალბანურენოვანი მსახურება და დაადგინა სომხურენოვნება, ამის შესახებ წერს მოვსეს კალანკატუაცი, რომელიც იმასაც აღნიშნავს თუ როგორ გადაყარეს

გაბატონებულმა სომხის მსახურებმა ალანურენოვანი წიგნები ბარდავთან ახლოს გამავალ მდინარე ტრტუტში და სეკელეო კრების გადაწყვეტილებით დაადგინეს ალაბანეთის ეკლესიებში სომხურენოვნება.

ანუ, 726 წლის შემდეგ, რაც სომხურმა ეკელიამ საბოლოოდ მიიღო მონოფიზიტობა, ხოლო ქალკედონიტები დაწყევლა, არმენიის იბერიული მხარეების მკვიდრმა მოსახლეობამ ანუ იბერებმა თავი გაიტავისუფლეს სომხური ეკლესიისაგან (უფრო 780 წელს), ანუ ქათველთა არმენიზაცია ამ ოლქებში შენელდა, უფრო მეტიც, ეკლსიურად გათავისუფლებულმა იბერებმა ტაოში დარსეს სახელმწიფო – „ქართველთა სამეფო“.

სამწუხაროდ, ქართველთა სამეფო, რომელიც თითქმის მთლიანად მოიცავდა არმენიის იბერიულ მხარეებს ტაოდან ვანის ტბამდე, სასტიკად დაამარცხა ბასილი ბულგარმმუსვრელმა და ამ მიწაწაღზე დაარს იბერიის თემი.

აქაური „იბერიული ჯარი“ თურქ-სელჯუკებისაგან იცავდა ქრისტიანულ იმპერიას და ებრძოდა ქრისტიანობის მტრებს.

საბოლოოდ, 1074 წლისათვის ეს მხარეები საქართველოს სახელმწიფოს ნაწილად გადაიქცა მარიამ ალანელისა და გრიგოლ ბაკურიანის ღვაწლით, უფრო კი მარიამის ძმისშვილის დავით აღმაშენებლის დროისათვის.

(საინტერესოა, რომ შემდგეში კვლავ შეიცვალა აქაურ ქართველთა ბედი. არმენიის იბერია ანუ ყოფილი იბერიის თემის მიწაწაღი თამარის დროს აღმოჩნდა მონოფიზიტი ზაქარია მხარგრძელის ხელში, რამაც ანისი ოლქის იბერიელების არმენიზაციის პროცესი ნაწილობრივ კვლავ გააგრძელა, ყოფილი იბერიის თემის მნიშვნელოვანი ნაწილი XIII საუკუნის 80-იან წლებში სამცხის სამთავროს ფარგლებში შედიოდა: ტაო, შავშეთი, კლარჯეთი, კოლა, არტაანი, კარნიფორი, აჭარა, „კარული ქვეყანა“, (ყარსის რეგიონი) და სპერი. საბოლოოდ ყოფილი იბერიის თემის დიდი ნაწილი აღმოჩნდა სამცხე-საათაბაგოს ხელში, რომელიც თავიდან ქრისტიანული სახელმწიფო იყო. მისმა გამაჰმადიანებამ აქ გააბატონა ოსმალეთის სახელმწიფო, 1628 წელს ოსმალეთმა დაიპყრო სამცხე-საათაბაგო. ის იმპერიის რიგით საფაშოდ გამოცხადდა. 1795 წლამდე მას გამაჰმადიანებული ქართველები, ყოფილი მთავრები – ჯაყელი ფაშები განაგებდნენ.

ამ დოს განხორციელდა უდიდესი რელიგიური ცვლილებები, კერძოდ, ყოფილი სამცხე-საათაბაგოს მკვიდრი მოსახლეობის, კერძოდ კი ქართველი ქრისტიანების უდიდესი მასსა შეიყავნა ე.წ. „სომხურ მილეთში“, იგივე არმენიულ მილეთში.

ოსმალეთში სომხური მილეთის შსახებ წერს სანდრო ბაკურაძე – „სულთნის ხელისუფლება, რელიგიურ და კულტურულ საკითხებში, არადომინანტ ჯგუფებს ფართო ავტონომიას ანიჭებდა, რომელიც არ გახლდათ ტერიტორიული შინაარსის, შესაბამისად, აბრკოლებდა რაიმე სახის ფეოდალური ოპოზიციის წარმოქმნას. იმპერიის მოსახლეობა რელიგიის მიხედვით იქნა დაყოფილი და რელიგიური ჯგუფების ლიდერები ფაქტობრივ ეთნარქებად იქცნენ, რომლებიც თავიანთ სამწყსოებს სულთნის კარზე წარმოადგენდნენ. ხოლო დომინანტი რელიგიური ჯგუფის – მუსლიმების ლიდერი თავად სულთანი გახლდათ, რომელმაც, ეგვიპტის დაპყრობის შემდეგ, 1517 წელს,

ხალიფის ტიტული მიიღო და მსოფლიო მუსლიმების ლიდერობაზეც განაცხადა პრეტენზია. თავდაპირველად ოსმალეთის იმპერიაში სამი ძირითადი არამუსლიმი მილეთი არსებობდა – ესენი იყვნენ

1. მართლმადიდებელი ქრისტიანები, რომელთაც კონსტანტინოპოლის პატრიარქი მეთაურობდა და იმპერიის ყველა მართლმადიდებელ ქვეშევრდომს აერთიანებდა ეთნიკური კუთვნილების მიუხედავად, დაპყრობილი ქვეყნების ავტოკეფალური ეკლესიები როგორც წესი უქმდებოდა და მათი ეპარქიები და ქონება კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ხელში გადადიოდა.

2. ებრაელები, რომელთაც ხახამბაში მეთაურობდა და

3. სომხები, რომელთაც კონსტანტინოპოლის სომეხი პატრიარქი ედგათ სათავეში.

მილეთის სისტემა, საშინაო საქმეებში რელიგიურ ჯგუფებს ფართო ავტონომიას ანიჭებდა; ისეთი საკითხები როგორც იყო ქორწინება, მემკვიდრეობის გადანაწილება და სხვა, როგორც წესი თემის შიგნითვე წყდებოდა და ცენტრალური სასამართლო სისტემა, რომელსაც სულთნის მიერ დანიშნული მუსლიმი მოხელეები განაგებდნენ, მხოლოდ ერთგვარი სააპელაციო ინსტანციის როლს ასრულებდა, რომელსაც მაშინ მიმართავდნენ, როცა სათემო სასამართლოს გადაწყვეტილება არ ჰყოფნიდა პრობლემის გადაწყვეტას“

<http://regional-dialogue.com/wp-content/uploads/2020/04/მილეთიდან-ერამდე-ისლამი-და-თურქული-იდენტობა.pdf>

არმენიული ანუ ოსმალეთის სომხური მილეთის ქართველობა (ყოფილი სამცხე-საათაბაგოს ქართველობა), როგორც ვახუშტი აღნიშნავს, „უპატრონობის“ გამო ერთმანეთს შორის გადაინაწილეს ოსმალეთის ბერძნულმა და სომხურმა მილეთებმა, ბერძნულ მილეთში ძირითადად შეიყვანეს ლაზები და მიმდებარე ქართველები, არმენიულ მილეთში კი მესხეთის ანუ ყოფილი იბერიის თემის ერთი ნაწილის ქართველები, საერთოდ, რადგანაც ოსმალეთში არც არსებობდა „ქართული მილეთი“, აღნიშნული ტერიტორიის ქრისტიანი ქართველობა იძულებული იყო მიკედლებოდა რომელიმე მილეთს, მათ ერჩიათ სომხური მილეთი, რადგანაც ბერძნული მილეთი უფრო სასტიკად დევნიდა ქართულ (ლაზურ) ენას, მის გამოყენებას ოჯახებშიც კი, ხოლო სომხური მილეთი ოჯახებში ქართული ენის გამოყენებას არ კრძალავდა, მაგრამ მათი არმენიზაციის პროცესი გრძელდებოდა, ისინი თავისებურად ითვისებდნენ სომხური ენის ელემენტებს, საბოლოოდ კი ამთ ნიაღში ჩამოყალიბდა ე. წ. „ახალი სომხური ენის ადგილობრივი დიალექტი“, ნ. მარი და ასევე სხვები აღნიშნავდნენ, რომ ეს „ახალი სომხური ენა“ უფრო ახლოს იდგა კავკასიურ ანუ ქართულ ენასთან, ვიდრე ძველ სომხურ ენასთან. იგი საერთოდ დაშორებული იყო ინდოევროპული ძველი სომხური ენისაგან, ყოფილი იბერიის თემის ქართველობა, ანუ ყოფილი სამცხე-საათაბაგოს მოსახლეობამ შეადგინა კონსტანტინოპოლის სომხური საპატრიარქოს ძირითადი სამრევლო, საბოლოოდ, ისინი ე. წ. სომხების გენოციდს შეეწინააღმდეგებნენ 1914-იან წლებში, ანდა გადასახლდნენ უფრო სამხრეთით და საბოლოოდ გასომხდნენ).

საბოლოოდ, შეიძლება ითქვას, რომ არმენიის ივერიის ქართველთა მხოლოდ მცირე ნაწილმა შეინარჩუნა იდენტობა, მათი უდიდესი ნაწილი

გასომხდა, თვით სომეხი ისტორიკოსებიც აღნიშნავენ, რომ ყოფილი სამცხე-საათაბაგოს ქრისტიანმა მოსახლეობამ შეადგინა კონსტანტინოპოლის სომხური საპატრიარქოს ძირითადი სამრევლო ნაწილი. საქმე ის იყო რომ კონსტანტინოპოლის სომხური საპატრიარქოს დაარსებისას სომხების ძირითადი მასა ეკლესიურად უკვე ექვემდებარებოდა ეძმიაძინის, იერუსალიმისა და კილიკიის სომხურ საკათალიკოსოებს, ასეთ დროს ახლადდაარსებული კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს სამრევლოდ კი გადააქციეს ის ქართველები, რომელიც ცხოვრობდა უკვე ოსმალურ ყოფილი სამცხე-საათაბაგოს მიწაწყალზე.

ჩვენში მიღებულია ტერმინები და სადავო არ არის, რომ ქართველთა ე. წ. „გათათრების“ გვერდით არსებობდა ტერმინიც – „გაფრანგება“ ანუ გაკათოლიკება, მაგრამ მეცნიერები არ ხმარობენ ტერმინებს „არმენიზაცია“, ანუ გასომხება, „გაბერძნება“ ანუ დენაციონალიზაცია ქართველთა გადაყვანისას კონსტანტინოპოლის ბერძნული საპატრიარქოს იურიდიქციაში, „გააფხაზება“, რაც თვალხილული ფაქტია, ანდა „გაოსება“ (მაგალიტად ამჟამინდელ სამხრეთ ოსეთში ქართველების მასიური დენაციონალიზაცია), ანდა საინგილოსა და ყოფილ ჭარ-ბელაქანში ქართველების „გალეკება“. ამ საკითხების კვლევა ისტორიკოსთა გარდა მოეთხოვება ეთნოგრაფებსაც, მაგალიტად ისინი უნდა დააკვრდნენ ამჟამად უცხოეთში გადასული თითქმის მილიონი ქართველის დენაციონალიზაციის პროცესს.

ასეთ საყოველთაო ფონზე უფრო გასაგებია ის ვითრება, რომელიც იყო მეორე ათასწლეულის დადგომამდე არმენიის ივერიაში. აქაურ ქართველთა დენაციონალიზაციას აფერხებდა საქართველოს სახელმწიფოს არსებობა, რომელიც არმენიის ივერიას უშუალოდ ემიჯნებოდა ჩრდილოეთის მხრიდან.

ასეთ ვითარებაში განსაკუთრებითაა დასაფასებელი ბიზანტიის ქართველი დედოფლის მარიამ-მართას ანუ ე. წ. მარიამ ალანელის ღვაწლი. მას ურთულესი ცხოვრება ჰქონდა, მაგრამ ამის მიუხედავად, მუდამ ცდილობდა ყურადღება არ დაეკლო თავისი ძმის მეფე გიორგი მეორეს სახელმწიფოსა და ქართული ეკლესიისათვის.

საერთოდ, აღნიშნულია, რომ აჯანყებული სარდალი ნიკიფორე ბოტინატი ვერ მოიპოვებდა საიმპერატორო ლეგიტიმაციას კანონიერი დედოფლის მარიამ ალანელის გარეშე.

მართლაც მიხეილ დუკა დაამხო უზურპატორმა ნიკიფორე ბოტინატმა მარიამ ალანელის თანხმებით და მასთან თანხმობითვე დაიჭირა საიმპერატორო ტახტი, თანხმობის პირობა კი ეხებოდა მარიამის შვილს – კონსტანტინე დუკას.

საიმპერატორო ტახტზე ასვლისას მოხუცმა ნიკიფორე ბოტინატმა დაწერა ანდერძი, რომ მის შემდეგ იმპერატორი გახდებოდა კონსტანტინე დუკა, ამიტომაც ეწოდება სენტის წარწერაში კონსტანტინეს ბასილევსი.

მაშასადამე სენტის წარწერა შესრულებულია ნიკიფორე ბოტინატის დროს ანუ 1078–1081 წლებში და არა 965 წელს.

თვითონ ამ წარწერის რუსი მკვლევარები აღნიშნავენ, რომ წარწერის დათარიღებაში ერთერთი ასოს ამოიკითხვა მათ ვერ შეძლეს. შესაბამისად, დათარიღების მათეული ახსნა ძალზე საეჭვოა, ამის მიუხედავად, თუკი გავ-

ზიარებთ მათეულ დათრილებას, წარწერაში არსებული თარიღი „СОТВОРЕНИЯ МИРА В 6473 Г.“ მიუთითებს არა წარწერის შესრულების, არამედ ტაძრის აგების 965 წელს.

1081 წლის შემდეგაც, რაც ალექსი 1 კომნინმა ჩამოაგდო ნიკიფორე ბოტინატი, მარიამ ალანელი შეუთანხმდა ახალ მმართველს, რომ ის მხარს დაუჭერდა დუკების დინასტიას. იგულისხმებოდა, რომ მარიამის შვილი კონსტანტინე დუკა ავიდოდა საიმპერატორო ტახტზე, ასევე, ალექსის შემდეგ.

ამ თანხმობის შესაბამისად მარიამის შვილმა კონსტანტინემ მიიღო უმაღლესი ტიტული იმპერატორის „თანამმართველი და მემკვიდრე“. ის ხელს აწერდა ყველა ოფიციალურ დოკუმენტს. ასეთი მდგომარეობა გაგრძელდა ვიდრე 1087 წლამდე, როცა დაიბადა ალექსი კომნინის ვაჟი იოანე, მაგრამ უმათავრესი მიზეზი იყო კონსტანტინეს მუდმივი ავადმყოფობა, მისი სუსტი ჯანმრთელობა. ის მალევე, 1095 წელს გარდაიცვალა.

სენტის ტაძრის წარწერაში მოხსენიებული კონსტანტინე დუკა სამი იმპერატორის თანამმართველი და მემკვიდრე იყო არა მხოლოდ მისი დედის, ბიზანტიის დედოფლის მარიამ ალანელის ავტორიტეტისა და გავლენის გამო, არამედ იმიტომაც, რომ ის იყო „პორფიროგენეტი“ ანუ დაბადების თანავე ბიზანტიის საიმპერატორო ტახტის ლეგიტიმური პრედენდენტი.

საქმე ისაა, რომ ბიზნტიის საიმპერატორო ტახტს ძალზე ხშირად იჭერდნენ უზურპატორები, ძირითადად ჯარის მთავარსარდლები, რომელნიც თვიანთ თავს იმპერატორად აცხადებდნენ, ამიტომაც მათ უჭირდათ ტახტზე ლეგიტიმაციის მოპოვება, მათთან შედარებით სრულაიდ განსხვავებული იყო პორფიროსნების (პორფიროგენეტების) მდგომარეობა, მიღებული წესის თანახმად, მათ ტახტზე „უეჭველი“, კანონიერი უფლება გააჩნდათ „პორფიროგენეტობის“ გამო.

„პორფიროგენეტად“ ითვლებოდა იმპერატორის არა ყველა შვილი, არამედ მხოლოდ ის, რომელიც დაიბადებოდა მისი საიმპერატორო მმართველობის წლებში. ამასთანავე, ბავშვის დედაც, უნდა ყოფილიყო დედოფალი ანუ, იმპერატორის ოფიციალური მეუღლე. ის, ვითარცა კანონიერი მმართველი დედოფალი ვალდებული იყო ემშობიარა საგანგებო სახლში, რომელსაც „პორფირა“ ერქვა. ის იყო სასახლის ერთერთი ნაგებობა, რომლის დარბაზი მოპირკეტებული იყო წითელი ქვით – პორფირით, მენმული თეთრწინკლებიანი მინერალით. საერთოდ, მენამული ფერი – საიმპერატორო სიმბოლოდ მიიჩნეოდა. ამგვარად ნაშობ ბავშვს უფო მეტი უფლება ჰქონდა იმპერატორის სხვა შვილებთან, თუნდაც პირველშობილთან შედარებით, რომელიც არ იყო პორფიროსანი.

როგორც ითქვა საიმპერატორო ტახტზე ასვლა ოცნება იყო მრავალი უზურპატორისა, მაგრამ მათთან შედარებით ტახტზე ასვლის სრული უეჭველი უფლება პორფიროსანს ენიჭებოდა. მას დიდი ლეგიტიმაცია გააჩნდა, მაგრამ რეალური გავლენის სფეროს სიმცირე ზოგჯერ აფერხებდა მათ წინსვლას.

მარიამ ალანელის ვაჟი კონსტანტინე დუკა მე-10 საუკუნეში ბიზანტიის ტახტის ყველაზე ლეგიტიმური, კანონიერი და უეჭველი პრედენდენტი იყო თავისი პორფიროგენეტობის გამო. მაგრამ, ვინაიდან ის მცირეწლოვანი იყო

მის საიმპერატორო უფლებებს მისი რეგენტი-დედა მარიამ ალანელი ახორციელებდა.

მარიამ ალანელი, კონსტანტინეს მცირეწლოვნობის დროს სახელმწიფოს მმართველად ითვლებოდა, რომელიც, დროებით, შვილის სრულწლოვანებაამდე ახორციელებდა მონარქის უფლებამოსილებას, სახელმწიფოს მართავდა მონარქი-შვილის ნაცვლად.

მაშასადამე, დედოფალ მარიამ ალანელს თავისი შვილის კონსტანტინე პორფიროგენეტის გამო 1070/80-იან წლებში დიდი საიმპერატორო უფლებანი გააჩნდა, ამ მიზეზის გამო შეძლო მან ტახტზე ორი უზურპატორი იმპერატორის აყვანა, ნიკიფორე ბოტინატისა და ალექსი 1 კომნინისა.

ამ მიზეზების გამო ერთად მოიხსენებიან კავკასიის ალანიაში მდებარე სენტის ეკლესიის წარწერაში იმპერატორი ნიკიფორე ბოტინატი, მისი თანამმართველი კონსტანტინე დუკა და დედოფალი მარიამი, რომელსაც, ჩანს, „ალანიის ეკსუსიოკრატორის“ ტიტულიც გააჩნდა.

„ეკსუსიოკრატორი“ მარიამ ალანელი

სენტის ტაძრის ბერძნულ წარწერაში ნახსენებ „დავითს“ აქვს ტიტული „ალანიის ეკსუსიოკრატორი“, მაგრამ მარიამს ეწოდება არა „ალანიის ეკსუსიოკრატორი“ არამედ პირდაპირ – „ეკსუსიოკრატორი“. ამ ტიტულს აფხაზთა მეფეებსაც ანიჭებდნენ.

რომელი ტიტული ჰქონდა სამი იმპერატორის ზეობისას ბიზანტიის ყველაზე გავლენიან მმართველ-დედოფალს მართა-მარიამს, ის ჩვეულებრივი ეკსუსიოკრატორი იყო თუ „ალანიის ეკსუსიოკრატორი“, როგორც ქვემოთაა გამოკვლეული ამ ტიტულებს (ეკსუსიოკრატორი) მართა-მარიამის გარემოში ატარებდა მრავალი დიდებული, მაგალითად მისი უახლოესი ნათესავის ირინა ალანელის მამა და სხვები.

იმის კითხვა, ჰქონდა თუ არა დედოფალ მართა-მარიამს ტიტული „ალანიის ეკსუსიოკრატორი“?

დავსვათ ასეთი შეკითხვა, ბიზანტიაში რატომ უწოდებდნენ დაბადებით ქართველს, საქართველოს მეფის ბაგრატ მე-4-ის ასულს მარიამ-მართა ბაგრატიონს – „ალანელს“?

ამ უცნაურ მოვლენას ხსნიან, თითქოსდა მას „ალანელს“ უწოდებდნენ იმის გამო, რომ მას მრავალი ალანელი ემსახურებოდა, მაგრამ ეს ვერ ხსნის ფაქტს.

ვფიქრობ, რომ მარიამ-მართა ბაგრატიონს ალანელს უწოდებდნენ სწორედ იმის გამო, რომ მას მინიჭებული ჰქონდა მაღალი ტიტული „ალანიის ეკსუსიოკრატორი“.

რატომ მინიჭეს მას ეს ტიტული?

მარიამ ალანელი იყო მემკვიდრე მისი დიდი დედის ბორენა ალანელისა, რომელიც საქართველოს დედოფალი იყო, მაგრამ იყო ალანიის მეფის ასუ-

ლი და შესაბამისად ალანიაში თავისი ქონება და მამულები გაანდა, ისევე, როგორც მარიამ ალანელის ბებიას ალდე ალანელს, მაშასადამე მარიამ ალანელს თავისი დედის, ალანიის მეფის ასულ ბორენა ალანელის, დიდი ბებიის ალდე ალანელისა და სხვა ალანელი დიდებულების მემკვიდრეობის გამო ალანიაში მამულები, ციხე-ქალაქები და დიდი უფლებები გააჩნდა

მართლაც, ბიზანტიის დედოფალ მართა-მარიამ ბაგრატიონს ალანიასთან აკავშირებდა მისი დედა, საქართველოს დედოფალი ბორენა ალანელი, შესანიშნავი ქართველი პოეტი ქალი, მუდამ საქართველოს ეკლესიის გაძლიერებისათვის მზრუნველი.

ქვემოთ განხილულია, რომ, ზოგადად, ალანიის პრინცესებს დიდი მემკვიდრეობით უფლებები გაანდათ, მაგალითად ალდე ალანელს, საქართველოს დედოფალს, იურიდიულ საკუთრებაში ჰქონდა ანაკოფიის ციხესიმაგრე – კავკასიის ალანიის პორტი, და მან, განაწყენებულმა იმით, რომ თავისი შვილი ვერ აიყვანა საქართველოს სამეფო ტახტზე – პირადი საკუთრება – ანაკოფიის ციხექალაქი და პორტი, ბიზანტიის იმპერიას გადასცა, თავისი მიმდებრე ქვეყნით ანუ „ანაკოფია-ალანითურთ“. შემდგომ მარიამ ალანელის ძმამ, საქართველოს მეფე გიორგი მე-2-მ, საქართველოს დაუბრუნა ანაკოფია, 1074 წელს, ეს მოხდა ეპოქაში, როდესაც მარიამ ალანელის ხელმწიფობრივი გავლენა ბიზანტიის იმპერიის პოლიტიკაზე – ზენიტში იდგა.

ჩანს, ფაქტი იმისა, რომ საქართველოს დაუბრუნდა „ანაკოფია-ალანითურთ“ განხორციელდა დედოფალ მარიამ ალანელის ნებით ანდა უზენაესი თანხმობით.

დედოფალ ალდეს მსგავსად, ბორენას, ალანიის პრინცესას, ალანიის მეფის ასულს და საქართველოს დედოფალს დიდი მიწები და სხვა მემკვიდრეობითი უფლება უნდა ჰქონოდა ალანიაში, რომელიც ალბათ თავის ქალიშვილს მარიამ-მართას გადასცა.

ჩანს, იმის გამო, რომ ბიზანტიის დედოფალს მარიამს ალანიაში მნიშვნელოვანი მემკვიდრეობა და შესაბამისად უფლებებიც გააჩნდა, ბიზანტიაში მისი მალაქა ტიტული „ალანიის ეკსუსიოკრატორი“, თუმცა მას შეეძლო თავისი თავისთვის მიენიჭებინა კიდევ ეს ტიტული თავის ქმრის ნიკიფორე ბოტინატის მეშვეობით.

ჩვენი ეს მოსაზრება შეიძლება უსაფუძვლოდ ჩანდეს, მაგრამ გაცილებით უსაფუძვლოა ბელეცკი, როდესაც ის სენტის ნარნერაში მოხსენიებულ დავითსა და მარიამს ცოლქმრად მიიჩნევს ჯერაც გამოუქვეყნებელი ყარაჩაული თქმულების საფუძველზე, რომელიც პედაგოგ რ.ბატაშევს შეუკრებია. ამ ლეგენდის მიხედვით ვინმე დაუდხანი და მისი ცოლი მარიამი ალანიის მმართველები ყოფილან (ამსათან დაკავშირებით უნდა ითქვას, რომ ასეთი თქმულების არსებობა საეჭვოა, რადგანაც ათასი წლის წინანდელ წვრილმანებს ხალხის მეხსიერება არ იმასსოვრებს).

ამ ზღაპარ-გადმოცემაზე დაყდნობით ტაძრის აგების დათარიღება ძალზე საეჭვოა, გაცილებით საფუძვლიანად მიგვაჩნია ჩვენი სხვა მოსაზრება, რომ ნარნერაში მოხსენიებული დავითი შესაძლოა იყოს ბიზანტიის დედოფალ მარიამ ალანელის ძმისშვილი, ის იყო ბორენა ალანელის მეუღლის, მეფე გიორგი მე-2-ის შვილი პრინცი დავითი, რომელსაც შესაძლოა, ჯერ ჯიდევ

უფლისწულს მისმა მამიდამ, ბიზანტიის დედოფალმა მართა-მარიამმა მოუხერხა დიდი ბიზანტიური ტიტულის „ალანიის ეკსუსიოკრატორი“-ის მინიჭება. ეს შეიძლება ყოფილიყო სიმბოლური გამოსატყულება იმისა, რომ დედოფალმა თავის ძმისშვილს საკუთარი დედისეული ალანური ქონება და უფლებები გადასცა.

დავით აღმაშენებელს ასევე კარგი ურთიერთობა ჰქონდა მარიამ ალანელის შვილობილთან იმპერატორ ალექსი კომნენთან, როგორც ამას მიუთითებს იერუსალიმის პატრიარქის ცნობა, რომელიც ქვემოთა მიმოხილული. ასე, რომ დავით აღმაშენებელს ძალზე კარგი ურთიერთობა ჰქონდა თავის მამიდა მარიამ ალანელთან და საიმპერატორო კართან. ამიტომა, როგორც ვთქვით, შესაძლოა მარიამ ალანელმა დავით აღმაშენებელს გადასცა თავისი ალანური მემკვიდრეობა, რაც ალანიის ეკსუსიოკრატორის ტიტულით დაადასტურა.

მართლაც. თუ წარწერის დავითი მომავალი დავით აღმაშენებელია, მას ოსი მეფეები ემორჩილებოდნენ „ვითარცა მონები“, მისმა სამეფომ მალე მოიცვა ალანია.

მემატიანე აღნიშნავს – დავითი „შევიდა ოსეთში, შემოეგებნენ ოსეთის მეფეები და მათი მთავრები, როგორც მონები დადგნენ მის წინაშე“.

წყარო წერს – „შევიდეს ოვსეთს და მოეგებნეს მეფენი ოვსეთისანი და ყოველნი მთავარნი მათნი, და ვითარცა მონანი დადგეს წინაშე მისსა“ <http://www.amsi.ge/istoria/qc/daviT2.html>

ეს ფაქტიც მიუთითებს, რომ შესაძლოა დავით აღმაშენებელს ასეთი ტიტული „ალანიის ეკსუსიოკრატორი“, ჰქონოდა ჯერ კიდევ გამაფებამდე ის ამ დროს იქნებდა 8-9 წლისა, ხოლო მისი მამიდაშვილი კონსტანტინე დუკა 3-4 წლისა თუმცა ის უკვე თანამეფე იყო იმპერატორისა. იმ ეპოქაში ასაკს ნაკლები მნიშვნელობა ჰქონდა, უმთვრესი იყო მათი სამეფო უფლებები და რეგალიები.

უფლისწულ დავითის ტიტული „ალანიის ეკსუსიოკრატორი“ ეთანადება მის სიჭაბუკის წლებში განვითარებულ მოვლენებს, კერძოდ, მის გამეფებამდე დადებითად შეიცვალა დამოკიდებულება ბიზანტიასა და საქართველოს შორის. სწორედ მისი უფლისწულობის დროს ბიზანტიამ საქართველოს გრიგოლ ბაკურიანის ხელით საჩუქრად გადასცა დიდი მოსაზღვრე კარის ქვეყანა და მიმდგომი რეგიონები, ამავე დროს, როგორც აღინიშნა, ბიზანტიამ საქართველოს დაუბრუნა ანაკოფიის უდიდესი ციხექალაქი, შესაბამისი მიმდგომი ქვეყნით ანუ მთის ალანიით.

ამის მიზეზად მიიჩნევა თურქსელჯუკების შემოსევის გამო ბიზანტიის საგარეო პოლიტიკის ცვლილება, როდესაც იმპერიამ გადაწყვიტა საქართველოს სამეფოს გაძლიერება ერთიანი ფრონტის შექმნის მიზნით. თუმცა საფიქრებელია ისიც, ეს მოხდა გრიგოლ ბაკურიანის ძისა და მარიამ ალანელის უთიერთსიხლოვით, მათ გადაწყვიტეს თავიანთი სამშობლოსათვის საქართველოსათვის მოსაზღვე ქვეყნების უკან დაბრუნება.

ეს შეეძლო ბიზანტიის მართველ დედოფალს, რომელმაც საქართველოს უამრავი სიკეთე არგუნა.

საფიქრებელია, ისიც, რომ გრიგოლ ბაკურიანისძე 1074 წელს საქართველოსაკენ გამოემგზავრა ბიზანტიის დედოფალ მარიამის ბრძანებით. ამ

დროს საქართველოს მართავდა მარიამის ძმა მეფე გიორგი მე-2 და გადასცა მას კარის (ყარსის) ციხე-ქალაქი მიმდგომი ქვეყნებით, ამავე დროსვე ანკოფიის ასევე უდიდესი ციხე-ქალაქის დაბრუნება საქართველოს შემადგენლობაში გავაფიქრებინებს, რომ ეს ფაქტის უკანაც მარიამ ალანელის ღვაწლი იდგა.

ანაკოფია წყაროებში ხშირად მარტო არ მოიხსენიება, არამედ მოიხსენიება ალანიის ნაწილთან ერთად ტერმინით – „ანაკოფია ალანიურთ“.

როგორც აღინიშნა ცხუმის საერისთავოში შედიოდა მინანყალი ანუ ოლქი „ანაკოფია ალანიურთ“.

ამჟამად არასწორად განმარტავენ, რომ თითქოსდა ცხუმის საერისთავო მხოლოდ ალანიამდე ვრცელდებოდა, მაშინ როცა წყარო გარკვევით და ერთმნიშვნელოვნად აცხადებს, რომ ამ საერისთავოში შედიოდა „ანაკოფია ალანიურთ“.

საერთოდ, ალანიაში ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი მრავალი ტერიტორიული ერთეულები არსებობდა თვიანთი მეფეებით, მათ შორის ერთერთი უნდა ყოფილიყო „ანაკოფია ალანიურთ“, რომელიც 1032 წელს აღდედოფალმა ბიზანტიას გადასცა, მაგრამ საქართველოს სამეფოს შემადგენლობაში კვლავ შევიდა იმის შემდეგ, რაც ანაკოფია 1074 წელს საქართველოს სამეფოს დაუბრუნდა, ხოლო უფრო ადრე, ის 931-1032 წლებში, თითქმის ერთი საუკუნის მანძილზე, ანუ მე-10 საუკუნის 3/4 და მე-11 ს. 1/3 ის აფხაზთა სამეფოს შემადგენლობაში შედიოდა, ამიტომაც შეძლეს აქ ქართული სტილის ფვარ-გუმბათოვანი ეკლესიების აგება აფხაზთა მეფეებმა, სწორედ ამ პერიოდში, უმეტესად, მე-10 ს. მეორე ნახევარში. თუმცა, როგორც ითქვა, შემდეგ ეს ოლქი აღდედოფლის წყალობით ბიზანტიამ დაიჭირა. ალანიის ამ ნაწილში ბიზანტიის გაბატონებისას ანუ 1032 წლისათვის აქ უკვე აგებული იყო აფხაზ მეფეთა მიერ სენტის, არხიზ-ზელენჯუკისა და შოანას ეკლესიები.

წყაროს ცნობას, რომ ანაკოფია ალანიასთან იყო დაკავშირებული, ადასტურებს არქეოლოგიაც. კერძოდ ანაკოფიაში აღმოჩნდა ბეჭედი, რომლის წარწერაშიც ალანიის მმართველის შვილის სახელი მოიხსენიება, რაც ალანიასთან ანაკოფიის კავშირს მიუთითებს.

ჩვენი მოსაზრებით მარიამ ალანელმა ალანიის ეკსუსიოკრატორის ტიტული მიანიჭა თავის ძმისწულს, მცირეწლოვან უფლისწულს დავითს. საფიქრებელია, რომ ის, ანუ შემდგომი დავით აღმაშენებელი, დედის მხრიდანაც ალანიასთან იყო დაკავშირებული. მის სამეფო ოჯახში (ამ პერიოდში) თითქმის ორი საუკუნის მანძილზე დედოფლებს ალანური წარმოშობა ჰქონდათ, თუ არას ვიტყვით თამარ მეფის მეუღლე დავით სოსლანზე.

თუ უფლისწულ დავითს გამეფებამდე ნამდვილად გააჩნდა „ალანიის ეკსუსიოკრატორის“ ტიტული, ეს ნიშნავს, რომ მარიამ ალანელის დედოფლობისას ბიზანტიამ საქართველოს სამეფოს ანაკოფიასთან ერთად მიმდებარე მთის ალანიაც გადასცა, ისევე, როგორც ამავე დროს გრიგოლ ბაკურიანის ხელით გადაცა ყარსის ციხე-ქალაქი და მიმდგომი ქვეყანა.

როგორც მრავალჯერ აღინიშნა, ანაკოფიის მიმდგომი ქვეყანა მთის ანუ კავკასიის ალანია იყო .

„ანაკოფია ალანიურთ“ 1074 წელს საქართველოს სახელმწიფოს დაუბრუნდა. ეს ნიშნავს, რომ ანაკოფიის მოსაზღვრე მთის ალანიაშიც მოხდა დიდი პოლიტიკური ცვლილება ეკლესიური იურისდიქციის თვალსაზრისით, 1074 წლის შემდეგაც, ჩანს 1081 წლამდე, მთის ალანია კვლავ კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში რჩებოდა, ამის სადემონსტრაციოდაა გაკეთებული სენტის აღნიშნული ბერძნული წარწერა, რომელიც უნდა დათარიღდეს 1074-1080 წლებით, ანუ ეს წარწერა 1081 წლამდე უნდა გაკეთებულიყო ნიკიფორე ბოტინატის მმართველობისას, ალექსი კომნინის გამეფებამდე.

მაშასადამე, ჩვენი აზრით სენტის ბერძნულენოვანი წარწერა განაცხადია იმისა, რომ 1074 წელს მომხდარი პოლიტიკური ცვლილების მიუხედავად კონსტანტინოპოლი თავის იურისდიქციაში ინარჩუნებდა ალანიის ამ ნაწილს 1081 წლამდე, ამის შემდეგ ალექსი კომნინის ქრისობულით ალანიის ეპარქიას ადგილი მოუნაცვლეს, მისი იურისდიქცია განივრცო ბარის ანუ დონისპირეთს ალანიაში, საკათედრო ქალაქად კი განესაზღვრა სოტირიუპოლი.

კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს აქტებში მრავალჯერაა ნახსენები მომთაბარე ალანების ეპარქია, რომლის მღვდელმთავარსაც ვერ გამოუძებნეს საკათედრო ქალაქი ალანიაში, რადგანაც საერთოდ ამ ალანიაში არ არსებობდა ქალაქები, რადგანაც იქაური ალანები მინაზე დამჯდარნი არ იყვნენ, რადგანაც მომთაბარეობდნენ საქონელთან ერთად, ანუ მწყემსური ცხოვრებით ცხოვრობდნენ. აქ კვლავ უნდა შევეკითხოთ რუს მკვლევარებს, თქვენი დაბეჯითებული მტკიცებებით ალანიაში, მაგალითად არხიზ -ზელენჯუკში თქვენ თვითონვე არქეოლოგიურად შეისწავლეთ ამ ეპოქის მრავალი დიდებული ნაკალაქარი, გრანდიოზული თავდაცვითი სისტემები, აღწერეთ შესანიშნავი აღნიშნული ეკლესიები, გამზადებული საეპისკოპოსო კათედრების სახით, არნიშანვთ რო აქური მოსახლეობა მინათმოქმედი იყო და ჰქონდათ ქალაქებისა და სოფლებით, ამავე დროს კი კონსტანტინოპოლის წმ. სინოდის აქტები მიუთითებს ზემოთაღნიშნულს, რომ ალანებს არ გააჩნდათ ქალაქები მომთაბარე ანუ მწყემსური ცხოვრების გამო, რომ ამის გამო იმპერატორმა ალექსი კომნინმა ალანიის მღვდელმთავრისატვიოს საგანგებო ბრძანებით გამოყო ქალაქი თვით იმპერიის შიგნით, ალანიისაგან ტერიტორიულად ძალზე დაშორებულ ლაზიკაში, ტრაპეზუნტთან ახლოს სოტირიუპოლი.

ჩენ ამ მოვლენას, როგორცვალენიშნეთ ვხსნით ალანიის აღნიშნული ტაძრების მომცველი ნაწილის საეკლესიო იურისდიქციის ცვლილებით, რაც სახელმწიფოთა შორის საზღვრების ცვლილებასთან იყო დაკავშირებული. კერძოდ ანაკოფია-ალანიურთ, ანუ აღნიშნული მინაწყლით დაუბრუნდა საქალტველოს სახელმწიფოს 1074 წელს, ამის გამო შეიცვალა საეკლესიო იურისდიქცია, ეს ვე მოხერხდა იმპერატორ კონსტანტინე ბოტინატის დროს, მაგრამ განხორციელდა მარიამ ალანლის შვილობილის, იმპერატორ ალექსი კომნინის დროს, უფრო 1081 წლისათვი. კერძოდ, სადავო მთის ალანია ეკლესიურად გადაეცა აფხაზეთის საკათალიკოსოს, კვლავ მარიამ ალანელის წყალობით, ხოლო ბიზანტიურმა ალანიის ეპაერიამ სანაცვლოდ მოიცვა მომიჯნავე ტერიტორია დონის სტეპებში, სადაც კვლავ ალანური ტომები მომთაბარეობდნენ. ამ იურისდიქციატა ცვლილებების წლებში ანი 1074 წლიდან ვიდრე 1081 წლმდე ჩანს დიდი ვნებატაღელვის საგანი იყო

ალანიის იურისდიქციის საკითხი, ამის ასახვა უნდა იყოს სენტის ეკლესიის ბერძნული წარწერა.

კვლავ დაუბრუნდეთ ამ წარწერაში აღნიშნული სენტის ხელმეორე კურთხევის საკითხს.

სენტის ტაძარი თავდაპირველად, ცხადია, იკურთხა აგებისთანავე. ის, ჩვენი აზრით აიგო, როგორც ბელეცკიც აღნიშნავს, 965 წელს, ოღონდ არა მითიური ალანი არქიტექტორების მიერ, არამედ სტანდარტული ქართული საეკლესო არქიტექტურის შესაბამისად აფხაზთა მეფე ლეონ III-ის მიერ, რომელმაც 964 წელს ააგო კუმურდო და ამავე წლებში მოქვი, სწორედ მოქვისა და კუმურდოს არქიტექტურის გავლენითაა ნაგები სენტის ტაძარი, სხვა მხალობელი ეკლესიების მსგავსად.

მეორედ ანუ ხელახლად კურთხევა ტაძრისა უნდა გამოენჯია იურისდიქციის ცვლილებას დედოფალ აღდეს მიერ ანაკოფიის ბიზანტიისათვის გადაცემის, ანუ 1032 წლის შემდეგ, ანკოფია-ალანითურთ, კვლავ ბიზანტიელთა ხელში აღმოჩნდა, შიცვალა იურისდიქცია, სენტის ქართულენოვანი წირვა ლოცვა ბერძნულმა ჩაანაცვლდა, შეიცვალა სამღვდელოება და იერარქია, რისი სიმბოლური ნიშანი იქნებოდა ტაძრის ხელმეორე ენკენია ანუ კურთხევა-განახლება.

მაგრამ სხვაა ხელმეორე კურთხევა და სხვაა ფატი იმისა თუ როდის, რომელ წელს წაანერეს ეკლესიის კედელს ამ ფაქტის აღმნიშვნელი ცნობა. ეს შესაძლოა მოხდა იურისდიქციათა ახალი ცვლილების 1074-1080 წლებში, როდესაც ერთი ((კონსტანტინოპლის კარი) არ თმობდა არსებულს და თავის უფლებას წარწერით გამოხატავდა, ხოლო მეორე (აფხაზეთის საკათალიკოსო) ცდილობდა ძველი სტატუსის აღდგენას.

ამიტომ შესაძლოა დაახლოებით 1080 წელს სენტის ტაძრის კედელზე ბერძნულად წაანერეს აღნიშნული ფაქტების ერთობა (ტაძრის აგება, მისი ხელმეორე კურთხევის ცნობა). ამ წარწერის დედანი ელეცკის აზრით თავდაპირველად რაღაც მაგარ ლითონზე იყო დანერილი და აქედან გადაიტანეს ტაძრის კედელზე საგანგებო კალიგრაფის ხელით.

კვლავ შვეცადოთ ავხსნათ ეს მოვლენა –

1074 წელს ანაკოფიის მიმდებარე მთის ალანიიდან ბიზანტიის გასვლას და მის საქართველოს სახელმწიფოში შეყვანას, უნდა მოყოლოდა ცვლილება საეკლესიო იურისდიქციის სფეროშიც და ასეც მოხდა, საბოლოოდ, მთის ალანია დაუბრუნდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს ანუ მასზე დაკარგა თავისი საეკლესიო უფლებამოსილება კონსტანტინოპოლის საპატრიარქომ, 1074-1080-იანი წლები ჩვენ შეიძლება განვიხილოთ ვითარცა ჭიდილი ორი იურისდიქციისა, ერთი ცდილობდა მის შენარჩუნებას, მეორე კი ცდილობდა მის აღდგენას, რადგანაც ეს რეგიონი, როგორც აღინიშნა იქამდე, ანუ ნახევარი საუკუნით ადრე 931-1032 წლებში აფხაზეთის საკათალიკოსოში შედიოდა და ამ დროს აიგო კიდევ აღნიშნული ტაძრები.

1074-1080-იან წლებში სენტის, შოანასა და არხიზ-ზელენჯუკის ეკლესიები დაუბრუნდა საქართველოს საეკლესიო წიაღს უფრო ბიზანტიის ქართველი დედოფლის მარიამ ალანელის წყალობით. . ასე გაგრძელდა დიდხანს, როგორც ითქვა, თემურ ლენგის შემოსევამდე და დიდხანს მის შემდეგაც.

საერთოდ, მარიამ ალანელის გარშემო თითქმის ყველა კავკასიური წარმოშობის დიდებულს „ეკსუსიოკრატორის“ ტიტული გააჩნდა, მაგალითად ასეთი იყო ირინე ალანელის მამა, თვითონ ირინა გახლდათ იმპერატორის ძმის მეუღლე და უახლოესი ადამიანი მარიამ ალანელისა.

თავის ჩანაწერებში ისტორიკოსი ვრიენიოსი აღნიშნავს, რომ ირინა ალანელის მამა ატარებდა ტიტულს „ალანიის ეკსუსიოკრატორი“.

მისი ცნობა სანდოა, რადგანაც ვრიენიოსი იყო ანა კომნენოსის ქმარი, თვითონ ანა კი იმპერატორ ალექსი კომნენის ქალიშვილი.

ირინა ალანელი იყო ანა კომნენის უშუალო ბიძოლა, ანას მამის ძმის – ისააკის მეუღლე.

მაშასადამე, სენტის ტაძარის წარწერაში ნახსენები ტიტული „ალანიის ეკსუსიოკრატორი“ მარიამ ალანელის გარემოცვაში ბუნებრივი იყო.

მარიამ ალანელის წინაპარ აბხაზთა მეფე კონსტანტინე მე-3-ს (899-929) აბაზგიის ეკსუსიოკრატორს უწოდებს თავის წერილში კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი 914-916 წლებში.

ასევე, აფხაზთა მეფე გიორგი მე-2-ს (929-960) იმპერატორი კონსტანტინე მე-7 პორფიროგენეტი უწოდებს „მაგისტრსა და აბაზგიის ეკსუსიოკრატორს“.

აქედანაც, ჩანს, რომ მარიამ ალანელის გარემოში მრავალი დიდებული ტარებდა ამ ტიტულს, ამიტომაც ვფიქრობ, რომ წარწერაში ნახსენები მარიამ ეკსუსიოკრატორი (Эксусиократор) უნდა იყოს მარიამ ალანელი.

როგორც ცნობილია, აღმოსავლეთში საქართველოს მეფეებს დავით აღმაშენებელსა და ლაშა გიორგის „ალანთა მეფესაც“ უწოდებენ. ეს პატივი თავდაპირველად უნდა მიეღო დავით აღმაშენებელს, ჩანს მას მისმა მამიდა იმპერატორის უფლებებით აღჭურვილმა მარიამ ალანელმა მიანიჭა ალანიის ეკსუსიოკრატორის ტიტული, ჯერ კიდევ სიყმაწვილისას, ტახტზე ასვლამდე, ხოლო შემდგომი, შესაძლოა ამ უფლების ძალითაც, ქართული წყაროს ცნობით, მას (დავით აღმაშენებელს) ოსეთის (ალანიის) მეფეები ემორჩილებოდნენ (ვითარცა მონები) ანუ ის ალანიის უმაღლესი მმართველი, რეალური ეკსუსიოკრატორი-ხელმწიფე იყო.

(В своих письмах, направленных Давиду I Строителю персидские шахи называют его «царь царей Абхаза, Шаки, Алана и Руса» 276. Вообще, По протоколу персидского двора к царю Абхазскому Георгию Лаша надлежало обращаться – «царь царей Абхаза, Шаки и Алана»).<https://caucasianculture.files.wordpress.com/2020/03/e18390e183a4e183aee18390e18396e18394e18397e18398e183a1-e18394e18399e1839ae18394e183a1e18398e18394e18391e18398.pdf>

„ანაკოფია ალანითურთ“ – წყაროები ზღვისპირა ალანიის შესახებ

ბატონიშვილი ვახუშტი თავის ნაშრომში საკმაოდ ხშირად ახსენებს ტერმინს „ალანს“ ანუ ალანიას. ის გულისხმობს კავკასიის ალანიის იმ ნაწილს, რომელიც ჩრდილოეთ კავკასიაში ანკოფიის სიხლოვეს მდებარეობდა და რომელშიც შედიოდა სენტის, შოანასა და არხის ზელენჯუჯის ეკლესიების სამრევლოები.

ჩვენ მას აფხაზეთის ალანიას ვუნოდებთ და ამ ოლქში მდებარეობდნენ არხიზ-ზელენჯუჯის, შოანასა და სენტის ტაძრები, ხოლო მისი მმართველი ანუ ალანური იერარქია შესისხორცებული იყო აფაზეთის სამეფოსა და შემდეგ საქართველოს სახელმწიფოს მმართველ იერარქიასთან.

საზოგადოდ, ადმინისტრაციის, ეკლესიის, ლიტურგიისა, სახელმწიფო და კულტურის ენას კი ამ დიდ ქართულ სამყაროში ქართული ენა წარმოადგენდა. ამიტომაც არიან, მაგლითად, ალანელი ბორენა დედოფალი, მარიამ ალანელი თუ დავით სოსლანი ქართულენოვანი მოღვაწეები სხვებთან ერთად.

„ანაკოფია ალანითურთ“ – ვახუშტის ცნობით, ცხუმის საერისთვოს ერთერთ ძირითად ოლქს (ნაწილს) წარმოადგენდა, ანუ თავდაპირველად აფხაზთა სამეფოს ნაწილი იყო, შემდეგ კი გაერთიანებულ საქართველოსი, ამასვე მიუთითებს უცხოური წყაროც.

ვახუშტის ცნობით – „სუანეთი და ალანი იყო კავკასისავე წილნი, და მეფეთა ქართველთა თვთ განიმკვდრეს“, ანუ ის არეალი, რომელსაც ვიკვლევთ, ვახუშტის ცნობით, ქართველ მეფეთა სამკვიდროს, ანუ საქართველოს ნაწილს შეადგენდა.

მისი ცნობა დასტურდება უცხო, კერძოდ სპარსული წყაროებით, ეს წყაროები აღნიშნავენ, რომ ამ ეპოქის ქართველ მეფეებს ასევე „ალანიის მეფესაც“ უწოდებდნენ.

დიპლომატიური მიმართებებისა და დავით აღმაშენებელს ასევე „ალანიის მეფეს“ უწოდებდნენ, არც ესაა გამონაკლისი, შემდგომი ასევე საერთაშორისო წრეები „ალანიის მეფეებად“ მოიხსენიებდნენ ლაშა გიორგის და, ჩანს, საქართველოს სხვა მეფეებსაც.

В своих письмах, направленных Давиду I Строителю персидские шахи называют его «царь царей Абхаза, Шаки, Алана и Руса» ... „По протоколу персидского двора к царю Абхазскому Георгию Лаша надлежало обращаться (за вычетом пышных восточных эпитетов и религиозных наречений) – «царь царей Абхаза, Шаки и Алана»

(თოდუა მ. XII საუკუნის ქართველ მეფეთა და სახელმწიფო მოღვაწეთა ტიტულები და სახელოები // ქართულ-სპარსული ეტიუდები, III, თბ., 1979, გვ. 9, გვ. 28).

კავკასიის ანუ მთის ალანიის იმ ნაწილის შესახებ, რომელიც ანაკოფიასთან ერთად ცხუმის საერისთავოში შედიოდა, ვახუშტი შემდეგს წერს –

„ამის ბიჭვინტის დასავლით დის კაპუეტის ემდინარე, დიდი და ჩქარად მდინარე. გამოსდის ესე რაჭის მთას, კავკასსა, გამოვლის სუანეთს, ალან-

სა და მას ქუეითთა ორს კავკას-შორისთა და მოერთვის აქა ჩდილოდამ ზლუასა“.

https://wikisource.org/wiki/აღწერა_ეგრისის_ქუეყანისა,_ანუ_აფხაზეთისა,_ანუ_იმერეთისა

დასავლით სუანეთსა და ოდიშს-შორისი კავკასი და **ალანის საზღვარი**. სიგრძით არს რაჭის კავკასის თხემიდამ ოდიშის კავკასის თხემამდე და ალანამდე, ჩვენი ფიქრით ეს ის ალანიაა, სადაც მოქმედებდნენ სენტის, არხიზ-ზელენჯუკისა და შოანას ეკლესიები და რომელიც ქრისტიანი ხალხით.

აქაური წარმოშობის ბიზანტიელი მოღვაწის **იოანე ცეცეს** თქმით ქართველთა ერთსისხლი, ნათესავი ხალხები იყვნენ აბაზგები და ალანები. იოანე ცეცესა ეს ტომები ერთ ხალხად მიაჩნია.

იოანე ცეცე კი, როგორც ითქვა, აქაური იყო და კარგად იცოდა აქაურთა ენა და წარმოშობა.

ალანური უმაღლესი არისტოკრატიის თითქმის ყველა ცნობილი წარმომადგენელი, მათ შორის მარიამ და ირინა ალანელები, მარიამ ალანელის დედა ბორენა, დედოფალი ალდე, ბურდუხანი, თამარ მეფის დედა და მეუღლე -დავით სოსლანი, იყვნენ ქართულენოვანი მოღვაწეები, პოეტები და ქართველი ლიტერატურული მოღვაწეები,

ალანიის სენტისა და შოანას ტაძრის მომცველ ქვეყნებს, ცეცეს მიერ აღწერილი ეთნიკური ერთგვაროვნების გამო, უფრო ხშირად სვანების მიწაწყალსაც უწოდებენ, რის შესახებაც გამოკვლევა აქვს ლავროვს (Л. И. Лавров, РАССЕЛЕНИЕ СВАНОВ НА СЕВЕРНОМ КАВКАЗЕ ДО XIX ВЕКА, Краткие сообщения института этнографии АН СССР, Вып. X. М.-Л. АН СССР. 1950).

ვახუშტის მტკიცება, რომ „სუანეთი და ალანი იყო კავკასისავე წილნი“, მიუთითებს იმის შესახებ, რომ კავკასიის ალანები ვახუშტის მაჩნდა არა სტეპების ალანების ანდა სარმატების შთამომავლებად, არამედ თარგამოსის ძის „კავკასოსისა“.

ეგროსი და კავკასოსი სისხლისმიერი ძმები იყვნენ, თარგამოსის სხვა შვილებთან ერთად, ანუ ვახუშტის ცნობა ასე ვთქვათ ეთანადება იოანე ცეცეს ცნობას აბაზგების, ალანებისა და იბერების ერთნათესაობის შესახებ.

აღსანიშნავია, მაგალითად, რომ ქართლის ცხოვრება სხვადასხვა წარმოშობის ხალხებად მიიჩნებს ოსებსა და კავკასიის ალანებს, მაგალითად, ამ წყაროს ოსები ხაზართა ანუ თურქულენოვანი ეთნარქის „უობოსის“ შთამომავლებად მიაჩნია, ხოლო, როგორც ითქვა, კავკასიის ალანები – თარგამოსის ძის „კავკასოსისა“, ანუ მიიჩნეოდა, რომ ისინი სხვადასხვა წარმოშობის ხალხია. მაგრამ, მათგან კიდევ უფრო განსხვავდებოდა, თავისი კულტურის დონით „ანაკოფიის“ ანუ აფხაზეთის ალანია, ის ქართული კულტურული წილის ნაწილი იყო და შესაძლოა ეთნიკურადაც ადგილობრივი წარმოშობისა.

ანაკოფიის მხარის ალანები ქართველთა ეთნიკური მონათესავენი ყოფილან, ხოლო ოსებთან დაკავშირებით მიიჩნევა, რომ ხაზარი (თურქულენოვანი) უობოსის შთამომავლება შეერია ჩრდილოკავკასიელ ქართველურ მოსახლეობას და ამის შედეგად ჩამოყალიბდა მონღოლებამდელი ოსი ხალხი.

მონღოლებმა, როგორც ალანები, ისე თურქულენოვანი ოსები გააქრეს ისტორიის ასპარეზიდან, მათ მიწაწყალზე კი თანდათან ჩამოსახლდნენ

უფრო მეტედ შუა აზიიდან გამოსული მოთაბარეები, რომელნიც ნელ-ნელა ჩასახლდნენ ჩრდილო კავკასიის ყოფილ, უკვე გაუკაცრიელებულ ყოფილ ოსეთსა (შემდეგი ჩერქეზეთი) და ალანიაში (შემდეგი ბაყარეთი).

თემურ ლენგის შემდეგ ამ არეების ეთნიკური სახე რამდენჯერმე შეიცვალა. კერძოდ შუააზიელი მომთაბარეები მალე შეცვალეს ადიღებმა, ანუ ოქროს ურდოს ბეგლარბეგის ედიღეს (ადიღეს, **эмир Едигей**), მიერ ჩრდილო კავკასიაში ჩამოყვანილმა ულუსმა, შემდეგში მამ მხარეებში დამკვიდრდნენ ყირიმის ხანების მიერ შემოყვანილი თურქულენოვანი მომთაბარეები.

ჩრდილოკავკასიის ოსეთი ერქვა შემდეგდროინდელ ჩერქეზეთს. ის მონღოლური გაუკაცრიელების შემდეგ დაუსახლებელი იყო, მაგარმ მალე შეიცვალა მისი დემოგრაფიული სახე, უფრო მეტად თემურ ლენგისა და თოხტამიშთან მებრძოლი ედიგეის (ადიღეს) შემდეგ.

ამ გაუკაცრიელებულ ოსეთში ჩასახლდა ჩანს ინდოევროპული ენის მატარებელი ტომი და ახალ ხალხსაც, მიწაწყლის სახელის მიხედვით ქართველებმა ოსები უწოდეს, მათ დაიპყრეს დვალეთი და დიგორი, ამი შედეგად მოახდინეს კავკასიელი დვალეებისა და რაჭულ-სვანური წარმოშობის დიგორელების ასიმილაცია.

საერთოდ, ამ მხარეებში ალანთა ხსენება მონღოლების შემდეგ შეწყდა, აღსანიშნავია, რომ ყოფილი კავკასიის ალანიის მეზობლად მცხოვრებ ხალხებს ახსოვდათ, რომ ამ მიწაწყალს საზოგადოდ ალანია ერქვა, ამიტომაც იქ შემდეგში, მე-15 საუკუნის შემდეგ, ყირიმის ხანის აქ ლაშქრობისას ჩასახლებულ დონელ მიმთაბარე თურქულენოვან ტომს (ბალყარელებს) ადგილის სახელის მიხედვით, მაგალითად მეგრელები ალანებს უწოდებდნენ, რაჭველები კი ოსებს, სვანები სავიარებს. თვითონ ის ხალხიც კი, რომელსაც დღეისათვის ჩვენ ოსებს ვუწოდებთ, სახელ „ოსებს“ – უწოდებენ არა საკუთარ თავს, არამედ ამ ბალყარელებს.

როგორც სვანები, ისე ძველი კავკასიელი ალანები – სახელმწიფოებრივად და კულტურის თვალსაზრისით – ქართულენოვანი ტომი იყო, რაზედაც იოანე ცეცეც მიუთითებს, მაგალითად, ალანთა მეფის ასული, დედოფალი ბორენა-ქართულენოვანი პოეტი იყო და მისი ქართული ლექსი მოღწეულია, ასევე მისი ქალიშვილი, იოანე ცეცეს დედოფალი მართა-მარიამ ალანელი ასევე ქართულენოვანი საეკლესიო მოღვაწე იყო. იგივე ითქმის ყველა ჩვენთვის ნაცნობ ალანელ სახელმწიფო მოღვაწეზე, დავით სოსლანსა თუ ბურდუხანზე.

ამჟამადაც კი, როგორც აღინიშნა, ადგილობრივი ოსები და ყარაჩაელები შოანას ეკლესიას თავიანთ ენაზე „სვანების ეკლესიას“ უწოდებენ **Шоанинский храм** (კარაჩ.-ბალკ. *Чууана клиса*, ოსეტ. *Суаны Уастырджы* (Осетины, проживающие в селе имени Коста Хетагурова, называют храм *Суаны Уастырджы*. См.: *Калоев Б. А. Вторая родина Коста. – Владикавказ: Ир, 1999*] https://ru.wikipedia.org/wiki/Шоанинский_храм#cite_note-1

სენტის ტაძარს სახელი მიუღია სვანეთში სეტის ცნობილი ეკლესიისაგან, შესაძლოა სენტი სეტის სახიზარი იყო.

ვახუშტი წერს – „ოდისის აღმოსავლით არს ეცერი. აქა არს ეკლესია **სუეტიად** წოდებული, სახიზარი **სუეტის ცხოველის** სამკაულ-საუნჯისა, რო-

მელსა შინა იტყვან სუეტის-ცხოველის კანკლის ყოფასა დღესაცა, რომელი მოილო გორგასალ ინდოეთიდამ, წითლის იაგუნდისა ქმნილი. არამედ საჩინოდ არიან ანცა ხატნი და ჯუარნი ოქროვეცხლისანი და მოოჭვილნი ქვითა, მრავალნი და პატიოსანნი, დიდნი და მცირენი, რომელთა ზედა აქუსთ სასოება და პატივ-სცემენ. არამედ უმჯობესი ხატი უბიათ ძენკვთა ოქროსათი“.

ვახუშტი ასევე წერს კავკასიის ალანიის შესახებ – „ალანისათჳს

ხოლო ალანი არს სუანეთის დასავლით და ბედიის ჩდილოთ. აქუს აღმოსავლით კავკასი და საზღვარი სუანთა; სამჯრით კავკასი ბედი-ოდის და ამას შორისი; დასავლით კავკასი; ჩდილოთცაკავკასი. უდის შუაში სუანეთის მდინარე. მოსავლით და პირუტყვთ სცან, **ვითარცა სუანეთი**. არამედ კაცნი კერპნი, უსჯულონი. გარნა პირველ იყვნენ ქრისტიანენი და ან კერპნი, და რომელნიმე მოჰმადიანი და მისიცა უმეცარნი. ხოლო კავკასნი, რომელნი აღვსწერეთ ამ ადგილებთა შინა, კედელის კავკასის მთიდამ, ვიდრე ჯიქეთამდე, არიან ეგრეთივე მყინვარენი მთანი, ვითარცა ქართლისანი და ოსეთისანი, სიმაღლით, მყინვარებით და ყოვლითურთ. არამედ **სუანეთი და ალანი იყო კავკასისავე წილნი, და მეფეთა ქართველთა თვთ განიმკვდრეს**, ვითარცა აღვსწერეთ“.

მამასადამე, ვახუშტის ცნობით კავკასიის ალანია ქართველ მეფეთა სამფლობელოს წარმოადგენდა – **„მეფეთა ქართველთა თვთ განიმკვდრეს“** (ცხორება ეგრისისა, აფხაზეთისა, ანუ იმერეთისა).

იოანე ცეცეს ცნობას, აბაზგებისა და იბერების ეთნიკური მთლიანობის შესახებ როგორც აღინიშნა, ეთანადება უხტანესის ძალზე მნიშვნელოვანი სხვა ცნობა.

კერძოდ უხტანესი საუბრობს ქართველთა კავკასიაში გავრცელების შესახებ მსგავსად მოვსეს ხორენაცისა წერს შემდეგს – ივერების ერთი ნაწილი ლიბიის ანუ ლუბიის ქვეყნიდან შავიზღვისპირეთში ჩამოასახლა ნაბუქოდონოსორმა ძვ. წ. მე-6 ს.-ში, აქ ეს ხალი გამრავდაო-წერს უხტანესი, გავრცელდა და მოიცვა ვრცელი არეები სომხეთისა და ალბანეთის საზღვრამდე, მათ ქვეყანას აფხაზეთი ეწოდება, ხოლო ხალხს ქართველები ჰქვიაო-წერს ის, მამასადამე, უხტანესის ცნობით აფხაზეთია მოსახლეობა ანუ აფხაზეთი-ქართველებია, ისინი გამრავლებული ივერიელები არიან. ამ მხრივ უხტანესის ცნობა ძალზე მნიშვნელოვანია, კიდევ უფრო ადრე მსგავს ცნობას იძლევა სტრაბონი, ის წერდა სვენების შესახებ ‘ძოგიერთები მათ იბერიელებს უწოდებენ“, სამეგრელოს ხალხსაც ივერიელებს უწოდებდა თვით სამეგრელოს მთავარი ლევან მეორე დადიანი თავის წერილებში რუსეთის ხელმწიფისადმი, თავის მხრივ რუსეთის ხელმწიფეც მას ივერიის მეფედ მოიხსენიებდა. მხოლოდ მისიონერების შემდეგ შეიცვალა ეს წარმოდგენები, კერძოდ პირველად არქანჯელო ლამბერტიმ უწოდა სამეგრელოს მოსახლეობას კოლხები, იმ დროს როდესაც მისი თანამედროვე აღნიშნული ლევან დადიანი მათ ივერებს უწოდებდა. ასე, რომ არა მხოლოდ იოანე ცეცე უწოდებდა აბაზგებს, იბერებსა და ალანებს ერთი სისხლის ხალხს.

სენტის, არხიზ-გელენჯუკისა და შოანას ტაძრების აგება აფხაზ მეფეთა მიერ

როგორც აღინიშნა, ჩვენ სენტის ეკლესიის ბერძნული წარწერის ცნობას სენტის ხელმეორე კურთხევის შესახებ ვათრილებთ ნიკიფორე ბოტინატის მმართველობის 1078–1081 წლებით. სიადვილისათვის ავიღოთ 1080 წელი.

ტაძრის წარწერა მიუთითებს 6473 წელს სამყაროს შექმნიდან.

ბელეცკის კვლევით ის ტაძრის ხელახალი კურთხევის (განახლების) წელს მიუთითებს ბიზანტიური ერის შესაბამისად, კერძოდ კი 965 წელს. ჩვენი მოსაზრებით ის ტაძრის აშენებისა და პირველი კურთხევის წელს მიუთითებს.

სენტი, ჩანს, თავდაპირველად აკურთხეს 965 წელს.

როგორც ჩვენ გავარკვეით 931 წლიდან ერთი საუკუნის მანძილზე 1032/3 წლამდე, კავკასიის ალანია აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში შედიოდა, ამ პრიოდში, ანუ 965 წელს ნამდვილად იყო შესაძლებელი სენტის ტაძრის აგება.

965 წლისათვის აფხაზთა მეფე იყო ლეონ III, ის გამეფებამდე იყო ქართლის ერისთავი 926-960 წლებში, ხოლო 960-969 წლებში იყო აფხაზთა მეფე.

ლეონ III გამეფებამდე „ქართლის ერისთავის“ ტიტულით აქტიურად იღწოდა საქართველოს გასაერთიანებლად, რისთვისაც საჭიროდ მიიჩნევდა კახეთის სამეფოს შემოერთებას. ამასთანავე ლეონ მეფე გრანდიოზულ ეკლესიათა მშენებელიც იყო, მან აფხაზთა მეფობის დროს ააგო მოქვის საკათედრო ტაძარი და ასევე ჯავახეთში კუმურდოს დიდებული საკათედრო ტაძარი, უამრავი ქართული წარწერით დამშვენებული.

კუმურდოს ტაძარი

აღსანიშნავია, რომ სენტის არქიტექტურაშიც, ზოგიერთი კვლევით, იგრძნობა მოქვის გავლენა. ჩვენ კი ის ლეონ მეფისავე ნაგებ კუმურდოს ტაძარს გავაგონებს, მათ ერთნაირი, ქართული ჯვარგუმბათოვანი სტილი აერთიანებს.

ჩენი კვლევით, სენტის ტაძარი 965 წელს აუგია აფხაზთა მეფე ლევან III-ს, შესაბამისად, შიყვანეს აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში და მაშინვე პირველად უკურთხებით კიდევ, ხოლო მეორეჯერ სენტი აკურთხეს ანუ განაახლეს 1032 წლის, ანუ ალდე დე-

დოფლის გამცემლობის შემდეგ, როდესაც სენტი და მისი ოლქი კვლავ ბიზანტიელთა ხელში აღმოჩნდა, ხოლო სენტის ტაძარში წარწერა გააკეთეს, დაახლოებით 1080 წელს ბიზანტიის იმპერატორ ნიკიფორე ბოტინატისა, მისი თანამმართველის კონსტანტინე დუკას და დეოფალ მარიამ ალანელის დროს. ყველა მათი სახელი სენტის წარწერაშია მოხსენიებული.

საერთოდ სენტის ტაძარში ამ წარწერის გაჩენა ანუ მისი მეორედ კურთხევა-განახლება გამოიწვია საქართველოს მეფის გიორგი 1-ის მეუღლის ალდე ალანელის ლალატობრივმა მოქმედებამ, როდესაც მან 1032/3 წლისათვის ანა-

კოფია და მიმდგომი ქვეყანა (კავკასიის ალანიის ნაწილი) გადასცა ბიზანტიის იმპერიას. ამ ქმედების გარეშე ეს წარწერა ტაძარში არ აღმოჩნდებოდა.

აფხაზთა მეფეები კახეთ-ჰერეთში და კიდევ უფრო სამხრეთით იბრძოდნენ და ავრცელებდნენ თავის ძალაუფლებას ადგილობრივი, ანუ ქართული მოსახლეობის მხურვალე მხრდაჭერით, რასაც უამრავ საბუთთან ერთად, მონაბოხს მაგალითად ერედვის ეკლესიის წარწერა, რომელიც აღფრთოვანებულია აფხაზთა მეფით, რომელიც ათავისუფლებს ისტორიული საქართველოს კუთხეებს, ამ წარწერას ერედვს ეკლესიისა, რომელიც ამჟამად შიდა ქართლის ოკუპირებულ ოლქში მდებარეოს, რომელსაც ოკუპანტებმა სამხრეთ ოსეთი უწოდეს. აფხაზთა მეფეები, ვითარცა ქართველი გულმხურვალე პატრიოტები, საქართველოს მრავალ კუთხეში, ქართლსა თუ თრიალეთში აგებდნენ უამრავ ტაძრს, და საქართველოს ეკლესიის გაძლიერებისათვის მუდმივად იღწოდნენ, აარსებდნენ ქართულ ეპარქიებს, ზრუნავდნენ ქართული საეკლესიო კულტურის ამალლებისათვის, მაგალითად, ქართული საგალობლებისა და პოეტური თხზულებების შექმნა განვრცობისათვის (იოანე მინჩხის სახით), ეკლესიათა შემკობისათვის (მაგალითად, აფხაზეთიდან დაშორებულ კახეთშიც კი შეამკეს ალავერდის წმიდა გიორგის ხატი), ამიტომაც თუკი ისინი თავიანთი საეკლესიო ცენტრიდან, ბიჭვინთიდან, ასე დაშორებით ნათლად აჩვენებდნენ თავიანთ საეკლესიო პოზიციას, გამოიხატულს ქართული ეკლესიის მიმართ მხურვალე მხრდაჭერით, ნუთუ შესძლებელია, რომ ბიჭვინთასთან სულ რამდენიმე კილომეტრში მდებარე სენტსა, არხიზ-ზელენჯუკსა და შოანაში ისინი თავიანთ საეკლესიო ნებას არ განახორციელებდნენ, რომელიც პროქართული იყო და არა ბიზანტიური?

კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ძველი აქტები ალანიის ეპარქიის შესახებ, აჩვენებს, რომ იმპერატორ ალექსი კონნენოსის მმართველობის პირველ წლებში რაეალურად განხორციელდა ალანიის ეპარქიის ადგილის შეცვლა.

ანუ კონსტანტინოპოლის ალანიის ეპარქია მთის ალანიიდან გადაადგილებულ იქნა დონისპირეთის სტეპებებში, ხოლო, მთის ალანია კი ანუ „ანაკოფია ალანიურთ“ დაუბრუნდა ქართული ეკლესიის წიაღს.

ეს ფაქტი არაა გამონაკლისი, სწორედ ამ წლებში ბიზანტიამ საქართველოს გადასცა ყარსის (კარის) ციხექალაქი თავისი მიმდგომი ოლქებით, სადაც, ამ პოლიტიკური აქტის შემდეგ, საქართველოს ეკლესიამ აღიდგინა თავისი იურისდიქცია, ამავე 1074 წელს, როდესაც ანაკოფია გადმოეცა საქართველოს, ცხადია აქ თავისი იურისდიქცია აღიდგინა ქართულმა ეკლესიამ, მსგავსადვე, ანაკოფიის ალანიაში, ანუ მთის ალანიაში, ალექსი კომნინის დროს ქართულმა ეკლესიამ აღიდგინა თავისი იურისდიქცია.

ალექსი კომნინმა, ცხადია, არც ბიზანტიური საპატრიარქოს ინტერესები დაივიწყა, რაც მან არხიზ-ზელენჯუკ-სენტ-შოანას რეგიონიდან ადგილი მოუნაცვლა ალანიის ეპარქიას და გადაანაცვლა ის დონისპირეთის ალანიაში, იმის შემდგომ გამოძბნა იმპერიაში აგანგებო ქალაქი ალანელი მღვდელმთავისათვის (სოტიროპოლი), რადგანაც დონისპირეთის ალანია ფართოდ გაშლს სტეპს წარმოადგენდა, სადაც მწემსური ცხოვრების მქონე მომთაბარე ალანებს არ გააჩნდათ ქალაქები.

საერთოდ, კომნინების ბიზანტიურ დინასტიას საუკეთესო ურთიერთობა ჰქონდა საქართველოს სახელმწიფოსთან, ამით ისინი გამოიხატავდნენ მაღლი-

ერებას ბიზანტიის დედოფალ ქართველთა მეფის ბაგრატ მეოთხის ასულ მარიამ ალანელისა და მის გარშემო შემოკრებილ მძავრი ქართველთა მიმართ, დასავლეთის დომესტიკოს გრიგოლ ბაკურიანისძის სახით, რომელთაც ის ტახტზე აიყვანეს.

დედოფალი მარიამ ალანელი მართალია ბიზანტიის მმართველი დედოფალი იყო, მაგრამ ასევე წარმოადგენდა საქართველოს გულმხურვალე პატრიოტს, მისი მმართველობის დროს მის ძმას საქართველს მეფე გიორგი მეორეს ბიზანტიის იმპერიამ უდიდესი პატივი მიაგო კარისა და ანაკოფიის ციხე-ქალაქებისადა მიმდებარე ოლქების დაბრუნებით, ჯერ კიდევ მიხეილ VII დუკას იმპერატორობის (1071-1078) დროს 1074 წელს.

ასევე ერთმანეთან შესანიშნავი ურთიერთობა ჰქონიათ ბიზანტიის იმპერატორ ალექსი კომნინსა და საქართველოს მეფე დავით აღმაშენებელს, ერთმანეთის თანამედროვე ლიდერებს, იერუსალიმის პატრიარქის დოსითეოსის ცნობის მიხედვით.

ამ დროს კონსტანტინოპოლში საიმპერატორო კარზე ქართველთა საკმაოდ დიდი პარტია არსებობდა. ისინი, უპირველესად, ბიზანტიის დედოფლის, ქართველი მართა-მარიამის გარშემო იყვნენ თავმოყრილი. ჯერ კიდევ მარიამ ალანელის პირველი მეუღლე-იმპერატორობის დროს. საფიქრებელია, რომ ამ დაჯგუფებას მიეკუთვნებოდა გრიგოლ ბაკურიანის ძეც. პოლიტიკურმა ვითარებამ და საქართველოს სამეფო ოჯახთან ახლო ნათესაობამ იმპერატორს უბიძგა, იბერიის თემში შემავალი ციხეები საქართველოს მეფისთვის, გიორგი II-ისთვის გადაეცა. ამ გადაწყვეტილების მიღებაში დედოფლის გარშემო დაჯგუფებულ ქართველთა დასსაც უნდა შეესრულებინა საგრძნობი როლი. საბოლოოდ ეს საქმე იმპერატორმა მარიამ ალანელის ახლობელს გრიგოლ ბაკურიანისძეს მიანდო. გიორგი II და ბაკურიანისძე ბანაში შეხვდნენ ერთმანეთს. საქართველოს ბიზანტიამ გადასცა კარის (ყარსის) ციხე-ქალაქი და მისი მიმდებარე ტერიტორია. ასევე ქართველთა ხელში გადავიდა ისტორიულ სამხრეთ საქართველოში ბიზანტიელთა გამგებლობაში მყოფი ციხეები.

თურქ-სელჩუკთა გაბატონების გამო, რადგანაც „იბერიის საკატეპანო“ გაუქმდა, გრიგოლმა მოღვაწეობა ბიზანტიის დასავლეთ ნაწილში განაგრძო. 1081 წელს ალექსი კომნენოსმა აჯანყება მოაწყო. იმპერატორი ნიკიფორე III ტახტიდან ჩამოაგდო და თავი იმპერატორად გამოაცხადა. ამიერიდან ბიზანტიის სათავეში თითქმის ერთი საუკუნე კომნენოსთა საგვარეულო იდგა. ეს გადატრიალება კონსტანტინოპოლში არსებულ ქართველთა ხელდებით განხორციელდა. შეთქმულებას ფარულად ხელმძღვანელობდა მარიამ დედოფალი. ალექსი კომნენოსს მხარში ედგა და მასთან ერთად იბრძოდა გრიგოლ ბაკურიანის ძეც.

წარმოშობისა შესახებ გრიგოლ ბაკურიანისძე გვაუწყებს, რომ იგი არის „იბერთა უბრწყინვალესი გვარიდან“, ამის მიუხედავად, ნ. მარამ ის ეთნიკურ სომეხად გამოაცხადა და საევეა მიღებული უცხოეთში. მიუხედავად იმისა, რომ გრიგოლ ბაკურიანისძე ტავის ტიპიკნში მრავალგზის მიუთითებს თავის „ნათესავით ქართველობას“, „გვარად ქართველობას“ ანუ ეთნიკურ ქართველობას, თუმცა მას სომხური სარწმუნოების მქონე მსახურებიც ჰყოლია.

ტიპიკონში აღნიშნულია – „...მონასტერსა პეტრინონისასა, რომელი-ესე აღინერა და დაემტკიცა ბრძანებითა ჩემ გრიგოლისათა, ნებითა ღმრთისა-

ითა სევასტოსისათა და დიდისა დომესტიკოსისა ყოვლისა დასავლეთისაითა, ძისა სანატრელისა ერისთავთა მთავრისა ბაკურიანისაითა აღმოსავლელისა და ქართველისაითა და თანამეღვიძლისა ძმისა ჩემისა სანატრელისა აბაზ მაგისტროსისა...

მამანო და ძმანო რომელნი-ესე მკვიდრ ვართ მონასტერსა ამას შინა, ვინაითგან ქართველნი ვართ ნათესავით მხნენი და მხედრობით აღზრდილნი...

ვინაიცა მენებოს, ნათესავთა ჩემთა და მსახურთა ჩემთა, დალაცათუ სომეხნი იყვნენ სარწმუნოებითა...

მონაზონნი მონასტრისა ჩემისა გუარად ქართველნი არიან..."

დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ცნობათ გრიგოლ ბაკურიანის-ძეს "ჰქონდეს ოლთისნი, კარნუ-ქალაქნი და კარი", რომელნიც გადასცა სა-ქართველოს მეფეს.

იერუსალიმის პატრიარქ დოსითეოსის ცნობიდან შეიძლება გავიგოთ, რომ, ერთმანეთის ახლო მეგობრები იყვნენ საქართველოს მეფე დავით აღმაშენებელი, მეფე 1089-1125 წლებში და ალექსი კომნენი (კომნენოსი) იმპერატორი იმავე 1081-1118 წლებში. ეს უკანასკნელი დავითის მამიდა მარაიამ ალანელის არა მარტო შვილობილი იყო, არამედ მოვალეც, რადგანაც საიმპერატორო ტახტზე აიყვანა.

მოქვის ტაძარი

გიორგი კალანდიას კვლევით, იერუსალიმის პატრიარქმა დოსითეიმ მოქვი 1659 წელს მოინახულა და შემდეგი შინაარსის წარწერა ამოიკითხა: "მოხატულია იმპერატორ ალექსანდრე კომნენის და აფხაზეთის დიდებული მეფის დავითის დროს". ალექსანდრე პირველი კომნენი მეფობდა 1089-1125 წლებში. ამ წარწერის თანახმად ისინი მეგობრები ყოფილან.

მოქვი 1899 წელს კარგად იკითხებოდა ხუცური ლაპიდარული წარწერები.

მოქვის ქართული სახარება

ალანიის ეპარქიის გადანაცვლება მთის ალანიიდან ბარის ალანიაში

(При Алексии Комнине Аланская митрополия была соединена
с Сотириупольской)

როგორც ითქვა, ანაკოფია და კავკასიის ალანია 1032 წლიდან კვალავ ბიზანტიელთა ხელში აღმოჩნდა ვიდრე 1074/80 წლებამდე.

ამ დრისათვის ანუ 1032/3 წლამდე კავკასიის ალანიაში აფხაზ მეფეთა მიერ უკვე აგებული იყო არხიზ-ზელენჯუკის, შოანასა და სენტის ტაძრები, რომელნიც ახლა უკვე 1032/3 წლიდან, აღდეს გადაწყვეტილების შედეგად, კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში გადავიდა და ისინიც ხელახლა აკურთხეს. წერილობითა და დასტურებული სენტის წარწერით, რომ ის ხელახლა აკურთხეს.

მაგრამ პოლიტიკური ვითარება მკვეთრად შეცვალა, ბიზანტიის სიძლიერე დაასუსტა ანატოლიაში თუტქ-სელჯუკების გამარჯვებებმა, 1071 წელს მათთან მანსკერტის ომში ბიზანტია სასტიკად დამარცხდა, ჩანს საიმპერატორო კარზე მიხვდნენ, რომ საქართველოს სამეფოსთან კი არ უნდა ებრძოლად, როგორც წინა იმპერატორების დროს ბასილი მე-2 -ის, რომანოზისა და კონსტანტინეს დროს, არამედ, პირიქით უნდა გაეძლიერებინათ, რათა საერთო მტერი შეეჩერებინათ.

ჩანს აამიტომ ბიზანტიელმა სარდალმა გრიგოლ ბაკურიანის ძემ, როგორც ითქვა, თავისი მამულები კარის ანუ ყარსისა და მიმდგომ ქვეყანაში საჩუქრად გადასცა საქართველოს სახელმწიფოს, ჩემის მოსაზრებით ამავე 1074 წელს ბიზანტიის დედოფალმა მარიამ ალანელმა თავისი მამული „ანაკოფია ალანიურთ“ გადასცა თავის ძმას, საქართველოს მეფეს.

აქ შეიძლება მოვიტანით შედარება -ისევე, როგორც ერთმა ალანელმა დედოფალმა აღდემ შეძლო ანაკოფიის გადაცემა ბიზანტიისათვის, მსგავსადვე შეძლო მეორე დედოფალმა მარიამ ალანელმა თავის მამულის ანაკოფიის დაბრუნება უკან-საქართველოსათვის.

ქართველთა მეფეებმა 1074 წელს ბიზანტიელებისაგან უკანვე დაიბრუნეს უდიდესი ზღვისპირას ციხე-ქალაქი ანაკოფია, ამ ქალაქის მნიშვნელობას აძლიერებდა ის, რომ ის წარმოადგენდა ერთადერთ საზღვაო პორტს მთის ანუ კავკასიის ალანიისათვის.

როგორც ჩანს, ეს ციხე-ქალაქი ალანიის სამეფო ოჯახის ქალიშვილების იურიდიულ საკუთრებას წარმოადგენდა. ამიტომაც აღდეს უფლება გააჩნდა მისი გასხვისებისა. უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს საკუთრება გაუგრძელდა ბორენა და შემდგომ მარია ლანელებს, იგულისმება ამ ქალაქთან ერთად მიმდგომი ქვეყნების ფლობა, არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ქართული წყაროებით ალანია ერქვა ქვეყანას ასევე კლისურადან ვიდრე ბზიფისწყლამდე. აქ კარგი სანადირო ადგილები იყო მეფეებისათვის. ამიტომაც ანაკოფიის კვალდაკვალ მთის ალანიაც უკვე საქართველოს სახელმწიფოს ხელში გადავიდა და ბიზანტიას მისთვის ნაკლებ ეცალა, მხოლოდ მარიამ ალანელი იყო დაინტერესებული თავის დედისა და მისი აქაური სავარაუდო მამულებით.

საფიქრებელია, რომ მარიამ ალანელი ეცადა მშვიდობიანად მოგვარებულყო ალანიის საეკლესიო საკითხიც.

რადგანაც მთის ალანია პოლიტიკურად დაკარგა ბოზანტიამ, უკვე დადგა ჯერი იმისა, რომ ის დაბრუნებოდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს წიაღს.

მთის ალანიის მოსაზღვრედ გადაჭიმული იყო ვრცელი ოლქი ბარის ანუ დონისპირეთის ალანია ბიზანტიის გავლენის სფეროსა და კონსტანტინოპოლის იურიდიქციაში. მარიამ ალანელს ეს მომენტი უნდა გამოიყენებინა რთული საეკლესიო საკითხის გადასაჭრელად

კერძოდ, მთის ალანიიდან ბარის ალანიაში გადმონაცვლეს კავკასიის ანუ მთის ალანიის ეპარქია.

ამის მიღწევა ვერ მოხერხდა ნიკიფორე ბოტინატის დროს, ხოლო მისი ჩამოგდებიდან მალევე, მარიამ ალანელის შვილობილის ალექსი 1-ის დროს ეს მოხერხდა, ანუ ალანიის ეპარქიის ადგილსამყოფელი განისაზღვრა უკვე ბარის ანუ დონის სტეპების ალანიაში.

Запись о соединении Аланской и Сотириупольской кафедр относилась к патриаршеству Николая III Грамматика (1084–1111). Сформулирована она так: «Алании отдан Сотериуполь». Первым митрополитом и архиепископом стал Иоанн Монастириот. (Малахов, 1992, с. 154).

[https://www.wikiwand.com/ru/Аланская_епархия_\(историческая\)#/CITEREFМалахов1992](https://www.wikiwand.com/ru/Аланская_епархия_(историческая)#/CITEREFМалахов1992)

Запись о соединении Аланской и Сотириупольской кафедр относилась к патриаршеству Николая III Грамматика (1084–1111). Сформулирована она так: «Алании отдан Сотериуполь». Первым митрополитом и архиепископом стал Иоанн Монастириот. При этом Сорериупольская кафедра упразднена не была, она так и продолжала числиться в нотициях как автокефальная архиепископия и занимавший эту двойную кафедру иерарх именовался митрополитом Аланским и архиепископом Сотериупольским. Правда в документах вторая часть часто опускалась

Запись о соединении Аланской и Сотириупольской кафедр относилась к патриаршеству Николая III Грамматика (1084–1111). Сформулирована она так: «Алании отдан Сотериуполь». Первым митрополитом и архиепископом стал Иоанн Монастириот. При этом Сорериупольская кафедра упразднена не была, она так и продолжала числиться в нотициях как автокефальная архиепископия и занимавший эту двойную кафедру иерарх именовался митрополитом Аланским и архиепископом Сотериупольским. Правда в документах вторая часть часто опускалась

კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ძველი აქტები ღონიპირეთის ალანიის ეპარქიასთან დაკავშირებით

Древние акты константинопольского патриархата, относящиеся к новороссийскому краю

ბიზანტიის იმპერატორ ალექსი კომნინის დროს ალანიის ეპარქია გადა-
ნაცვლებულ იქნა მთის ანუ კავკასიის ალანიიდან, ბარის ანუ ღონისპირე-
თის ალანიაში. ამ პროცესს ზოგჯერ გამოხატავენ ფრაზით – При Алексии
Комнине Аланская митрополия была соединена с Сотириупольской

ამასთან დაკავშირებით ისმის კითხვა, რატომ გახდა საჭირო ალანიის
ეპარქიისა და სოტირიუპოლის კათედის გაერთიანება?

ძველი დოკუმენტები და აქტები, რომელნიც კონსტანტინოპოლის სა-
პატრიარქოს სინოდმა გამოსცა, ამ ფაქტს ხსნის ასეთნაირად – ალანები
მომთაბარე ხალხია, ანუ მესაქონლეობას მისდევენ, მწყემსური ცხოვრე-
ბით ცხოვრობენ, არ არიან მობინადრენი, არა აქვთ მუდმივი დასახლებები,
რადგანაც იქ შლიან კარვებს, სადაც კარგი საძოვარია მათი ცხვარ-ძრო-
ხისათვის, ამის გამო არა აქვთ ქალაქები, ალანიის ეპარქიის მმართველ
ეპისკოპოსს კი ესაჭიროება კალაქი თავისი კათედრისათვის, ამიტომაც
გადაწყდა ალანიის მღვდელმთავრისათვის გამოვყოთ ქალაქი ალანიიდან
დაშორებით, ბიზანტიურ ლაზიკაში (ქართულ ჭანეთში), ესაა ქალაქი სოტი-
რიუპოლი ტარპეზუნტთან ახლოს. ეს მომხდარა იმპერატორ ალექსი კომ-
ნინის დროს.

ავხსნათ ეს უცნაური საეკლესიო მოვლენა, რომელიც პოლიტიკასთან
და სახელმწიფო საზღვრების ცვლილებასთანაა დაკავშირებული –

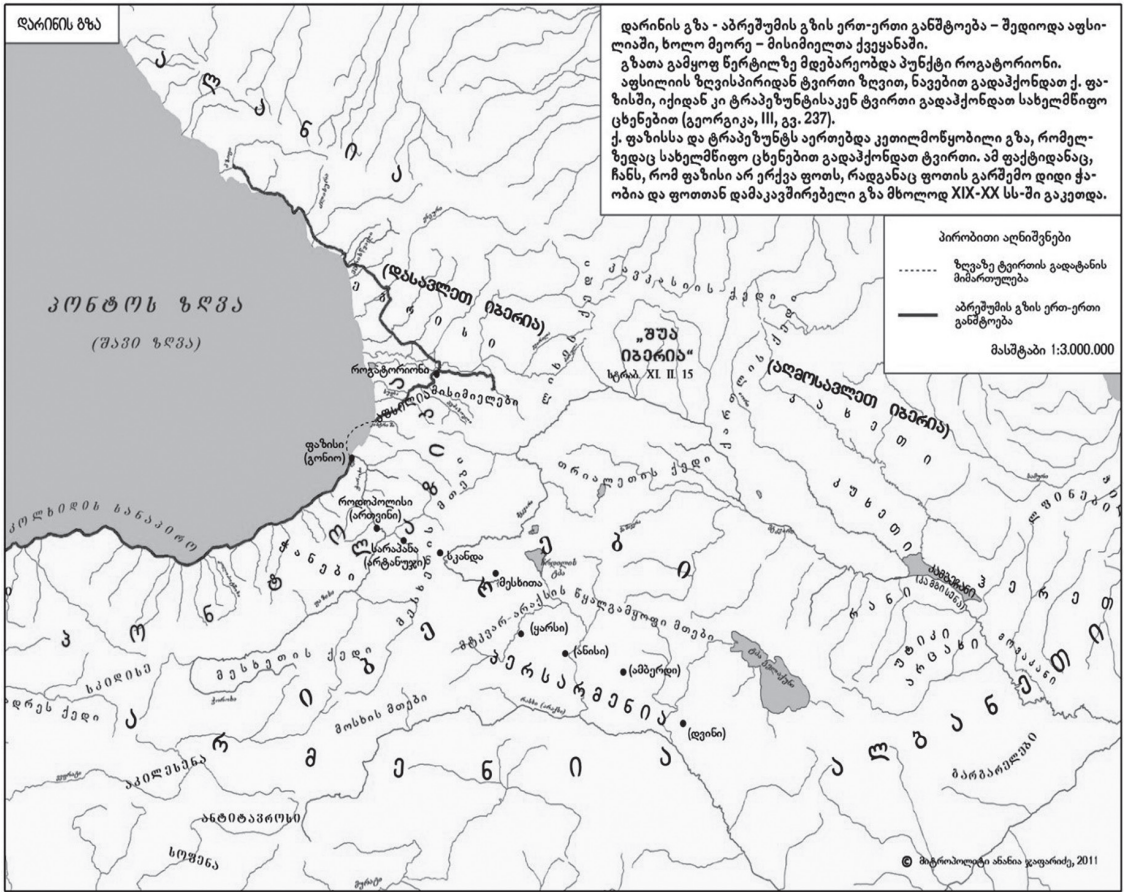
მონღოლების შემოსევამდე ალანია ორი ძირითადი გეოგრაფიული ნა-
წილისაგან შედგებოდა, ესენი იყვნენ კავკასიის მთებში კავკასიის ალა-
ნია, და ბარის ანუ ღონისპირეთის ალანია, აზოვის ზღვის მარჯვენა მხარის
სტეპებში.

ქრისტიანული სარწმუნოება თავდაპირველად კავკასიის ალანიის დასავ-
ლეთ ნაწილში გავრცელდა, რომელსაც ქართულ წყაროში „ანაკოფია ალანი-
თურთ“ ეწოდება, ანუ მთის იმ რეგიონში, რომელიც ესაზღვრებოდა ანაკოფიას.

ანაკოფიასა და მიმდებარე მთის ალანიას ერთმანეთთან უჭიდროესად
აკავშირებდა საერთაშორისო აბრეშუმის გზა.

შემდგომი სწორედ ამ რეგიონში ანუ ანაკოფიის ალანიაში აიგო ცნობილი
ეკლესიები არხიზ-ზელენჯუკისა, სენტისა და შოანასი, მათზე გამავალი აბ-
რეშუმის გზა ანაკოფიის შემდეგ უკავშირდებოდა ბიზანტიას ე. წ. „დარინის
გზით“, ეს გზა გაივლიდა დასავლეთ საქართველოს და პუნქტ როგატორი-
ონიდან შედიოდა ფაზისში, იქედან კი საცხენოსნო-საჭაპანე გზით სანაპი-
როს გავლით შედიოდა ბიზანტიაში.

ეს მინაწერი აბრეშუმის გზისა და რეგიონზე მიბმული საზღვაო პორტის-
ანაკოფიის ციხე-ქალაქის გამო მდიდარი ქვეყანა იყო, მთებში აგებული გრან-

საერთაშორისო, ე.წ. აბრეშუმის გზა ანუ ე.წ. „დარინის გზა“ გაივლიდა არხიზ-ზელენჯუკს, უერთდებოდა ანკოფიას, იქედან კი დასავლეთ საქართველოს გავლით შედიოდა ბიზანტიაში.

გიორგული თავდაცვით ზღუდეებით, ციხე-ქალაქებითა და დასახლებებით. აქ ამ სიმიდრის წყალობით აიგო აღნიშნული ეკლესიები და ციხე-ქალაქები. ეს ტერიტორია სადავო იყო ხაზრთა და ბიზანტიელთა, შემდეგ კი აფხაზთა სამეფოსა და ბიზანტიას შორის. აქ ინება პატრიარქმა ნიკოლოზ მისტიკოსმა თავის იურისდიქციაში ეპარქიის ჩამოყალიბება, გამოაგზავნა კიდეც ეპისკოპოსი და ამასთანავე ევედრებოდა აფხაზთა მეფეებს კონსტანტინე მე-3-სა და გიორგი მე-2-ს დახმარებოდნენ ალანიის ეპისკოპოსს ეპარქიის ჩამოყალიბებაში. მაგრამ აფხაზთა მეფეები ეკლესიურად და ადმინისტრაციულად არ ექვემდებარებოდნენ ბიზანტიურ საპატრიარქოებს, რადგანაც მათ თვითონვე ჩამოყალიბეს ადმინისტრაციულად დამოუკიდებელი აფხაზეთის საკათალიკოსო, დაარსეს მისთვის ქართული ეპარქიები, მარტვილისა, ბედიისა, მოქვისა, დრანდისა, მთელ საქართველოში აგებდნენ ბრწყინვალე ეკლესიებს ქართულენოვანი ლიტურგიისათვის, ქართული ფრესკებით და წარწერებით დამშვენებულთ.

საერთოდ აფხაზეთის საკათალიკოსო ეკლესიურად ექვემდებარებოდა საერთო ზოგადქართული საეკლესიო კრების დადგენილებებს, სჯულისკანონს (იხ. ჩემი წიგნი – ქართული საეკლესიო კრებების სამართალი), შესაბამისად, მისი საეკლესიო ენა იყო ქართული.

აფხაზეთის საკათალიკოსო მხოლოდ ერთერთ ნაწილს შადგენდა ქართული ეკლესიისა, მეორე ასეთივე ადმინისტრაციული ფრთა იყო „ქართლის სკათალიკოსო“, კიდევ უფრო შემდეგ ჩამოყალიბდა ასევე ქართული ეკლესიის ახლი ადმინისტრაციული ერთეული „ხუნძეთის საკათალიკოსო“ მთიელი ქრისტიანებისათვის, ხოლო ყოფილი იბერიის თემის მინაწყალზე არსებული ქართული საეპისკოპოსოები თავდაპირველად ტაოს „აღმოსავლეთის საკათალიკოსოში“ გაერთიანდნენ (ვალაშკერტის, ანისის, დადაშენის, ტბეთისა და სხვა ეპარქიები), ხოლო მოგვიანეთი ქართულ ე.წ. „სომხითის მიტროპოლიტოში“, ყველა ეს თანაბარი ღირსებების მქონე ქართული სამიტროპოლიტო ოლქები აღიარებდა მცხეთელი პირველიარარქის პირველობას.

მემატიანის ცნობით „830 წელს ბაგრატ მეფემ განაჩინა ქათალიკოსი აფხაზეთს“. ეს ბაგრატ მეფე ჩვენთვის ტაო-კლარჯეთის მეფის „ბაგრატ 1 კურაპალატის“ (826-876) სახელითაა ცნობილი.

მატიანე წერს – „ხოლო ამან ბაგრატ გააჩინა და განანესა კათალიკოსი აფხაზეთს ქრისტეს აქეთ ყ“ლ“.

<https://www.allgeo.org/index.php/ka/344-2019-02-23-17-52-37>

ამ მიზეზის გამო, ანაკოფიის მიმდებარე ალანიაში, ბიზანტიური ეპარქიის ჩამოყალიბება, ეწინააღმდეგებოდა აფხაზ მეფეთა საეკლესიო ინტერესებს.

ჩანს ეს იყო უმთავრესი მიზეზი იმისა, რომ მალვე, 931 წელს ალანიის მეფეებმა ალანიიდან გააძევეს ბერძენი სასულიერო პირები.(და არა ხაზართა ნება).

ამ დროს აფხაზთა მეფე იყო გიორგი მე-2 (922-957), ქართულ ეკლესიათა მაშენებელი, მთელ საქართველოში სახელოვანი, მამა ქართლის ერისთავ ლეონ მე-3-ისა, რომელმაც შემდეგ აფხაზთა მეფის ტიტული მიიღო და შეძლო საქართველოს გაერთიანების ეტაპის შექმნა კახეთის შემოერთებით.

ეს ის აფხაზთა მეფე გიორგია, რომელსაც კონსტანტინოპოლი თხოვდა ეცნო მისი საპატრიარქოს უზენაესობა კავკასიის ალანიაში, მან კი ქართული ეკლესია გააძლიერა უამრავი ქართული ტაძრის აგებითა და ჭყონდიდის კათედრის დაარსებით.

გიორგი მე-2-ის მამა კონსტანტინე მესამე (893-922), ასევე, შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს გამაერთიანებელი იყო, მას ასევე წერდა წერილებს კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი, რათა კავკასიის ალანიაში ბერძნული საეკლესიო უპირატესობა ეცნო, მაგრამ ის, როგორც წესი ქართული ეკლესიის უზენაესობას აღიარებდა, ამიტომაც კონსტანტინე მე-3-ს შიდა ქართლის ერედვის ეკლესიის წარწერაში განადიდებენ და ემადლიერებიან – „ხელმწიფობასა ღმრთივ და-მყარებოლისა წმიდისა კონსტანტინე მეფისასა, რომელმან ბრძანა და ჩავიდა ჰერეთს შიგან, ჰერეთა მეფე გაქცია და მუნით მშვიდობით იქცა. ცისკრად ალავერდს ილოცა; მწიხრი ბრძანს გადაჰხთა. მეორედ კულა ავიდა, ვეჯინისა ციხე დალენა“. ეკლესიის ამ წარწერას ეთანადება მატიანის ცნობაც „მოვიდა კოსტანტი, აფხაზთა მეფე, ილოცა ალავერდს წმიდისა] გიორგის წინაშე

და შემოსა ხატი მისი ოქროთა. ხოლო ლაშქარი მისი უმრავლესი წარავლინა გზასა გარესა და ფრიად პატივ-სცა კვრიკე ქორეპისკოპოსმან და წარვიდა* ქუეყანად თვსად“. [https://wikisource.org/wiki/„მატიანე_ქართლისაჲ“_\(2008\)](https://wikisource.org/wiki/„მატიანე_ქართლისაჲ“_(2008))

უფრო მეტიც, ქართული მათიანე აფხაზთა მეფეს ვახტანგ გორგასლის მემკვიდრედ მიიჩნევს და მას ადარებს – „შემდგომად დიდისა მეფისა ვახტანგ გორგასლისა არავინ გამოჩენილ არს სხუაი მსგავსი მისი დიდებითა და ძალითა და ყოვლითა გონებითა“.

როგორც აღვნიშნეთ, არა ხაზართა, არამედ აფხაზ მეფეთა მოთხოვნით გააძევეს ალანთა მეფეებმა ბერძენი სასულიერო პირები ალანიიდან 931 წელს. ამის შემდეგ მთელი ერთი საუკუნე 931 წლიდან ვიდრე 1032 წლამდე, კავკასიის ალანთა აფხაზეთის კათალიკოსების იურისდიქციაში შედიოდა და ამ დროს ააგეს კიდევაც აფხაზთა მეფეებმა არხიზ-ზელენჯუკის, შოანასა და სენტიის ეკლესიები.

საქართველოს მეფის გიორგი 1-ის ქვრივის აღდე დედოფლის ლალატის შემდეგ შემდეგ ანუ 932 წლიდან „ანაკოფია აღნითურთ“ კვლავ ბიზანტიელთა ხელში აღმოჩნდა, ამ დროს ბიზანტიელებმა ანაკოფიაში და ალანიაშიც თავისი საეკლესიო რეფორმები გაატარეს რაც აისახა სენტიის ეკლესიის ბერძნულენოვან წარწერაში.

როგორც აღინიშნა, პოლიტიკური ვითარება კვლავ შეიცვალა 1074 წელს, ანაკოფია ბიზანტიამ საქართველოს დაუბრუნა, ჩანს მიმდებარე აღანითურთ. მაგრამ მას მყისიერად არ მოყვა ეკლესიური იურისდიქციის ცვლილება, ეს, მოხდა 1081 წლისათვის, იმპერატორ ალექსი კომნინის დროს.

შექმნილი პოლიტიკური ვითარების გათვალისწინებით, რადგანაც ანაკოფია აღანითურთ აღმოჩნდა საქართველოს სახელმწიფოს ხელში, იმპერატორმა იწევა თვითონვე გადაეწყვიტა ალანიის საეკლესიო საკითხი, კერძოდ, მან ადგილი მოუნაცვლა ალანიის ეპარქიას, გადაიტანა ის მთის ანუ კავკასიის ალანიიდან ბარის ანუ დონისპირეთის ალანიაში.

დონისპირეთის ალანიაში მომთაბარე აღნებს არც კი ესაჭიროებოდათ ქალაქები, მწყემსური ცხოვრების სტილიდან გამომდინარე, ეს კი ქმნიდა რეალურ პრობლემას, რადგანაც აღმოჩნდა, რომ ალანიის მღვდელმთავრისათვის ალანიაში არ არმოჩნდა ქალაქი. ამიტომაც იმპერატორმა გადაწყვიტა ასეთი ქალაქი გამოეძებნა ალანიის გარეთ, კერძოდ ტრაპეზუნტთან – სოტირიოპოლი, მან გააერთანა ეს ორი კათედრა აღნიისა და სოტირიოპოლსა. ეს ფაქტი აისახა კონსტანტინოპოლის წმ. სინოდის ძველმა აქტებმა. При Алексии Комнине Аланская митрополия была соединена с Сотириупольской.

ამ აქტებიდან სრულიად ნათლად ჩანს, რომ ისინი ეხებიან არა მთის ანუ კავკასიის ალანიას, არამედ დონისპირეთის ალანიას. ეს ფაქტი ხაზასმითაა აღსანიშნავი, რომ ეს საბუთები ეხებიან დონისპირეთის ალანიას და არა კავკასიის ალანიას.

XLI. (6826–1317-18 г.)

...намереваясь строить божественные храмы. А те приписали их к храмам воздвигнутым за много лет, и с тех пор присвоивают их себе, как патриаршие.

Донес же и то, что за много лет перед сим случилось опустеть некоторым селам его епархии совсем от набега татар. Когда же снова

возвратились в них жители и заселили их, то пришли туда экзархи священнейшего и пречестного митрополита Готфского и сделали в селах тех ставропигии митрополита Готфского, и с тех пор требуют себе от жителей тех сел и законного, сколько приходится на долю митрополии Сугдейской, относительно чего и искали получить Синодальное рассуждение.

В следствие чего мерность наша вместе с священнейшими архиереями Ираклийским, Никейским, Филадельфийским, Прусским, Пигийским, Серрским, Диррахийским, Атталийским и Месинским положили: сделать на месте через ближайших архиереев исследование, но так, чтобы при сем исследовании находился и священнейший архиерей Готфский, и что окажется истинным в деле том заметить, и свое замечание прислать сюда, что бы потом сделать, на сколько скажется правды, Синодальное рассуждение.

Возлагаем же дело это на священнейших и пречестных архиереев Аланийского, Вичинского и Зикхо-Матрахского которые и должны отправиться на те места и исполнить что нужно для Синодального сего нашего рассуждения.

Поелику же священнейший оный архиерей Сугдейский донес, что в его епархии бывают браки, возбраняемые божественными и любоблагочестивыми [446] законами, как от крови так и от сватовства, и совершающие их не слушаются увещания и совета архиерея, то священнейшие сии архиереи должны сделать воззвание к тамошним христианам, чтобы они не смели делать ничего подобного, что это обратится в суд и гибель душ их, и что они не должны ослушаться своего истинного архиерея как в этом, так и в прочем, что он говорит им в пользу душ их. А если подобный брак отыщется, то следует расторгнуть его. В уверение чего и дана сия Синодальная граммата нашей мерности. В месяце индиктиона.

მონღოლთა შემდეგ დონისპირეთის დაცარიელებულ და შემდეგ კვლავ დასახლებული მიწების მოსახლეობას, ანუ მრევლს ისაკუთრებს „გოთეთის მიტროპოლიტი, მას ედავება სუგდეას მიტროპოლიტი. სინოდმა საკითხის შესწავლა დაავალა კომისიას გოთეთის, ალანიის, ვიჩინისა და ჯიქეთის (ზიხიის)-მატრახის მღვდელმთავრების მონაწილეობით. 1317-18 წ.

LXXXIII без года.

Избираемые святою и кафолическою Церковию Божию в архиереи, как другие, так и те, кои посылаются к христианскому народу, находящемуся под властью народа нечестивого, должны всячески держать в уме своем, что они взяли на себя апостольский подвиг, и поставлены проходить путь честных учеников и Апостолов Христовых, которым между множеством других бедоносных слов сказано и сие: Аз посылаю вы яко овцы посреде волков. Поелику же и я, имиже Бог весть судьбами, избран святою Церковию Божией и определен к церкви Херсонской, которую удалось завладеть нечестивой руке языческой, и поелику есть подозрение, если будучи рукоположен туда, я не отправлюсь или, и отправившись, возвращусь опять в сей царствующий град для спокойствия и для избежания предстоящих трудностей то я даю на сей конец настоящее письменное обещание

всесвятейшему нашему владыке, вселенскому патриарху и божественному и священному Синоду, и говорю и заверяю, что не имею позволения, после бывшего над мною по благодати Божией рукоположения, оставаться здесь отыскивая предлог к праздности и откладывая отъезд, ни, после отправления к церкви, куда назначен возвратиться сюда, оставивши вверенную мне паству, опричь великой нужды и надобности, которую всесвятнейший наш владыка, вселенский патриарх и божественный и священный Синод найдут благословною и истинною. Да и в таком случае обещаюсь вовсе не беспокоить всесвятнейшего моего владыку, вселенского патриарха, ни докучать ему, ища управления, и другой церкви пасения и предстоятельства, но жить мирно и невозмутимо, пока откроется возможность мне вести дела своей церкви, как заповедано. Если же Бог попустит мне преступить сие мое обещание и отречься от того, в чем теперь заверяю [447] я навлекаю и охотно принимаю на себя всякий, какой заблагорассудит произвести надо мною суд, всесвятнейший наш владыка вселенский патриарх с божественным и священным Синодом. На сей конец сделано настоящее мое письменное обещание для верности.

Смиранный митрополит Херсонский пречестный Иеремия принимая и подтверждая вышеписанное подписался.

Такое же точно дает митрополит Вичинский (ВузунhV) и пречестный Макарий. Под обещанием подписано: Смиранный митрополит Вичинский и пречестный Макарий, принимая и подтверждая вышеписанное, подписался.

Священнейший митрополит Аланийский и пречестный, возлюбленный о Господе брат и сослужитель нашей мерности, донес священному и божественному при нас Синоду, что святейшая митрополия Сотиропольская с незапамятных почти лет соединена Синодальным актом и честным хрисовулом, и стала одно тело, с святейшею митрополиею Аланийскою по причинам, изложенным в предъявленных документах и определена состоять навсегда кафедрю Аланийского архиерея კონსტანტინოპოლის სინოდი წერს –

„ჩენ მოგვმართა ალანიის მიტროპოლიტმა რომ სოტიროპოლის მიტროპოლია დიდი ხნის წინ სინოდის აქტითა და პატიოსანი ხრისოვულით გაერთიანდა და სამუდამოდ მიკუთვნა იქნა ალანიის მღვდელმთავრის კათედრასთან, იმ მიზეზის გამო, რომ ამ სამიტროპოლიტოს არ გააჩნია საკუთარი სამღვდელმთავრო კათედრა, რადგანაც ეს ხალხი არის მომთაბარე“ (იგულისხმება დონისპირეთის ალანიის მიტროპოლიტი, რომელსაც საკათედრო ქალაქი და ტაძარი არ გააძენდა სტეპების ალანიაში, მისი მოსახლეობის ნომადური ცხოვრების გამო)

так как митрополия сия не имеет собственной архиерейской кафедры по той причине, что народ ея пастушеский.

Акт оный соблюдался и пребывал оттоле и впредь неизменным.

Не задолго же перед сим невесть каким образом был избран и рукоположен к сей Сотиропольской церкви особенный архиерей бывшим перед нами патриархом, нарушившим порядок сей и отделившим ее от

кафедры Аланийской; из чего по необходимости вышло то, что народ лишился своего архиерея, так как тот не имел собственного местопребывания, что предвидя он (народ) и решился на это дело, соединив оба места в одно. დონისპირეთის ალანიისა და სოტიროპოლის კათედრები გაერთიანდა, მაგრამ ეს წესი დაარღვია იმ ფაქტმა, რომ სოტიროპოლის ეკლესიაში დაადგინეს საკუთარი მღვდელმთავარი, რამაც წესრიგი დაარღვია, რადგანაც ამ ფაქტით სოტიროპოლი განაშორა ალანიის კათედრა. ამის შედეგად კი ალანიის ხალხი აღმოჩნდა თვის მღვდელმთავრის გარეშე, რადგანაც მას საკუთარი ადგილსამყოფელი არ გააჩნდა (ანუ სოტიროპოლში უკვე აღარ შეეძლო ალანიის მღვდელმთავარს სამყოფელი კათედრა ჰქონოდა)

Донося обо всем этом, Аланийский архиерей искал, чтобы Синодальным рассуждением решено было, как поступать в таком случае, предъясвивши при сем и сказанные стародавния права, т. е. Синодальный акт и хрисовул. По сему, по предложению мерности нашей, прочтены были оные во всеуслышанье, и найдены согласными [448] с тем что он говорил. А именно: Синодальный акт наложил и нерешимую узу от всесвятые и живоначальные Троицы на всякого имеющего взойти на высокий престол сей, чтобы он сохранил верным то, что установлено, и ничего в нем не трогал, не изменял, не колебал, но еще более укреплял бы и усиливал по неразрывному союзу братской любви,

ნმ. სინოდი ადგენს – „დაცული უნდა იქნას უცვლელეად ძველთაგან დადგენილი წესი...რა მიზეზიც არ უნდა ყოფილიყო მიუღებელია სოტიროპოლის კათედრაზე განსაკუთრებული იერარქის ხელდასხმა, რადგანაც წინათ არსებული წესი სასრგებლო იყო ალანი ხალხისათვის“ (აქ ალანი ხალხის ქვეშ იგულისხმება სტეპების ანუ დონისპირეთის ალანიის ნომადები).

зная, что восколько он поддерживает оное, востолько укрепляет свое положение. По сему мерность наша обдумавши дело это с священнейшими архиереями присудили, что как бы там ни было, не хорошо было и несправедливо сделано, что на Сотиропольскую кафедру рукоположен особый архиерей, и через то отменено было хорошо сделанное распоряжение относительно обеих сих церквей на пользу толикого народа Аланов.

Ибо надлежало, если не другое что, то устрашится одной узы, и постараться оставить совершенно неприкосновенным и нетронутым сказанное распоряжение.

„ხელუხლებელი უნდა იყოს ძველად არსებული წესი, ამიტომაც კვლავინდებურად გაერთიანებულნი უნდა იყვნენ ორივე, ალანიისა და სოტიროპოლის მიტროპოლიები ერთ სხეულად და განუყოფელ ერთობად უწყვეტად შემდგომ წლებშიც ძველი სინოდალური აქტისა და პატიოსანი ქრისოვულის შესაბამისად“.

Почему и опять обе те митрополии т. е. Аланийская и Сотиропольская да будут соединены в одно тело, и единство неразъятое и неразрывное да имеют во все следующие непрерывные годы, по содержанию тогдашняго Синодального акта и честного хрисовула.

Ибо и вообще належит долг хранить неизменным все что до нас хорошо установлено, а тем более то, что сделано ради душевной пользы толикого народа.

Мы не можем понять, как бы ктонибудь взялся пастырствовать без сего утешения, т. е. без архиерейской кафедры. „საზოგადოდ ჩვენი ვალია დავიცვათ შეუცვლელად რაც კი წარსულში, ჩვენამდე, კარგად იყო დადგენილი.

ჩვენ არ შეგვიძლია გავიგოთ, როგორ უნდა მწყსოს იერარქმა საკუთარი კათედრის გარეშე სამღვდელმთავრო (ალანიაში კი ქალაქების არ არსებობის გამო არაა სამღვდელმთავრო კათედრა) ამიტომაც ალანიის მღვდელმთავარი დაეკვლა ინოღებოდეს სოტიროპოლელად, და დაე, მას ერთდროულად ჰქონდეს ორი წოდება, რომელიც მიმართულია ერთსა და იმავე საგნისადმი, თანხმად, როგორც ნათქვამია ძველ სინოდალურ აქტში.

ამ მიზეზით მივეცით ეს სინოდალური აქტი ალანიისა და სოტიროპოლის მიტროპოლიტს.ინდიქტიონის 15, აგვისტოს თვე“.

Посему архиерей Аланийский пусть называется опять и Сотиропольским, и пусть в одно и тоже время имеет два названия, как относящиеся к одному и тому же предмету, согласно с тем, что говорится об этом в старобывшем Синодальном акте.

Ради чего и дается настоящий наш Синодальный акт нынешнему священнейшему митрополиту Аланийскому и Сотиропольскому и пречестному, возлюбленному о Господе брату и сослужителю нашей мерности в уверение.

В месяце Августе, индиктиона 15-го

სად მდებარეობდა ვიჩინის კათედრა, რომელიც ხშირად იხსენიება ამ აქტებში, ის ამჟამინდელ რუმინეთში მდებარეობდა და არაფერი ჰქონდა საერთო ბიჭვინთის კათედრასთან.

„ВИЧИНСКАЯ ЕПАРХИЯ. Вичинское викариатство Румынской архиепископии в Америках Румынской Православной Церкви (недейств.)

Город Вичина (наиболее часто отождествляемый исследователями с Исакчей, Румыния), известен по Восточно-Римским источникам уже с XI века, и тогда, как и вся дельта Дуная, входил в состав империи, будучи оспариваем также Болгарией и Русью. С конца XI века усилился приток кочевых тюркских племен в Подунавье, печенеги, а затем куманы (половцы), заполонили всю придунайскую низменность, а в середине XIII века край на более чем вековой период попал в состав монгольской Золотой Орды. В Вичине находилась ставка беклярибека эмира Ногая. Но византийское присутствие вероятно сохранилось, также как и Церковь.

В середине XIII века, когда Nikeйская империя поддерживала связь с устьем Дуная, и в Вичине известна православная епископия Константинопольской Церкви. В списке епархий времен императора Андроника II Палеолога (1282-1328) Вичинская епархия значиться митрополией, под 95 номером. С 1300 года есть данные и о Вичинских митрополитах. Валашский воевода Николай Александр запросил патриарха Константинопольского святителя Каллиста I позволить Вичинскому митрополиту переместиться в стольный город Валахии Арджеш (ныне Куртя-де-Арджеш).

В 1359 году патриарх дал свое благословление, приняв Церковь Валашского господарства под свой омофор и положив начало Унгро-Влахийской митрополии.

В 2006 году Вичинская епархия была восстановлена решением Священного Синода Румынской Православной Церкви как титулярная епископия, викариатство Румынской архиепископии в Америках. При этом сам город Исакча и его округа находятся в ведении Тулчинской епископии Мунтенской митрополии“. აქედანაც ჩანს, რომ აქტების „ვიზინი“ არ არის ბიჭვინთა.

<https://drevo-info.ru/articles/15172.html>

CXXXI. без года.

Все, проповеданное Св. Апостолами и утвержденное семью святыми Вселенскими Соборами принимая от души, чту и духовно лобызаю, как содержащее точное учение божественного и святого Евангелия, а равно и все-святейшему моему владыке и вселенскому патриарху, господину Исидору и божественному и священному при нем Синоду, поелику и они [449] точнейшим образом содержат всенепорочное сие учение, т. е. божественных и священных отцев, покаяюсь вседушевно, и и сомудрствую и единомудрствую и подчиняюсь во всем. Варлаама же и Акиндина.... единомысленников и приверженцев их, согласно с смыслом произнесенных над ними священными приговорами, отвергаю как зловерных, и, если не раскаются, подвергаю анафеме, как не следующих не сомудрствующих и несогласующих божественным и священным нашим отцам, и божественнейшему моему владыке, вселенскому патриарху господину Исидору и божественному и священному при нем Синоду. Сие во всю жизнь мою хранить и соблюдать обещаюсь, и с сею верою желаю предстать судищу Христа, и получить от него спасение, Его силою и благодатию, что и подписал в извещение и точное уверение собственноручною отметкою.

Была и подпись: Евсевий иеромонах и кандидат святейшей митрополии Сугдейской

ქვემოთ მოყვანილ აქტში პირდაპირაა ნაჩვენები, რომ კონსტანტინოპოლის ეს განჩინებანი შეეხებოდა დონისპირეთის ალანიას, სწორედ დონელი და ტანაისელი სამღვდელოება ეძებს საეკლესიო სამართალს კონსტანტინოპოლში, და მათ აძლევენ კიდევ შესაბამის საბუთებს, და არა კავკასიის ალანიის სამღვდელოებას.

CLXII. 6864–1356.

Синодальное низложение бывшего Аланийского архиерея.

За несколько лет перед сим благочестивейшие священники Донские (Тапаїтай), протопоп Михаил, пресвитер Николай и другой с ними пресвитер Феодор вошли в немалые распри и ссоры, с бывшим архиереем Аланийским лишавшим их, как они утверждали, издревле принадлежащих и присвоенных им, прав церковных. Поелику же и после многой мольбы к нему о том, они совершенно не могли отклонить его от его любостыжательных и спорливых наклонностей и в тоже время не могли более сносить обиды, прибегли

тогда к бывшему святейшему патриарху Исидору, и объявили ему о том с горестию. Вследствие чего многократно и разнообразно составляемо было Синодальное судилище, на котором присутствовал и сам противник их, Аланийский.

წმ. სინოდი აღნიშნავს, რომ რამდენიმე წლის წინ დონელ (ტანაისელ) სამღვდელოებას, დეკანოზ მიხეილს, პრესვიტერ ნიკოლოზს და სხვებს, მათთან ერთად პრესვიტერ თეოდორეს ჰქონდათ დავა და წინააღმდეგობა ალანიის ყოფილ მთვდელმთავართან, რომელთაც მან საეკლესიო უფლებამოსილება ჩამოართვა

Поелику же, после долгого и тщательного исследования оказалось ясно, что пресвитеры [450] те несправедливо терпели от него, быв отчуждаемы собственности по нездоровому его рассуждению, то им выдано было от святейшего патриарха господина Исидора Синодальное решение, возвращающее им право пользования отселе и впредь, по прежнему принадлежащими им, вышесказанными церковными правами, по существующему в тех местах порядку и обычаю. Но сказанный Аланийский хотя и показал вид, что покаряется решению, и будет воздерживаться от спорливых и любостыжательных наклонностей, и принимает (чтоб выиграть время) письменное оное Синодальное рассуждение и определение, но чуть выехав отсюда, достиг своего места, мало заботясь о Синодальном решении, показал себя нарушителем его. И сейчас же, как бы позабывши о том, какой образ он носит на себе, встав и возбесстыдствовав отправился к Хану, дыша мщением против священников, терпевших незаслуженную обиду от нарушения и испровержения синодального оного рассуждения и определения. Взяв же себе оттуда (от Хана) и так называемый Диалихий, как бы намереваясь не подчиняться более церкви, не мало бед, озлоблений и убытков причинил, непотребствуя, священникам тем. Но и страдая от него жестоко, они переносили все, прося его, умоляя и ожидая перемены к лучшему. Поелику же увидели, что он явно презирает и отвергает и ни во что ставит Синодальные решения и определения, до того еще преступает долг свой, что решился запирать тамошние всечестные и божественные храмы без всякого благословного предлога, и несправедливо запрещать служить в них священникам; отчего и случилось раз, что двое усопших христиан, по причине неразумного его запрещения, наложенного на священников без суда, остались не отпетыми, и не получили того, что требовалось по закону. Мало того, – он же был причиной, что двух младенцев из благочестивого от предков рода принуждены были окрестить в Армянской церкви. Не вынося более, они (священники) письменно донесли о том сперва в Синод при бывшем господине Филофее. Потом же, по прошествии немалого времени, некоторые из начальства, из купцов и из обывателей богопрославленного, богохранимого и боговозвеличенного Константинополя, по обычаю бывающие в тех местах, – люди и по жизни и по совести достойные вероятия, и с этой стороны почти всем известные, как-то: г. Константин Агапит, и брат его родной Агапит, из Пигейцев Сгуропул, Мо-

немвасиец, и другие, изведавшие и испытавшие бывшее, и самолично видевшие запрещенные оные и незаконные действия его и воодушевившиеся отсюда надлежащею ревностию, находясь тогда в собрании Синода, в присутствии и заседании и самого Аланийского, тщательно изложили божественному и священному собранию священнейших архиереев и пречестных обвинения на него и его преступления, в числе коих и то, что он бесстыдно осмелился рукоположить епископа на Кавказскую митрополию, издревле причисленную к священному Синоду, подлежащую патриаршему надзору и суду, и состоящую в нашей святейшей, кафолической и апостольской церкви. Хотя он и пытался софистически обмануть и увернуться утверждая, что иная есть Синодальная та Кавказская митрополия, и иная Кавказская епископия, состоящая в его ведении. По тщательном же, как и надлежало быть, исследовании, для чего – в уяснение истины – представлены были и канонические книги, и учинен надлежащий перечень всех митрополий и подведомых им епископий, по издревле существующему чину и уложению, не найдено было никакой епископии подведомой Аланийскому и называемой Кавказскою, как он оправдываясь говорил, а только найдена была на самом деле наша митрополия Кавказская, издревле сопричисленная к Синодальным митрополиям, по предписанному порядку. Также рассмотрено было и обличено и то, как он того самого епископа, которого незаконно и вопреки правилам рукоположил на святейшую митрополию Кавказскую, состоящую в числе Синодальных, незаконно в свою очередь рукоположившего во священника некоего, женатого на вдове, когда это обличилось, сперва низложил, а потом оправдал самовольно, и, не обращая внимания на божественные и священные правила не только удостоил прощения, но и служил с ним. А равно и – то, что, прибывши туда, он рукоположил Сарайского епископа, дав ему позволение служить невозбранно, точно как бы не сделал ничего, противного правилам, в чем и прежде собственноручно сознался перед Синодом, не могши бороться против истины. Довольно и сего в том виде, как оно есть, чтобы подвернуть его низложению; ибо по слову Соломона: стъть кртыпка мужу свои устнтъ, и плтъняется устнами своих уст всякий, а тем более – человек, на священном суде Синода и всей почти Церкви сам собою, как сказано, признавшийся, что не ради чего другого он низложил незаконно им рукоположенного на свою, Кавказскую будто бы, в самом же деле Синодальную сию святейшую митрополию, а именно за то, что тот неосторожно совершил рукоположение над пресвитером оным, женатым на вдове, бывшей за другим мужем, как сказано. Здесь сам Бог конечно, благоволящий, чтоб истина повсюду преобладала и являлась дерзновенно, помог словить его, и связать осуждением того, кто сам собственными устами, как бы нерушимыми нашими устами затянул [452] себя. Когда дело находилось в таком положении благоволением Божиим державнейший и святой мой Самодержец преславно вступил в сей богопрославленный, богохранимый и боговозвеличенный Константинополь, так как, за принадлежащее ему очевидное право на пра-

родительское и отеческое начальствование, Бог оправдал его боголюбиво царствовать и сиять во всяком превосходстве, не менее же – и в человеколюбии, благодати и правде. Вместе с тем, содействием Божиим, возвратилась и наша мерность из ссылки оной к своей церкви. В то время сказанные пресвитеры, Донцы, не были здесь. Между тем сюда прибыл брат его (Аланийского), не виновный в причиняемой тем священникам обиде, как это засвидетельствовали вышесказанные горожане и купцы, ушедший же к Персам по той причине, что не хотел (кто он или брат его – неизвестно) возвратить тех издержек, которые сделали священники, из за него (кого?) ездившие к Хану, там приставший к их (кого ?) нечестию и зделавшийся мусульманином. Он весьма просил Синодально и нашу мерность и все священное при нем братство, что бы ради обращения от заблуждения и нечестия его брата, он (Аланийский, или брат?) получил некоторую временную отсрочку, и за тем самым отправился туда, обещаясь собственноручным письмом его (?), заверенным собственною его (?) подписью, не должно предстать священному и божественному при нас Синоду и оправдаться и в других, взводимых на него, преступлениях, в течение минувшего Октября месяца, на каковый конец вызваны были и находились здесь и его противники. Поелику же он не сдержал своего обещания, а сказанные священники жили при Церкви, бедственно злострадая и нуждаясь в самом необходимом, то многократно и различным образом посылаемы были к нему Синодальные определения, приказывавшие ему явиться неотложно в Синод, и оправдаться, если может, в взводимых на него стольких обвинениях, при чем дан был ему вторичный срок, а именно до самого минувшего Апреля; а священники по прежнему здесь жили и переносили столько бедствия и злострадания, в ожидании его, иждивая время в течение не только осени, но и зимы, да даже вот – и наступившего лета. И так еще раз послано было к нему строгое Синодальное определение с крепким подтверждением что если и на сей раз, относясь презрительно, он не даст ответа в течение назначеного ему по великому снисхождению, срока, т. е. до минувшего, как сказано, Апреля, пренебрегая с одной стороны приказанием и [453] распоряжением божественных и священных правил, а с другой – явно нарушая и собственное его перед Синодом обещание, то будет подвергнут низложению ради таковых его доказанных преступлений, в которых он показал себя нарушителем и оскорбителем правил. Ибо сам он, когда был здесь, ясно сознался, болезнуя будто бы о душевной гибели брата, что если бы он (кто?) возвратил наложенные на него издержки священников, по его вине ездивших к Хану, как сказано выше, то прекратились бы и все возникшие отсюда соблазны, и брат его не впал бы неподобающим образом в мусульманство. О том же ясно свидетельствуют и священнейшие и пречестные архиереи Христопольский и Кельчинский, а именно, – что действительно в присутствии их, самослышцев, он сам собою высказал и открыл это, скорбя будто бы о брате, хотя и это оказалось впоследствии выдумкою и напрасным предлогом. Мало того, но и самим священнейшим архиереям

Христополя, Кельчины и Смирны и некоторым из честнейших сановников церковных он подобным же образом, собираясь ехать отсюда, показал и сказал, что только для лживого предлога он дал от себя письменное обещание, а что намерение его было совершенно другое, а именно, лишь только удастся ему уйти, он не возвратится более, насколько это будет зависеть от него самого. Таким образом он не только оставил в полном небрежении соблюдение божественных и священных правил да и своих собственных письменных обещаний, самым делом выполняя то, о чем говорил прежде, но по безнравственности души и дерзости нрава прямо презирая и осмеивая и ни во что ставя посланные к нему, законным порядком, Синодальные решения, вызывавшие его сюда, дал знать, что ему нет никакого дела и никакой думы о том, чтобы ехать сюда, так как он имеет другая, лежащие на нем, дела. Он даже не захотел послать в Синод письменное донесение, или подать просьбу или назначить какойнибудь определенный срок прибытия своего, или о чем бы то нибыло другом спросить, совершенно не заботясь ни о чем, точно как бы не был разным образом Синодально обличаем в поступках, возбраненных совершенно правилами, ни даже обещаясь письменно отвечать или защищаться, и все это тогда, как посланы были ему, как сказано, Синодальные решения, как данная ему по снисхождению отсрочка прошла, и священники во ожидании его изжились почти совсем, а он по своему усмотрению откладывал время, и дышал против них местию! А если бы кто еще захотел и другая дела его разобрать подробно! В следствие сего, если по 13 правилу Карфагенского собора [454] (гласящему до слова так): кто воспротивится собственному заверению или собственной подписи, сам себя лишает своей чести, то во сколько более лишится ее судебно тот, кто, явно сделавшись не только отречником своеручного письменного обещания и своей подписи, но и явным презрителем божественных правильных установлений, и призывавших его различно Синодальных решений, не принес, как следует, какого бы то нибыло оправдания! И опять, если по 35 Апостольскому правилу, буквально так уложившему, “Епископ не смеет вне пределов своих производить рукоположения в не подлежащие ему города и села, а если обличится, что сделал это без воли заведывающих теми городами и селами, то да низложится и он и тот, кого он рукоположил” и любоблагочестивые законы заповедывают прямо: “За пределами (своего ведомства) рукополагающий или другое что делающий вопреки своему долгу, подпадает гневу и отлучается”, – То не менее подвергся бы низложению тот, кто позволил себе такую дерзость, что святейшую великого Синода Кавказскую митрополию, издревле подлежащую ведению патриаршему и сопричисляемую прочим Синодальным митрополиям, самозаконно и вопреки правилам дерзнул подчинить себе, не только облыгая истину, но и прямо идя против другого своего письменного исповедания, ибо, когда производим был в архиереи, собственноручно слово в слово писал так: “при том же обещаюсь хранить и патриаршие права неизменно”. Сверх того, не подлежит ли низложению он и за другая нелепые и незаконные дела, в которых и сам он собственными устами при-

знался, и обличаем был сказанными купцами и горожанами, спрошенными Синодально с надлежащими предосторожностями? Наибольшая же часть непотребств его пройдены словом во избежание длинноты. Да довольно попасть в сеть и признанием собственного языка, чтобы Соломоновское сие изречение послужило к низложению его. То, что он у святой Божией, кафолической и апостольской Церкви отнял святейшую митрополию Кавказскую, и бесстыдно присвоил себе, ставит его уже вне всякого снисхождения. Посему мерность наша, обсудивши дело с божественным при нас собором и братством священнейших архиереев: Ираклийским, Силиврийским, заступающим место Никомидийского, Никейским, Халкидонским, Ставропольским, Хриstopольским, Смирнским, Визийским, Кельчинским, Мидийским, Росийским, Сугдейским, Гарелльским и Литовским, положили быть ему отселе низложенным, так как он явно оказался презрителем божественных правил, обнаженным от всякого священства, и совершенно отчужденным лика архиереев, и ни от кого не приемлемым на какое бы то ни было архиерейское и вообще священническое служение; поелику, после долгого и тщательного испытания справедливо и законно все мы сообщая Синодально подвергаем его полному низложению. В постоянное же о сем уверение на будущее время состоялось писменное сие Синодальное определение о низложении его, внесенное в священные Кодики, как требуют обычай и закон, по существующему издревле в Церкви Божией преданию и установлению.

Было: в месяце Июле, индиктиона девятого.

CLXXII. (6867–1359). Май, инд. 12. Синод переводит митрополита Вичинского Иакинфа на митрополию всей Унговлахии, на желанию Господаря Унговлахийского Александра, при чем постановляет, чтобы церковь Унговлахийская была в подчинении у церкви Константинопольской. Кроме имени переводимого лица и его бывшей епархии, в Акте сем для нас нет ничего любопытного. Двусмысленное выражение о близости (plhsiatonta autw) Иакинфа к Господарю, по видимому должно означать личное отношение первого к последнему, а не близость Вичинской епархии к Унговлахии.

CLXXXVIII. (6871-1363). Март. Митрополит Сугдео-Фульский, которого враги выгнали с его кафедры, переводится на Энскую митрополию. Документ самый не напечатан в Актах; находится ли он в рукописи, неизвестно.

ССXIX. (6873–1356) Июль, инд. III. Игнатий, епископ Ниский, переводится на Херсонскую митрополию. Документа самого нет.

ССXXI. (6873–1364). Сентябрь, инд. III. + О митрополите Аланийском и Сотиропольском, относительно управления царскими церквями. II За много лет перед сим святейшая [456] епископия Сотиропольская была присоединена к святейшей митрополии Аланийской в виде придачи, и сие единение церквей продолжалось до ныне, так что обе царские церкви состояли под одним митрополитом. Поелику же по причине возникших при бывшем прежде нас патриархе между ним и Аланийским господином Симеоном соблазнов, он (патриарх) захотел и рукоположит в Алании особого митрополита, при бытности сего (Симеона), а сей, прибыв сюда, довел

дело до державнейшего и святого моего Самодержца и до божественного и священного Синода, по данному ему на то позволению, когда же произведено было тщательное и многократное исследование по его делу, он был оправдан Синодальным решением, был признан опять митрополитом Аланийским и Сотиропольским, и получил все свои права и преимущества, относящиеся к городу Трапезунду, а именно: находящуюся в нем святейшую церковь, чествуемую о имени Богородицы-Утешительницы, и принадлежащий ей клир и все другия права и преимущества, какие только имеет сия митрополия в городе Трапезунде и подведомых ему местах, а равно и в святейшей церкви Сотиропольской, именно же: церковь Пречистые Богородицы Афинской – она же и Лазская (Лезгинская), кроме того–места около Алании, Кавкасии и Ахохии. Тому же, неправильно рукоположенному, предоставляется владеть всем, что остается сверх этого.

В таком положении дел оканчивает жизнь свою он (незаконно рукоположенный?), а равно и бывший перед нами патриарх. По возвращении, с Божиим благоволением, на патриарший престол мерности нашей, недавно прибыл к мерности нашей митрополит Аланийский, и донес обо всем этом. Почему мерность наша, обсудивши дело вместе с собором священнейших архиереев, Кесарийским, Ефесским, Кизическим, Филадельфийским, Никейским, Халкидонским, Понтоиракийским, Адрианопольским, Мирским, Афинским, Врисийским, Матрахо-Зихийским, Амастридским, Росийским, Херсонским, и Маронийским, признали и присудили, чтобы опять по древнему оному церковному положению и обычаю и по предъявленным от него (Аланийского) Синодальным старобытным Актам, и данным на них хрисулуам приснопомятных царей, и по учиненным в последнее время при покойном патриархе господине Исидоре (постановлениям) скрепленным честным хрисулуом царя святого Кантакузина, отселе сей священнейший митрополит Аланийский и Сотиропольский и заступающий место Мелитинского, пречестный и во святом Духе возлюбленный брат нашей мерности и сослужитель, имел все вышереченные права своей митрополии Аланийской и Сотиропольской, как имел их и прежде, совершая в них [457] касающиеся до него церковные дела и действия, и пользуясь всеми, принадлежащими ему правами. В уверение чего и состоялся настоящий Синодальный Акт. Месяца Сентября, инд. 3.

1364 წელს ალანიისა და სოტიროპოლის მიტროპოლიას განუახლდა უფლება, რომ კვლავინდებურად ფლობდეს ტრაპეზუნტში ღვთისმშობლის ეკლესიას და ასევე სოტიროპოლის ეკლესიებს, კერძოდ, კი ათინას ე.წ. ლაზთა ეკლესიას (ღვთისმშობლის სახელობისას). სინოდის აქტში მითითებულია, რომ ალანიისა და სოტიროპოლის კათედრები გაერთიანებულია ძველთაგანვე სინოდის აქტითა და შესაბამისი სამეფო ქრისობულით.

ქალაქ კავაში მცირე მონასტერი უშუალოდ ექვემდებარება პატრიარქს და მასზე არ გააჩნია უფლებამოსილება სუგდების მიტროპოლიტს

CCXL. (6377–1368) სინოდმა გააჩნია ყირიმის ეპისკოპოსთა შორის სადავო საკითხები

CCCLXVII. (6893–1384). წმ. სინოდმა განიხილა სადავო საკითხები ხერსონისა და გუთეთის სამიტროპოლიტოებს შორის. კერძოდ ისინი დავობდნენ ზოგიერთი სამრევლოს კუთვნილების შესახებ, კერძოდ, რამდენიმე სამრევლო და სოფელი, მათ შორის ერთერთ სამრევლოს ერქვა „ალანია“. პატრიარს აქვე, ყირიმში, ასევე გააჩნდა თავისი საპატრიარქო სტავროპიგიები, ანუ სტავროიგიალური ეკლესიები.

CCCLXVIII. (6893–1385).9. Здесь разумеются священники города Танаиса, бывшего там где теперь земли войска донского селения Недвиговка. Подробности о Танаисе см. в Пропилеях, изд. Леонтьева: Разыскания на устьях Дона; книга III, стр. 397. Упомянутый в этом акте Хан, есть Джанибек. Н. М.

რუსი კომენტატორიც კი აღნიშნავს, რომ ეს აქტები ეხებიან არა კავკასიის ალანიას, არამედ ტანაისის, ანუ დონისპირეთის ალანიას.

ამ აქტებით, სხვადასხვა წლებში, მაგალითად, ქალაქ კაფაში მცირე მონასტერი უშუალოდ ექვემდებარება პატრიარქს და მასზე არ გააჩნია უფლებამოსილება სუგდის მიტროპოლიტს

სინოდმა გაარჩია ყირიმის ეპისკოპოსთა შორის სადავო საკითხები

პატრიარქი შენიშვნას აძლევს ხერსონის მიტროპოლტს, რომელიც ედავება გოთეთის მიტროპოლიტს სამრევლოების გამო.

პატრარქი აფუძნებს კავასთან (ყირიმში) ერთერთ ეპარქიაში სტავროპიგიალურ ეკლესიას.

სინოდი კვლავ არჩევს ყირიმის ეპისკოპოსებს სადავო საკითხებს

(пер. Архимандрита Антонина) Текст воспроизведен по изданию: Древние акты Константинопольского патриархата, относящиеся к новороссийскому краю // Записки Одесского общества истории и древностей, Том VI. 1867

კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ყველა ძველი აქტი მიუთითებს, რომ ისინი ეხებიან არა კავკასიის ალანიას, არამედ დონისპირეთის ანუ ტანაისის ალანიას, იმ მიზეზის გამო, რომ კავკასიის ალანია ქართველ მეფეთა ხელში მოექცა, ვახუშტის სიტყვით, და შესაბამისად იმყოფებოდა კიდევ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში, ხოლო ტანაისის ანუ დონისპირეთის ალანია შედიოდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში, რაც ასახულია ამ აქტებში.

ამ მიზეზის გამო, 1081 წლისათვის, ბიზანტიის იმპერატორმა ალექსი 1 კომნინმა ალანიის ეპარქიას ადგილი მოუნაცვალ და კავკასიის მთებიდან ის გადაიტანა მახლობლად, დონის სტეპების ალანიაში. ამის შესახებ იმპერატორმა ალექსი 1-მა გამოსცა შესაბამისი ხრისობული-ოქროწერილი. ამ ბრძანების მიხედვით ალანის მღვდელმთავრისათვის საკათედრო ქალაქად განისაზღვრა სოტირიოპოლი ლაზიკაში, ტარპეზუნტთან. ქრისობულში ახსნილია ამის მიზეზი, იქ განმარტებულია, რომ „ვინაიდან ალანები მწემსურად მცხოვრები ანუ მომთაბარე ხალხია (იგულისხმება დონისპირეთის ალანია სტეპებში, რაც რუკაზეც ჩანს), მათ ამის გამო არა ქვეთ ქალაქები, არც ალანიის იერარქის კათედრისათვის, ამიტომაც სოტირიოპოლი დადგინდა ალნიის მღვდელმთავრის საკათედრო ქალაქად (იხ. ამის შესახებ ჩემი „საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ჩრდილოეთ კავკასიაში“).

ე.წ. „ალანური ეკლესიები“ სინამდვილეში სვანური ეკლესიები

ზოგიერთი რუსი ავტორის აზრით სენტიის ტაძარი აიგო 869 წელს. ეს წელი თანხვედბა აფხაზეთში სვანი იოანე შავლიანის მეფობის ხანას.

იოანე შავლიანი აფხაზთა მეფე იყო 868 წლიდან, სწორედ მან წამოიწყო პირველად დიდი ბრძოლა საქართველოს გაერთიანებისათვის, სურდა ქართლისა და აფხაზეთის გაერთიანება. მხნედ იბრძოდა საქართველოს ერთობისათვის.

რადგანაც სვანურმა დინასტიამ შავლიანებისა შეძლო აფხაზთა სამეფო ტახტზე ასვლა, ეს ნიშნავს, რომ ზოგადად სვანებს აფხაზეთში ჰქონდათ ძალზე დიდი რაოდენობრივი გავლენა, სამეფო ტახტს ცხადია არისტოკრატიული ოჯახები იჭერდნენ, ანუ აფხაზეთის არისტოკრატიაში სვანებს დიდ წილი ჰქონდათ, იმდენად, რომ სამეფო ტახტზე ასვლაც შეძლეს, ვიდრე მე-9 საუკუნის 80-იან წლებამდე.

იოანე შავლიანის ოჯახის დიდგავროვნებას მოწმობს მისი მოყვრობითი კავშირი ბაგრატიონებთან.

როგორც ითქვა, აფხაზეთის ეს მეფეები, შავლიანები, სვანები ყოფილან, რაც მიუთითებს იმის შესახებ, რომ ზოგადად სვანთა გავლენა ძალზე დიდი იყო ასევე, კავკასიის ალანიაში.

სენტის, შოანასა და არხიზის ეკლესიების კავშირს სვანებთან ამონებენ ამჟამად მათ მიწაწყალზე მცხოვრები ხალხები, რომელნიც ამ ეკლესიებს „სვანთა ეკლესიებს“ უწოდებენ.

საერთოდ ამ მიწაწყალზე (კავკასიის ალანიაში) მონღოლთა შემდეგ ცხოვრობდნენ არა ალანები, არამედ სვანები, საუკუნეთა მანძილზე, ვიდრე მე-19 საუკუნემდე, როგორც ეს გამოიკვლია ლავროვმა.

მიიჩნევა, რომ კავკასიის ალანიის მიწაწყალზე მონღოლების შემოსევამდე ალანები ცხოვრობდნენ, რომელნიც აქედან მონღოლებმა გააძევეს.

ისმის კითხვა, როდესაც ალანები გაქრნენ კავკასიის ალანიიდან, ამის შემდეგ (ანუ XIII ს.-დან) რომელი ხალხი ცხოვრობდა ამ ტერიტორიაზე და პატრონობდა აღნიშნულ ეკლესიებს, ვიდრე თითქმის XIX ს.-მდე ?

ეს კითხვა მნიშვნელოვანია, რადგანაც მე-13 საუკუნის შემდეგ, ვიდრე თითქმის XVIII-XIX სს.-მდე ეს ტაძრები მოქმედნი იყვნენ, უფრო მეტიც, მათ გულმოდგინედ უვლიდნენ და ანახლებდნენ. ამის გამო მე-19 საუკუნის დასაწყისშიც კი მათ შენარჩუნებული ჰქონდათ გუმბათები და კედლები ფრესკებით იყო დაფარული, მოღწეული ცნობები, რომ აქ უცხოელმა მოგზაურებმა ადგილობრივი სასულიერო პირებიც კი ნახეს და ლიტურგიკისათვის საჭირო ხელნაწერებიც მოიძიეს.

თითონ შესანიშნავი მკვლევარი ბელეცკიც კი აღნიშნავს, რომ მხოლოდ სენტის ტაძარი ოთხჯერ მაინც მოხატეს იატაკიდან ვიდრე გუმბათის ჩათვლით.

კიდევ ერთხელ დავსვათ კითხვა XIII-XVIII საუკუნეებში, თითქმის ნახევარი ათასწლეულის, 500 წლის მანძილზე, ვინ უვლიდა და პატრონობდა სენტის, შოანასა და არხიზ-ზელენჯუკის ეკლესიებს, ვინ იყო მისი მრევლი, რომელ ხალხს ემსახურებოდნენ აქაური სასულიერო პირები?

როგორც ითქვა ეს ხალხი მე-13 ს.-დან არ იყო ალანები, მონღოლების აგრესიის გამო.

აღნიშნულ კითხვას შესანიშნავი პასუხი გასცა რუსმა მეცნიერმა ლ.ლავროვმა თავის ნაშრომში „სვანთა განსახლება ჩრდილოეთ კავკასიაში მე-19 ს.-მდე (Л. И. Лавров, Расселение сванов на Северном Кавказе до XIX века // Краткие сообщения института этнографии АН СССР, Вып. X. М-Л. АН СССР. 1950).

ლენინდ ლავროვი დიდი ხნის მანძილზე იყო რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ეთნოგრაფიის ინსტიტუტში წამყვანი მეცნიერი-კავკასიისმცოდნე, მისი ცნობილი ნაშრომები ეძღვნება კავკასიის ხალხების – ყარაჩაელების, აბაზინების, ლეკების, ლაკებისა და სხვათა ისტორიებს. თვითონაც კავკასიაში დაიბადა, მღვდლის ოჯახში, შესაბამისად ეცნობოდა და აინტერესებდა კავკასიის ხალხების ისტორიას.

ლ.ლავროვმა ასევე გამოიკვლია სვანების განსახლების ისტორია ჩრდილოეთ კავკასიაში.

ლ. ლავროვის უმთავრესი დასკვნით, მონღოლთა მიერ ალანების გაძევების შემდეგ, კავკასიის ალანის მინაწყალი დასახლებული იყო ქრისტეშობის სვანი ხალხით, ვიდრე თურქულენოვანი ტომების შემოსვლამდე, ანუ XIII საუკუნედან, ვიდრე XVI-XVII საუკუნეებამდე და გარკვეული ხნით ამის შემდეგაც, ზოგიერთი ეკლესია უფრო დიდხანს მოქმედებდა.

ლ. ლავროვის კვლევა ჩრდილოეთ კავკასიაში ქართველთა (სვანების) განსახლებასთან დაკავშირებით ძალზე მნიშვნელოვანია და განსხვავდება ამჟამად მიღებულისაგან, რომელიც ჩრდილოეთ კავკასიას აუცხოვებს ყოველივე ქართულისაგან.

საოცარია, რომ ლ.ლავროვის ნაკვლევს ალანისთან და სვანებთან დაკავშირებით თითქმის არ იყენებენ ქართველი და მით უფრო არაქართველი სპეციალისტები, თუმცა კი ავტორის დიდი ავტორიტეტის გამო, მისი ნააზრევის უარყოფა არ შეუძლიათ.

ლ.ლავროვმა მრავალ წყაროზე დაყრდნობით დაასკვნა, რომ ყუბანის სათავეები, სადაც განლაგებულია აღნიშნული ეკლესიები სენტისა, შუანასი და არხიზ ზელენჯუკისა, მონღოლების შემოსევის შემდეგ, უკვე მე-13 საუკუნის შემდგომ და მე-17 საუკუნეშიც სვანებით იყო დასახლებული, ის წერს – „Так как до монгольского нашествия верховья Кубани находились в руках аланов, то появление здесь сванов могло произойти между XIV и XVII вв. К сожалению, более точная датировка пока невозможна“ (მისი დასკვნით კავკასიის ალანები შეცვალა სვანებმა)

ლ.ლავროვის კვლევით, რუსული მატთანის თანახმად სვანები განსახლებულნი იყვნენ კიდევ უფრო ჩრდილოეთით და ასევე სხვა მიმართულებითაც, კერძოდ კი ყაბარდომდე და შესაბამისად, ჩრდილო კავკასიაში იყო მრავალი სვანური სოფელი.

ის წერს – „Согласно дополнению к Никоновской летописи, в 1562 г. 500 стрельцов с головою Григорием Семеновым и 500 казаков при пяти атаманах по царскому приказу ходили вместе с кабардинским князем Темрюком (тесть Ивана Грозного) против недругов последнего. Главным из

этих недругов в дополнении к Никоновской летописи назван кабардинский князь Шепшук. В числе «Шепшуковых улусов», т. е. подвластных Шепшуку земель, упоминается взятый у него г. Кован, может быть от ногайского Кобан, что значит р. Кубань. Главная же ценность для нас свидетельства дополнения к Никоновской летописи заключается в указании, что кабардинцы Темрюка вместе с царскими людьми отвоевали у Шепшука много «сонских кабаков», т. е. сванских поселений.

Допустимо ли предполагать, что кабардинский князь Шепшук мог владеть частью закавказской Сванети и что именно ее потом отнял у него Темрюк? Конечно, нет. Дополнения к Никоновской летописи доказывают, что в XVI в. на Северном Кавказе было значительное сванское население.

С другой стороны, упоминание этим документом г. Кована дает возможность предполагать, что сваны, входившие в число «Шепшуковых улусов», в середине XVI в. проживали в верховьях Кубани. Во всяком случае это положение согласуется с другими нашими материалами.

Таким образом, на основе приведенных материалов, можно сказать, что расселение сванов на Северном Кавказе до XIX в. не подлежит сомнению“.

https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XVIII/1740-1760/Pok_knjazej_1743/text.phtml

ასევე, ლ. ლავროვის კვლევით, შოანას ცნობილი ეკლესია მე-20 საუკუნის შუა წლებამდე ინოვებოდა არა ალანურ ეკლესიად, არამედ მას ადილობრივი მოსახლეობა „სვანურ ეკლესიას“ უწოდებდა, საზოგადოდ შოანა ადგილობრივ დიალექტზე ნიშანვს – „სვანებისა“, „სვანურ ეკლესიას“. ის წერს შოანას ეკლესიასთან დაკავშირებით, რომელც დგას პუნქტ ხუმარასთან – „Известная гора с развалинами средневековой церкви около Хумары, в верховьях Кубани, фигурирует на картах и в литературе под именем Шоана, Шуана, Шона. Прилегающая к горе местность в XVIII и первой половине XIX вв. входила в состав абазинской территории. Поэтому нельзя пройти мимо возможности сопоставить название горы с абхазо-абазинским термином *щ. āpŋwā*, означающим «сваны». Приведенные данные позволяют предполагать, что в некую историческую эпоху часть Северного Кавказа, в первую очередь, верховья р. Кубани и р. Баксана, были населены сванами“.

ლ. ლავროვი თავის ნაშრომში არხიზ-ზელენჯუკის, სენტიისა და შოანას ეკლესიებს არ უწოდებს ალანურ ეკლესიებს, აქედან ჩანს, რომ თვით რუსეთის სამეცნიერო წრეებში 1950 წლებამდე, ანუ ამ გამოკვლევის გამოქვეყნებამდე, აღნიშნულ ეკლესიებს არ უწოდებდნენ „ალანურ ეკლესიებს“, მით უფრო არავინ ახსენებდა ტერმინას „ალანური საეკლესიო არქიტექტურა“, ეს ტერმინები ხელოვნურად დაინერგა დაინტერესებული სსრკ სახელმწიფო წრეების მიერ მე-20 ს. 60-იანაი წლების შემდეგ, რათა მიეჩქმალათ ჩრდილო კავკასიაში თავიანთი ბოროტმოქმედება ყარაჩაელებს და სხვა ხალხთა მიმართ და ამსთანავე მიეჩქმალათ ჩრდილოკავკასიაში ქართულთა ისტორიული ნაღვანი. ასეთი მიდგომა საბჭოთა სახელმწიფო პროპაგანდის ელემენტად გადააქციეს ისეთი წარმატებით, რომ ამჟამადც არავინ ახსენებს, რომ ამ ეკლესიების მომცველ ტერიტორიებზე ყუბანისა და ბაქსანის სათავეებში

სვანები რეალურად ცხოვრობდნენ თითქმის 500 წლის მანძილზე და პატრონობდნენ შუანას, სენტია და არხიზის ეკლესიებს, შესაბამისად ტაძრები მე-13. ს. შემდეგ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციას განეკუთვნებოდნენ.

ამ ეკლესიათა არქიტექტურასა და მით უფრო მის ფრესკულ მხატვრობას უშუალო კავშირი აქვს სვანურთან და ზოგად ქართულთან, ისინი უფრო სვანური ეკლესიებია ვიდრე ალანური.

დავსვათ კითხვა კავკასიის ალანიასთან დაკავშირებით, რომელსაც ამჟამად ყარაჩაი ეწოდება და კვლავ შევვხებით ამ ტერიტორიაზე სვანების განსახლების საკითხს იმ მიზნით, რათა დავადგინოთ ამ ტერიტორიაზე საქართველოს საპატრიარქოს ისტორიული იურისდიქციის საკითხი.

ცნობილია, რომ მეორე მსოფლიო ომის დამთავრებისას, საბჭოთა მთავრობა აპირებდა დაესვა მოთხოვნა, რათა ქართველებსა და სომხებს უკანვე დაბრუნებოდათ ოსმალეთის მიერ მიტაცებული მათი ისტორიული ტერიტორიები იმჟამინდელ თურქეთში.

ანუ ისტორიული ტერიტორია თუ დაუბრუნდებოდა თავის ხალხს, ეს სამართლიანობად ჩაითვლებოდა.

კერძოდ, კრემლის 1943/4 წლის განკარგულებით ყარაჩაის ნაწილი ადმინისტრაციულად „ზემო სვანეთს“ უნდა შეერთებოდა.

საბჭოთა მთავრობის მკაცრ დოკუმენტებში გამოჩნდა ფრაზა „ზემო სვანეთი“.

რატომ ჩანს ეს ტემინი („ზემო სვანეთი“) უმაღლეს განკარგულებაში?

„კაცთმოყვარე და ჰუმანურ“ საბჭოთა ხელისუფლებას სამართლიანობის აღდგენა, ანუ სვანებისათვის ისტორიული მიწაწყლის დაბრუნება – სამართლანად მიაჩნდა აღნიშნული ვითარების დროს, რადგანაც, უმაღლესი მთავრობისათვის ცნობილი იყო, რომ ეს მიწაწყალი არც თუ დიდი ხნის წინ სვანებს ეკუთვნოდათ.

სვანებთან დაკავშირებით კიდევ ერთი, სხვა ნაბიჯიც გადაიდგა, ისევ უმაღლესი განკარგულებით, ყარაჩის ამ დაცლილ ადგილებში ჩასახლეს საგანგებოდ გამოძებნილი სვანური ოჯახები და სვანების მეზობელი რაჭველები, ანუ მიიჩნეოდა, რომ სვანების გარდა ეს ტერიტორიები ოდესღაც ასევე რაჭველებისა იყო.

შესაბამისად, ჩვენთვის საინტერესო ტაძრები კვლავ საქართველოს შემადგენლობაში მოექცა და კვლავ სვანებით დასახლდა ვიდრე 1956 წლამდე.

ოფიციალური საბუთი ასეთია – სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ადგენს: ...4. ყოფილი ყაბარდო-ბალყარეთის ასსრ-ის ელბრუსსკისა და ნაგორნის რაიონების სამხრეთ-დასავლეთი ნაწილი შეუერთდეს საქართველოს სსრ-ის ზემო სვანეთის რაიონს, ამასთან დაკავშირებით, შეიცვალოს ამ უბანზე საზღვარი საქართველოს სსრ-სა და რსფსრ-ს შორის შემდეგი სახით: ელბრუსის მთის ჩრდილოეთ კალთებზე მდებარე ბურუნ-ტაშის უღელტეხილიდან საზღვრის ხაზი გატარდეს აღმოსავლეთით მდინარე მალკაზე სიმაღლე 2377-მდე, შემდეგ სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდინარე ისლამ-ჩაიზე, სიმაღლე 3242-ის ჩათვლით, ყირკიტ-აუშის უღელტეხილთან, შემდეგ ისევ სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდინარე ყირტიკზე, დასახლება ვერხნი ბაქსანის დასავლეთით და სამხრეთით მდინარე ალირ-სუს გასწვრივ მესტიის უღელტეხილამ-

დე. სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარე მ.კალინინი სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის მდივანი ა.გორკინიმოსკოვი, კრემლი. 1944 წლის 8 აპრილი” (სუიცსა, ფ.600, აღნ.2, საქმე 589, ასლი).

<https://georgekhuroshvili.home.blog/2015/12/29/საქართველო-ჩრდილოეთ-კავკ/>

მთავრობის მეორე დადგენილება ასეთია „ყოფილი ყარაჩაის ავტონომიური ოლქის უჩკულანის რაიონი, აგრეთვე მიქოიანის რაიონის ნაწილი გადაეცეს საქართველოს სსრ-ს, აღნიშნულ ტერიტორიებზე კი შეიქმნას ახალი ადმინისტრაციული ერთეული – ქლუხორის რაიონი, ცენტრი – ქალაქი მიქოიან-შახარი; აღნიშნულ ქალაქს შეეცვალოს სახელი და ეწოდოს ქლუხორი. ქლუხორის რაიონში დაწესდეს შემდეგი საზღვარი საქართველოს სსრ-სა და რსფსრ-ს შორის: დასავლეთიდან – ყოფილი მაიაკოვსკის რაიონის ამჟამად არსებული საზღვარი, შემდეგ აღმოსავლეთის მიმართულებით – ქალაქ ქლუხორის ჩრდილოეთით, მდინარე მარას გასწვრივ, სოფელ ნიჟნი მარას გვერდაქცევით და გავიდეს ყოფილი უჩკულანის რაიონის საზღვარზე, სოფელ ვერხნი მარას სამხრეთით, შემდეგ ხაზმა გაიაროს სამხრეთით ყოფილი უჩკულანის რაიონის ამჟამად არსებულ აღმოსავლეთ საზღვარზე...სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარე მ.კალინინი სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის მდივანი ა.გორკინი მოსკოვი, კრემლი, 1944 წლის 12 ოქტომბერი”. (სუიცსა, ფ.600, აღნ.2, საქმე 585, ასლი).

რუკაზე გაჩნდა სოფლები: მზისა (ყოფილი სინტი), ზედვაკე (ყოფ. ხურ-ზუკი), მადნისხევი (ყოფ. უჩკულანი), მთისძირი (ყოფ. კარტ-ჯურთი), ზემო ხიდისკარი, ახალშენი (ყოფ. ტამკეპიური), იალბუზი (ყოფილი ელბრუსი), ბუხაიძე

საბჭოთა ხელისუფლების მიერ ყარაჩაელებისა და ბალყარელების გადასახლების შედეგად მოსახლეობისაგან დაცლილ ტერიტორიას მშრომელები ესაჭიროებოდა, ამიტომ, ცენტრის მითითებით სვანეთიდან და რაჭიდან ქლუხორის რაიონში ხუთი ათასზე მეტი ადამიანი ჩაასახლეს,

მადნისხევში – 200 კომლი სვანი, მთისძირში – 35 კომლი სვანი, ქვემო თებერდაში – 180 კომლი რაჭველი სოფელ გლოლადან და ჭიორადან, მზისაში – 72 კომლი სოფელ ღებიდან, ახალშენში – 18 კომლი უნერადან

აშენდა სკოლები, სახელოსნო სასწავლებლები, ბიბლიოთეკები, მხარეთმცოდნეობის მუზეუმი, ახალი ავტოვაგზალი, კვებისა და გადამამუშავებელი მრეწველობის რიგი საწარმოები

1955 წლის 10 მარტს საქართველოს სსრ-ის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა მიიღო შემდეგი დადგენილება: “საბჭოთა კავშირის კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმის გადანყვეტილების საფუძველზე, საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა, მხედველობაში მიიღო რა ქლუხორის რაიონის ტერიტორიული დაშორება საქართველოსთან და მისი მჭიდრო სამეურნეო-ეკონომიური, კულტურული კავშირები რსფსრ სტავროპოლის მხარესთან, აგრეთვე რსფსრ-ის თანხმობა ქლუხორის რაიონის სტავროპოლის მხარესთან მიერთების თაობაზე, დაადგინა: გადაეცეს საქართველოს სსრ ქლუხორის რაიონის ტერიტორია რუსეთის საბჭოთა ფედერაციულ სოციალისტურ რესპუბლიკას” (სუიცსა, ფ.1165, აღნ.8, საქმე 1034).

ყარაჩაელთა დეპუტატები მთავრობას წერდნენ – „ჩვენ ასევე არ ვითხოვთ იქ მცხოვრები სვანების დაუყოლებლივ გასახლებას. ჩვენ ვიყავით ყარაჩაიში და ვნახეთ, რომ ქლუხორის გარდა, ფაქტიურად, ყველა რაიონი ცარიელია. შევხვდით იქ მცხოვრებ სვანებს და რუსებს, ისინი ჩვენს დაბრუნებას მიესალმებიან“

მართლაც, სვანები და რაჭველები უკან – სვანეთში და რაჭაში დაბრუნდნენ, „მათ თავიანთი ეზო-კარი, ბაღები და ბოსტნები უკლებლივ ყარაჩაელებს დაუტოვეს“

1957 წლიდან, კვლავ შეიცვალა რაიონის ტოპონიმია – ქლუხორს ენო-და ყარაჩაევსკი, ახალშენს – კამენომოსტი, მალარო გადაიქცა ელბრუსად, მთისძირი – კარტ-ჯურთად, ზედვაკე – ხურზუკად, მადნისხევი – უჩკულანად, მზისა – ნიჟნი თებერდად, შუამთა – დაუთად, შერთულა – მარა-აიგად

აქედან ჩანს, რომ, ე. წ. ალანთა ეკლესიები, სინამდვილეში აგებულნი იყვნენ აფხაზთა მეფეების მიერ, აფხაზთა მეფეები კი, მათი აგების პერიოდებშიც კი ზოგჯერ სვანები, კერძოდ, შავლიანები იყვნენ. ამჟამადაც კი, ამ ეკლესიებს ადგილობრივი ხალხები “სვანთა ეკლესიებს” უწოდებენ, მაგრამ განსაკუთრებითაა ის აღსანიშნავი, რომ მე-13 საუკუნედან, ვიდრე თითქმის მე-19 საუკუნემდე, 500 წლის მანძილზე ამ ეკლესიებს უვლიდნენ და პატრონობდნენ სვანები, იყენებდნენ მათ ვითრცა სარწმუნოებრივ სინმიდეებს და აქ ქართულენოვანი ღვთისმსახურება აღესრულებოდა. მათ შეძლეს ისიც, რომ რუსების კავკასიაში გაბატონებისას ეს ეკლესიები დამშვენებული იყო შესანიშნავი ფრესკებით და შემორჩენილი გადახურვით. 500 წლის მანძილზე სვანთა პატრონობის გარეშე ისინი ნანგრევებად გადაიქცეოდნენ. თვით საბჭოთა ათეისტურმა ხელისუფლებამაც კი 1943-1956 წლებში ამ ეკლესიების ოლქი სვანეთის რაიონში შეიყვანა, ამიტომაც, ამ ეკლესიებს უნდა ეწოდოს მათი ნამდვილი სახელი, რომლითაც მას იცნობენ ადგილობრივი ხალხები – „სვანთა ეკლესიები“ და არა ალანური ეკლესიები.

ლავროვის კვლევის შესაბამისად, სენტი, შოანა და არხიზ ზელენჯუკის ტაძრები არა ალანური არამედ სვანური ეკლესიებია

РАССЕЛЕНИЕ СВАНОВ НА СЕВЕРНОМ КАВКАЗЕ ДО XIX ВЕКА 1

Господствует мнение, будто Кавказский хребет всегда оставался крайним северным рубежом распространения картвельских племен. В настоящее время эту точку зрения нельзя считать правильной. Обратимся к фактам. При слиянии р. Джилги с р. Чегемом стоит старинная боевая башня, построенная в стиле, который не известен на Северном Кавказе. Она увенчана парашютом, в точности воспроизводящим форму парашютов многочисленных башен Сванети. 2 Народная молва приписывает постройку этой башни сванским мастерам. А. Фиркович в 1841 г., осматривая в Бизингийском ущелье развалины старинного христианского храма, видел на его стенах фрески с остатками грузинской надписи. 3 У сванов существует предание, согласно которому **верховья р. Кубани и часть бассейна р. Терека** некогда принадлежали их предкам. Вот, например, что со слов сванов записал в 1887 г. В. Я. Тепцов: «Все земли по истокам

Кубани и Терека... сванеты считают своими... Еще... лет 20-30 назад, сванеты брали с горцев Северного Кавказа арендную плату за земли по истокам Терека; плата эта прекратилась с покорением Западного Кавказа русскими... Сванеты на Северном Кавказе указывают башни одинаковой конструкции с сванетскими и говорят, что башни эти выстроены их предками, которым принадлежали эти земли и христианские могилы на них... На одном из **истоков Кубани**, Кичкенекол, сванеты указывают на развалины чрезвычайно древнего моста, как на доказательство их бывших владений. Здесь, по преданию, был **город и крепость**, сторожившая проход по ущелью этой реки в Сванетию. Как разложилось их государство и когда – сванеты не помнят». 4 В другой своей работе тот же автор замечает, что, по словам сванов, верховья р. Кубани в древности были населены сванами, которые потом были вытеснены за Главный кавказский [78] хребет тюркоязычными пришельцами. 5 В. В. Бардавелидзе и Р. Л. Харадзе сообщили автору этих строк, что в Сванети до сих пор еще существуют аналогичные предания. Показательно, что сванские предания согласуются с преданиями того населения, которое исторически сменило собою сванов Северного Кавказа. Так, население ущелья, по которому течет р. Восточный Черек, рассказывало, что первоначально там жили сваны и от них, будто бы, вели свое происхождение жители с. Сауты. М. Иванов, ссылаясь на мнение стариков-урусбиевцев, писал, что верховья р. Баксана в древности принадлежали сванам. 6 По преданию чегемцев, во времена одного из полубогородных предков чегемских феодалов, Анфако, Баксанское ущелье принадлежало сванам и Анфако безуспешно пытался отвоевать его. 7 Лет 10 назад местный исследователь Х. О. Лайпанов сообщил автору этих строк, что в верховьях р. Кубани им записано предание о том, что на месте с. Эльбрус в Баксанском ущелье в старину существовало сванское селение. Пребывание сванов в **верховьях р. Кубани и на р. Баксане** оставило след и в топонимике. Не будучи специалистом в области картвельских языков, ограничусь указанием только следующих фактов. Названия некоторых населенных пунктов в интересующем нас районе как бы дублируют названия сванских селений: Учкулан – Ушгуль, **Хумара (древний Схумар) – Цхумар**, Лашкута – Лашкети. Из них: Ушгуль, Цхумар и Лашкети находятся в Сванети; Учкулан и **Хумара – в верховьях р. Кубани**, а Лашкута – на р. Баксан. Из приведенных сопоставлений только названия Учкулан – Ушгуль допускают объяснение из тюркских языков, но они могут быть объяснены также из картвельских. 8 Объяснение остальных двух пар названий следует искать только в картвельских языках и, в первую очередь, в сванском языке. По разъяснению вице-президента Академии Наук Грузинской ССР А. Г. Шанидзе Лашкута происходит от сванских слов, означающих «место, где вешают». Отметим, что полубогородный предок чегемских феодалов Ипар сын Анфако, проживавший в Лашкуте, носил имя, совпадавшее с названием одного из селений в Сванети (с. Ипар юго-восточнее Местии).

Известная гора с развалинами средневековой церкви около Хумары, в верховьях Кубани, фигурирует на картах и в литературе под именем Шоана, Шуана, Шона. Прилегающая к горе местность в XVIII и первой половине XIX вв. входила в состав абазинской территории. Поэтому нельзя пройти мимо возможности сопоставить название горы с абхазо-абазинским термином *щ. ānwā*, означающим «сваны».

Приведенные данные позволяют предполагать, что в некую историческую эпоху часть Северного Кавказа, в первую очередь, верховья р. Кубани и р. Баксана, были населены сванами. Но предположение должно иметь опору в неподлежащем сомнению документе. Есть ли такой документ? Да, есть. Это – запись показаний одного кумыкского и двух кабардинских князей, сделанная в 1743 г. в Коллегии иностранных дел, в Петербурге. В записи сказано, что между народом харачай, обитающим [79] «в кубанских вершинах» и имеющим «татарский язык», с одной стороны, и «волостью Чегем», где в употреблении «особливый» язык (сванский?), но «они употребляют и татарский язык», с другой стороны, расположен «народ Соны». В русских документах XVII-XVIII вв. «сонами» называются изредка осетины и постоянно – сваны. То, что в нашем документе имеются в виду не осетины, видно как из точно указанного географического положения «сонов» (Баксанское ущелье), так и из того, что запись четко отличает «сонов» от осетин, которых она называет «дюгорами» и «сюрдюгорами». Указание на пребывание сванов в Баксанском ущелье нельзя считать ошибкой записи, так как лиц, со слов которых она составлена, нельзя заподозрить в плохой осведомленности в вопросах политической и этнической обстановки на территории, которая тогда была объектом постоянных захватнических претензий кабардинских князей. Хорошая осведомленность информаторов составителя документа обнаруживается из самого содержания записи, которая изобилует политико-экономическими и бытовыми подробностями. О баксинских сванах в записи говорится следующее: «Четвертый народ Соны, живут на вершинах реки Баксана, близ вершин реки Кумы и Кубани. Имеют особливый язык. Носят платье короткое с малыми фалдами, подобное немецкому. Волосы имеют длинные. Многие из оных и до ныне состоят в христианском законе. Есть у них и владельцы. Дорога к ним простирается через Баксан, где живут Большой Кабарды владельцы Магомет Коргокин с братьями, и надобно ехать 3 дня». 9 К сожалению, запись не дает указания на северную границу распространения сванов на Северном Кавказе. Ссылка на трехдневный путь ничего не объясняет, так как нам не известен тот пункт, который осведомители считали началом этого пути. Можем только констатировать, что **документ никого, кроме сванов, на Баксане не упоминает**, а это значит, что **территория сванов в начале 40-х годов XVIII в. непосредственно граничила с территорией, населенной кабардинцами**. Где же проходила эта граница? Наличие картвельского названия у с. Лашкута (თითქმის ნაღჩიკამდე ყაბარდო ბალყარეთში, ასე-

ვე, თებერდასთან ახლოს მდებარე შონანა-ხუმარას (ცხუმარის) ეკლესია არ-
 ხიზის რეგიონის ჩათვლით ყარაჩაი-ჩერქეზეთში სვანებით იყო დასახლებუ-
 ლი) о чем речь шла выше) позволяет считать, что сваны занимали земли
 от истоков р. Баксан до с. Лашкута включительно, т. е. все Баксанское
 ущелье до выхода р. Баксан на кабардинскую равнину. Северная
 граница расселения сванов до XIX в. в области верхней Кубани, исходя
 из топонимики, намечается ниже слияния р. Теберды с р. Кубанью. В. И.
 Абаев в своей последней книге пишет: «Северокавказские, в частности
 осетинские влияния, являются фактом, с которым полностью следует
 считаться историку сванского языка». В примечании к этому месту он
 добавляет, что автору в 1944 г. «приходилось отмечать в сванском, рядом с
 осетинскими, попутно балкарские, кабардинские и другие северокавказские
 элементы. Так, сванское wärg «князь» неотделимо от кабардинского work «
 дворянин». 10 Нам кажется, что многие северокавказские элементы могли
 проникнуть в сванский язык именно в ту пору, когда сами сваны занимали
 часть территории Северного Кавказа. В этом отношении особенно
 интересно свидетельство В. И. Абаева о термине wärg. Возникает вопрос:
 почему кабардинское название «дворянина» на сванской почве выросло до
 значения «князь». 11 Если допустить, что сваны всегда жили только по южную
 сторону главного Кавказского хребта, т. е. за пределами [80] досягаемости
 захватнической политики кабардинских князей, то сванское переосмысление
 термина work останется непонятным. Если же учесть, что сваны в
 известный период своей истории были непосредственными соседями
 кабардинцев и занимали ту часть северокавказских земель, которая долгое
 время являлась объектом захватнической политики кабардинских князей,
 то подобное переосмысление оказывается неизбежным. Кабардинские
 князья считали соседние с ними горские племена своими данниками и,
 как следствие этого, княжеское сословие этих племен кабардинский адат
 уравнивал в правах не с кабардинскими князьями, а с кабардинскими
 первостепенными дворянами. Князья северокавказских сванов, в глазах
 кабардинца XVII-XVIII вв., были поэтому не князья, а только дворяне.
 Сохранение сванами кабардинского термина work в значении «князь»
 является не только еще одним подтверждением пребывания сванов на
 Северном Кавказе, но, кроме того, позволяет высказать предположение,
 что сваны на Северном Кавказе оказались в числе данников Кабарды.
 Хронологические рамки пребывания сванов на Северном Кавказе можно
 приблизительно установить лишь при учете истории нагорной полосы
 центральной части Северного Кавказа. Можно считать доказанным, что
 до татарского нашествия (XIII в.) эта полоса была заселена аланами,
 говорившими на языке, близком дигорскому диалекту осетинского языка.
 Известно, что позже здесь обосновались тюркоязычные племена. Можно
 утверждать, что распространение их по разным ущельям произошло не
 сразу. Предания считают первоначальным местом поселения их ущелье
 р. Восточного Черема, где до них, будто бы, жили сваны. Нам кажется,

что пребывание тюркоязычного населения в этом ущелье в XIV-XV вв. можно считать несомненным. Такое заключение вытекает из разбора грузинской надписи на золотом кресте из церкви в с. Цховати. В переводе Е. Такайшвили эта надпись гласит:

«Спас цховатский я, Квенипневели эристав Ризия, пожертвовал цховатской пречистой богоматери имение двух дымов в Зенубане с его горами и равнинами. Попал в плен в **Басиане** и выкупился твоими вещами. Пусть никакой владетель не изменит». 12

Ризия Квенипневели сделал пожертвование в церковь с. Цховати в память того, что он, попав в плен «в Басиане», был выкуплен на средства этой церкви. Сел. Цховати, населенное грузинами, находится в верховьях р. Ксани и входит в состав Юго-Осетинской автономной области. Квенипневели – известная фамилия грузинских феодалов (эриставов), владевших Ксанским ущельем. Само ущелье лежит на пути в Северную Осетию, откуда северокавказские горцы не раз совершали набеги на Грузию. Надпись датируется XIV-XV вв. Е. Такайшвили не понял значения термина «басиан». По его мнению, Ризия был в плену в провинции Басиан, в верховьях р. Аракса (теперь в Турции). Но, во-первых, старая грузинская литература называет басианами тюркоязычное население Восточного Черека (см. соответствующие места в «Географии Вахушта», а также документы начала XIX в., опубликованные в «Актах Кавказской археографической комиссии»). Во-вторых, Ксанское ущелье отстоит от аракского Басиана намного дальше, чем от «басианов» Восточного Черека. В-третьих, частые военные столкновения жителей Ксанского ущелья с горцами центральной части Северного Кавказа [81] были реальным историческим фактом, чего нельзя сказать по отношению к аракскому Басиану. Исходя из сказанного, мы приходим к выводу, что «басиан» цховатской надписи означает то северокавказское тюркоязычное племя, которое и позже было известно грузинам под этим же именем. Уже в начале XVII в. это племя обитало в ущелье р. Восточного Черека. Когда оно там появилось? Цховатская надпись не дает на это прямого ответа. Но из нее видно, что «басианы» жили вблизи нынешней Северной Осетии, так как через нее, видимо, происходила большая часть военных и экономических общений Ксанского ущелья с Северным Кавказом. Северокавказская степь в то время была занята татарами и кабардинцами. Поэтому «басиан» цховатской надписи нужно искать в горах западнее нынешней Северной Осетии, и, скорее всего, в ущелье р. Восточного Черека. Наличие здесь тюрков уже в XIV-XV вв., с одной стороны, и отсутствие более достоверных, чем предания, доказательств пребывания здесь сванов – с другой, приводят к выводу: искать сванское население в истории Восточночерековского ущелья нет достаточных оснований.

Пребывание сванов или собственно грузин в Западночерековском (Хуламо-Бизингийском) ущелье как будто подтверждается грузинской надписью, которую там видел А. Фиркович. Но так как надпись могла быть сделана

одиноким кавказским строителем, богомазом или священнослужителем, то вопрос о заселении в прошлом ущелья сванами хотя и не снимается, но остается пока открытым. То же самое приходится сказать и о Чегемском ущелье, где, кроме башни, построенной в сванском стиле, нет других следов пребывания сванов. Вопрос о сванах на Чегеме и Западном Черке осложняется из-за отсутствия исторических свидетельств. Известно лишь, что в 1743 г. оба эти ущелья были заселены тюркоязычными племенами. Но время появления там этих племен остается неизвестным. Пребывание сванов в верховьях Кубани и на Баксане подтверждается, как мы видели, не только преданиями, но и топонимикой. В отношении Баксана, кроме того, имеется свидетельство письменного источника. Для датировки пребывания сванов в этих местах интересен «статейный список» московских послов в Мегрелию 1639-1640 гг. Послы Ф. Елчин и П. Захарьев ехали через Кабарду и Сванетию, причем от Кабарды и до перевала через главный Кавказский хребет их путь пролегал по ущелью, населенному тем тюркоязычным племенем, которое позже, начиная с 1743 г., становится известным только в верховьях р. Кубани. Послы не называют реки, по ущелью которой они шли к перевалу. Можно было бы думать, что это была Кубань. Но когда они сообщают, что, **перейдя перевал, попали к «сонам» «в деревню Влешкараш»**, 13 т. е. в сванское с. Лашхраш, то становится очевидным, что их путь лежал по Баксанскому ущелью. Таким образом, «Статейный список» Ф. Елчина и П. Захарьева является свидетельством пребывания в 1639-1640 гг. на Баксане не сванов и не урусбиевцев (поселившихся здесь позже), а того тюркоязычного племени, которое с XVIII в. известно в верховьях Кубани. Среди этого племени многие исследователи не раз записывали предания о переселении его с Баксана на Кубань. Приведенный нами документ подтверждает эти предания. Так как запись показаний кумыкского и кабардинских князей 1743 г. уже знает это племя только в верховьях Кубани, то, [82] значит, указанное **переселение тюркоязычного племени совершилось в период между 1640 и 1743 гг.** В промежутке между этими годами произошло и заселение Баксанского ущелья сванами. Для того чтобы решить, когда сваны выселились с берегов Баксана, необходимо прежде всего ответить на другой вопрос: с какого времени появились там урусбиевцы? И. Гильденштедт в 1773 г. дает подробное описание горских племен Северного Кавказа, но ничего не знает ни об урусбиевцах, ни о северокавказских сванах. Из текста его сочинения следует, что Баксанское ущелье в то время вообще не имело постоянного населения, хотя считалось территорией, подвластной кабардинским князьям. 14 То же самое видим и в сочинении П. Палласа, сведения которого относятся к 1793-1794 гг. 15 Но последний просто не знал происшедшей после И. Гильденштедта перемены. Во всяком случае, Я. Рейнеггс, путешествовавший по Кавказу до П. Палласа, в самом начале 1780-х годов отметил, что «на баксанских горах... пасут (свой скот. – Л. Л.) 160 бедняков племени Орузпи». 16 Из приведенных данных заключаем,

что урусбиевцы появились на Баксане между 1773 г. (путешествие Гильденштедта) и началом 1780-х годов (путешествие Я. Рейнегса.) С таким заключением согласуются и данные исторического фольклора урусбиевцев, по свидетельству которых, один из бизингийских феодалов, – Чепеллеу, сын Урусбия Суншева, не поладив с родственниками, переселился во второй половине XVIII в. на Баксан, где пришедшие с ним подданные его стали численно увеличиваться за счет выходцев с верховьев Кубани. Приведенный материал достаточен для вывода, что не **натиск урусбиевцев заставил сванов покинуть Баксан**. В ту пору урусбиевцы для этого были слишком слабы. Их переселение на Баксан было переселением на свободные земли. Сваны ушли за перевал задолго до появления урусбиевцев, во всяком случае, до путешествия И. Гильденштедта. Разбор источников устанавливает, что сваны овладели Баксанским ущельем (на всем его протяжении) между 1640 и 1743 гг., а оставили его (видимо под давлением Кабарды) в период между 1743 и 1773 гг. Пребывание сванов в верховьях Кубани должно быть отнесено к более раннему времени, именно – до переселения сюда тюрок с Баксана, т. е. грубо говоря, до рубежа XVII-XVIII вв. Так как **до монгольского нашествия верховья Кубани находились в руках аланов, то появление здесь сванов могло произойти между XIV и XVII вв. К сожалению, более точная датировка пока невозможна**. Согласно дополнению к Никоновской летописи, в 1562 г. 500 стрельцов с головою Григорием Семеновым и 500 казаков при пяти атаманах по царскому приказу ходили вместе с кабардинским князем Темрюком (тесть Ивана Грозного) против недругов последнего. Главным из этих недругов в дополнении к Никоновской летописи назван кабардинский князь Шепшук. В числе «Шепшуковых улусов», т. е. подвластных Шепшуку земель, упоминается взятый у него г. Кован, может быть от ногайского Кобан, что значит р. Кубань. Главная же ценность для нас свидетельства дополнения к Никоновской летописи заключается в указании, [83] что **кабардинцы Темрюка вместе с царскими людьми отвоевали у Шепшука много «сонских кабаков», т. е. сванских поселений**. 17 Допустимо ли предполагать, что кабардинский князь Шепшук мог владеть частью закавказской Сванети и что именно ее потом отнял у него Темрюк? Конечно, нет. Дополнения к Никоновской летописи доказывают, что **в XVI в. на Северном Кавказе было значительное сванское население**. С другой стороны, упоминание этим документом г. Кована дает возможность предполагать, что сваны, входившие в число «Шепшуковых улусов», в середине XVI в. проживали в верховьях Кубани. Во всяком случае это положение согласуется с другими нашими материалами.

Таким образом, на основе приведенных материалов, можно сказать, что **расселение сванов на Северном Кавказе до XIX в. не подлежит сомнению**.

<https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XVIII/1740>

1760/Pok_knjazej_1743/text.phtmlТекст воспроизведен по изданию:

Расселение сванов на Северном Кавказе до XIX века // Краткие сообщения института этнографии АН СССР, Вып. X. М.-Л. АН СССР. 1950 © текст – Лавров Л. И.

1950https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XVIII/1740-1760/Pok_knjazej_1743/text.phtml

ძველ წყაროებზე დაყრდნობით დაკვირვებული მკვლევარი აქვეყნებს ნაშრომს, რომელიც ნათლად აჩვენებს თუ როგორ გამოაძევეს სვანები ჩრდილოეთ კავკასიიდან სასტიკი მეთოდებით, რომელსაც გენოციდად მიიჩნევს ავტორი.

„ЗАБЫТЫЙ ГЕНОЦИД СВАНОВ НА СЕВЕРНОМ КАВКАЗЕ

<https://mshwan1.livejournal.com/1284.html>

(სვანების დავიწყებული გენოციდი ჩრდილოეთ კავკასიაში)

1563 (7072) г. Октябрь

...Того же месяца октября в 3 день приехал ко царю и великому князю Ивану Васильевичу всея Руси Григорей Семенов сын Плещеева ис Черкас Пятигорских, а посылал его царь и великий князь в Черкасы к Темгрюку-князю Айдаровичю посольством и оберегати его от его недругов от черкас, которые от него отступили и которые ему тесноту чинили. А сказывал Григорей. – Пришел он в Астрохань в 71-м году ноября в 3 день, а Темгрюк-князь был в то время от своих недругов приехал в Астрохань и с сыном своим з Домануком. И Темгрюк-князь и сын его Доманук-мирза в Черкасы пришли декабря в 6 день, а Григорей в Черкасы с ними же пришел, а с ним голова стрелецкая Григорей Вражской, а с ним стрельцов 500 человек да пять атаманов казачьих с казаки, а казаков с ними 500 человек. И Темгрюк со государьскими людьми недругом своим недружбу довел и в свою волю их привел, а воевал Шепшуковы улусы да воевал Татцкие земли близ Скиньских городков, и взяли три городки: город Мохань, город Енгирь, город Каван, и мирзу Телишку убили и людей многих побили. А те городки были Шепшуковы княжие, и люди тех городков добились челом Темгрюку-князю, и дань Темгрюк-князь на них положил. И воевали землю их одинатцетей дней, и взяли кабаков Мшанских и Сонских сто шестьдесят четыре, и людей многих побили и в полон имали, да взяли четырех мурз: Бурната, Ездноура, Бурнака, Дудыля(Кабарда ни в XVI в., ни позднее не сложилась в единое государство, но состояла из ряда небольших феодальных владений, враждовавших между собою. Главенство большего, старшего князя было в значительной степени номинальным. Как видно из известной летописи, Темрюк Идаров стремился, пользуясь русской помощью, укрепить свою власть и оказать сопротивление крымско-турецкой агрессии. Шепшуковы улусы – владение кабардинского князя Пшеапшоко Каитукова, который придерживался крымской ориентации и находился в

союзе с князем Малой Ногайской орды Казыем Ураковым, вассалом Крыма. Владение Пшеапшоки находилось в будущей Большой Кабарде и было известно позднее по имени его сына Казыя Пшеапшокова под названием Казыевой Кабарды.) А отпустил Темгрюк Григория ко царю и великому князю. http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XVI/Russ_Kab_otn_1/1-20/4.htm

Е.Н. Кушева пишет: “Документы конца XVI и XVII вв. дают материал для определения Сонских кабаков.

“Соны” русских источников – это сваны, для которых русские приняли грузинскую форму их названия; но термин Сонская земля употреблялся тогда в более широком смысле... Отсюда название перевальных путей из Кабарды в Грузию “Сонскими щелями”. Как видно, Соны (Сонэ), Суаны – это грузинская форма этнонима сван, распространенная и среди адыгов.

С. Н. Бейтуганов. Кабардинские фамилии: истоки и судьбы. – Нальчик: Эльбрус, 1989. – 184 с

<http://circas.ru/index.php?newsid=1615>

Этнонимы и племенные названия Северного Кавказа. Наталия Георгиевна Волкова. Наука, 1973

<http://rbedrosian.com/va2.htm>

Хулам – на западном берегу Черек-Хахо, где проживают сванские семьи, которые до сих пор [323] одеваются полностью по-имеретински и называются «сони»

<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XIX/1820-1840/Blaramberg/text28.htm>

Свани, во множ. сванети, или сони, или сонета, [так] называют грузины народ, который сам себя называет шнау.

ИОГАНН АНТОН ГИЛЬДЕНШТЕДТ. ПУТЕШЕСТВИЕ ПО КАВКАЗУ. Путешествие и наблюдения в Грузии в 1771 г.

запись показаний одного кумыкского и двух кабардинских князей, сделанная в 1743 г. в Коллегии иностранных дел, в Петербурге. В записи сказано, что между народом харачай, обитающим [79] «в кубанских вершинах» и имеющим «татарский язык», с одной стороны, и «волостью Чегем», где в употреблении «особливый» язык (сванский?), но «они употребляют и татарский язык», с другой стороны, расположен «народ Соны»...

«Четвертый народ Соны, живут на вершинах реки Баксана, близ вершин реки Кумы и Кубани.

http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XVIII/1740-1760/Pok_knjazej_1743/text.phtml

Он называет себя тсон; соседи называют его по-разному – сваны, сонты, тсинты, а самые скалистые долины они называют Сванетией.

<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XVIII/1760-1780/Reineggs/text2.htm>

В. Я. Тепцов: «Все земли по истокам Кубани и Терека... сванеты считают своими... Еще... лет 20-30 назад, сванеты брали с горцев Северного Кавказа

арендную плату за земли по истокам Терека; плата эта прекратилась с покорением Западного Кавказа русскими... Сванеты на Северном Кавказе указывают башни одинаковой конструкции с сванетскими и говорят, что башни эти выстроены их предками, которым принадлежали эти земли и христианские могилы на них... На одном из истоков Кубани, Кичкенекол, сванеты указывают на развалины чрезвычайно древнего моста, как на доказательство их бывших владений. Здесь, по преданию, был город и крепость, сторожившая проход по ущелью этой реки в Сванетию. Как разложилось их государство и когда – сванеты не помнят»

В. Я. Тепцов. Сванетия (Географический очерк). «Сб. материалов для описания местностей и племен Кавказа», вып. X, Тифлис, 1890, стр. 56, ср. еще стр. 63.

Показательно, что сванские предания согласуются с преданиями того населения, которое исторически сменило собою сванов Северного Кавказа. Так, население ущелья, по которому течет р. Восточный Черек, рассказывало, что первоначально там жили сваны и от них, будто бы, вели свое происхождение жители с. Сауты. М. Иванов, ссылаясь на мнение стариков-урусбиевцев, писал, что верховья р. Баксана в древности принадлежали сванам. М. А. Иванов. В ущелье р. Баксана. «Известия Кавказского отделения Русского географического общества», XV, № 1, Тифлис, 1902, стр. 11.

По преданию чегемцев, во времена одного из полулегендарных предков чегемских феодалов, Анфако, Баксанское ущелье принадлежало сванам и Анфако безуспешно пытался отвоевать его.

В. Миллер и М. Ковалевский. В горских обществах Кабарды. «Вестник Европы», 1884, кн. 4, стр. 562-568.

Лет 10 назад местный исследователь Х. О. Лайпанов сообщил автору этих строк, что в верховьях р. Кубани им записано предание о том, что на месте с. Эльбрус в Баксанском ущелье в старину существовало сванское селение.

Пребывание сванов в верховьях р. Кубани и на р. Баксане оставило след и в топонимике. Не будучи специалистом в области картвельских языков, ограничусь указанием только следующих фактов. Названия некоторых населенных пунктов в интересующем нас районе как бы дублируют названия сванских селений: Учкулан – Ушгуль, Хумара (древний Схумар) – Цхумар, Лашкута – Лашкети. Из них: Ушгуль, Цхумар и Лашкети находятся в Сванети; Учкулан и Хумара – в верховьях р. Кубани, а Лашкута – на р. Баксан. Из приведенных сопоставлений только названия Учкулан – Ушгуль допускают объяснение из тюркских языков, но они могут быть объяснены также из картвельских.

Одно из таких объяснений в отношении Ушгуля нам известно у К. Ф. Гана. Опыт объяснения кавказских географических названий. «Сб. материалов для описания местностей и племен Кавказа», XL, Тифлис, 1909, стр. 143.

Объяснение остальных двух пар названий следует искать только в картвельских языках и, в первую очередь, в сванском языке. По разъяснению вице-президента Академии Наук Грузинской ССР А. Г. Шанидзе Лашкута происходит от сванских слов, означающих «место, где вешают». Отметим, что полулегендарный предок чегемских феодалов Ипар сын Анфако, проживавший в Лашкуте, носил имя, совпадавшее с названием одного из селений в Сванети (с. Ипар юго-восточнее Местии).

Известная гора с развалинами средневековой церкви около Хумары, в верховьях Кубани, фигурирует на картах и в литературе под именем Шоана, Шуана, Шона. Прилегающая к горе местность в XVIII и первой половине XIX вв. входила в состав абазинской территории. Поэтому нельзя пройти мимо возможности сопоставить название горы с абхазо-абазинским термином *щ.ānwā*, означающим «сваны». Согласно дополнению к Никоновской летописи, в 1562 г. 500 стрельцов с головою Григорием Семеновым и 500 казаков при пяти атаманах по царскому приказу ходили вместе с кабардинским князем Темрюком (тесть Ивана Грозного) против недругов последнего.

Главным из этих недругов в дополнении к Никоновской летописи назван кабардинский князь Шепшук. В числе «Шепшуковых улусов», т. е. подвластных Шепшуку земель, упоминается взятый у него г. Кован, может быть от ногайского Кобан, что значит р. Кубань. Главная же ценность для нас свидетельства дополнения к Никоновской летописи заключается в указании, что кабардинцы Темрюка вместе с царскими людьми отвоевали у Шепшука много «сонских кабаков», т. е. сванских поселений. Допустимо ли предполагать, что кабардинский князь Шепшук мог владеть частью закавказской Сванети и что именно ее потом отнял у него Темрюк? Конечно, нет.

Дополнения к Никоновской летописи доказывают, что в XVI в. на Северном Кавказе было значительное сванское население. С другой стороны, упоминание этим документом г. Кована дает возможность предполагать, что сваны, входившие в число «Шепшуковых улусов», в середине XVI в. проживали в верховьях Кубани. Во всяком случае это положение согласуется с другими нашими материалами. Полное собрание русских летописей, XIII, 2-я половина. СПб., 1906, стр. 371. РАССЕЛЕНИЕ СВАНОВ НА СЕВЕРНОМ КАВКАЗЕ ДО XIX ВЕКА-Доклад на сессии по вопросам этнографии Кавказа, 15-21 ноября 1949 г. в Тбилиси. Лавров Л. И

http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XVIII/1740-1760/Pok_knjazej_1743/text.phtml <https://mshwan1.livejournal.com/1284.html>

ისმის კითხვა, ნამდვილად ცხოვრობდნენ ქართველები ჩრდილო კავკასიის ამ რეგიონში? დიას, არსებობს პირდაპირი წყარო, ეს არის ევლია ჩელები, რომელიც მრავალგზის მიუთითებს ჩრდილოკავკასიაში ქართველთა ცხოვრების შესახებ იალბუზის რეგიონიდან ვიდრე კასპიის ზღვამდე, და მი-

უთითებს ასევე ქართული ენის დომინანტობის შესახებ ჩრდილოეთ კავკასიის ზოგიერთ რეგიონში.

გვიან დროსაც კი, საქართველოს სახელმწიფოებრიობრივი მთლიანობის დარღვევის შემდეგაც, გვაქვს ევლია ჩელების ცნობა, რომ იმ ტერიტორიაზე, რომელსაც ოდესღაც „მთის ალანია“ ერქვა, ტაუსულტანში, იალბუზის რეგიონიდან დაღესტნამდე მის დროს, ამუ მე-17 საუკუნეშიც კი ქართული ენა მოსახლეობის ერთერთ უმთავრეს სალაპარაკო ენას წარმოადგენდა, ამ მხრივ, ჩრდილო კავკასიაში ქართულ ენასის გავრცელებასთან დაკავშირებით, ევლია ჩელების ცნობა ძალზე ჰგავს თეიმურაზ ბატონიშვილის ცნობას. ჩერქეზეთის ერთ ნაწილში – ტაუსულტანში 12000 ადგილობრივი „აზნაურისაგან“ შედგენილი ქართულენოვანი ჯარის შესახებ, ევლია ჩელებისავე ცნობით ტაუსულტანი ვრცლად იყო განფენილი იალბუზის შემოგარენიდან დაღესტნამდე. ცნობილია, რომ კავკასიის ალანია იალბუზის შემოგარენსაც მოიცავდა. ასევე ევლია ჩელები მიუთითებს ჩრდილოკავკასიის ამ რეგიონში ქართული ენის გავრცელების შესახებ. დაღესტანშიც კი, სადაც, არაბული წყაროების ცნობებით არსებობდა თავად-აზნაურთა ინსტიტუტი, რომელიც ეწინააღმდეგებოდა აქ მუსულმანობის გავრცელებას, იგივე წყაროები ასახელებენ აქ ქართულთა სოფლებს, რაც განხილულია წიგნში „საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ჩრდილოეთ კავკასიაში“.

ჩვენთვის ახალი წყაროები ადასტურებს ამ ფაქტს, მაგალითად, როგორც აღინიშნა, ევლია ჩელები, მე-17 ს. თურქი მოგზაური, თავის წიგნში აღნიშნავს, რომ ჩერქეზეთის მნიშვნელოვან ნაწილში (ყაბარდოში) უმთავრეს სამხედრო ძალას წარმოადგენდა – „12 ათასი აზნაური“, ასევე ამ ქვეყანაში ყველაზე მეტად გავრცელებული ენა იყო ქართული ენა.

ჩერქეზეთში ევლია ჩელები მოიხსენიებს „12 000 აზნაურს“, აზნაური კი ქართული „ფეოდალური“ ტიტულია.

ისმის კითხვა, რას ნიშნავს ეს? ნუთუ მართლა მართავდა ჩერქეზეთის ერთ ნაწილს 12 000 ქართულენოვანი „აზნაური“, როგორც ჩელები უწოდებს მათ?

ეს ნიშნავს, რომ ჩელებისათვის წარსულში ჩერქეზეთი, ყოფილი ალანია, ანდა ყოფილი ოსეთი, წარმოადგენდა ქართული სოციალური ანუ სახელმწიფოებრივი სივრცის ნაწილს და ამ სივრციდან გასვლის შემდეგაც იქაურ დიდკაცობას შეუნარჩუნდა ძველი ტიტული – „აზნაური“.

ეს დასტურდება, იმ ფაქტითაც, რომ მე-17 საუკუნეშიც კი, მათი ძირითადი ენა იყო ქართული, ანუ ევლიას დროს ისინი ახალი გასულები იყვნენ ქართული სოციალურ-კულტურული სივრციდან და ჯერ კიდევ ჰქონდათ შენარჩუნებული ძველი ტიტულები, ასევე ცოდნა ქართული ენისა.

ევლია ჩელები წერს- „...Все дороги ведут к горе Эльбрус. Эта местность является пограничной областью Таустана.Эта страна и представляет собой изначальное Дагестанское падишахство, которое называют Таусултан. ..Языки их – грузинский и черкесский. Их армия состоит из двенадцати тысяч азнауров, вооруженных двумя тысячами ружей. И все они мусульмане [98] шафийитского толка. Но вместе с тем они считаются черкесским племенем. Во все времена они поддерживали связь с грузинским

народом, и потому особенности их говоров свидетельствуют о связях с языками грузинским, персидским и кумыкским...Эта река начинается с не покрытых снегом вершин Грузинских гор и впадает в реку Терек... Описание древних городов и великого города земли Дагестанской, то есть описание древнего города Ирак-и Дадиан... население Ирак-и Дадиан составляли люди грузинского происхождения. Это были люди сильные и храбрые, они не покорились Тимур-хану. Поэтому Тимур-хан осадил Ирак-и Дадиан. Обратив за семь дней и ночей этот город с его семьей крепостями в руины, он убил бахистанского султана, который был там падишахом“ (ЭВЛИЯ ЧЕЛЕБИ, КНИГА ПУТЕШЕСТВИЙ, СЕЙАХАТНАМЕ, ЗЕМЛИ СЕВЕРНОГО КАВКАЗА, ПОВОЛЖЬЯ И ПОДОНЬЯ, III, [ПУТЬ ЧЕРЕЗ ЗЕМЛИ БОЛЬШОЙ И МАЛОЙ КАБАРДЫ], ПОДРОБНОЕ ОПИСАНИЕ ОБШИРНОЙ СТРАНЫ ДРЕВНЕГО НАРОДА КАБАРТАЙ 1).

<http://www.vostlit.info/Texts/rus10/Celebi5/text3.phtml?id=7005>

ანუ ევლია ჩელები წერს –

„იალბუზი არის სასაზღვრო ზონა დაღესტნის საფადიშახოსი, რომელსაც ეწოდება „ტაუსულტანი“ (ტაუსტანი), მათი ენებია ქართული და ჩერქეზული, მისი არმია შედგება 12 000 (თორმეტი ათასი) „აზნაურისაგან“, ისინი ყველანი მუსულმანებია, ყველა ერთად ჩერქეზების ტომის წევრებად ითვლებიან. ყველა დროში, მუდამ, მათ კავშირი ჰქონდათ ქართველ ხალხთან, და ამიტომ მათი ლაპარაკის თავისებურება მონიშნავს ქართულ ენასთან მათ კავშირს, ასევე სპარსულთან და კუმიკურთან. აქაური მდინარე გამოედინება საქართველოს თოვლიანი მთებიდან და უერთდება თერგს. ძველი ქალაქებისა და დაღესტნის ძველი ქალაქის ირაკ-ი-დადიანის ანერილობა ასეთია: ირაკ-ი-დადიანის მოსახლეობას წარმოადგენდა ქართული წარმოშობის ადამიანები, ისინი იყვნენ უშიშარნი და ძლიერები, არ დაემორჩილნენ თემურხანს. ამიტომ თემურ-ხანმა ალყა შემოარტყა ირაკ-ი-დადიანს, და ეს ქალაქი 7 დღის მანძილზე თავისი 7 ციხე-სიმაგრით, ნანგრევებად გადააქცია. მოკლა იქაური ბახისტანის სულთანი, რომელიც იქ ფადიშახი იყო“ (ЭВЛИЯ ЧЕЛЕБИ, КНИГА ПУТЕШЕСТВИЙ, СЕЙАХАТНАМЕ, ЗЕМЛИ СЕВЕРНОГО КАВКАЗА, ПОВОЛЖЬЯ И ПОДОНЬЯ, III, [ПУТЬ ЧЕРЕЗ ЗЕМЛИ БОЛЬШОЙ И МАЛОЙ КАБАРДЫ], ПОДРОБНОЕ ОПИСАНИЕ ОБШИРНОЙ СТРАНЫ ДРЕВНЕГО НАРОДА КАБАРТАЙ 1).

<http://www.vostlit.info/Texts/rus10/Celebi5/text3.phtml?id=7005>

ევლიას მიერ ქართული სოციალური ტერმინის, „აზნაურის“ გამოყენება, მიუთითებს, რომ ამ საჯარისო ნაწილის ოფიცრებს ნამდვილად ერქვათ სახელი „აზნაური“. მათ მიერ ქართული ენის ფლობა (ქართულ ენას ამ ქვეყნის ენათა ჩამონათვალში ევლია პირველ ადგილზე აყენებს) მიუთითებს, რომ ჩვენი ზემოთ მოყვანილი მოსაზრება სიმართლეა, კერძოდ, რომ თემურ-ლენგის შემოსევამდე ჩრდილოეთ კავკასიის უპირველესი და ყველაზე მეტად განვრცობილი ენა იყო ქართული ენა და მოსახლეობასაც გააჩნდა ქართული თვითშემეცნება.

თემურ ლენგის შემდეგ მალევე ოქროს ურდოს მხედართმთავრ ედიგეის დროს ჩრდილო კავკასიაში ადიღური ტომების გაბატონებისა და ის-

ლამის გავრცელების შემდეგ ვითარება კარდინალურად შეიცვალა, კერძოდ კი ჩრდილო კავკასიის ადგილობრივმა ქართულენოვანმა დიდებულებმა და ხალხმა მიიღო ისლამი და ასიმილირდა ადიღეველებში, თუმცა კი ერთ ხანს მათ კიდევ სცოდნიათ ქართული ენა და, ევლიას ცნობით, იყენებდნენ კიდევ მას. ამასთანავე, შეუნარჩუნებიათ ტრადიციული სოციალური წყობა ანუ, „აზნაურობა“ ძველებურადვე შეადგენდა ამ ქვეყნის სამხედრო წყობის საფუძველს.

ევლია ჩელების სხვა ცნობებიც სრულ საფუძველს იძლევიან ვიფიქროთ, რომ ქართული ენა არა მხოლოდ ჩერქეზეთის ნაწილში, რამედ ჩრდილო კავკასიის ქალქებსა და დაღესტანშიც იყო გავრცელებული.

ამას მიუთითებს ევლია ჩელების ცნობა ჩრდილო კავკასიის ყველაზე დიდ ქალაქ დედაიკოვსა (ირაკ-ი-დადიანსა), ასევე, მის ოლქსა და დაღესტანში ქართული ენის გავრცელების შესახებ. ამ უკანასკნელს ადასტურებს სხვა არაბულენოვანი წყაროებიც, ესენია, ირხანის ისტორია და დერბენდ ნამე.

ევლია ჩელების ცნობით ჩრდილო კავკასიის უდიდესი ქალაქი დედაიკოვი (ტეტიაკოვი), დასახლებული იყო „ქართული წარმომავლობის ხალხით“, რომელნიც ქალქის აღებისას დახოცა თემურ-ლენგმა. ამ ქალაქის ქართული წარმომავლობის მოსახლეობა გმირულად 7 დღის მანძილზე იცავდა ქალაქს.

ის ამის შესახებ წერს და კიდევ ერთხელ გავიმეორეთ მის ნათქვამს –

„в очень древние времена столицей падишахов Дагестана был именно указанный город. ..Ирак-и Дадиан. ..он стал столицей Хулагу-хана, ...В конце концов он сделался столицей дагестанских падишахов. .. во время похода, совершенного Тимур-ханом ...население Ирак-и Дадиан составляли люди грузинского происхождения. Это были люди сильные и храбрые, они не покорились Тимур-хану. Поэтому Тимур-хан осадил Ирак-и Дадиан. Обратив за семь дней и ночей этот город с его семью крепостями в руины, он убил бахистанского султана, который был там падишахом. /1778/ В настоящее время город находится под властью таустанского султана. .. в городе было двести тысяч владельцев домов неопишуемой красоты. Там сохранились ..христианские монастыри и лавки, где торговали сдой и тканями...Но Ирак-и Дадиан лежит в развалинах,

<http://www.vostlit.info/Texts/rus10/Celebi5/text3.phtml?id=7005>

ამ უამად არასწორად აღინიშნება, რომ ჩრდილო კავკასიის უდიდესი ქალაქი ირაკ-ი-დადიანი ანუ დედაიკოვო, თითქოსდა იყო „ალანური ქალაქი“, მაშინ როცა ამ ქალაქ დედაიკოვოს – ევლია „ქართული წარმოშობის ხალხით დასახლებულად“ მიიჩნევდა, რომელთაც ამ ქალაქში ჰქონდათ 200 000 ქვის სახლი და შესანიშნავი ქრისტიანული მონასტრები და სავაჭრო ნაგებობები.

ამჟამად ვიკიპედიაში არასწორად იწერება თითქოსდა დედაიკოვო ანუ ირაკ-ი-დადიანი დასახლებული იყო ბერძნებით და ქაშაგებით, მაშინ როცა ევლიას პირდაპირი ცნობით ეს ქალაქი „ქართული წარმოშობის ხალხით“ იყო დასახლებული. население Ирак-и Дадиан составляли люди грузинского происхождения შესაბამისად არასწორია ვიკიპედიის უმართებულო ცნობა, თითქოსდა ის ალანური ქალაქი იყო, რადაგანაც ევლია ჩელების ცნობით ის

ქართველებით იყო დასახლებული. ანდა მთის ალანები-ქართველი ხალხის ერთერთ ტომს შეადგენდა, მართალაც ალანებს ქართველი ხალხის ერთერთ ნაწილად მიიჩნევდა იოანე ცეცე Иоанн Цец: (585) Иберы, абазги и аланы - одного рода

Иберы, абазги и аланы – одного рода, при этом аланы занимают последнее ...

Иберы, абазги и аланы – одного рода, при этом аланы занимают последнее третье место. [...] Массагеты являются абазгами

შესაბამისად, ვიკიპედია არასწორად წერს – Тетяков, Дедяков – средневековый (X–XIV) аланский город на Северном Кавказе. Также в городе проживали греки и косоги...Эвлия Челеби называет Татартуп «Ирак-и Дад ианом»,^[3] это название, возможно, состоит в связи с именем «Дедяков».

<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D0%B4%D1%8F%D0%BA%D0%BE%D0%B2>

საინტერნეტო სივრცისაგან განსხვავებით, სულ სხვა ფაქტს აღწერს საიმედო წყარო – ევლია ჩელების აღნიშნული თხზულება.

ევლიას ცნობით დედიაკოვის ანუ „ირაკი-დადიანის“ ოლქში და საეროდ მის მომიჯნავე ქვეყნებში, მათ შორის დაღესტანში, საერთოდ არ იხმარებოდა არც ალანური და არც ოსური ენები, მაგრამ აქ ქართული ენა ჯერ კიდევ იყო გავრცელებული, სხვა ენებთან ერთად, ამასთან დაკავშირებით ევლია წერს –

В настоящее время в этих странах чаще всего встречаются такие языки: монгольский и похожие на него языки, кайтакский, кумыкский, легзи-лезганский, чагатайский, грузинский и подобные им. Надписи, встретившиеся нам на могилах, большей частью были сделаны на вышеперечисленных языках.

<http://www.vostlit.info/Texts/rus10/Celebi5/text3.phtml?id=7005>

ევლია წერს – „ამჟამინდელ დროს ამ ქვეყნებში გვხვდება შემდეგი ენები: მონღოლური და მისი მსგავსი ენები, ჩინური, კუმიკური, ლეზგური, ჩაგატაური, ქართული და მათი მსგავსნი, ნარნერები, რომელნიც გვხვდება მათ საფლავეებზე, უმეტეს წილად გაკეთებული იყო ზემოჩამოთვლილ ენებზე“

<http://www.vostlit.info/Texts/rus10/Celebi5/text3.phtml?id=7005>

<http://meufeanania.info/evlia/>

სვანები ჩრდილო კავკასიის ამ რეგიონიდან (სენტის, შოანასა და არხიზის მომცველი ოლქიდან) გამოაძევეს ორ ტალღად, პირველედ ივან გროზნის რუსი მეთოფეებისა და ადიღების გაერთიანებულმა ლაშქარმა, რომელთაც 500 სვანური სოფელი გადაწვეს, ხოლო მეორეჯერ ყირიმელი ხანების ლაშქარმა, რომელნიც ამ რეგიონში მათ შემდეგ შემოვიდნენ და რუსული გავლენის განვრცობას ეწინააღმდეგებოდნენ. ამ დროს მათ აქ ჩამოასახლეს ყუბანისპირეთიდან თურქულენოვანი მომთაბარეები, ამჟამინდელი ყარაჩაელებისა და ბალყარების წინაპრები. ქრისტიანი სვანების მეორე დიდი ტალღა აქედან მესტიისაკენ დაიძრა, ხოლო დარჩენილებმა მიიღეს მუსულმანობა და შეერწყნენ გაბატონებულ ახალ ხალხს.

შოანა – სვანების ეკლესია
Шоанинский храм

სვანეთის მახლობლად, ამჟამინდელ ყარაჩაიში, მდებარეობს ნაქალაქარი ხუმარა, რომელსაც წარსულში ცხუმარი ერქვა, ის უნიკალური ძეგლია, რომელიც სპაციალისტებსაც აოცებს და მიაჩნიათ მსოფლიო მნიშვნელობის კულტურულ მემკვიდრეობად. <https://museumkchr.ru/branches/74-humarinsk-oe-gorodische-shimar-shimaris-viii-vv.html>. ამ ნაქალაქართან ახლოს ერთ-ერთ გორაკს „თამარის მთა“ ეწოდება, საქართველოს წმიდა მეფის თამარის სახელის მოსახსენიებლად. თამარის მთაზე არის კიდევ ერთი ნაქალაქარი, რომელიც წარსულში დიდი ქალაქი ყოფილა. დღემდეა შემორჩენილი კოშკებისა და ნაგებობების ნაშთები. მახლობლადაა ასევე ნეკროპოლი, განსასვენებელი, რომელსაც „მკვდართა ქალაქი“ ეწოდება. აქ 1000-მდე ნეშტია ნაპოვნი, 100-მდე სარკოფაგი. ყარაჩაიში ყველას ამათ თამარის სახელს უკავშირებენ და ყარაჩაის ამ რეგიონში უწოდეს „თამარის ციხე“, „თამარის მთა“, „თამარის ქვაბები“ და სხვა. მაგრამ, ბოლო თითქ-

„თამარის ჯვრის სადგომი გამოქვაბულები“ შოანას ეკლესიასთან

მის ნახევარი საუკუნეა, ყოველი საშუალებით ცდილობენ აღმოხვარან თამარის ხსენება და ქართველ მშენებელთა სახელი, რომელიც შემონახული ჰქონდა ადგილობრივ უკვე მუსლიმ მოსახლეობას (крепости Тамар-кала, а также название пещеры, горы и местности Тамара).

Вплотную примыкая к Хумаринскому городищу на горе Тамара (названной в честь знаменитой грузинской царицы) находится ещё один из крупнейших городов Алании, вернее – его городище. По дороге к нему стоит менгир (4,2м x 0,8м x 0,42м) VIII-X вв. Это древние дорожные указатели на караванных путях. Дорога к городу на Тамаре была вымощена по всей длине, она огибала гору и выводила к поселению и каменной башне (VIII-XI вв.). Башня имела форму прямоугольника со сторонами 4,5м x 4м, с толщиной стен 1,2м. Камень, как и на всех подобных сооружениях, был сложен на известковом растворе. Башня была разрушена, ныне сохранившаяся высота стен составляет 1м. Историки полагают, что его население составляло около 8 тыс. человек. Теперь же от него остались лишь основание башни, остатки инженерных коммуникаций на горе и вокруг неё, и неподалеку в верховьях ущелья Шубшурук некрополь- «город мёртвых». Здесь было захоронено около 1000 человек. Свыше 100 гробниц, как для групповых погребений, так и для одиночных, выбиты в отвесных скалах. Входные отверстия, без исключения, ориентированы на юг.

Автор: МД Каракетов 2020 – К Древу, согласно преданиям, приезжала грузинская царица Тамара (Тамар-бийче), с именем которой сохранилось название крепости езжала грузинская царица Тамара (Тамар-бийче), с именем которой сохранилось название крепости Тамар-кала, а также название пещеры, горы и местности Тамара ...

„თამარის ნეკროპოლი“ – ასე უწოდებენ ამ გამოქვაბულებს ამჟამადაც შოანა-ხუმარასთან

в 2007 году был произведен самовольный ремонт, в результате которого утрачены остатки древней декоративной росписи, греческие, арабские, грузинские, армянские и русские надписи различных эпох и многочисленные северокавказские родовые знаки-тамги внутри храма. მოსპეს ქართული წარწერები

<https://nashaplaneta.net/europe/russia/karachaevo-cherkessiya-teber-da-dostoprimechatelnosti-shoaninskiy-hram>

Шоанинский храм (карач.-балк. Чууана клиса, – ბალყარულად – სვანების ეკლესია

оттопонима **Чууана (Шоана)** – название горы вблизи г. Карачаевска, Примечательно, что на террасе этой горы предки карачаевцев построили один из древнейших на территории России православных храмов (1-я пол. 10 в.).

https://vk.com/wall-75535816_501000 осет. Суаны Уастырджы

კიდევ უფრო ხშირი იყო თამარის მოხსენიება ხუმარასთან ახლოს შოანას ეკლესიასთან. აქ ტაძრის წინ აჩვენებდნენ დიდი ლოდს, რომელზეც, გადმო-

ცემით, დადგა თამარი ცხენზე ამხედრებული, აჩვენებდნენ გაქვავებულ ანაბეჭდებს თამარის ცხენის ფლოქვებისა ამ ლოდზე, აჩვენებდნენ თამარის ჯარის სადგომებ სენაკ-გამოქვაბულებს, ხოლო თვით შოანას ეკლესიის აგებას თამართან აკავშირებდნენ. ასე იყო მოსკოველი ისტორიკოსების ჩარევამდე, მათ სეპარატის-სატელიტ ისტორიკოსებში ჩანერგეს მეცნიერული საბურველით შემოსილი მტკიცება, რომ ეს ყველაფერი ალანურია, ალანური საეკლესიო არქიტექტურაა, შესაბამისად ქართულ მემკვიდრეობაზე გადმოცემები არამეცნიერულია.

2007 წელს შოანას ეკლესიაში ჩამოფხიკეს ფრესკები ქართული ნაკვალევის აღმოსაფხვრელად და მერე ეკლესია გადანვეს

В 2007 году жители села имени Коста Хетагурова произвели самовольный ремонт собора. При этом была грубо сбита поздняя штукатурка в интерьере храма, под которой находилась просматривавшаяся и до этого первоначальная обмазка. В результате часть этой обмазки погибла, а на открывшихся частях в настоящее время **имеются** остатки древней декоративной росписи, греческие, арабские, **грузинские**, армянские и русские надписи различных эпох и многочисленные северокавказские родовые знаки-тамги^[4]. Восточная часть храма, смотрящая на село, была побелена.

30 апреля 2011 года неизвестные подожгли храм,

https://ru.wikipedia.org/wiki/Шоанинский_храм

ამის მიუხედავად, შოანას ტაძარში ძველი ქართული წარწერები მაინც შემორჩა

ИЗ ИСТОРИИ ГРУЗИНО-БАЛКАРСКИХ ОТНОШЕНИЙ

В Балкарии к ним можно отнести многочисленные церквушки, которые видели путешественники XVIII-XIX веков в горах Балкарии. В некоторых также сохранились **надписи на грузинском языке**.

Весьма интересно, что слова, обозначающие на балкарском языке «храм» и «крест» – чууана и джор, восходят к грузинским «шуанэ» – сван и «джвари» – крест.

https://karachai.ucoz.ru/publ/ist/prochee/iz_istorii_gruzino_balkarskikh_otnoshenij/17-1-0-2160

XVIII-XIX სუკუნეების მოგზაურები აღწერდნენ, რომ ბალყარეთის მთებში მიმოფანტული იყო მრავალი მცირე ზომის ეკლესია ქართულენოვანი წარწერებით, რომელთაც ბალყარელები უწოდებდნენ „ჩუანაჯორს“. თვითონ სიტყვა „ჩუანაჯორი“ ბალყარულ ენაზე ნიშნავს „სვანურ ჯვარს“ (ჩუანა-სვანი, ჯორი-ჯვარი).

https://karachai.ucoz.ru/publ/ist/prochee/iz_istorii_gruzino_balkarskikh_otnoshenij/17-1-0-2160

Взаимоотношения со Сванетией

О наличии сванского этнического компонента на северных склонах писали многие путешественники и исследователи. Балкарцы сванов называют «эбзе», а сваны балкарцев – «савиар». Языковеды отмечают, что в горах и в предгорьях Балкарии имеются ряд топонимов, которые переводятся со сванского языка. Исследователи Харадзе и Робакидзе на конференции по происхождению балкарцев и карачаевцев в своём докладе отмечали, что за этнокультурными параллелями, которые имеются между балкарцами и сванами, скрывается единая культурная область «органической частью, которой были балкарцы». Для выявления наиболее ранних свидетельств о контактах балкарцев с жителями южных склонов кавказского хребта, можно привести пример с надписи на золотом кресте из церкви в Цховати, где говорится о нападении балкарцев на грузинскую церковь в г. Цховати, что в Имеретии и пленении здесь грузинского религиозного деятеля, которая произошла примерно в XV веке. Это первое упоминание о балкарцах в документах. Впрочем, история взаимоотношений обоих народов имеет больше позитивных, мирных страниц, чем военных негативных.

В Холаме и в Безенги путешественник начала XIX века Ю. Клапрот обнаружил сванских жителей, которые разговаривали «на татарском и имеретинском языках и одевались по-имеретински». Отчасти это свидетельство подтверждается фамильными легендами некоторых фамилий – выходцев из этих обществ – Рахаевых, Холаевых, Аттоевых, Ольмезовых, Жабоевых, Махиевых, Боттаевых и других, где говорится, что их предки по каким-либо причинам покинули Сванетию или Рачу и

поселились в Балкарии. Однако, на наш взгляд, необходимо иметь в виду, что в более ранние времена, балкарцы при неблагоприятных ситуациях, как например, эпидемия, внешняя агрессия или кровная месть, часто перебирались в горную Грузию. Многие сванские и Рачинские наши информанты это подтверждали. Многие из них после стабилизации возвращались в Балкарию. Существовала и обратная миграция. Так, по посемейных списках 1886 года в Холаме проживали несколько семей под фамилией Эбзеевы, а в Баксанском ущелье жили Чаркуяновы. Балкарская пословица «Эбзени тау тыймаз» – «Свану горы не преграда», говорит об интенсивности межэтнических контактов. И сегодня, балкарцы-старики часто упоминают о людях, которые «так быстро переходили через перевалы, что хычины (пироги) горячими доставляли в Грузию».

О глубокой сванско-балкарской этногенетической общности, на мой взгляд, свидетельствует сходства в некоторых областях духовной культуры и, в частности, в охотничьей традиции. Ведь охота, наряду с собирательством, была древнейшим занятием человека. У балкарцев бог охоты называется Апсаты, у сванов Апсат. Фольклор обоих народов изображают его длиннобородым старцем, одетым в длинную серую шубу. У обоих персонажей есть дочери, которые играют важную роль в охране животного мира. Грузинская исследовательница Вирсаладзе отмечает, что более красноречиво о сванско-балкарской общности говорят фольклорные мотивы о трагедии охотника – Бийнёгера у балкарцев и Беткила у сванов. Оба охотника становятся жертвами дочерей Апсаты, из-за проклятий которых они застревают на высокой скале. К обоим на помощь приходят односельчане и в их числе возлюбленные, по просьбе которых они бросаются со скалы. Беткили и Бийнёгер погибают и в обеих версиях кончают собой протыкая себя ножницами. На мой взгляд, подобные, исключительно схожие мотивы, также говорят о едином этногенетическом субстрате обоих народов.

Большинство исследователей, говоря о ранних сванско-балкарских культурных взаимоотношениях, упоминают о башнях, которые стоят в В. Чегеме, в Безенги, Холаме, а некоторые причисляют сюда и башни в Верхней Балкарии. Действительно легенда о фамилиях Чегемских князей Балкароковых, Келеметовых, Кучуковых и Баразбиевых, гласит, что один из их родоначальников князь Ахтуган вызвал сванов и заказал им постройку этой башни для защиты от нападения кумыков, которые решили отомстить Ахтугану за то, что он насильно украл дочь Шамхала Тарковского. Легенда о башне «Акь къала» в Безенги, строительство которой традиция приписывает знатной фамилии Рахаевых и которая считается одной из древнейших балкарских фамилий, указывает о генеалогические связи со Сванетией. На стене холамской башни, обнаружены грузинские надписи, что также говорит о влиянии здесь грузинско-сванской христианской традиции. Как отмечает исследователь Баразбиев М.И., богатые балкарцы тоже иногда приглашали сванов для строительства жилых домов.

На наш взгляд, наиболее ранние и устойчивые связи между балкарцами и грузинами, возникли в двух сферах – конфессиональной и торговой. Как известно, Грузия одной из первых в мире приняла христианство, и, ещё с периода раннего средневековья, неоднократно предпринимала попытки обращения соседних с ней областей в свою религию. Следы грузинской миссионерской деятельности можно наблюдать в Дагестане, Чечне, Ингушетии, Осетии, Карачае и в Балкарии. В Балкарии к ним можно отнести многочисленные церквушки, которые видели путешественники XVIII-XIX веков в горах Балкарии. В некоторых также сохранились надписи на грузинском языке. «Наличие грузинской церкви в районе распространения сванских башен, – отмечают Р. Харадзе и А. Робакидзе – по нашему мнению, говорят в пользу тезиса о наличии на территории современной Балкарии сванских поселений, характеризующихся незавершенным ещё процессом ассимиляции, протекавшим на балкарской основе. Весьма интересно, что слова, обозначающие на балкарском языке «храм» и «крест» – чууана и джор, восходят к грузинским «шуанэ» – сван и «джвари» – крест. Во всяком случае, грузинский фактор в христианизации древней Балкарии нельзя не признать, хотя и аланы, участвовавшие в этногенезе балкарцев, тоже приняли христианство, но уже через Византию. Кроме того, имеются ряд других сходжений в названии месяцев года в балкарском и сванском календарях. Некоторая общность наблюдается и в традиционной семейной свадебной обрядности сванов и балкарцев, которую заметил ещё во второй половине XIX века английский горовосходитель Фрешфильд, указывая на обычай левирата характерной для сванов и балкарцев. Это же отмечал и М. Ковалевский, который собирал законы и обычаи горцев и который прожил несколько недель в Сванетии и в Балкарии.

Об этнокультурных контактах между балкарцами и сванами, на наш взгляд, свидетельствует и распространение среди сванов нартских сказаний, в то время как в других районах Грузии, расположенных далеко от Балкарии, они отсутствуют. Исследователь Лавров Л. И. в своих этнографических заметках отмечал, что войлочное производство в горной Грузии – результат влияния тюркского мира и в частности карачаевцев и балкарцев. О тесных сванско-балкарских связях говорят и многие старинные историко-героические песни балкарцев и карачаевцев – «Бекмырзалары», «Къайсынла», «Мызы бла Зорт», «Орусбийлары», «Эмина», «Къарча» и др. Даже в песнях, посвященным взаимным набегам, говорится о знании языков и друг друга жителями обоих народов. Некоторые песни свидетельствуют о военных союзах между владетельными фамилиями балкарцев и карачаевцев и сванов. Так, в легендарной песне о говорится, что при нападении кызылбеков, предводитель карачаевцев Къарча вызвал на помощь сванов, которые прибыв в значительном числе, прогнали агрессоров. Такие же отношения были у балкарской владетельной фамилии Урусбиевых с князьями Нижней Сванетии Дадашкелиани. Последние

активно помогали Урусбиевым в отражении нападения Атажукиных – кабардинских князей, которые стремились захватить приэльбрусье, где они могли бы устроить себе «крепкие» места, на случай иноземной агрессии. Об одном примере сванско-балкарского боевого содружества писал балкарский историк Мисост Абаев. Он отмечает, что балкарский князь Урусбиев Исмаил, узнав о том, что кабардинские князья Атажукины совместно с чегемскими князьями задумали нападение на Баксан, позвал на помощь своих родственников – сванских князей Дадашкелиани. «Родство с воинственными и сильными соседями сванетскими князьями принесло громадную пользу Урусбиевым – пишет Абаев М., – они отчасти обязаны им сохранением за собой своих владений, в те времена, когда всё зависело от силы. Чегемские и кабардинские союзники были разбиты, причём многие князья Чегема были убиты и ранены, а Атажукины спаслись бегством.

Мирные, добрососедские отношения балкарцев с княжеской Сванетией, чаще всего подкреплялись династическими браками владетельных фамилий Урусбиевых, Крымшамхаловых, Абаевых, Балкароковых и других с княжескими фамилиями Сванетии Дадашкелиани, Геловани, Гардапхадзе. Многочисленные тому примеры приводят в своей работе исследователи Баразбиев М.И. и Лайпанов К.Т.

Многие балкарские владельцы рассматривали и использовали Закавказье в качестве альтернативы Кабарде, когда отношения с Кабардой портились или если Кабарду охватывали феодальные междоусобицы, балкарцы иногда на зиму перегоняли мелкорогатый скот в Грузию, где к весне чаще всего продавали его. Более сложные отношения у балкарцев сложились с жителями Вольной Сванетии. Как свидетельствуют фольклорные предания и исторические сведения, представители мулахско-мужальского общества нападали на животноводческие стойбища балкарцев и даже на селения. О самом крупном известном набеге сванов на Чегем пишет Баразбиев М.И., когда около 300-400 человек сванов во главе со старшиной Касбулатом и его сыном, напали на чегемские коши и угнали сотни голов скота, убив и ранив нескольких человек. «Старшина Чегемского общества, лично посетивший после этого события селение Мулах, отмечал, что угнанный скот находился во всех домах селения в количестве не менее пяти штук. По его требованию он получил от помощника Лечхумского уездного начальника титулярного советника Эристова 402 головы баранов и коз, 22 головы крупного рогатого скота и одного осла. Прочий же скот был оставлен в Мулахе в качестве арендной платы за пастбища Мелешки. Этот документ примечателен тем, что и сваны и балкарцы арендовали друг у друга земли. Об этом же писал и В.Я.Тепцов. Подобные случаи были и в других обществах Балкарии. Основоположник балкарской поэзии Кязим Мечиев в своей поэме «Сары къош» (жёлтый кош), написанной на основе реальных событий описал случай, когда сваны из «Мулах – Мужала» напали на коши

безенгиевцев и угнали много скота, убив шестерых пастухов. На прошедшем в Безенги сельском сходе многие жители предлагали идти войной в Сванетию, чтобы отомстить им за смерть людей. Тем временем в Сванетии происходили интересные события. На сельском сходе здесь приняли решение передать безенгиевцам убийц и скотокрадов, которых сразу же арестовали. В Безенги решено было отправить делегацию в десять человек и связанных по рукам преступников. «Балкарцы такой же народ как мы – говорил один из старейшин села Мужал – живёт своим трудом, своим потом зарабатывает себе хлеб. Мы как два камня прислонившиеся друг другу», – сказал он. Угнанный скот также был собран и делегация отправилась в путь. Вскоре обе группы – безенгийская и сванская, встретились на перевале. Встреча была тёплой – отмечается в поэме, и по уговору сванов балкарская делегация отправилась гостить в Мужал. Здесь они были тепло приняты, и в честь их были устроен праздник. Затем их, с почестями и возвращённым скотом проводили до перевала. Примечательно, что сами скотокрады были переданы балкарцам.

Такие эксцессы всё же не были определяющими во взаимоотношениях обоих народов, т.к. мирные, добрососедские отношения были взаимовыгодными. Торговые и личные отношения у обоих народов были на довольно высоком уровне. Взаимовыгодные куначеские отношения балкарцев со сванами и рачинцами, толкали обе стороны на мирные способы разрешения подобных ситуаций.

Взаимоотношения с Рачей Имеретией

Кроме Сванетии, балкарцы издревле имели тесные контакты с другими историческими областями Грузии. Судя по материалам середины XVII века, между владельцами Балкарского общества и имеретинскими царями были устойчивые добрососедские взаимоотношения. Так, в составе делегации имеретинского царя Теймураза в Москве был балкарский владелец Артутай Айдеболов, который пробыл в Москве целый год. По другим документам 40-х гг. XVII века, отношения балкарских владельцев с имеретинскими и рачинскими князьями также были довольно тесными и стабильными. В одном из этих документов говорится, что имеретинский владетельный князь Александр приглашал русских послов в Грузию, на крещение сына балкарского владельца Айдаболова. Тот факт, что такой известный политический деятель Грузии как князь Александр имел довольно близкие отношения с балкарскими князьями, является свидетельством очень высокого статуса владетельных фамилий Айдаболовых и Абаевых. Послы Толочанов и Иевлев отмечали, что на берегу Риона (р. Риони – автор) находится «городок, который имел балкарский владелец Алибек (Абаев – авт.)». В балкарской песне «Бекмырзала, Къайсынла» говорится о том, как искали невесту Жабо-Биу и родственники говорили: «Может, нам отправиться за горы (т.е. в Рачу – авт.), к фамилии Бийнёгеровых –

знатных людей. Ведь из них получаются хорошие родственники». Может в упоминании русских послов речь идёт именно об этих самых Бийнёгеровых? Во всяком случае, мы можем здесь утверждать, что в Сванетии и в Раче периодически образовывались – балкарские диаспоры. Исследователь Волкова Н.Г. упоминает о «малкар эбзе», «бызынгы эбзе», «чегем эбзе», которые проживали за горами. Косвенным тому доказательством являются сведения Р. Харадзе и А. Робакидзе о том, что в генеалогиях сванских фамилий 6-7 поколений назад встречаются тюрско-балкарская ономастика: Мырза, Алмырза, Атмырза, Шахмырза, Бекмырза, Биймырза, Хемза, Джамбулат, Джауба, Ахым, Кучук и др. Во всяком случае то, что в Сванетии встречаются балкарские топонимы подтвердили многие информанты. Характерно, что **многие балкарские фамилии считающие себя выходцами из Сванетии** переводятся на балкарский язык – Атмырза, Шахмырза, Каракыз, Мырза, Байда, Ельмез и другие.

Тесные контакты балкарцев и сванов в сер. XIX в. привели к тому, что некоторые **сванские князья начали принимать мусульманство**, а балкарские, чтобы жениться на сванских княжнах – креститься в христианства. Одного из обращенных в ислам Дадашкелиани – Отара другие Дадашкелиани попытались лишить имения Бечо, правда безуспешно.

Наибольший импульс двусторонним отношениям придавали торговые отношения. Гильденштетдт и Клапрот в середине XVIII и в нач. XIX вв. отмечали, что их – (балкарцев) – главная торговля производится в Радча и Они в Имеретии, которые отстоят на пятьдесят пять вёрст от главного селения называемого Уллу Малкар. Такое же положение было и в течении всего XIX века. Бларамберг в 20-е гг. XIX в. отмечал, что балкарцы привозили в Они (балк. Он-къабакъ) продукцию ремесла и скот, который сбывался в местных рынках в большом количестве. Тульчинский, видный знаток балкарского быта отмечал что «главными покупателями рогатого скота (балкарского – авт.) являются имеретины Рачинского уезда Кутаисской губернии и соседняя Сванетия. Первые, почти каждый год закупают большие гурты скота и перегоняют их через перевал Штула (правильно Уштулу – авт.), вторые кроме покупки, стоят в качестве работников у горцев получают большую часть скота в виде оплаты; главным поставщиком для сванетов является – Баксанское ущелье. Н.Ф. Грабовский отмечал, что почти весь свой скот горцы (т.е. балкарцы – Дж) сбывают сванетам. Здесь же продаются излишки домашних потребности по шерсти. Интересные данные приводит М.З. Кипиани: «Сванеты находят некоторый заработок в Баксанском ущелье, и их всегда можно найти здесь сотнями. Некоторые грузинские горцы отдавали своих детей внаем на различные работы в Балкарские общества. «Рачинцы – отмечает тот же Кипиани М.З. – отдают даже своих мальчиков в услужение горцам на самых невыгодных для себя условиях. Так, например, мальчик лет десяти за семилетнюю службу получает всего около двадцати коз и по окончании

срока весьма счастливый отправляется домой. Весь интерес в данном случае заключается в том, что мальчик изучает язык и заводит знакомства и близкие отношения с карачаевцами и балкарцами – что очень важно для него, так как, опираясь на них, он впоследствии может вести торговлю. Таким образом закладывались основы для будущих межэтнических отношений, т.к. торговые и отходнические связи с балкарцами для имеретинцев и сван было жизненно важно».

По сообщению другого исследователя Тепцова В.Я., многие жители Рачи имеют торговые связи с Балкарией, открывая «свои убогие лавчонки в некоторых обществах и нанимаются в батраки к горским узденям». Многие из них, женившись на балкарках, обращались в ислам и оставались в Балкарии. Многие сванские торговцы приводили в Балкарию лошадей мегрельской и грузинской пород, грузинский щёлк, который очень высоко ценился и приобретался в основном женами и дочерьми балкарских владетельных фамилий, а также сборные и литые казаны, подковы, сушеные фрукты, металлическая посуда, грузинские керамические изделия, которые в большом количестве изготовлялись в Имеретии. Взамен они получали куски домотканой шерстяной материи, войлочные ковры, скот. Особенно в Сванетии ценились балкарские быки, которые были крупнее и мощнее сванских пород. Климат Сванетии, известный своей влажностью, а также отсутствие обширных пастбищ, не давали возможности сванским скотоводам заниматься овцеводством в больших масштабах. В связи с тем, что грузинским торговцам небезопасно было переходить перевалы с деньгами и товарами, а также тем что в горах ходили немало абреков, как сванов, так и балкарцев, многие из этих торговцев вынуждены были получать покровительство таубиев и одаривать их товарами в обмен на защиту и сопровождение. Размер такой платы – отмечает Баразбиев М.И., – определялся по имущественной состоятельности торговцев и количеству товаров у пришедших с ними купцов. В конце XIX в. самих сванов и рачинцев начинают вытеснять, приезжавшие ранее с ними грузинские евреи – «урьяла», которые оставались жить в Балкарии на постоянное жительство. Позже они прекращают поездки в Грузию и начинают привозить товар из Кабарды, закупая там его у армян и русских. Некоторые сванские купцы отправляли в Балкарию свинец и медь в обмен на шерстяные изделия балкарцев. Это отмечает Арсен Ониани, который раскрывая смысл одного сванского топонима в Раче, который связан с разработками и отправками в Балкарию свинца.

Важной статьёй в торговых отношениях двух народов была соль. О том, что балкарцы ездили за солью в Грузию известно по многим документам и литературным источникам. Этот путь был короче чем ездить к можарским озерам. Соль была необходима как для употребления в пищу, так и для скота. Благодаря торговле с Грузией в горах Балкарии появились турецкие и грузинские серебряные деньги, из которых многие балкарские мастерицы

изготавливали украшения для одежды и платков. Исследователи балкарского жилища отмечали, что многие **его компоненты имеют прямые аналогии со сванской архитектурной традицией**. Причём эти аналогии, как они отмечают, отнюдь не результат заимствований, а следствие конвергентного развития жилищно-строительной традиции, которая восходит к древнейшим этногенетическим пластам. В первую очередь это относится к расположению жилых и хозяйственных помещений под одной крышей и название некоторых компонентов хозяйственного комплекса – (Сванское гуэм), бау- хлев (Сванское лаблу).

Исследователь Асанов Ю.Н. отмечает, что эти термины имеются и у дигорцев и затрудняется соотнести их с каким-либо языком. О языковых взаимных заимствованиях нет специального исследования, хотя в своём докладе на сессии, посвященном происхождению балкарцев и карачаевцев Русудан Харадзе и Александр Робакидзе приводили некоторые примеры. В этом отношении определённый интерес представляет работа лингвиста Хабичева М.Х. Он, в частности, отмечает, что к сванскому названию хлеба «баббул» восходит карачаево-балкарское, детское обозначение хлеба «Баппу». У обоих народов, как впрочем и у дигорцев, «хлеб называют гырзын, кырдын, чыржын». Кроме того, автор приводит ряд других примеров, но думается целенаправленное исследование этого вопроса весьма перспективно и в научном отношении важно

https://karachai.ucoz.ru/publ/ist/prochee/iz_istorii_gruzino_balkarskikh_otnoshenij/17-1-0-2160

Особо отличавшихся, ведущих праведную жизнь людей называли Шонай-Адам (Синайский человек).

Особо отличавшихся, ведущих праведную жизнь людей называли Шонай-Адам (Синайский человек სინამდვილეში კი „სვანი კაცი“ ანუ ბალყარეთი პატიოსან ადამიანს ერქვა „სვანი კაცი“). Эти люди получали свое призвание и назначение блюсти туру-джашау (истинную, честную жизнь) только после того, как пребывали в Шонай-Тала в течение шести дней в месяц Тюшюр-Ай (тюркизм). (სვანური ტოპონიმები)

Очистившихся, святых людей, кроме того, называли по-тюркски **эбзе-адам7).**

(ებზე ბალყარულად ნიშნავს ქართველს, სვანს, მაგალითად სტალინს უწოდებდნენ „ებზე სტალინ“, იქაურ წმინდა, ანუ პატიოსან ადამიანს ერქვა „ებზე-ადამი“ **эбзе-адам ანუ „ქართველივით კაცი“.**

<http://www.balto-slavica.org/forum/index.php?showtopic=8751>

სვანური ნაკვალევი ბალყარეთში
Балкарцы и карачаевцы - Кавказ - Balto-Slavica

სვანური ნაკვალევი ბალყარეთში
Балкарцы и карачаевцы - Кавказ -
Balto-Slavica

Башня в сел. Чегемь.

სვანური ნაკვალევი ბალყარეთში
Балкарцы и карачаевцы

სვანური ნაკვალევი ბალყარეთში

სვანური ნაკვალევი ბალყარეთში

Балкарцы и карачаевцы – Кавказ – Balto-Slavic

<http://www.balto-slavica.org/forum/index.php?showtopic=8751&page=2>

სვანური ნაკვალევი ბალყარეთში

Безенгийское ущелье лежит в высокогорной области Кабардино Балкарии в районе, который знаменит самыми высокими Кавказскими горами. Недалеко от Безенгийского ущелья лежит Безенгийская стена Главного хребта, а также примыкающие с северной стороны хребты поменьше, которые образуют бассейн горной реки Черек.

<https://www.idempohod.com/tourism/dostoprimechatelnosty/543-bezengi>

არქიტექტურისა და ქართული კულტურის მიტაცება

მოსკოველმა მეცნიერებმა, ტიპიური ქართული საეკლესიო არქიტექტურის მქონე ნაგებობებს (ისტორიული საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში) უწოდეს იქამდე უცნობი ახალი სახელი- „ალანურ-აფხაზური წრის ტაძრები“ – „храмы алано-абхазского круга“.

იქამდე, ე.წ. „ალანური საეკლესიო არქიტექტურა“ მსოფლიოსათვის უცნობი იყო, რადგანაც ასეთი ტაძრები არც არასოდეს აგებულა.

რეალობა ადვილად ჩნდება ზოგადი სურათის დანახვისას, ზოგიერთმა გავლანიანმა რუსმა და ადგილობრივმა სეპარატისტმა მეცნიერმა ტიპიური ქართული საეკლესიო არქიტექტურით ნაგები ტაძრები ალანურად გამოაცხადა, ზედ ისტორიული საქართველოს საზღვართან, ამჟამინდელ ყარაჩაიში.

ეს მაშინ, როცა თვით ამ ტაძრებთან მცხოვრები ადგილობრივი მოსახლეობა, ვიდრე მე-20 ს. 60-იან წლებამდე, ამ ეკლესიებს-ქართულ სამყაროსთან აკავშირებდა. მაგალითად შუანას ეკლესიათან მცხოვრები სოფლელები ამ ტაძარს თამარ მეფის ნაგებად მიიჩნევდა, მტკიცებით, რომ აქ თვითონ პირადად ბრძანდებოდა თამარ მეფე, უჩვენებდნენ ტაძრის ირგვლივ კლდეებში სენაკებს, რომელნიც მათ აზრით თამარის ჯარის სადგომები იყო, ერთერთ დიდ ლოდზე თამარის ცხენის ფლოქვების ანაბეჭს აჩვენებდნენ და ამტკიცებდნენ რომ ამ ლოდზე მდგარი თამარი აქედან ლოცავდა თავის ჯარს. ანუ თვით ადგილობრივი მოსახლეობა ამ ეკლესიას ქართულ სამყაროსთან აკავშირებდა, მით უფრო რომ სახელიც კი ამ ეკლესიისა, შოანა, მათ ენაზე ნიშნავდა სვანურ ეკლესიას, ანდა სვანების ეკლესიას. მსგავსადვე სენტი და არხიზის ეკლესიები, შეიძლება ითქვას მოქვის, ლიხნის, კუმურდოს თუ სამწევრისის შემცირებული ასლებია. სახელ სენტს სვანეთის სენტთან, სვეტთან, მესტიასთან აკავშირებდნენ.

წარმოდგენები მკვეთრად შეიცვალა მოსკოველი და სეპარატისტი მეცნიერების ჩართვის შემდეგ, ამჟამად, როგორც სამეცნიერო ლიტერატურიდან ჩანს, იქაურ ექსკრსიამძღოლებს სასტიკად ეკრძალებათ თამარის სახელის ხსენება, არა თუ თამარისა, სიტყვა „ქართველიც“ არ უნდა ესმოდედ მნახველების ყურებს, ნაცვლად კი სავლდებულოა სიყვა „ალანის“ მუდმივად გამეორება ამ ეკლესიებთან დაკავშირებით.

მათი მიზანია როგორმე დააკნინონ ძველი საქართველოს კულტურული როლი ამ რეგიონში და წარმოადგინონ რომ აქაური ძეგლები მხოლოდ ბიზანტიური წარმოშობისაა.

ამათანავე მათი მიზანია არა მხოლოდ ისტორიული საქართველოს ტერიტორიები (აფხაზეთი და ცხინვალის რეგიონი) მიაკუთვნონ სეპარატისტ ოსებსა თუ აფსუებს, არამედ ქართული კულტურის მნიშვნელოვანი ნაწილი მათ შემოქმედებად გამოაცხადონ.

სახეზეა კულტურის მიტაცება ტერიტორიების მისაკუთრების კვალდაკვალ.

მაგალითად, როგორ შეიძლება ალანების არქიტექტურულ ნაღვანად გამოაცხადო მშვენიერი ტიპიური ქართული საეკლესიო არქიტექტურით ნაგები ჯვარ-გუმბათოვანი ეკლესიები არხიზ-ზელენჯუკში, სენტსა და შუანაში,

მაშინ როცა ამ ეკლესიების აგების მახლობელ საუკუნეებში კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წმიდა სინოდის აქტებში მრავალჯერაა განმარტებული, რომ ალანები მომთაბარე ხალხია, ამიტომაც მათ არ გააჩნიათ საკუთარი ქალაქები და სოფლები (რადგანაც, ზოგადად, მომთაბარეებს, არ ესაჭიროებოდათ მუდმივი საცხოვრებელი ქალაქები და სოფლები, არც აგებდნენ მათ და ამიტომ არც გაჩნდათ ისინი, ამ ფაქტს მუდმივად აღნიშნავს კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წმ. სინოდის აქტები (იხ. ქვემოთ),

ამ მიზეზის გამო, ბიზანტიის საიმპერატორო კარი იძულებული იყო ალანიის ეპიკოპოსისათვის საკათედრო ქალაქად განეჩინა ქალაქი სოტერიოპოლი, ალანიიდან ძალზე დაშორებულ, სულ სხვა ტრაპეზუნტის რეგიონში.

თუ ასე იყო, მაშინ როგორ ავხსნათ ფაქტი იმისა, რომ სვანეთისა და აფხაზეთის ჩრდილოეთით მდებარე კავკასიის ალანიაში მრავალი დიდი ნაქალაქარი და აღნიშნული, დღემდე მოღწეული ეკლესია არსებობს? ვინ პატრონობდა მათ საუკუნეთა მანძილზე ანდა ვისთვის აგებდნენ მათ? მომთაბარეებისათვის? იქნებ ეს რეგიონი ნაწილი იყო დიდი კულტურული სამყაროსი, სადაც მსგავსი და თანაც უკეთესი არქიტექტურით ნაგები ათასობით ეკლესიაა და მათ შორის უმრავლესი ჯვარ-გუბათოვანი არსებობს? ეს ქვეყანა კი საქართველოა.

გეოგრაფიულადაც კავკასიის ალანიის სამხრეთითა და დასავლეთით უშუალო მომიჯნავე აფხაზეთი და სვანეთი სავსეა ქრისტიანული კულტურული ნაღვანით, მათ შორის შესანიშნავი მოხატული ეკლესიებით და ამ ეკლესიებში ოდესღაც დაუნჯებული ქართული ხელნაწერებით, რომელთა ნაწილმა დღემდე მოაღწია, ხოლო კავკასიის ანუ მთის ალანიის მომიჯნავე ჩრდილოეთის რეგიონი თვალუწვდენელი სტეპები აუთვისებელი და ველური იყო. გეოგრაფიულ-კულტურულადაც მთის ალანია სამხრეთული ანუ ქართული კულტურის ნაწილი იყო.

კავკასიის ალანის ცივილიზაცია ერთერთი ბუნებითი ნაწილი იყო აფხაზეთ-სვანეთის ქრისტიანული ანუ ზოგადქართული ცივილიზაციისა. მათი გამიჯვნა არის ხელოვნური, მიუდგომელი მეცნიერისათვის ეს შეუძლებელიც უნდა იყოს.

მთის ანუ კავკასიის ალანიაში ქალაქებსა თუ ეკლესიებს აგებდა ის ვინც აგებდა იქვე მეზობელი აფხაზეთისა და სვანეთის ქალაქებს, სოფლებსა და ეკლესიებს, ეს იყო ადგილობრივი მოსახლეობა იმჟამად ბუნებითი ნაწილი ქართული ცივილიზაციური სამყაროსი.

საიდან ჩანს, რომ კავკასიის ანუ მთის ამ ეკლესიებსა და ქალაქებს აგებდა ქართული ცივილიზაციური სამყარო?

პასუხისათვის გავიხსენოთ კავკასიის ალანიის ანუ ე.წ. ალანიის სამეფოს დიდებულების ბიოგრაფია ამ სამეფოს არსებობისას ანუ X-XII საუკუნეებში, ვიდრე 1230 წლამდე, მონგოლთა მიერ მის დაცემამდე.

ალანიის სამეფოს ყველა ცნობილი პიროვნება ქართულ პოლიტიკურ ანდა კულტურულ სამყაროსთანაა დაკავშირებული და ზოგჯერ ქართული პოლიტიკისა და კულტურის შემოქმედიცაა.

მაგალითად ყველაზე ცნობილი დედოფალი მარიამ ალანელი, სინამდვილეში საქართველოს მეფის ბაგრატ IV-ის ქალიშვილი, მისი დედა ბორენა

ალანელი საქართველოს დედოფალი, ქართულენოვანი პოეტი ქალი, რომელიც ზრუნავდა ქართულ ეკლესია-მონასტრებზე, ბორენა დედოფალმა თავის ქალიშვილ მარიამ ალანელთან ერთად არა მხოლოდ საქართველოში, უცხოეთშიც კი დაარსა ქართული სასულიერო კერები, ერთერთი ცნობილია, იერუსალიმის სიონის უბნის მონასტერი კაპათა, ქართული მნიგნობრობის სახლოვანი კერა, მასთან დაკავშირებით ბორენა დედოფალს, ვითარცა ქართული კულტურის სფეროს სახელოვან წარმომადგენელს მოიხსენიებს ქართული ხელნაწერის „ნიგნი სინას მთის მარტვილობაზე“ გადამწერი. დედოფალი ბორენა ქარველი პოეტი ქალი იყო, რადგანაც ქართულ ენაზე წერდა.

კავკასიის ალანიიდან გამოსული მოღვაწეები ქართული კულტურის ბუნებრივი წარმომადგენლები იყვნენ. მათთვის უცნობი იყო ე.წ. ალანური საეკლესიო კულტურა, რადგანაც, ზოგადად, ასეთი კულტურა არ არსებობდა.

კავკასიის ალანიაში, მის მეზობელ სვანეთსა, აფხაზეთსა და საერთოდ, სრულიად საქართველოში ლიტერატურა, არქიტექტურა, მხატვრობა, საეკლესიო მუსიკა-გალობა და კულტურის სხვა ელემენტები – მხოლოდ ქართული და ქართულენოვანი იყო.

მიუხედავად იმისა, რომ 1032 წლიდან ანაკოფია და შესაბამისად კავკასიის ალანიაც მიტაცებული იყო ბიზნტიელების მიერ, ამ ფაქტს გავლენა არ მოუხდენია კავკასიის ალანიის სამეფო ზედაფენის ქართულ ორიენტაციაზე, ანაკოფიის ბიზნტიელთა ხელში გადასვლიდან 2 წლის შემდეგაც კი ალანიის მეფე საქართველოს სამეფო კარს უაღრესად დაუმოყვრდა, და პრინცესა ბორენა ალანელი საქართველოს დედოფლად იქცა, 1034 წელს ის ცოლად შეერთო საქართველოს მეფე ბაგრატ IV-მ.

ალანიის მეფის ურდურეს ასული ბორენა როგორც ითქვა, მუდამ ქართულენოვანი შემოქმედი და საქართველოს ეკლესიის უმაღლესი მფარველი იყო, თავის ქალიშვილ მარიამ ალანელთან ერთად.

ჩანს ბორენას ალანიაშივე ასწავლიდნენ ქართულ მნიგნობრობას, უფრო სწორად ის ამ ენით აღიზარდა, ისევე როგორც, ზოგადად, აფხაზეთისა და სვანეთის ოჯახებში ქართულენოვანი მნიგნობრობა – განათლების უმაღლეს საფეხურად მიიჩნეოდა.

ქართული ენა და კულტურა მთელი კავკასიის საზოგადოებრივ ცხოვრებასა და სოციალურ ინსტიტუტებს მოიცავდა, არა მხოლოდ კავკასიის ალანიის არსებობისას, არამედ მის შემდეგაც.

ბორენა ალანელზე უფრო ადრე, დაახლოებით 1014 წელს, კავკასიის ალანიის მეფის ასული ალდე საქართველოს დედოფალი გახდა, მას იმედი ჰქონდა რომ თავის ძეს დემეტრე უფლისწულს მამის მეფე გიორგი 1-ის გარდაცვალების შემდეგ (1027) საქართველოს სამეფო ტახტზე აიყვანდა, მაგრამ შიდადინასტიურ ომში გაიმარჯვა მისმა ძმამ ბაგრატ IV-მ, რომელიც მეფე გიორგის პირველი ცოლიდან ჰყავდა.

ანაკოფია ალდეს პირდი საკუთრება იყო, მას უშუალოდ სახმელეთო გზით უკავშირდებოდა კავკასიის ალანია, ალდეს სამშობლო.

განაწყენებულმა დედაშვილმა ანაკოფია და შესაბამისად კავკასიის ალანია აღარ დაუთმეს ბეგრატ IV-ს, და 1032/3 წელს ის გადასცეს ბიზანტიას.

შესაბამისად, საქართველოს სამეფომ ანკოფია თავისი მიმდგომი კავკასიის ალანიით დაკარგა.

ასეთი მდგომარეობა გაგრძელდა 1074 წლამდე, როდესაც საქართველომ უკანვე დაიბრუნა ბიზანტიისაგან ანაკოფია და შესაბამისად კავკასიის ალანია. ასეთი პოლიტიკური ცვლილება საფძვლად ედო საეკლესიო იურისდიქციის ცვლილებას, კერძოდ, კავკასიის ალანია 916 წლიდან 931 წლამდე ბიზანტიურ იურისდიქციაში იმყოფებოდა, ანუ მისი გაქრისტიანებიდან ვიდრე ალანთა მეფის მიერ ბიზანტიელ სასულიერო პირთ გაძევებამდე, ამის შემდეგ კავკასიის ალანია შევიდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს ანუ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში, რაც საეკლესიო ქართულენოვნებას გულისხმობს, ვიდრე 1032/3 წლამდე, აღდეს მიერ ანაკოფიის გადაცემამდე.

აი, ამ პერიოდში, ანუ 931 წლიდან ვიდრე 1032 წლამდე კავკასიის ალანიაში აფხაზთა მეფეებმა ააგეს ცნობილი ჯვარგუმბათოვანი ტაძრები, ანუ ძირითადად მე-10 საუკუნის მეორე ნახევარში.

1032/3 წლის შემდეგ კავკასიის ალანია ანაკოფიასთან ერთად კვლავ ბიზანტიურ საეკლესიო დაქვემდებარებაში აღმოჩნდა, ამის გამო ბიზანტიელებმა ხელახლა „აკურთხეს“ აღნიშნული ტაძრები, რასაც სენტის ეკლესიის ბერძნული წარწერის ცნობაც მიუთითებს მისი ხელმეორე კურთხევის შესახებ.

ბიზანტიელთა ხელში ეს ტაძრები იყო დაახლოებით 1032/3 წლიდან ვიდრე 1081 წლამდე, როცა კავკასიის ალანია, ჩვენი ვარაუდით, მარიამ ალანელის დიდი შენწევით, დაუბრუნდა ქართულ იურისდიქციას.

საიმპერატორო კარმა ადგილი მოუნაცვლა ალანიის ეპარქიას – ალანიის ეპარქია კავკასიის მთებიდან დადაადგილებულ იქნა ველის ალანიაში, ანუ მახლობლად, დონისპირეთის სტეპებში. ეპარქიის ადგილმონაცვლეობის მთავარი მიზეზი იყო ბიზანტიის იმპერიის სასტიკი დამარცხება 1071 წელს თურქ-სელჯუკებთან და ამის გამო საჭიროება იმისა, რომ საქართველოს სამეფოსათვის ბიზანტიას უკანვე დაებრუნებინა მიტაცებული ტერიტორიები, არა მხოლოდ ტაო-ბასიან-არზრუმის მიმართულებით, არამედ ანაკოფიამთის ალანიის მიმართულებითაც.

საქართველოს მეფეს გიორგი მე-2-ს, შეიძლება ითქვას, მისმა დამ, ბიზანტიის დედოფალმა უშუალოდგომლა და ამ დიდი მოვლენის აღსრულებითსათვის გამოყენებული იქნა საქართველოს მეფის დის ბიზანტიის დედოფალ მარიამ ალანელის დიდი გავლენა საიმპერატორო კარზე.

იმის შემდეგ რაც მან თავის შვილობილი ალექსი კომნენი საიმპერატორო ტახტზე აიყვანა, ეს საკითხი გადაიჭრა, ალექსი კომნენმა გამოსცა ქრისობული, რომლის ძალითაც ალანიის ეპარქიის საკათედრო ქალაქად განისაზღვრა სოტერიოპოლი ტრაპეზუნტთან ახლოს ლაზიკაში, რადგანაც ალანიის ეპარქიის ახლი ტერიტორია ეკუთვნოდა მომტაბარე ალანებს, რომელთაც არ გააჩნდათ ქალაქები ათავინთი მწყემსური ვცოვრების გამო. დაახლოებით 1081 წლიდან კავკასიის ალანია მიწანყალი მუდმივად საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა მის განარმარტებამდე და შემდეგ გამუსულმებამდე, სტეპებიდან იქ შემოსული ტომების გამო.

კულტურის ერთიანობის გამო ქართული და ალანური სამეფო ოჯახები შექცერნილი და შერწყმული იყო, ამის გამო უცნობია რომ რაიმე სახის კონ-

ფლიქტი ყოფილიყო საქართველოს სახელმწიფოსა და კავკასიის ალანიას შორის, პირიქით, კავკასიის ალანია ქართული სამყაროს ბუნებითი ნაწილი გახდა, ვიდრე მონღოლების შემოსევამდე.

ზოგადად მონღოლების შემოსევას ემსხვერპლა დონისპირეთის ანუ ველის ალანია, აქაური ალანები თურქულენოვანი ხალხი უნდა ყოფილიყო, რაზედაც მიყთითებენ არაბული და ასევე ქართული წყაროებიც, რომელიც ოსების წინაპრებს ხაზართა წინაპრებთან აკავშირებდა.

ეს ხალხი იქცა მსხვერპლად მონღოლებისა, მაგრამ იმავე მონღოლებამ ჩანს შუა აზიის სტეპებიდან შემოიყვანეს სულ სხვა წარმოშობის ალანები ანუ ქართულად ოსები, რომელთანაც წინააღმდეგობას და კონფლიქტებს აღწერენ მატიაწეები.

მაშასადამე, მონღოლების ეპოქაში გამოიკვეთა ორი სხვადასხვა წარმოშობის ოს-ალანები, პირველები იყვნენ მონღოლების დაუძინებელი მტრები, თურქულენოვანი ხალხი, რომელნიც ემსხვერპლნენ მონღოლებთან წინააღმდეგობას, მეორე ტიპის ალანები, ჩანს იყო ირანულენოვანი შუააზიელი მომთაბარეები, მონღოლების მეგობრები, მათ მონღოლები იყენებდნენ დაპყრობილი ტერიტორიების ასათვისებლად, ანუ იმის შემდეგ რაც მონღოლები რომელიმე ოლქს დაიპყრობდნენ, ისინი გადადიოდნენ სხვა ოლქების დასაპყრობად, ხოლო დაპყრობილ ოლქში აბატონებდნენ ამ თავის მომხრე ალანებს, მათ ევალებოდა დაპყრობილი ტომების სრული დამორჩილება.

ასეთი ოს-ალანები ჩაასახლეს მონღოლებმა ჩერქეზეთის მხარეს, ასევე საქართველოშიც. საქართველოდან ისინი გიორგი ბრწყინვალემ გააძევა, ხოლო ჩრდილო კავკასიის დვალეთსა და დიგორში მათ ფეხი მტკიცედ მოიკიდეს, გაბატონდნენ აქ და მოახდინეს დვალეებისა და სვანი დიგორელების ასიმილაცია-გაოსება. დვალეთის საკითხს კარგად იხილავს ვახუშტი ბატონიშვილი.

კავკასიის ალანიის სამეფო ოჯახიდან იყო ზემოთაღნიშნული ბორენა, ბაგრატ IV (1027-1072) მეუღლე და საქართველოს მეფის გიორგი II -ის (1054-1112) დედა და დავით აღმაშენებლის ბებია. ის იყო ალანთა მეფის ურდურეს ქალიშვილი, დორლოელის დაი.

ხოლო მარიამი ქართული საეკლესიო კულტურისათვის მზრუნველი მოღვაწე ათონის მტაზე თუ წმიდა მინაზე.

მეორე ოსი დედოფალი აღდე საქართველოს მეფის გიორგი 1-ის მეუღლე იყო, ხოლო ბურდუხანი- თამარ მეფის დედა, თუ არას ვიტყვით ასევე საქართველოს სახელმწიფოსათვის თავდადებულ თამარის მეუღლე დავით სოსლანზე.

„წარავლინა სარწმუნო კაცები, მოუხმო ყივჩაღებს. ყივჩაღებმა სიხარულით მიიღეს მონვევა, მაგრამ ითხოვეს ოსებისაგან მშვიდობის გზა. ამისათვის წაბრძანდა მეფე ოსეთში, თან წაიყვანა გიორგი ჭყონდიდელი – მწიგნობართუხუცესი, კაცი სრული სულისა და ხორცის ყოველი სიკეთით, თანააღზრდილი, ყოველი საქმის და ღვანწლის თანაგამკაფველი.

შევიდა ოსეთში, შემოეგებნენ ოსეთის მეფეები და მათი მთავრები, როგორც მონები დადგნენ მის წინაშე. აიყვანეს ორივე მხრიდან მძევლები – ოსებიდან და ყივჩაღებიდან და ასე ადვილად შეარიგა ორივე ტომი. ჩამოაგ-

დო მათ შორის სიყვარული და მშვიდობა. აილო დარიალის, ოსეთის კარის და კავკასიის მთის ციხეები. შექმნა გზა მშვიდობისა. გამოიყვანა ყიფჩაღთა დიდი სიმრავლე“.

<http://www.nplg.gov.ge/greenstone3/library/collection/patriarc/document/>

კავკასიის ალანიის ზედა ფენის კულტურა და ენა ქართული იყო, რასაც მოყვანილი მაგალითიც აჩვენებს, არავითარი ოსური ლიტერატურა ანდა ალანური საეკლესიო არქიტექტურა არ არსებობდა ისტორიულად, ის ახლახან ჩვენს თვალწინ „ჩამოაყალიბეს“ მოსკოველმა და სეპარატისტმა მეცნიერებმა.

ამ ფონზე ცინიკური გავლენიანი რუსი მეცნიერების ის გამოკვლევები, რომელნიც კავკასიის ალანიის საეკლესიო წარსულს სეეხება და ამ დროს ისინი ცდილობენ სიტყვა „ქართველიც „ კი არ ახსენონს, და იძულებულები არიან მის ნაცვლად „ზაკავკაზიელს“ წერენ.

მაგალითად, ერთი მკვლევარი წერს – Считается, что эти сооружения «обнаруживают явные связи с восточновизантийским (малоазийским) зодчеством», но при этом не исключается и причастность мастеров к закавказской (სიტყვა ქართველს არ ხმარობს) традиции (Кузнецов, 1977, с. 115-116; Перфильева, 1992, с. 200).

ალანიის ამ მკვლევართა შორის სახლოვნად თვლება ბატონი კუზნეცოვი, რომელიც ფაქტობრივ სეცდომებს უშვებს, მაგალითად ამარიამ ალანელი მიაჩნია ოსთა მეფე დორგოლელის შვილად და წერს –

„– Сам он (Дургулель Великий) был женат на Борене, дочери грузинского царя. А дочь Дургулеля и Борены Мария была замужем за двумя византийскими императорами. Она была какой-то ослепительной красавицей, ее так и называли в письменных источниках – Мария Аланская. Она даже упоминается в византийской книге «Алексиада». Вот такой была Алания в XI веке. Тогда же там искали возможность создать свою письменность – на основе греческого алфавита. Вот если бы они создали письменность и она у них прижилась... Там, где появляется письменность, варвар кончается – начинается цивилизация! Подробно на сайте Это Кавказ:

<https://etokavkaz.ru/istoriya/tainy-alanskogo-tcarstva>

ეს რუსი მკვლევარები არ იცნობენ ქართულ ლიტერატურას, საისტორიო წყაროებს, კულტურას, რომლის ცოდნის გარეშეც შეუძლებელია კავკასიის ალანიის კულტურის ისტორიის გამოკვლევა.

Владимиров отмечал, что кресты «носят следы многочисленных поновлений». На самом деле, их частично перекрывает побелка с росписью следующего этапа. (სენტი სულ მცირე ოთხჯერ მოიხატა, ალანები უკვე გამქრალი ხალხი იყო, მაშ ვინ ხატავდა Исследователь опубликовал прориси крестов, отличающихся друг от друга по форме и декорации (Владимиров, 1902, с. 11, рис. 8). Видимо, это ошибка – судя по сохранившимся фрагментам, оба изображения совершенно идентичны. Подобные богато украшенные «триумфальные» кресты (т.н. cruces gemmatae) на характерном трехступенчатом монументальном основании

являются распространенным мотивом в византийском искусстве начиная с доиконоборческих времен.

К первому этапу декорации относится и строительная надпись (см. ниже), датирующая как сам храм, так и первый слой росписи. Забегая вперед, укажем, что этот первый слой относится к 965 г.

ეს დათარიღება არასწორია, უნდა იყოს 1080-იანი წლები, რადგანაც სენტი ბიზანტიელთა ხელში იყო 916-931 და 1032-1074/80 წლებში, ხოლო 932-1031 წლებში ის იყო აფხაზ მეფეთა ანუ აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში, ეს იურისდიქცია დაირღვა 1032 წელს ალდე დედოფლის ლალატის შედეგად, როცა მან ანაკოფია და შესაბამისად კავკასიის ალანია ბიზანტიელებს გადასცა და ქართული იურისდიქცია აღსდა 1074 წელს ანაკოფიაში და ტანდათანობით კავკასიის ალანიაში. ამ ფაქტმა ბიზანტიის მმართველობაში წამოჭრა საკითხი, რომ ადგილი მოენაცვლებინათ ტავიანთი ალანის ეპარქიისათვის და გადაეტენათ ის დონის სტეპებში, სადაც მომთაბარეობდნენ ბიზანტიური ორიენტაციის ალანები, პრობლემას ქმნიდა ის საკითხი, რომ ალანის ეპარქიის იერარქისათვის დონის ალანიაშიარ გამოიძებნა ქალაქი კათედრისათვის, რადგანაც იქაური ალანები მომთაბარეული ცხოვრების გამო აქ არ არესობოდა ქალაქები, ამიტომაც ბიზანტიის საიმპერატორო კარზე გადაწყვიტეს ალანის იერარქისათვის საკათედრო ქალაქად გამოიყოთ სულ სხვა რეგიონში მდებარე სოტერიოპოლი, ტრაპეზუნტის რეგიონისი, ლაზიკაში.

სავარაუდოდ 1081 წლისათვის ალანის ეპარქიას ადგილი მოუნაცვლეს და კონსტანტინოპოლმა თავისი ალანის ეპარქია აქედან გადაიტანა დონის სტეპებში, რასაც კონსტანტინოპოლის სინოდის აქტებიც მიუთითებს.

1080-იანი წლებიდან ვიდრე თემურ ლენგის შემოსევამდე და მის შემდეგც მე-18 საუკუნეშიც კი სენტი მოქმედი ეკლესია იყო არა ალანებისათვის არამედ აქ მცხოვრები სვანებისათვის, რომელთა საეკლესიო ენა ყოველთვის ქართული იყო. ანუ ის აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში შედიოდა მე-11 საუკუნიდან.

სესაბამისად სენტის ეკლესია აიგო პირველ პერიოდში ანუ 931-1032 წლებში, აფხაზ მეფეთა მიერ, .

ამ შუალედში, ანუ მე-10 საუკუნის მეორე ნახევრშია აგებული აფხაზეთში მოქვის ტაძარი, რომელიც ააგო აფხაზთა მეფე ლეონ მე-3-მ დაახლოებით 957-969 წლებში.

შესაბამისად მისი სტილი არის ტიპიური ქართული ჯვარ-გუმბათოვანი, ასეთი სტილის ეკლესიები საქართველოში ასეულობიტაა, ხოლო ბიზანტიაში თითებზეა ჩამოსათვლელი. ამის მიუხედავად მოსკოველი მეცნერებმა მთელ მსოფლიოში მტკიცედ დანერგეს მოსაზრება, რომ კავკასიის ალანის ეკლესიები თითქოსდა განსაკუთრებული ე.წ. ალანურ-აფხაზური არქიტექტურითაა ნაგები, მაშინ როცა აფხაზეთი საეკლესიო არქიტექტურა ტიპიური ქართულია, და ის არქიტექტურა, რომელსაც ამჟამად აფხაზურად მოიხსენებენ სწორედ თვითონვე წარმოადგენს ტიპიურ ქართულ არქიტექტურას.

სენტი, იმის შემდეგ რაც ის ააგეს აფხაზთა მეფეებმა ჩანს არ იყო მონასტრული, როდესაც ის 1031/2 წლიდან გადავიდა ბიზანტიურ იურისდიქციაში,

შესაბამისად აქაურ ალანიის ეპარქიაში ბერძნულენოვანი ღვთისმსახურება გაჩაღდა, ვიდრე 1074 წლამდე, ვიდრე ანაკოფიის საქართველოს სამეფო-ში დაუბრუნებამდე. ანაკოფიის ბიზანტიელთაგან გათავისუფლების შემდეგ დადგა საკითხი, რათა კავკასიის ალანია კვლავ დაბრუნებოდა ქართული ეკლესიის წიაღს, ანუ აფხაზეთის საკათალიკოსოს. ამ დროისთვის ბიზანტიის გავლენა კავკასიის ალანიაში სრულიად მინიმალური იყო, ის ბიზანტიას ანაკოფიის მეშვეობით უკავშირდებოდა. ბიზანტიისათვის ნათელი გახდა, რომ შექმნილი პოლიტიკური ვითარების გამო, როცა ის სასტიკად დამარცხდა თურქ-სელჯუკებთან ომებში, უმჯობესი იყო კავკასიაში ჰყოლოდა ძლიერი მოკავშირე საქართველოს სამეფოს სახით, კერძოდ კავკასიის ალანია ბიზანტიამ ეკლესიურადაც დათმო, მან გადაწყვიტა, რომ კავკასიაში კვლავ შეენრჩუნებინა ალანის ეპარქია, მაგრამ არა კავკასიის ალანიაში, არამედ დონისპირეთის ალანიაში, კერძოდ რეგიონში აზოვისზღვისპირას, დონის სტეპებში, ყირიმის აღმოსავლეთის მიმართულებით. ამ დროისათვის ბიზანტიის საიმპერატორო ტახტზე გავლენიანი პოლიტიკოსის მარიამ ალანელის ხელშეწყობით ავიდა ალექსი კომნენი. მისი ქრისობულით ალანიის ეპისკოპოსის საკათედრო ქალაქად დადგენილი იქნა სოტერიოპოლი.

დასკვნა

1071 წელს მანასკერტის ბძოლაში თურქ სელჯუკებთან ბიზანტიის არმიის დამარცხებამ მთლიანად შეცვალა კონსტანტინოპოლის სამეფო კარის დამოკიდებულება საქართველოს სახელმწიფოს მიმართ.

თუ იქამდე თითქმის ნახევარი საუკუნით ადრე, ბასილი ბულგართმმუსვრელი იმპერიის უზარმაზარი ლაშქრით შემოესია საქართველოს და ჩამოაჭრა მნიშვნელოვანი მიწანყალი, სადაც თავისი სამხედრო-ადმინისტრაციული ოლქი „ბერის თემი“ დაარსა, ახლა უკვე, 1074 წელს ბიზანტიამ უკანვე დააბრუნა აღნიშნული თემის ნაწილი, ასევე მიტაცებული დიდი ციხე-სიმაგრეები და ციხე-ქალაქები, მათ შორის აფხაზეთში ანაკოფიის ციხექალაქი.

სამეფოს უდიდესი და ყველაზე მნიშვნელოვანი ანაკოფიის ციხექალაქი საქართველოსაგან ბიზანტიის იმპერიამ მიიტაცა 1032 წელს მეფე გიორგი 1-ის ქვრივის აღდე ალანელის ღალატის შემდეგ.

კავკასიის ალანია, რომლის მეფის ქალიშვილიც იყო საქართველოს ქვრივი დედოფალი, უშუალოდ ემიჯნებოდა ანაკოფიის მიწანყალს.

ვახუშტი ბატონიშვილის სიტყვით „ანაკოფია ალანითურთ“ ერთიან ადმინისტრაციულ ოლქს წარმოადგენდა და შედიოდა ცხუმის საერისთავოს შემადგენლობაში.

ზოგადად ალანები მრავალრიცხოვანი, სხვადასხვა წარმოშობისა და ენის მქონე ტომების კონგლომერატს ერქვა. ისინი ვრცელ მიწანყალზე ალტაიდან ვიდრე დუნაისპირეთამდე იყვნენ განსახლებულნი ერმანეთისაგან დამოუკიდებელი ჯგუფების სახით, მათ შორის კავკასიაშიც.

მე-6 ს.-ში, ლაზიკისათვის ბიზანტია სპარსეთის ომების დროს, მეზობლი ალანების რაზმები ბიზანტიელებმა მიიმხრეს და სპარსელებთან ომებში იყენებდნენ დასავლეთ საქართველოში.

ამდროს ალანებმა ზოგიერთი ციხესიმაგრე დაიჭირეს, მაგრამ ხაზართა გაძლიერების შემდეგ მე-7 ს.-დან მათი დატოვება მოუხდათ, მაგრამ VIII-X სს.-ში მინანყალს ანაკოფიის მთებთან მათი სახელი შემორჩა და მას ქართულ წყაროებში ალანია, ანუ „ანაკოფია ალანითურთ“ ერქვა, საზოგადოდა კი „კავკასიის ალანია“ უწოდებდნენ. აღსანიშნავია, რომ ამ ოლქიდან გამოუსული ყველა მნიშვნელოვანი პირი საქართველოს მოღვაწეები იყვნენ, მათ შორის ქართული ეკლესიისათვის თავგამოდებული მოღვაწე ბიზანტიის დედოფლის მართა-მარიამის, იგივე მარიამ ალანელის დედა ბორენა დედოფალი, ქართულენოვანი პოეტი ქალი, დავით სოსლანის დიდედა ალდე – საქართველოს დედოფალი და სხვანი.

კავკასიის ალანია მოიცავდა ცნობილი ტაძრების არხიზ-ზელენჯუკის, სენტისა და შოანას მიმდებარე მინანყალს, აქ გადიოდა საერთაშორისო ე.წ. აბრეშუმის გზა, რომელის უმთავრეს პუნქტსა და საზღვაო პორტს წარმოადგენდა ანაკოფიის ციხე-ქალაქი, რომელიც ბიზანტიას ზღვით უკავშირდებოდა.

საერთაშორისო სავაჭრო გზითა და საზღვაო პორტით გამდიდრებული ეს რეგიონი (ანაკოფია-ალანითურთ), მუდამ ბიზანტიის დაინტერესების სფეროს წარმოადგენდა. ამიტომაც სადავო იყო საქართველოს სახელმწიფოსთან.

როგორც აღინიშნა, 1074 წლის შემდეგ, რაც საქართველომ ბიზანტიისაგან უკანვე დაიბრუნა ანაკოფია, „კავკასიის ალანიის“ პოლიტიკური ბედიც გადანყვეტილი იყო, ისიც, როგორც ვახუშტი თავისი წიგნის საგანგებო თავში „ალანთათვის“ აღნიშნავს, „გაისაკუთრეს საქართველოს მეფებმა“.

ამის შემდეგ, არა თუ კავკასიის ალანია, არამედ, სხვა უფრო ვრცელი ჩრდილოკავკასური ოსური ოლქები თავიანთი „მეფეებითა და მთავრებით“, როგორც „დავით აღმაშენებლის ცხოვრება“ აღნიშნავს, სრულებით ემორჩლებოდნენ საქართველოს მეფეს.

დავით აღმაშენებელი იყო ბიზანტიის სახელოვანი დედოფლის მართა-მარიამის იგივე მარიამ ალანელის ძმის შვილი, სწორედ მართა-მარიამის ბიზანტიაში დედოფლობის დროს დაიბრუნა საქართველომ ანაკოფია. მარტივად თუ ვიტყვით, ბიზანტიის გავლენიანმა დედოფალმა თავის ძმას, საქართველოს მეფე გიორგი მე-2-ს დაუბრუნა დიდი ციხე-ქალაქი.

1065 წელს იმპერატორმა კონსტანტინე დუკამ (1059–1067) მართა უფლისწული საქართველოლს მეფეს ბაგრატ IV (1020–1072) თავისი ძის, მიხეილის საცოლედ სთხოვა. ქორწინების შემდეგ მართას მარიამი დაარქვეს. 1074 წელს წყვილს მემკვიდრე, კონსტანტინე დუკასი-პორფიროგენეტი შეეძინა.

1078 წელს იმპერატორი მიხეილ დუკა პარაპინაკი აიძულეს ბერად აღკვეცილიყო და იმპერატორად ნიკიფორე III ბოტანიატე (1078–1083) გამოაცხადეს. მარიამი ბოტანიატეს ცოლად გაჰყვა იმ პირობით, რომ კონსტანტინეს ტახტის მემკვიდრედ გამოაცხადებდა. იმპერატორი დაჰპირდა, მაგრამ შემდეგ სიტყვა არ შეასრულა.

1081 წელს ალექსი კომნენოსმა, დედოფალ მარიაშის დახმარებით, ტახტიდან ჩამოაგდო პირობის დამრღვევი ნიკიფორე ბოტანიატე და გამეფდა. ალექსი კომნენოსი დედოფალმა იშვილა იმ პირობით, რომ მის ვაჟს, კონსტანტინეს თანამშრომლობად გამოაცხადებდა. ალექსიმ, პირობისამებრ, მართლაც მიიწვია მარიაშის შვილი თანამმართველად (1081–1092 წწ.), გარდა ამისა, თავისი ასული ანა მიათხოვა და ტახტის მემკვიდრედაც გამოაცხადა. მაგრამ მას შემდეგ, რაც კომნენოსს ვაჟი – მემკვიდრე შეეძინა, კონსტანტინე მეუღლეს გააშორეს და საიმპერატორო პატივს ჩამოაშორეს. მხოლოდ 1096 წელს, როცა კონსტანტინე დუკასი-პორფიროგენეტი გარდაიცვალა, ბიზანტიის დედოფალმა მართა-მარიაშმა პოლიტიკური ცხოვრება დაასრულა.

შესაძლოა ანაკოფიის ციხე-ქალაქის გათხრისას არქეოლოგთა მიერ ნაპოვნი ბეჭედის წარწერა „ეკსუსიოკრატორი ალანიისა კონსტანტინე“ ეკუთვნოდეს კონსტანტინე დუკასს, მარიამ ალანელის შვილს.

ჩვენი მოსაზრებით, მარიამ ალანელს, ისევე, როგორც მის დედასა და დიდ ბებიას ალდე ალანელს კავკასიის ალანიში ეკუთვნოდათ გარკვეული ქალაქები და ციხესიმაგრეები, მათ შორის ანაკოფიაც ან მისი ერთი ნაწილი, ჩანს ამ ფაქტის გამო უწოდეს მარიამ-მართას-„ალანელი“ და ამის საფუძველზე მარიამ ალანელს უნდა ჰქონოდა წოდება ეკსუსიოკრატორი, ხოლო მის შვილს -კონსტანტინეს, ვითარცა მის მემკვიდრეს – ალანიის ეკსუსიოკრატორის წოდება.

„в нижних слоях завалов и обрушений башни были обнаружены византийские фоллисы, фрагменты моливдовулов, милиарисий Константина IX Мономаха (1042–1055), милиарисий Константина X и Евдокии (1059–1067), серебряные подражания куфическим дирхемам, а также медная вислая печать с именем и титулом **эксусиократора Алании Константина**“, [Vyzantiyskaia_moneta_v_Srednem_Podneprovje_ros.pdf](#)

ჩვენი მოსაზრებით, აღნიშნულის გამო, ამ წოდებით (ეკსუსიოკრატორი, ალანიის ეკსუსიოკრატორი) არის მოხსენებული სენტის ტაძრის წარწერაში მარიამ ალანელი და მისი შვილი კონსტანტინე. ხოლო ამ წარწერაში ნახსენები ნიკიფორე ბასილევსი არის არა ნიკიფორე ფოკა, როგორც ამჟამად მიიჩნევა, არამედ იმპერატორი ნიკიფორე ბოტინატი, მეუღლე მარიამ ალანელი-სა,

ἐπὶ βασιλείας
 Νηκηφώρου, Βασιλείου] καὶ [Κωνσταντίνου
 καὶ Δα(σὶ)δ ἔξουσι(α)κράτο(ρ)ς [Αλανίας
 καὶ(αὶ) Μαρίας ἔξουσι(η)ακρά(ρ)ο(ρ)ιστο(υ)ς

მაშასადამე, სენტის ტაძარში, ჩვენი კვლევით გვაქვს წარწერა ბიზანტიის დიდი დედოფლის მარიამ ალანელის, საქართველოს მეფის ასულის, მოხსენიებით.

აღსანიშნავია, რომ რუსი მეცნიერის ლავროვის კვლევით, აღნიშნული მიწაწყალი, ანუ კავკასიის ალანია თავისი ცნობილი სენტის, შოანასა და ზელენჯუკის ტაძრებით XIII-XVIII საუკუნეებში დასახლებული იყო არა ალანებით, არამედ სვანური მოსახლეობით ანუ საქართველოს ეკლესიის ყველაზე

ერთგული მრევლით. სავანები საუკუნეთა მანძილზე უვლიდნენ და პატრონობდნენ სენტის, შოანასა და არხიზ-ზელენჯუკის ტაძრებს. ამ მოვლა-პატრონობის შედეგი იყო ის, რომ რუსულმა ხელისუფლებამ მე-19 საუკუნეში თითქმის უვნებელი სახით ჩაიბარა ეს შესანიშნავად შემონახული ტაძრები ფაქტობრივად მთელი სახურავებით, გუმბათებითა და ფრესკებით. სამწუხაროდ, ისინი ამის შემდეგ ძლიერ განადგურდნენ ან სახე იცვალეს.

17.11.2022

„ოდეს აბრაჰამს ესტუმრა სამეზაი წმიდაი“ – ლიხნის ფრესკაზე ქართული წარწერა, აქვეა .ლიხნის ტაძრის ფრესკული ქართული წარწერა, რომელიც მოგვითხრობს 1066 წელს ჰალეის კომეტის გამოჩენის შესახებ: „ქ. კურთხეულ ხარ, ღმერთო, ყოვლად ყოველსა შინა. ესე იქმნა დასაბამითგან წელთა ხქმთ, ქორონიკონსა სჰჲ, მეფობასა ბაგრატ გიორგის ძისასა ინდიკტიონსა ლჰ, აპრილსა თუესა, ვარსკულავი გამოჩნდა, რომელ მისსა წიაღსა აღმოივლიდის და წინა მისსა, ვითარცა შარავანდი დიდი, მოკიდებით მასვეა. ესე იქმნა ბზობითგან აღვსებამდის“. ლიხნის ტაძრის ამ წარწერაში მოხსენიებული მეფე ბაგრატ გიორგის ძე არის ბაგრატ IV (1027-1072 წწ.).

http://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php/ლიხნის_ტაძარი

სამწვერისი

სენტის ტაძარი -სამწვერისის ასლი Церковь Самцевриси. Надпись из церкви упоминает Константина III.
Сентинский храм, вид сверху. Май 2018г.

სენტის ტაძარი Сентинский храм. Алтарь. Май 2018г.

სენტის ტაძარი Сентинский храм, Нижняя Теберда
Подробнее на сайте Это Кавказ:
<https://etokavkaz.ru/istoriya/tainy-alanskogo-tcarstva>

საბოლოო დასკვნა

1. კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქიაში არასოდეს შედიოდა ჩრდილო ოსეთი, მით უმეტეს სამაჩაბლო, ისინი ისტორიულად საქართველოს საპატრიარქოს იურისდიქციაში შედიოდნენ (რასაც, წერილობითი წყაროების გარდა, მიუთითებს ჩრდილო ოსეთის ყველა ისტორიულ ეკლესიასა და სალოცავში ქართულენოვანი წარწერები, სხვა უხვ მასალასთან ერთად, მით უფრო სამაჩაბლოში), შესაბამისად მათი გამოცხადება ალანიად, მხოლოდ პოლიტიკურ მიზანს ემსახურება, რათა სამაჩაბლო განაშორონ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციისაგან.

2. ამჟამად ყარაჩაიში მდებარე ცნობილი ქართული სტილის ჯვარგუმბათოვანი ეკლესიები არხიზ-ზელენჯუკში, სენტი და შოანა (განსაკუთრებით 1074 -1080 წლის შემდეგ) შედიოდნენ არა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქიის იურისდიქციაში, არამედ საქართველოს საპატრიარქოს აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში, ისინი მოქმედნი იყვნენ შუა საუკუნეებშიც, რეალურად, ისინი ჩრდილო კავკასიის სვანეთში მდებარეობდნენ, 18 საუკუნეშიც კი, გერმანელმა მეცნიერმა რეინეგსმა დააფიქსირა, რომ მის დროს შოანას ანუ სვანების ეკლესიაში ღვთისმსახურება აღესრულებოდა (შესაბამისად, ქართულენოვანი ლიტურგიით, აქედან რეინეგსმა რამდენიმე წიგნი სამშობლოში წაიღო).

3. კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქია მდებარეობდა არა კავკასიის ალანიაში, არამედ დონისპირეთის სტეპების ალანიაში, ამის შეასხებ მიუთითებს როგორც კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს 1347 წლის აქტი, ასევე ალანიის ეპისკოპოს თეოდორეს წერილი კონსტანტინოპოლის პატრიარქისადმი.

4. ალანები დიდი მრავალტომიანი ხალხი იყო, არსებობდნენ როგორც თურქულენოვანი, ასევე ირანულენოვანი ალანები. წყაროებიდან არ ჩანს, რომ მონღოლებამდელი კავკასიის ალანები ირანულენოვნი ხალხი იყო, პირიქით, არაბი ისტორიკოსის აბულფედასა და ასევე, ალ-დიმაშკის ცნობებით ისინი თურქულენოვანი ქრისტიანები იყვნენ, <http://www.blagos.ru/stranitsy-istorii-1981/item/233-mixail-mamiev-kandidat-istoricheskix-nauk-pismennye-istochniki-o-pravoslavnom-xristianstve-v-srednevekovoj-alanii?tmpl=component&prin=>. ამიტომაც არსებობს ყარაჩაელთა და ბალყარელთა განცხადებები, რომ სწორედ ისინი არიან მემკვიდრენი ისტორიული კავკასიელი ალანებისა, თურქულენოვან ალანებს მტრობდნენ და სასტიკად ებრძოდნენ მონღოლები და ისინი გააქრეს კიდეც, ხოლო ირანულენოვნი ალან-ოსები ვითარცა მოკავშირეები თან შემოყვნი მონღოლებს კავკასიაში მე-13, მე-14 საუკუნეებში.

მოკავშირეობის გამო მონღოლებმა ირანულენოვან ოსებს საბატონოდ გადასცეს ქართული ოლქი დვალეთი (ჩრდილო კავკასიაში), ვახუშტის დროს ქრისტიანი დვალეები საბოლოოდ ჯერ ჯიდევ არ იყვნენ ასიმილირებულნი ოსებში. დვალეების საბოლოო ასიმილაცია ოსებში მოხდა მე-19 და მე-20 საუკუნეებში.

მაშასადამე სულ სხვა ეთნოსი და სულ სხვა ხალხი იყო მონღოლებმდე-ლი ალან-ოსები და სულ სხვა ხალხია მონღოლების შემდეგ მოხსენიებული ალან-ოსები. მონღოლებამდელი ალანები (ოსები) ანუ კავკასიისა და დონის-პირეთის ალანები – უფრო თურქულენოვანი ხალხი იყო და ისინი გაქრნენ, ხოლო მონღოლების მიერ შუააზიიდან კავკასიაში შემოყვანილი ალანები (ოსები) – ირანულენოვანია. უფრო ზუსტად, მონღოლების შემდეგ შუა აზიიდან შემოყვანილი ნომადებით დასახლდა გაუკაცრიელებული ყოფილი დონისპირეთის ალანია (ოსეთი), ამ სახელის მქონე ტერიტორიაზე მომთაბარე ახალ მოსახლეობასავც ტერიტორიის სახელის მიხედვით ალანები ანუ ოსები უწოდეს, მას ჩერქეზეთის ოსეთს ანუ „ახლ ოსეთს“ უწოდებს ვახუშტი, „ძველი ოსეთი“ კი მისთვის იყო დონისპირეთის სტეპების მიწაწყალი.

5. რადგანაც, სამხრეთ და ჩრდილოეთ ოსეთს არაფერი აკავშირებდათ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქიასთან, ამიტომაც პრეზიდენტ პუტინის მიერ გამოცემული ბრძანებულება ალანების გაქრისტიანების 1100 წლისთავთან დაკავშირებით, არ უნდა დაუკავშირდეს ჩრდილო ოსეთს, მით უმეტეს სამაჩაბლოს.

6. სენტის ტაძარის ბერძნულ წარწერაში მოხსენებულია არა იმპერატორი ნიკიფორე ფოკა, როგორც ამჟამადაა მიჩნეული, არამედ იმპერატორი ნიკიფორე ბოტინატი, ასევე მისი მეუღლე მარიამ ალანელი ეკსუსიოკრატორის წოდებით, და ამ უკანასკნელის შვილი კონსტანტინე დუკა ალანიის ეკსუსიოკრატორის წოდებით.

ἐπὶ βασιλείας

Νηκίφωρος, Βασιλείου καὶ [Κωνσταντίνου

καὶ Δα(ν)ῆ ἐξουσιαρχάτορος] [Ἀλανίας

καὶ) Μαρίας ἐξουσι[η]αρχάτ[ο]ρισσης

მაშასადამე, სენტის ტაძარში, ჩვენი კვლევით, გვაქვს წარწერა ბიზანტიის დედოფალ მარიამ ალანელის, საქართველოს მეფის ასულის, მოხსენიებით.

სარჩევი

წინასიტყვაობა	3
შესავალი.....	8

თავი I. კავკასიის ალანია

აფხაზეთის „ალანია“	12
კავკასიის ალანიისა და აფხაზეთის ურთიერთობა.....	24
„კავკასიის ალანია“ ცხუმის საერისთავოს შემადგენლობაში (აფხაზთა საერისთავოს საზღვრები აფხაზთა სამეფოში).....	29
ბიჭვინთის კათედრა აფხაზეთის (კავკასიის) ალანიის საზღვართან	38
კავკასიის ალანია აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში (ილიჩევსკის არქეოლოგიური აღმოჩენის მიხედვით)	41
ქართველი მეფის ალანი მეუღლე	42
„ალანთა ქვეყანა, რომელ არს აფხაზეთი“	43
თურქულენოვანი ქრისტიანი ალანები (აბულფედა და „ქართლის ცხოვრება“ ალანებისა და ოსების თურქულენოვნების შესახებ).....	45
ზოგიერთი ავტორი მიიჩნევს, რომ იოანე ცეცეს ე.წ. „ალანური ფრაზა“ – სინამდვილეში თურქულია.....	49
ზელენჯუკის წარწერა.....	51
ალანია – რუსულ საინტერნეტო სივრცეში.....	53
დასკვნა	59

თავი II. სტეპების ალანია

წყაროები ალანიის ეპარქიის შესახებ	60
ალანია და ლაზიკა ნოტიციათა მიხედვით	65
ნოტიციათა რუკები VI-X სს.....	66
კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქია	76
ალანიის ეპარქიის ლოკალიზაციისათვის	82
ალანიის ეპისკოპოს თეოდორეს წერილი კონსტანტინოპოლის პატრიარქს.....	89
სოტირიუპოლი – კათედრა ალანიის ეპარქიისა	101
სოტირიუპოლი (სოტიროპოლი, სოტირუპოლი).....	104
მომთაბარე ალანების ტერიტორიები.....	107
მიზეზი სოტირიუპოლში ალანიის კათედრის დაარსებისა და მარიამ ალანელის ღვანლი	108
მარიამ ალანელი.....	111
ალანიის ეპარქია დონის სტეპებში	112
ქართული იურისდიქციის აღდგენა სოტირიოპოლში.....	115

თავი III. ოსეთი

ჩრდილოკავკასიის ეთნიკური სახე ვახუშტის მიხედვით	122
ვახუშტი „ახალი ოსეთის“ შესახებ	127
თემურ-ლენგის ლაშქრობა საქართველოსა და ჩრდილოეთ კავკასიაში ვახუშტის მიხედვით.....	131
დვალეების სარწმუნოება და მათი გაოსება ვახუშტის მიხედვით.....	137
მიზეზი დვალეების შემოსვლისა ქართლის მთიანეთში	148
საქართველოს მთიანეთში დამკვიდრებული დვალეების გაოსება	155
დვალთა გადასახლება შიდა ქართლში და მთიელ ქართველთა გაოსება	159
ქართველთა გაოსება XIX საუკუნეში (სოციალური მომენტი).....	171
გაოსების რელიგიური მომენტი	189
ქართული წარმომავლობა სამხრეთ ოსური გვარებისა.....	201

თავი IV. ეკლესიები ოსეთში (ე.წ. ჩრდილოეთ ოსეთი)

ეკლესიები ე.წ. ჩრდილოეთ ოსეთში	228
ლიტერატურა	228

თავი V ეკლესიები კავკასიის ალანში

ზელენჯუკ-არხიზის, სენტისა და შუანას ტაძრები	246
ლიტერატურა	247
რუსული მონასტრები ზელენჯუკ-სენტ-შოანას (შუანას) ეკლესიებთან	251
არხიზ-ზელენჯუკ-სენტ-შოანას ტაძრები რუსულ საინტერნეტო სივრცეში	257
ალან მეფეთა მიერ ბიზანტიელ სასულიეროთა განდევნა	265
არხიზის ქართული ჯვრები მოსკოვის მუზეუმში.....	269
სენტის ტაძარი	269
სენტის ტაძრის გოლგოთიანი ჯვრები და მისი მრავალფენოვანი მოხატულობა.....	271
ბერძნული საქტიტორო წარწერა სენტის ტაძარში	280
შოანას ეკლესიის ქართული ნაკვალევების განადგურება მე-20 ს.-ში	285
დასკვნა	286

თავი VI ალანია პოლიტიკაში

საქართველოს სახელმწიფოებრივი მთლიანობის რღვევის მიზნით პოლიტიკაში ალანიის გამოყენება.....	298
--	-----

დამატება

თავი VII

ბიზანტიის ქართველი დედოფლის
მართა-მარიამის უცნობი წარწერა
სენტის ტაძარში

შესავალი.....	312
დ. ბელეცკის შეცდომა ალანიასთან დაკავშირებით.....	319
სენტის ტაძრის ბერძნული წარწერა მარიამ ალანელის, მისი მეუღლის იმპერატორ ნიკიფორე ბოტინატისა და შვილის, კონსტანტინე დუკას მოხსენიებით.....	325
„ეკსუსიოკრატორი“ მარიამ ალანელი	341
„ანაკოფია ალანიურთ“ – წყაროები ზღვისპირა ალანიის შესახებ.....	348
სენტის, არხიზ-ზელენჯუკისა და შოანას ტაძრების აგება აფხაზ მეფეთა მიერ.....	352
ალანიის ეპარქიის გადანაცვლება მთის ალანიიდან ბარის ალანიაში.....	356
კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ძველი აქტები დონიპირეთის ალანიის ეპარქიასთან დაკავშირებით	358
ე.წ. „ალანური ეკლესიები“ სინამდვილეში სვანური ეკლესიებია.....	374
არქიტექტურისა და ქართული კულტურის მიტაცება	407
დასკვნა	414
საბოლოო დასკვნა.....	420